

Алхэынтшэкэтыжырта
Акәа 2010

АНАТОЛИ ВОЗБА

ИҶЫМҶАҶА

Ҷ-ТОМКНЫ

Алҳаынтшәкәтыжырта
Акәә 2010

АНАТОЛИ ВОЗБА

ИҶЫМҶАҚҶА

Актәи атом

Ажәабжьқәә
Апиесақәә

Апдхәынтшәкәтыжьырта
Акәә 2010

ББК 84 (5 Абх) 6-44
В 58

Анатоли Возба. Ифымтақәа 2-томкны. 1-тәи атом.
Ацхәынтшәкәтыжырта. Ақәа, 2010. – 504 д.

А. Возба ифымтақәа 1-тәи атом ианылеит ажәабжықәеи апиесақәеи.

© «Ацхәынтшәкәтыжырта», 2010

АШӘКӘЫҘҘИ УИ ИААМҘЕИ

АшәкәыҘҘы дцәырызго, дзырызго зегь раҗхьазагы аҗса-бара инаҗаз абаҗхатәра шакәугы, иҗоуп ихадароу даҗа фаҗт-кгы. Уи кыр зымчу, зегь «злаго», аҗстазаара абыртҗкал икылз-хуа аамҗеикәшәара ауп. АшәкәыҘҘы ицәыртҗреи ибаҗхатәра агәылҗәареи рҗы иҗарадырреи, иинтеллект, ипышәеи рнаҗ-сгы уасхыр җәҗәаны изыҗалоит иара дызлиааз, дызтәу еила-шәа-еилыҗуа аамҗа. Избан акәзар, уи ишәҗнахуеит аҗстазааратә проблемақәа, аҗыбазыбақәа, иаагап аполитикатә, асоциал-базаратә, акультуратә җагылазаашьақәа хаха ирхылҗуа агә-җынчымрақәа ухәа жәпаки. Ус анакәха, иухәар алшоит ашә-кәыҘҘы Анатоли Бата-иҗа Возбагы дцәырызгаз, амҗа изҗаз аҗоурыхтә еикәшара иакәырҗахоу аамҗа ауп хәа. Уи дызлиааз, дықәзыргылаз аамҗазы шаҗа ииашаны ихәезеи изаамҗанымкәа зыҗстазаара иалҗыз, аҗыбаҗ җыда змаз хҗарауаҗ ду Влади-мир Аҗнариа абарт әжәақәа: «Абри аамҗа (ХХ ашәышықәса 50-тәи ашықәсқәа рҗеиешамҗа ауп дызҗу – Р.К.) аҗсуа литерату-ра аибашьрашәҗхәтәи ауадаҗрақәа ахганы, иаанамыртыҗыз, уаанза иазымхәаҗыз, идуу акы ахәарҗ аҗазкра, аҗеибыҗара, изыхьзәзи изхьымзәзи еилырго, аҗәамҗәақәа каҗсо, агәаҗ аҗ-қьара еикәырхо, арҗыҗра ианаҗыз акәын, даҗа етапк ах иан-халоз акәын. Убасҗан аҗара аҗсуа литература аҗыбаҗ җыҗқәа аланамгалаҗызт».

Ааи, убарт аҗыбаҗ җыҗқәа цәырызгаз аамҗа закәу, аҗоу-рыхтә җаки иамоу иахьа еиҗагы еилыхха уаҗы ибарҗоуп. Иарбан аамҗаз уи? Абар, уи ахаҗрагы. 50-тәи ашықәсқәа ханырҗалагы акырза иҗәҗәан атиран Сталини уи икомандеи акәылзы зкәыршаны, ахы залымкьо ирымаз административ-командатә система. «Ажәлар раб» икәрахь дышнеихьазгы, атәыла зегьы аҗ иҗаҗаланы, аҗьаҗырҗага икылхны икын, насгы залымдарак збеит, иҗоуп хәа азәы иҗы изеихыхуа-

мызт, еихарак анапхгараф иказ ауаа. Арахь ишыаартцэыраз ашықасқәа гәнаҳала еитцапапа итәны амқасра иафын. Иагодеи, Ежови, Бериеи рыпсцәаҳа чаалақәа миллионшыла ауаа цқбақәа, ауаа нагақәа дырххьан, уи ахыхыгы зақашы амахәа иқәыргылыны цьаҳанымка итарпшуа ирымааз!..

Абри аамтэзы ацсуаа хзын еихагы ишәартан, хтоурыхтә лахьынцэ, ҳақазарейи ҳақамзарейи ахәыц-па иакын, ҳқазарейи, ҳнаукеи, ҳлитературейи рхәаақәа есааира идыртшәон, ацсеивгаха артомызт. Уажәы уртқәа уанрызхәыцлак ицьоумшәрц, лакәк еипш ухафы имааирц залшом убасқан ҳажәлар ирхыргаз, ирычхаз ахлымзаах еиқәатцәақәа, ҳашәкәыцәәеи, ҳқазара аусзуәцәеи, хцарауааи икартаз, иапыртцаз эларылдыршазгы.

Цасатәи Ҳақсадгьыл ду Асовет Еидгыла «апикәын» ицстазаара даналтц, уи иаргъажәәа Берия апалач лажә-хырца анизыру, ажәлар даара иаарныпшыртә ацсеивгара роуит, чыдала уи еипш иқалаз айтәкра рнырит зықсадгьыл иахыргаз амилатқәа. Рықсадгьыл иахырымгеит ахьзуп акәымзар, ацсуаагы зтадымыргылаз арбану 1936 шықәса инаркны 1953 шықәсанза! Урт афәктқәа реиқәыпхьазаратцәкыагы ухәы-ужыы қақаз а еиланаргылоит.

Аамта еиқәшәара иқанатцаз айтәкра ҳажәлар ртоурыхтә лахьынцэзы иатцанакуаз рацәазан, амилат залымдарақәа ишыақәырхаланы изкыз рахьтә жәпакы дырәеит, инагзаны акәымзаргы, урт иаргъажәәас ирымаз азәыршы макъанагь ртыпқәа рфы ицхлымуа итәан, рполитикатә ус хәымгақәа рынагзаразы аамтақ, мгеимцарак анбаҳауришь хәа ихиян. Ус шакәу ибылгыны иахәоит август 14, 1992 шықәса – хгәылацәа «хазынақәа» рхафәра аазырпшыз аибашьра хлымзаах.

Убри айтәкра – 1953 шықәса нахыс хтәыла зегь афы иқалаз, чыдала ацсуа жәлар ртоурыхтә лахьынцэ инартаулыны азхәыцра шатахыз дачазны еипшымкәа агәра днаргеит. Урт рыпсстазаара аганқәа зегьы рфы амч фыцқәа цәыртцауа иалагеит рхы-рыпсы иақәгәыгуа, агәалақара бзиа рыманы.

Абри амилат гәалақара сара хатала сымшашьо избейт, иснырит 1954 шықәсазы Ақәатәи ахәынтқарратә артафратә инсти-

тут аҕны ҕыц иаадыртыз аҕсуа факультет иаднакылаз 50-ык аҕсуа хыыбҕар рыблақәа рҕы. Урт зеггы рхы-рҕы иахәон изнылаз аҕарамҕа ҕақҕхықәрала ишахәаҕшуаз, ахықәкы бзиа шрымаз. Ус шакәыз настәи аҕстазаара ахаҕа иаанарҕшит. Абраҕа азәы хәа дрылагылан Анатоли Возба. Уи хҕара раҕхәатәи ашықәс азы арҕиаратә усура даҕын хәа иҳаздыруамызт, иахцәыримгоз аҕнйтә, аха нас иааҕшит, цәахышыа змамыз, цсабарала анцәа илаитцаз абаҕхатәра. Анатоли Возба дызлаз, аҕара ицызтоз иҕызцәа иаразнак еицгәартәит уаҕытәыҕсак иахәсабала имаз, ихаҕашыатә ҕазшыақәа злеибаркыз, егьырт дрылызкаауазчыдарақәак. Абардаргы:уиагәыкреиаҕәыҕарей, агәымшәарей зхубаалоз иблақәа ақаруа еимхәыц еипш иҕыцхаауан, уи тынч дануацәажәоз, жәабжык, лафк, анихәоз шыардаза инаалон, ддырпшзон, деиҕыркаауан, дразза дҕартон. Усҕан уи изызырҕара изақаразаалак гәҕыҕрак, мамзаргы ааҕсарак унаҕомызт, еихагы дугәанарҕхон акәымзар. Ари – Анатоли Возба ихаҕара алызкаауаз, ҕнутқала иҕсабаратәны илалахыаз, зшыапгы зырҕәҕәахыаз уаҕытәыҕсатә цәаҕан. Аха, аҕсуара лазыркәуаз, иаңырхагаз цыара акы изыхкыалакгы илымха иааҕасыр, мамзаргы харада-барада азәы диргәаар, еикәымк изыкаитцар, уаанзатәи иҕаҕшылара иҕсахуан, уимоу, ани илақта пшзақәагы цшәаауан, ицбарохон, ихыиҕгы инеимазакны амца наҕатәон. Усҕан уамашәа дыҕәҕәахон, иахынтәааигоз узымдыруа мыч ҕыцк илалон, ижәылатәызаргы, иқәҕатәызаргы цыара акы дааннакыларым ухәаратәи еипш. Ари, хәарада, ахатцара иаңыркыо, агәымшәара аазырпшуа, насгы ахы инаркны аҕыхәанза патриотизмла иҕычоу хатәшәатә ҕазшыан.

Анатоли Возба еицырдыруаз, зыхыз-зыңша ыҕаз аҕсуа шәкәыҕын, публицистын, уаажәларратә усзуҕын. Уи ирҕиаратә усура анаҕсангы еснагь аҕсуа жәлар рыҕстазаара агәеилашра далагылан, уи иахылцуаз аҕыбазыбақәа, ауадаҕрақәа дрыцәхәатңны бзанцык дҕамлацызт. Ус шакәу, зеггы ртәи хам-хәаргы, шахатра ауеит агазет «Бзыц» аҕны уи иикыцхыыз – ақыртәу еихабыра акыр шықәсала Аҕсны иазааргахыаз азылымдарақәа ртәи зхәоз – аҕсуа интеллигенция гәыҕык СССР

аиҗабыреи КПСС анапхгаџџеи рахь ирџыз «Апсуа шәкәы» амацарагы. Ииашоуп, ускан апартия Гәдоутәти араиком актәи амазаныкәгаџ Константин Озган ицхыраара шимазгы, дышидгылозгы ари аџыза агәагыра араионтә газет аредактор ихагыпуаџ изы имариамызт, уимоу, изахамхәарызеи, ицстазаара ашәартара итанаргыларгы алшон. Избанзар, ускан Қыр-тәылатәи акомпартия амазаныкәгаџџеи аиҗабыреи абгалацкәа реипш еиқәхацс итәан нахьхьыза аахыс апсуа жәлар рзы икартоз аицакәақәарақәеи азалымдарақәеи аартны рхәара, ркыпхьра азәы азин ирымтартә еицш.

Анатоли Возба шәкәыџџык иахасабала даныџагыла инаркны ицсадгылы ижәлари риашареи рмилац зинқәа рыхьчареи рфәы шәара зымдырзо, хьатра зқәымыз қәпаџын. Ус дзыкәзи хәа ицъашьатәзам! Избанзар, дахьышәкәыџџу адагы, уи ижәлар дырдыруан Апсны асоциалтә еикарамра иафәагылан иқәпоз рфырхатца Хацъарат Қяхьба иахәшьаца гәакьа иакәны. Ари агенетикатә фацтгы – Анатоли Возба ихагара атакцхықәра аманы ашьақәыргыларафәы иахәо рацәоуп, ухафәы иааумгарц залшом.

Уажәы мацк иадамхаргы халацш нахаагап Анатоли Возба ибиография акынтә еиҗа ихадоу штрихқәак.¹ Анатоли Возба диит 1932 шықәса маи 22 аены Гәдоутә араион Лыхны ақытан, анхаџы итаацәарафәы. Нестор Лакоба иажәақәа рыла иухәозар, Лыхны ақыта Апсны иагәуп. Арака ахтынрас ирыман апсуа жәлар рахцәа. Ицшзоуп, игәазырхагоуп Лыхны апсабара. Еицырдыруа Кавказтцааџы А.Н. Диачков – Тарасов иџуан: «Лыхнытәи иаатуа апанорама ссир еилыхха иуанахәоит Чачаа абри агыц ахтынрас изалырхыз».

Абри атоурых тыц ашәкәыџџы Анатоли Возба «ицсадгыл хәычы» ауп. Абрака ауп уи ицсадгылы, ижәлари, ихатәы бызшәеи бзиа иахьибаз, рлахьынца дазхәыцуа, дахзызаауа дахьыкалаз. Ажәакала, абри «ицсадгыл хәычы» ицстазаара зегы хыцхыртас иман, идоуха арғәгәон, ихәаакәнәтцон.

Зацхәака ишәкәыџџхараны иказ Анатоли Возба ицстазаарафәы ацъабаақәа акыр ихигеит, цшь-класск рфәы дыштәаз

¹ Уахә. Руслан Қалба. Анатоли Возба, Акәа, 2006.

иаб диджеит, иашьа Мышьеи иареи ихэыцқәаны, иаазатәны ран Мкыд – Ҷацьарат Қьахьба иахэшьа гәакьба – иаалымпытцахеит, аха уи акы лчацтамырхакәа лхэыцқәа лаазеит итцоураны, насгьы азэы ичагьа иадымцшылауа. Анатоли Возба абжьаратә школ иқыта гәакьбаҕы даналга, дталоит Ақәатәи ахэынтқарратә рцафратә институт хыхь зызбахә хәоу афилологиатә факультет, дагьалгеит 1959 шықәсазы. Уи рацхьаза аусура далагоит ацсуа рцаф ду, ашәкәыффы, аицагаф П.С.Шьакрыл ихьз зху Лыхнытәи абжьаратә школ аҕы рцафыс, нас – жәлар рцара Гәдоутатәи араионтә кәшаҕы. Убрантәи диаргоит агазет «Бзыц» аредакциахь, зны литературатә усзуоыс, аредактор ихатып-уафыс, нас редакторс.

Агазет «Бзыц» ацхьафцәа бзиа ирбо, иазфлымханы икалар, зегьы рацхьазагьы – зыцсаҕа шкәакәахаша цасатәи аредактор Н. Лышәбеи иколлективи рроль изакаразаалакгьы иламырқәуа – изыбзоураз Анатоли Возба журналистк иахаса-бала иааирпшуаз агәагьреи абафхатәреи роуп. Уи агазет адакьақәа рҕы лассы-лассы икьыцхьуа далагеит ауаа марахәқәа ҕапызчуаз, ашьцылара баацсқәа, хәпцстазаара ацабырг хәта ицәырнагаз ирықәызбоз астатиақәа, афелетонқәа. Абрака Анатоли Возба инишьтарххны дцәыртцит Қыжә-ица хәа даҕа журналисткгьы. Уи азнык азы ацхьатәи иааимаикуа ақынза иахәтыр шытыцит ацхьафцәа рҕацхьа, аха ашьтахь излеилкаа-хаз ала Қыжә-ица Анатоли Возба ицсевдоним акәзаарын!..

Ашәкәыффы агазет аҕы иусура аамта рацәа ицәагоит, ирҕиара иапыкәсылоит, насгьы изаазарызеи, дараацсоит, даргәаҕеит. Аха, убри инаваргылан иамоуп, даҕа бзиаракгьы. Уи убри ауп дызлоу икәша-мыкәша иқоу, ихьысуа ацстазаара ацабыргхәта инартцоит, ганрацәала дагәыланарцшуеит, даҕа-кала иухәозар, инацоит ифымтақәа рзы шәыхкык рыла еиҕар-поу, еицәтәыму, иара убастәкьа хтак еицтазыцсо, еизыразу, еишьашәало ахаҕсахьақәа.

Анатоли Возба рацхьаза акәны ишәкәы тытцит 1960 шықәсазы, «Кьахьба Ҷацьарат» хәа хыс иаманы. Ари аизга Кьахьба изку аповест анафсангьы ианылеит ацсуа жәлар рхәамтахьтә иаагоу ановелла хэыцқәа, истудент шықәсқәа раан иапцтаз.

Абрацѣкыа ихѣазарц ахѣтоуп, ашѣкѣыѣы қыпцш Анатоли Возба рацхѣатѣи ишѣкѣы ианитѣаз иажѣабжѣ кѣаѣқѣа абаѣхатѣра змоу, зыжѣлар рѣапыцтѣ хѣамтѣкѣа здыруа, насгы ирѣиамтѣкѣа рѣы ахархѣара зылшо, сатирик-иумористны дшаацшыз. Уи исатиратѣ ѣымтѣкѣа гѣыцѣ хаданы дыргѣылсуеит Бадис хѣа фырхатѣак, икѣша-мыкѣша ауп икѣало ахтѣыскѣа ахѣаабо, иахѣцо. Изаамтѣанымкѣа зыцсѣазаара иалцыз, абаѣхатѣра еицѣамк змаз атѣарауѣ, афольклорист, алитературатѣ критик Артур Аншба зынза ииашаны ишазгѣеитѣаз еипш, уи афырхатѣа типологиала дизааигѣоуп еицырдыруа Хѣаѣкѣа Шѣарадын. Ацсуаа рѣы зыбз цѣгѣаз, зыхшыѣ цырыз алафхѣаѣцѣа ауаа ирыламхѣауаз, ма ацѣгѣа-мыцѣгѣа рзызуаз, ирзызхѣоэз цѣкѣарас икѣатѣаны ажѣа цѣбарала ихыздыртѣуан, ирхыччон, иѣапырѣуан. Уртѣ ахѣамтѣкѣа ажѣлар рѣы ирылатѣѣаны иаанхон сахѣаркыратѣ ѣымтѣак еипш ауаажѣларраѣы ахшыѣортѣагакѣа рыланы. «Жѣрацѣарала» абартѣ ауаа дырзааигѣоуп, рдунеи датѣуп Анатоли Возба исатиратѣ жѣабжѣкѣа рзеипш фырхатѣа Бадисгы. Уи ихаѣсахѣала автор акыр хтѣыскѣа цѣырганы иахирбеит, ацсѣазаара ду ахѣеилашуа акынтѣ игѣнахкылаша, хазхыччаша, хазкѣызбаша жѣпакы.

Анатоли Возба ацсуа литератураѣ дыгѣгѣаза далазыргылаз рацхѣатѣи иповест «Кѣахѣба Хѣацѣаратѣ» ауп. Убриггы хадаратѣла ажѣлар рхѣамтѣ асиужет ала иацѣоуп. Аха, уи иаанагом аповест афольклортѣ хѣамтѣ иатѣнатѣны, автортѣ хатѣара ацѣмацуп хѣа ахѣара. Мап, ас еипш икѣоу асахѣаркыратѣ ѣымтѣкѣа мазеины ажѣлар рхѣамтѣаѣы иуцылазом.

Алитература аѣоурых иадыруеит имачымкѣа рацхѣатѣи аѣымтѣкѣа рыла зѣышыѣкѣзыргѣгѣо ашѣкѣыѣѣѣа. Хара хазцарызеи, азбахѣ ххѣап Иван Папаскѣыр ироман «Тѣмыр». Анатоли Возбагы ацсуа сахѣаркыратѣ литератураѣы ацхѣаѣ дибартѣ, игѣра игартѣ дцѣыртѣит иповест «Кѣахѣба Хѣацѣаратѣ» ала. Уи иаразнак ацхѣаѣѣа зѣлымхара азыруит, автор ѣыц дрыланартѣеит. Хѣарада, иара аѣымтѣ зызку алегѣндаѣа зхалахѣаз, ажѣлар ашѣа зхырхѣаахѣаз афырхатѣа ихызгы икѣанатѣаз мацзам, иацхрааит апрозаик қыпцш изыргара аус.

Ашәкәыџы Анатоли Возба рѣиаратә ңышәак (новеллак ажурнал «Алашарей», агазетқәа «Аңсны қапшы», «Бзыңи» ир-ниҗахъаз акык-џбак рызбахә хамхәозар) имазамкәа ихатә-раз џымтала аңсуа литература дналагылт анхаџыжәлар рха-қәйтразы ақәпаџ, рсоциалтә еикарамра аґагылаџ, уи зыхгы ақәызтәз афырхатә ихаґсахъала. Ашәкәыџы дышқәыңшыз абас иактуалтәыз атема – Къахъба Хаңыарат ихаґсахъа даз-хъазырңшыз афактқәа иреиуоуп: Акы, аџада ишаххәахъоу еиңш, Анатоли Возба ианшьа гәакъа иакәын Къахъба Хаңыарат. Уи иани иан лахәшьеи рашъа ихъз-иңша рыџнаҗаґы иалкаахаз ахатә культ аман, изнықәуаз ныхак иаџызан. Урт рыкнытә уи изкыз, иххәааз, ихтынхъаахахъаз ахтысқәа, ахәамтақәа дхәы-чы аахыс иахауан, гәадурак ирто, дшихаанымызгы, дшим-бацызгы ибзиабара иланы изхауан, афырхатә ихаґсахъа еса-ирира игәаґы ашьтамта ннажбуан.

Урт аихәшьцәа Мкыди Зизеи арт ацәахәақәа равтор хатала идыруан, ибахъан, рчеиңыка ифахъан. Урт, иҗабыргыҗәкъя-ны, итрадициатәыз, ахатәам-ңхәысра згымыз, ахъзи-ахъымзги хәыц-хәыц ирышыклаңшуаз, згәы җбааз аңсуа хәсақәан. Бзан-җы исхаштзом, ґенак саныртәз, Анатолии сарей ихалхәаз уи иан лахәшьа Зиза Къахъба абарт әжәақәа: «Нан, сыҗкәынцәа, ишәхашәмырштын, ауаџы зегъ реиҗа дзыргәгәо адыррей, аиашарей, ақьиарей шракәу, аха урт ашәаргәынҗара анры-вагыла, агәымшәарей, ахатәарей анрыгха, ианрыҗым, ауаџы иага дкәышзаргы, ихатәра хъысхахоит, дмаңынахоит». Арт әжәақәа рфилософиатә җакы шака иҗаулоузей!

Иџбахаз, аџны иахауаз рнаџсангы, Анатоли Возба зѣ-лымхара азиуа далагеит ианшьа изкны әжәлар рґы иаанха-ны иказ, ґырхәала еимырдоз ахәамтақәаггы. Насгы 50-тәи ашықәсқәа раан Аңсны Ленинтә милаҗ политика аилахәра иказ апыхразы аус нагзатәқәа анҗоз аңсуа жәлар рмилаҗ ңхәака-тәи алахъынҗазы рықәҗарей рыгәтынчымрей даґеаамтанык еиңшымкәа иҗархеит анаңшааңшырҗақәа аформа ґыц аар-хәеит. Убри аамҗазы, хсахъаркыратә литератураґы җыдала даҗахын иҗоурыхтәыз афырхатә. Уаџы даараза дархәыҗыртә еиңш иҗоуп Аңсны жәлар рпоет, академик Баграт Шыынқәба

Ҳаҷъарат иҳафсаҳъа ақдара, зегъы ирбартә ацәыргара дзалагаз. Уи машәырны иқалаз усым, амилат доухала изыргәгәоз, адаракәац, ағашә цаулақәа шамаз лабҕаба изхәоз афырхатца дзыргатәын алитературафъы. Абри ашыза хара ухъазырқшуа, узырхәыцуа, ахшықтак Анатоли Возбағъы иҳафъы имаирц залшомызт Къахъба Ҳаҷъарат иҳафсаҳъа иазкны алитературатә ҫымта ақдара нап аналаик нахыс.

«Къахъба Ҳаҷъарат» ақдаразы ашәкәықоы акыраамта аус адиулон, еизигон уи изкыз ажәабжьқәа Ақсны ақытақәа днарылс-аарылсуа. Урт рахьтә ашәкәы ақны азәык-ҫыцъак рызбахә аирбеит. Ихартәааны, уанзатәи аповест шыатас иатаны, фыц иџу ари ароман ақны имҫашьо иубоит автор зақа аус адиулаз, цкар рацәала еиласаз, насгъы Къахъба Ҳаҷъарат иҳафсаҳъа иацрақшыны иаирцшит Урыстәыла актәи ареволюция (1905–1907) аламталазы Ақсны анхашыжәлар зтагылаз азалымдарақәа, азиндарақәа ухәа жәпақы.

Ашымтафъы ажәлар рхәамта цацгәыс иатаны гәыбылра дула даарцшуп анхашыжәлар рсоциалтә зиндара лазыркәуаз, тауади-аамыстәи ағъарахәа ирҕагылаз афырхатца иҳафсаҳъа.

Ас цәымзатас иҫытцхаз ацәи гәымшәа ажәлар рыбзиабара дырцәицәиуа дышътнахит, рнапы дықәыргылыны дырцит. Иаркы-ирцә хәа адәы иқәыз аҫауад хамадағъа Зацшьица Омар ихәура дацамгылеит, имч-илшағъы дацәымшәеит, ахәынцқар ихатәымчра аҫауад ишидгылозгъы дышьны абна дылалоит. Хәарас иаҫахузеи, Ҳаҷъарат еиликаауеит иара дызнылаз амҫа аиааира наза шинамтоз, аха агәра игон анхашыжәлар шарфыхоз, изтагылаз асоциалтә еиқарамра анкәеицш ишзанымшәоз. Уигъы ажәлар рзы акыр иақсан.

Ароман афырхатца хада Ҳаҷъарат ақхәақ дибоит традициала ажәлар рхәамтахьтә иаауа афырхатцара иалиааз, уи ала иаазаз азә иакәны. Уи махашьахалағъы доухалағъы иғәгәоу фырхатцоуп, машәыршақә акәзам ица хәыцгъы убри аханатә аахыс ҳақсҫазаарафъы еилағъахьоу атрадициала диаазарц зитаху, дзашьтоу, инасыцымхеит акәымзар. Ҳаҷъарат идыруеит азәык-ҫыцъак еиқыркаауа, имҫақырго ақәпара знымзар зны иацамхар шамуа, аха убри инаваргылыны имҫашьо

ибоит шәышықәсала иаауа афырхатцара жәлар рыпцстазаарафы рхақәйтреи рхыыпшымреи рзы зхы-зыпсы иамеигзо, пхьака изго ауаа агьеоқәа шцәырнаго, ишеихьнарцшуа амилат хақәйтра-хыыпшымратә гәадурә рыманы. Убри афнытә урт реипш икоу афырхатцә ацсратцәкыагы иацәшәом, хатцә усны иахәапшуеит. Дара зегь реихә изыцәшәо хыымзгыла аказаара, хыымзгыла атахара ауп.

Ароман афы Хацъарат иагацәә рхафсахьақәагы казарыла иаарцшуп. Урт зегьытцәкыа шәаргәындацәәны иаукаху. Арака автор аепостә фырхатцәә – ажәлар иапыртцаз – ртрадиция дыкәныкәеит. Ицоурам афырхатцәагы игәгәоуп маха-шьахала, гәамчла. Даагап фырцштәыс Зацшь-ица Омар, уи изакаразаалак мчыла, сахьала (чапашьала аныха чаца дафызан) Хацъарат акы дитцахом, адау дифызәоуп. Аха икалаз уи ауп, амч гәгәеи, ацшреи, асахьеи, ачапашьеи рымацара ирылшом ажәлар рфы ауафы дфырхатцәны иказаара, уи иатахуп зегьы ирыцку уафытәыфсаны аламыс амазаара, ажәлар рзы уцоураны, ухәартаны адгьыл ақәзаара.

Анхацәә уаас изымпхьазоз, арахь иматц руларц зтахыз Зацшь-ица Омар дшыказ акәымкәә. Кыахьба Хацъарат абри ауп ихьыз, Омари иареи ицтәәны, ирыбжьалаз, ирзеимақыра-хаз, атрагедия зхылцыз, ацыхәтәан акласстә казшьа аазхәаз, атауади анхафи рымааибра, бгыыцк рзеицыкәымтәара зыхкыаз.

Акласстә казшьа анысхәах, абрака иныбжьаршәшәә иазгәастәит даеакгы. Уи уброуп – иахьа ас хазкәымгәыгзоз аитакрақәә аныкала, адемократцәә амчра анырга, акыыпхь афы иубауеит Асовет мчра шыақәгылаанза Ацсны акласстә еикарамра ыкамызшәә, тауади-аамыстәи зегьы маалыкыцәазазшәә, мамзаргы, Баграт Шыынқәба иажәеинраалоу ироман «Ахра ашәә» аперсонаж Шабат иеипш, рмилац уатцәтәи афеипш бзиазы ихәыцуазшәә, ихьааргозшәә зхәәқәә, изыоқәә. Ус агәәанагара, сара сызлахәәцшуа ала, ганкы мацарахь ацшра ауп иахәә. Ацсуа цстазаара ацабыргхатә ари агәәанагара иафәгылоит. Ус шакәу зырцабыргуа афактқәә иреиуоуп жәлар рфырхатцаратә хәамтәқәә инадыркны атоурыхтә документқәә ркынза. Ус

зынзак тауади-аамыстеи анхацееи рыбжьара икашырраны, еицэнымхо икатэжьазтгыи, усқан изыкаломызт ажэлар ашэа зхырхэааз Кяхьба Хацьаратгыи Салуман Бҕажэбагыи. Ус за-
кааы!

Ажэлар рҕапыцтэ хэамтақэа акласстэ қэпара, асоциалтэ еиҕарамра арахэыц қацшь еицш иагэылсны ицоит. Ари аҕоу-
рыхтэ табыргхаҕа ухаҕы иаамгакэа уажэтэи хазтагылоу
аамта иауаршэаны иансраалоит хэа уи ашьтамта урзыр, ма
иуцсахыр ауама? Ацстазаараҕы иказ цэахышьа амам, цоуры-
хуп, ишыкатэҕьаз иацымцакэа, иагмырхакэа ихэатэуп, аца-
быргхаҕа еицахамкырц хэҕызар. Аха, уртқэа зегыи арака
ицэырганы хазрылацэажэом, хҕоурыхи хлитературеи рҕыи уи
цқьа иазхэыцны, инткааны ицтаатэу зцаароуп.

Хацьарат анхацэа убриакара бзиа ибоит, урт рахьтэ дыкоуп
хэагыи игэы иаанагом дзыцсахуа азэы идамзаргыи. Аха, рыц-
харас икалаз, урт рҕызцэа ахэацсақэагыи ацстазаара иатца-
цэахны иамоуп. Хацьарат дышфырхатцоу, анхацэа гэыкала иши-
таху ханахэоит иара ихырҕьаны арыцхарақэа ирықэшэар хэа
дшэаны адау иааыыз ауааы ицстазаара инапала иахьҕахитэо.
Ари иаҕацэагыи ацсрагыи ириааиуаз фырхатцаран.

Ароман аҕыи аперсонажқэа, ахтысқэа ирылахэу рацэоуп, урт
зегыи ааымта иатцанакуа аамта уадаа шьахэла иаадырцшуеит,
насгыи еиуеицшым рказшьақэа, хықэкыс ирымоу аабоит, хэарас
иатахузеи, ароман афырхатца хада ицстазаара иадхэаланы.

Ароман «Хацьарат Кяхьба» инартбааны ахцэажэара зтаху
епикатэ рҕеиамтаны хлитератураҕыи иаланагалеит. Ацхьаа
дзеигэыргэо иреиуоуп абри ароман Москва ашэҕэтыжьырта
«Советский писатель» (1991) иахьытнажьыиз. Уи аурысшэахь
иетеиҕеит абаахатэра змоу ашэҕэыаыи Иури Лакрба. Аиҕа-
гаа, иацитцаз ацхьажэа кьаҕ аҕны агэраганы ихэоит аурыс
пхьааагыи Хацьарат Кяхьба ицстазааратэ лахьынца игэаҕыи
ишнеиуа, ихьааганы ишидикыло, избанзар, ажэлар уатэтэи
рразказы ақэааа фырхатца амилатқэа зегыи дыртахуп, деи-
цырзеицшуп.

Анатоли Возба исахьаркыратэ ажэа цьбароуп, иҕацоуп,
асаркьал еицш икаауеит аиаша ахэареи аарцшреи рҕыи. Аиа-

ша ауп уи псыс иахоу, насгы ирфеиамтақәа ирчыда кәзшьоуп мөхакыла имаңны, тақыла аду дырхәара. Урт акырза иу-гәаладыршәоит, «краткость – сестра таланта» хәа А. П.Чехов иеицырдыруа иажәакәа. Ашымтақәа рыркыафәра ацәафәа Анатоли Возба икәзшьаз, кәимаҗла ирныпшит игазет стәтиакәа, иочерккәа, ифелетонкәа рфгы.

Аңсуа журналистика аҗоурых тызцаауа ауафы хшыфзышьтра рзимурц залшом уи убри ажанр афгы илаз аказара. Ашәкәы-ффы, ажурналист ирфеиаратә тематикафы ихадараны иңхьазон аамта дызтагылаз, иааикәыршаны икәз аңстазаарафы ати-пра зуаз ахафсахьакәа рыпшаара, рцәыргара, ирыгу, ирыбзоу илабфәбаны, агәрагара аццаны аңхьаф ирбара. Уи аханатә ицәафамызт имилаҗ цстазаара «артаташьра», излакам ала ар-бара, арехәара, избанзар, ус аҗацара ишхырхагамыз, цхьака уафы дшамышьтуа идыруан. Уимоу, Асовет аамтазы иҳалафены икәз агхакәа, ашьцылара бааңсқәа, ауаажәларратә цстазаара иапырхагаз, зегытәкьа ишыкәз иаартны ахәара, афәра «иана-цәыпхашьозгы», «ианмодамызгы», ианацәшәозгы, Анатоли Возба журналистк, шәкәыффык иаҳасабала ипозиция еснагы ии-ашан, игәған, насгы иңшаауан игәтакы ахәарафы аформақәа, аиқәатәә ишеиқәатәоу хәфеиара хәңсаҗазаара ишапырхагоу исахьаркны хәрбаразы. Абрака уи меижьарада мыруга хада-ны иман, еиҳа ииашаны иухәозар, ихы иаирхәон «зхәаакәа» рацәак еицәыхарам асатиреи аиумори. Урт афбагы «рхымта» кашәомызт.

Аңхьаф игәеимҗарц залшом Анатоли Возба кәзарала иа-пидцаз ииумортә, исатиратә, зны-зынлагы илафтә жәабжь-кәа рфы хәжәлар цхьака рцара, рынхашьа, рынцышьа гәгәала иашькәлахәуа ашьцылара бааңсқәеи, амтақьақьареи, агыыч-қәычцәеи, аҗартышагафцәеи шәышықәсала хәбацәа, урт ра-бацәа имырзкәа абла цыц еиңш, ихьчо иааргоз ақьабз бзиақәа зцазырзырц иафәу ауаа кырлышқәеи алкааны, насгы рцәымҗра хқыртә ишааирцшуаз, дышрықәызбуаз. Цабыргуп, азынык азы хәңсаҗазаара иамоу, излашьақәгылоу абзиара аганкәа имаң-заны илаңш изыҗашәои хәа агәаанагара анузцәыртцауагы кәлон, аха аңстазаареи, ашкәыффы ицәыриго ахафсахьакәеи,

икәиргыло азцаарақәеи наӳ-ааӳ ианеиӳурӳшлак, «жърацәарас» ирымоу анализ азуны уанрызхәыцлак, имѡашьо иубоит автор шәкәыѡѡык иахәсабала ипозиция заӳа ииашоу, иахәтангы ишыӳаитцо, жәынгы-ѡангы зыдкылара уадаѡу, аха аӳстазаара иамоу ацәгъеи абзиеи реилыршәшәараѡы зда уаѡы дхәартам ахатә критика.

Анатоли Возба, хыхыгы ӳара ишазгәатә еипш, ирѡеиамтақәа рѡы имѡашьо иубоит аӳсуа жәлар рѡапыцтә хәамтақәа заӳа дрызѡлымхаз, мацӳа-шьацӳа урӳ рыхкаара «дыштаччоз». Хәжәлар рдоухатә беиара аѡыгхареи ацаулареи аазырӳшуа ахәамта хыыршәыгәқәа уи исахьаркыратә ӳтамтақәа рѡы ахархәашьа аформа рѡеицаауан: Д.Гәлиа, М. Лакрба, И. Папас-кыыр реипш иӳаз аӳазацәа дүқәа.

Анатоли Возба иӳынхаз иажәабжьқәа рымацарагы имѡашьо иахдырбоит аӳсуа жәлар рқьабзи рӳказшьеи даӳа милаӳк итәы ишаламѡашьо, насгы урӳ ѡнутӳкала ишыцӳкоу, доухала ишбе-иоу, ирыгу ирыбзоугы критикатә блала ахәаӳшреи, ахәшьареи шрылшо. Ари аӳсихологиатә фактор аӳхьаѡ ианахәо кыр ыӳоуп Анатоли Возба ирѡеиамтақәа рӳаки рхықәки ииашаны ухаѡы иааугозар.

Зырѡеиаратә «лаборатория» лассы-лассы аѡымтақәа дәыл-ӳуаз шәкәыѡѡымызт Анатоли Возба. ӳоуп, ижурналистикатә, иуаажәларратә усура, жәлар рфорум «Аидгыларагы» убрахь иналаӳаны, ицәыргоз аамта мацзам, аха ари амацара акәзам Анатоли Возба иӳыӳуаз ишәыӳкәқәа аӳхьаѡ ибартә еипш аин-тервал зрыбжьалоз. Уи мзыз хадас иамоу убри ауп – ирѡеиара иацәаѡан иѡымтақәа ркыпӳхьра ахымыццакра. Избанзар, аӳазареи аццакреи еимараны ибомызт, кредос иман – ахыӳ-хьазара аткыс ахатабзиара.

Аӳхьаѡ гәахәала идикылаз, еиуеипшым ашықәсқәа раан иӳыӳыз Анатоли Возба иѡымтақәа рѡы иаабоит уи ажәабжь кьаѡқәеи ановеллақәеи раӳцара дшазӳаз, ишицааиуаз, иқә-иргылоз азцаарақәагы еснагь актуалра рылан, апроблема шыӳырхуан, ус ишшаза ицоз хӳысқәамызт автор дызлацәажәоз, аӳстазаара ахата ихәсабтәны, избатәны иқәнаргылоз ракәын.

Уи имыруга хада – ибызшәа атәы ххәозар, иазгәоумтарц залшом, уи ишымтақәа раццарафәы каиматла ихы ишаирхәоз ацсуа бызшәа иамоу абеиара, насгыи имарианы уфәфәы иаа-иуа имырхәаазакәа дышун. Ишышәа астиль, аформа шәы-шықәсала алиитературақәа зеггы рфәы апышәара зыкхәоу ажәаб-жәеитәхәаратә метод априинцип дықәныкәон, иагыкәфәион иа-ра. Амала, угәы еихызышәуа илитературатә бызшәафәы абзыцтә диалект иамоу абеиара имацны иахьаныцшуа ауп.

Анатоли Возба иацсуара ипатриотизмра, лымкаала ижәлар гәакәа рышкәа имаз абзиабара ду – ахәыштәарамца еипш ес-нагь ишахәшахәуаз еихагыи амехак аманы иаапшит ақыртәуа фашистцәа хдаракәац ықәырхырц ианхәқәла нахысгыи. Уи редакторра ззиуаз агазет «Бзыц» ианылоз астатиақәа (иара егырт авторцәагыи ирышун) зеггы ага хәымга ипсырта иақә-кны ихысуан, аиааира агара иазкын. Ашәкәышәы, апатриот Анатоли Возба лацәеихақәысрак иадамхаргыи аиааиразы длақәакуа дкамлацыт, агәра игон Егры азиас ахықәаф иша-хапырпыруаз Ацсны Ахәынцқарра абиарк!

Ауафра зеггы реиха ихьантоу еидароуп, насгыи уи зеггы-цәкәа ирзыштыхуам, изаталом хәа ишун ажәытәзатәи Ки-таи философк. Ицдабыргыцәкәаны, ацстазаарафәы ус егыкәоуп, еихаракгыи уи уафәы ибартахоит ажәлар ртоурыхтә лахьынцда аншәартоу, аказаареи акамзаареи хәдацәахыи ианеибаку аамтазы.

Сыззааиуа, аибашьра аан Ацсны Мрагыларатәи азыбжак хцәаны рашьцәа Гәдоутәа иртан, ашьтахь Гагра ахы ианақәйтха, уахь еихнашеит, еиха цсгарақәак роуит. Аибашьра иалагылаз хажәлар шәада ика, лада ика рнапы еикәыршаны (ибналаны ицаз, иахьагыи «Изыхнымхәыц» ракәым арака зызбахә сымой!), рфәаца еишаны ирфон. Абри аганахь Гәдоутә араион иалшаз, иалаз аз даараза ирацәоуп. Уи хаштшәа ақәым...

Абри аамта уадаф аангыи Анатоли Возба хәтала, ацсуак иаха-сабала илиршаз мацзам. Уи ус иидыруаз, изааигәаз ишыз-цәа ракәым, зынза изымдырзозгыи азәыршы, «ихцәацәаны» Гәдоутә иказ, иахьынзилшоз агәцаракра рыгимыжыит, азәы ацыкәреи, даеазәы ататынхыи (уигыи змоур зымчәуаз ыка-

мыз) рызнеигаларын, даеа шьюуких афныка игон, быста цхак рфеасдоит хэа. Аамта удаф аан, нас ухаџагы мазарала митэык уаналакам, ас акаџара мариам, маџара уи ауаф гэыџбаа иоуп изылшо.

Анатоли Возба ишэыкэқэа аџбагы еиднакылоит уи инапы иџыџхьюу, аџхьяџџаа ибзианы ирдыруа, шэќэыџџык иаџа-сабала ихъз-ипша шъџызхыз исатира-иумортэ жэабжъќэа, ино-веллаќэа, иповест «Къахъба Хэџьарат», асиужет иалхны иќаитџаз ароман «Хэџьарат Къахъба», акыџхъ зымбаџ илитературатэ тынхеи.

Аџстазаара ухэеит хэа... Зырџиаратэ усура еилашуаз, заџ-хьяќа хлитературазы иџегы ќазџараны иќаз, абаџхатэра змаз ашэќэыџџы, ауаажэларратэ усзуџы Анатоли Баџа-ипџа Возба дычмазаџымќэа, дыбзиахэха дшыќаз, машэырла иџџазаара далџит ианвар 26 аены, 1994 шыќэсазы. Ари џэызын аџсуа ли-тературазы. Ижэлар гэакъа лагырзыла «дќэабаны», рхы-ргэы далхны, дзыџсаз ала ихџэажэаны, ианвар 29 аены Анатоли Возба Лыхны аќыџан, иабаџаа рхатгэын џыџ аџы, «унарџэ мџа бзиахааит» хэаны, анышэ днамардеит...

Ааи, иага ихьяагаргы, хэџџазаара хнапаџы иќам, ари иуаароу адунеиаџ хэиџа зылшо амчќэа ирыдхэалоуп, ахатэ џќараќэа аманы. Амала, ауаџы игэы збаауа ишыџахъќа иџын-хоу ауп. Абри аганахъ Анатоли Возба иџынхаз иџымџаќэа ыќоуп хдоухатэ џџазааразы рхатэ џакы рыманы, ихъз-ипша дмырзыртэ еиџш. Нас уи акэзами ари адунеиаџ ашэќэыџџы изыхэан ихадароугы.

Руслан Қапба

А Ж Ә А Б Ж Ы Қ Ә А

«АБАРҒ РОУП АРАЗКЫ ЗМОУ»

– Нас, Шьазина, уи иөнреи-игәареи, инхашьеи-инцы-шьеи азбахә усгыи ибасхәахьеит, – даҕын Ғинат, ларҕа напы атәарта абҕакыдцарта иқәкны, егыи лнапала лабытқәк ацчаҕәа ипытәтәәуа, лыбҕа аазырхәаны, лылақәа Шьазина лхаҕы цаҕа пшза иаларҕацаны. Ари уажәы дызлацәажәәуа атдыхәала акыр аҕа шылбахьаз ҫашьомызт лцәажәашьала.

– Излоу ақыта усгыи иреицәамкәа ишыҕоу бдыруеит, иреицәамкәа моу рыгәтәтәҕкәа иалагылоуп. Иара ацаразы дхәыдамзар, аколнхацәа машьынарныҕәцаҫыс дрымазар, нас уаҕа ибтахи? Цқкәа дыбзымдыруазар ҕалоит, қытак шәеи-цатәым, аха иара усгыи шәнеиқәсырпшхьеит, уаанзагыи бара дбымбахьази? Уаҕы еилҕкәа-еилҕәыцәк, амца иақәуцар имбылуа азәы иоуп хәа зхәаз бара боуми? Ус анасыпқәа шымариаи бдыруазааит. Ииуазеи, ақкәын замана, уи ус бна-зыгәтәсуа чкәыназам, – Шьазина макьана ҕылтуамызт, лхы ларҕәны ҕыцха дышьтаҕшуа дылзызырҕуан, аҕхашьара да-аманакуа, мацк аҕацара луазшәа.

– Ақәлацәа бзиақәа имоуп, иҫны анеиааи агзам. Иан аҕа-кәажә халали иареи роуп иҕоу, иахәшьцәа хатца ицахьеит, ачеицьыка азы рыдсы тыхны иркуп. Бара быебырбзиар аҕ иеипш шәыҕазаап, – абас Ғинат Шьазина дышлацәажәоз аамта ықәҕа ицахьан иахьа еипш акырқәа.

Ииунтәи амра аҕены хәлаанза даара акыр зәыизшәахьаз, уажәы агәы иауа-иамуа иннажьуан шьыжьы аахыс блахкы рацәала изхәапшуаз Кавказтәи ашьхарҕыра цаҕақәеи, ам-шын аҕшахәа аҕсабара беиеи. Ари амшын аҕықәәҕ ишьтоу абахча ссир, аҕсшьарта аҕны аҕны аҕсацдла хкы рацәақәа

рыффы-хаа еилазваны абахча ицагьежьаауа ицан, уафы ишыа-ида иалсуа, агэышьтыхра ду инаҭауа.

Ахэылбыхатэи амра аҭашэамҭазы амшын ахьтэ иаа-сыз аҭша кэанда, амра иннажьыз ахауа цеи, аффы хаа хкы рацэақэеи еиларфынтуа цшышьала ашьхақэа рахь иаманы афыанахеит.

Еизгэыку арцызбаки цхэызбаки, ихьөеижь-цэеикэараны амра иабылхьаз рцэа ржьы, амра иаҭаны, акэара дук ина-цэыхарамкэа афлыка иақэтэаны, ажэақэа аужьны, еишь-шьылахаза иҭынчыз амшын ихтэалан. Арт афлыкаф иахьеи-фатэаз гэыбзыграла ишеицэажэауа мөашьауа уажэы-уажэы рнапкэа кыауа гэазырхагала иччон инхышэт-аахышэтүа.

Арт збарҭаз, ари абахча уахьфыцалоз ө-цсатцлак ирыб-жьаҭацаз атэарҭа иқэтэаз ахэсахэыцқэа Ҷинаҭи, Шьазинеи уажэгы иеидшыланы рымаза иалацэажэон, азэы иахар хэа ишэауа инаҭшы-ааҭшуа.

– Бара бҭан цэгьазаап, Шьазина, астцэкыа бсыздыр-зомыт!

– Изузеи сҭан цэгьаны, сара аиаша схэоит. Уи иара дыз-лакам акгы сымхэеит, Ҷинаҭ. Ауаа ирымхэои, мшэан, цкэына ласык иоуп хэа. Шамахамзар, уахыкымзар-уахык афны да-ангылом, акино, акэашара, анахь-арахь ддэықэуп.

– Ишыбдыруа уи аус иуеит, хэылбыхала кино аҭсшьара ахасабала ибозар, дкэашозар, рыцхарас иалоузеи? Насгы аҭсшьарҭа фны рґаҭхьа ауп иахьыкыоу, ифызцэа ахьныкэауа иаргы дныкэоит. Мшэан, уиакара зысхэозеи, бара боуми раҭхьаза Алыкыса сит хэа быхэмаруашэа инықэырцшшэа исазхэаз, уажэы ибыцалеи?

– Исыҭдалахи, иказшьақэа сгэаҭхом бымбои, жэахатэи амөыша ақалақь афы ханеиқэшэа ахэылбыха машьынак дааҭыцын, «бааины бҭатэа, хнеицныкэа-ааицныкэап, кино-сахыак аабап, хазхарагы хнеицэажэап» – хэа исеихэаз ауп. Уи сара шицхьазауа сыздыруам, аха ус изеихэалац иреихэалааит, сара ус икақэоу среиуам, схы пату ақэыстцоит, сҭаацэа сырҭхашьар сҭахым. «Мап, ус икақэоу среиуам, угэы

уажьоит» анысхэа, дгэаан афывхэа амашына дынтатэан дсывкья дцеит.

– Уи ус беихээзаргы сара исызхатом уи гээанагара хэашык игэы итакны ибеихэеит хэа, уи сара цкья дыздыруеит. Цшрала шэшеибадырыз еицш, кэзшьалагы шэеилибакаарц азы акэхап иззихээз, уажэтэи ацкэынцэа ус ауми ишыкюу.

– Убри афызагы сцэымгуп, Цинат, цшрала хаибадырзар, хгэацхеибашьяуазар, нас уха иарбан, аказшьа акэушь... Аа, бымбои, Цинат, лахьхьи акэара аеыкэабага маҗэакэа рышэтэаны ицэыббыл-цэыббылза амра ицэиало, ант афлыка иакэтэакээз Закани Таниеи роуми уажэы изхыцны акэара икэиоу. Ауаа цкья рычеддырбозаап, имчырбои, ус дара мсааит. Ани шыта патус илымоузеи, урт ирзырымхэац икэузеи, аха ицхашьом. Абар, шыта фы-шыкэса цуеит абанс еицныкэоижьтеи, хкыдкья лара, ани шыта азэыр дигома?! Акытафэы дырцафшэагы дыкэупеи. Иара Закан иакэзар, дагрономуп, ақытан пату икэыртцоит, нас абас дызныкэозеи? Ус схэеит хэагы иара дхатэоуп, дылхыччоит, лара лыпату хначышт акэымзар. Абанс акэзаарын Алыкьса дсызныкэар шитахыз, аха уи афыза бзантыкгы изыкалашам сара скны.

– Нас, Шьазина, бара бхэашьяла, ант есымша ас еицны амшын итэума?

– Аиеи, хэылбычхала рускэа ианрылгалакь акэзаап, ацсшьацэа ирфэыцшшэа амшын ахь иаауеит.

Амра җашэхьан, алашьцара иафын. Аеыцхэа ацэымза лашара аакит абахча ссир ыцырлашаауа. Амфэхэаста чацэакэа ирхагылоу ашэацыцьяац рыбгы иатэа иалпханы икэалыкэацьяуа амфэакэа ирыншылон афымца лашара. Цинати Шьазиней ахьтээз ааигэара иказ акэашарта атыцафэы, амузыка абжы хыркуа иаацэырнагеит. Закан Тания лзарапа инапы акэыршаны дхаргьежьюа диркэашауан. Абзиабара ихнахыз рыбақэа хаа-хаа иччауан, еизгэыкуа еицапушан. Тания лыхцэы жэпа хьяцштэыла еилыбзаауа лызкэа хызфози лбырфын цкы шкэакэа лзара еинаала ианышэаны изахызи лыкэашашья азыканатэазон митэшэа.

– Нас, ани ахсапытқәа, аҕыала-ҕалацәа ртәы шытылхит ббома, Ғинат, Таниа – аңсуа пҕәызба, ачкәын дылгәыдрыз-зала дкәашоит. Рацәа аңсуара «пату» ақәылцеит ус лхы иақәылцалааит, – Шьазина лхы ртыс-тысуа дағын Таниа лцәа лхыуа лыхцәажәара. Акәашара ахәмарра иалгеит. Закон Таниа лыжәа кны русқәа ирылацәажәауа ашьшьыхәа абахча инытысны Таниараа ргәашә инадыглеит. Ахухәа Таниараа рла Мура шуа агәашә иладыххылт, аха иштәымуаамыз анадыр, «ишҕасыхьуаз» – ахәазшәа итыхәаршәшәауа, ипҕашьа-пҕхатцауа, икрымҕырымуа Закон инаидхәазала-аайд-хәазалауа ачаарқәакеит.

– Абзиаразы, – Закон Таниа лнапы пшқа инапы ианыз да-ахан дааигәыдихәхәалт. Таниа ларма напы ашьшьыхәа Закон ихәхәы еилархә еипҕхьырттауа иалан. Мура нарыдтын агәашә ахь ағынанахеит.

Абри аамтазы, Ғинатғыы дгәырҕатцәа Шьазина днаскьа-ганы, ажәабжь ғыц лыманы дыҕкьа-ҕкьауа абахча дөытсны, архәара даахатәин Алықьсараа рахь ихаз амәа днанылт. «Абри Шьазина Алықьса дистоит хәа саҕуп, аха лара цкьа дсыздырзом, уашьтан еинымаалауа иалагар исыпсыхәозеи. Уатҕы дара еиқәсыршәоит, ишыртәху еинаалааит, сара уаха ус сьмам», – абас дхәыцуа дцон Ғинат.

Адырәаҕены ахәылбычәа акәын. Амшын ақәара хьарч-хьарчхәа пшьшьала иаваланы инеиуан Закани Таниеи, еивагыланы, маҕәакәак кны. Амшынгыы еилаарцыруа итыс-зомызт, Закани Таниеи еибырхәоз иазызырәуазшәа.

Алықьсагыы ихылпа атыс таны дыштыхысаа дыҕьбараха аәныҕа дцон... «Ллеишәа шҕацәҕяхари, дыпҕашьа-пҕхатцауа, әажәак-хажәак рхы еиқәкны илызхәом. Амала, маҕк дпәҕьоуп ухәаратәы дыкоуп, лцәажәараҕкны иаҕьа илтцәа-хуазаргыы лтеитпш иахәоит, лцәа дамкуа дынҕас-аатасуашәа, лыҕымшькәа леивых-әеивыхуа, лхы ртыс-тысуашәа сеипш дабакоу лхәошәа дныҕәоит, аха еҕәурым, снапаҕкны дмааир дабацои. «Аәны ус сьдымурузацт», – хәагыы хәхьцәажәоз акы налалцеит, аха нас ихьалыршшахт, ишысгәампҕхаз ангәалта, – абас Алықьса Шьазина длызхәыцуа аәныҕа дцон.

Уи акәхеит, харак имгакәа Алықьса Шьазина дааигеит. Ари ипқхәыси иарей аңстазаара ғыц иалалаз мызкы-шымз рқынза хар рымамкәа ицеит. Уи нахыс Шьазина аколн-харахь аусура налыдыртцеит. Уи лара лабду дызгаз еипш илыцхьазозаарын. Агәамтц-хамтцра далагеит. Акы лыла иам-бауа, еснагь акы зхысқәаарызеи хәа ашны днышналт.

Уахык, Алықьса иусура ахьынтә лассы дзымааит, еизарак атцыхәала. Алашьцара иаманакуа ишықаз агәарп даацалан хаха аматцуртахь иғынеихеит, акы днацхаразы. Алықьса игәы иахәашаз акы шиақаз мөашьауа ачча иғықәыхх иарццакны ашны даашналт.

– Уабақаз, нан Алықьса, арскаамта? Унзырхазеи? – лхәан, иан Асия зышықәс акыр изфахьаз, аха еснагь дфәоушәа дхырзырза аматц зуаз дшәагылан акфәшәра дныкфәлеит, ихәы архиаразы.

– Сабақахыз, аизара ҳаман, сааннакылеит. Сан, бгәы иа-хәаша ак басқәоит, ахамта сырцеит, ахамта!

– Иабатәи ҳамтоузеи, нан, исзеилкаауам?

– Смашьына шәнызқь километр ремонтда иахьсырнықәаз азын хколнхара ҳамтас иснацеит арадиодкылага.

– Ааи, уан дукәхшааит шақа сгәы азурхазеи, аха арахь атаца хәыч лгәы бзиам ирласны акы унацқа, – лхәан, ихәы нықәлыргылеит. Иаргыы афырқәа акрыфаны дындәылцит. Асия ачанах зәзәара дафын цақа аматцуртафәы, ари аңқхәыс ажәйтәра арыцхарақәа жәпакы дшырхааныз лтеитпш иа-хәон, аха афәтәра илыхьзас аамта лгәы канатцон.

Алықьса амқара ашә аартны дагынышналт, Шьазина лхыза налықәпааны, лкасы налыхцаа, лхы еилажәжәа лиарта дныкәтәан фәалтит, лылақәа ырцәгьауа.

– Ас акәзар, сара уатцәйтцәкьа стәы-сымаа сыт, ашныка сцоит!

– Ахых, иқалахи?

– Иқалаз уздырам, ыы? Уабақаз?

– Аизара ҳаман, аус бзианы изуа хәа ахамтақәа хзыршон.

– Жәаха аизара шәыман, иацуха чмазаафык ахәшәтәыртәхь дугон, уаха дырәөгьых аизара шәыман, ус акәу?

– Коҳ! Нан, бычмазаафуп лхәан, акәыз цыысшәан, ибыхыц акәзаап. Сан атакәажә рыцха дныкәахауа акрура, акыр-хәара дафуп, бара ара ыырчмазааф кәцаны биазаапеи.

– Уан макъана ххәы луратәы дыкоуп, уи лакәым, са ис-хәауа урха.

– Бара абарткәа банбаркәатцуеи? Хәафны ахаан ацтәа зымдырзоз, ацтәа иагеит, сан сара сахь акгы лхәом, аха дкәйтхейт, ацтәа дабыргазаап. Бычбырчееир иаха ибзеигьуп, аколнхарахь бтыцлар, ақалақь ахь, ақалақь ахь хәа бызфәу набхарштны. Насгы бгәы иаанагазеи бара бышсымоу ахәсахыцкәа срыцныкәап хәоу? Уи еицш апатудара схы иатәасшьом, ибдырузааит. Даеазны ианыбхәаггы бгәы нсырхоит, иазхоуп, уи атыхәала даара акыр бхәахейт, – Алықьса ашә нкыдыжъланы дындәылтцит. Акыр аамтә агәарц афы ихы инапы атцаргәаны дтәан дхәыцуа.

Ибжысит акыр аамтә, иаахт аацынра, анхара. Алықьсеи Шьазинеи кәзшьала еикәымшәейт уаха, есымшааира абзиабара ирыбжъаз хәычы-хәычла изытны ицауан ашьтамтә умбазо.

Зны Алықьса иусура ахьтә афны данааи ибеит иан атакәажә дырәөгьых амфы, амца зеггы лара дшырфыз.

– Нан, ибылшом уажәшьтә цаса ибылшоз, бакәытц аусура, шьтә хара бхаазоит хәа закәнтә ибасхәахьоузеи?

– Алықьса нан, икәзтцода изымур, акрышәфәзтцода, атәца лгәы еицшым, дышьтахуп. – Алықьса ицсахы еибакны ашырхәа афны дфыхәнейт. Шьазина аиартә дыкәиан апатреткәа еидкыла дрыхәацшуа, лхатца дшылбаз дфәткәейт.

– Уара ак уасхәашан, – лхәан, лыблақәа цархәыланы лхатца инаихәаларцшит, ихаф цштәы лгәамцхейт, аха уеизгыы изкәылкыз дналагеит, – даахт иахәаггы абригадир. Иаха аколнхара аизара афны сара сызцаара ықәгылазаарын, аколнхарахь стымтыр ада цсыхәа амам, ус ирызбеит. Абригадири сарей хәицәахын, дмақаруа дцейт. – Алықьса дгылоуп дыхшәааны, ицсахы иаха-иаха еилалоит.

– Уажәы исызбеит иаацәатәҕыаны ани уажәраанза иуа-схәалоз, уахагь цсыхәа хамам, ас хара хзынхом.

– Изакеи бара уажәраанза исабхәалоз?

– Ақалақь ахь ацара, уаха изакәи? – Алықса дөеилууаа дцеит, даалеиөеин ицсахы ччауа, нас илақәа цархәыланы, аарла иеникылауа ҕааитит.

– Сан қытак зазахъаз, данажә лхы дамыхәауа данықала, дааныжъны бара аколнхараҕы аусура бахъацәаашьо азы ақалақь ахь хцону? Бөызцәа ацьцъахәа аус ахьыруа брыла-гылар кәмлози, урт баҕабшьазом?

– Урт аусура иашьцылоуп, уаха ирдыруазеи, цара рымам, аҕеакым.

– Хаи, антәа, бара бцара цәгъа хныкәнамгеи. Баб ионы бахынзақаз аколнхарахь бтыцзомызт, башья дхантәашын аколнхараҕы, абға быман.

– Уи сашья итәы ахәара уара иуусзам, уи дзустоу ауаа ирдыруеит.

– Ауаа ирдырт азоуми деилаххаа дызтаку цыцх аахыс.

– Ыы!.. Уареи сареи хнеибызтаз Цинат лыбз ада кәац лҕамшәааит. Уи еиҕу уаө дықазам, дтатацшыуп, быртәаны бныкәигоит хәа сжъаны сышцалфеи?!

– Баргъы Цинатгъы шәхы еинышәкьяаит, уи илылаххызи, харт аблақәа хаманеи. Цқъа хаишьцылартә, хаилибакаартә хзеибамдырзеи, бкәит-шәитүашәа бҕеанысбырба тынчк лоуп сымхәеи, «ацгәы икыиуа ацкыс имкыиуа еицәоуп» шырхәауа акәзаап. Иртәаны аныкәгара хәа ба бызҕу аамта ыиасхьеит, уажәыгь ибзымдыруеи?!

Нанхәа мзасы акәын. Хәылбыханык амш хытцәцараха еилган. Абри аамтазы, ари абахча ссир, хыхь зызбахә ххәа-хьоу, иатцгаз амқала цьоукы рышьтыбжь гон ауухәа.

– Ааи, рацәа уи, башья дшыкамыз баны даххыччатәҕьеит, игәахы кылиблаарын, аха дабакоу акәымзар.

бан ибжыи рдуны, егыртгыи ирахартэ еипш иниқәиргеит:
– Алиас, абаацс, угэи итазишь ақауар зтаху азэири дубозар,
зыққа қауар ршышьаны иаазган аоны ишьтоуп, уардынк
азна атырас сзаазго истоит, сбоура зласхыбуа смоут умбои,
арахь азынра ааигәахоит, сырахэ адэи исцәықәхоит, хәа.

Ари захаз инеихәацшы-ааихәацшит, нас цшышьаала азэ
даарылцын ихы ацшнымтацакәа Бадис дыниалацакәын
ифынеихеит. Бадисгыи «иафалт сытәгәири» ихәан, дынихь-
зеит.

– Уаха азэи иаумхәан, харак имышьтыкәа сара иузаазго-
ит, – ихәан, днаиахәытхәытит, азэи иахар хәа дшәаны.

– Е-е-и, ус сзуундаз сумаазози, нас ара ха хкны аты-рас
уоузом, убрахь шәа шәахь ашьха ашьапахьи даара ирацаоуп,
сузыцшуп, абаацс, Манча (Манча ихьзын) сахьынхогыи абно-
уп, Бадис дабанхо хәа утаар зегьи иуархәоит.

Абас ала инеидытцит Бадиси Манчеи. Бадис «иус» катцаны
аоныка иқәиришәит. Манчагыи ауаха таацаа ду рчан еипш
аоны дөеит. «Газа дыкамзар акәиш иифози» уардынк азна
атырас хәа зыққа қауар сицоит, «аилымгакәа аумачху адунеи
иану», – абас итаца далаччон Манча.

Мчыбжыкгыи бжыимсыцыт, Манча акамбашь уардын
ецакаа тырасла иртәны, ихбыкьуа ашьха ашьапакынтә ба-
хәи наарей дырфысны ааилашәшәымтазы дтаа-цшаауа
Бадис игәашә данынадгылоз. Манча ифьтбжь захаз Бадис
игәашә даадгылеит: Бзиала уаабейтгыи мхәакәа Бадис Ман-
ча дшынеифацшыз еипштәкьа ахы ашәира, ацсы ашәира
далагеит:

– Хаи, ацсра соундаз, хаи абри сақәымшәакәа ауаа шы-
цсуа сыцсындаз...

– Иухьи, Бадис, узыкәшәазеи?!.

– Хаи, ахыкәалаа сгәи изытцамшәазеи, ари еипш уаф
дакәшәахьоума?! – Бадис аешьра иақәикзеит.

– Иухьзеи, Бадис, ухатцаи абаацс, иухьыз умхәои?! –
Манча иихәара издыруам.

– Хаи, ари еипш цхашьара уаф дакәшәахьоума... арс-
каамта ухабар анызымба, умаауаз цьысшьан дафазэи ис-

төит, – Бадис ауама, акаамет иакәшәаз иеипш ихы-иҫы йа-
цаны Манча днаиҫаҫит.

Манча мацк дахьгылаз дымқәацазо даанхейт, «Сара ис-
хароуп, ирласны иаазгандаз, ас игазоу дзымфара дызустада,
даҫазәы имгакәа» – ихы инанишьалт ихьыз, нас иуардын
ыфхартцаланы, агәашә аҫхьацәҫья атырас лылажьны,
икамбашьқәа даарысны иҫыҫеихейт аҫныҫа.

Бадис адырҫаҫены ибоура дахагьежьуа аргәыдра даҫын
Манча итырас ала.

1957

БАДИС ИЖӘ

– Дахыхтәуп, дахыхтәуп!

– Дамхәаны дкашәыжь наҫ, ида шәхамшәалааит, ҳа ҳзын
уаха иамузеитеи, еипш убахьоу, уи азлагара ианахахар-
тәалакь зегь ғычрамзар акы иаҫым.

– Дад, ҳа ҳазлагара уаха иакәым, шаҫаҫы ҳаҫсахьада,
аха иауам инахатәалакь изы, ҳаатцәакәа пахә-пахәза иртәны
инаагоит, икьыбжа-кьыбжаза иҳаманы ҳаауейт, дыцәцәит уи
Вано, ҳара иаҳхароуп, уажәраанзагьы дам-ҳәазар акәын.

Абас аууҳәа еилан, аколнхара аизара, азлагарахьча иа-
хыхразы.

– Иахаҳартәаша даҳмоур ҳәа хшәоу, иҳамами аҫаҳма-
дацәа, – ҫааитит таҳмадак.

– Сара убра аказы сшәыхәоит, – инапы ҫышьтихын дҫа-
гылейт Бадис. – Даҫацьоукуы ҳазрышьталари, са сахашәыр-
тәа, аҫаҳмадацәа ирзыжәуазеи.

– Гәаҫрас иумоузеи, умаха-шьаха еибгаза уҫәазза азла-
гара уахатәартә, хҫык рыхәҫа туғаратә уҫоупеи.

– Уи иашоуп, аха жәык аасхәап ҳәа сгәы иҫоуп иаарлас-
ны, уи азакәын изысхәаз, – иҳәейт Бадис.

1957

БАДИС ИЦАБЛЫКЪ

«Цаблыкъ иқыта» хәа иашьтан Бадис дахьынхоз ақыта. Бадис 45 шықәса дырҭагылан, уафы шәпажәпак, дшышла-рыз дышлахьан, дҭаацәаран. Ари дахьынхоз икәша-мыкәша ианакәзаалакъ баарраны иҕан. Аҭхын акәыркәа ду аҕынза ацәаакыра аман адгьыл, азынгы даара цаак, с-дук ҕамлозар баарра бааҕсын.

Иааҕәымҭцакәа асы аҕылы-ҕылыхәа, ибахҭәаза аҭша еиларҕынтуа иланашьтуан мчыбжык аахыс. Шамахамзар, дгьыл кәамҕык ҕара ицәыҭыҭшуамызт, дгьыли шәаҕы-ҕаҕи ибыбшза сы хазынала ихҕан.

Ари азын аҭсаа раҭәан. Ашәчкәа ирылаҭаҭҭаҭо ихыб-хыбны ирықәтәон ахәыхәкәа, азыкәткәа ҭәа рымамызт, еиврыҭх ана ииаҕьон, ара ииаҕьон. Аҕәак-сақ, аҕәак-сақ-хәа ахысбыжыкәа гон. Аиҳарак Бадис ибаарра асы иаз-хымҕоз иааилашәшәуа ианалагалакъ нахыс аибашьра ҕа-лазшәа аҕәкәахәа еиларҭон, убас ацаблыкъ раҭәаны ашыҕ-сыҕхәа ишшаза абаарра иаахагъежыны илатәон, нас рҕын-ҭақәа ҭәыз-ҭәызза, аҭаҭын еиҭахага еиҭш, абаарра ины-ҭаршышы...

Бадис ианакәзаалакъ абҕари ашәарыцарей дрышьтаза-мызт азы, аҭсаа ажы иҕны иҕназамызт.

– Ас уныҭыҭыр, уанаҕьалбеит, ухаҭами, уҕызцәа иҕар-ҭо умбои, шәакык ҕара иаауҭшаар, машәыршәа цаблыкык ушьуазаргы уздыруамеи, ауаа хаатра иааины аҭсаа еим-ҭәа иргоитеи, – хәа дыхҭалкзеит Бадис иҭшәма ҭхәыс.

– Урҭ среицәаны схысуа ҕыбышьома, аҭыс мҕас абла ан-ҭыскыоз ыҕан, иара уажәыгы Бадис иеиҭш ххысуандаз хәа ашәарыцацәа ирхәогы бмаҳаҕи?

– Уи, атәыла шурбго хамдыруеи, аха уҕеи удинаныс, ца-блыкык узшьыргы еиҭш убахьоу, – лхәан, илулак ддәы-қәылҭеит.

Бадис ишәакъ ихарззала ибаарраҕы данней цаблыкык ацәҕа ишаҕаз ибеит. Ацәҕа иаҕыхны иназгар хьзыс иа-моузеи, сеихсны исшьып, ахысбыжыгы лаҳап, нас ишы-

пыруаз исшыт хәа ласхәар җыпныхәа сылтарым җазынгыи
ихәан, ацаблыкь днахагыланы агәыз аатиргеит, ацаблыкь
шыштыпраа ихаууала есс абнара иазцеит. «Оп, сыҗхәатәҗкьейт
убоу сыпшәма лкны, изкәым икәым акәым-зар абри ашәакь
инткьаз ашыацма зегыи ацаблыкь дузза иамаахакәа аҗхәыц
ишпақәшәоз», – ихәан, Бадис дмида-гәидаха афныкә иҗы-
наихейт.

1957

МЫКЬЫНИ ЛУКЬЫНИ

Мыкьыни Лукьыни еишыцәан. Җнак зны ртаацәа рыка-
мзаара иакәыршәаны, «уаала-саала, җеи арха иахыкәу
икны җакәтәаны җафлап, җазбода», – рхәан, җапырхәак
аашьтырхын еишытацало ицан, ирулакь гәарабжьарак ибжьа-
цаланы икны, рҗапырхәа наҗатцаны иаакәтәан ар-ха еиужь
илага илыкәырцеит. Ажәыла җы замана ианшы иҗырзаны
афныкә ахы рханы идәыкәлейт аҗкәынцәа аманы. Аитцбы
Лукьын Мыкьын изара тырхәаца иахыку дирхыцхыцуйеит:
«Абаацс ахы уаха, афныкә җагар җарбар җарпкоит», – хәа.
«Җарпкаргыи агәаурымызт, иаҗачҗарын, апкара иахьа иаа-
бама, уаанза җазнеиуандаз», – хәа Мыкьын аҗы аҗрыкәцә
иеаларцсны аҗапырхәа дшахоз иааццәейт. Ари Лукьын
иангәейта арцәаа-артәаахәа дыхәхәейт иашьа изы. «Мы-
кьын, уекажь абаацс, уекажь!» – хәа. «Узырццаки шыта ус-
гыи җкамҗар хәа ушәоу», – ихәейт Мыкьын.

1957

АҖХӘЫС БЗАМЫКӘ

Ажәйтәан иказ еибашьрак далахәын абри зызбахә җа-
моу аҗхәыс бзамыкә лхатца җапагә.

Ар иеижәылан еибашьуан, адунеи амца акуан. Аибашь-
раан ауафы дымцсыр ауам. җапагә илахь ахы аахан дса-

касанцаны дрыма идэықәлеит ифызцәа ифны дыржырц, иан
лылағырц найқәтәаны дылтәуарц.

Ус ашәы рхыкәкәа ифызцәа агәара ианынтала, Ғапагә
ипқәыс мыжда лхатца илахь агәы кылжәаны данынаихәақш
артцәаа ытлыргеит:

– Унан, ила иааташәар сызшыадаз, агра имгози!.. – хәа.

1957

АПҚАЛ ҚАЗЦАУА АМАА ИАРА ИАХЫТАХУ ИЕИҒОИТ

(Ажәабжь маана)

Ашәарахқәа реихабы алым аизара ахыымшацнагоз амшә
иазгәааны аматцара иалнахит, ианаамтәз ағаатцс ахьа-заамгаз
азы. (Матцурас иамаз есымчыбжьа ғаатцс аагара акәын).

Ари аизара иалахәыз абгахәычы ажәа амхны игылеит;
итцхәыршәшәеит, иқыақыеит алым ацқхьа:

– Хәтыр ду зқәу хнапхағөы ухацкы, уара удырреи умч
дууи еихәу икоузеи мамзаргы, амша хәзқәуцәо ауп зе-
гы хәзну, ианаамтоу игәәтаны иукуеит зматцара агәхьаа
зкым, иахқәап абри амшәгы ушазныкәаз иашоуп. Ари
уажәраанзагы аматцара иамхтәын, ағаатцс аанагоушәа-
иаанамгоушәа, аихабы игәхьаа акзамкәа, ахы аңызараны
ауп ишыкоу. «Знык дахпырзаандаз хәихабшәа икоу», –
хәагы жәаха ґенак иахәауа исахаит, – ахәан, абгахәычы
ажәа ианаалга алым инаґацшит, гәык-цсык ала сшузыкоу
убо ахәошәа.

– Амшә ахатыцан уара абгахәычы уқастцоит, уахьынты-
цуа Ажәеицшыаа уирхиалааит, уи ала аизара аркуп хәа
исыцхьазоит, – ахәан, алым аизара шаркны ишагылеит. Амшә
хәымсысза, итынчза зеггы инрылацш-аарылацшуа ирзы-
зыршуа итәаз, ашьшыхәа ишагылан ацқал қазцауа иара
иахытаху амаа аиґоит, хәихаб ухацкы, уара иутаху цқар-
роуп уеизгы, – ахәан, ашьшыхәа инрылтын итәаа-маауа
абнара инылалт.

Еимпит зеггы русқәа рахь.

Абгахэычы цеит шэарыцара, аха иақэымфеиеит, Ажэеиц-
шыаа ахыламқшит.

Атыхэа цэыххаа, ақэада ахшы, ахэынцэа ацратата, ала
ахытоу умбо, ирыцхэхэа алақэа иаарцеит.

– Ҳаи, рацэа стыхэа асахэа бжышэхит Муреи Хэдыши,
шэаргы саргы ҳаибамбондаз аринахысгы, сара сеибга
сызшыда, – ахэон абгахэычы, атыхэа бабыш ду иамаз уа-
жэы ицэыххаа-жыыххаа ашыағэаза ахшы, «ипатудаха»
ианахэақшлакь.

«Сыбз ауми сзыкьа, амшэ рыцха амхэаны илкасыжыт,
уажэ сара исылымшо сазкуп, алым усгы иадыруа ама-цүра
амхрей атарей роуп, иауеи, иауеи абри атыхэа «е-имхар
ауп», – абас ихэыцуа инеиуан абгахэычы. Уа ус абнарақны ак-
гы мбакэа ишнеиуаз дэхэыпш кьакьара дук ақны инкылсит.
Қэауншытахь ақаскын иатцэа қақаз аиагылаз шытанкыла
иқэсауа, апыжэ-пыжэқэа ихэуа иқэын арақэ. Абгахэычы
абна ацэытцарафы цлакы инавагылан даара ирзыпшит сымч
зықэхаша акрықазар ҳэа. Инкылпш-аакылпшит, аха ус акгы
амбеит. Нас алақш иаатцашэеит нахьхы адэы ахэанцэоз
цэқата хэычык шавагылаз, ақышэ азэ дынтасызшэа инықэ-
гьежын цэқа-цэқала абна иаваршэны иазцеит аекылғэаа.
Ацэ қата егь-хэычытэқьамызт, зыцк иихэаз, акэтағь еипш
икэымпылза, ацэа итаққаца бзиа аазара шамоу мөашыауа,
ипағэза адүра аеазкуа итөасуан.

– Иқасцари анаацэыны, рацэа гэгэак ауп иаргы, аха
ма ашытахьала сеамырбазакэа снеины ашыапы самцасны
искып, нас ицап, ишып, аха иаусмыштыр сеаларцсны ишы-
ску иаақсар икақап, нас ахэда пыжэап, уаагы уажэ акы
ансылымша алым сацал арцэгоит, – ахэан, абгахэычы
ишытаианы, адгыл аеақаратэны алақэа кэыс-кэысуа ихэазо
афынанахеит ацэтыс ашытахьала. Акыр иазааигэахеит. Нас
арыпкьа анпкьо еипш еитцас иууаза ипеит, аха ацэтыс
ашыапы акыха амазеит, апкақхэа итыгыны зфеанархаз
ашыапы абгахэычы ахькажыыз иазытрысит, аха абгахэычы
қатқьан ахы еилашынтуа, икақа-бқало абна аеанатеит,
ақсы ацэнагеит. Ацэма импсыша аматэ азылақэуеит ҳэа

амфан аҗит зыхьуаз кәчышык ажит. Алым ахтны иааит абгахәычы ажәеидшыаа «дақәныхәаны». Алым адырра артеит абгахәычы шааиз ала. Абар ҫымчыбжъа ҫуан алым шык пхатцәы-пхатцәуа иазыгәышыуеижьтәи – «иаашәышыт арахь», ахәан, игәзәжәуа ифагылт ашыапкәа еимыртаға инаргыланы, абыз ақышә иаакәнашът, уажә ағаатс иахагылоушә аҗара агәы алаҗаны. Иааит абгахәычы, аха ишҗааи?! Знаашә кәчышык рыцхәхәха, еилапыххаа, ахы хыхәхәа, азыҗсы аҗытыкәкәа иаҗытканы.

Алым хәааит, иббит, ашәапыҗаҗ архыҗхыҗит, ашәарах рзызаны еизнагеит. Нас алымхацәкәа нақәпсаны, агәареи, апагыареи, ахдубеиареи ахаҗы иалыжжуа, ахы ҫышытҗааны инарылаҗш-аарылаҗшит.

– Ишәсырбап сара, аихабы ихәатәы анамыгзара зеидшроу, уааскәеишь, уааскәеишь арахь, хәтыр ду зкәу, сылашара абгахәычы! – абгахәычы җсит иахыгылаз.

Акәчышь иаҗытканыз наҗшәан инкашәеит, ахәыжә аҗатата абыз ақышә иаакәнашыын ашытахьҗка инхәаҗшит, ишәартахозар сшлатҗкәара хәа, аха ашытахьтәҗкәа амшә җыхза игылан.

– Уааскәеишь сымхәеи, узгылоузеи? – абжыы аагахт алым.

– Аах убжыы анышә атҗака итыҫуандаз, уу, абар хәхьтахаз!.. – ахәан, иаахәытцәы-хәытцәит абгахәычы шытахьҗка ихьатцауа.

– Уааскәеишь сымхәеи, узгылоузеи? – абжыы аагахт амшә, абла җырҗырқәа абгахәычы ахаҗы наларҗацаны инаҗагылан.

Уи акәхеит, алым ашыапажә дуқәа ирылхәхәоз ашыапыҗкәа ахәхәага еиҗш иҗаз, абгахәычы аҗәәкәа илаланарҗан азқәа ацәа кказа илахнахәеит. Абгахәычы абҗа лаҗрыҫрын, ашытахьтәи ашыапкәа рхәазо иаманы абна иатцәара инхәытҗашышыт.

– Хәихабы ухатҗкы, – амшә абжыы аагеит, акәты иамчу акәчышь ауп. Абгахәычы иалшоз акәты акәын, иаанаге-

ит, уара уоуп иазыск. Аңқал ҕазтауа иара иахытауа амаа аиҕоит, аха аҕаҕны амаа узамтозаап.

ШӘАРАХ

Ашьха ашьапаҕы иҕоуп қыта хәычык Хәаҕ хәа. Ари ақыта аҕада ахахыы уаха уаҕ дынхазом, алада амшын ҕыантаз хара иаҕыгоуп.

Ари ақыта хәыч аҕы ауаа даара иағаны инхоит. Иналк-ҕалкны иахынхақәо агәарҕ хәыцқәа умбозар, егыраых иахьабалакь инеибеиҕшны шәаҕыҕаҕла ихҕыоуп. Ашә-цла ҕыантазқәа унапы рыкәымшо, ажәҕан иаларсушәа икахәхәа-кахәхәа игылоуп. Ашьха ҳаракқәа рҕынтә анакә иалҕыз, аҕхаа итууаа агәара-гәарахәа иеилашуа, ашәах хчыла, аҕыҕхь ргыла, абри ақытаҕ илбаауеит азымҕас Зиқәа. Унацәа нзаауылар, иарбызбызуеит, ухәы-ужыы аргылоит. Зиқәа ашьтра тҕыыхаа, иахьабалакь иубартан. Уи инакәаратца-аакәаратцо, ашьхақәа иргәылсны иаауеит. Ари ақыта хәычы аҕы, иара ахыылбаауа, цаҕыа зышьтраны, иладараны акыр илашьтуп, Зиқәаҕы, сымч зегы аброуп иахысшәаша ахәошәа, иқәцәраан иҕырзаны илеиуан, нас азәы иҕаҕиҕазшәа иҕаз абахә ахшыыра иалҕыны, цшьбахәба саҕыан итаулоу азыжь итаҕеиоит. Аҕаҕ уқәгылазар, аңхын бжыымра анцеиуаҕы, иааузымчхаратәы узаҕкыуеит, убас ихьшәашәароуп уа. Абраҕоуп ааигәа инхо ауааҕы азы ахырго.

Азыжь ахықәан дәхәыҕш хәычык цшзаза, аҕаскыын иатцәа ахашышы иҕоуп. Цса-цлак амацара икыацәза агә-ҕаны игылоуп. Уи аңса-цла ашьапаҕы акыр зхытцо жәйтә ҳаҕҕын хәычык иҕоуп ашәтқәа ахаҕаны.

Шыцтә лабашыа дук ац аманы таҳмадак аеыҕхәа адгыл илалаирсит. Абраҕа иааиз атаҳмада ихтарцарқыақәа шкәакәа ааихихын, ихы инапы аалишыын, илақәа аашанхашәа, саараҕа дышьтаҕшуа, аңсатцла ашьашәыраҕ иҕылыззашәа иҕаз ахацаҕыа днықәтәеит. Асы иҕанахәазшәа

дышлаза дыкан ари ауаф харакы. Ижәфахырқәа җһәҗәа иаазышьтшәа, ашьауардын ажәфақәа реиңш. Икаба шкәакәа дылаҳәатца, ихәынтәрақәа еиқәных, еибаркын. Иеиқәа еиқәатәа, иразны маҗа, иҗама чаҗа, ишьагрын еимаа җаңшьқәа ишьапқәа тырхәцаауа, зынза еинаалаза. Ила агәы җран, иҗбаан, тынч җшьшьала инауҳәаирҗшыр, нас уаҳа акы уеимхәаргы, инубаалон митә зхызгахьоу азәы шиакәыз. Иҗатцеи, ижакьеи, ихахәи инеибаркны еиужьны, еилархәеилархәы игәзаза; иҗынҗа агәы аалганы, маҗк иаазырхәашәа, иҗымшь жәпақәа амзаҗа еиңш ирхәаны илахь аҗәаҗәара иатан. Ари ашьха уафы, ашьха ҳауа җьбара зылсны иаазаз, игәамчи иҗеиҗыңши рыла дҗаҳмадоуп ухәо дыҗамызт, 70-җа шықәса дышреихазгы.

– Дад, уи акыр җзоит, шамахамзар уафы издыруам, иахаануггы хқыҗаҗы дыҗамзар җалап, – абас дналагеит аҗаҳмада илабашьа ныҗҗакша-ааҗҗакшо, җыҗҗа дыҗшуа.

– Мап, мап, исымоумкын, исызхәом, угәгы иалумыр-сын, – ихәан, дөеихеит илабашьа аанкыланы.

– Исызхәом, убри амаза шымазоу исымазар иаҳа еиҗны исыҗхьазоит, ус нарҗәыҗагы изгап.

– Арсҗак угәы җаҗены измоу ахтыс зыхҗьаз ауафы ура дузгәакьамкәа дыҗам, дуашьазаргы акәхап. Исаҳәа, акы еиҗымкәа сухәоит, – инаидысцалеит. Нас маҗк дааиҗхьхәыцаан, ашьшьыхәа длатеит, илабашьа дырфөгьх иныҗҗакшаны.

– Ишысхәаз еиңш, акыр җзоит, дад, ари җалеиҗьҗеи. Иҗан хатца бзиак иҗхәыси иареи, зыңсаҗа шкәакәахаша. Руафыбжара инахысаанза хшаа дырмоуит, даргы цәгьала ихьааргон хҗәәан шьапы ызрымашь хәа. Ус ишыҗаз җҗа дроуит. Мариҗа зыхьзырҗаз. Мариҗа хәыҗы мшызҗа илызхәуан деихышәашәо, дҗат-җато дөеиуан акалам еиңш. Лыхҗәы жәпақәа хара-бҗәара еилархәы, лызқәа аҗәахуан. Лыбла агәы җбаақәа еиқәатәаза ллакыҗа иҗыҗҗауан, ишаҗь-шаҗьо инауаланы, уаимданы, угәы иҗоу зегь дырны, иуәгагыбзыҗуа иуеиеырбон, даныччоз, лхаҗыҗ җәараш ссақәа еиврыҗхаа иаацәырҗуан, аҗҗҗмыҗ хышәҗ, мам-

заргы агылы-шәты анааптуа иафызыха. Лзамфакәа ттәан иилпхаауа, ашәра иалагаз ацәахаха еипш.

Ажәабжь хәара иафыз аҫахмада арака мацк даанфасын, дзыфза дыпшуан, аҫеахәа Зикәа азы ахыҫаҫеоз ахы ихы рханы.

– Марица хәычы агәамч ҫәҫәеи ацҫазаара абзиабарей шлымаз лхы-лфы иунарбон, – деитаналагеит ажәабжьхәаф ибжыы аармацны, – жәипшь шықәса днартагылт ари ашь-ха пагыакәа ртыпха. Лцкы еикәатәеи, лбырфын кәафта шкәакәеи, лыхцәы хәапштәыла еилархәкәеи, лзара-па еихытаруа, лгәышпы аатыго аеырҫеира иафызи, лшьапкәа ахырҫәага еипш еикәшәаны, дыссирха дудырбон. Арацәа ххыра иафызаз лыбла кәитқәа наухәалырпшыр, акы наулацәон, анахы укыдкыо, арахы укыдкыо. Амшын цәкәырпа еилашыра иалашәаз аҫыц уафызыха, мчы умамкәа, иухәо уакәымшәо, иууа узымдыруа, зны-зынла агаза цшра аахәан, уажәакәа дук кәышрак рылазамкәа уаакәлырхон абри гәаҫхарала днаухәапшыр. Лхы аҫнытә лшьапы аҫынза леифкаашыала ари дыжәвантәуп, аҫырроуп дзызку хәа угәы иаанагарын. Леаартынчны хамҫақы цыара дызгыломызт, дшаҫышаҫыон, дхәыцәы-хәыцәуан, згәы зәанзамкәа ашәарыцацәа ирылашәаз ашьабҫта хәычы еипш. Абна наҫтәирахы акәын лара дахынхоз, – аҫахмада илабашыа нархханы снахәаирпшит иҫпаҫтажәахыаз, цҫазаарак зламыз тыз-тыпк. Анкыа зны азә дынхон ухәаратәы, ицәыфәажә-цәыфәажәза ацытәа рыкәышышыы ишытан афны ашьапы злаҫатцаз ахахә дукәа, баҫара руашәа. – Абни агәарп, иубо бҫыцк ыкәыршәымкәа икәеикәеиуа, ашьац кашышыы, ухәы ыкәцан иуфаратәы илыман Марица, уажәы ишыҫоу убоит. Есшыжы хәылбыҫеи абра Зикәа дааны, лыпцхали лгәыгәыми рыла азыхы таны илыма дцон уи. Жәаф шықәса ирҫагылаз ахыча Шәарах, есшыжы хәылбыҫеи аҫауад Уаҫарбеи иҫсаса дызцыз иманы Зикәа дылбауан. Ашьыжы иагыарааны Марица заагара дмаиргы, абра дзыхгылан, иҫы зәзәо инапы зәзәо дзаҫкны. «Шыыжьбзиа, Марица!» «Бзиа убааит, Шәарах!» «Хәылбзиа,

Марица!» «Бзиа убааит, Шэарах!» Абри акэын абри арцызбеи апцхэызбеи ырыбжъаз.

Шэарах ацэа иааимнахаанза дхэыцуан, уатэы Марица иласхэаша хэа, ажэа пшзақэа, ажэа кэышқэа еиқэыпхъазо, аха ашыжь лыбла хкыгақэа данынархыпшылалакь, шыжьбзиа хэа налахэаны дыццакуа ашырхэа ифэуеи-хон ирахэ рахь. Нас хэлаанза акы изацсазамыз Уатарбеи ирахэ има ацста дтан ихьчала ду Бардан иваргьежьюа. Абас мацара игэыпцэагаз аамта ихигон Шэарах. Шэарах ила Бардан иаха агэагыра аман иара иааста, шыжьы хэылбыехеи Зиқэа ахықэаф иахьлеиуаз Марица илышь-цылан илгэйдпалон, икрым-фрымуа, Шэарах дыпцхашьоит, аха игэы итоу сара ибасхэап ахэозшэа. Марицагыи уи Шэарах иахьитэу азы ахы шьшыуа, иргэыбзыгуа, инытцакшэа Шэарах иахь днапшлон «иухъзеи абаапсы, ухатцами» лхэошэа, нас рылапцшқэа анааикэшэалакь Шэарах днеилууаа дцон, ашацахэа дфатцкьаны, ила иманы ирахэ рахь ифэуеихауан. Марицагыи мацк даапышэарччаны, лыпцхал лыжэаа иныкэыргыланы лгэыгэым аанкыланы дыфкьа-фкьо лфэуалхон, Шэарах лгэы дыштоу. Шэарах ихьчала Бардан ахы ишьшыуа далагон, Марица лнапы ахьахьылшыуаз лнапы ишьшыуашэа игэы иабон, Бардангыи алақэа нтырпжы-аатырпжуа, итыхэаршэашэауа иара ихэапшуан, «ари ауаф дхагахама, ианбыкэыз ас схы анишьшьлоз» хэа ицъшьо.

Ус ишыкэаз жэаа шықэса днартагылт Шэарах, жэаф шыкэса – Марица. – Дцэажэон атахмада. – Зиқэа азы, жэытэ аахыс атцас иамаз камыжкэа, ачэахэа итачэуа еилашуан. Абыржэ хэхьтэуа адэхэыпцшгыи ииацэкакараза ашьац ахашьшы икан. Хэылбыеханын. Абри апсатцла игылоу кармацыскыкэтэаны, иаакэымтцзакэа ишэахэон. – Атахмада илахь ааамаиргэгэан мацк даатгылт, акы дазхэыцуа. – Абра, цэака азы ахьеилашуа, акэарафэи игылан Шэарахи, Марицеи, ахьчала Бардани. Марица, лкэапери хшыылауа лыпцхали лгэыгэыми лыртэуан, Шэарах илаба акэара инылақшо-аалақшо, лнафыс дгылан. Бардан рыбжьара итэан ачырқыакьаны. Марица лыпцхал ртэны, сатцалоит хэа амаа анаанылкыла Шэарах

днацѣбан, лнапгы амаагы еимлагәа иааникылт. Бардан ѡышьтыѡан инарѣагылт, ахы ырнааны, изкәыркзеи мшәан хәа ицшуа. Марица аңчал ааулыжбын лҕеѡеицылхт, Шәарах ибла дхыңшылауа, лқышә ырччо, лхы ааќыаны, лхцәыжәпа еилархәкәа лышьтахьќа инаршәны. Шәарах дызѣхагахаа-уаз лыблакәа, ураа сутәыми рхәозшәа игәы инаѣеит.

– Марица, сылашара, Марица! Бара, бара ибылшоит... иагьбылшоит, иагьбымчуп саңхьаќа сыңсҕазаара, сымѡа ил-гоу шәтышла ихыбќарц, – Шәарах ибла гәытбаакәа раќара рыцлеит, игәы цыстысуан. – Исзычхауам сара уаха, иазха-зааит исхызгахыоу смышәаракәа. Бара бзыхәа срыцрыцуеит сара Уаҕарбеи, цьаханым зтыңхаша, ирахә сызцу. Ишыб-бо, сзатәуп, сеиҕымуп, аха агәамчи агәабзиареи сымоуп, ханхап хажәѡа еибыҕаны. Сыңсҕазаара зегы быбзиабара иазыскуеит...

Марица ашьшьыхәа Шәарах игәышҕы аќьяќыара лхы надылцеит, уи иаанагоз ураа иудырп. Бардан гәырҕьатцәа иќрым-ѣрымуа иргәйдпалон, аха ҕит хәагы азәы ихәомызт, Шәарахи Марицеи напеимдахьас рчабракәа еимырде-ит, иара уатәќья. Марица лыңҕхали лгәыгәыми рыбжа ауп аѡныќа азы илга, дыѡны дахьцоз абжа катәеит. Шәарахгы шыабыстацас ахра даҕаланы ирахә рахь дцеит. Шықәсык ирзаѡызан асабша ааира Шәарахи Марицеи. Иагьааит уи амш гәырҕьахә асабша. Шәарахгы илшоз ала ачара хәычы уны Марица дааигеит, иҕацха хәычы иргылаз ахь.

– Абзиери ацәгьеи рышьхәа еивҕоуп, усоуп аңсҕазаара шшоу, – далашыѡкны дцәажәон аҕахмада.

– Агәырҕьара нагза уаѡы имоузаап, уи акы иңышь-класузаап. Шәарах иңхәыс данааига, адырѡаҕены днеит Уаҕарбеи иҕы ахьчаразы сааңсара ахә сыҕаны схы сақәиҕтә хәа иеихәарацы. Уаҕарбеи дзаза-мазо, имгәацәа еимамзо, ашәшьыраҕы длеи-ѡеиуа дахьңшахьырсуаз днаидгылт. Дихәеит, аха Уаҕарбеи ари дауижьуа дыќазма, жә-шықәса изыхьчыхьаз, ахьча ќаза хәа ииңхьазоз. Жәа-шықәса наќьяк Шәарах ибзоурала иреицәаз уасакгы ашьапы амышьцызт,

насгыы тариала дизыхъчон, ифареи, есышықәса уасаки сыски ракәын иоузоггы.

«Даеа шықәсык акара усзыхъча, уаанза хъчакгы дсыпшаап, мамзар, уажәы сыпсаса кажьны уцар, ипчхаста-хоит, акгы уауам ускан», – ихәан, Уатарбеи иажәа аафәахи-цәеит, илақәа кылзза.

«Апсаса фәхъхьы ааптаракны итакны сааит, ипчхастоумтәын, сара уаха уахъ сцазом, пхәыс даазгеит, сқәацә хәычы афәы анхара салагоит. Амала, саапсара ахә ахьсумтаз азы иахьахәтоу сашшуеит», – ихәан, Шәарах игәапсахы пьжәжәо дцеит афныка.

Ускантәи аамтазы ус акәын ишықаз, дад, амал змаз ауаф иакәын амчра змазгы. Адырхачены шыжьымтанза атауад Уатарбеи чкәына хәычык диманы жәа-уасаки жәа-сыски иапца, Шәарах игәарп дынталейт.

– Дад, уара жәпаки усзаапсахьейт, уәара сьдурзылахьейт, уаапсара ахә шпәусымтои! Иацы сгәааны акы схәазаргы, иудкыл ууасақәа, абракагы унапы антца утәы шуоуз ала, – ихәан, қбаадк наииркит. Шәарах анапатцафшья идыруашәа дыкан, гәак-цәакрыла инанитеит.

Уатарбеи дцеит афныка. Шәарах дгәыргьатцәа Марица илеихәейт, шыта гәгәала анхара напы ахаркып, арахәгы хамоуп, ихабаргәызеи хәа. Шәарахи Марицеи рхы-рыпсы иакәгәыргьо, рыфны ифнан. Ус ченак ашьшьыхәа агәарп ифталейт ақытантәи аисаул фыцака ицны. Урт Шәарах дрыманы агәарп илтыцт. Ахаан исхаштуам, дад, сара атахмада, Марица агәашә афәы дшылагылаз атәы. Лыф-напык лгәытапсаны, лыбла ссирқәа уамашәа ипшуан. Апхәызба лапхья ашәт пшза ықәцаны дыштәоу, иахьяаиз лымбазакәа, аматқәа аакылкьаны, лышәт рыма рфынархар, дышпәрыхәапшрыз, убас уи лыблақәа рханы ипушан Шәарах дызгози иарейрахь.

– Шәарах сыхаара, мацк уласцәоуп, уеынкыла-еынкыло указ, иагья мафәмабара урықәшәап, аха ачхара умаз, хаикәшәарц утахызар – абас длагырзышо иалхәаз игәалашәон.

Ауафы ацстазаараҕы амашыыр ихыыр ҕалоит, ацла дал-
ҕоит, ауафы диамхашыуеит, акы ихтнырҕоит, акы дах-
ҕоит. Аха Шәарах дзыхҕыазеи?

Уи дзыхҕыаз аҕаад ианыз изымдырзакәа инапы ахья-
нитаз ауп. Уа убас ианызаарын: Уатарбеи иңсаса ҕажәа-
хы ызызшәа, изгазгыы Шәарах иакәызшәа, Шәарах иҕы
икәшахатхазшәа. Ииашаны ауха Уатарбеи иуасақәа ҕажәа-
хы ргеит, иара Уатарбеи иоуп идзыргазгыы, нас Шәарах
инаикәырцеит. Ддырзит Шәарах. Сибарҕа дахган. Жәа-
шықәса иқәын, аха акырқәа дыбналарц ддәықәлахьян азы
ишықәсқәа иацырцауа, ҕажәихәба рҕынза днаргеит. Уафы
иааизымчхаратәы ахауа цәгьян Шәарах дахыҕказ. Дгыли-
жәәани еиларсазшәа ибон дахыынаңшлак. Иаакәымтца-кәа
ахәшырбб еиларшынтуа аңша асуа, абаандаәцәа рыфатә
ирҕартоз амтц шхамха ихпапаланы ихтәхәалон, амхатцә
аахшыыланы инкаҕо акәын акыршырфоз. Ачымазара бааң-
сқәа тысуан. Шәарах ашьха хауа иалаазаз, игәамч гәгәан,
дычмазафымхеит. Амала дгәамтцуан цәгьяла ипхәыс дыгә-
хьяаганы. Лхабарк издырзомыт, салам шәкәык азәы ирыө-
шәа идәыкәйтцан, аха аҕак ҕамлеит, изымнеизар акәхап
акыта кәахахь. Шәарах есымша итыганы дахәапушан Мари-
ца илтаз ачабра қәтца. Нас исахьяны ибла иаахгылон Мари-
ца агәашә данылагылаз.

Уи аҕара зысхәари, дад, ауафы иимчхауа акгыы ыҕазам.
Шәарах ҕажәихәба шықәса ихганы, иңсадгыыл ахь ддәыкә-
леит. Аңыамыҕәацәгья шихигазгыы уамак иеимңсахит. Да-
ныргоз иоура назахьян, дтәын. Уажәы акыр игуп, Марица
лымшала ауп дагызышлаза, азәы диццару дысзымңшкәа хәа
дышлызхәыцуаз.

Хәылбычеханын, аха шоуран бааңсшәа. Амра ашә-тцлақәа
ирывалахьян. Тынчран, Зиқәа агәгәахәа иахьеилашуаз ашь-
тыбжь игоз ада шытыбжь ыҕамыт. Шәарах дқыңпаха аңхзы
игәйдшыла еилахәарак изқәа иқәцаны гәардк дынталт,
дҕажәкны азба дыңсуа. Аәны ашә аартны иҕан, аха уа уафы
дыҕамыт. Уи аәны Шәарах ихаан иҕамыт, ҕыц нхафык дын-
хозаарын. Уаә данимбаза, дныәналт, ауаҕах цқьаза еилыр-

ган, цэартагэык еиқәһиа игылан, аханы улапш наахаратэы атзамц иадкнахалан цэфычақәак, анафс хатцаки пхэыски еивагыланы рпатрет тыхны икыдын. Шэарах азык азы днеилууаа дцеит, ацэфычеи апхэыс лсахьеи данахэапш. Ацкы еиқэатэа абарфын кэафта шкэакэа, аа, абар Марица лымаэақэа, данлеиеырбоз илшэылталоз. Еиҳарак лпатрет, лыблақэеи лыхцэи, Марица лхы аахтэа илхагылан, аха ара ицегь дтэуп, лызха-зыгыоуп. Шэарах азыжэрагы неихаштын, апатрет нкыдпаан, дгыатцэы-гыатцэуа ахэапшра дналагеит. Ахатца илфаччо илывагыло даара дуафы пшзоуп, ицатцақэа хыршаны, ижэахыркэа тбааза.

Шэарах деилацсеит зынза, абар эажэихэба шықэса дыз-зыпшыз ипхэыс дахьылпсах. Апатрет иманы ддэылкьеит адэахы, нас даангыланы дахэапшуа, инапкэа қыцьқыцьуа, уамақэак карцон. Убри аамтазы уи агэара давсны дни-уан лагажэык, ицэеи ибафи еикэыршаны, ихэда ацэа канза гьал-гьало, илакытца ацэақэа хэапза, ила ажьаза хыхэхэыла, ибга ырхэаны, ижэцэеимаақэа еидхэаланы, илабашья ағыгэ-кыгэхэа инытцакшо. Ари алыгажэ ибозаарын Шэарах данаа-иуаз, апатрет кны икаитцақэоз. Шэарах уи днаидыххылт:

– Ухаткы, уара араатэума? – дцааит Шэарах ибжы қыцьқыцьуа.

– Изухэазеи, дад? – еергыхэа атак аакаитцеит.

– Ишсоухэара, абри апхэыс дудыруама?

Апатрет наииркит, аха дихэампшзакэа ажэжэахэа иеила-хэара дынталан, итапанча аагрыхны, ицьыба интацаны дниефапшит. Алыгажэ атапанча илапш нақэшэеит.

– Ари апхэыс Марица лыхьзуп, дад...

– Хы! – даархашэа ихы дэахеит.

– Икалазеи, узыршэазеи, дад? – атахмада ихы эышь-тыхны дниефапшит.

– Илывагылоу лхатца иакэхап?

– Ааи, уи лхатца иоуп, ирхэоит лара лхатца дызуп хэа, гычрак амшала.

– Ала апынца икылкьаз, иусырбап сара!.. Ари сара сып-хэыс лакэын, слыпсахит! – Шэарах итапанча аатиган дыр-фегь ицьыба еицантеитцеит.

– Хаи, цыушьт, ишцоухэои?! Схатца дызуп, уи уаха да-хъаауа егыѳкам лхэон рхэеит. Уи сизыѳшума, азэы сиццап лхэан, абри ахатца илывагылоу диццеит, лыѳны-лгэара зегы нкажьны, иаан абра иахьубо анхара иалагеит. Лхатца арахьтэизам, дахьылѳшаа сыздыруам.

– Ех, иабазбаришь дара уажэы?! – Шэарах ихаѳыц аѳэа ытго, идақэеи иарей деибарххо дгылан.

– Дара уажэы абнака ссарывсит, рнапы еикэырша еихэлаччо, адунеи кашырроуп, хазцэшэода рхэошэа, Зиқэа аѳшаэхэахы илбааит, редырхьшэашэаразы акэхап.

Абрака Шэарах уаха изымчхазт, Зиқэа шыказ деихеит.

«Марица, са сакэымкэа даѳа хатцак дышицу збану, слыѳсахну?! Икастдарызей, мшэан, уаха адунеи исзыкэда, исымада, бзиа сызбода? Уаѳцсыкгы... лара лакэын – слыѳсахит. Илхаштзаап саныргоз исалхэаз ажэакэа: «Шэарах, сыѳсы ахьынзатоу уара сузыѳшуп, ачхара умаз, акыр зычхаз акыр ибеит, хаиразкызар хайтеикэшэахуеит».

Абас акэзаап ахэса шыкоу, унардырхэхэаанзоуп, нас даѳаѳыара ихьаѳшуеит.

Абас аѳаѳыхэа деицхауа, абри аѳса-цла затэы абра игылоу днавалт Шэарах. Марица лхатцей ларей еиваѳэгэа еивагыланы еиѳахэыт-хэытуа, аѳыр-ѳырхэа еибарччо иѳеиуан Шэарах дызвагылаз аѳса-цла шыказ. – Атахмада илаба неирххеит амѳахэаста иаѳаѳканы иѳагаз ахь. – Абар Шэарах дахьагаха зынзак: арѳыс илыцу иѳатца хыршаны адауаѳшь замана, махэѳала узыхэода, апатрет иану иауми. Шэарах аѳыѳхэа исахьаны ибла иаахгылеит, раѳхьаза рыбзиеибабара ахьцэыртыз, абра Зиқэа ахькэаѳы, дшэаны данзылмацэажэоз, ихьча-ла Бардан анлыдѳалоз, ааѳын ашьац кашьшы ианыказ, аѳарматѳыс ашэа анахэоз.

Уажэы ашьацгыи амра иаблит итѳааза, ахауагыи хьантоуп, аѳарматѳыс ацынхэрас алахэа еиқэатэа ѳыруа абри аѳса-цла ақэцэ иқэтэоуп. Ех, шаѳа аѳеитанакуазей аѳстазаара мыжда... Шэарах итапанча нарыкэикит иааиуаз. Аа, абар Шэарах ѳажэихэба шықэса иимбац Марица,

дахкэажэха, дтэы-дыцха дыпхэыс наза-аазаны дахыбо, аха дызцу... слыцсахт, – ааигэахэт иара.

Уи аамтазы иткьеит шэицхьыз згымхаша абцъар хыда. Шака игазоузеи абцъар, шака игэымбыл цъбароузеи, шакаф рыцстазаара бзиахэ иалнаххьоузеи уи. Ауафытэыфса, оо, ауафытэыфса... Уи дуафыми, ахшыф имами, дымцэажэои... Бызла изымеицэажэарызеи, изеинымааларызеи ауафи-ауафи?!

Ахткья дапыхьашэеит Марица. Лгэы еимлагэа иаанкыла-ны, деитцагэгэа амфэхэаста анаара днафэтэеит. Арпыс илы-цыз дгьатэы-гьатэуа, икалаз изымдыруа, дгэак-цэакуа: «сан икалазеи, сан» хэа даалгэыдыххылеит. Аха нас ашырхэа икама тгэыцэаа, атапанчеи апатрети кны иаархтыгэлаз Шэарах иахь ифэинеихеит.

– Аа, Цыр, уи уаб иоуп, думшын, – аарла лыбжыы аалыр-геит Марица неитамхэа, ашьагэаза лгэйткьясо дахьтэаз, аха Цыр арт ажэакэа аниаха икама адэықэттамта акэын. Шэарах ихэда аафнарссеит акама, аха дазымгеит иара. Марица уаха ажэакгы лзымхэеит. Цыр иаб Шэарах дифапушан, икама ашьакэада ахшы, ишьапакны итцакьякьан. Шэарах ила траа акэада игэытдаш, зны ичкэын дихэацшуан, зны ипхэыс лхы-лфы ишьадаха, икалахьаз дахэацшуан...

Сытахмада абра ацэажэара дакэытцын, дзықэтэаз аха-цакья ашьапы илабашья нықэикша-нықэикшан, нас мацк днахэын, хнафс аңса-тла ашьапафы игылаз, ашэткэа зхапа-па иказ ажэытэ хатгэын днахэацшит.

– Шьта акыр тзоит, дад, ари калеижьтеи. Ари зыхкьаз Уатарбеи – азымшын дынхырцтеит. Шэарахгы акыр днаркья-ааркьеит, аха уажэгы иңсы тоуп. Ибга хэаны иоуразоуроу дышланы еергь хэа ишьапкэа неихигеит.

Абни ахатгэын акны джуп Марица. Шэарахгы мчыбжык ахь знык абра дааины, ахатгэын аңхья ахацакья дықэтэаны Марица длызхэыцуеит.

Ажэабжхэаф, илагырзқэа изамфа иахыжжуаз дыр-цэыпхашьо днасфэацшын, нас икаба ахэда ааңиртлан сна-хэацшит ихэда илытцакны ашэахста фэфаза изныз.

– Цыр иҗама атың ауп, дад, абри, – ихәан, дөеихеит, ила-ба иҗаргәаны дгыларцы.

Сара сыла траа сихәаңшуан.

1995

ГӘЫРАЗ

(Алегенда)

Адунеииакәыгоумауҳәаратәы, Кәыгәса ихәыхәаизышьтоу ашьха анаарафы иафагылан матцурта хәычык. Ахәынтқар иахтны, ихан еихачаңақәа рҗны ааста еиғын абраҗатәи ибнаку аңсабара аңсҗазаара. Ааңын мшы кеикеиуа, амра цаҳәцаҳәуа, абахә дуқәа еиқәышьшьы ирныңчало ишыҗоу акәымкәа, иаилахәаны аҗыр-җырхәа идыды-маңәысуа, аңтақәа еилаҳанто ашьхара иаахалойт. Нас акырҗхи аси ахрақәа иларҗажны, акы змузз еиңш аңтақәа нхыҗны, амра ашәахәақәа аңсабара ргәыдырхәхәалойт. Ари афыз аңсабара, ашьха аҗазшьақәа, Кәыгәса ихәы шәышықәсала иашыҗылаҳан, уи иаразы иҗыҗзамызт. Уажәгы ишгылаң игылан ахы ҳаракны, адунеи зегы иқәыңшуа.

Абри аматцурта хәычы аҗны дынхон ашьха ҳауа ңба-ра иаазз ңхәысеибак, Гәыраз захъыз. Длаазон лара лңа-затә Тапагә. Гәыраз дышмаңззз хатә дңан, аха илзамуйт, лыңсҗазаарафы анасың лықәымҗеит. Хатә данца адыр-фашықәсан лхатә ахра дагеит, Тапагә хәычы длызныжны.

Гәыраз лтәымҗа дҗагылан деикәаңхо, ашьеи-ахши еилал-тәон. Лыхҗәы еилибзаауа лызқәа хнафауа, дыҗкәа-җкәо шыжыла аңсаатә дрыҗгылон. Лгәыгәым кны Кәыгәса ихәы ахшыра данаҗысуа убар, шыабсҗак ласза иҗойт уҳәарын. Даара азәырфы лышьталаҳан Гәыраз дшеибазгы, аха лара лҗара зегы идырзыланы длаазарҗ даҗын лықкәын Тапагә. Иаргы изҳаит, абар уажәшьта ңхәыс дааигартә еиңш дықан. Ани аҗеи еидыргыланы урыхәаңшуазар, иашьеи еихәшьеи роуп уҳәарын.

Гэыраз лгэыгырта, лытдөаншыап змырзша Тапагә, лнапы ґыкаґаа, лцаа лхыхны, мла дамыркыкәа, хьта дамыркыкәа, лычкәын ифызцаа дреицәамкәа длаазеит. Абар, уажәы лара длаґароуп. Гэыраз аиаґымра шылхаанхазгыы, уаха илфо лы-мамзаргыы, сасра хәа лгәарґ иааґалоз, пату иқәымґакәан, лчеиґыка аґыама имырбакәа длышьтуамызт.

Зны, хәылбыґеґак Гэыраз лца дынґалан, аґыықәреи иґаз ааизыршәшәаны гәыблаак азна ґлырпит, уи инақәыршәаны нанамґак аґыықәреи хәара агәарґ дааґалан лгәыблаа абжа иара инаилґан, иманы дышхырхәоз агәашә дынґыґит.

Ари Тапагә маґк аґґәа алихит, – сара бысзымґаазакәан аґыықәреи шґаибґоз, шыґа хара уаґәы иахґои, – хәа.

– Харт уаґәы иахґои хәа ауп иуґхәо, иара уаха иифауа имазам, – лхәеит Гэыраз.

Адыршәґены ианааша рца азна аґыықәреи шыґаз рбеит. «пґхәыс даазґароуп, шыґа аґыықәреигыы хәмоуп», – хәа иан даалысны дыхґеикит Тапагә. Ан лычкәын изы акәын адәы дзықәыз, ипґхәысааґара деигәырґеит.

Аґаца данаалґа ашьґахьгыы, абжыааґны еиґш, Гэыраз лыґны анеи-ааиґы даґмызт, дыздыруаз раґәаґын, уахь имґахыґуан.

Аґаца иаанаґаз лымчыбжь антцы, аґны данашьцыла, дых-саґыґа анхәа дналґаґылт, – хәхбырґәеит, бара ахшыґца, имґахыґуа зегыы акрырґабґо, акыррыбґо, ари са сама-ґәам, – хәа.

Гэыраз лгәашә иасымшааираґыы иґшәахон асасцәа рзы. Аґаца лґнытә жәа-хаак, жәа-гәырґәандак амалахазгыы ил-маґаит, илаґарґгыы дыґамызт. Гэыраз аґсра еиґалшьеит ас дахьақәшәаз, лычкәын дахьразґыдахахз, аха иґалґооз. Анхәа еґа лычхандазгыы иамуит, аґаца лхатца длыцырхы-рааны ддәықәырґеит Гэыраз хазы.

Ишон, ихәлон ашьха. Амш цәґбахон, еилґон, аамґа цон, ашықәсқәа нґәон.

Тапагә ипґхәыси иареи ргәашә зынза иакит, асасцәа рзы. Хшаа дырмоуит, изаґәхеит, ауґыдлаґса игәаґит, даргыы руаґрахьинеит. Тапагәипґхәыс зылланлеипшлхатцадихаґаны

дылкын, лара лхәатәы днавсны акы ꙗаитцомызт, уи лыцшзара убыскак игәы җнакаауан, луафымра изгәатауамызт.

Ғәыраз җыамығәацәғьала илаазаз, схы санамыхәо сызбап хәа дзыкәғәыгуаз илиҗаз агәырға дарөеит. Уажәы дычмазафуп лара лхы дзахәом, лычкәын ихабаргыи лбауам.

Ғапагә шәарыцара дынтытлон, зны-зынла уи лассы данзымаалоз ыҗан. Аҗаца цәғьахәыц лгәы ианагеит Ғапагә мазала дцаны иан длыцхраауашәа. Ғнак Ғапагә афны данааи ицхәыс ихаара «дычмазафхан агәәҗра» дшафыз ибеит.

– Ибыхъзеи, хәшәыс ибзаазгарызеи? – даағьатцәығьатцәит Ғапагә.

– Сара салзырго хәшәык ауп иҗоу, убри ансмоугыи суцәыцсуеит. Уца уласны уан дахьынхо, унеины дышьны лгәы тыхны исзаага, сымцсыр уҗахызар.

Ғапагә ихы еимлагәа ианкыланы дындәылкьеит, афы зысыз азәы иеицш. Длеиөеиуан, агәарц дтагьежьюан, деилашуан, ф-мчык деимдырххауан: ицхәыс лыхәшәтәреи, иан дзаазази ртәы.

Ашьхарахь еимаҳаны илашьцан, идыдуан, ихысуан, ацырцырхәа имацәысуан, адунеи бганы иҗәыбаса ицоит ухәарын. Икыдтәаны илеиуан ақәыршфы, афартын еилафынтуан.

Ғапагә деилабаа-еилацсы, иҗама мацәысуа икны, ашә еимцаа даафналт иан аҗакәажә дахьышьҗаз.

– Аа, уан ицсыша, иугәағьыма ацыхәтәан сыцсымҗаз субарц, – лхәан анықәтәара лөыназылкит Ғәыраз, аха лиарҗа дахьфыҗыззз дшанханы даанхеит лычкәын иҗама кны данылба. Лиарҗа днылаҳит.

Ғапагә ила җраа иан длыхәацшуан, димбазакәа агәырға иарканзаз, уажәы ацсхыхра иафыз. Лыхцәы зегьы пашәза ишлан, имчыдахахьаз лнапқәа адақәа рылпыкка иканзахьан, лыбла халалқәа рыла дихәацшуан лычкәын. Ғәыраз ацыхәтәантәи лыцсы аизгара акәын дызфыз, ацсыха лазозар.

Ғапагә иееитцырхха дышгылац дгылоуп: мацәыс еимкьаран уи ибла иаахгылеит уажәы ацсхыхра иафү дзаазаз иан лцьабаа. Дыкәкәы-цыкәкәуа, напхыцла адгьыл цәкәкәуа,

акөтагыцәа дылхны дзаазаз иан дрыцхаишьарыма, аха иц-хәыс?..

Акама лгырхәа, акаада импыцаш, иан лгәы цхатцәы-цхатцәуа, алөатцә ахылзз, инапы ианцаны ишыкалаша хәа ианаагәникыла ихи игәи еилацсеит... Уи аамтазы ашьхақәа ырлашауа, аоны иааөначцеит амацәыс, дгылы жәөани еилыбгоит ухәаратәы ашьхақәа ырхыцхыцуа акаак, акаак, акаакхәа ихысит. Тапагә икама абз зыцны илфыцәааит. Ан лгәы ахала иаагәылцдын иааин Тапагә инапы иаакәтәеит, «уаала, нан, иахьутаху» – хәа. Тапагә агәы иманы ддәылкыан, дыфкыаса ахра дафалан ддәықәлеит аоныка. Амацәыс ааихсыгь амазамкәа рымөа арлашон, ақәа хыкәкәон, афыр-тын еикәтәон.

Ус аоны иааны ашә аадыртызар – уагеимшхара, азхаз агәтаны дышьтоуп атаца дцәи-цәиуа, уи амац гра дукәа лықәтцәааша дырфон. Тапагә днатрысит длыцхраарц, аха ан лгәы дамшьтит «аа, нан, срыцхауп, амац урфоит», – ахәан.

1956

СЫЦХӘЫСЫМКӘА СЫЗШАЗ

– О, ацшәма укоума, ацшәма?

– Хаи, иауазеи хакам...

– Шьшь, абра ахәыцқәа уаархылацшла, ари ахәычы дгартыр дкахауеит, – лхәан, Мамсыр ицхәыс Антица аша-цахәа ашә ааимцаа, дыөдәылцдын, бзиала шәаабеит иахтоу хәа агәрц иааталаз хөык асасцәа дрывагыежьюа, ацшәа рахәо, илыма дааөнашылеит. Мамсыр ари аамтазы аоны аөымсаг ааөнаиргыежын, ахәыцқәа иөнарыцсаз акыам-сар-чымсарқәа ааизыхәхәаны, акәакыаф ичыгәза еизганы аөымсаг нақәитцеит. Ибга ааитцихын, – бзиала шәаабеит, – ихәан ааигәа иимбацыз иуацәа аагәыдикыл-хыдикылт. Иладыртәеит. Ахәыцқәа азә иатцкысазә деитцаны цшьөыкауауафак ренавакны, еикәыпшьыхаа, иааиз рахь ицшуан. Реитцба аган иеәтан рацхәа дгылан. Адәахыы алапшәацшы иказ

аонытқа иазымхазт, алампа афтил аахырҕаычааны, амца нацрарсны, алампацэыца нахарҕаца, афтил дѡахан, адулап ахы инықәиргылт Мамсыр. Инеиҕапшы-ааиҕапшқәеит.

– Шәанацъалбеит, аҕаѡрақәа таагалеит, шәыпсы шпәтоу хәа шәнықәлар, хнеидымтәалари. Ғаанбзиала хәа иаахры-хыз рҕама хамбари.

– Уара уаншьоуп, Мамсыр, зны утаацәа уманы уахык уѡеир, нас акәымзи хәа ханааишаз, – иааиз дреихабызар акәхап, руазэы абас даацәажәеит.

– Уи иашоуп, иухәаратэы исыхыт. Сара сианшьоуп, ац-хәа са...

– Ишәхәо иашоуп. Аибабара хәычык иҕагхеит, аха ацхәа инеиша-иааиша хәоума, ожәы шәара шәааит, нас хәа хнеип, – лхәан, Антица лыпшәма Мамсыр иахыҕы днапшын, лажәа инацылцеит. Мамсыр, асапын шәах еипш иҕабаз иажәа ихы-иҕы ишықәыз, ашьшьыхәа дындәылцит. Арт шеицәажәоз рбаҕь ҕапшь дук ахы хҕәыцәаа, аҕәада ахышы има даа-нашылеит.

– Кох, иабатахыз, цыушьт!..

– Ауадаѡ шәалахамтци! – иааиларпсеит асасцәа.

– Хәи, иатахым хәа изакәи ишә...

– Рбаҕьк акәмыт шәызлагзатәыз. Шәара шәзы ихалшозар ишәыхәтам закәыхи. Узы шхьоу уара? – ауацәаҕ итагылаз ачуан ахь днапшит Антица. Ачуан ахылѡа-псылѡа тҕба ицон. Мамсыр ацхәа изынамгзаз иажәа иарбаҕь инадкыланы азыршы инзааиршьшьылан, интаирхәы-аатаирхәит. Ашәахь да-хынапшыз ипшәма лылапш ааикәшәеит. Аҕыпхәа, иарбаҕь ашьапқәа хаххала азыршы иаазныжыны, дындәылҕан, ама-ца ааганы ипшәма лапхәа инықәитцеит.

Антица уи амаца ааилырхны, инеиқәыршькыраауа асасцәа иаарзылшеит. Татын пачкак лцыба иѡтылган аишәа агәта инықәылцеит. Уи асасцәаҕы ларҕы акака аахырхын, амца ѡацратцаны, аҕәақхәа «афурт» асра иалагеит. Ахәыцқәа ҕәындшәындуа «рускәа» ирылацәажәо иалагахьан. Мамсыр иарбаҕь азыршы алырсны, атажә-атажәхәа днас-аасын,

алагъан инахакны ипашәшәза иаагәылыршәаны, ахәатахәә ишуаз ичуан интәитәит. Дындәылкәеит.

Агара игараз ахәычы, ататын ләә есаaira накәтәас иә-начуаз анихала, днеимхәә-ааимхәан, дааңшит. Уаә дихагы-ламшәә аниба, «апа» аацәыригәит. Ахәыцкәә руазәы адых-дыххәә агара ааиртәысит. Аха уи иахәагы амзаатә изаанаган, сани саби абакоу хәә ираузеит.

– Еи, уара, уабаци абаацс, ахәычы иуамеи, – агарахь днапшит Антәица.

– Аа, ара ськәми, – иуаткеи ихьжәлақәеи еидхәала, аңхзы ифәшы, адулаң ахы хымапсыма инықәыргыланы, агара днахаххит Мамсыр.

– Ахәычи, адууи, ақәаади сара исымоуп. Пшьба сәеит. – Антәица лмацакәә ааиқаратәны раңхьа инықәылтәит. Абырқьхәә аләә лфә интлырббит.

– Ацъар сара исымоуп, акы сәеит, – асасцәә руазәгы ибжыы аагәит.

– Уара ари хәкәты уаха имжәзаргы амла хәушыуама, – афәалырхәит Антәица.

– Аа, ара ськәми, уажәытәкәа. Уцә, уцә, шышь катә, шышь, – Мамсыр иғәа-ғәауаз ахәычы днартәасы-аартәасы днархаххын, реишәә аарыцкәаны, адулаң ахы иқәиргылаз ахышәтхәә инарымтәиргылеит. Иәагылан, индәылтәадәылтқәан анапызәзәара рәыназырkit.

Мамсыр импахьшыы ижәә иахшьны, иеирыз кны, алагъан нарымтәиргылеит. Анапызәзәарафәы акыр еимдырххәит, сасла аңшәымала хәә. Нас тәсла ишахәтәз еиңш Антәица лнапы лирзәзәеит. Егыртгы рнапы азы ақәыртәеит. Итәбуп, уеихә зымчу уматә иуааит рхәан, реишәә инахатәеит.

Әба-хдә фырцъан ркхъан еиңш, Мамсыр иарбағ еилыршәшәә ичапаны, абыста аләатә ахылзза, еикәзәц иантәаны, афәы пхәипхәиуа инарымтәиргылт. Аишәә днықәыпшит: акәтыж пха, абыста, акатәхәыр сызбал...

– Ух, шыыри, ирыдтәалазаалак!.. – ибзикъышә иаакәишьын днархыцит.

– Ееи убаашәт, хара умазамкәа ушааиуаз, уара утәы аалау-мыжьыр умухт. Афырцъанқәа ахьынзаркуа афы шцәыррым-го узымдырзои? – ацәымҗа кны агара иахагылаз лхатца иахь дынхьацшит Анҗица.

– Кох, исзымдырит, сминауатуп, са...

– Иауазеи, иауазеи ауаткагы аажәхьейт, афы хамжәуеи, ишдақәимыргыло. Уи асасцәа ыказар ауп ус аныбхәаша, хара хсасцәоума, – иааилардсеит асасцәа. Нас Анҗица атәцақәа неишьтаргыла ағыналырхейт аныхәафақәа. Асасцәагы рәатцамырхакәа ратәцақәа тарпқауа иналышьталеит.

– Шәышьтыбжь мыргакәа, убра ашьшьыхәа акрышәфа. Ахь, уара укәтыжыгы, уахь уабаци, уи Пыкья итәоуп, абыста рдуны, акәтыжь рхәыцны, ари ббоо, абас ифала, – Мамсыр акәакьяфы ахәыцқәа реишәа иахьахаиртәаз дырхагыбжьуан.

Ауацъаҗ итагылаз акы хытцын, ахылшапсылла аеиипсхарчны ишарылалеит.

– Уанацъалбеит, уабакоу? Зыцмақәа тақны кәашара ицаз хәа, адына ақәыргылары уара уабаци, – Анҗица акфаорахы днацшит.

– Уажә ааигәамзи уанақәсыргылаз, иаразнак уцсы уамхарацәахан уабаци! – Мамсыр инапқәа хыблаа-фыблаа, икәцъал аақәхны ахыгәра инықәиргылеит. Инацәкыарақәа дрытәхәо адулац дынтацшит, инапқәа ахыблыз заракья хәшак рхышьырцы.

– Уабакоу уара, хатәцақәа ахьтацәу умбазои, еи, уара, уахак уматцушьа сгәацхазом...

– Афы ара икәгылоуп, хара итахамтәои, Анҗица, – ихәан, асас аирыз ахь инапы наирхейт.

– Иауазеи хара иахнахартә, ацшәма ара дшыкоу, – Анҗица асас инапы аирыз амаа иаамылхит.

– Избан шәара ишәнахартә, сара ара сшыкоу, – Мамсыр днархаххын ратәцақәа аарла атацын ләа иалубаауа, иааиртәит. «Шәнапы шәыматц амуа хыхь икәтәоу исирбааит», – хәа гәаныла «днарықәныхәаны».

– Ус умун... ус... ыы... ыы... сыхәтыжь Пыкья игейт.

– Ант еилалейт абаапс, уабакоу уара, ык, – дааицә-кысит Антица.

– Аа, ара сыками, – Мамсыр иикыз ичанах аkyгәхәа акыгәра ахы иныкәирсит, – ишәыхы уажәы? Пыжәа, уара удуми, ус зыкоутцей, абар, абар, ицеггы акәтыж, ахы, шыта умтәуан...

– Уи сҗахзам, сала стәы ситаит... ыы...

– Уи сфахьейтеи! – ибыз икышә иаакәишыит имгәацәа хәакыза Пыкыа.

– Ифахьейт, излаимаххуей шыта, уст ари иахагы идууп, – Мамсыр ахәычы дидхәатцаланы кәтыж чейтк идигалейт, аха иара аҗсраказгы имуит.

– Сара стәы чанчалахын, ари сала истахым, ыы... ыы...

– Нас уажәытәкыа акәты узысшыуейт, ус уан ахкәацәшә абна итәоу дымсаит. (Уи ашышыхәоуп ишихәа Мамсыр.)

– Уаау, уаау, нана «ахкәацә», – Пыкыа акыркыр ааҗир-гейт.

– Шышь, уҗахы схәарын, аха уаанхааит, – иааиртынчшә иуит Мамсыр.

Нактәирахь ауада ахәара ааонгейт.

– Еей, уара анахь уамак калейт хәа сыкоуп, угәы ным-җахазама?!

«Быбжы анышә аҗака иҗыҗуандаз». – Аа ара сыками, икалазей ара, – ашә ааимҗаа нактәирахь дныҗнашылейт. Алашара анааиркы, ашылаҗра ду хыршәтны рхәа ашыла аҗатата, фырт-чыртхәа шыамхахы иалагылоуп. Уи иакәнагаз лабак наарханы, «днакәныхәа-аакәныхәаны» индәылцаны ашә җкыдитцоны еипш, Антица лыбжы гейт:

– Уаха арахь умааизои, убналама... хәтәцакәа җәцәйт, хәтәцакәа, ык... ык... хәи, анцәа ишәиааит исыхәласызей.

– Аа, ара сыками, сымнейуей, азҗахәаа жәыша, изфа-ша, – ибжы ныҗакны даашәипшыит. Аирыз реишәа иаакә-хны хәба-хәба ирымҗагылаз аҗәцакәа рҗәтәара дшаҗыз, ахәыцкәа реишәа лыхдыршәтын, хәхаирахәа аикәҗара иалагейт. Агара игараз ахәычы ахаи-чей бжы дарҗы-хан, иҗызцәа рахь дыпшит, урт хасан-хәсин хәа еилан.

Шәеинкыашыа сыкәашашыоуп ихәарашәа, иаахиртлеит иаргы. Мамсыр имахәар хыашышыа даарылалейт.

– Җаи, цыушыт, ык, җара җакны җагоу дааиааит, ык, кәхәы, кәхәы, азлагара җахатәоуп, ык. Хәык ахәыцкәа җамоуп, абарт мыртәуакәа қәнагала избом, кәхәы, закәи, афасааит, исыхәласыз, ауаа бжышы-аашы раазоит, ркытбжыгы удырхазом, ык... – Антца лчавра налфалкит.

Мамсыр асасцәа дрытцагыланы, иганы, цәгыацсышыала еилыхны ириейт. Ахәыцкәа ртыц икәйтцейт, ицәейт. Агара-царшәкәа гәылршәтәа изәзәаны ауацак апхәа икнейхәит. Ицшәа Антца дизеилымхызт ус акаруат ләахыныкәлыжыыз аоны ырхыцхыцуа, ашақә дасуа дыцәан. Ахышәкәа ааиртит, ататаын ләеи агфәи ицәытцәматагыз аоназ иштрацы. Ичанахкәа изәзәейт, аоны еилиргейт. Нас игәы кыдхынхәаалазо, ишыапкәа днарымго даналага, цәынха-мынхәкәк днарымцклас-аарымцкласт. Ашарахы еихон, ашыж асасцәа рхәы кататәын, ихы ныкәйтцарц дааццакит...

– Җабаахыоу? – абри аамтазы аарла лыблақәа аавцрааит, цхызла илбаз аллах идырп.

– Җмааикәа, Стампыл җааихыейт...

– Ыы... Стампыл, – даакрымфрымын, дынтахәахаа ашақә асра дналагахт.

Ииулакы деилыхшәа уны дышытейцейт. Иаргы деишәара-ейцараха, уф гәышыа җәа ихы ныкәйтцейт, агара наиваргыланы. Илацәа нтаауан еицш «гәгә» җәа акаруат ацака шытыбжыкәк гейт. Алампа дәахан дылхәытцапшзар, ө-цгәык, ахәыцкәа астал анхдыршәт икарыжыыз акәтыжы еимырха икны, рлымхәкәа рыкәпсаны, рфатца шашыас иататәыз иалацәажәон. «Шәара шәакәын исыгыз», – Мамсыр ацыгәкәа ртыхәкәа аайдкыланы даарыхейт. Аха рыфбагы еибадырны «атормоз» анадыркы, акаруат ацака ршыацхыц арғазкәа цәгәыхаа иланцаны, ифхәытциган, индәылируааит. Акыж-

мыж аархгеит адәахы. Зычхтны ахыр-хырхәа ицәаз ицхәыс ахыза налықәйтцит.

Иаргы иблахат ттууа, алашара ырцәаны днаиеит. Илацәа нтаауан еицш, игараз ахәыцы даахәыцымыцын ацымтым аатиргеит. Алашара ааиркит. Ицхәыс лахь днацшит, уи аххыхәа дшыцәац дыцәан.

– Оо, сара сыцхәысымкәа сызшаз укыдыбгааит, – хәа дгәамцзаны ибжы аныөеитцих, ацәа даалцит Мамсыр. Илакәа аафәыскәысын, адунеи афы икоу хәа акы изымдырзо, акраамта дышхазза диан. Нас днацшы-аацшит, ишшарыз ишахьан.

Абыста хаббала иуны ауацафак итакнахан. Афны цкьакәа-кәараза еилган. Адәахы ахышә дынкылцшит. Ицшәма Антица лыбга ырхәаны агәрц цәгәыхаа ацссара дафын. Ахәыцкәа кәбафәшәо еихәмаруа, амырхәага хааза ирыкәцхо, ран илышьтан.

– Цу, закәытә цхыз фәастоузеи сызлаз, афстаацәа ирыхәааит. Анцәа ицшьоуп сыцхәысны сахьырымшаз, – Мамсыр икышә ачча аакәыххит.

СЫМШАЛА ИХЫЗШӘА

– Харт ихәицәоу дыкоуп хәа сгәы иаанагом... Зегьы хреицәатәкьоуп хара, аиаша ауп исхәо сара! Уцәама ура?! – днаигәтасит зшьапы еилатцаны ицшьтаз ифыза Кадыр.

– Сагьанбацәоз, макьана ахчгы схы акьымсыцтеи... Из-хухәаауеи?

– Изхысхәаауа умбои, Кадыр, уаха абра зфынфәжәа мшы кәхцоз, ишудыруа еицш, сан лахәшьаца иоуп, макьана дымцсыр каларын, сара соуп дызшьыз... иуахауоу? Макьана дымцсыр каларын, са сымшалоуп дшыцсыз.

– Уара иухарагәышьоузеи, Ахмац, иацбал ааны дыцсит, зегьы цьалк-цьалк хамами, имцсуа азәыр дыкоума, дасу рлахьынца иакәшәауеит. Адунеи усоуп ишыкоу, азәы дши-лак дыцсуеит, азәы – дышкәыцшу, азәых, шәкы днархыс-

уеит. Иумбои хгэыла пхэыс Низфа шәи-шыншәжәа дырзааи-гәоуп, х-бицарак дырхаануп, абар, мчыбжык цуам лыцкәын ицкәын аарлахәа аныкәара иналагаз, дыцсит, «сара сыкамзи, уара ацшқа иулихзеи зхы лахаша ацсцәаха» хәа амыткәама хәо дихатәан, лыла иабом, ллымха иахауам. Абас ауп адунеи шыкоу, баша ирымхәозаап «арт шәоу амца ҫшәоит» хәа. Иаамтамкәа дыцсит Манча рыцха, шыца асабицәа нижыт, раазаха имазеит. Уи аимхәаду хәшәы амазами, ирблаайте. Ихы дзашьтамлагәышьеит ахәаша, уара иухарагәышьоузеи...

– Убри азоуми зегь зысхәо... Ххы агәхьаа хкзом, ххы хашьтазам, акыаахаласзарицап, уажәы аус мшха ахәшәтәцәа ирышьталода ххәоит. Ххы аткыыс еигьахшьо сыздыруам. Нас ханакзалакь, ацсрахьы ххы анхархалакь, ахәшәтәцәа хрышьталоит. Ахәшәтәшы ацсы дизыргылондаз... Кадыр, сеикәа уханы ихысшьит, ацатынтра тыхны исыти, акы самыхар ауам.

Ахмац акыраамта ашәада игәы рханы, ацатын ләа алашьцара жәпа иалаитцон.

– Уеизгыи исзеилымкааит сара, уара изухароу...

– Изхысхәааз умбои... кәхәы-кәхәы, хаи, уцдамшәааит, узырцьбаразеи арскак...

– Наф уакәымтцуеи убри ацатын, ма цьара акы иухәонда.

– Ихахәоит хәа акәу цьушьо, хашьцылеит, ихазкажьюам.

– Ацатын ахара ҫеим хәа араион афнытә азәы дааны ажәахә кәитцон, указу сыздыруам ускан.

– Сыкамзи...

– Нас, иихәаз умахаи шафа уашы изеицәоу хәа.

– Уи иара имхәаргыи сара издыруеит, уи аткыс аарыхра шәафәытц ихәар, адәкьанкәа рҫы атира иаакәихыр, убри акәын аус. Дәкьанцыпхьаза, зеиуа утаху асахьа цшзакәа рынтданы икәуп, иамыхауагыи данархартә, уи иаанагои?

– Иаахә хәа азәыр уикыма?

– Сашьцылеит, нас сушьоуо, иамышьцылац амышьцыларазы наф зынза икәгазар акәымзи... – даахәыц-хәыцын деитаналагеит, – Манча рыцха итәы акәын иаххәауаз, абас

ицсра ымызка шагыз са скны дааит. Цаны, дара ркны сым-
неижьтеи ышықасака цуан. Хаилахоуп нас, иубац, иуахац,
аоны ухәа, аколнхара ухәа – аусқәа нцәазом... Иахья-
уатәы шысхәоз сынхеит. Иара ицхәыс дааигаанзагы ачы-
мазара иласны дыкан, аха ихы дашьтамлакәа ус дааиуан.
Аиеи, дааит хәоны, аха дысцәәшьярц аңсык аасыгхеит.
Илакытқаәа циацәааза, иблақәа наф инаскьяцашәа, ихь-
шәашәаза, инацәкьярақәа анаидикылалак аңча рыхга.
Ауха дыстан иара. Кәтыкгы изахшьшәа аауит, аха иифаз
хәа уаха хәкәшәира имфааит. Ауха снафс дсыриет хазхара
хаицәажәап схәан. Кадыр уцәахьюума?

– Ихәала, ихәала, сзырәуеит...

– Атх акыр инеихьеит, усмырцәеит уаха, аха абри цәгы
сгәы итыхоит, азәы иасхәар, нас хәычык сгәы аңсы ашьазшәа
скалоит.

– Ихәала, ихәала, Ахмат, сузызырәуеит, – хәычык ушьа-
пы арахь уааха, ахыза ақәцит...

– Ускәатц, цыушьт, егыаурым...

– Амала, убжыы мацк иаармацшәа ихәала, хнафс ицәоу
мфыхааит.

– Урт хәычык ыжәны икоуп, ицәоуп, ираҳазом. Хара
аңсхәракынгы мацк хаибарцхашьяшәа афы еимахамкуеи,
урт афаастарақәа хазкажьюам, иалухузи. Ауаа раңхья хаи-
кәа хазхашьхуам, ауаа икарцо кахцароуп ххәахуеит...

– Уи хәа хәуми, азәыр иауихараху, Ахмат. Аңсра иақә-
шәаз «са скны аума акрыфара иахьякәышәхуа, илымшеит
хәа ауаа схыччаларц уашьтан, уи зеггы анакәытцлакь сарггы
сакәытцп» ихәауеит. Иаразнак ала зеггы акәытцыртә иаҗаху
сыздыруам...

– Ус хнеилап, мышкы зны хәкәытцазар акәхап, аха
узырыфла абааңс, Кадыр, Манча рыцха исеихәаз уасхәап.

– Сымзырәуеи...

– Ишысхәаз еиңш, Манча рыцха снафс дсыриет. – Ах-
мат апах-апаххәа инцәаз иҗатын инеикәырццакны дна-
фыхан ирцәеит. – пытрак хәнеицәажәа ашьтахь, сызааз
удыруоу, саншьа Ахмат, ихәан, имчыдаз иҗачкәым ратцәа-

шәә ихы инатцаргылашәә даасәәшит... Сара дук хара имышьтыкәә сыңсуеит ацхыраара смоур, уара усаншьоуп, – деитәнакәыгәгәахт ари ажәә, – ышәәка маат ацара сзырхиа, уажәы ацара цәахны ишумам здыруеит, аха цсыхәә сызу, мамзар сыңсыр цшь-шьапык зцоу акы ахы уахо иума унеиуеит, усқан уара иумаз, сара акгыы исыхәәзом. Ахәышәтәцәә ркны сықан ааигәә, харт усгыы ацсра ахыкә ханыкәгылалак ауп урт ханрышьтало, дгыыл харак азбахә рхәеит, ацара атахуп хәә. Арахь сеипшзам, урт ирхәаз кастцар, хымпада, мацк снейр калап... Нас хампсыр хмеихәари, ус инсыжь-рым.

– Ааи, ахәаша мацк дааихәлахан умбои, усгыы дагы-малдатцәкыны дыкәзамызт, узицхраару нас?

– Уи ауми сызмыртынчуа уахгыы-еынгыы, убри ауми сара дысшьызшәә сгәы иабоит хәә зысхәә. Дсыргәыгт сара Манча, хара имышьтыкәә сара исыманы сузнейуеит хәә иахәаны дсышьтит. Аиашазы, ацара скымызт сара усқан, ацсахрагыы сашьтамлеит, истиша цәтдыск, сынтәә хангытдысыр узланхаша сыман...

– Ыы, уи ауа цсататәыс иагаз ауми?

– Ауми, ауми... Амәышаз ақалакь акны изган ышә маат инафасыршәын снагылт. Ахәаша, ышә стәхуп хәә сеимхәәзи.

– Ұышә еихангыы иацсан, Ахмат, иузымтиит акәымзар...

– Уи аупеи исыхь. Азәы анс ихәеит, азә арс ихәеит... Аиашазы, ацармыкыа ееимызт уи аены. Егы амәышазы иаазгап схәан, аоныка исыма сааит.

– Егы амәыша захьзыз абга ирфаша, иахынтыцыз имааит, алада схәеит, ааада схәеит, аха исзымпшааит. Ус мчыбжьы накыак сашьтан, иара хгәылара Камшьышь ижә цәтәуазаарын – иафцаауан, уахгыы еынгыы уа ахкаара итан. Ашьтахь, Камшьышь, уцә аныкәгара са исыкәымзар иумго хәә енак исеихәеит. Уи ашьтахь иааиуаз амәыша иснаталакь снаааит, изгап хәә сгәы иштәз Кьагәә ачаразы дааины исеихәеит. Уа умцаргыы ацхашьара, акаамет. Хшынтаацәаз ачаракны ифо-ижәуа хтәан, усқан сахәшьаца

Манча аңсыххра дафуп хэа ауафы даарышьтын, хгэылара ихэаны дцеит. Адыршаены сқыаф гэгэала иќатцаны аоны санааи, ашэацьхэаф агэард дыфталейт уахэшьаца дыцсит хэа!.. Ишфубо ари, Кадыр?

– Ааи рыцха, цаны, иулшоз ацхыраара иутар, акыр ихэозу анцэа идыррын, аха уара абас угэы уахапжэо унхомызт, уажэ уи аңсра уара иухароушэа угэы иабо уќалейт...

– Ас иаарласны ишыќало здырузтгыы сыфны-сгэара титэызаргыы исымтиуази. Иумбои, иара разќыда ихэан еицш, ацэ ахы хэхо, иааганы иңсы иахтеит, уахь иќоу дал-хымзааит...

– Ыанаф гылартас анцэа ииќааит, ус иќалараны иќан... Уцэ, Ахмаф, ацых акыр инеихьеит...

Ахмаф афзамцахь ихы ныќаќны ихыза наикэиршеит сзыцэозар хэа, аха акраамта дзыцэом, дбырцьеиуейт. Ацх агэы еифнашон еицш дынтанагалейт... Ибеит аңхыз: Манча анышэданарфоз аены акэхуп. Аңсы ддэылганы ашьаца ацаќа дыќэуп. Фыцьара рычешаны «ауоу» зхэо еихык-еицыкны итэоуп. Аиҳарафык рзамфаќэа, рылахьќэа цэыххаауп, рых-цаќэа рыќэпсоуп. Аңсы абрылеи анрылеи изааигэаќэоу ахэсаќэа аңхьатэи арад аќны итэоуп. Урт рнафстэи арад аќны итэоуп «устэќья» игэакьяќэам афынхацэа, аха «ауоу» хэарафэы иманшэалаќэоу уаауп, уи ала инафшуа ирзызхэо ыќоуп «игэакьяцэоуп» хэа. Рнапќэа ргэыцапса ирацэафны еилагылоуп ахаратэќэа «анеихьшь ааихьшь», руацэа, урт руацэа. Уаќа имафзам излеиуацэоу цќа иззымдыруа, аха гэлымцэахк дыцсит, ауаа рацэахоит, ханрылапшып хэа иааз ауаагыы.

Агэашэаиазааигэахоитгэыфшыкахэсеиахацэеи.Иуахауейт ашьтыбжыќэа. «Ахы, ахэсаќэа аңхьа шэфынашэха». «Макьяна ахэхэара халагару бара?» «Шьта хааит, бымбазои, ицэырга». Акасы еиќэатэа лылахь илфahalаны пхэыск, мацќ рапхьа даагылашэа иаатлырќьоит дацахэхэазаны, лзамфаќэа да-хьрыхауа лыхгыы уахь иацлырнаауейт, иќалап аңсы днаи-хагылаанза лхы-лфэы цэа аќэымќэа ицэлырхэыргыы. Аха иладразом лара илыцу ацэуацэа. Наќ-ааќ лнапќэа ааныркы-

лоит. Урт «рымчлықәымхазаракәхап» – аңшәмацәа рахьтәгыы
џыцъа рџаархоит. Урт данааныркыла, егырт дааурышьтуеит,
нас даргыы рызгы иахо, егырт ирыцу рыбжьы рықәыршәаны
рџынархоит. Аңсы ианихагылалакь, аңхъа игылаз аңхәыс
аешьра иакәылкзоит, аха ләылдыршьуам. Асакаса иатцатәоу
«ауоу» хәара иафуп, арт агәарп иааталеижьтеи. Ускан иры-
цыз ахацәа рџаапхъакшәа агәарп аҕны цъара еикәагылоуп.
Урт зыртәуаша арцарцәа џыцъа-хәы рџырмазеины игылоуп.
Ахахәы змоу еилажәжәаны ирџаңсаны рхы иасуеит. Ахахәы
змам аҗахмадцәа лассы-лассы рхы иасзом, знык инасны
иадкыланы иркуп.

Гәыңџык ахәсақәа цәуаны иаакәцит. Нас инаңшы-ааңшуа
издашшылатәу инаидашшыланы, «рылағызқәагыы» дрыц-
қъауашәа, ажәлар инарыла-леит.

– Бара бышңақоу, сбыкәхшааит, шәыфны сымнеижьтеи,
итцозеи, ишыббо аколхоз хәунашьтуам.

– Хар хәмам сбыкәхшааит, шәа шәышңақоу, ахәыцы аду?

– Акрыфара қартәагышьозар акәхап?

– Ааи гәышьа, акрыфара хәа алумаат инаркны иаарым-
газ хәа икоузеи. Ахәсақәа аџы зымжәуа рзы иааргеит, уи
уажәааигәоуп иаңшьырго ианалага, шәа шәахь иқартцоу ус?

– Макъана иаламгацт, аха иалагозар акәхап.

Амшын цәқәырдоит, аха аңсыз ашьшьыхәа изаауп. Уи
иаџызоу ауаагыы уңылоит ара. Ус икоу ауаа, «ауа иуа ка-
сыжә мақа» хәа изышьтоу роуп. Урт аандақәа иривартцаз
ақьдқәа ирхарыңхушәа еивағға ирықәтәоуп. Иаауҗаху зе-
гыы ирылацәажәоит, акы ишазыңшу рдыруеит, аамта рхыр-
гоит. Иццакуа азәык-џыцъак ацара зәыназызкуа, инейд-
кыланы цъара инадыртәоит. Арт аңсы анышә дартаанза
изымңшқәо роуп, аха уаанза инхалақәогыы ыкоуп. Зқъаф
қатцаны, алаф зхәо зыфнықәкәа рахь ицо маңзам. Маңты
уажәа цхыз иибо абжьааңны лабҗаба дызлагылоу ауп,
аха уажәы инапсыргәытца иқәцан, илаңш иналырқъаны,
инархәы-аархәны иееибытатқъаны дазкылңшуеит даеа
блақәак рыла. Абар, гәыңџык ахәсақәа раңхъа игыланы
еимырхха иваргоз аңхәыс дахьибо. Инаџс ашыш гәарафы

пхэыск дыхэшаханы дыкны длацэажэоит: «Уи ацхэызба ара ишлааиртаз здыруан азоуп аиҳаракгы сзааз... еиқэнагом бхэарцу бара?.. Иара ҳацкэынгы даазгеит, дырөегьых инеи-қэхарпшқэап».

Ааи, Манча рыцха, узцэуарц иааиуа ауаа зеицшрақэада, инаушьтаргалааит.

Махты арт днарыдцны ахэса ахьтэаз днарывалейт: «Бара, кэйд хэычык сзантэала абаацс...» «Иамх, иамх батэца, ацсағазы иееим рхэоит...» «Оба-хца ҳамжэыкэа, ари ҳара хзоупеи изыкарта», «Бара, сыблахац гьежьюашэа избоит, сашьит хэа сыкоуп», «Ус бымхэан, бызшыуа ибыжэхьей ма-кыана».

Махты изымчхайт. Илымхақэа кны наф дырпыртцит. Убри аамтазы ахэитцэхэа имааиц рацэаны агэара иғало иала-геит... Арт закэытэ уаажэлаху збап ихэан, Махты инапқэа игэытацсаны дрыхэацшуан. Урт авенокқэа зкыз ыкан, ус гэып-гэыпда ахэсеи ахацэеи еицны ашыаца иныцалон. Ихэ-хэомыт, итэуомыт, ҳамтакты ацсы инеихагыланы игье-жьюан. Зылағырз аауаз ыкан – имаауазгы ыкан. Ацсы иани-хытцлакь, рыла рнапы адкыланы, рпынцэқэа цссо, рчабрақэа рығешьюа, аганқэа иривалазомыт. Ахылцақэа зхаз, астал иқэхны иахзааргарушь хэа ипшзомыт, рхала инеины иа-аргон. Нас издышшылатэу агэакыақэа инарыдышшыла-ны цыара иааикэагылон. Рыбжыы мырдуцэакэа пшышьала еицэажэон. Урт снарывагылап, излацэажэоз саҳап хэа Махты ашышьыхэа днарывалейт. Ажэақэа рцыпцэахақэа ракэхын иахауаз. «Ааи рыцха, дуаф бзиан, иаамтазамкэа дтахеит». «Ацхыраара итазар даґеа цытк днеиргы каларын...» Махты дадырсызшэа даанхейт ари ажэа аниаха. «Ех, усгы хгэы итагэышьамзи, аха ҳахьымзейт...» Махты уаха азырөра илымшазт, мацк днарпыртцит.

Ацсы анышэ дартарц дрыма идэыкэлейт. Ацсы днаскыаз-гоз рацэафын. Урт аиҳаракгы ацыхэтэан иааикэаз ракэын. Акрыфара иағызгы мацфымыт арпарцэа, еиҳабык дрыцны рмахэарқэа хьашышь, имтэац ауаа рхэы дырхион...

Аңсы анышә даҕаны игъежыит. Ҫыҫьа-хөы ахаҕәә, «азә дмыртәакәә дшәышьтыр калазом» хәә иазыкарҕаз рәаз-тәылхны агәашә ааигәара игылоуп, ҕоуки хтәазом хәә рҕынархоит... «Ус икалом, тәыцак хымтәалакәә», хәә ианаарҕагылалак, инагъежьюеит – даара ихәатәхатцаәоуп дара... Атдыхәтәан иааикәаз ашырсырхәә агәашә илтытцит, ишырхынҕашалаз. Азәгы дгәан, «азы шцара шәцеит» ихәеит инхәытцакшәә.

Ажәлар тәеит акрыфара. Махты имуит, дымтәеит. Иезаны абахчахь дцеит. «Арҕ ынџажәамш, аҕсхәы егыи хәә акыр ргәы иҕоушь бара?» «Ыы, аҕсхәы рымукәә, ауаа раҕхья реикәә рышьырхуама!» Абарт ажәакәә илымха инҕасит Махты ицамҕазы. «Ауаџытәыџса уицхраартә уалакамзар ихьяагала, уицхраартә уаныкала уеигәыргъаны уицхраа, уи еснагь дрыцханы дынхазом, дтыҕыхуеит џаҕхья. Сара сахәшьаҕа ацхыраара ацынхәрас деимыстәеит, акрыфара кәхамҕар жәлар раҕхья ахьымзг аагома хәә слагылан, ирымаз ахәычы лаикәырзны инатәеит. Уажә аҕсхәы азбахәгы рхәоите, ус акәында. Мап, мап, уи сурым са сеибгазар». «Мап... мап, иаауам аҕсхәра, шәыла хышәт, шәәнаҕьалбеит, хәхьнеихьоу шәымбазои, амза ашьҕахь апатреҕ тырхит ауаа, харт хҕәымзакәә ххаза, хашьтәкәә рхы хәхо аҕсхәы аауеит хәә хзаауам!» «Шәыспырҕ нак, изузом, мап, – маап!..» – ишилшоз дрыкәкааит, аҕәагы даалнахит. Дышхазза, илакәә шәапырхаҕуа атуан датцаҕшит. Дахьыказ-дахьаныз еилиргаанза диан, нас ишьапакны ицшьтаз Кадыр дмырҕыхакәә ашьшьыхәә иеааилахәаны дындәылтцит. «Мап, маап, аҕсхәы шәсырузом!» – иҕхыз ажәакәә агъеџхәә илымха иштәсуаз аҕа шгылаз иҕынеихеит. Азәык џыҕьяк агәыла хәсакәә ааихьан аҕсхәра аҕәынха еилдыргаразы. Махты аҕалакьяҕы акы илаҕш надхалт. «Мап... мап...» – илымха иҕәџеит. Аҕалакьяҕы иҕә-ката ахы хырффаза икәуп. Азлак ҕакны, илаҕәкәуашәә, ахаҕы ыргызмалшәә ихәапшуеит. «Хамҕакы уаамыццакын, Махты, – аҕыџхәагы иаалаҕәкәызшәә ибеит, – сыхгы узыржәуеит, тәыцакәакгы

ныхтэаланы уцап, итцасым». Абас аҗҗаҗаа иаацэаажэазшэа игэы иабейт.

Даакэҗеҗын, уаҗа ажэак мхэакэа, аз хьампш ааигозшэа, агэарп дьлтҗкеит Махты...

АҒЫМҢРА ЕИҒЬУМА?

Ааңнын. Уатҗара ақыта атх лашьцара нахатэахьан. Абыцьба Басиат иматцуртаҗы дтэан лассы-лассы цэажэара абрака иаалоз агэыла Ыыгрыц. Басиат итаца Надица акҗафра икҗагылаз адулап дтан, ак рыцкьо, ак зэзэо. Уи лха-цеи ланхэеи җара ицан аоны иказамызт.

Ца змазам ажэоан иатца тбаа ду еилаарцыруа иалачаҗаз аетэакэа, апыргкэа реипш, еиҗацчо ипхеи-пхеиуан. Знызынла акы лкыдшэаны амца ацырдды, икахэхэа аҗыла-нархарын, ишлеиуа илҗыцэаа ицахуан. Ари еипш атх ссиркэа Ацсны акэымзар җара иубашам. Ацсабара зегы арака ацстазаара угэанарпхон.

– Атаца ссиртэҗья дааугейт, Басиат, зака лыбаф лцэыласузей!

– Атаца хэара зкэым лоуп, аха сшэоит дыбжырхар хэа. Абар, шықэсык еиҗауп даанагеиҗьтеи, уажэыгы дцэажэом.

– Ушаҗэытра, ус ихэартам. Басиатхейт, шықэсык аума шэышықэсагы атаца дтацоуп, иаабац, иҗаҗац. Ишпыкэу лабхэа диҗагыланы дышцэажэо! Иара са сҗынгы акэзаит, илсыруам, илсыруам ахаангы. Ацсуара каужырц угэы итоума абаак. Еех, ажэйтэра, ажэйтэра бзиахэ! – Ыыгрыц игэы атцанза ахэхэхэа даакэпсычхейт.

Ауацьаҗ аҗхарра реатаны, атахмадацаа ишашьцылаз еипш, ргэы тыгыҗаа еицэажэон, ргэаанагаракэа еибырхэон.

Надица, дышыкыруа, абыста днахаххит, амҗап аларҗе-жыуа иааилалҗзейт. Нас, ачуан ахы амҗап ныкэшь-аакэшьуа иаагыҗаны, инеикэшьыханы, агэта ааизыхэхэашэа, ихэзымпашэа иныкацаны, амҗап налалыршьшьит. Иаргы

пшшыт арган, мацк илеикэахан, ахылѡацсылѡа ахэхэахэа ѡѡунашьтит.

Нас абкэыл дынталан, ашьамашэыга зыхьшьыз ахэыл былгьза апырпылыртэ амца ахкьо инадкыланы иаатылган, аишэа иныкэылтцеит. Ахэызбала ацэа цьацья нахыхны, еилпхаауаз ахэыл кьацшьшьза, еиѡырсса ачанах инанылтцеит. Акэыд ахэатахэа ишуа икэгылоуп. Агаз ххаза ауацьяк ахы икэгылоу, интыцауашэа алѡатэ наунашьтлон. Ацгэыгра ду аншэа, ацака ацыхэа ыршаны иаватцаны итэаз, алымхақэа хахаза абла кэбарқэа неикэыпцо, ауацьяк афы икнахаз абыста иахэапшуан.

– Дад, бнеины, ѡык тыхны иахзааг, акы хнарцца, – ихэан, итаца дналыхэацшит Басиат. Цьыгрыцгы мацк иудырратэы гэхэхэарак ихы-ифы ааимнадеит, акчыра рацэа ирныз ааималеит.

Ахэылса кьацшьшьза иибаз ифатца ахэхэахэа азы аанаго дтэан.

Надица дааихытарын акэыркэма адулап иаатылган, газтрак аркны, иаашьтыхны нактэирахь аѡцара дныѡналт. Лгазтра хэычы тааза алѡатэ ахэхэахэа еикэатцэиуа изхылтцуаз, ауалыр ду апхья акэардэ иныкэыргыланы, апхныга хьанта аашьтыхны, арыптэ кэазза ауалыр ахтаса ацафэы иамаз днас-аасуа днадтэалеит.

«...Атаца дыштэцоу злоудыруа лфымтра, лыпату кэцара егы ухэа ауп»... – Цьыгрыц иажэақэа хэанчаза Надица ллымха итаѡуан.

Абар, шыкэсык цуеит даанагеижьтеи. Уажэыгь дцэажэом. Ус ихэартам. Лабхэа иихэақэоз хааза илахауан. Уажэ ланхэа дыказар, хымпада, Цьыгрыц дидгыланы ицлыргызуан.

Арыптэ уа иамагьазшэа акэын ишымтцысуаз. Пытрак иаарыгэғэаны арыптэ ахы длыкэс-ѡыкэсит. Анахь ирхэозгы дазызырѡуан азы, арыптэ дахьасуаз акаѡ-акаѡхэа уажэраанза иантылхуаз абжы шгалоз еипш акэымкэа, уха идагэаза абжы шгоз лмахэзеит. Нас асра даакэытын, ларма нап ала арыптэ хьшэашэаза иаанкыланы, днаха-аахеит. Арыптэ ацымхэрас, атаца напы пшқа натры-аатрит ауп,

арыңтә уа иаласазшәа акәын, иагыгаәаламшәеит. Дырәегьых апңныга аашытыхны, лгазтра дааханы, ицегь иаармычны арыңтә ахы днықәсит. Кыгәхәа идагәаза шытыбжык нахылцын, арыңтә апқақәа инамууаан, алашьцара иналашәкәеит. Зыңсы амкуа итахаәены ауалыр итаз афы, еилашуа игыланы ағаанахан, Надица лгазтреи лкәардәи хыршәтны илкажыны, ихьшәашәаза ифылгәыдычәалт. Азныказ даагачамкит. Ишқақалеи абас?! Иасуаха итылхуан, аха арыңтә анамылхлакь ахәхәахәа акәын ишааиуаз. Уаха?! Изхылхыц ауалыр ду аупеи. Абар икалаз: лхатца ауалырқәа еитакны, зегь ари итағәаны иртәызаап. Уи лара иалылдырауази, илымбазар, илмаҳазар.

Афы кылхәраа ицоит, аха уағеимшхара. Надица дшынеибакәыз лчынапыралыжыт акылхара лшәахарц. Фынәажәа пқал афы амч анкылара удаәхейт. Лнапсыргытца иагәтасны иапыргауа, ачәәхәа илеины азхаз иқәкьаса ицон, ашәах ықәырч. Лнацәкьарақәа ирыбжытәрааны ацпхьқәа илысуаз, ицааршәыраха лыкәа италаны, лмаграқәа ирхыжжы лцәа дтанарзызауан. Ашә ауп ирыбжыоу ацхыраара лызташеи лареи, лыбжыы налыргар уаха атаҳзам, аха иабақоу... Арыңтә шыта усгыы уафы ипшаауа икамызт, афы ихнатдан цьа ихәыцданагалазар акәхарын, лнапқәа аадылкәыцәааит, ачырхәагы ифалгәыдычәалан, ашә аимцаа атаҳмадцәа ахьтәаз аактәирахь даафнашылт. Атаҳмадцәа ахышәахь рхы рханы икапшьза еибакны еиғәдырццеиуан. Атаца дхәытәы-хәытәуа азхаз агәта даақәхейт, афы лхыкәкәо, лымағәақәа лыдцабло. Атаҳмадцәа егылхәампшит, ртаца рхәы қалцоит, дара еицәажәоит, иалырдыраауеи ашықәсантәи раарыхрабжа афы штыкәкәо. Ранацылбеит, ачәәхәа иахькағәогыы абжыы рмаҳазои?! Лыпсахы еибакуан. Рақхьа дниақьан абыста днахаххит, афы шылхыкәкәо длырбарц. Абыста анылцауеит, шыта акрақфозар акәхап қартцеит, уахь иагыхьампшит.

«...Псуак икны икамлац қауцартә, ҳағоу ибааит, утаца ура уқны дурцәажәартә!» – Цыгрыц иажәақәа азаз еипш лгәахы иалакшон, иара ағәра ақәыршәытәқьаны иихәац ихәон.

...Абар, амыкәшәатә! Атаца лылагырыз хажжыла, ашыр лырган, ащара деиталыщнапкеит. «Хагоу ибааит утаца дур-цәажәартә!» арт ажәакәа афыҕыҕаа ылыцхауан.

– Афымтра... афымтра, ҕаханым еилашыра зтапхаша. Иаха еиҕу нас абас? Уцала, уцала, аҕеаҕаа уетарцәла... ах-х, сызцазеи, мшәан, сара хатца... ыҕы... хы, иабанзаҕазаауеиabri ацас, – инеималтәеит лылагырыз, – ахымзг, сзымпсуази, мшәан, сан слымхны лыщнапык аалгәытцалпсааит!

Иагәа лундазгыи иамуит. Ащы газго, қбаад-маадыжәкәак хаччала ишьтыхны, еиларгъежьюа азхаз икәуп. Клып-клыпхәа дзаагыланы, дыгәжәажәо, деикәахынхәуа ащы ныскылоит хәа дафуп. Иара рыцхашьяра камтазакәа аеырдарәа иафуп.

– Ашареи ахәлареи зымбаша сара! Икастцазеи? – уаха икалтара анылзымдыр, лпыраҕаа ааиларкәымпылны иш-лымчыз ащы еикәатцәа зтыщруаз акылхара инадыргәҕәаланы дладтәалеит. Лымч зегыи еизыркәкәаны данадиала акыр илҕажеит, аха ус иагәа акәзаргыи, аҕхәыс қәыпш лмахәфақәа ускак амчхара рмоуит. Лнапқәа есааира рымч рылзаауа икәадахацыпхьаза, ащы иавцытәраауаз аҕашон. Надица, лгәи лылагырзи еилатцәо дқыпцаха дшадтәалаз, ыҕа-ха лыргеит аҕшқа иеипш. Изхаразамкәа згәи ндырхаз хәычык иеипш лгәи цжәаны ицон, аха лкасы еикәыбааза илфагәаны илкын лыбжьи рахар хәа дшәаны, уи «ҕалозма».

Щыла дкәабаны деитакы-еитцакы деитәащнашылеит аак-тәирахь, ацгәыгра ду, абыста нцара иазгәышыуаз, абз ыр-лакьто ашьаргәытцәкәа инархьшыи-аарыхьшыуа, агәи цкапуа итәан. Данаба, абла кәазкәа итцегь абжьхыршырта иныкәыргыланы иаҕылан, мбатәшәа иналыхәацшит, ибытцапсеи, банацәалбеи, ахәозшәа. Лабхәеи Цыгрыци уахада еибамбацызшәа еиҕахәзаны еидтәалан. Ма ланхәа дыказар, уи лҕны дымцәажәози, ащы цеит, абаакәа, шәсыцхраа лымхәози. Аха уи данылгәалашәалакь акәын иаҕаҕы лыпсы анеибакуаз, лфымтра уи лакәын еиҕарак изыхьбоз.

Надица деипхьашьшыаа азхаз агәта дыкәгылоуп дымкәацазо уаха ишпәсыхәампшири хәа. Аха уащ дхьапшуам, акәаҕ-акәаҕхәа ащы лхьыкәкәаны икатәоит. Ацгәыгра ду

аеааитцанархэачшэа аун, иааимсан, нас аеыөеитцнарххан, иаагэыбзыгшэа ацыхэа кэацэза ишьтыхны лкалт инахь-нархэазеит. Абри аминут азы илыцхраашаз акы лыхшыө инасызшэа лгэы иабеит. Дагьеитцан, ацгэы еишырфэхэ абга длыкэгылан анышэыргэ иныкэлыргэгэеит. «Кыж» аахгеит ацгэы рыцха. Дырөегьых уафы дхьампшит. Ларгьы иоумышьтыкэа ус илкуп. Ацгэы ишөеирамыз анадыр, иаахэны ашьапхыц франгькэа тхэаны атаца лшьапы ина-ланарцан, лбарфын қылцад цшқақэа леиөжэаны, лшьапы ашьа өалнаржжит. Наск деилашэазаны, икалцо лзымдыруа днакэыгэгэазеит. «Кыж-ж-ж» хэа иаафэымтцзакэа абжыы тна-цо ианалага, алақэа ахухэа ишуа ашө иаадыххылт.

– Хаи, икалазеи?! – хэа ианаахьацш ртаца деилабаа-еилацс, афы лхыкэкэа ацгэы даграгылоуп.

– Иакэым ак хэхьзар қалап, ацсра соундаз, – ихэан Басиац өцарахыы днеихеит. Цыгрыцгы атацагы наишьта-леит. Ацгэы рыцха еицакы-еицакуа ацэартагы ацака ин-хэыталеит.

Акыр зымч зшэахьаз афы уажэы итынчхахьан, баша ауа-лыр иахыкэкэашэа мацк леиуан ауп.

Басиац изара аанкыланы, даахэын, Цыгрыц днеи-өацшит:

– Ыы, Цыгрыц, афымтра еиха еигьхап угэахэуоу абри ацкьыс?!

АГЭЫГРА АШӨ ААРТЫЗАРОУП

«Ввив, ввив, ввив...» – ахаирплан ауу-бжыы гон.

– О, бара, быөдэылци, иахьаахуа ббоу, ани амца зыц-ралаша! Басиац иеигэышө ахэы ақлыб цьацьа ду зхьихэоз өышьтыхны, амра иөаццеиуаз инапырак, аөада дөацшит. Ихахаза, ажөөан иацэа иаласаны, амра ахьаөашуаз еила-арцыруа, Афэа шыкоу ахы рха, игэрымуа ицон.

– Имаазакэа, цьаханым атыцхааит! – Шьамсиагыы дөацацшит, лхы азыриаша, аөазара ихаууала ицоз ахаир-план. – Уажэы аихсра еицалагашт.

– Есымшагы еихсгәышьоит, аха иара акгы ақәымшәац, еицш ссир уафы ибахью!

Басиат дызфыз иажә анагзахагы имоукәа, агәыз, агәызхәа ифашьтарцеит. Басиатраа рладахы ахәызымпаракны аҫабиакәа иртәтәаз ар хәҫа рбзарбзанкәа ҫааихак ҫарткомызт. Уамашәа иубаша, аҫаирплан илахык-фәхыкны иаваткәацуан, аҫҫа шкәакәа хәыцкәа реицш, икәаш-кәашза, иагъежь-хагъежьза алфәа ааныжьуа. Наситкәацкәоз ахыҫҫеы-хақәа ажжыхәа илеины, ана-ара иҫәытасуан. Аҫаирплан шҫац имццакзакәа ицон.

– Ес-уажәааны иаац ауп иара, – ихәан, Басиат, иеигәышә ашәшьыра инытәаиршәын, атәара иҫыназикит.

– Ҫаҫа амца аиркзоаап, анааҫыны, аранзагы дымшәа-дмырҫа дааиуа даналага!

– Е-еи, с-Маҫ, уан иҫсыша, уҫы ҫоушь?..

– Ахых, балагахт. Иҫсы ҫамкәа ииуеи, уи иоуп адунеи иахзыкәу, уаҫа иҫамада.

– Шәхы лахааит зымш ала абри аибашьра иналагаз. Ажәлар рыцҫа шҫандырҫәои. Ирхарагәышьозеи ҫынч акыруа-акрыфо афны итәаз, ихандеиуаз.

– Уи ҫа иахбарҫазам, аха иацы ибасхәаз азы бгәы иаанагои?

– «Аиха ахьҫаҫаз аигәышәгыҫаҫаит» хәа, аҫасҫыхә еицш, гәыжьжьагас иҫамаз хгәыгыртәзатә ихабар ҫаздырзом, уаргы уишьҫаларц угәы иҫоума? Нас, сара исыҫсыхәозеи?..

– Сфызҫәа иҫартҫо ҫаҫҫароуп. Зшьамхы инанаго ахаҫәа зегы аҫара иафуп.

– Иаҫаху бзиоуп...

Адырфәаены ашьыжь амра шашаза ифәгылеит.

Шықәсқәак раҫхәа лыҫкәын затә Кәатат данынаскьал-гоз еицш, артмак изқәа инкыдҫа агәашә дҫылгеит Шьамсиа лхаҫа. Дгъежьны агәарҫ дҫалаанза илмырҫәаакит Шьамсиа лыблақәа. Уи акәхеит, лыфнапык аалгәыҫаҫа агәашә ахдыҫшуа длатәеит.

Аамҫала Алгыҫ ақыҫа ааиларзызауа, арҫәаа-арҫәаахәа ахәхәабжь фәлҫьалон, зиетәахә кыдшәаз аҫааҫара адыр-

ра рытараз – абгыц еикэатцаа ззаалоз. Шьямсиа ллахынца макъаназ аеарцысуамызт, идагэан.

...Урыстэыла. Абыржэы хынтэын ақалақь Петровка афашистцаа рнапағы инаргозиижътеи. Еитажэылон ҳар уи ага-разы. Аибашьра амца анаркуан, ихыцхыцуан адгьыл. Абомбақэа цжэон, адгьыли ахауеи еилазфон. Бцъар хкыс иқаз зегьы ргэы атыц итамгыло «Игэжэажэон». Хэшэыбылфэыла акэын ар рыцсыц шыларгафаргоз. Аибашьра ацсцэаха, иццышэха иебыга нышьтшыа, ацстазаара ишьаеуан.

Ақалақь азааигэара акэын. Абнаршэыра. Ашэапыцаац хыблаа-фыблаан. Ари абнаф итэан ар хэтак иеиуаз Асовет еибашьфэа. Урт рцъазтэ хылцақэа рхаргыла ирцаиоуп иржыз атабиакэа.

Абар Кэпалба Кэататгы – Шьямсиа лыцкэын. Ишнел икэырша абомба ицнажэаз нышэ фыт дук даваиоуп, иавтомат таирцэуеит. Ааигэа адалақь акыха имоузаап, ицатца еинилоуп. Ихэхэы цшқа ахэышэбли асабеи рылачуп. Ибла гэыцра тбаакэеи ицымшь пақэеи аацсара рныцшуа ауп ишыкоу. Ихэдаф ашьана иамоу аарла иубартоуп, асаба иацэынханы.

Ага бгыци, ашьха бгыци еикэшэоит рхэоит. Кэатат дызлаз архэта арғэғэаразы инарышьтыз асолдатцаа дрылан Кэатат иаб Басиатгы. Уи уақа ацсуак дыкоуп хэа аниаха, деимдауа дышрылаз, ана-ара шырхэоз, ицкэын ицыз солдатк итабиаф днанагеит. – цсуас ара икоу хкомандир иоуп – Кэпалба Кэатат Басиат-ица, абан, нахьхы анышэгэал ду дахъаваиоу, – асолдат атак кайцеит. Басиат азныказ даашанхеит, нас асолдат днеихаххын, деимлагэа ацэах-ацэаххэа дааигэзит. Асолдат иқалаз изеилмырго, ила траа Басиат диеацшуан.

Амра аташэамтаз мацк аифеахысрақэа ааихсыгыт.

Басиат иуулакь ицкэын дахьықаз днеит.

– Уаа... саб, уанацъалбеит уабаказ! – ахқэа шырзывасуаз иааигэыдибахэхэалеит аби аңеи. Агэырғъара, агэырғъара... Уи акзатэык ауп Басиат ицкэын икнытэ иагъиахаз. Дышигэыдирғэғэалоз даатрыс-трысын, дылхьышьшьит Басиат ица. Аибашьра – еибашьроуп, аби аңеи ргэырғъара аздырзом. Аб

дгъатцэыгъатцэуеит, имала иеизшыуам, ахы цахэцахэ иахэыз ицкэын дихоуп. Ус, «ввив, ввив...» ахга, Басиац ицшэмеи иареи аоны агэарц акнытэ изцацшуаз ахаирплан аархалт ихаууала. Уи, ара акыр аеыланаркэит. Иламкэйтцшэеит абомба «лапкыақэа», илеиуеит икаууа. Агэыз, агэыз... Алца, агызбжыкэа. Зегы еилафынтит цыаханымтас. Цытрак ашьтахь, иаатынчрахеит. «Е-е-и, бара ахэашабга, бара агэаф. Ибдырузтгы уажэы хачкэынзатэ дышсымтцоу... «Думпшаакэа умун» бымхэази санааскыабгоз. Дсыцшааит, аха дышцабызназгои!...»

Ица деицхышышыааит, аха дкэацазом Кэатат. Игэы иа-мариаша икыаф иалжжуеит ашьа, «Сацбал шцацэгъаз, укыдыбгааит са сызшаз, абри аума лахынцас исуцаз», – ихы ишэиуан Басиац, ихапыцкэа афэа аарыцгеит. Изамфақэа аацэаакит.

Инапкэа қыцьқыцьуа ицкэын ицьыбақэа ирцаз адокументкэа аатихит. Иргэылоуп Кэатат аибашьра данаауаз иани иаби дрыдгылан итихыз апатрет. «Абарц уан илзызгап, сеибганы сзыгьежьюазар». Икэа интеитцеит, Кэатат иблакэа аарла иаахитит. Икыышэ аақэац-кэацеит. «Ицсы цоуп... Сара разкы сымазамкэа сауишах... Изакэи, дад, ара сыкыами?» – ихы неифеикит. «Усцэымшэан, саб... еибашьроуп... акгы сыхыуам... сан дышцакоу?... Арахь уанаа... Азы, азда...» – уаха акгы изымхэеит.

– Уажэытцкыа, уаб дукэыхшахааит, уажэытцкыа хамнеиуеи, – абнеитамхэа ица дитцаланы дхэазоит, шытахьла, абнарахь ихы рханы. Афыв-сывхэа ана-ара ахкэа цэытцасуеит.

– Азы... азы... азда...

– Абар, хааит, уаб жэымтцацэгъа, уажэытцкыа азы узаазгоит. Ць-цла дук, ихыблаа-фыблааны, рацэак махэ амазамкэа, аибашьра иатынханы игылан, уи ацака ашьшыхэа аб ицацэ днышьтеитцеит.

Амра ташэхьан, алашьцара иафын. Басиац хыма-цсыма икателок аашьтцааны азахы ддэыкэлеит. Азы, азы хэа ишьтахька ица ибжы гон. Басиац гэаф азы дашьцоуп, абнара еимидоит, ицшаауеит азы. Ииулакь икателок азна азы пшааны

дыфит иҫа иахь. Аҫх лашьцан. Басиаҫ дыҫҕьаса дааит иҫа иҫы, аха иҫа азы изымжәит.

...Аҫх ашарахь инеигәаанза аб дыгәжәәжәон иҫа заҫә дидтәаланы. Нас, уи аҫь аҫаҕа анышә дамеидеит иҫа. Ашарахь инеигәоны, Басиаҫ игәыгыртәзаҫә аҫь аҫаҕа дныжьны, ир-хәҫа дахьзеит, «сеибганы сгыежьюазар, ара унсыжьюам» хәаны.

1945 шықәса. Урыстәыла агәы иалсны иаауа адәыгба Аҫсныҕа ахы хоуп. Авагонқәа тәуп кәапеишәә. Ираҫәоуп ар иреиуаны иҫоу. Шьюук тәоуп, шьюук ықәиоуп, шьюуку ыҫәоуп, шьюуку ааҫшуеит.

Иаашарккәеит... Адәыгба артәәа аатнарған, иаграчны иамаз аҫсыҫ зегьы лаунажьын, аҫәаикәнакит станциак аҕны. Цаҕантәи ақәиартәҫ иқәиаз Басиаҫ, адәыгба анаатгылоз авагонқәа анынеидаҳала, ихы аҫзамҫ инадкшалт, ихы ыҫҫырззан ахышә дынкылҫшит. «Ростов», – иаанихит аҫыра. Ираҫәаҫын иҕьатәыҕьатәуа адәыгба иазыҫшыз, аха имаҫын илбаауаз асолдаҫәә. Агәыргьаратә лагырзқәә, иагәыдибаҳәхәалара... ҫытрак ашьтахь адәыгба «ааҫнаҫын», астанциа аҫхьа аләә ықәҫырҫ аҫынанхеит. Адәыгба иҫаз ҫыхақәеит. Басиаҫ ишнел ҫхьаршәҫ дҫықәтәеит, ахышә ихы аадганы. Игәы икыдқәаз амедалқәә ааинҕьан, ахьхьа аарыхгеит. Ашлара иамазкуаз ихахәы инапы аалишьын, ампахьшыы аашьҫых иҫы зык нақәтәаны дааит. Саркьа хәыҫык иҫьыба иааҫиган днанҫшылт. Илымҳа ашьаҫа инаркны ицламхәә аҕынза ашәахҫҫа анын. Ихәда аҕанаҫ мхәырк аҕара икылгьежьәә иҫән. «Аибашьра ҫоит, ашәахҫҫақәә нхоит, аха ура узы инхеи?» – ихчныз ачамадан еиқәатәә дуҕәыбас мақала еихданы иҫәхәаз днахәәҫшит. «Абар, шьҫа акгыы ҳагым аҫны хнеирҫ, сыҫкәын дааумгакәан умаан хәә салхәеит, улызназгоит... Амала, нарҫәыхәә акрыҕан иқазар, анҫәә ҳаиҫәумырзын. Убриак сызу, анҫәә, егыраҳь усгыы исзууша сзууит», – дҫәәжәон гәаныла ачамадан дахәәҫшуа.

Адәығба, станция-цыңхьаза интгыла-аатгыло, шьоуку ырч-
чо, шьоуку ртәуо иқәха ицон.

пқхәыс шәпа-жәпак, ари авагон иааталаз, карзинкак
датқак икны, ар иреиуаз днарылапш-аарылапшуа дшааиу-
аз, Басиат ифапхьа даатгылеит. Басиатгы иxy ышытыхны
дналфапшит. Лара Басиат ичамадан еикәаттәа ду лнацәкыис
нақәылкын, закәи аанарго, иаалыртысит. Басиат дөеилықсаа
дцеит азныказ.

– Ибтәхи?! – ағьеф ғалхиргеит.

– Ари учамадан анс-арс акыр тазар, уахықаз акрузаа-
газазар, ауатка сымоуп, ҳаинаалап, – иаапшқашәа даацәа-
жәеит. Басиат даацәышхан, ихәы-ижьы қақаза иөеилагылеит,
длытхәхәеит.

– Быспырцкьа абыржәытқәкьа нақ! – инапқәа қыць-
қыцьуа ичамадан инакәиршеит. Ари авагон итаз егыртгы
изфқәаз иааркәатны, арахь рхы нкыдырцеит.

– Абна ҳалоу цьюшьома, узырқаауеи?! Медалқәакгы игәы
икыдхупеи, икәәкәа итеитазар акәхап. Цьюк рзы ари аи-
башьра акрырхаганы икалеит, ауаа цәырхәны, рчамаданқәа
еитцагәа ирыманы иаауеит!.. – Даеа пытқ ацылтар лтахын
апқхәыс, аха Басиат иламразакәа, дөатқкьан, лыжәөа данкны
дырқәацқәауа нақ дналыгәтасит.

– Абнауафы... – лхәан, лыблақәа ыршақьо, ауаа рыжәпара
дналалеит.

Басиат даахьахәын цшышьала ичамадан ихы нықәтаны
днықәеит. Дартыстысуеит адәығба. Ахәыцра хьантқәа
изааиуеит: «Ауафытәыөса дызнымиац акгы санымиеит,
ишқазури. Аибашьра цсабарала иқалом, ислахьынтқаз сақә-
шәеит. Ауаа рыхшара рыцсырта-рызырта рзымдыруа, рыбаф
анышә иахьамоу ззымдыруа ыкоуп. Сара стәы ибаф афныка
иаазгоит. Уигьы зыцсоузеи...» Нас ихәыцра аеиитанакит:
«Жәынтацәгьа бара...

«Ҳаикәшәеит ҳақкәыни сареи, лассы хнеиуеит хәа ашәкәы
бзынасмышьти. Уатәуха агәарқ сынталашт... Счамадан аа-
сымхны, «Маць дабақоу?» хәа бсазтцаашт. «Дабақоу Маць?
Дабақоу Маць?» «Уи ибку ачамадан дтоуп. Цәахышьас иа-

моузеи... Мхэашьас иамоузеи... Аңсҕазаара мчыс иамоу зегы еизыркэкэаны, идыды-мацэысха ибысышт. Бзацэынхар бхатцоуп, икаҕцари, хақашэеит... Сарасбылхьеит, счыцхьеит... Уажэы бара балагап абылра. О, укыдыбгаит ҳазшаз ҳэа зэыр уқазар». – Басиат инапы аамфаницан, еидкьякыала иказ икателок даахан днафыхэеит. Илацэа нтааит. Петровка. Абнаршэыра. Аңь цэикэара ацака деитыхэхэа дышьцоуп ицкэын Кэатат. «Саб, саргыы исыржэ, умацара изужэуеи азы?!» «Уст, Маць, ижэ», – Басиат инаирххоит икателок. Ицкэын инеифеикуеит, аха цэыкэбаркгыы тазам, Кэатат дфажэкуеит, ирбзоит акателок. «Азы... азы... азба... сыпсуеит». Даацшит Басиат ашарқаз. Дфатцкьеит. Авагон афы азэык-шыцьбак ракэымзар ицэоуп зегы. Адэығба ықэхысаа ацара иафуп. Икателок аашьтцааны авагон атыхэан дцан зыла иртэны иааиган, ичамадан днадтэалт, даанацшаацшит азэыр сибомашь ҳэа. Уафы дйбауамызт. Икателок лаирхан, пытк ичамадан инақэитэеит. Ичамадангыы, цас иауазшэа, цэыкэбарк нақэымгылазакэа, инақэцэраа, цака инкатэеит. «Иужэраха уаха изымжэааит, ари арыцхара хтазыргылаз. Уажэы моу уцсы антаз исзухымгзахт. Лабфэбагыы, пхызгыы уаха иузыжэуам азы». Нас иаацэыригеит ицкэын ицьыба итихыз атаацэа рпатрет. Дахэацшуа днықэиеит. «Уара укнытэ исзынхаз абри ақьяад ауп. Хажэақэа рығэгэа икны ухабжыагылоуп. Аңсцааха уани уаби дхавсит, уара ухампыцижэеит».

Шеит. Хэлеит.

– Адэығба азааигэахоит Хыпсҕа аангыларта. Илбаарц згэы ицоу шэыешэыриа! – амфатцаф лыбжыы аагеит. Басиат идакэа ааилыцсааит. «Аңсны, Аңсны рыцха, Аңсны... азэыр узыгыежыу уцеицэа еицауаазаз? Уаала, дад, афныка, хмааи шыта, уаб дукэыхшахааит». Ичамадан пшьшьыала иаашьтых длалбааит.

«Цьюuky аибашьрантэ еикэахэа-еикэацса, рчмаданқэа ирытақь иаауеит, цьюок хтэқэа рыпсырта-рызырта хахазом», – адэығба иазпшны еилагылаз ирылаз пхэыск Басиат изкны зфэалырхаз ажэақэа, иара дадырсызшэа даадыршанхеит.

Ипилотка лаихарҕаца илахь илтажьны даахьяаҕшит. Адэыҕба аҕынанахахьан. Ас зхээз аҕхэысгыы лнапқәа лгэытцадса, игылаз дрылтны, лҕыфалхеит.

Ааилашәшәит. Басиаҕ игәашә днадгылеит. Ичамадан нар-гылан аарла ибҕа ааитчихит. Игәы аҕыҕ иҕагылом. Алагы ҕеи аныҕам ацәа иалашәозаап, итцәауеит, иууеит. «Хәдыш, сузымдырзеи абааҕс?» – аҕашьуеит, аҕшәма афныҕа днана-шьтуам ала.

Шьамсиаагәашәахьднеит. Илбоагәралызгом. Еиҕаҕшуеит хәҕеи пхэыси. Хәдышгыы аҕааикқәк ирзыпшуеит.

– Шәеибгоу, Маҕь дабаҕоу?! – ллакыҕа ааччеит Шьам-сиа.

Басиаҕ ҕиҕуамызт.

– Маҕь дабаҕоу?! – ан лыбжьы адгьыл аархыҕхыҕит.

Басиаҕ ҕиҕуамызт.

Аҕсыбаф ан лылаҕырз ахьыршаны анышә иаҕан. 21 шықә-са ираазаз рычкәын, ҕенак ала иааилганы, рнапы ргәытцадса инатәеит ани аби.

Здац ыҕыфрны адгьыл иқәхаз аҕла дафызаха, акаруаҕ днылахаит ан. Илкыдыфрны илалыҕрахаз лгәы уаха аҕа-зышьтымхкәа аҕаартынчзеит назаза. «Сычкәын сиваж» хәа илхәаз луасиаҕ нагзан. Хфуаа зкышаз, хфык шеидгылаз рпатреҕ наласаны, ани аҕеи ирхагылоуп ақьашана.

Аамҕа цоит, иарҕоит ахәрақәа, аха аҕсцәа азыргы-лом уи.

Басиаҕ инаур адәы иқәуп игиуа. Хәдыш ааишьклахауа ицуп.

Аамҕа змыхәо, имҕьазо ахәрақәа шрымоу рыхраҕ мфә иныкәлоит, уи алагы рыҕстазаара аҕыхәа ааидыркылоит цьоукы.

Амшын ахь иҕадыдуан. Ааҕын қәыршфы ықәнаҕьон. Ба-сиаҕ дыпсыр дахьыржшаз хәа иаанижьыз аҕыҕ, ипхэыси ичкәыни рыгәҕа анышәынтраҕ аҕәардә лаҕә дықәтәан.

Икателок ала азы ичкэын игэы икэйтэон. Хэдыш адыд иацэшэаны, ацыхэа аштарёыла, аеваргэгэа итэан уа-
ка. Анышэынтра агэы еицхыызшышьауаз Басиац инапы
ақыцьқыцьра иахэапушан уи. Нас дзыѡза анышэынтра
агэы дыкэпшуеит. «Аць хыблаа-фыблаа ацака... Азы... аз-
ба... сыцсуеит». – Дѡагылан икателок итахаз азы аны-
шэынтра агэы иныкэйтэоит. Деитанатэоит. Апатрет иаласоу
дахэацшуеит. Агэыргыра зфыкэыхэхэу, ацстазаара иаз-
гэышьуа ичкэын, ибла гэыгракэа тыцхаауеит. Нас длакэны
ашэткэа авеитеихауеит.

Ус агэарабжыраф урурхэа шытыбжыкэак геит. Басиац
укоума хэа агэарц иѡталеит цюуки.

Агэылацэа цшьѡы-хэѡы рыгэта дгылоуп ар рыматэа зшэу
азэы... «Абри издырзо азэы диеипшуп», – ааигэхэт Басиац.

– Саб... Сузымдырзеи, саб? – Кэатат ибжыы геит. Адгыл
аатцыс-цысит. Адунеи еишьылккараза иаакалеит.

– Учкэын дахэа умбазои, уанацьалбеит, Басиац, иухыи,
ухацями!?

– Уажэтэи ала акгыи смыхъзеит, са исыхъшаз сыхъхьеит.
Ачара, агэыргыра, алагырз, ашэхэара, акэашара...

– Басиац, уабацахи уара? – азэы ибжыы аагеит.

– Икателок иманы анышэынтрахь деитацеит, – атак
каицеит даеазэы.

– Шэйкэати, уара, зны уи, хэычык ихы инапакны иааигап,
дыхташэымкцэан. Егэа шэымхэан, уара, уи ауама данианы
дыкоуп. Ичкэын димпытацсит, зны уа анышэ даитеит, нас
дытхны дааганы ара джит. Ицсхэы-исабшахэ, икэ-итцас
каицеит, уажэы иара даакылсит, – иааиртынчит агэыла.

– Сара аксгэалашэоит, цлак ацака сышьтан, азба сыцсуан,
– дцэажэон Кэатат, – саб ани акателок имоу аашьтихын
заагара дцеит. Саб даанза акы сшышьтнахыз сгэалашэоит,
уаха акгыи. Схы здыруа санаацш, палаткак афы сышьтоуп,
сеикэырхха сфэхэаны. Газ лампак тааза сацхэа икэгылоуп.
Солдатки хакымки схатэоуп. Асолдат исыцеибашьюаз дре-
иуан. Убри иоуп иагьсазхэа икалаз атэы: «Ага мацк шытахька
дхэацан. Итахаз еуардынла еизганы анышэ иахтарц иаагон.

Ҳеуардын еицакаа, ацсцаа рыла итэын. Ус ац ацака ацсра ушафыз хнауагылеит. Жәшала ухазгомызт, арахь аеуардын акны атыц амамызт. Нас ицсыз даақәхны днышьтақдан, ихагыпан ура унақәақдеит, уи ауп. Иахья ашыжь уа сықан, инхажьыз асолдат дааганы анышә иатаразы, аха иара ац ацакацәкья пату иқәцаны азәы анышә деицахьан, арахь сааит. Ихрат бзиахааит, дызустоугы хзеилымкааит», – ихәан, иаафахитцәеит асолдат. Убри аухатцәкья аға инапахы хәианагеит убра инханы иказ цыцфык. Уи ашьтахь аға инапакны хзықәшәақәаз ртәы иазаауазеи, цьаханымран. Разкы сымазаарын, ишыжәбауа сааит, – Кәатат абра иаахиркәшан, икәшаны еилазырфуаз зегы днарылацшит. – Асолдат рыцха, иаб иааигаз, дызустоу ахаангы уафы издыршам. Ицшызаап иани иаби хачкәын даауоушь хәа, иахья, уатцәы, уатцәашьтахьгы. Игәыглааит рыцхақәа. Агәыгра ашә мацзак иадамхаргы иаавцраазар иаха еигьуп, назаза уи ашә ытаркаца иаркызар аткыс.

...Инхон атаацәара, таацәарак шынхоз еицш. Дхәыцуан рыцкәын. «Саб сасык итааз иеицш дсыхәацшуеит. Иахья хәлаанза анышәынтра ауп дызцклапшуа, дзеичахауа, уа ижу асолдат саткыс деигьышьошәа збоит. Аха... аха сара соуми уа ижуп хәа иидыруа, уи агәаанагароуми ицәа-ижьы изалымцуа иалаены икоу. Ус анакәха, сара соуп иицаху. Сара соуп изиржәуа азы, икателок има анышәынтрахь данца... саб сара дыстахуп, дыгәнахауп уи. Сан рыцхагы, шеишықәсеи сара сзыхәан дышлагырзыркәақәоз лынарцәмаф днықәлеит».

Ө-ЦӘЫМХАК

– Бааи хәилыцып, – ашарцазы Даҫа иварафы ииаз ицхәыс лахь днацшит ахыза ихы өхәытырхәхәаны.

– Убас иаха еигьзар хәа саргы сгәы иаанагоит, – наиаталкит Мидагы, атзамцахь лфы шхаз.

– Ицүеи, мшәан, баазгеижьҫеи?

- Имтыкәә, абар, шыта хы-шықәсоуп.
- Акыргыы ҳаибачҳаит!
- Ҳаггыцәгьацәкьам мамоу!
- Нас иҕоу ббама, ари акварирашәә иҳартаз, ишыб-бо, уадак ауп иамоу. Уиггы ба ибыхкьаноуп ишсоуз – утаацәарахеит егыхәә. Ари ауада бара ибымаз. Сара сцап ақытахь, сабраахь. Уаҕа школк аҕны аусура салагап. (Иара дырташын). Убас еигьхап, сара сцап...
- Баба, уабацои? – рыгәта ииаз Бажәгәә, дыхпыжза ацәә даалтын, аҕхзы илыжж иаб днаиҕаҕшит.
- Сцоит, Бажәгәә, уани сареи ҳаинымаалеит, ҳаилытцуеит, ақытахь сцоит, уарггы узгоит...
- Акафет аагома, акафет ыы?
- Ааи, аканфет узаазгоит.
- Баба, таата! – иҳәан, Бажәгәә инап хәыцкәә тахә-тахәза иаб ихәда инакәиршан, икьышә пшқарах хәыцкәә цахәцахәә иаб изамәә инадикыл-надикылт – баа, баа хәә.

Азбыртаҕы.

- Нас, ишәызбы, шәеинаалозар? – азбаә дразтааит хацеи пхәыси.
- Мап, еинаалашья ҳамазам. Баша ҕынтә шәхы шәырааҕсеит, ҳарггы хшәырааҕсеит, – гәыгыртада инапы неиҕеит Даҕа.
- Цкья шәазхәыц, шәара макьана шәкәыпшқәоуп, аццакра шәхьымзааит?
- Ҳазхәыцхәеит, азбаә ухаткы, аха уаҕа кәзшьә ҳзамтеит, ус иахлахьынцазар акәхарын, – лхы ларкәны, дзыдгылаз астол лнапы нықәылш-нықәылшыт Мида.
- Шьяхәуп, аха еимашәкуеи?
- Кәзшьәла ҳаикәшәом, – еицырхәеит хацеи пхәыси.
- Уеизггы ахара зхароу ҳара даадыруазароуп, шәус еил-ҳаргарц хнапы ианышәтеит, ыы, еимашәкуеи? – деиҕацааит азбаә.

– Җазшьала ҳаикәымшәеит, хзеилибакаауам лареи сареи, – иихәац ихәон Даҗагы.

– Шәара ихашәхәозеи?

– Иихәаз ишәахаз ауп саргыи исхәо, Җазшьала ҳаикәшәом. Хтәы-ҳамаа шәша...

– Хатәрас шатәыс ишәымоузеи?

– Уара иухәо, сара исхәоу?

– Ихәа, мшәан, ба бафуп усгыи.

– Уадак хзыџноу, ахәыҗатҗарта надкыланы, амаҗәа җакнахага шкафк, ачысмаҗәа зтаҗҗо дулаҗк, џ-каруатк хианы, нас... ицәамаҗәа ицәамаҗәоуп, са сцәамаҗәа исшәу ауп, уаҗа акгыи, фыцынхацәак шыҗоу еиҗш.

– Илхәаз иашоума, уакәшаҗатума?

– Ааи. Ус акәхап. Ахәычы усгыи са дыстәуп анылхәа, амин шәхәеит.

– Хшәыҗхәаанза шәындәылҗ.

Индәылҗит. Итәаз ааилацәәжәеит.

Иаарыҗхәеит.

– Абас ауп ишыҗоу аусқәа, – азбаџ даныџагыла, зеггы џеибаргылеит, – ҳара иаазбеит, ауада лара илзынхарҗ. Ахәычы уаҗа длазоит. Уи иаазаҗсас иушәалоит 10 процентк уулафахәы аҗнытә. Каруатки ашкафи уара иуқәнагоит, утахызар ига, утахызар лара илызныжь, уи уара уахәаҗш. Нас...

– Абзиараз уаџ дааилааит, – Даҗа азбаџ иажәа алгаха имтакәа, ихылҗа лаихарҗаца дындәылҗан есс, дышиашаз иқәиршәит иқытахь...

– Нана, баба дабаҗоу? – абар хы-мшуп ахәычы иаб дим-боижьҗеи.

– Баба дахыымаара дцеит.

– Маа каҗшьқәа ааигома?

– Ааи, иааигоит.

– Акафетҗ?

– Иааигоит, уиггы ааигоит. Зеггы-зеггы ааигоит.

– Баба таата! – ахәычы игәы ааирҗынчит.

– Ан аимаа җаҗшьқәеи аканфетҗқәеи аб ихьзала изаалгеит. «Баба иузааиҗиит» хәа. Иҗалҗарызеи? Ахәычы иахьа

хэлаанза ашэ дылагыланы аулица ианыз ахацэа дырзыпшуан. «Ани баба, ари баба», – хэа ахацэа ииасуаз инацэа хэычы ыркэаг-кэагуа ырыкэкуа акы ипаткалеиуан.

Мчыбжык мтыцкэа, шыжык Мида луада ашэ ыгэ-ыгэ хэа азэ дасит.

– Баба, баба, – ихэан, Бажэгэа дбажэгэалеиуа ашэ ах деихеит. Аб данааилоз ашэ дасны дааилон. Ашэ аатит.

– Хэтамзааит, харт ахык еицу азбыртакынтэ хааит. Еилахкаарц хтахуп абри ашэкэы иахэо иашоу иашаму, азин хашэтозар. Ажэакала, афнымацэа ишэымоу аабарц...

– Икахцеи цэгьарас хэоны еимыжэдартэ?!

– Мамоу ус акгы, ахэашья сақэымшэеит ауп, абри ақбаад иску ишэылтыз шэыпшэма иашшыпхыыз ауп. Уи азбырта иалеигалан, иану цэабыргу ицабыргыму аилкааразы хааит.

– Аа, уи заманоуп. Ихэца хэа идрызбалаз ашкафи акар-уати абра игылоуп, имгацт, аха имоуцзар акэхап. Уи мап ацэыскуам сара, ашшыпхыыз ара иабатахыз?

– Аус алеигалеит, уажэшьта закэанла ицароуп. Абар, ақбаад иахэо астал иныкэйтцан инадтэалеит.

– Баба дабакоу, баба? – атэым хэцэа дахьрыхэапшуаз дшыцны, настха игылаз ахэычы, изамфакэа атэахаха еипш икапшьшьза, нак-аак илагырз цэыкэбаркэа иблакэа иаар-хышэшэан, ицында хашэшэала хэычы атцака ипакэ-пакэза иааифатэеит. Акраамца акгы зрымцацкэа аишэа иатцатэоу ацгэы хэычы ағыжэжэа апшэмапхэыс лкалт ишамцасуа еипш, астал иахатэаз ахатца днаидыххылан, инап хэыцкэа рыла ағыжэжэа, ипалта афэацэ даахеит.

– Хаи, абаапс, ма абри амаалыкэ иахатыр жэбандаз. Даа-уеит, баба, даауеит, – ихэан, ахатца, ахэычы ихы ааишьшьит, аха ахэычы уи иеимтакэа днаидцын, иан дналыдхалт, иангы дидэцархэа дшэозшэа.

– Икахцари, хаинымаалеит, уаха еидынхалашья хзы-камцеит. Ари ахэычы изакэхап хы-шыкэсагы иахачхаз захачхаз. Ианамуа иауам. Нас, нас шэапхэеи ақбаад иахэо. Ацхэара далагеит:

«Хы-шықәса рыџныцќала саацсара иќастаз капеи кыл-цџаакгы смоуит, Фаф иабаз еицш, слыбжџахџаша сцеит. Закџан иќазар шџсыхџаацш. Абарт сымчала исырхаз малуп: ашкаф – 75 маат, акаруат – 19 маат, џ-цџартак – 17 маат, хызак – 35 маат, џ-хчык (хчык аќыз хџы цоуп), ахчыхќџаќџа хца – 35 маати 50 кап., жџ-быстчанахк – 6 маатки 79 кап., аќџыдчанахќџа фба – 3 маатки цц кап., цшь-чеитцџыцак – 68 кап., еирызк ахџа аманы – 1маатки 90 кап., аќџардџ – 4 маатки 50 кап., х-мхџатџ дуки, мхџатџ хџычыки – 1 маатки 35 кап...

Мида лзы ацџџыча: акасы шкџакџа – 35 маати 35кап., ашьџатџатџџа – 29 маати 59 кап., ацџарсеи харцќџа – џ-маатки 35 кап...».

– Иазхоуп, иазхоуп, амарцџа!

– Мамоу, шџта ус уаха рацџаак аным, атцыхџтџанза хџацџџап: «џ-ќлапацк, аџымсагќџа, аџнызџџага, акасыжџџа ухџа иаасхџаќџаз рацџоуп, аха урт срышьтам, сара схџацџоуп, ус еицш иќоу сынамыс иатцанакуам. Абарт еиќџыцџџацоу царала иќартџоит 393 маати 39 кап. Абарт сара исыхџџоуп. Цараны мамоу анаќџа, дара сара исымазааит. Мап анаќџа, иахџеиџау сашшуеит.

Лажџба Дџа»

– Ииашоуми ари иахџо, ма игџахџтару?

– Ииашоуп, ииашоуп. Саќџахџацџупеи, изгџашџџахуеи. Амала ихашџзар акџап, уа ианзам ахџычы изы ацџымхџаќџа џба, зны иаахџаны иааигеит, убра ианышџџа.

– Мшџан, сара акы сзеилкаауам, ацџџыс лусгы иара да-фџызма, арт еиќџыцџџацо ачысмаџџа, ацџымхџа инаркны иара ишџааихџџо?

– Уи шџзыцџџаз ашџќџы акгы шџанамхџџазеи?

– Аа, шџта еилкаазар ќалап.

– Амала, амарцџа, убарт зегы ырмазеины ичыгџаза иќастџоит, иахџагы игааит.

– Уи бзиоуп, аха, ихџычы диџахџами иара?

– Ус шџџашџџџои, шџара шџџыцџџа шџџахџами, ишџы-моугы сыздырам, аха?

– Исымоуп, аа, ишдастахым, дара рзоуми адәы сзықәу.

– Нас иаргьы убасоуп. Аусура дықан данауаз ахәычтәы бахчақынтә диманы даауан, са даазгаргьы иузомызт. Уаха ацәа иаарымнахаанза еихәмарран изфыз. Ахәычқәа реицш пшынапха дхәазо ауада даафналон, «Цитцу», «цитцу» хәа ркьатеиахпцәо. Ахәычгьыбаба, баба хәа иабиеиҕишьауеит, са сигәалашәазом...

– Бааба, бааба, таата! – ахәычы акәакь аҕы, иимгацыз иаб игалошқәа дрыдтәалан инапхәычқәа тахә-тахәза ирыхь-шьау.

– Ибзиоуп, ихахаит ишәхәаз. Хәтамзааит, абзиараз. Дцеимшхааит шәхәычы!

Азбырта аҕнытә иааз ашәкәы иахәоз злацабыргыз ала ашәкәы шытырхит, уақа иацлеит ф-капеик ирыцсаз ө-цәымхак.

УАХЫКИ ҜНАКИ

Амхара ашә аавтрааны азәы дынкылпшит. Нас ашьшьыхәа еитанаиркыхт. Ачамгәыр ашәа ацхәауа ыҕыа атыпхәцәа итәаз өатибырқьан, рчамгәыр астал инықәтданы икәагылаз аҕаца Марушьа иналахәыт-хәытшәа, акы налахәаны индәыл-қьан, алашьцара реамадан, инытдәшәкәа ицеит.

Марушьа дшәапырхапәуа, лкасы еикәатцәа ду лыхны иааиөлырған, акаруаҕ ахы инхылшыит. Мацкгьы астал дна-хатәашәа луит, аха лгәы иамузт – деиҕаөгылахит. Аҕенцьыр кыдыршәыла мацк днахан адәахьы дынкылпшит, ачалт иатдәшәаз ахәынцәрапшь еицш, лгәы аҕхара еисуа. Алашь-цара жәпа акгьы лзалымбааит, аҕенцьыр саркьа иадыцсалоз өафратагалантәи ақәа ада.

Адәахьы пшак кы-тәууа исуеит. Абгахәычы ууеит. Марушьа ашьшьыхәа лышы-лышы еикәтцо, лышьтыбжь азәы иахар хәа дшәошәа, ашә шықаз лҕыналхеит. Хьрыпс ашә ааигәара

цъара дшыкоу гэйнхэтыстала еилкаауа даатгылт. «Ишцы-кәу сицылан дшаазго, ус цхашьарами, фынтә рыда изымбац ахатца, ссахаза сышцеицыло?!» – Марушьа лқышә цшзақәа аақәацқәацан днагьежыт. Астол днадтәалеит. «Данбаауеи, мшәан, Хьрыцс, аха макъана дмаиндаз, цәгъашәа сыкоуп...» Асаркыа днанцшылеит, лхы-лфы зегь еибакны, ацхашьареи ашәа-зызареи, гәыргъарашәагы акы рыцны, изакәу лзеил-мырго илбеит. «Мацк схы атыц аҕны иааианза дмаиндаз, издыруада ара азәыр ыкоу цышьа дмаиуазар? Уи иахагы еиҕуп, аха Хьрыцс... уааи, уааи... умааин, умааин... итцуеи, мшәан, хаибадыруеижьтеи? Мызкгыи цуам. Аха мышрақә уи аены хгәылара ачара ыҕамзи. Аха, мшәан, абра Алгытынтә аҕаҕа қытахь дфазгазеи иара?.. Дфазгахи, ханасыц акәхап... Абри ақәа закәымтцуеи, мшәан... Диида, уатцәы аашар стәацәа шцааилало!.. Сашьцәа сышьталар, мчыбжьыкгыи сырзыцшаауам... Сан рыццәа, егъа бцәуашт, быгәнаха сзым-гааит. Мац бжьоума сахъааргаз, уаха амҕа хақәиийжьтеи итцозеи! Дабациеи, мшәан, Хьрыцс... Сымаҕақәа зегь сзаамгазеит, аха ачара ду аныруа... Усканынза иааргап». Абас гәаныла дышхыцуаз цшышьаала ашә аатит. Марушьа ашырхәа дфатцкьеит. Днацшит уахь. Згәы зәанзамкәа аены шыыбжьон амат еиқәатцәа инахаҳаз ицшра акәын илсахъаз Марушьа.

– Сылашара Марушьа, ас сыфны бызбарушь хәа сгәыр-фоижьтеи итцуа бдыруоу?.. Анцәа имчала, абар, иахъызбаз уи!..

Марушьа лыблақәа есааира итбаахо, лхы-лфы цшза кчырак нанылан, акы дахкыашар хәа дшәозшәа, лшьапқәа тынч-тынч инаргыло шытахьла лфыналхеит. Уи аамтазы лыцсыц лалымга-фалымгозар каларын. Амала, лгәы ашь-тыбжь дыдратцас акәын ллымха иштәсуаз. Лыбла кәицқәа тбаазахеит зынза, ашыз зыхъыз леицш лоуразоуроу аҕәарахәа деитцасуан.

Шықәсы 60 иртысхъаз хатца ханчачареи хәычык, аласа цкыага еицш, иахәы хышқәа еиларгыланы, инап кыафқәа лыкәиршарц, лара лахь дааскьон.

– Уар... уар... – Марушья дѣахахеит.

– Мшэан, иѣабтѡи, сара соуми, мшэан, сыббахьеите, зны ачараѣны Хьрыѡс ицыз сауми, – илхэарѡ илѣахыз еилкааны аѣак ѣаитѡеит Лажэ-иѡа Ѣаѣыѡ. Уаѡ иимуѡ акгыи хамуит, ас иагыаѡыара иѣалахьеит, аха нас изыѣэшэаз рхы анрааланы, ичыгэ-чыгэза, анхара-анѡыра иалагоит... Бѣырѡынѡ, сыхаара, – ихэан, ашьшьыѣаа иѣынеихахѣ лара лахь. Абар, шыѣа аѣзамѡ шыѣахьла днадгэѣалеит Марушья. Далазѡырѡ даѣупуи, аха аѣзамѡ кьакьоуп, аѣылнаѡом, нас леадрьгэѣалазаны, дадхэазало ганла деихеит, аха лшьаѡѣаа уаѣа илзеихымго, илыѣаѣэало, лымѡ лылзаауа, лыѡсы лызѡымкаауа, дѡѣышѣаѣараза аѡсы-ѡхзы аалыѣэнаѣеит.

– Ума-аин, ум... срыѡ... – еилгомыѡт уаѣа Марушья рыѡѣа лѣы, еилгаргыи изхэарѡази, аха. Икшауа аѡэ амѡан иуѡылар, уаѡырѡѡ, иара еиѡш аѣыѡа ухагыламзар, аха аѡырѡырѡа умоур иуѡсыхэозеи?!

Аѡѡ мыжда усгыи игэагэон, ихэазон, ашарахь изнеиуа-мыѡт. Ѣааихак ѣамѡаѡакэа икьидѡэон аѣэа. Наѣ харанѡэ арбаѣьѣэа неикэѣырѡѡ-ааикэѣырѡѡит, хьырр-хьырр хэа Ѣѣыѡ ихэа абжьгыи аагеит. Даѣа ѡыѡраамѡак ус лыѣемирѡысѡакэа диан Марушья. Нас ашьшьыѣаа, наѡыѡшѣала Ѣаѣыѡ изнаѡык лгэы иааѣэылхын, иара убас ѡшьшьэала инаивалѡеит. Ѣаѣыѡ ихэа абжьы агара иааѣэыѡѡит. Марушья лыѡсы лзеит. Дырѡегьых ихэа абжьы гауа иалагеит. Ѣыѡѡ дааиѡеиѡшѡит. Нас егыи инаѡы лыхэа иакэыршаз аамылхын, ахѡы инылалѡеит. Ихэа абжьы шгаѡ игоит. Марушья ашьшьыѣаа дѡеихеит. Ихэа абжьы агара иааѣэыѡѡит. Марушья дышьхынѡсыланы ус дыѣэѡэоуп. Ула аѡэыршы ѡакызар иумбо илашьѡоуп амхараѣы. Аха лара ибзиаѡѣькьаны илдыруеит ашэи аѡенѡыри ахьѣоу. Зегь реиха иуадаѡу аус аѣы дааины дыѣоуп. Ѣаѣыѡ дихысны дылбаароуп адашьмахьы. Лызшьэаѡык неихылган, аѡзамѡ лнаѡы надыргыланы ишлылшоз ала леиѡыѡырхьырааны, зынѡак лыѡсыѡ ламга-ѡамго дѡыѡыѡзеит, иара уаѡѣькьа дхашхатэрахазшэа, дымѡысѡо дагыанхеит. Ѣаѣыѡ маѡѡ дааѣэаѡмаѡеит, ихэа абжьы агара ианааѣэыѡѡит. Иѡызар ѣалаѡ ѡ-минуѡѡѡ, хѡа, ѡшьба, аха арѡ минуѡѡѡамыѡт

Марушья лзы мызқәан, шықәсқәан урт. Чағыыц ихәда абжыы агара иеиҥаналагахт.

Дылбааит Марушья акаруат, дықәгылеит адашьяма. Атла иалкьаз азә леицш деилаххаа, деитцакы-еитцакуа ашә ахь шьяп ҥынцала деихеит, днадгылеит ашә. Чағыыц ихәда абжыы агара иаақәыцит. Дырөегьых харантә арбағькәа рыбжыы аагахт. «Ари гәыла ааигәагы димамзаап. Дызҕытыцыз иҥаацәатәкьагы иреимхәазеит уахатәи иус. Афырхатца Хьрыцс... ахатцара гәғәа кәауцеит. Чағыыц ихәда абжыы агара иналагахт. Марушьягы илылшоз зегьы кәалцеит ашә аар-тразы, аха иамуит, аҕсыз кыы бзиа икәта гәғәамкәа азы иалеижьзом. Марушья аҕенцьыр ахьҕазгы лыцшааит. Уамак ихаракзам адгыл ақнытә. Азарза ахьҕоухәа даанапыршьшит...

– Азарза хыхь ауп иахьямоу, баангыл, сара иаасмыртуеи, – ихәан, Чағыыц аҕыоухәа асҕычка ааихьшьны аҕенцьыр днадыхьлан, иааиртит. – Иашоуп, хауак өналар цәгьам, баала шьта, сылашара, – инапы налыкәыршаны акаруат ахь дындәыкәигалахт...

Шеит. Уи атх егьаө рзы иҕсыршьаган, ирҕынчган, аха убас иззымыждазгы ықан. Чағыыц иидыруз ала акы неихәа-ааихәашәагы иуит акрылҕеитцаразы, аха илымуит, лара акы лхәақәарц нақәылкын аҕаҕа-ҕасра даналага, дшәан даақәыцит. Атла иалыөрыз амаҕ ицхаит хәа, лрыцхара азым-хозшәа, дегьҕаҕа-ҕасхеит. Чағыыцгы акрымфазакәа, ашьшьыхәа длалбаан, ананыраҕы акы икыгә-чыгәуашә дналагеит. Ауаөреи ауаөымреи атах-саххәа игәаҕы еиҕагыланы еикәпома ухәартә еицш, игәахы еибаҕо акыҕыхәа дыцхлымуан. Хәыцра бааҕсык дҕаналон, иҕаҕшыларагы даара ицәгьан, иеихагы импыцыөрны икахаит.

Ақәа хыкәкәашәа иқан, аха өаөраҕагалантәи аҕша акыр иҕыхьтаны исуан. Чағыыц уажәы-уажә дызҕу даақәыцны ашацахәа амхара дөыхәнон, лара ашьшьыхәа дөеихагылан, иара дылҕаҕыбзыҕуа, длыхәаччон, длацәажәон, лара лнапкәа лгәыҕаҕсаны нақ аҕенцьыр далцшны хара дыцшуан. Зыцшзара зцәызыз лыбла рыцхақәа ҕааза, цсҕазаарак рых-

замкәа, лылахәыцқәа еидәала, идагәаза ицшуан. Цағыыц иагәа иундазгыы дизмырцәажәеит, дизмыртәеит. Нас лыцсы лшыап кәитқан, дылбаахит ананырахь.

Марушьа ашьшьықәа амҳара иафәакқәаз ауадақәа дынрыфныс-аарыфнысын лымҳарахыы деитәхынхәит. Амш шыыбжь хытдит, фа рымазам афыцәагыы. Цағыыц ирццакзаны дыхәнеит амҳарахыы. Марушьа ачамгәыр кны аңенцәыыр ахь дыцшуа дтәан. Цағыыц дангәалта, лчамгәыр астал иныкәылқан пшышьала дәагылахт. Иара даатгыланы дылзыцшуан. «Афныка дызгап, изуз усгыы изуит, иахылтцлакь, сыршыыргыы сыршыааит, лыгәнаха, мацк иадамхаргыы, исхызгаргыы зыцсоузеи», – хәа збаны ауп дшааиз. Аха лара ачамгәыр шылкыз аниба, издыруада данаалозар кәитқан, дыззааиз ламхәакәа, акы итәхызшәа дынкфәацшы-аакфәацшшәа, деитәндәылтцит, хамтәк лымацара дынижьрацы.

«Хәбацәа икарцалон, икарцойт уажәгы, нас саргыы уама зымузар акәхап. Амала, рыцхароуп, гәнахарцәкәоуп ас ақатцара, хала иабо зеггы хара иахтәхондаз...» – дхәыцуан Цағыыц.

Марушьа ачамгәыр лшыамхы иаакәылкыхт аңенцәыыр ахь дыцшуа. Ашьшьықәа абжыы рмацзаны, игәы- тшыаагаха амыткәма ахылтуан ачамгәыр:

Жәәан ишкыду аетә шаша,
Икыдшәа илеиуеит, ихатца.
Ас мацара хара сызцашам,
Исахә иуңеицшу, слахынцта.

Ажәәан ари иацканапсәшәа алагырз, ақәа афытышәшәо иалагеит, пгытрак иааихсыгыт. Ус, афны шцәпжәои акәымзар, ипцжәазшәа агәыз ааңнеит.

– Иауауеи, сара хәаша... – ихәан, Цағыыц дызфыз лкажыны амҳара дныфнаххит. Азхаз акны деитыхәхәа дышьтоуп Марушьа. Лнап кәашәкәа ашьақәада илажьуп илпхаауа, лыхцәы жәпа ссир, лыцсы еицш бзиа ибаны пату зкәылцалоз, уажәы еицфәарада ашьагәаза шәах атцачны иарзсоит. Лармарахьтәи

лгәы зеггы ахәышәблы иаганы йкоуп, лхы-лҕы ақбаад еипш ишьадоуп, лыблақәа аартуп, наҕ аҗенцьыр иалпшны хараза «Ипшует». Ларгәа шыапы иашьылхыз лшьаца лқалпад иҕаҕыгәаны настха игылоуп. Маҕар еикәжыакца дук, ихьантыҕыза лгәы иқәыжыуп, архәа лшьацәкыис аҕакын ухәаратәы иазааигәоуп. Чагыыц ихы еимлагәа иаанкыланы дындәылкәеит. Агәарп агәҕаны длықәгыланы акәукәу, акәукәу хәа дыхәхәеит, дыхәхәазеит адунеи зеггы ибжыы аирхар, йкаитцаз реихәар иҕахны. Иҕыхеит игәаҕы ауафара, аха ихьшәан. Еизауан акгы ззымдырзоз агәылацәа. Рыгәҕа далагыланы, цқба ирмахар хәа дшәозшәа, зеггы рлымха дҕакаауан, иреихәон, еиҕареихәон акгы зхаразамыз ауафы дшишьыз.

Исуан аҕша. Иҕуҕәууан амш. Ажәдарақәа, атәылапхарахь имцаҕыз, ичырчыруа, ихагьежыуа рееизыргон. Исуан аҕша, аҕтақәа еилароынтуа, ажәфан агәышца аанарпшырц аҕахызшәа.

АКАСЫЖӘФАРА ИАШЫЦЫЛАЗ АХӘЫС...

Ақалақь Ага, икнахаз асаат ду агәаф-агәафхәа хәба аҕхәзоит. Шыагә иххымшақә иусхәарта дындәылууаан ифны дааит. Ипҕхәыс дмааицизт. Днықәиан газетқәак днарыпхәаарыпхәеит. Уртгы иҕыцу акгы рхәом. Исаат днахәапшит. Жәа-минутк цахәеит. Ипҕхәыс шыҕа дааихәазар акәын. Ахәхәахәа игазетқәа наҕ инықәижыын, дҕацқьан ателефон дасит.

– Зхы еикәшәоу азә уакәу, асаат шака ыкоу умбазои, уажәы аусхәартақәа ркны иубода?! – аҕак калтеит аҕссаф. Аҕыгәхәа итрубка лықәижыт. Дзыфза ус дгылан. Цгәык ааин, ахәыпсы ргыланы, абла кәбарқәа хәо-ихтуа. Шыагә ишьапы иахарҕаны апырхәа ианиршә, иаартыз ашә идәылууааит. Исаат днахәапшын, ашә ныҕаркаца дындәылтит. Еиҕра-хәахәа аҕҕы итәаз дшаагәанаҕаз иагагәагәан, аҕыхәа ашьтарҕыла афнаҕака иныҕалеит.

Исаат ахахаирахэа фба рыбжа иазааигэахон. «Саатбжа нафьак цахьеит лусура далгеижьтеи сыңхэыс мыжда, дабакоу?! Акы ахыырхэо – акы ыкоуп... Аналышьтаңшра атаххап хэа сыкоуп... иаууеи, иаууеи... шықәсыкгыи цуамеи даазгеижьтеи, уи еицш икоу лхы иатәалшьарызу?.. Хы, шықәсык, шышықәсахэа акрыкахума ианылгәаңха... сабацари, ус ақалақь сналсаалсып, абастәи сцап...»

– Пип-пип!

– Хәи!

– Макьана амәа уаныцуоу, итегь сузыңшызару?

– Ақалақь афы асигнал ақатцара шықамло уажәгыи иудмыртцазаци?

– Сара асигналқатцара суртцар еиҳа, уңхэыс уналышьтаңшыр иеиҳа еиғьзар қалап. Ус схәеит хэа, шыта деилгахьазаргыи қалап аха...

– Дабақаз сыңхэыс... дабоубеи?!

– Абыржәи абра «Волгак» дтатәаны иласывкьеит... ицон, аха ишпацоз ухәарауазеи? Агьежьқәа зынзак адгьыл иқәгылазамызт – иңыруан, иңры. Ларгыи шақа данаалоз убандаз! Аңскыи зкыз дивашәақьазаны, дилазытны... иухьи, ушқасыхәаңшуеи, сара сакәу цыушьо дызгоз!

– Иабацоз, амашына ахы абахаз, изеицшрази иара, дызгоз дызустә?!

– Арпыс хышк, гәғәак иакәын уи дызгоз. Уишьтамлар еиғьзаргыи қалап, мамзар уи избаз ауағи уареи шәеилангалар, ишакәым уаҳаит-қәит бжьихыр қалокит. «Ахьтәи қәара» ахь ауп рхы ахьхаз. Сыңсзамзар, амашына аномер Ж – 15-17 ауп хэа сыкоуп.

– Ухацазар хрышьтаца, ахә устоит... сухәоит акы еиңшымыкәа...

– Шыта узрышьталахуеи... урт цеижьтеи...

– Ахә узшәозар, абан, атаксиқәа ахьгылоу урымгои.

Шыагә ари днаидкьан атакси днадгылеит.

– Шақа суҗои?

– Исымоу акапеи-кылтәа аанмыжькәа иусымтозар уағи иимбара збааит, уласы абааңс, сыңцакуеит, – Шыагә амашына дадхәатцала ашә аартны дынталеит.

– «Ахътәи кәара» аҕнытә иаңхьазо маатки-бжаки роуп. Маатки-бжаки хәа сара саб Хакәыцә рыцха дгыланы даауазаргыы уа сызцом. Хә-маатк арба, смашыына кәырзаны ицан иаар утахызар, мамзар уара ишутаху, утахызаргыы шыапыла уца, ушыапгыы неитцухып, – атаксист итаҕын абырқьхәа дахо имашыына днадиалашәа, зыбнаҕа аңшра далагеит.

– Аа, уст, хдәықәтца анцәа уишазар, – хә-маатк ицыыба интәицеит.

– Уи ухәар саҕаит, уажәшыта ацашыа убап, атцла ихә-натәызар, ихәноит смашыына! – атаксист ихылца лаихар-ғәғәаны, имағәқәа ааихышыны ицскы иенадитцеит. Алға нышытарч инацкьейт иаргыы...

«Ахътәи кәара» инавсны аңсатцлара икәаратцо амәа иа-гәылгаз ишықкыдлаз, фырт-чырт арган, инеихәлас-ааихә-ласны иаангылеит атакси.

– Икалеи абааңс, идәықәтца, идәықәтца, иуцәыңсхыоу аахәаны сухәоит...

– Изладәықәстцои, абылтәи нтәеите, уи амамкәа изныкәазом смашыына.

– Изакаи уара иухәо?!

– Иуахаз ауп исхәо. Машыынак хавалаанза абра ҳаңсы ааитахкроуп, ахауагыы шаҕа ибзиоу умбои!

Шыагә аш-мпыл еиңш дтууааит атакси. Амәа дангыланы аәада-алада даахыаңкәаңшит. Машыына дук хаззала, атцды икыуа ирышытала иаауан. Аыцыагыы рнапы шытырхит, аха саламгыы римтакәа ифарывөрны ицеит. Ус даҕеа өба-хца машыынагыы рхәатәи хамцакәа ирывсит. Иблыроуп, уара иаха ианутаху ауп ианкәаңчалакуа, – Шыагә иеизышыақәымкуа, атыр-тырхәа наҕ-ааҕ аулица аихытәтцәара даҕын. Ус икылхх, өадантә даҕеа машыына дук леиуан. Шыагә аулица агәтатәкыа деизкыа иеылкаижыит. Амашыына кәарала, акаамет кәанатцеит, аха ари ауаө даанымгылазакәа, ицыхза илеины илеихагылеит

– «Волга» еиқәатәак уахыауаз цыаракыр иубама? – Шыагә даатцкыан акабина днадыххылт.

– Уара ухы еиқәшәоу?!

– Уи иазуеи, сызуазцааз атак катца, сухэоит!
– Избеит, аха, икалеи, иухьи?
– Иабаказ?
– Абас, ѡбака-хцака верс иѡаскыяганы амѡа ахықә афы
игылоуп.

– Иақәтәада?
– Уаѡдсыкгы дақәтәамызт, ааигәарагы уаѡ дсымбеит.
Изакаи, икалеи?

– Ахы, ахы, уаѡ дақәтәамызт... уаѡ дыкамызт ааигәара,
амашына тшәамзи, иазымкит убама... Абыржәйтәкыа ве-
драк абылтәи хат, ма умашынала иара ахыубатәкыаз сга,
узшаз даахәаны сухэоит. Уст жәа-маатк, ирлас!

Рмашына абылтәи лтаҕәаны рфыѡархеит. Мацк иахы-
ѡаскыаз, иаангылахт.

– Икалахи, иахысхыма амца? Иаанумкылан абааҗс, даеа
жәа-маатк узацыстѡит.

– Аныкәашәа сгәаҗхом, агъежыкәа акы рмыхызааит.

– Агъежь агъаурым, хашыты абааҗсы, ууафыми ура!

Атаксист длалбааит. Амашына ашытахытәи агъежыкәа
акы аҗазамызт.

– Ус халацап, анцәа даахәаны сухэоит, шака утаху аҗара
устѡит, мамзар саҗхоит, сынтәеит, саҗхоит...

– Х-гъежык рыла аныкәара закәанла азин хамам, сашь-
таланы исыҗшаароуп иахыаткыаз, – инапкәа ыркәалаауа
дгъежыны ифылеихеит атаксист.

– Иҗшааны иаттаҗаны усышытал, – Шыагә адунеи зегы
кыдҗаны ишәиуа, дыбгыаауа, дкәаскәасуа пхыака ддәыкә-
леит. Даара бзиа дѡаскыахыаны, алахәа-хзы еиҗш еиқәа-
тәаза, архәарафы «Волгак» днадгылеит. «Аба-а-р... ано-
мергы иароуп. Уаѡ дтатәазам. Исырласыроуп, исырласы-
роуп, аха сабацари? Абан ашыац иатәара рәуа шытақәак
ахылагалоу... Абас сцалапи, аа, баргы саргы анышә агәта
еишыжаа хамандаз, ба банаазгоз! Слымха инҗамслози, аха
ихастѡмызт алакыаафыр! Хәи, шака иееимзеи абас, аа абар,
иахытәаз аҗыҗ. Ашоколад ацәақәа, аликиор җатлыка җаҗәны,
Шымаҗ ихәашыа, итыркәамчаа ижәуп. Аликиор лкышә азцо-

заарын убама. Абан, наф рышьта ахьгоу. Арт атцлақәа цқьа ирзымтәахыр хәа ишәозаап. Ара рқьаф кәртеит, шыта тынч цъара... е-е-х, сара хәаша рыцха... Кәрыкь Фаф, Запшь-ица Кәмаць данирхәхәаз еицш, сдырхәхәоит абарт. Атрышә сасырма? Анацьалбеит, схы еиламгандаз. О, абрыскак ашәапыцьаф абра изыргылаз укыдыбгааит. Иуцшаараны икоузеи ара... адоумбеи ылазаргыи убом. Ицегь снаскьапи, аха мап, рышьта уаха избартам. Ашыацрагыи нтәеит, ацсақәа ирыцдаланы ицеит. Сыоп, сыоп, иаха еицгуп...».

Шьагә ала даарцозшәа дытцкьеит. Абнара еихышьшыыла дытагыежьюа, атцлақәа дрывакәаратцоит, ашәах ифьытач. Ичархь хылца ихкьаны зымща ицеит... Дыоуеит, дыоуеит алада-афада, анахь-арахь, аха икам – адгыыл иахәлабгеит. Дысшыеит, дысшыеит иаалгәйдцаны акахпы, иаргыи деигрызжәоит! Шьагә ацхзы даго даналага, дшыоуаз иблузакны длахан, икказа иааимыхны зымща иршәит. Маика затцәи дыоуеит, дыоуеит, дхарахацшуеит. Ус цсатцла дук дахьлавкьаз, адыххәа чараз кәцаны даангылеит. Ицхәыс напымызәзәа иимкуаз, шцилкак лфьытацкны, леицка еикәтцәа лзараккны ахәынцәра нтырхәцааны еибаркуа, лацхьа, лышьтахь лнапкәа ахьшыа, ачыкьра даалцит. Нас акыркырхәа дыччо зхызфьы агәамцреи аацсарей зныцшуа илзыцшны игылаз ацкәын хыш ижәфа днацгагылан, рфәархеит.

– Сагхеит, сагхеит. Зыцсгыи-зыбзагыи еицазгаз, абри ауп шәара ишәыкәнаго, – Шьагә днарыкәкааны итапанча нарыкәикын, датцхеит. Дгыили жәфани леилакәыбаса ицазшәа, агәыз аатнаргеит. Шьагәгыи дызлаз ацәа атхарцәхәа даалцит. Игәи атхара-атхара еисуа, ажәфан кеи-кеи дфатцацшит. Амра жжаза илеины амшын ихгылаз, ашәахәақәа цсакьаны амшын агәи икәнакьон. Шьагә ацхзы илхәата ацслымз гәзара дылаиан, акәара ауразоуроу, ацсыз реицш еиварыцх ишьтан ацсшьацәа. Акраамта Шьагә ицсы изеивгомызт.

– Анацьалбеит, шака сгәакзеи, хәгеица, илабфәабаны избар слафьыцсаа сцозар акәхарын. Ма уи еицш икоу зцәа иа-лоу азәи лакәында сыцхәыс.

Шьагә инапы азна ацслымз еилаѡѡы аашьтыхны, ахә-хәахәа иуаѡәақәа ирықәцсо дахьтәаз ѡыѡа аѡыѡхацәа ааин, ивараѡыѡѡа рѡааилырхын, ацслымз ренартеит. Ақызқәа реиѡш рыхәдақәа тхәаа, рхьяѡштәыла хахәқәа рбабаны, рхагәѡа иқәырчаа, ихьяѡшкәаѡшуа итәан. Рызсага маѡәақәа, ажә ақьамса еиѡш иѡаѡаѡа, руаѡәа шшәырқәа ирылапаны иакын.

«Арт ачақәа» иахьоуп ианаа. Рхала иѡоуп, макьана уаѡы иѡыхамшәазац. Шьагә дѡықәтәан, излеицәажәоз ала блала иааиѡхьишьшьааит. Нас, ацстазаараѡы бзиара дук назаза иалѡуаз азә исахьа ааликаан, луанытә даақәѡсчхәхит. Иқьышә кәамкәамуа, мацк ахала ицәажәеит. Нас ихы-иѡы аѡырдагәаны, акгы иазхьамѡшзо наѡ Амшын еиқәа инзаакәкәалеит. Ус дтәан акраамѡа.

– Абри Ацсны ацсабара шаѡа иѡшзоузеи, мшәан, Жана!

– Иѡегь аѡыѡ ѡшзарақәа ыѡамкәа иѡам, аха иахьырбара хаѡцак дѡамлеит, Есмеральда. Аратәи ахацәа зегьы гәырѡак-гәырѡак рымоуп. Бымбои иѡадтәалоугьы шаѡа дгәырѡауа, наѡ амшын дхыѡшылоит, иѡхәызба дхымхалакәа дыѡам...

– Уи ауми бара, шьыри цхыраарак хәзиѡндаз! Шьагә дыштәац дтәуп, наѡ амшын дхыѡшыло. Аѡыѡхацәа ацслымз неигәырѡсала-ааигәыдырѡсалеит. «Машәырла» Шьагәгьы иқәѡсеит.

– Жана, ус ѡхашьароуп, ацслымз иқәѡсеит, – хәѡамзааит аѡыза, машәырла иѡахьит.

Шьагә аригьы иимырхәзеит.

– Дыѡкәына цәгьамызт, аха илымхәқәа ирыггәышьшазаап, баала азы хталап, ашоура ханѡәеит. Аѡыѡхацәа акалмаѡа еиѡш иѡәылымылуа азы инѡалеит. Рѡә-ржьы еилыѡхауа, асаркьа еиѡш амшын иагәылѡхаа Шьагә ибла иасуан.

– Абжьааѡны бзиоуп ххәап, аха уажәы сара исхарои? Аа, дара рхала рыѡыларгалоит. Абыржәы заѡык, абыржәы заѡык, нас уаѡа дунеихаангьы... – Шьагә дыѡан цыгәхыршәѡ ѡаѡаны амшын даѡцеит.

БЗИАЛА ДААБЕИТ, НАН!

Втобуск, уаала кэапеишэа итэны, илтас-ѳтасуа ицон ақы-тахь – Цандараќа. Ашьхытэ ангылалаќь, еизтэатэаны ма-хэык ишадтэало еипш, атэартаќэа рыбжьара ауаа ибжьа-гылаз, автобус илтас-цыпхьаза «иаагэыдибакылон», хатќы-псацќы хэа рнапќэа неихьыршь-ааихьыршьуан. Шыќэса ѳынѳеижэаќа лхытцуеит ухэаратэы иќаз пхэыс пшьаѓьатхак, катќэыр еихачапа дук лываргыланы дтэан, адунеи кашырро-уп хэа. Хэаахэтра аќалаќь ахь дыќазар акэхарын, параќэак еикэарчы иаацэырылган, ашыр-шырхэа, еилажэжэа-еилагэа иаапхьазаны, длахан лыкэа инталцеит. Акондуктор, аќара ылхуа, ари апхэыс дылзааигэахеит. Апхэыс ари дангэалта, лылаќэа шаќь-шаќьо днапшаапшит. «Илхакнахаз» чкэына ќатак днаифапшит.

– Нан, ура издырзо азэ уакэушэа сыќоуп, усыцэѳашыоу сыздыруам? Умтэо, нан, усыватэа, – лкатќэыр лшьапафэы ила-лыргылан днаскьеит. – Ахэтыр иќоуцо уапхьаќа иуцылааит, хэцкэынцэа шэќата-ќатаза ишэызхан, шэаадыруама, утэа, нан дукэыхшоуп, – днаскыан дналывалыртэеит.

– Нан, ура узыцкэыноу ани... дына... ании...

– Ааи, Хынтэба Хакэыцэ ицкэын соуп.

– Аиеи, нан, Хакэыцэ. Хэарт хэиуацэоуп, нан, уцсынцры ду-хааит. Ааигэа дзымбац, Хакэыцэ игэабзиара шпаќоу? – акон-дуктор иаарыдгылаз длымбазозшэа ацкэын днаифапшит. Ацкэын иаб Хакэыцэ дихаанзамызт, дыпсхьеижьтэи акыр цуан.

– Хар имазам, ибаргэузеи, шэара шэысзымдырт, цара пхашьарам?..

– Сара Мцарс ипха Кылцаа соуп, нан.

– Кох, шэызбахэ лассы-лассы ихэалоит, уи лчеицыыка ис-фахыоу хэа, уажэ ааигэаѓы шэа шэќны сыќан хэа дааит.

– Абзиара иќэзааит, нана, ааи, уажэааигэаѓы дыќан хэ хќны, хчеицыыка агыама ибеит. Аблет ба, аа, абри ацкэын из-ѓы сара сызгы ѳ-блетќ сыт, нан, – аќара ахьтазамыз лкар-зинка дталеит.

– Иауазеи, аблет шәара ишәаасырхәартә, абар, Ө-блетк
хәт, – иаалымихит.

– Кох, ус умундаз, нан. Итәбуп, нан, укәлара уахъзааит,
Хакәыцә ушипоу Өашьом...

– Иауазеи шәызхәтабуа. Саб ааигәа сасра дшәызнеирц
игәы итәуп.

– Уи изы еснагь сыхиоуп, бзиала даабейт, нан!

ИБЖЪАЗААП

Иаацәылашо ианалага, арбагь-чашь хәычы, аҕааршәшәа-
аҕаарқакан изықәтәаз амахә хәычы иналбаадрин, агәы-
лацәеи дареи ирыбжъаз ахәа инавалейт. Ана инцәытдасын,
хәацык атыхәа ианкны иаахәытнагеит, уигыы ҕатдахәык
ахәан, инаха-нахан интәнагалт. «Ных, аригыы цтәзаарам,
ас укәзар аткыс укәмзар иаха ейгьуп», – ахәан, аҕааикәа-
нацсейт...

– Ацшәмацәа иахъазны игылар акрысҕарцарушь хәа
ула траа упшуа, дара ашарей ахәларей зцәызыз уаауп, ам-
ра кыдыззала иҕеианза цәыблакы икны имоуп, нас акы на-
хамтадсаны, игәак-гәакүа иҕны ицоит иахъымаара... Агәахы
пыжәжәо ахышәтхәа иҕатцкәан, аҕны ашка ахы нархейт:
«Арт иахъа имгылазозаргыы, сара амла сәысшьуама? Акәу-
кәу, акәу-кәухәа срықәыхәхәар, исыкәыхшаноуп ишгыла-
ша» – ахәан, ашьапқәа натырғәгәаны, ахәда ааитцнахшәа
аун, ацсып ахәда иҕкыларчны ианаахәцәархха, итәхәаеца
шьтыбжъқәак нахылцит. Икәлаз хәа акгыы азымдыруа иаа-
шанхейт! Сҕызцәа азәы имахәзааит, – аганахь инацшит.
Аҕызцәа, акәыт ҕарақәа икәкәы-цыкәкәуа акрыфо аутра
итәз, зегыы аацшны акыркырхәа аччара иалагеит. Атәан
акәыртәазшәа, зыхәда цәхәынтацсза икәз акәчышь аарыл-
тын, акьатеиах цтәо хәрбагь-чышь аҕаанахейт.

– Умааин сааигәара, иакәым хәлибахуейт, умааин! –
ахәан, арбагь-чышь акшара аҕазкуа аҕааркәаҕит.

– Сымнеихкәа суёынтәаауеит, амала, удинаныс, да-
еазнык шёутра, уаб рыцқа, даанза умнеиааит, ибжьы са-
хауашәа сгәы иабоит, – ахәан, акьатеиах птәазо иалаге-
ит. Арбағь-чышь аика ыыхшәааит. Ахы ланаркәын, ахәда
аатганы, иназытрысит... Хәара атахым, амашәыр баапс
кәлон, арака, рөызцәа хәи-чеихәа иаины инарыбжьам-
гылар. Аинраалара хәагы ак апшыргейт аихабацәа, аха
арбағь-чышь иауит. Саб псаҫа шкәакәа имаёоуп, зегь
акоуп ушысшыа хәа имақарны ирыдцит. Акәчарақәа ика-
лаз лассы иаархаштын, инцәйтас-аацәйтасуа акрыфара
иналагеит. Арбағь-чышь леи-өеиуа ахәаа иаван, агәы аха-
нарштырц. Хутра амца зтәшәаз акны иупшаауа егыкәм,
арт хгәылацәа ирыпсҫазаашьоузеи хәа амтра инкылпшит.
Апатырпъанқәа кәпшыыхәхәараза, иёассы ирёоуп. Сёы
зыркәаз ак таимыжкәа, баша сишама хыхь икәтәоу ахәан,
ашьшыыхәа амқкәа инарыха-аарыхо инкылсын, иреихаз
патырпъанк иөагәыласит. «Бкәәқәра згааит ари кәзҫаз!» –
иагәапхәзаап, иаҫагыёжыа, иацрасуа еимкәыцәа афара
иалагеит. Чара-бжара имнеицкәа апшәмапхәыс иаагәалтан,
агәара инкыларханы иаанылкылеит. «Сутра акаҫараан уцәа
абжа ухухъан, сара мыжда, уажәы какалкра уааит акәү?!»
– лхәан, инаганы лагъан дук иныҫдалкит. Тәмскәагәк пшааны
агәә-агәә хәа алагъан ахы днас-аасын дцеит. Арбағь-
чышь ахы наҫа-ааҫо ишақәаны шыбжьаанза алашыҫара
иагәылагылан. Изыниаз закәу хәа иарбанзаалакь ахы ак
пнакәомызт. Нақ-нақ испеицшу збап хәа ус ицшуан. Ашыб-
жьон захъзыз апшәма пхәыс «иҫапкәаша» лтәмскәыгә кны
деиҫааихын, илуц уны дцеит. Ахәылбьёхәа амца алыркзейт –
ишлылшоз ала алагъан лырцәажәеит. Нас ашышыыхәа ала-
гъан иаатцылхит арбағь-чышь. Ахәаа инхырууааны изыпсыз
рахь иналыршәит. Ажәәқәа ақьашәа канатцеит, аха ига-
ры-гаёо, ашьамхы аҫақәало, цъара тыпк апшаан, ахы нықә-
натцеит. Интаҳәахаа ицәеит. Даара апхыз бзиақәа ирылан
ауха: ашырз, ахәыз, аңықәреи, хкы-хкыла иамфаз хәа ак-
гы ыкәм.

Ус агәыла пхәыс атамскәыгәи алагъани кны данаахагы-
ла, итрысны иаапшит. Амра акыр иөеихъан. Апшәма пхәыс

цбыкәреик нкалыңсан, афызцәа зеггы ахеибахәаны акры-
фара иалагеит. Аблахатц тууа, агәы кыдхынхәаауа уахь
афынанахеит. Афызцәа арбағь-чышь еишькласуа анеишьа
анырба, инхәытдчча-аахәытдччақәеит. Ари зыхәда цәхәын-
тапсза иказ акәчышь иазнымкылазт акьатеиах пцәо ирыл-
тны афынанахеит. Арт зегь гәанаҗеит арбағь-чышь, аха
рыгәхьаа акуа иҗамызт, ирцәынхақәаз акы инацхақәан
инцәытдас-аацәытдасуа аутра интәлеит. Ус иазгәамтәзакәа,
машәыршақә иацы иахьталаз ахәаа акылхара инкылпшың,
апатырцъанқәа алапш нархьысит, ахаҗахәаггы алагьани
аҗамскәыгәи аагәалашәан, иаахынхәит. Пытк ианынаскьа,
азәы симбазааит хәа ианынапш, ахәырма ашьапы иадиаала-
ны, агәы анапы җаргәғәаны, алағьырз афькьаса аччара иафуп
ани акәчышь хәда-цәхәынтапс.

АКӘАЦ УААРА

Бадис игәылара жәык, тәымғума акы афазаарын, иңсуа
иалаган, изтәыз аңшәма илкажьны ишьит. Пхаррашәа иҗан,
акәац ицәыпхастахар хәа дшәан, пыткгы агәылацәа идир-
хәхаит. Ари заҗаз Бадис ашырхәа дынкылҗьан, аңшәма ижә
иахьыз азы «днаидшшылан», ашьтахьтәи ашьапқәа шеибгаз,
ацкы хәа иааимхны афныҗа иааигеит.

Агәыла, иахьа дыңшит, уатцәы дыңшит, аха Бадис ихабар
хәа акгы ыҗазам. Ус, аамтә акыр аныбжьыс, ныхәак алам-
талазшәа, зтәы зтахыз днеит Бадис ифьы, «ути сыти еишь-
тоуп» хәа.

– Уара уиашоуп, хәарас иаҗахузеи, «ути сыти еишьтоуп»,
аха макьана сыжә аңсра иаламгацт, иустозеи, уаасцеипшроуп,
– ихәеит Бадис.

ААМТӘ ИРЛАСНЫ ИШЦАЦО!

Пытрак зыкәра неихьоу цьоукы еидтәаланы афь ржәуан,
ажәйтәи-афәтәи ирылацәажәо, аамтә ргон.

– Дад, урт шэызлацэажэо хатцарақэоу ыышэшьома? Ахатцарақэа ажэытэан акэын ианыказ, е-е-и сабиц, уи иахааным ижэдыруазеи, – ихэеит зегь реиқа зықэра зфахьаз Мкалаз.

– Нас усгыы хтэоуп, хцэажэоит, узхаану ыара акы шхау-хэара, хназымзырфери! – ихэан, Бадис Мкалаз ихы наи-кэикит.

– Ишэасхэари, – Мкалаз имышьхэылтц аишэа иныкэ-кны, ицламхэа цатца-еимсач инацэкьар фэфақэа налаиргы-лан, ыыцха дыпшуа даатэеит, нак ажэытэра днагэылап-шувашэатцэфа.

– Узхаану, иахмахац акы, – иааиларыцсеит итээз.

– Зыцсаца шкэакэхаша Аинацха Кыгэа ихатцарақэа шэасхэап нас. Аарла исгэалашэоит, усқан акыр смацын, ишцасхэари, абас жэаба-жэохэ шықэса рақара схыцуазар каларын, Кыгэеи сареи хэицны...

– Уаагыли, уаагыли, Мкалаз, Кыгэа ура уихаану?! Кыгэа ицсы таны, ахатцарақэа кэитцозижьтэи ианбатэиаамтоу... Ишубо, афажэатэи ашэышықэсоупеи хазну! – Бадис ица-шьаны Мкалаз днеицапшит.

– Уажэ шэарт афар ашэышықэсақэа хэа акы жэдыруеит, уи хара атахмадцэа иалаадырагэышьои, амала, цаны, мцым, амбатэ цуеит иара, аамта ирласны ишцацо, ухэар иауазеи! Изхысхэаауа, акака шэылсхэоума?.. – Бадис днеицапшит Мкалаз.

ДЫЗЖЬЕИТ, ДЫЗЖЬА!..

Чарак акны цытк эжэыз шыоуки акы ааимаркын, агэарп афы иааикэагылан аицэқара иалагеит. Абар, уажэымзар уажэы атацкэым ахь ииасып ухэаратэы икацшьшьза еибакны, арбагықэа реицш еицагылан.

Абри аамтазы, ацшэма матцуфцэа дреиуоуп ухэаратэы, имахэарқэа хьашьшьаа, асаланты иафызаз арцыс еибага дук ибжыы цацаза инарықэырганы даарыдыххылт.

– Кэагына захьзу уарбану, ура?!

Зегь леикәаҕсы ицеит, иҕалаз рзымдырт.

– Кәаҕына захьзу уарбану сымхәеи?! – имахәаркәа итгегь итцаркәакәо дынрылацш-аарылацшкәеит. Кыт азәы ихәылшәом, иржәызгьы рхыҕсааит.

Убри аамтәзы, ибласаркьакәа аҕаны зегь рышьтахь игылаз цкәына сифатк ибжыы ааиргеит:

– Са соуп Кәаҕына! – ахәахагьы имазеит, аҕаф-аҕафхәа иркаланы, изамфә шыҕаз икыдитцеит итцаауаз. Ашьа леиҕа-шәын, ишьапы дықәгылазамшәа аҕьеф аашьҕиргеит егьыгьы. Икшазгьы акы змузаз иеипш цшьшьала днагьежыны иҕынеихеит.

Икаҳаз цшьынацха дхәазо, иҕены икаҕсаз ибласаркьакәа рыцшаара дахьаҕу дкәацкәацоит, изах цало аччара даҕууп.

– Укьатеиах цызцәои ура, зыфны ифнантәаз, ухәылашьны дцеитеи?! – уамашәа ибаны иниазтәаит.

– Уау-уау, дызжәеит, дызжә, сара сакәзам Кәаҕына зыхьзу!

ИЛОУЦАЗ АУП ИААУРЫХУА

Бадиси Цәҕьахәыци ҕыла еицны цхәысхәара хәа иахьа-зымдырзоз цьара инықәланы ицеит.

Иахьнеиз даара пату рықәтцаны ачеиҕыка рыздырхиеит. Аҕыцха ирбарц ргәы иҕаз, Бадис изакәын дзыртәахыз, аха иеицыз аҕыҕагьы деицыргәаҕхеит. Цәҕьахәыц аҕыцхаи Бадиси дахьрыхәаҕшуаз ишгәаҕхеибашьаз гәеитеит. Ари амца ицранатцеит, аха иҕаитцози. Ауа ус дышьталт. Ашьыж шаанза Цәҕьахәыц дфәгылан, аеқәа ахьҕахәаз днеин, Бадис иҕы хыхьтәи аҕышә нҕакны иаахитцәеит. Ае рыцха ахаҕыцкәа кәашшза иааҕшуа иҕагылоуп.

Бадис дангыла, аеқәа збап ихәан аеҕтраҕны днеин, цытрак ашьтахь даадәылцит.

Асасцәа акры рҕатца, акры дыржә, рыеқәа инарықәдыртәеит. Бадис иҕы ахаҕыцкәа хыршаны, иҕәашшза иааҕшуа иҕоуп, аха игәеимтәзшәа ныҕаитцан, аҕшәмацәагьы

акгы ахырымхэааит. Цэгъахэыц иҗаххейт атыңха ишыл-бо зегъы ихыччарц, аха иааг. Уаџ анақәғимтза, изымчхазт, дшынеыжәлаз еиңштәкыа ибжыы наикқәиргеит: – Уара, Бадис, уеы зырччои хәа.

– Уеы атдыхәа ауп изхыччо, – ихәеит Бадис.

Цэгъахэыц даахәны иеы атдыхәа длахәапшзар, атдыхәа абакоу, ипатагәаза иҗакны ихтәоуп. Аңшәмацәа ирзымчхазт, атыңха дназлоу «ңыф-чыф» дырган инхәытдчча-аахәытдччеит.

БАДИС АСАРКЪА ИЗЕИҒХЕЙТ

Бадис шықәсык аахыс дхәыхәикны ибға мыриашо дгын-җаа-гынҗаауа дықәын.

– Уанаңалбейт, ахәшәтәыџцәа урышьталар, учыгәза уалдыргозаргыы уздыруамеи – хәа иазхәоз рацәафын. – Ахәшәтәыџцәа акыр рдырузар дара чмазцәахозма, хара хейпш даргыы чмазцәахоит, иагьпсуеит, – ихәон Бадис. Аха ус, сзашьтоузеи хәа зны днарышьталан, асаркыа дтатаны дырбан, қыаадқәак наиркны днаурышьтит. Ақыаадқәа иахыа-хәтаз имгакәа, афныка ига хәа иархәаз цышьа, има даан, акгыы ахырымхыша цыара итәахит. Ибғагыы мацк дааунашьтшәа ибейт. «Акы ахырхәо, акы ыкацәкыазаап, даара исыхәеит уи асаркыа», – ихәон уи ашьтахь.

БАДИС ИАБ ДШИБЖЪАЗ

– Саб аусура баны аңсшьара закәу издырзомызт. Иаргыы дтәомызт, уаргыы уиртәомызт. Ани катца, ари катца, ани уипхыа, ари ддәықәца, уа умтәан, уа умгылан, – абри дағын иахыа мыш-мышәла. Сгәы нкыдгыланы иңитцәеит, уаха сыламкәа, – абас ажәабжыхәара дағын Бадис. Иара илшо сара исылшо цышьоит. Сара сычкәынан, иара еилаџа-еилапсы иказ, аусура згәы днамтәоз азә иакәын.

‘Еаѡратагалан акэын. – Ахы уцќья! – ихэан, латцгара хцозшэа ашацкыраз саб ибжыы аасыќэиргеит. Атцараќэатќья мѣыхацызт адэахыы. Шарцэзтэи ацэа-хаа закэу ззымдырхуада! Иара ацэа иалхэдахаз, усгыы уахынла дыцэазомызт. Ауаѡ иажэрахь даныќэлалакь ацэара даќэытцуоу сыздыруам, аха... Ишысхэаз еипш, ибжыы азаз еипш иѡасылакшеит. Сылаќэа аахыстшэа зун, аха сеитантахахэахт. Знык ибжыы рганы иаќэытцуа иакэызма саб, «О, уара, исхэо умахэзои? Ас уѡагыли, дабатэи уаѡы надиу исхылтцыз, – угыл сымхэеи!»

Дансыгрымзааза, сиарта пхацэы-пхацэ ааныжыны, сыблаќэа рќэыцуа, сындэылтцит. Сара сѡызцэа уажэааны зегь тахэха ицэоуп.

Амхы хэѡталан, ацхэ аизгара халагеит. Ашыыбжыон агэылхэаразы, аеада ацсы анашьо аамтазынза, хара ацхэ хатцаќь иааганы, цла дук амцан еиќэхажыуан. Илапш цыара иаасыхмырцо иус дшафыц дафын, саргыы сытцаќьяра дахьзон: «Унымѡа цтит, улаќэа егырымбааит. Еиќараны ишьтаца, иаууеи-иаууеи, иахья снапы сурќьяшьуеит!..», – абри дафын.

Ацхэ аизгара халгеит. Сан фылтцит, шэааи акрышэфап хэа, иара акрыфара аќнытцэќьягыы тынч-мѡа симтеит, уалгауалга хэа, иара ифэатцаќэа схы иаќараны, иааиѡытцэцэаааиѡтцэцэаны индэыќэйтцан дѡагылт. Гэаќ-цэаќрыла акрасфан, ацхэ иркра сналагеит. Ацхэ анымѡаќэагыы дууп, исзышьтыхуам, икьанта-кьанто, ацќарпат иахарцаны, аарлахэа исыркуеит. Зны исзышьтымхкэа исымпыцќьяны икахалап. Ускан хыхь дахыќэтэоу амаќарра далагоит, иапыцќэа аефеа рытцоит. Ыы, убжыы смахауандаз схэоит саргыы гэаныла. Амра акэапахэа илташэеит, саргыы уаха злоу ипсра убеит хэа, скарауараха, атыхэтэантэи анымѡа ѡышьтысхит...

– Шьта ашырхэа уцаны, нахьхы алтэ ааха ду икажыу ааганы, икыдыргыланы сылбаага, ахы, уажэгыы угылоума уззаза, утрыс! – «ихааза» ибжыы насыќэиргеит. Сара сагыымтрысит, ашьшьыхэа сѣынасхеит, дылбааны сишьыр хэа соушэахуаз, ацхэаќэа ду аќэцэ, зда царта амам дыќэтэоуп.

Акәукәүхәа дышсытәхәхәоз мацара, ааха сааиргеит. Сымч ақәхомызт, ихъантан даара. Изулакь аха сацагыланы ифышьтсырззоит, ашьапы ләтқьаны саманы илкахауеит: ус знык, ус фынтә, аха иауам, сыбға ырхәаны ақхзы сфашы, мақк ианышьтсыхлакь ашьапы нәтцууаахуеит. «Иаууеи сылбааганы судгыландаз, уара ақкәын хәатәхамтәшәа иқоу, аха уабақоу акәымзар», – ибжы лаиргахуеит.

– Сара улбаазымгои ирласны, – схәан, ақхәәкәа атәка ишьтәз имака иадхәалаз ифицарцка ду аатысхын, ихырцшны агәыз аатсыргеит. Саб рыцха даабылыбаған, деилакәымпылны, деихьыс-еипысуа ақхәәкәа дахьхәазаны абақхәа дласымтәхаит.

Азныказы иаахатәкьаны дысшыма аасгәахәт, аха иара деитакы-еитәкуа, ицштәы ихыгга дфәагылан, арзаакьхәа дсықәхәхәаны, даасзытрыст. Сара саацсара зегьы схаштын, спырны афныка сфыласхеит, аха саб ишьамхы иаха иғәғәзаарын, дсыхьзо далагеит. Ари усгыи симпытәцәсуазар акәхап схәан, афицарцка харшаланы игәы илытәскит. Адыххәа даангылт.

– Иууеи уара... афынкагыи сумышьтуеи?!

– Уцозар, аа, абырстәи уца...

СЛАСНЫ СААИП СХӘАН...

Зны, нхытәи ақ имәтцуафы Бадис дааицхән: – Уееи-кәыршәала, егы амчыбжь азы Ақснытәи ақ иқынза уцароуп! – хәа иеихәеит. Исахауеит, сақ ухәтқы, ихәан, даақәгьежны афны дааит. Егы амчыбжь ахь изызгозеи, иахьа сдәықәымлои, сласны сқан саар сақгыи сирехәап, – ихәан, ифәаихан, адырхәены Ақснытәи ақ ифы дааит. Уаазцазеи хәа даниазтәа, нхытәи сақ саишьтит хәа иеихәеит. – Уааишьтит, аха уззааишьти, ишпәуеихәеи?

– Егы амчыбжь азы Ақснытәи ақ иахь усшьтуеит, уееи-кәыршәала хәа сеихәан, сара уажә иаха аамтә сыман, уаанза сзыпшырзеи схәан, сласны сааит, – наиатәеикит Бадис.

Ах ари акыр аамта ҫымтзакәа дихәацшуан, нас: – Абни агәашә ацхәа ишьтоу ахахә шкәакәа устоит хәа иасхәахьан, уи азоуп узааишьт, уеыхәда иаакәкны изга, ихәеит.

Бадис дқыпцәа, ахахә дацазза, нхыцтәи ах иҫы днеит. «Иухәаз насыгзеит, сах ухаткы», – ихәан, Бадис даапышәырччеит. Ах тынч дымццакзакәа иҫалакәаз еилиргеит. «Афырхатца! Аҫхәара иустаз уазымцшзакәагы инаугзеит, амала, Ацснытәи ах, ари ахахә амшапы кәтаҫ еицш иҫацшьза ишәраны дыҫан, ихаштзаап, иганы, ишәны исзааугозар, назаза уаха акы уы, ак катца хәа уасхәом». – Дгәыргьатцәа инеигзеит уи идцагы. Иахгы иихәаз иажәа дамеижьеит, Бадисгы назаза иматцура дамхын.

АКРААДЫРУОУ...

Бадис аацнык азы, ауаа иҫартцо хәа, ашәыр хкы бзиақәа аахәаны иааиган, ашьыжь шаанза дҫагылан, иутарҫы пату ақәцаны ихәыцашьшь еиҫеихәит. Ахәылқаз даалаган, рызегь ыцхны, иааганы ихчаны иргылеит. Ашьыжь дҫагылахын иаашьтыхны, дырҫегьых еиҫеихәит. Ус есымша иҫаитцон. Шыыжла еиҫеихәуан, хәылқазыла ицхны ихчаны иргылон.

– Уара, зыҫон иҫнантәаз, иҫоуццо змааноузеи?! – хәа иа-ниазтаа, – Акраадыруоу, цәиккыс иҫоу зегьы уахынла аб-рахь ибжьоуп, азәы изар хәа сшәоит, – ихәеит Бадис.

ҪАЖӘИЖӘАБА КӘТАҫ

Зны Бадис аус ууам, ахәыс ууам, зегьы акака ирҫеуп, уара ус удәықәуп хәа дыхтаркит. Бадис инықәиршәын ацармыкьяҫы днеин, капеик-капеик хәа ҫажәижәаба кәтаҫ аахәаны иааиган, ижәны ацармыкья аҫы капеик-капеик хәа атира далагеит.

– Узҫеу закәи? – хәа иазтааит.

– Аус ууам хәа сшәымкуаз, аусура салагеит, шыта шәтын-чха, – ихәеит.

ХАҚЫ ИХАЛА АҚХӘАҚӘА ДЫЛБААИТ

Ғемир ипхә зегы анеизига, игәыла Хақы икны днеин дихәеит, ипхә изеикәйтцаразы.

Агәылеи-агәылеи есымша еицхыраауеит. Хақы дааин, Ғемир итцла ихырғәа-аахырғәғаны, дөыхәнеит. Ғемир цқа-рапатла ақхә ииркуан, Хақы еикәйтцон.

– Уара ус акәым ишеикәутцаша, цқьа еикәырцшыыхаа иузыкацазом – ани ақхә нааны ишыкоу убоу? Ақхәеикә-царазы акгы уацсамзаап, – дааикәамцзакәа бызла дых-теикуан. Хақы знык ичхәит, өынтә ичхәит, аха, ках, дакәы-цуам Ғемир. Шыбжъаанза аикәтцара иағын, еицәха-еиш-хауа.

– Уара шыжъ аахыс ақхзы сғашы, скара-уараха суц-храауеит, арахь уғы тызәзәаа усацәхауеит, сеикәтцашьа угәамцхозар, уара еикәтца!..

– Еикәутцогы уаргы шәыстахым, уагылбаазгом, уа укәтәаз, – ихәан, Ғемир ицқарапат икәәкәа иөыкәтцаны аф-ныка иғыөеихеит ианалга.

Арха агәтаны ааигәа-сигәа уаөдыказамызт, Хақы днацшы-аапшуа ипхәәкәа дыкәхеит. Нас атта-ттахәа еикәйтцаз ақхә ыршәны икажьюа мацара, ашьапакны длалабаан, Ғемир иацхьа афны дөеит.

– Улбаазгада уара, – ихәан, Ғемир Хақы днеиғапшит.

– Сыхәнызгаз сылбаанагеит.

– Ыы, ухәнызгаз шпыкәу?

– Ақхә еикәтцо, сақәгыло сыхәнан, еикәыхуа, илашьтуа сылбааит, – ихәеит Хақы.

ИАСНАТ ИПХӘЫС ЛЗЫ АҚЫЛГЫДЫ ААИГЕИТ

Икоуп шьюуки-шьюуки, чаразааит, цсхәразааит, иахънеи-уазаалакь, акранырфалакь, акраныржәлакь ашьтахь, ртаацәа рзынгы афныка фатәык-жәтәык зхәаз иеипш, изгар зтаххо.

Иаснаҗигәыларачаракаҗны, акрыфа-акрыжәданыҗагыла, «азәы изхара анифа иҗсцәа игәалашәон» хәа, акәац шаҗы Гәаҗа днаидгылан: – Уара аҗны иҗоу лзыхәан кәац ыҗтк сута, илызназгар лгәы иаамыхәари, – ихәеит.

Гәаҗа, Иаснаҗ иажәа җбамтәзакәа, қаадк ааипшаан, инылахәаны Иаснаҗ ипалта аҗыба инҗеит.

– Оо, бара сахыҗказаалакь сгәы бҗагәышьоуп, быст, бхәы аазгеит, – ихәан, иҗыба иааҗихын иналиркит. Иҗхәыс ақәад анаахылт, җылгыдык кәац ақәзамкәа ибаҗашза иаағрылхит.

– Ариаҗара абаҗахыз, җушьт, – лхәан, абаҗ ныршәны алақәа инарымҗалыжыт.

– Хәи, аҗсра уаргы саргы ихаундаз, – ихәан, Иаснаҗ инықәыршәны Гәаҗа дизҗеит.

– Гәаҗа, кәац ақәзамкәа исутаз аҗылгыды абасыхәарҗаз сара?! – ихәан, дҗыхшәаа днаиҗаҗшит.

– Аҗылгыды иуҗтаз хәарҗара аланы, кәац ақәны иҗазар, ура иуҗтозма, сара исымғози, – ихәан, днаиҗырҗны иуҗқәа рахь иҗынеихеит.

ЦҚҒАҗӘҚҒА САЗЫМҗААИТ

Қыҗак аҗны җкәынак дҗашыҗкшәа, деилгазамкәа изхаит. Абри дабаҗнагеи ижәла нымҗәааитеи, гәеилыххарак има-замкәа, дышхазза хәа зегь уамашәа дырбон. Ус, арра аҗара ишықәс аҗанакын, дыргеит. Акыр илҗуазар убрахь илыр-хып, уахь иҗаны иаауа, еилқәа-еилгәыҗәза, икәышза иаауе-ит рхәеит шыоукгы.

Ус хышықәса нҗакәкәа инҗәеит, хәрҗысгы изха-зығьаны, дҗаҗшьза даакылсит. Агәылаҗәа неины дырбон. Шыоуқы-шыоуқы аҗакәажәҗәа дызбахьаз ргәы ирнамырхәо иҗауан:

– Нын, дышҗалмасхеи! Урыс бызшәала аҗҗахәа дҗәажәо, ишәу, икәну ухәару! – дырхархәаәон.

– Снеипишь, саргы дызбапи, – ихәан, Бадис ашә дын-хыҗит.

– Хорошо видал, (бзиала уаабейт акәхап) – ихәан, ид-тәалакәаз днарылцын, Бадис иахь иекынца иҕынеихейт.

– Бзиара убааит, уахьцо уаалеит! – ихәан, Бадисгы даа-гәыдыкылт.

пцтрак ус итәаны еицәажәон.

– Иарбан дгылы уахьыказ? – еиликаарц итаххейт Бадис.

– Урыстәыла ду аҕноуп! – наиаҕеикит.

– Урыстәыла акәхап, аха иарбан тыпу, қалакьзу қытазу, иахьзи?

– Аиаша уасхәап, усцәҕьа цкьа сазымтааит...

БАДИС ИАБХӘА ИЦЬМА ИФЕИТ

Знын. Бадис итаацәеи иарей ацыфадара иаргәаҕуан.

Ашьыжь шаанза Бадис дҕатҕьан, иабхәараа рҕны днейт.

– Хар змам сасцәақәак Аҕәантәи исзаараны иҕоуп, қыжәк суҕароуп абааҕс, мамзар ахьымзг згоит, – ихәан, иабхәа Аруҕан днаидгылт.

– Иауазеи ахьымзг аагартә, насгы ақыжә шҕарзахшьуеи, ашьтәа замана сымоупеи! Уара уца, мҕык, мцак неикәыршәала, ашьтәа сара исыманы снейуеит, ихәеит.

– Мамоу, цьушьт, ақыжә рызхоит.

– Изакаи иухәо, ашьтәа ҳамамзаргы ихапшаарынеи, ишхамоу ишпахамшьуеи?

– Сыпсааит иатахызар, ақыжә ҳазхоит.

– Азәы иҕаитцеит ҳәа уахахьоума ус?

– Уи хьаас иҕоумцан, са избап.

– Нас иумугәышььозар ибзиоуп, амала сыонгы ирыздыргәышььазом асасцәа шаауа, Хаптанза сымцар ҕалом уск ацыхәала, арахь асы каҕаит, хәылпазынза сзымаар ҕалап, шәарт шәеиқәыршәаны шәыказ, – ихәан, Бадис агәрп дынтыцит.

Аруҕан ашьыбжьышьтахь ишьтәа ахы ианкны Бадисраа рҕны днейн, ишеихьыс-еипысуаз илкажьны ишьны, еи-

ҕыкыкыа ақаб илаганы илтеит. Нас агыла-азла, ааигеа-сигеа икақаз ыца-хы даарықхейт Арутан.

Ааилашәымтазы зегь хиан. Бадис даакылсит. Днарылапш-аарылапшын игеы ытгыргыаит!

– Ахы, имазеизар хәоуп шәыххь згеит, шәнеины ащарағы аажә зкуа аеикәатәа хтны иаажәг.

– Ыы, уара, асасцәа харымпшзакәа хтәоума?! Уара, нцәарак хзумузаит,– ихәеит Арутан.

– Урт аскаамта ианымаа, даеаңара ицазар акәхап. Арутан, удинаныс аиаша шухәара, абас асы цала-цала хәа ианлеиуа, аоны цхаза утәаны, атәызхәа афы ыжәуа, акәац цыхха уаңхыа икәыжыны, уыццәа уанрыдтәалоу угәы иа-мыхәазои?

УУААРАГЫ СҢАХЫМ...

Бадис даагылазар, ес-ааңыра ааицыцхыаза, ацәағәагазы агылацәа днарылалон. Агылацәагы дхьадырцшамызт, иртагышьон, ицхрауан.

Ус ишнеи-шнеиуаз, иулакь цә-угәк еикәиршәеит Бадис.

Ааңнык зны, Бадис акыр дынзырхәхьаз игыла Басиат ашьыжь Бадис игәрц даатәлеит.

– Абаац, Бадис, сыцәкәа руакы чмазаөхеит, уцә ауаара сутароуп, уатәы слатцит, – ихәан, аборахь дынхьацшит.

– Абри шьоукы, ауаара, ауаара хәа акы жәдыруеит, уаарала мацара узынхом, ухатәы умазароуп, ауаара хәа сагышәыхәом, шәагьсмьхәан, – ихәан, Бадис иеигәышә ашь-тыхны аңара дныкәлеит.

БАДИС ДАЗЫРАЗЫН...

Аңсны раңхыа аколнхарақәа анышьакәгылоз аамтазы, колнхарак хантәафыс иартаз азәы даханы, Анцәа иситәеит хәа, ауаа рмал афара далагеит. Уи данахагылоз аикәа

иашатдәкья ишьамызт, хкыдкыларта имамызт, ус колнхафык ифны дыфнан.

Шықасқэак рыфнутқала афны еихачаца ғызғызуа ақы-
тақны ихазы иргылеит, машына ласык итцпрауа инаи-
цагылт. Анхацэа рфынғыы цагыашақэ ихы нықэиго, аиҳаби
аитцби ирықэнаго ахэара, ақатцара ицэуадафны дқалеит.

Анхацэа еигэныфны азеицшеизара қарцеит, уи ахантэафы
иамхразы. Хайфеит, хакэихит, нақ дамхэаны дкашэыжь хэа
ажэлар еицфакны игылеит. Аха абжыцара ианарта Бадис
дшазыразымыз ала инапы шытихит. Уи ус ихэеит:

– Сара, дад, исхэо хашэтцозар, дамшэымхын ххантэафы,
избанзар, уи ауаф шыта иееибитеит, изхара ифеит, усқак
дшэартам, дамшэхыр, дача цэхэык дахзааир, уигы ари
иқайтаз қайтаанза афара дафызаауеит, хагыаакэнахзоит,
сазыразым иамхра.

Дамырху, даанрыжыу, аиашазы, иахғэалашэом уажэазы,
избанзар, уи даара акыр цзоит иқалеижьтеи. Иахья хколн-
харақэа рқны уи афыза тагылазаашья қаларым хэа хғэы
иаанагоит, аха сеидроу...

БАДИС ИДЫРТ

Аколнхара аусхэарта афацхья аколнхара ахантэафы
ишьапы ала шацхаз иалацэажэон.

– Иаапкны инылафрыша, иабайднагалеи уара, имашына
италаны ицхарызу?

– Алашькынтыр анцэа иазишааит, акраадыруоу из-
лаицхаз, имашына изталарымызт, аха икабинет ифналазар
акэхап... Аха ус ххэаргыы, уахь афналара мариам, насгы
икабинет ашэтдэкья инхгылоит имашына.

– Иарма акэу, иарғыа шыап акэу изыцхаз сашэхэар, уи
ахықалаз адырра мариоуп.

– Иарғыа шыапы хэоуп ишырхэо.

– Аа, ус анакэха, абра аконтора ақноуп иахыцхаз. Ароуп
иарғыа шыапы адггыл иахықэирсыз, иарма шыапы икабинет

иѡнагылоит ускан. Иаапкышаггы уи адыруан, ара икылпшуа итѡазаарын умбои, ишьапы иаакылирхѣхѣаз иацрасит,–идырит Бадис.

– Ауп, аха иазиухѡааз уи ала цѣгъарас?!

– Ирхѣоит, уи ала этѡу ицьмақѡа рыхѣ имоузт азы ила ишьа аируит хѣа.

АИХАБАЦѢА АКРЫРФАЗОМ

Сара иахѡа ужѣраанза аихабацѢа акрырфоз цѡысшьон. Саб ицсаныс аиаша шысхѣо, акрырфатцѣкѡоз цѡысшьон, аха имп, баша сгѡы сажьон. Агѣаанагареи асамартали хѡыкишьаки рыбжьазаап. АихабацѢа хѣа сара сызѣу азеипш крырфартақѡа ркны директорцѣас аус зуа роуп.

Уртггы хара (артаѡцѢа) хѣипш аматцѡура иалоуп. Есымза ауалафахѡы рзыпцѢоуп, ауалафахѡы анаѡсггы... (хѡбз баазоуп хѣа иахъымдыруа хъзалацѢажѣои... азѡы итѡахицѢаанза уа хѣы иаатахкып).

Шѡоуки исымаркуеит, исымаркуеит моу, сѣы хьыржѣоит иухѣо иашам хѣа, адирѣкторцѢаггы хара хѣипш иуаауп, акрырфоиит хѣа. Ибзиоуп. Минутк иадамхарггы сақѣшахѣтхоит уи. Акрырфозааит, нас ирзыхалалхааит. Аха акрырфозар, акрабарфо нас? Акрырфозар цѡара акрырфозароуп, акрырымфозар цѡарггы акрырфом ауп. Амала, еитѡсхѣахѡеит, шѣ-ныхак ркны снейны сықѡеит урт акыршырымфо хѣа.

Абар сара излеилыскаазггы урт акыршырымфо.

Сматцѡура атып ааигѣара, акрахъысфалоз акрырфарта адирѣктор мызкынакѡак сылақѡа кылырхѣхѣа сишьѣашѣарыцон акыршифо дысзақѣкуазар хѣа. Иѡнггы идѡынгы уи ауаѡ акрифо зымбеит.

Хѡылцѡазык, ишыѡастѡацѢеипш, снейт уа крѡфара. Ацасақѡа ауаа зеггы срылатѣаны акрахъысфалоз акѡымкѡа, хѡз акабинѣт хѡыцқѡа иамаз акакны снейны снатѣеит. «Иухѣац хѣала» хѣа амениу ианыц акѡын ианыз – аборш, акатлет. Аофици-

антка акыр-кыр дыччо (ахаан уажэада дсымбацт, дҕыццаап) даасыдгылан, аҕсшэа салхэеит. Сарггы салам лыстеит, ис-цэалазуеи. Ускакгы дзыргэыргыо здыруеит, аха сарггы ус лада-жъада иукуа уафзам, сыцсыроуп амыцхэ капеи-кыл-цэак анлысташа. Сахэеит актэи – ф-боршк, афбатэи – ф-кат-летк, ахдатэи – акрыфарта адиреқтор.

– Адиреқтор, дысфаразы акэзам, ус ак иасхэоит нала-таскит. Нас дырфеггых акыр-кыр дааччеит, лкарандаш лқыаад инақэылкит:

– Рыжэтэыс иутахузеи? (Уара хэаггы салхэеит, измаануу сыздыруам...). Ихамууп акониак, ауатка, афы шампанск...

– Арыжэтэ зыжэзом!

– Избан?

– Арыжэтэ аныжэлакь сбаацсхоит!

– Улеишэа цэгъазаап?

– Уи бара бус алам, ибасхэаз аага адиреқтор днадкыла-ны, – дагыцеит дышькырыны.

Исымцагылоуп «сказаккэа»: ф-боршк еиламгыло, ицэиа-цэаза, еилыграашэа, итэытцэза, итцаахэтэараза. Ф-катлетк: акэац алазар қалап ухэаратэы аффы усшэа икоуп, макаронақэакгы тэыз-тэызуа иавоуп. Ус адиреқторгы дааф-нашылеит.

– Уаххэа уфахыоума? – дшаафналазтцэқьа сиязцааит. Ус хыхь-хыхь хаибадыруашэа ҳақан.

– Мамоу, макьана аха сымазам, – ихэеит.

Абар ассир! Ицэажэашэа злақоу ала акрифалозаап ари, аха макьана «аха» имам.

Ихэы хэа исырбаз аборш днахэафшит, икатлетгы илацш нахигеит. Ицынца аамаргэғэашэа ддэықэларц иезазикит, аха зны аҕсшэа ахиҳэааит.

– Идуззаны итабуп, сацоумцан, сеицшым, даҕазны, – ацара иеыназикит.

– Икоу уасхэап, ҕазны-азны сыздыруам, аха усыкэых-шанууп акыршуфо! Абра улсыдтэаланы уборшгы укатлет-гы ак аанмыжкэа ианырбзааны иуфароуп, зынзак уқыт бжы гар қалазом! – стапанча сыкэа иаатысхын, цшьшэала

игәы инытаскит. Иблақәа акыр иаапазхеит, иҕы аштҕар иқә-
кьеит (атапанча ахьбзиақәо ыказаап).

Ашьшьыҕәа дылсыдтәалеит. Иҳамтгылақәаз хборшқәеи
хқатлетқәеи акы рныршәламкәа иахрыцқьеит.

– Уаҕа аазгарыма?

– Мамоу сукәыхшоуп, уаҕа сҕахзам, қяфтқәкья зуит.

Нас, сарма напала игәытқакны искиз атапанча «пугач»
хамтас иара истеит салеигәалашәаларц.

Саргы адиреқторцәа акрырфозаап хәа сгәахы цжәо усу-
ра сцеит.

Аха баша игәнаҕа сықәстцазаап, адиреқторцәа акрырым-
фозаап. Ари ашьҕах ахәшәтәырҕаҕны аразина ихәлацаны
иифаз идырзәеит рхәоу, ак изыруит. Сара мап...

Абас ауп.

ДАХӘХААИТ...

Ахаанисымбацыз арпыс заманакәоны дааит. Сыхьз ихәан,
инапы рцацаны сгәыдикылеит. Аҕныҕа хлеибагеит, хтәеит.
Иузымдыруа ауаҕы иҕны иухәашаҕы уоузом, сҕабырхацә-
за сихәацшуа стәан. Ак умхәазаргы пхашьбарамии! «Амш
сынтәа ақәа млеит, афы асааит», – схәеит. Ускан азысаамҕа
акаамет, аҕарқәа хыкьасаны ацара иаҕуп. Аха ус исҕашәеит.
Иаргы дақәшахатхеит. «Игәацхо зегь бзиами», – ихәеит

– Указшьақәа злазбо ала сшузымдырыз еилыскааит,
еибабароуп иҕоу, уаҕа акрыҕоума, хайбамбеижьҕеи уама
мтцуеи... Сугәалашәом, ыы? – даасҕацшит.

– Ааи, аха, мамоу, аха...– ак схәан, схы аасыбҕит.

– Иугәалашәо, – иҕәардә даахан даасҕатәеит, – шыҕа
цшьбаҕа-хәбаҕа шықәса цыр калап, ашьҕа Ахәацәа-рзыхь
аҕны ханеиқәшәа, азы анусыржәуаз?

– Кох, ишҕасагәаламшәои, – схәан, схы аасыбҕит.

– Уара уеицш иҕоу аҕызцәа нкажьюа сдәыкәым, уи ан-
цәа иумхәан, сгәырҕара уаргы иугәырҕароуп хәа исып-
хьзоит. Уажә амҕыша иааиуа акәымкәа, уи ашәны сҕызцәа

гәакьақәа раҗхьа угыланы сыфны уөеироуп, пҗәыс даазгоит. Абар «апригласительнигы», раҗхьа уара уоуп ианыста, – ихәан, паҗхь дук асахьа анцаны «ипригласительни» саҗхьа иаақәйтцит.

Ауафны анасың далалейт, ари бзиами, гәыргъарами. Инапы ааныскылан, иааргәгәаны идьсныхәалейт. Изласылшоз ала схы-сфы сырччейт. «Вот так», – ихәейт иаргы, ус дук нагзаны дшалгаз мөашьо. «Ипригласительни» пату ақәцаны, сахзызаауа сфьыба интастцейт.

Ари аамтазы афны иҗоу, ашә лхы аакылалкын, лылақәа слырбейт. Уи адәахьы сдәылгара акәын иаанагоз. Ус ҳаибадыруейт ларей сарей.

– Минутк, саҗамзааит, – схәан, адәылтрахь сеихейт.

– Уадафк шәеалашәымгалан, амарҗьа, – ибжы насхыгзейт. «Иаууеи» – аасгәахәт.

– Дызуста, уара, ари икылугаз? – «даасфаччейт» афны иҗоу.

Са сакәхуп «дкылызга»...

– Ба дыбдырузар саргы дыздыруейт, жәамаатк аҗара иҗахуп.

– Ишҗа, аҗсахроу?

– Аҗсахра акәындаз бабгы сабгы ирыҗсхәымзи, зынзак ҳалцзаны иаҗтароуп жәамаатк, – схәан, «апригласительни» қаҗшьза, иааҗыганы иналсырбейт. Жәамаатк җаҗшьзагы сыла иаахгылейт. Зны ашәытара фалфьсит, аха еразнак дааиқәтәейт. Нас ҳнейбархәыҗхәытын, сара асас иахь сааит.

Дыфсхаҗгылейт асас. Дласыртәейт.

– Ыы, амш сынтәа... – схәейт.

– Аа, амш сынтәа акалашәа иҗоуп, – ихәейт иара.

Абри аамтазы ҳачуан ағьгәахәа абжы геит. Асас снейфаҗшит, аха имаҳазшәа җаитцейт. Нас ҳакәты заҗә абга иакызшәа аҗыбжы аагейт. Асас снейфаҗшит, аха имаҳазазшәа җаитцейт. Афны иҗоуи сарей иаазбыз аплан днавымшәакәа дааиуан, аха макьана акгы алҗуамызт.

Нас ашә аавтцрааны лыбжьы аасықәлыргеит:

– Акәты сызкуам, уеихсны иушьыроуп.

Уи атдыхәтәантәи хвариант акәын. Асас снаихәақшит.

– Ғыңьа ахацәа ара хаштәоуакәты хәихсны иахқәақәартә, ус ихамкуеи, – ихәан, асас дәатқъеит! Саргыы сәатқъашәа зуит, хпланқәа зегь шхыбгалаз усгыы избон.

Хакәты зацә ықәхаха иахфеит, иаахәаны изаагаз арыжәтә тыркәамцаа, «азираба» нахмыжьит, нас атцәах-сах-хәа хазхара хәйбагәзын (афн икоу уи далахәзамызт), дындәылганы доухажьит.

Ичараан жәмаатк ақара аконверт итацаны изахшьтит, дахәхаант...

ХАҒНЫ ХНЫХӘОИТ

Мамсыри Цьгәәти амфән иааиґахаит.

– Абаацс, амәыша афны усызәеироуп, хәафны хныхәоит, – ихәеит Мамсыр.

– Кох, уи шәаакәымшәакәан ауаа шыцсуаз сыцсындаз.

– Ыы, икалеи?!

– Икалеи захьзуи, хәафны хныхәоит умхәазеи?

– Нас, исымхәеи!

– Ихьышьаргәытца саакәхшоуп, игәақхо зегь бзиоуп. Ақхаста гәгәаны ишәоума, иабаахеи иара? Уаф цсра ка-лама?

– Закә қхастои, иаахо закәи, ура?

– Адыд, амацәыс акәхап, уаха иаахои? Ажәытәан афны анырныхәоз афы анаслакь акәымзи?!

– Мамоу, ус акгыы хмыхьт, хәафны, зны ихаргылаз хамныхәацызт, иахныхәоит. Иухоумырштын абаацс, уажә иааи-уа амәыша ауп, – хәаны ифәынеихеит, уаха изасхәарыда хәа днацшы-аацшуа.

Цьгәәт Мамсыр дишьклацшуа, дишьклацшуа, «пу» – ихәан, дынкажьцәеит.

СЛЫМХАҚӘА ИРЫЗХАИТ

– Унан, укәыба қапшышьза избааит, иахьяггы уцатәы мтазакәа уаама? Удәылцқьа нақ! Аәнықа уцар акамбашьқәа урыцны азаға утабылгыалап. Уаб ицазар, уарггы иутцап, – лхәан, артағы слымха әфлырхәцааит. Ишахәшахәуа, слымха аәнықа исыманы сааит.

Аәны сахьяаиз, сан лдәылтымта иакәшәзаап, ҳла Дамшә адулап итазза итагылан (уи адулап цәгыала бзиа иабоит). Ус санггы дааит... «Бкәыба қапшышьза избааит, адулап ашә аартны бызцеи!..», – схәан, ллымха әсырхәцаарц сәалгәйдпалеит... аха сара слымха аалқыхьяшәан иәфлырхәцааит.

Уажә слымхақәа еада бзиақ алымхақәа ирақарахарц акгы рыгым.

ЦЬАНАҒ ГЫЛАРҒАС ИШӘОУААИТ, ХКӘЫТҚӘА...

Сара зны-зынла сґаацәа рхәатәы хастдалоит. Урт исархәеит ацармыкьяфьы хцаны акәтағь ацара ахтынцаны иагалар атқыс ххатә кәытқәа хамазар, урт амала акәтағь хзырцалар еиха еиғьуп хәа. Акрыздыруа дагьууандаз – дагьуағандаз.

Ахьцәтәеицш акәытцара қацаны хажьынхоз № ақалақь афьы иласыргылеит. Схы иақараз саґаґ дук гьалгыало, илага илғастеит.

Сцьыба иґаз ааґыршәшәаны, цшь-кәтарцынаки арбағь қаимаґки аахәаны скәытцара илґацаланы, ашә ыґыцасырқацеит.

Абас, жәамш рқынза хкәытқәа ачча рфьықәхх, ахәхәыхәа ихазцон. Харггы хаубар хаузымдыруа акапет еицш, халақәа ґыцны ицо, акәытағьқәа аахәақәшәауа хааиуан. (Акәтағь уағы изеиғьуп).

Бзиа нагза збахьада. Хәылґазық хкәытқәа, ахәапа «ижахәо» акәытцара иштәтәаз, хкәытцара амца акит. Хәыцқәак

ааигэара аспычка еихышыуа ишалахэмаруаз, акэытцара амца акуоу иамкуоу хэа еисаны амца ацрарцеит. Дарггы еипхеибарс ицеит, уатэы иукуп. Аисара еисароуп, икоуцари нас. Абар, уажэы хэгоу имшхара, хкэыткэа леилаблы ицоит, иабакоу нас хакэтагыкэа. Акэыткэа алфа рцэымгызаап, уи анрылач «ауазырра» иалагеит, харггы хуазыруа хавагыжьеуеит, зык шафахкыашэагы кхэцеит, аха иаапкзаны еихагы амца иакэцэиашаны иакит. Абар, уажэы, уашытан хкэыткэеи харбагы, хлымха саркыада иаабараха, иаамбо хкэалоит. Атыкхэа иаасгэалашэеит ателефон. Уи аскэа раан уащы ихэоит, иаакэспэан сасит ани ... абылра аныкэалалакы изырпсыр зтаху аусхэартахь. Даарак сымдыргэакиит, анцэа илпха роуааит, саатыбжакгы мтыцкэа, акыпхэа атрубка шышытырцааит.

– Икалеи?

– Икалеит, икала...

– Изакаэыеи икалаз?

– Амца акит, амца!..

– Иарбан изкыз?

– Харбагы, хкэыткэа...

– Арбагы амца акит хэа хмахацт, амырза иакызар акэхап...

– Мамоу, изтакыз акэытцара амца акит, дарггы уа итатэоуп!

– Нак итымцуеи нас?

– Изтыцуам асацат афоуп.

– Асацат афышэх!

– Уахь хазнеиуам, хбылуеит.

– Даеазны асацат афашэымцан!

– Иафахамцар акэыткэа ызуеит!

– Амашэыр зымпыцкыада?

– Хэычкэак иацратцаны ицеит.

– Ишэызкыма урт?

– Мамоу.

– Шэадрес?

– Камшыышь имѡа, аномер 9.

– Хэычык шэахзыцшы, хмашыынарныѡа имгэа ихъуе-ит, мацк иаатпшшар, хнеиуеит.

– Ибзиоуп, хашэзыцшуп, сукэыхшоуп, ухаа усгыы цъаргыы хцазом, афны хаѡоуп, амала, аталуа ахэышэ шэымамзар, ажбагы уатка, абас цэыцак аѡара ишэыржэ, изеигъуп.

Хайцэажэара ашытахь дук набжымскэа, акэукэухэа ихэхэо икылѡа иааит рмашыына иаманы. Ускан хкэытцара ахыб абжак кыс амазамызт, иаанхаз азыбжак ашланг лаэккны акаѡхэа афызцэа рахь акоманда ѡаитцеит аначальник, иоушэыжь азы хэа.

Зегыы ааилагыежыит, цыоуки рѡыз хылѡакэа ѡацшы-ѡацшыза ирхыѡѡаны икахаит. Ауафы ицхырааразы абас ауафы дангэаѡуа шаѡа угэы иаахэозеи. Ас иахыгэаѡуаз ирыцхашыаны сылагырзѡа аасыкэаашеит. Азы аусыжыуеит хэа иафыз ибжыы фэацаза иааиргеит:

– Афыза аначальник, азы аужыга арыцтэ злахаргыежыуаз ацапха ххаштны хааит!

– Иуадафым, амашыына ара ишэытцагылоуп, ахышэтхэа шэцаны иаажэга!

Аѡыц-сыцхэа, кэытфэрхасрак иалагзаны, зегыы амашыына иѡакэпапан, ршланг аѡтцарагыы агэырѡа мкыкэа, ус ихэазо ишацыз, иакэшэаз ахэыцѡа гэырѡаны, артэаа-сыртэаахэа ихэхэо уа ашланг ишашытэз илеи илатѡкеит. Рмашыына шыхэхэоз ицаны иааит. Ани ашланг шытызхыц аначальник иаашытихын, алѡа зхылцуаз инаѡэккны, дынкылпшын акоманда ѡаитцеит:

– Иоушэыжь азы! – хэа. Иагыоурыжыит азы. Абас даара акыр, ѡбаѡа-хѡаѡа ведра зхэаз иеипш, азы ахэа илатэахыан еипш, фырт-чыртхэа инеихэлас-ааихэласын, азы ааира иааѡытцит.

– Афы асааит, абак шхартэрыз ххаштзаап убама? – ихэан, даагыатэы-гыатэит аначальник.

Даеазэызар ачпхыхэа дгэаарын азы шѡашэхаштуаз егы хэа. Ас агэаѡра аныѡоу, азы акэым, ухы ахыухамыштѡа иѡабуп

ухэап. Сара уи азыхэа сагымгэааит, ргэы тыгыгыаа исыцхрауан рыцха. Саб иуаахэцэа иреиуашэа, сызхарацэхарызеи.

Хкэйтцара уажэгыи алѡа ахылшэшэон, акэтыжыз афѡы хааза исахауан.

– Хкэйткэа усгыи имазеиуп, цэыцакэак ааидаажэылап, аѡныка шэааи, – аначальник ижѡа снахынцашеит.

– Цыанат гылартас ишэоуааит хкэйткэеи харбагы рыцхаи!
– рацхьатэи атэца ныхтэаланы сара искиит.

ЦАГЫР ИХАРЦ АНИЗЭЗЭА ЕИЦЭАХЕИТ...

Убри ауп ссаатгыи иахыыз. Ссаат хэычык ацаса еипш аус амуазшэа збан (уахыки енаки минутк иагхон) исыманы асааткэа рремонт кэзцоз аказа икны сцеит. Уи илакэа кэанчашэа акы нтарцаны, ссаат еихыхны дылтацшит.

– Ари рыцкьатэуп, – ихэеит. Амаз ахьшырагыи арыцкьарагы ак акэыз цыышьон сара уажэраанза. Изыцсоуп зицэаз хцака маат кэрышькэак рыцны инаистеит.

Иихэаз афэхэаразы изгеит. Уи аухатэкыа хэминутк иагхеит. Еитаназгеит. «Ари цыара икыдукызаап, ахэ ушэар икастцап» – ихэеит иеыртынчны. Ахэ еитасшэеит, еитакаицеит жэа-минутк иагхо. Ус, ус еицэамзар еигыымхо хашнеиуаз мацара, ссаат зыцсаз абжа акара ахэ сцэигеит.

Нас аѡны исабжыргеит ссаат аашьтыхны, иганы иказцоз аказа ихы иакэпысххаарц. Ус егыикастеит. Исыманы снеит. Иаргыи дгэыргьатэа дѡасфацшит, даеа кэрышькэак шца-симтари хэа акэхап.

– Ссаат заазга ухы иакэпысххаарцауп, ус аѡны исархэеит, – схэеит.

– Азамана, саргыи аисра сгэы цнатэахыоу цыушыоума, – ихэан имахэар шэпакэа хьашьшыауа дѡагылеит!

– Иахьатэиала аха сывам, даеазны, – схэан, аѡныка сцеит.

Хай, анышэ дьжны дамандаз, ухаа акакэым...

ИАХАХАРҘАРУ СЫЗДЫРУАМ

Усхәартаканы азә дыстахын, сны џнашылеит. Истахызгы истол дахатәан. Амза актәи азбжазы иуалафахәи џынџажәи бжъба маат иртән иаңхә астал икәуп. Иара икарандашы кны цифрақәак ақбаад ианитџоит. Аңсшәа иасхәеит, аха иара атакс «абааңс, сеилоумган, абра цъара утәа» ихәан, дызфыз дналагеит.

– Таақ, асабша Вика иџны иныхәоит, дыџнаблааит – жәа-маатк итаһуп. Амәыша Ахмаңт пхәыс дааигоит, иааигогы иаргы аңгы еиқәатәа рыбжысааит, – жәамаатк итаһуп. Инахьхы асабша Кәымпыл хынџажәа шықәса ахьихытыз деигәырғаны ачара иуеит. Ускәк ихытәанза наң даңырзаар сыжәамаатк қаңшыза иаасхамшәалози... Амәыша Мамсыр ихәыцқәа азы изааихуеит, иара Мамсыр азы дагар шңаихәтаз, сабиц, уигы жәамаатк – итowo џынџажәа маат ахәтәи иаахдыршәеит. Абжъмаатк исзынхаз азәи исцәигаанза рыхә асигарет аасхәап. Аџны акрыфара жәохә мышка иаахачһап, – ихәан, иңарақәа еихша-еихшаны, изтәқәаз рыхьз нақәџны иңыба интәитцеит. Инхаз ибжъмаатк аанкылары асигарет ааихәарц ддәықәлан, аха дысмышьтит.

– Уажә аңшыаша ауха санду лцәымза шытаһхуеит, һауацәа раңхәа угылоуп, сааукәыхшоуп, – схәеит.

– Иаахшәырңар қамлазои? Егы амзахь иахьжәга сымне-ир шәымуазар, – ихәан, ибжъмаатк има ддәылқба дцеит.

Иаххарңару сыздырам хцәымза.

СААҒЫРБАП ААСГӘАХӘЙН...

Ақалақь агәтаңны машына ласк «Москвич – 498» ғыц-ххараза, иырыцыруа аулица аган аңны игылан. Зынзак, аңшзара икны иагон. Уаџ дтәтәазамызт. Иабасңырхагоу, сызхара избап схәан, снейн аңскы ахьфаз ала снадгылеит. Снапы надыскылеит. Снацәақәа ртың бахт-бахтза ианызбаалон. Шыры, абас, машынак слотореиа билетк иакәшәахыр,

сыпсы маңханы скаҳарызу, скамҳарызу хәа схәыцуа сгылан. Иара, агаражгыы сымазахым. Аха зны ус акы нақәсыршәла-рын агараж сыргылаанза. Ианыстаху иахьыстаху снақәтәаны снытаҳа сцалон, аиҳаракгыы шәарыцара сцалон. Е-е-х, закә насыңзи...

Ара иниас-аиасуа ари амашына сахьадгылоу ишыыцны исыхәапшуеит, закә разкызеи имоу ргәахәуеит. Ус аразкы роулааит.

Абан тыпҳакгыы деихатыруа, лыхцәы шкәакәа (уажә ус имодоуп) хататас итырффаны, аҗада лыҗетыганы исыма-риашашәа дахьааиуа. Нас маңк уа даанҗасын дысыпшуеит: «Ыы, атыпҳацәа амашына змоу бзиа дырбоит хәа саҳахьан, табыргытәкьазаап, бсыхәапшла уа...». Сара уи дсымбазоз-шәа нақ сқышә днықәтцаны зибнака аңшра сналагеит.

Амашынақәа змоу рмашынақәа ацапҳақәа рнацәа иақәыртәашауа идыхәмаруеит, уи ус избахьеит. Сцыба сылталан, суадажә ацапҳа ду аасымпытцакны, адач иацра-хәаз снацәа иахасыргьежьаауа салагеит. Сышьтахьала «сма-шыына садиалоуп». Нас сызлак нцәытырпшны ани атыпҳа лахь титцу хәа снапшит (егьа умхәан, ачкәынра!). Лара дахь-гылац, аңса амахә кшәа дгылан, маңк даасҗаццеит, ус ауп ишыккоу, иташәааит.

Ус хшыкз аңшза еипш дныташәа дцеит. Дцазааит. Уи леипш егьаҗы ара ииасып. Сдач ыркәаталеиуа «смашына» сшадидалац садиалоуп.

Аха абар ассир! Ани «сызгаб» дырҗегьых аңса даавшәан, (уажә еилахәарак лкуп) исымариаша ахьшь еипш дышьтпраа дааиуеит. Дҗагәабзыгза дыккоуп. Ацәкьа иаҗалақәо абас ауми ишыкарцо, абзиара акратахума. Дааиуа, дааиуа дцыхза даа-сыдгылеит. Лыбла гәыгра тбаакәа улзаакәкәала узымцахуеи, илхаччо даасҗапшит. Сара егьа схы аңшнысымтцап схәаргыы, иамуит. Саалҗагәыбзыгит, аңспхзы аасықәнаҗәеит.

– Маңзак шәнаскьар камлари? – деиҗааңышәарччеит.

Сара илхәаз цкьа исзеилымкааит, аха уеизгыы, зеипш камло егьыкам хәа маңк шытахька «смашына» снадцит, нас икало аабап схәан.

Атыңға ачарахәа амашына ашә аартны ахьшәтхәа дын-
татәан, леилахәара ашьтахь инақәылтдан, амашына нац-
кьейт!

«Смашына» иацыркъоз аләа еикәатәиуа иәасәачит.
Лара днытаха – саб рыцха иахь дцент. Уаха дымчырбааит,
саачырбап аасгәамхәзи!

ШӘНЕИ ЧЫКӘАБАРА

Сабшан. Еикәжәаны итаауан.

– Уанаңыалбеит, сынтәа ари азынра миасзаргыы уеумкәа-
базои, уфәы ахьго умахәзои, ана шыафак бжәам, уцаны
ахамам аҕны зык ааухьыршаны уаар, – хәа сыхталкит ани
аәны иҕоу. Уи аалчытымшәар акәын хәа, знык ианылхәа,
нас дшаҕәымтцуаз здыруан, иахья дызбама. «Еикәыршәа
сымаҕәақәа!» хәа налыдысцент. Икалалакгыы ҕалааит, знык
сылақәа хәаны наҕ испырызгап, нас цхнынза уаха ус сымам
схәан, сеилахәара аашьтыхны сцент ахамам ахь. Спынцәа
ҕаңшыза ацәа иакны сныәнашылеит. Анышхтә, ахацәа өна-
гылан акасса ахьыҕоу азал аҕны. Артгыы рыхәсақәа рлеишәа
цәгызаап хәа иаарыцхасшьейт сөызцәа.

Ахацәа еицфакны, махәфеилхәала аҕатын иахьяхох акәу
сыздыруам, аха даарак ихьтамызт азал аҕны. Абилет аамс-
хын... нас алеиөеира салагейт, сшыапы еитцысхырц! Араҕа
гәаҕтәаҕра ыҕазам, саатк-өсаатк зхәаз иеицш, уцсы удыр-
шьоит. Саргыы ус цқя сыцсы анааитаск, сьәнарцент.

Аееилыхырҕаҕны ажәжәахәа сееилыхны, сымаҕәақәа
нкнахашәа уны, сныәнапалт ус злаз ахь. Уажәааны ас ауа-
да ахьпхам аееилыхны агылара даарак истахзам сара.
Азы аушьтырҕа арыцтәқәа аасыркәадан, ачырхәа зфааз-
хаз азы снапан, снацагылт. Схәы-сжыы хаххала игыло-
игыло сеиңыңза, зынза ахьяңарч асахья аасхәейт. Аку-
сухәа ачыкәабарҕа уадақәа ирныөны ахацәеи ахәсеи
рыхәхәабжықәа сахауан. Уигыы намысдароуп, ухәычымкәа,

умчымкәа ахьта сакит хәа ушыхәхәо ҳағоу иахаанит. Сара сагьымхәхәеит, сагьымҕааит.

Зынзак мпылк саҕарахаанза сацагылан. Ус илеиуаз азы мацк иааҕәандахеит. Акры зычхаз акры ибеит! Нас сыз-цәшәоз, асапынғы аус асыруит. Иахьабалакь асапын шәах быбышза ианыҕасыкәсырч, атыҕхәа азы алеира иааҕәытдит! Ара иҕамло егыҕам хәа рхәо саҳахьан, аха астцәҕьа ҕалап хәа сыҕамызт. Убригьы сеатцасырхарым схәан, анс ҕастцеит, арс ҕастцеит, брус иамаз зегьы рлымхәкәа сыртцәиит, аха уешьы утахызар, идагәаза исхагылоуп. Сшьапкәа акәата ашьапкәа реицш иҕацшьшьза, ршьа рылцхаауа акәашара иалагеит, са скәашап хәа сгәы иҕазамкәа. Ус сбалыбаҕо, асса хәа сыҕнагьежьаауа сшыкәашоз, сылақәа асапын рхылан, сахьцо сымбо сааҕнахеит. Уи аамҕазы ашә иасуа иалагеит, уаамҕа нцәеит, удәылтц хәа.

Акәатахәархәатәыхатцаны, асапыншәахуаҕыишизеицәам здыруан, ус ишсыкәыз сееилахәаны сымпахьшьы еилырҕаца, схы иаакәыршаны, сеилахәара аасҕытцаркны, шәымш аабзи-ахаанит хәа сындәылҕьеит, сеибга-сызҕыда счыгәза аҕныҕа саанит.

Амала, ақалақь салсны сахьаауаз цьоукы рнацәәкәа сыкәкны сеибадырбон, ахагацәа рыҕны ддәылтцны дрыцә-цазаап ихы ампахьшьы акәыршаны хәа.

Ауаа егьа рхәап, сара уи агәхьаагьы сымкит, сышхагамыз агәра згон азы. Шьта наҕ-наҕ, цхнынза уаха ус сывам. Аҕны иҕоугьы лыцсы лшьап.

СЫМГӘАГЬЫ БЗИАХЕИТ

Амыцхә уфар умгәа ухьуеит, убри ауп исыхьыз саргьы. Нас ахәшәтәҕы иҕны снанагеит. Аха еиҕуп аханатә уи шы-ҕалаз ххәар.

Ашьыжь акрымфазакәа сытцдит. (Сара зны-зынла ус сыхь-лоит). Аҕны иҕоуи сарей хәнеибаргәаалакь цшьымш, хәымш ахаҕа хәхәлалалоит – хәицәажәазом, акрысҕалтцазом.

Амала, уи аҕҕэара аниаслакь хаинаалоит, нас иаха хаидна-галазшэа ауп хаицэнымхо, ххатцкы кеибамыршэуа хшыќало. (Шэара шэшыќоу сыздыруам). Ишысхээз еицш, шыжь-ла ҕымыртысы итыцыз, ашыбжь азгы ҕашэа смоузакэа хэйлҕазынза ус сынхеит.

Ахэйлҕазы сахыќаз ақытаќны «ишысымуаз, мчыла» снымоахырган, ххэы дырхиан, хлатэеит. Ашынтэ раан исым-тадыргылаз сбыста еиқэтца ажэжэахэа сахаланы абжеитца-ра иласцахьан еицш, исзеилымкартэ шытыбжьык сахан, схи соахеит.

Ашы нахауа иаххагылаз атыцха сбыста днахэацшын, «пыфт-чыфт» лырган, лкьатеиах ццэо, леирыз ашы ыркыаш-ќыашо, лчабра лҕагэаны наќтэирахь ауада дныопаќа дце-ит. Рыцха, ари заарак лымазаап ќастеит. Уахылыхэацшуа лыччацшыа иагым, лыцшра – ус, аха арахь «адэныќэа» дырку аллахь идырп. Иаанхаз сбыстеи сцыфеи леибасырган, амцхэ ашыжэра сеадмырхалакэа, сызхыќэааны сыќаз ажэабатэи атцэцала хазтоу аахэаны ашныќа иќэсыршэит.

Сымгэа хаччыла, ибаќыза исыманы сааит, абгахэычы еицш ахэынцэа сыцратата. Аќыгэхэа ашэ ааимжэааны, сгазэазуа хуада саныныоша:

– Цьалла урхэазаны уааргозма, иугэыцататои уара хэа-ша! – хэа дыцсыхэшаха даасҕацшит ашны иќоу. Сара лыќэ-ҕысымтит. Избанзар, абар аҕҕэара нцэоит, ошымш роуп ихагу хаинааларц, уажэы ихарҕыцхыр, даҕа цшыымш-хэймш уи хабоит, иабастаху сыфа ыќамкэа, сыжэ ыќамкэа.

Сызнапыкала сееилысхызшэа зун, ахата рчы еицш, сымгэа хаччыла схэыцаланы сиеит. Ажэеи-ажэеи еихысхэаауеит, сызнапык ала зысхээз уи ауп, сарма напи сареи хаилыцхьеит, Мҕылыхуп напыс исызҕоу. Акэымырҕаҕь сфоит хэа бардрак сахьоылалаз, амҕ санацэкэыкэ саабалыбацан, салыорны абықхэа сахьылкахаз сарма напы леиҕэыцэаа ицеит. Уаха ахэшэтэыоцаагы замыхээзт, инҕакны иаахыртцэеит. Уажэы анапы асахьа змоу амҕылы ацаны сныќэоит. Сыззымдыруа унапы иахьы хэа иансазцаалакь, айбашьраќны исыхьит схэоит. Акэымырҕаҕь ишахьќаз сылахь иауаныху.

Аиеи, ишысхээз еицш, сиеит схэыцаланы, атцды сықыуа. Знык ахчы схы закыысыр, уаха ус сымазам, нас ашақә сша-суа аашоит. Утахызаргы иласхакны абзарбзан тырқа, са сзыхэа зегь акоюп – адунеи кашырроуп

Ашыыжь сымгэа итабылгыо-аатабылгыошэа хьаак сыз-цэыртцит. Иныкэсыршэын хгэылара иказ ахэштэыртакны снейт. Анцэа илцха иоуратэы ахэштэы инеиуаз зегьы уа-чарадда идикылон, саргы снейт сымгэа снапы такны.

Хэшык-фшыкка ачымазцэа, итээз дубарын, игылаз дуба-рын, ахэштэы ажэжэахэа зегьы еицгэеитон. Сымгэа ахьаа зеицшраз иасхэеит. «Аа, уи бзиоуп, уи бзиоуп», – ихэеит, ара ибзиоу закэу сыздыруам. Нас ителефон аакэихын, цьара да-сит. Сара схарц цыркэакэаны сымгэацэа хэақыза имцакны стэоуп. «Алло, алло, дышцакоу иахатэи счымазао? Дыцсит ухэоу? (Са сахьтээз сцэа сыфтыцсаит, ацсра – ихэгоу ибаа-ит, уик сзынафэпшзом). Ахэшэқэа ишэыстэз ишэмыржэзеи? Ианихаржэ ашьтахь ауп данцсы ухэоу? Уи еееимкэа икалеит». – Иацэажэоз дакэытцзар акэхап, итрубка иацхьа ақыадкэа икэыз ихэытацхэхэа инрылеитцеит. Нас сара сахь даахьахэын, сеикэа анапкэа дфарыхан, сшьаргэацэқэа рыцхьашьшьаара далагеит.

– Уахынла акэу, еынла акэу ушьапкэа рхьаа анцэыртцуа?

– Сшьапкэа анцэа ишихэара икоюп, сымгэоуп исыхьуа...

– Аха, уи бзиоуп, уи бзиоуп, ахьаа шцамоу, уцапан ахы чыхэчыхэуашэа икалома? Амцашуорагы умазар калап, – сарма напы днамтцасын, смахэфа бжьхэа икны исаат дна-хэапшит.

– Уи снапы акэзам, уи мфэлых... – ахэаха сеимразеит.

– Алафхэара иатыцым, ара, макьана анапи ашьапи еишыдыраауа сыкоюп, таак, так, ааи, ааи, апульс излахэо ала, умцашоура бзиоуп, исаат днахэапшын «снапы» аауишьтит. – Абра 59-ка таблетка узылсфэаит, илбааудеит, уаха ус умам, умгэа цацшьза ибзиохоит.

Сара исзымчхэзт сфатцкьан, иикыз сарма напы – амфэлых аамхны ирхэхэа ахэштэы ишьтахь ачыра иланкьаны сфэ-дэылцит...

Адырџаџены ахэлара иалакны џаџлыкак аџи мгьалқәаки сахџақыз уала-тахыла исзынарышьџын еибасыргеит. Сымгәагы бзиахеит. Ашара зызбзиахаша. Шар иқало аабахп.

СШЬА КӘАПЕИЛА ИСТЕИТ

Сара «Абырлаш» ақалақь аџы аматџура салоуп. Шьыжьы-каз сматџураџынтә сеихабы сыџеимхны, хатә уск аџыхәала усхәартқак ақны снеит. Ашә снас-насын, азин ансоу, схылџа аасыхны сныџнашылеит. Хџыкқа-џшьџыкқа быргџәақәак рыхџырџақәа рыхыны, рылахь даара еиқәны, еиқәџшьыхаа астал ду иахагылан. Са саимџазы, хәгеитә, омак қалоу аасгәахәит зназы, аха снаскъаны санынрыдгыла, дызбеит аусхәартә аихабы Қәыџьмахан деибга-дызџыда астал да-хатәоуп, акы иџуеит.

– Шьыжьбзиақәа, – схәан, сылреихырхәеит. Игылақәаз аџахмадаџәа рџәа иџазызаауа џшьшьала иаасеихырхәеит. Қәыџьмахан – даџеакакәым илымхагыы мџысит. Уигыы сыџ-хастәқәа иреиуоуп – саакәџсычхаит.

Усакыраамџаихышьџаџаланыакыдаџын, хара аџсыншьан еиџш хуауаза хәихагылан. Нас ателефон аакәихын, хлымха аџыџџгәааны џьоуку драџәхаит. Ақыгәхәа итрубка лықәжьны машәыршәа илаџш нахьирсит. Аха уи машәырџамызт, имчилшарақәа зеиџшроу еилахқаау, еилахамқаау гәеиџарц акәын. Са еилыскаахъан. Аџышәра дналагахын, аха икарандашь нықәыршәны атрубка аашьџихыхт. Аџахмадаџәа уауаза иахыгылаз еисиин, иазаза-мазеит.

– Алло-о, шыьбжьон быстак бызуама, асызбал бымоу, ахы, снейуеит ус акәзар. – Нас ихы џышьџыхны дџахџаџшит «зхышььаргәыџа» хәкәыхшоу.

– Абра, дад, шәқәқәак алахџан, шәахәаџшхью шәа-хәамџшыџу еилахқаарц акәын, – рхәеит инапырқәыџы-шьапырқәыџуа. – Саргыы сышәқәы убра иалоуп еилыскаарц азоуп, – сџарбаџза са стәгыы уахь инрыласџеит, мамзар уашьџан саха имоур қалоит...

– Иахьатәиала шәаха сымазам, ари амчыбжьык ала зны шәаакыдгыл, – ихәан, дырөгегьых, иблыша, ителефон ахь деихейт.

– Ибзиоуп, дад, абзиара узыкалааит, – рхәан, рыхтырцакәа еилацъгәа икны индәылцит.

Сара макъана аҳацакәа еипштәкәа сыергәгәаны сгылоуп. Акырцъара ателефон дасит, нас данааикәтәа ицъымшкәа өкыдырххыланы дөасәацшит.

– Сышәкәы икәанатцаз аилкаараз акәын...

– Иуасымхәахьейи уара, улымхакәа ирыгума?

– Ускәк ахьынзашәхәо, асия шәнахәацшны, шәзышьтоу шәус кәцоуп, ма икәтам хәа абант ицази сарей ихашәхәар ускакгы аамта шәцәакәзрымызт.

– Ахшыө сүтарц, суркәышырц уаама, уара макъана уанза унеихьоу?! – инапкәа неиларшыы астал иныкәтцаны дөасәацшит.

– Шәара хшыөаагара шәаныкәз сара кәыдпкәра сыкамызт, – илеифәацсхааит саргыы. Нас, ашә ахьфаз ахь инапы ақәикит. Хәгоу дхәиуанхейт, уи абаа иаанаго сымдыркәа, ахәацахәа исирбаз ашә скыламхазакәа сындәылкәа сцейт. Уи инаркны уахь уаха сфы мхәит, ала неиааит, абга неиааит.

Ибжьысзар калап абас шыкәсык инеихәаны. Сара аус ахьызуаз сусхәартакны дааит иара – Кәыцъмахан ихәтәтәкәа. Уи аены сара сусхәартакны сеихәбы дыкәзамызт, уа сразкы иакны сыкан. Сеихәбы икабинет акны ихәтыпуаөыс сара сныжьны. Спахәза, сахтанла итазыз уи акабинет ду сыөнатәан.

Кәыцъмахан ари аены хә хкнытә шахәтгәк имоур дхәартамызт. Ага бгыыци ашьха бгыыци еикәшәоит. Хмазаныкәгаө илкыпцхыт уи аршахәтга. Анапәаөразы сахьтәаз дааөналеит. Дшаасәацшыз еипштәкәа адыххәа дадырсызшәа зны уа даангылеит. «Мшыбзия», «хәлыбзия» усгыи имтазацызт.

– Мгыц дыкәзами? (Мгыц Камшышь-ипа ауп ихьзу са сеихәбы).

– Уи иахьагы уатәгы дкәлазом, – атак кәстцейт сыштәаз, сихәампшзакәа. Даагьежын, дындәылцит. Дук хара имшьтыкәа деитаөнашылеит.

– Ари аршаҳатга уара унапы аҗауауыргыы җалоит, – лхәеит шәмазаныкәгаа, абра унапы аҗауи, – саҗхьа иаақәитцеит. Сара иршаҳатга сахәампшзакәа ателефон аақәсхын, издыруаз азәы сылзасит. «Аллоу, – иҗоуи бызфүзеи уажәы «апричоска» җастоит бхәоу, ыы, уи бзиоуп. Иаха аахыс бхы шҗаббо, бзаманоуп, ыы, уахагыы иаваршәны хазцарыма, аликиор сара иназгоит, конфет-чанфетқәак аашытышәх бфөзеи барей, Манчагыы дназгахуеит. Апластинкақәа «Буги-буги», «Твист», «Рок-н-ролл» сыпшааит, уртгыы наагоит, уаха иаркы-иаркы, ирцә-ирцә хәа хәқәзаап, аа бзымгәыргәауеи, дад, ахы, абзиаразы, схәыхә пшқа! Ааилашәшәразы...» – атруб-ка нықәстцеит. Ари «суа» дуауаза дысхагылоуп, акыргыы дҗапшхәхәеит. Ихаҗыцқәа еихаргәғәаны, аха дааччашәагыы җаитоит. (Ари аршаҳатга уажә имоур җамлозаап).

– Урт афы зысыз урҗәатцны абри унапы аҗауи, абааҗс, саатк ашыҗахь адәыҗба дҗалоит ари ашәҗкәы зҗаху...

– Алло, алло, – атрубка аақәсхын, Манча иахь сасит, – Манча, иҗоузеи иаха аахыс, ухы умыхьзои, пахмелиа җау-җахьоума иахьатәиала? Аа, уи бзиоуп. Уара ани угалстук аиуа саргыы акы сзыпшааи, уи модазаап, рәафәыршыаауеит умбои азҗабцәа...

– Уара, абри унапы наҗауыны соушыҗи наҗ, нас даргыы уаргыы шәызхара шәеицәажәалап! – ибжыы аарымчны иаа-сыдицалт.

– Изақәи снапы зҗазыфәуа?! – струбкагыы шыскыц искуп.

– Изақәу уасымхәахьеи уара, абри аршаҳатга унапы аҗауи, – иҗегь даахан саҗхьа иаақәитцеит. Аршаҳатга сылапш нахызгеит, иара деихаҗсы дысфәапшуа дгылан.

– Ари снапы сзатәфзом! Алло, Манча...

– Изабан, иакәым акранума?!

– Мамоу, изакәаным акгыы анзам, аха ара уаныфналоз ашә аҗны ианыз уаҗхьоу? (Саргыы «уара» схәеит).

– Иануи ашә?

– Аҗара умашәа уҗоупеи, ушҗазамыҗхьеи, уа иануафашеи аҗшьашеи роуп адкылар аныҗоу хәа. Иахьа шәахьоуп, уаҗәы уаар усыдыскылап.

– Изакайтә дкылароуи узлацәажәо, усҕак имырғыгккәә абра унапы ануцар, сцеит, иаҕа иузеиҕзар ҕалап, – иб-жыы рҕәҕәтцәҕыны илсықәикит. Сарҕа напы ышытысхын, ашә ахь схысга нацәа кәаҕза инасырххеит. Иаргыы (сажәә ыбамтәкәә) дындәылдөр дцеит азы шцара.

Саргыы сшыа кәапеила истеит.

Хымшҕа, цшыымшҕа рышыҕахь сеиҕабы дсыцхьан ика-бинет аҕны снейт. ыбаҕа саат уа сынхейт. Қыаадк сирөит, абар уи:

«Мҕыц Камшышы-ица, сшәыҕәоит схатәҕәацхарала сма-цпура самшәхырц. Избанзар, сматпура сҕәы ахшәеит». Ари арзаҕал саатк ала априказгыы ацлеит – «Дамхуп Кәантра ихатәҕәацхарала» – хәа.

Уажә Қәыцмахани сарей хәхьеиқәшәо ацсшәа хабжыа-зам.

АЦАРА «АЦСАХРА»

Аресторан «Кацыц» аҕны. Мцдарс аконика ацшыбатәи ах-пыҕ лҕаирпҕан, ҕамоак абормом дөаҕыхәаны, акәты амаха ааиҕытихәан, дкәйтза, дсыхәацшуа даатәеит. Саргыы аца-блыкь ацәҕыа иакыз еицш сиҕацшуан.

– Цәҕыала устахупуара, Канхәа, – хацатцас иаартны ибзиа-бара цәыригеит, цытк ус хтәан. Даҕа хпыҕк-хпыҕк ауҕажыит. Уи сныхәәҕа акәын. Хыжәлас ашоколад ацынхәрас уи ацәа сфойт хәа далагеит, сара уи зымуит, иатәасымшыейт, сиҕәо-сичо ашоколад ацәа иҕытхны, асалфетка истеит. Нас Мцдарс исеиҕәеит, рацхыа иргыланы ачеиҕыказы сҕыба иҕыаҕыаза ишаартыз атәы (иахыада капеи кылцәак исымтаны азәы ифа-хейт хәа сыҕам. Ари иахфо, иахзыхалалхааит, суалафахәы рыцха акәҕәышыоуп), аусураҕны аҕышәа ду, ауаа сҕыпшыртә еицш, ишсымоу далацәажәеит. Уи уақәшахәтхартә иҕазар ҕалап, абар шықәсы наҕыак цуеит ахәхәхәтра аган ахь ала аус зуеиҕыҕей. Нас сыматцушыа матцушыа ишеицшым ихәеит. (Убригыы иашоуп избанзар, сусураҕны азәы симацәхәцт,

азэы симащҕацт, анцәа илцха роуратәы, са сыдәкъан уаф дыфналагәышьязом). Стауарқәа иахьрыхәтоу икәацза ишықәу атәы ихәеит. – Уи Самарталуп. Стауарқәа: срахәыц кәанцқәа, сгәырқәа, зеиуа хкы утаху абантқәа, еиуеипшым ажәытә хәынтәра дукәа, ичыхәцсараха ажәытә цьарсеи касы пшаахқәа, ахәса аазго рзы ухәа, убарт зеггы иара ишихәаз еипш, икәацза, мшаены иахьныкәырцаз икәуп.

Дәеа хпыфк-хпыфк лахашьтит. Нас ххәы хазтоз даалыцхьан, ахәафьыс ақышә зны исзаага, хыжәлас истахуп хәа леихәеит. Уи шхыжәла бзиаз сарггы сақәшахатхейт, аха лара икам лхәеит. Уи халжьоу, хлымжьоу аилкааразы аресторан адиректор хипхьейт, аха уи дхәкәымшәеит.

Мцарс сныхәәфә еитеикит. Имзакәа дырфеггых ихәеит сара сышуаф кәымшәышәу, ауафы халал асыс-цшқа, амаалыкь, иаха иаанагаз аҕаца қанқаша шсакәу. Нас схы иҕагаланы исеилиркааит, ас са сеипш аазара бзиа змоу ауафы, хымҕада изыбзоуроу сани саби шракәу (рыхарат бзиахааит рыцха, урт сара сырхаанзагәышьам).

Ацыхәтәантәи ахпыф хәипырцра иазкыз аҕны, хатцатас дымшәа, дмырха са сыҕнытә абзиабара имцаха ицраз игәы тыгыҕа иаацәыригеит. «Схи сыҕси реипш бзиа усымбозар, ихыртәааит сыхәда иныкәкны ақды»... Сара... «Оо, шәарт амашәырқәа, игәеигәеиуа жәлар ирылоу, сшәыхәоит дырцәышәхьчарц Мцарс, рыцхарас адунеи икәу зеггы»... Мацкгы сылағырз аахыжжылеит. Ацхзы исфықәхәхәыз, смаркан чабра ду ала, ани сыдәкъан аҕны уафы ианимгаза, «почин» кастоит хәа иаасхәаз, аасфьысшьын еилабааза, еилацьгәаны сфьыбахь слахеит. Схггы нацхьасхәашәа зун, исылшоз ала саафьрбеит. Егьяумхәан, ари ауаф акадр дреихабуп, сигәамцхар, слымха саркьада избараха аматцра фьыц сызқәиргәыгыз збараны сыкам. Аихабыра «ақышәкәшы» рзутәуп хәа шә-маатк цапшьза ицсахны истазггы ахәахәда еипш илыбжьаз ицеит ауп санигәамцха.

Агыларахь ххы хәрхеит (хазгылозар...). Убри аамтазы, афьирххахагы сымтакәа дөацкьан, сааигәыдиргәгәалан,

ацѣах-ацѣаххѣа сигѣзит. Саргыи сидхѣатцаланы дгѣыдыс-кылеит.

Иаахадгылаз аофициантка, бхы иакѣхшоуп схѣан, суа-лафахѣы зегыи шейбгаз абгыьжѣхѣа иналымтцасыжыит. – «Ари рацѣоуп, арыскак аѣахзам», – лхѣан, еиѣырѣа, илым-пытцаргѣгѣа шыѣахыка днаскыѣит.

– Иауазеи, иауазеи, арацѣа-амац хѣа аума?! Уахатѣи баацсара абанзанеиуа, ибыдкыл, быххы згеит, уаха бзиа-рак хамамзаргыи, аѣаратцѣкыа хахашшаауа хакам, ибыдкыл, сыпсааит схѣеит сара, (Ускан лара иахцѣынхаз акониак зѣаз аграфин ахѣа быжьпаа кны, сѣарацѣа еикѣырѣеи лѣыьба иѣатцаны, итѣаз днарылс-аарылсуа дбыжьѣѣара дцон. Шака лымацушыа цшзоузеи, шакагыи аазара бзиа лымоузеи. Сажѣа ѣбамтѣкѣа акѣатахѣа сѣара лыма дцеит. Ас аазара зыцышыоу ани аби роуп, уи Мѣарс имдыруазар, уаха издыруада.

Хдѣылѣит аресторан. Даѣа ѣынѣака-хынѣака сигѣзит Мѣарс, саргыи аѣак кѣсцеит. Хѣаидыѣт иареи сареи. Ауха сыдѣкыан санаавала, уа ателефон шыака иарсыз снапкѣа акѣыршаны, иаасгѣыдыргѣгѣаланы слагылт. Уаѣы сидыр-хагам, уаѣы дысѣырхагам. Уи аамѣазы уакыан-чакыан быжь-кѣак сгѣы иаакѣѣит «уарбан-чарбан» хѣа. Сара ѣыстуам, нас илысхакыѣѣкыаны агѣызхѣа маѣьарк ѣыѣѣрит. Амаѣура ѣыц ахысоуз исхгѣыргыааны ихысуеит кѣсцеит зны. Ускан сыдѣкыанхыча аѣахмада иакѣзаап.

– Икалеи, сыдѣкыан азѣыр дакѣлама?! – сиязѣааит ашыа-ка цѣгѣаѣсышыала санаамикѣкѣаа. Ахѣшѣбылѣѣы иѣыс-ѣачызгыи сѣынѣа илѣеибагѣан, аѣыкы-аѣыкыхѣа хынѣа еи-кѣырццакны сиѣеимсеит.

– Кох, Канхѣа уоума, ура?! Удѣкыан иакѣлаз ухѣаргыи иѣнажыу, ура ари ашыака угѣаблыра задхалеи, аѣныка узымѣѣои?

– Сыдѣкыан азѣыр дакѣлазар иумзан... срахѣыц кѣанцкѣа ргазар уар... уаргыи саргыи ѣаахѣыра хмоуа азымшын хаш-хыртѣо удыруазааит.

– Уа аиаша ухѣеит. Арахѣыц кѣанцкѣа улѣахѣахаа удырзыр ауеит жѣаба, жѣохѣ нызкы уѣар аиѣаазара хѣа хѣдыкѣѣала уѣырхуеит.

– Нас ишца? Ишырбалакь ауаа дырзуам тәа... Уара ус уҗы уаатасуа, иубалакь умхәалар еиҗа еиҗуп.

Изулакгы сгәарлеит афныҗа. Исгәалашәоит хгәард сантала, лажәк снанамыштырц иалагеит. Даара акыр хаибарххеит иареи сареи, иаапкны инылыфараит. Атцыхәтәан саншза, ашьапы ауатәашәпара сацхан аку-кухәа ихәхәо хақалакь ифалапҗа ицеит, ус ауп ишыҗоу гәаурмааинцыз. Анцәа имчала хақалакь аҗны уажәы алақәа хрызрыцхазам.

Зеиуахкы утаху. Ахьча-ла мурақәа утахума, рлымхақәа фардацза, афинақәа шытахәс-шытахәсза, рылақәа кылшәшәа. Уаха шаанза аху-сухәа рыбжьқәа фацаза хгәы ишықәыфәуа аашоит. Харггы хгәы тынчгәышыоуп, храхатны хәцәоуп. Ихәцоуп мшәык, ма қәыцмак хгәард италозар.

Ишеит. Сгәы цәхәыхаа сәагыланы, уедрабжак аҗара азы ижәны сҗыбақәа ласкәантраза, сьдәқьан ахь усура сцеит. Иҗахцари, «қышәқәшык» җамцакәа матцура бзиа уртом ихәоит Мцарс, иаха имгәацәажә еитцисхәеит, иахьа, ма уацәы, матцура фыцк соеит, шытатарта дук сытцаиргылоит. Сьдәқьанажә аасыртын, сныфналеит. Машьаллах, «шыжы игылаз иеан фәба атцеикит», быжьхәынапқыгак быжьхәынапқык рфазза ирфәоуп.

– Акрахьыҗоу шәымцо афаха-ажәха анцәа ишәитом акәымзар, ахәынцәрақәа шәымфозар акгы ыҗазамеи, – җап-чапцәа ахәынапқыгақәа ааимыршәшәаны, ахәы-напқәа наҗ аатра инавасцсеит. Дук хара имшытыкәа Мцарсггы дааит илацәақәа кылчаа.

– Иҗоу уасхәап, Канхәа. Уи атып иашытоу рацәоуп, егәаумхәан анс атып мариам... азә дааин ихәихәаз удыруоу иахьа?

– Ыы, иихәеи зыфн ифнанцәаз?

– Ауалафахәы сҗахзам, уи шәара ишәымаз, убра аусура салашәырга, убри ашытатарта сытцашәыргыл, – ихәеит...

– Ус акэзар, уи сара сыдэқъан ишэымто, ара усгыы ауалафахэы ақэзам.

– Ауалафахэы шпақэым, Канхэа, удэқъан? Уплан наугзар, есымза ауалафахэы умоуази. Уара капеик ахэынтқараа ирумтазацт ауалафахэы злауауеи. Ути сыти еишьтоуп. Уи иазаауеи, уажэы уахыиааго ашьтацарта афны иутаху зегыы унапы итытыуеит. Уоуп қяфура ахыыкоу. Ахэымеханшэа даеа шышэфа маат цшааны исықэыршэа. Ацсахра итахуп ани акадр реишабы, сасцаақэак изаауеит.

– Ус ада ишамуа умдыруеи?

– Аа, исымдыркэа...

– Нас, уи ауп, абзиараз!.. – дцеит Мцарс дындылцны, саб рыцха иахь.

– Даеа шышэ маат итахуп сызфахэы надкыланы.

Сцеит ани ашэмаатк змысхыз иахь, даеа шышэ сирцсахырц. Аха уигы дарак симыргэыргэеит. Исеиэхэеит ашэмаатк имсыцсахыз афэхэара ахьахсырцаз азы азбарахь сышрицаз. Схы аабыг-быгны афныфа сааит.

Аматтура фыц Мцарс сызқэиргэыгыз ааигэарагы сзымнеит. Амала, хатцарас икасцаз, зегыы ирбо, ирахауа, аргамасифагылеит аматтура сақэыргэыгны шэмаатк ацсахра ахьзтэны ишсымихыз. Даеа шышэгы «ацсахра» сымихырц игэы иштаз, аха иара уи мап ацэикит, иабафоу ашахатцаа хэа дысфагылеит. Егыртгы зегыы иара, Мцарс идгылеит. «Ауафы дызлакам ала ицэажэо, ицэа цызеуа, уара уцэгьахэафуп», – рхэан, сызмаз сматтура хэыцгы наф саамдыршэеит. Маттура нагза ыкам, ацэа шэцэоуп, уи сара схалагы ишэыстон, – схэан, сцеит.

НАС УАЦӘЫ СЫЛКЫП...

Хла Муражэ «апенсиахь» ифоуп, ашра иафэытцхэеит, агэарц афны амра аеатаны ицэоуп иашар хэлаанза. Ахэылцаз цхэыс еиламгылак агэарц дааталан, сыхьз хэаны (сыхьз ара исхэар стэхзам) акафхэа фылтит. Хлажэ фатцфрын «аақ-

аак» хәа иналзытрысит. Саргыы, дафома, анацъалбеит, хәа ашә сxy ныласкит.

– Ацшәма дзеипшроу ауми илагыы зеипшроу, ахацыц тыхны ауаа ирзытрысуеит, – лхәеит лара, хаандагыы цәфанк лалылжәаан, иаалыркымкымит.

– Ибыцхазом, ахацыцкәа кацсахъеит, – схәеит сара.

– Иара ахацыцкәа кацсахъеит, аха уара ухацыцкәа ма-кьана икоуп, уафы ицимцкьаацт, анцәа имчала лхәеит.

Абас ацшәакәа анааибаххәа ашьтахъ «аоныка бааи, бзиала баабейт!» – схәеит, дышцааири, ланацъалбеит, хәа сгәыгны. (Сымацара сакәын аоны иказ). Лара исхәаз атак камцазакәа, лыцәфан илкыз... (Мамоу, идәықәлымцазеит) инлытцаргәаны, фымтзакәасхакнытәсшьапафынза акыраамта лала сеипхъашышьаауа дсыхәацшуан. Саргыы сшьапкәа снарыхәацшны, сзара аарееины саагылеит. Иауеи, иауеи, аасгәахәын, Мурахъгыы снацшит, аха уи настхашәа иианы, итахаахаа ицәахъан. Иахыцәаз икрым-фрымуа цхызк иа-лан.

– Уара уаб Цьгәат жәынташкәакәа рыцха уанихшаарыз, кабақк ихшар...

– Акабақ аткыыс сара сеигъым бхәарц аума ибтаху? – цоуп сxy кабақк иакаразар калап, аха уиала сыхә бшьар иашам!

– Уакәыц, уакәыц нак, уеы итырфәуа уздырзом. «Кәу-кәу-кәу» – хәа агает санцаны ауаа срылаутеит. Аашар аталкәычка сықәгылазар уара уусс иалоузеи? Сплан уара уацахама? Унеины усыцхраа хәа уасхәама? Капеикәак со-уеит хәа акәу изыкаутцаз? Иухәар, сара иусымтози, рыцха. Уаб дунеихаан азә ухахъ уцъымшь ыкоуп хәа иеимхәацызт. Уара укарандашь цәрыбзза икны цъара цәгыак абазба-ри хәа укылцш-кылзырфәуа удәықәуп. Абри иубо, саб ицсаныс... (лыцәфан шышьтылхит), аха сара сыцхәысуп уи еипш икоу сықәнасыргом. Сыцшәма дтакуп, абар шықәсык ауп игу, дшааилакь еипш агаетцкәа рахъ афра уакәыцуа укасымцозар, нас удхәыс лкны унеины уехәалап, – лхәан, агәашә фкыджылангыы дцеит.

Дсымбазо данца ашьтахь аччара салагеит. Лхатца шықәсык агуп иаара, сара хымз рышьтахь апенсияхь сцоит...

АС «ИМОДАХАР», ХАЗИТ

Хгәыла ачкәын арра дыргон. Агәылацәа зеггы даахалалан, афнынза шәнеи, ачкәын дныхәа-ныпхьаны ддәықәахцап ихәеит. Хағала сара сгәырғьатцәа саакалеит. Ахә мшәа, аҗса мшәа акрыфара сара еиха пату ақәстцоит. Афны иҗоуггы ллымха интысшьит, бдинаныс, баалар чашәк, кәтыжык зхәаз иеипш, акы бнамыцхари хәа. Са уааскәатцны ахәыцкәа зегь уманы уца, кәацк рфап хәа салхәеит.

Ус егыкастцеит. Ихылтыҗ-хылтыҗза ахәыцкәа рыбжьык исыварцало исыманы снеит.

Ачара хпыҗ замана, еипш қьафура збахьадаз. «җсима-лаҳ» хәа сахәызба ааҗыхны, скалт аҗацә инахьшьны ажәфашәақьа исымтаз инасырхон еипш, – Афызцәа абзиа шәықәзааит! – хәа азә дғагылеит. Тамадак далихузааап, шыри, са сҗаи-цандаз тамадас, ианацәалбеит. Нас иажәа инацитцеит: – Абас агәырғьарақәа рзы хәикәшәалааит, уаха хзықәныхәаны уацәы аррахь идәықәахцо ачкәын сааикәыхшоуп, зеггы дшәыцкәыноуп, дҗеи мшхааит, абцар иҗәнитцоит, машәыр идгаламкәа дгьежьааит, хачкәын дҗатәаны дхәздәықәтцом. Абри амфәхь зык алеижәып, – ихәан, иҗапшь-җапшьза жәаба-жәаба маат ицоз фба иапхьа ачанах инаницсалт. О-о-с, ари нахысгы иахьырфо-иахьыржәуа уақәымшәааит, аасгәахәт сара. Сеитцалан зынзак хьаҗарчк саҗарахеит. Имырзацәакәа сҗыбақәа снапы нартысшьит, аха иҗысхуеи, акыр җастазар иҗысхрын. Еснагь еипш, амц рҗдсааны иҗан.

Ус җыпха җззак аҗара зныз ачанах аашьҗхны, тетрадки карандашьки надкыланы, дыхха-ччо даахалалеит (аҗара сара исылтондаз, ус дыччозар збарын).

Акатахәа ауаа, рхы-рҗы ырччо, аҗара ашәара иалагеит, жәаба зшәаз, жәохә, фажәа зхәаз иеипш. Сааигәара иааиуа

ианалага, схаќнытә сшыапаќынза амцабз ѡасхќьеит. Ашыз зызцәырцуа иеипш сеилақыцьқыцьуа салагеит.

Сыжәѡашәаќба шшаќацалаха исымтцаз санынахәацш сфытца ахәхәахәа азы аауа иалагеит, нас ашышыхәа аишәа инықәырхәазаны, суапа инытцакны, шытахла сеишәа снахытцын, алашыцара сыченастеит. Ахәычы аитцыбза илацш схызаарын, баба, уабацо хәа артәаа ирган, дсышыталеит, уи ибжыы егырт схәыцқәагы ирахан, идәықәлеит. Зегь хаицрыцсса хаишыталан, агәашә хтибагеит. Зкәац хәы мтцазырсыз дубап, иахымыз аз дубап, аха амѡахь хаилабжыаны дасу ихамақәаз еиѡахшеит. Аѡны ханааи, аѡы хара ихаман, аѡны иќоу абыста хзылун, ххәап-жапуа капеикылтқәакгы мшәазакәа крахфеит.

Арра ицо изгы ахаршә ашәара уажәоуп ианцәыртыз, ас «имодахар», хазит, иалухи.

СХЫ СЫМШЫП ХӘА САҒҒЫШЫОУП

Жәохә шықәса атцара стдон. Егыстцеит. Жәеиза класс ацәа итцаны салгеит. Арсќак атцара змазамгы аматцара бзиақәа рымоуп, саргы хар змамшәа иќаз матцурак сашыталеит. Атаксистра акәын истәхыз. Аха уи аныќәцара азин узташа аѡбатәи акласс ашәќәы хзыцшаа, нас хәхәацшып хәа сархәеит. Уи ѡышә маат цацшыза аконверт итатцаны, знапы ианыз ицьыба итатцеит.

Мчыбжык ахала-атцыхәала амашынаныќәцаѡ аѡбатәи акласс хәа ашәќәы фыцххараза исыманы АТК аихабы икабинет сныѡналеит. Уи ихатыцуаѡ иахь сишытит.

– Хәышә!

– Хәышә рацәоуп, ма хышә маат?

– Уи азыхәа егьумхәан, изымуа усуп.

Иќастцоз, хәышә маат ицсы инатаны, адырѡаґены атакси снаќәтәеит. Сажәа зсыррацәарызеи, хымз роуп уа аус ахынзасу. Стакси иаақәсыртәоз зегьы, иаасыдаргалоз ацара имацуп, ирацәоуп хәа сазхьампшзакәа сцьыба ита-

цаны снацѣон, «ацѣынха хаумѣзои» хѣа ихѣхѣо исышь-талоз рацѣащын, аха, шамахамзар, азѣ дысхьымзеит. Ацѣын-хамкѣан, ус гѣабзиара роуааит, сара шѣкы-шѣкыла изыстоз ацѣынха акѣмызт, иара кѣныршьон. Аха, иазууазеи, ауаа рыбз – бзым. Рыбзкѣа кылырхѣхѣа исзашшуа илеи иласышьталан, смацѣура саамдыршѣеит. Сыгѣнаха анцѣа ирыкѣйтѣаит, даѣа мызкы-щымз затѣык исадразар, нас схалагьы сѣон «Волгак-гьы» чыгѣза ацѣаѣкѣа инѣасыршѣуан. Аплан хѣа ахѣынѣкѣарра егьсзамѣѣеит.

Хымз наѣкѣа дузза аус изуз «Москвич» ахѣ ауп исырхаз, егьаасхѣеит истѣхзамкѣа. (Егьзластѣххои, ауаа «Волгакѣа» ирыкѣтѣоуп, сара урѣ среицѣоума...).

Амацѣура дукѣа рхы ианырѣкѣеит, урѣ сара срышьѣтазам, акыр ибеиаз колнхарак аѣкны хѣасабеилыргащыс аусура салагеит. Ашкол аѣкны атаблица бзианы исдырѣѣахьан. Щынѣтѣ-ѣба ѣшьба ракѣым, иаѣаххозар хѣбагьы алсхуан. Шыкѣсык аѣкара аус зуит, с-«Москвичгьы» снагѣѣасын иѣины «Волгак» ѣыцѣхѣараза снакѣтѣеит. Дара самырхаанза сѣхѣан, сшыѣхаз арзахал щны сыкѣѣѣит.

Хышыкѣсаѣа мацѣура саламлазакѣа смашьына сакѣтѣаны сней-ааиуан, сыѣсы сшьон. Акры зуз иѣсгьы ишьар ауми! Аха ируама? Цѣоук кылѣш-кылзырѣуа, абри ихы зланыкѣаигои хѣа исышьѣѣашуа иалагеит. Анѣѣаажѣкѣа, схы сызныкѣымгар хѣа ишѣозаап!

Сахьныхоз аѣалакѣ аѣкны сгѣашѣаѣ дѣкѣанк схала исыр-гылеит убри сагьыѣагылеит.

Хѣынѣѣкараа рнаѣс анхаѣѣагьы рымаѣ зуан ара. Анха-ѣѣа арыжѣтѣ рымхны ирзеиѣѣасырсуан, хѣынѣѣкараагьы рп-лан насыгзон. Аѣѣагьы мблыкѣа акѣаѣгьы зуа, схгьы сшь-гѣышьѣомызт. Аха уигьы цѣоуки иргѣамѣхазт шыкѣсык ада аус сыдмыруит. Аѣн ѣыц сызѣызгьы ашьѣыхра сахьырмыг-зеит. Щышѣѣа мааѣ нарыхѣлажьны арзахал зѣит «хатѣ-гѣаѣхарала» сыщѣо ала.

Уажѣы афымѣа злагараѣкны злагарахьчас аус зуеит. Ауаа акрырѣѣастѣоит, саргьы акы снаѣѣауеит. Хѣба-ѣба килограмм ашыла ѣенак исхашѣалоит, ауалафахѣы усгьы исоузом, снапы

аныстоит ауп, ацара – дара аматцара сызтаз иргоит, ирзы-
чалалхааит, сазыразуп.

Абас схы сымшыып хэа сафгэышьоуп, дырөөггыых азэы
дысцырхагамхозар.

УСОУП ИСЫҚӘНАГО

(Темак иафырқшыны)

Аредақцияаф аус анызуаз акэын. Ускан сара афелиетонқэа
рыфара бзиа избон, исықэманшэалахошэагы сықан. Зус
қэнагала иныкэзымго ауафы данызбалакы, ссөыга апында
царза иаанкыланы снатэон. Интырхэцааны акафыхэа иц-
хауа афелиетон сышуан.

Адыршаэены уи агазет ианылон. Адырхаэены сзыгэза
сыпшын агазет ианыстаз иазыруа збоит хэа. Иагызбалон
сара. Абар урт рахытэ акык-обак. Абуфет ицагылаз ауа-
раш иициуаз абжак зын, уи агазет даныстеит. «Иуфаз узхо-
уп», рхэан, дызмаз иматцара дламхэаны аресторан акны
директорс дкартеит! Уи сгэы цнажэеит...

Ескыынагы зкабинет ифнатэаны зыпсы зшыоз аколнхара
ахантэафы агазет даныстеит. «Уцсы иушьаз узхоит», рхэан,
дламхэаны, ацсшьарта фны директорс дартеит. Уигы сар-
гачамкит...

Аколнхара арахэ рферма аихабы ашэ гыичны афныка
ишигоз, арахэ цсуазшэа акт катцаны ишыны ишифоз агазет
ианыстан, ашытахы, уи аферма аихабы аколнхара хантэафыс
дартеит.

Нас саалаган, сара схазы афелиетон зфит. Ианаамтоу
аусуракны смаауазшэа, агэатаракэа анымоапызго атарты-
ша згозшэа ухэа, схы иааташэаз зеггы аныстеит. Адыршаэе-
ны ари афелиетон антыц, сыбз скышэ иаакэшьуа, сгэыр-
гьатэа сапхьеит. Сааткгы мтыкэа аихабыра рахы исып-
хьеит, афны икоу лахы адырра катцаны, сшьапкэа сыцдрауа
сыфны снейт.

- Ари афелиетон иануцаз иашоума? – исазцааит.
- Ааи, ишыжэдыруа еицш, сара амц сымхэазацт, – иаар-пшқаны, саапышэырччаны инарасхэеит.
- Арзаҳал иҳарѳору, ҳхала иҳақцару? – инеизцаа-ааиз-цааит.
- Арзаҳал сѳыр акалашэа иқалоит, шэхала иқашэтца, – схэеит сара, избанзар, аиҳабыра зырто арзаҳал шимыѳуа здыруан.

Иара уацэқья априказ сыртеит. Сықхашья-қхатцо табуп хэа среихырхэо сприказ сыманы адэахьы сдэылцит, аѳны иқоугьы уа дысзыпшын, тынч ҳаицақхьарц, ҳаицгэырғьарц.

Ашьшьықэа, амаршэа кны сѳыба иѳтызган ҳнақхьеит.

«Цгэажэ-ица Кэантра лахь итаны иматцура дамхуп, иматцура ихы иархэаны иакэым ахьықайтоз азы».

Цқья исгэалашэом, аха ахэшэтэыѳцэа рмашьыналоуп сгэахэуеит аѳнықя сызлааргаз.

Уажэ сѳыга ақынцта хэхэаза иахьықэу ааигэарагьы снеи-уам, счыгэза аѳны стэоуп.

АЗБАѲЦЭА ДРЫСТОИТ

Сара қхэыс даасымгацызт. Убри азы иахьсаҳауагьы, иахьсмаҳауагьы, чароума, қсхэроума, цьара иагсыжьюамызт. Сѳызак ак сзиун сгэы қжэаны сықсуеит. Уи иаб иқсхэы аниуаз ѳырххыла дааны исеиқэан, уасак ахы сахо изызгеит. Иѳны аниныхэозгьы даан ѳажэа маат қапшьза «иеишэа» инықэстеит. Қхэыс данааигоз ақара наистеит...

Саргьы ақхэысаагара сѳазықастон, илоуцаз аауры-хуеит хэа, снацэақэа харқэало, исзылаз сықхьазеит. Ари сѳыза (ихьз схэом, ижэла схэом) суацэа рақхья днары-гланы иасхэеит. Аха, мап! Гэырз, шашэаз дынкылаз дцеит. Дмыззеит, аха дмааит.

Уажэы «азбаѳцэа» дрыстап хэа сгэы итоуп.

МАРТ ААБА

Саргыи ари аены саалаган, исылшоз ала аоны икоу лымац зуит. Ашыжь шаанза сөөгылан илыдысныхәлеит, лымшныхәа – Март 8! Нас амца еикәыстцеит. Лара диоуп дхәапза, лхы лыршышуеит, гәыбғанс илутои – лымшныхәа ауп. Сара ашышьыхәа сындәылтын, акәытқәа скуеит хәа салагеит, аха амырза иагар акәын схәатәы анхарташаз, ашәакь нарыластан өкәтарцынак ласышьтит. Ахысбжыи анлаха, сыңшәма иламхацөгьа-хан, ддәылкьеит адәахыи. «Ажәеипшьаа иситаз» ақәада рыхьшы нақ-аақ икны сшааиу-аз хәаифеахәит.

– Ашара убеит, аха ахәлара умбааит! Шаанза хакәты затқәа ушыма, шыта акәтагықәа рцынхәрас афьымшыи уфалап, – март мзеипш «дхааза» даасфәгылеит.

Аха сара слыхәаччо сгылан, «иахьатәи амш лара илтәуп, иахьазатқөык ус ишқасызмырхәлари» – хәа схәыцуа.

– Иааутаху рызу арт акәтқәа, утахызаргыи уаб рыцха иахь ига, снапы нагзаны ак қастом, – лхәан, днеины дхәыцаланы диеит.

Лара диашоуп, иахьа зынза ус лсырузом, зегь сара иқас-цоит. Ачуан зәзәамызт, аха ачхәар цқьаза икыдын, азна азы тақәаны амца инақәсыргылеит. Сыкәтқәа ачуан илтәстан, амца нарытацаны, сыфқьаса сыңшәма лқаратра сашьталеит. Уи ақарақәа итаз аатыршәшәаны «аталкучкақны» сцан, ахәытдәфага аразина галошқәа, ибзиоуп хәа исымадырчәан, ибзиазар фбаны изымгои, ас абзиа еснагы уаф дақәшәом схәан, фбаны илзаасхәеит.

Амфәан сахьаауаз дәқьанк снавалеит. Иаасхәаз агалошқәа реиуа абыб рықәтата иқәжыи шақа утаху, аха урт адәқьан тауарқәа рыхәқәа еиха илақьын. Зыхә мачу шқалзаасхәоз, иахьатәи амш лара лымш акәын! Сгәыргьатәә, схамтақәа сгәытақәхәә, ақхзы сфәшы афны сааит, акыркыр сыччо дахьяз сналхагылеит. Илзаазгаз агалошқәа данынарыхәапш, азык азы амцабз фалқьеит, нас қшышьала атәуара дналагеит. Абасоуп. Ахамта ауаф игәы қанатцоит, игәы арқшаауеит.

Агалошқәа иаазгаз хномерк рыла еиҳан лшьапқәа ратқьыс. Итбаа-тыцәза, азын шака лтаху ақлапад аталцоит, лшьапқәа арцхоит.

Уажәы ахәыќатцарахь сиасит. Сыкәтқәа рќны саннеи, урт хәапца ижәхьан. Амала, ишцәырхәтәыз схаштзаап, афы асааит, аха уи ажәраќны иапырхагамхазеит, итатаза ижәхьан. Урт аатыхны аишәа иныкәтцаны, акрурахьы сиасит. Дыпцәысзааит, дхатцазааит ахәыќатцара иадхало сара дысырехәазом. Амца уцрыддуа ушьқырызаны ахәыќаутозароуп! Сыкәтқәа злазжәыз ачуан азы ахәарахәа ишуа иакәгылан, алыхәта аахысшьылан, акәтхәыцқәа акы хымкәа зегьы аазаасхит. Нас ашыла лаласыжьын жәа-минуткгы мтыцкәа, абыста еиларцәиуа иуны илыкәсыргылеит. Акацхәыр сызбал аазгоит хәа атуан сыхәнеит (уи уоуп итәахны иахьхамоу). Пытк сыцәкатәеит, аха избодаз, пыткгы лыбаазган сшааиуаз, хәцгәы гәыгә алымхәцәкәа ақәпасаны сыкәтқәа акы ағыцазза иааспылеит. Даара акыр агәрпд хтеибаргьежыт иарей сарей. Изулакь икфәацаланы иамсхит. Азмахак лфәжәаны исцәагеит, хәзәахәы надкыланы...

Сбыста ааилырхны инакәыргыланы, сыкәтқәа рцәырхәра салагеит. Цюуки-цюуки ахәсақәа реипш, акәты ахәыцқәа акакала амхра аамта ақәмырзкәа, итатаза ижәны иќаз рцәақәа сларыхан, иаагәылсырцәрааит. Акәытқәа еифымхзакәа ианумцарто еиҳа ипатууп, ус афбагы еифымхзакәа ачанахкәа ирнысцәеит. Абыстагы еикәзац иантцаны инавасыргылеит. Сәи-суаткеи аатыхны иныкәыргыланы, наќтәирахь сныфнашылт. «Бхәы мазеиуп, бгыла, сыхаара!» хәа наласхәеит. Схамтақәа лгәы ќартацәазаап, уажәыгы ахәхәыхәа лылағырзқәа аауан! Ари еиҳаугы хәцк ицшәма илзеиғышьахьеите, уамак ќастазшәа лгәы шќарпшааи! Аха лара усоуп. Унацәа ырбаазаны илфүшьыр – аены хәлаанза илхаштуам. Лгәы пшқоуп!

Нас, сыпшәма дгылаанза схәан, сгәылей сарей хнеидтәаларазы даазгарц сәеит. Уигы баша дтәамызт, дқыпца ипцхәыс длыцхраауан, амфқәа ахьышьыз лирбон, лара аќәақхәа дасны ыршьышьара дафын. Дсыма сааин, хлатәеит.

Сыпшәма акәтқәа еиҕымхзакәа иахҕалымцеит. Адәахы илган акыргы дадхалейт, аха, амгәагы ҕылхзаап, еиҕыхны, ичаңаны иахзаалгейт. Уи аҕены ус лсыруп хәа сгәы иҕамызт, аха илымухт лнапы аасыдлымкылар.

Сыпшәма иаалнахауаз аҕы зеггы дара, зда ххәартам ахәсақәа, ирызыкын, рныхәаҕақәа ракәын. Шықәсык ахынтә Март 8 знык акәымкәа, лассы-ласс ирзыҕалартә еиҕш рыда-хныхәалеит.

Абас излаҳалшоз ала, хмаашьазакәа, хәылпазынза дара ахәсақәа рзы атәцақәа хкуан. Зынзагы ххы хәмеигзейт.

АМАЦУРА ХӘЫЦЫ СҢАХУП

– Цюуки аматтура дукәа бзиа ирбоит, иҕкәаса урт ирышьтоуп. Сара истәху аматтура хәыцы ауп. Уи шыбзиоу, агәама ахыскыз азлагараҕ ауп. – Мыстафа дгәыргәатәа даҕын иажәабжь ахәара. – Саб иблақәа ушәшәырахан азы азлагара сахашәыртәа ихәан, дахадыртәейт. Ари маттура хәычуп. Аиашазы, иблақәа акыр ирыгын, аха уамашәа иубаша, знымзар-зны убри азлагараҕ аҕыкәрей назгоз азә дашшуа смаҳаит.

Саб изласыдитаз ала, есуаха аиләшәшәымтазы хәан цыркыы ыкәттаршәс хәатәа ду нақәтаны, снақәтәаны сын-кылсуан. Саб имацара дыҕазар, саагьежны саатәа сәы инақәхны иназгон.

Аҕныҕа санцоз сәы атцы икәуа, ашьапкәа ыттарбаҕаны сагон. Аҕны сахәаиуа «уаама, уан дукәыхшааит» хәа сан (аинвалидраз ашәкәы лымагәышьоуп азы аколнхараҕны аус лузом, аҕны дтәоуп) даасцылон, ауашишәара аатәа лызқәа инықәырсны аматтуртахь иналгон.

Адыршаҕыны абазар аҕы сықәыргыланы ашыла сәатата ахахаиарахәа истиуан, сшыла нтәаанза шылак ргомызт.

Жәлар рышәицшь ауаҕы ихымзар қалазом. Сабгы уи дзацәымцейт. 149 шықәса дшыртагылаз иааикәшәан длеи-қәыбга дцейт.

Ғаацәала имгәырөөз уаә ҳақамызт, ҳеан цыркыи ада. Уи атцыхәа аффаҳәа икьо, иаразы кашырраны адәи иқәын.

Ус ҳааиуан. Саб ихатықан аусура салагарц сан ауа, атынха зхәаз иеипш, иазылкит, аха акгыи алымцит.

Ақытақны уаҳа мацура бзиас иқақәоу хәа акыраамта хрызхәицуан. Саб иашья Ақәа аматцура ду иалоу дҳацыр-хырааны, иҳазбеит аколнхара арахә рфермаґы аусура салагарц – арахә ирымтца ахш ашәкәи ианыстцо егыи ухәа, арахә рыхьчаратқәи акәымкәа (урт зыхьчаша дқамлар хәа ушәоу).

Ус егыиқаҳцеит. Анкыи зны бжь-класск срылгашәа шәиқәкәак сырхиан, арахә ирызкыз техникумшәа заочно ҳасабла саб иашья цыара стейтцеит, иахыкәу сыздыруам. Ацарагыи стцоит, аусгыи зует. Еиґыу абақоу.

Сызтаз атехникум уалгеит хәа ансархәа, хәимеханк хферма аиҳабы Гәымтә снаидтәалан, дад, уара уцара иқам, ушәара иқам, уматцура сара соуп изыхәтоу, исанaujьроуп, иахьатәи ҳаамта ацара умамкәа акгыи уақсам хәа цқиа ихи итагаланы иасхәеит. Ақсразгыи имуит. Ус акәзар есуаха аәнықа иуго ашә, акәац, ахш рыбжа-рыбжа сара исытала, сузашшырц утахымзар, схәеит. (Сизашшзомызт. Сара ианакәзаалак ашшрақәа сцәымгуп, азәгыи сизашшуам, азәгыи дысзамышшаит. Ус дсыршәоит хәа ауп ишысхәаз). Иамуит.

Нас иарейи сарейи ғәғәала ҳаиванагалеит. Аколнхара ахантәафы цсымтә Гәымтә дааидгылан ҳахәык иаҳзеиґыи калеит. Гәымтә аферма дшеиҳабыз дынхеит, цсымтә, усгыи уи аколнхара хнырхәны иара идын, дақсахыр қалазомызт, саргыи арахә рҳақым хәа саанхеит. Уиґыи мацура хәицуп, сара истәху ауп.

Уажәи ҳахәыкгыи ҳажәәа еибытаны, махәфеилхәала аус ааует.

Дасу ҳзыкқәоу бзианы иаадыруеит.

Сара зыцсы тоу арахә хатәгәақхарала «нырцәиқә» ишцо ала ашәкәи шьтысхует, дара рнацәа ацартцоит, амхәыр аадырхаует.

Гәымтә арахә ахш маңны ишрымтцау ихәоит, – хара хазыразуп.

Цсымтә иус усгыы каиматла идыруеит, – хара хақәшахатуп.

Абас ххы хазныкәгозар хәа хәфәгышьоуп. Макьяна акомиссия хзымаазацт. Иззакәу сыздыруам, аха уртк рызбахә анаасахалакы, сцәа сытзызаауеит, еааны анцәа инаимышьтааит.

АЗЛАГАРАХЬЧА ИГӘРА ГАМ

Камыгә аатцәак азна аңықәреи илагарц азлагараф инеигеит. Азлагара ашә ыцашьыхаа иаркын. Даара акыр дыцшит, аха азлагарахьча данымааза иан «илыхәтаз» налытаны, ушьтахьтәи иңықәреи иеы ишақәыжыны, аоныка иааигеит. Аоны дахьааиз ицшәмацхәыс Марика даатцкьеит:

– Игахт, игахт, улақәа шаацшуаз иаихиҳәеит хшыла, афахаажәха иаргыы уаргыы ишәмоуааит!

– Икаитцац ауп, икахцари нас, игозар халалс анцәа иицааит, – ихәеит Камыгә.

Иамеикит хәа зегь дара роуп, Марика латцкыыс аиааира цәгьан. Азлагарахьча усгыы игәра гамызт.

АҚӘЫЦЬМА АЦӘА ЦУТК АҢЫҚӘРЕИ ИАЦСОУП

Колнхарак аңны азеицш фермаф лассы-ласс ацхаста роуа иалагеит. Мчыбжык, мызкы ахала-атыхәала цәкатак ма гаацк ызуан.

Ацыхәтәан ишьақәдыргылт ақәыцьма ишафоз. Аколнхара ахантәафы Қьамсаду аизара катцаны ирылеихәеит, убри ацхаста катцо ақәыцьма шыны ацәа хзаазго ауафы пүтк-пүтк аңықәреи тзы-цыцхьаза иширто ала. Анхацәа ақәшахатхеит, агәыркхәа рнапы шытырхит. Мшәагә хәа

ари ақытан шәарыцаф бзиақ дықан, ишәақь аашьтыхны абна днылалейт. Қәыцьмақ ацәазы ашықәсан дныкәызгаша ацьықәрей иауейт.

Дук мыртыкәа ақәыцьма шьны, ацәа кказа иаахыхны иманы дгәыргьатцәа иқыта даарылалейт. Зегь цүтк-цүтк ацьықәрей рымхуа Махт икны дааит.

– Иустазом, цүтк акәым, кылақьгы устом, – ихәейт Махты.

– Избан, абар ақәыцьма ацәа ахыкәу?! – даатқьейт Мшәагә.

– Ари акәзамызт ҳарахә зфоз, баша ари ақәыцьма агәнаҳа уқәутцейт, ҳарахә зфо абри сгәыла – ҳқолнхара ахантәафы Қьамсаду иоуп. Убри ицәа ихыхны исзааугозар, цүтк акәым ф-цүткгы ацьықәрей устоит, – ихәейт Махтгы.

УЧАРААН ИЗСОУМХӘЕИ?

Ачарақәа... ирулааит цыхәапцәарада ачарақәа, агәыр-гьарақәа. Арпыс ицстазаарақьны зегьы ирейгыу анасыцхә анбаимоу? цхәыс дизааргарц аҫацаагацәа анцо ауа ауп. Анацьалбейт, игәы шцакәу уи ауа, адырфауа, адырхауа...

Ауафы дхыкәкәааха дажәанза арт «аухақәа» игәы иҫахәхәа ишҫоу иаанхоит. Ахацәа шәоуп сызҫу, аҫыцҫацәа шәшыкәло са исыздыруам. Убри аҫнытә, ахәса аазгахьоу ахацәа ишәабжьазгоит убри анасыц шәаналалаз амш арыцхә есышықәса иазгәашәталарц (ҫаацәашәала). Уи аҫены хатцей цхәыси излауала иицәхара аашәырмац...

...Ахәсақәа аажәга, анасыцқәа шәоула, ацстазаара ус иаҫахуп сара сакәзам изҫаху, сара стәы салгахьейт, ауғә ықәхха сыхәда иқәуп. Снахәыр кәлом, саахәыр кәлом, ажра иҫаршәцәкьаны сцоит, зашәа шәаргы шәызбаша.

Цхәыс данаажәго, (зегьы иаразнак деицаажәгазом, азәа-зәала иаҫа еигьуп, мамзар ахаршә шәарагы ҳахәом) «иааи-гогы иаргы еиҫымцааит, сара урт абастаху» шәызхәаша

шәимыңхъан. Шәгәы иауазар, иамугәышььозар сыздыруам. Гәыкала иааиуагы заманалатцәкьа ижәдыруеит, җезымдыр кәшәымтцозар. Убри аҗыргызмалраз Мамсыри сарей ихәхьыз ауп абра исхәарц истәху. Ажәә шәасыршььызаргы иаашәчха, шәәқәшәеит.

Мамсыр хәә сызҗу ауараш азы итиуеит, саргы иара ик-ноуп иахьызжәуа, уаха ааигәә цьаргы икам азы. Убри алоуп хагьзлеибадырзо.

цхәыс дааигоит хәә слымха иантас инаркны иара иахь амфәхытра саҗәытцит. Усура санцогы скылцш-кылзырәуа, схы нацхьак-аацхьакуа мацара сшааиуаз сапыхьашәеит.

Хәылцазын. Азәы қбаадк фызза икны, Мамсыр цхәыс дааигоит, зых иахәо шәнеи абаацс хәә агәылацәә ирахәо, са сахь ихы ирхеит. Ахәәцахәә снеин ашьышма ааигәара иказ ахамам сынталан ашә насырkit. Сызлак ала ахышәгы сынкылцшуеит. Хлажә цас иауазшәә иааин. Ашыф-шыфхәә атыхәә кьо ашә иадгылоуп. Ашәәцьхәәф... ашәәцьхәәф схәоу (иаххәогы хәытцашәондаз!) ани ачараз иразхәо з хгәарц дааталан «ацшәма» ихәеит, «шәит» ихәеит, «чит» ихәеит, аха ацшәма дубар даахә. Ала аказшьақәә рыла акы игәы иаанагазар калап, ахамам ахь ифәнааиха, хла «аак» арган ацқәә хырцьяцъан илеизытрысит. Иқбаад иикыз имна-хырц ацсык ааигхеит, иаргы днытцахәаша дцеит.

Ачара аниас абрагыра саҗәытцит. Ус Мамсыри сарей хәаи-фәхаит.

– Ааит, уара, агәатцәажәпа, афызарей ақәларей зыз-ныкәымго, уфызоуп хәә иахьарнахыс усцхьазом, угәыргьара салаумырхәит, – хәә слей слейгәйдлан, ихы гарта имоу дкастеит. «Даҗазны цхәыс данаазго схала снеины иуасхәоит, уи знапы ианыстцаз хәагоу диқәгәыҗааит», – ихәеит иаргы.

Абас калар ауеит.

Ачарақәә... ирулааит цыхәаццәарада ачарақәә... агәыр-гыарақәә... аха ихааны, ицшзаны, гәыкала еигәыргьо ауаа алархәны.

ИҚӘАҚӘРА ЗГААИТ...

Ұыңыа цәажәон, сара сзырәуан (сара ацәажәара аныс-
таһу, ажәа ауаара уафы инисымто, ижәны саныкоу ауп). Аиеи
еицәажәоз руазәы игәы тыччауан:

– Сразғы иакит, сразғы иакит, хымш ацсшьара сымо-
уп, иқәақәра згааит уи аһапыцқатцаф, – ихәеит уи инапқәа
еинкьо.

– Узыргәыргъои, икалеи? – дцааит ифыза.

– Сыпқәыс лһапыц лыхьуан, ахәшәтәфы икны дахьнеиз,
итдихит. Хымш ркынза бцәажәар калазом хәа леихәеит, лһы
еихафәхәа дтәоуп, наныкьара. Хымш ацсшьара сымоуп.

– Уи ахәшәтәфы иадрес сахәа, қызжәк изызгоит, сыпқәыс
мызкы дымцәажәо дкаитцозар, – ихәеит ифыза.

– Сара камбашьк изызгон, зынзак дымцәажәо дкаитцозар,
– ихәеит сфызакгы, ари ахтыс аниасхәа.

АФЕРМА ЦЪМА ШЦАХААУ

– Уа мшыбзиа, Ладикәа! – схәан, аколнхара ахантәафы
икабинет сныфналеит. Дыфсхатцгылан снапы аасымихит.
Акәардә даахан инацәа нақәкны исирбеит стәарацы. Стәеит.
Сиғацшуеит – дысғацшуеит.

– Агазет азы аматериал стәхуп, шәусқәа шцо еилыска-
арц сааит, – схәеит. Дызлазыразыз ала ихы ааирмацъафәт,
кьаадқәак аацәырганы сапхьа иаакәйтцеит. – Цыпхи сынтәеи
шәусқәа иреигъуи? – сцааит. Ақьаадқәа иситаз инацәа на-
рыкәикит, уа иануп уахәапш хәа акәһап. Нас ақьаадқәа
сааркәатцын, сиғацшуа салагеит. Иаргы икьаадқәа даар-
кәатцын, дысғацшуа далагеит. Икалеи, зфумтуеи, сара
скны усырцәажәахьеитеи хәа акәын сара шиғацшуаз.
Сцәажәахьеит, аһа уаһа сурцәажәозар уаб уицоуп хәа акәын
иғацшыларәа иахәоз.

Ус т-р-р-а хәа ителефон абжыы геит. Атрубка аакәихт.
«Ладикәа укоума?» – атрубка абжыы тыфәуеит. Ладикәа ихы

ааирмацаѳкѳт сыѳоуп хѳа аанарго. Ателефон иасуаз анс ихѳеит, арс ихѳеит, аха Ладикѳа дыпсыр акѳын ажѳак ани-хѳашаз, нас атрубка ныкѳеит.

Сара напыла, шыапыла сияцѳажѳо салагеит абригадакѳа ирусушыаз сеихѳарц. Зегь рзы инацѳхып ду сирбон. Уи иаа-нагоз ибзианы аускѳа цоит хѳоуп.

Уаха ажѳак ансзиѳымхза, сѳагылан адѳахыы сцеит. Бри-гадирк даасыкѳшѳан Ладикѳа иѳны днасышыт сара сѳны дзымцѳажѳо зызхѳоу сзеиликаарц.

Уи иѳны аѳымтра еигьуп, мамзар иаауѳытшѳо зегь агазет ианицоит. Зны ус даан, иускѳа данрылга ашытахь, дсасымзи, ѳмак изахшыт, ихѳы кѳхѳеит. Аишѳаѳы, алѳатѳа ахылзз, еикѳыпсылаха ажыхѳѳа иикыз аѳыкѳѳѳѳа инаххѳаны идѳыкѳеитоз дахѳапшуа, абри акѳац агѳама шѳабзиоу хѳа арѳхѳара дакѳымтѳеит. Амыждаразы, аферма ѳмакѳа убас ихѳауп хѳа иаасѳытшѳеит. Ашытахь «Аферма ѳма шѳахаау» хѳа хыс инаѳаны, кѳыкѳу хѳа агазет санѳаны ауаа сыѳрылеитѳеит. Ачык-ачык аасыгхѳеит уи азы акомиссия иааз смѳѳура самырхырц. Аферма абшытѳа рыцѳа акѳмызѳгы... смѳѳура слымѳа саркѳада избараѳа...

Уажѳы «Аферма абшытѳа рыцѳа акѳмызѳгы» хѳа хыс инаѳаны агазет данысѳап хѳа сгѳы иѳоуп, нас дахьѳо зым-бани...

ШѳАРА ШѳЫЗУСѳѳѳАДА?

ѳыѳѳык аѳар ахѳеидгылаз ѳахмадак днарыдгылеит. Иѳаххѳеит урт зуѳѳѳѳоу еиликаарц. Шѳызѳкѳынѳѳѳада хѳа драѳѳѳѳауа иѳынеихѳеит.

- Сара Хакѳыѳѳ-иѳа ѳьон соуп.
- Сара Махѳ-иѳа Роберт соуп.
- Сара Шьмаѳ-иѳа Ваниа соуп.
- Сара Чкмыжѳ-иѳа Анатоли соуп.
- Сара Ламшыѳѳѳ-иѳѳа Жаннета соуп.
- Сара Кѳабзач-иѳѳа Маринетта соуп.

Шәықара шәахьзааит, дад, шәабацаә аңсуаа-гәышьа-
заарын...

АХЬТӘЫ ШӘИШӘИ

Ааигәа ныхәак ҳапылон. Иҳалшаз ала аишәа ҳархиеит. Аишәа агәтәтәкьа иҕаңшьза изны икәгылан ашәишәи еиҕым-
хзакәа, ипазанаха. Иавагылоуп ахәаса сызбал, абрҕман ка-
канла ичапаны, абыста таруа иантданы.

Ас афатә бзианы ианыҕоу азә дуқәшәаргы утаххоит,
хагоу имацара дчааит. Ус, аныхәа бзиала иазнеиша хәа
агәарҕ дааталеит ҕанда. Хлеин хлатәеит. Ахпыҕқәа (уажә
афырҕанқәа модазам) анхалс амы напахаркит. Акәац
ааҕеуа (акәац ҕены акәзагәышьам ишырфо – еимыжә-
жәоуп, аха ари итааршәу кәацуп) хнаха-нахеит. Ғанда
акәац игәамҕагәышьазаап – еи, анцәа, иара саргы ас
иҕоу саҕгәхәаазом, аха... ашәишәи ахь дыҕшуа далагеит,
аишәагы днықәпш-аақәпшит ахәызба збозар хәа. Уацәы
иубап ахәызба, ахагара сзаама уа иқәстартә.

Ғанда иган инапы нахьишьын иахәызба ааҕихит. Ды-
тыззан сшәишәи днахагылеит, амаха лҕеихәарц акәхап. Сар-
гы ссөйттыззан иахәызбеи инапи еидгәаланы иааныскыле-
ит. Даасҕаңшуеит, саргы сиҕаңшуеит. Нас ҳаилибакааит,
дымгәаартә ҕшьшьала исхәеит ашәишәи аҕоурых. Уи зтиуаз
лареи сареи шыыбжьаанза хшеиҕыхоз, лара ынәажәа
лхәон, сара – ҕажәижәохә, ашьтахь ҕажәи жәибжь рҕны
ишьақәхаргылеит. Уажә иара даханы, амаха амхәаны ифарц
игәы иҕоуп.

Мамоу, дад, ари ашәишәи еиҕымхзакәа уа икәгылазааит,
аишәа арҕшоит!

АКӘЫДИ АБЫСТЕИ

Ааңста аиҕхаа, жәлар рымәаду аңхьа, ҕыц иаадыртит
акрыфарта «Аңацха».

Шыыри шәнеины акрышэфандаз уа. Сара ыынтэфа стэа-хьеит, сөызцэақэак срыцны.

Арака ацсуа милац хчеицыка ауп икоу. Ацсуа пацха, еилырфаца хэажэла ишшны, уныонолоит. Уа аматц зуа «бзи-ала шэаабейт!» – хэа ифеацха-феаччо, игэыргыатцэа иупылоит, удыртэоит. Ацсуа мца, ақыдқэа еифажыуп, абыста хаббала иуны икнахауп. Хыхь, алша алшэшэо иахакнахауп акэац еифыкыкыа, ицыцашха, уи иоахыкны абыцакы-шшы иқэжыуп ашэха былгыа дуқэа кацшы-кацшыза ирваны. Ацацха акэакы акны ахацшыа дуқэа ыы еиқэатцэала иткэацуа иртэны ицоуп. Еиха ашоура анбаацсу иара хышэашэоуп, уаханы ижэла, уеатала, интэап хэа ушэоу. Ажыагы уатка – уигыы нтэара акэзам, азыхь еипш иаауейт.

Шыыбжышытахык, сөызцэақэак срыцны, акы хнацхарц хнатэейт. Али-ацси рыбжыара хацхыа аишэа иаакэдыргылейт ахэыл кацшышыза иртэны, акэыд апырпыл алкыо, ажыагы уатка. Хпыфк-хпыфк лтахарпкыны еипш, иааины иаакэгылейт аирыз азна аыы хышэашэаза, ажыцаа ашша алхэацо тэыла изны, ашэха рша кэакэаса, акацхэхыр сызбал.

Сара уамашэа избо, уи аены сымгэа злапымжэаз ауп. Убас акрысфейт, акрызжэит, егысыхалалхейт.

Сара ианакэзаалакы крыфаншытахь сшыапы нейтцысхыр бзиа избоит. Сындэылцит саалеиоирц. Санааи сөызцэагыгы гылахыан, иахфаз-иаажэыыз рыхэгыы ршэахыан, «Кох», са исымшэози егыи схэейт, аха ирушаз рухыан. Уи даарак ихыаазымгейт, ауаыы дызкэымшэо егыыкам... икастцари, нас. Ажэакала, схэап-жапуа аоныка сааит.

Аоны икоу есымша, исымхэац цышыа, иласхэон уи акрыфарта «Ацацха» хэа идыргылаз еигыу шыкам, знык уа дганы крылфастцарц сгэы иштэоу. Самырталны, хабацэа, рабацэа рыфашыоуп арака икоу. Урт ас акрырфон азоуп акрынтцырагыгы зрымаз. Аиаша схэап, абас есымша акрысфозтгыы сыкэра шэышыкэса ракэым, шышэ-хышэ ркынзагыы атцэакыа ишта-сыршэуаз. Уи иазаауейт.

Сфатахыа насыгзейт. Дызгейт аон икоу уи акрыфартахь.

Рнапқәа ҫаҫаза «бзиала шәаабейт!» – иахҫыланы аҫаҫха хәәнарғалейт.

– Иббома рынамыс зейпшроу, – хәа сгәырғьатәа сыпшәма сналҫәапшит. Иутаху ажьахәта ухала иамх рхәан, хәызба дук аасдырkit. Амца сахагьежьаауа акәац ейҫыкькьа икнахаз аварахьшәа слахан, иҳазхашаз аҫара лҫысцкьааит. Хкәйд, хбыста, хсызбал, хкәац, аирыз азна аҫы – аицш қьафура збахьадаз. Ах ейцш акрыҫаны хәагылейт.

Ххәы хазтаз дҫәаҫха-ҫәаччо даахадгылейт.

– Шаҫа утахузей? – иатәамбацәакәа, сыхәмаатк ейлаз ҫыцххараза иҫтызгейт, иатахызарггы ацәынха симтааит. Ус-цәкьаггы скацбейзам сара. Ауаҫар иҫырахәа ейцш, импахьшыы иацхьа иамаз ала инапқәа аарыцкьо даасыдгылейт.

Жәахаҫа маати разынқәаки роуп, уамак ыҫам, – ихәан, мацкггы исыцу лахь даапышәырччашәа иуит. Сыхәмаатк ласымпытшәан икашәейт. Ашьхымзатра ейцш, сҫы гәәҫаза иахьыҫейхытыз асапыць тагылазшәа аштхара икәкьан уа ианхеит. Сылақәа тыгьежьааза ейҫәапшуан, иарггы дыс-ҫәапшуан. Нас сыпшәма сналыхәапшит. Лхы-лҫы ейлыг-рааза иҫалахьан, лылақәа кылцан дсыхәапшуан. Ара акггы сызуахәом, аха аҫны хнейр алақмар хәибархәап хәа акәын уи лыпшра иаанагоз.

Хышә шықәса ракәым, хымшггы сызнейуамызт, есымша ара акрысфалозар.

Аха уейзггы саангылараны сыҫазам, снейны акрысфалолит, амала аҫызцәа срыцны ауп сышнеило, ани рацхьа сышнеиз ейцш, ус ейҫа ейгьуп.

Аҫны иҫоу лакәзарггы, ацәы нкаршәны тоуба луит дсыцны уаха цьарггы дшымцо ала. Уи сара дарак иҫпырхагазам хәа ауп ишыздыруа, аҫны дтәазааит.

ИШАР АКЫ ХНАЦХАП

Сгәыла Иаснаҫи сарей аҫы хәхықәааит, аҫатын ахара хәкәйтцит. Акрыҫараггы шәаҫәйтма хәа хазхәазггы ыҫоуп,

аха макъана акрыфара ҳақәымтцацт. Сара аҗаҗынҗирҗа амагазинқәа срызгәаан ауп аҗаҗын сзақәыҗыз. Урҗ аҗаҗын уафы ишизеиҗәуу рдыруеит, араҳь иқәҗаны ирҗиуеит ахашәалахә ҳауеит ҳәа. Ахашәалахәы роуп шыҗа, – егъаас-хәом, сагъахом, уа итәзааит.

Иаснаҗ аҗаҗын ахара дақәызхыз иҗшәмапқхәыс абзиахә лоуп. Уи аҗаҗын афшы лаҳар дқәырқәашыуа далагоит, нас дырҳаны дышәуеит. Аҗаҗын уахонатҗы уааигәара сзааигәы-шәом ҳәа агәылара дҗаны дио даналага, аҗаҗын каимыжыыр дабаҗоз! Агәылаҗәа рзы дауааигах иҗқхәыс!

Уажәраанза аҗаҗын зыбыба иҗазымҗаҗоз, аҗаҗын ҳарҳа ҳәа ихәаркыиуа ихашыҗаз рыбҗа ашшара ааҗҗәеит. җаҗынҗы җыара ирҗыхыашәар ҳаҗхыа иааины, иаҳәагыланы абырқхәа алша иаханы ргәахыы ирышыҗуеит, «қоҳ, ишҗабзиоу абааҗс, акызатәык шәахи, изеиҗшроу шәымбари» рхәоит. җара ҳәаҗырпыққо, ҳаҗсалымҗкуа нақ ҳнарҗырҗуеит.

Абарҗ рҗасазгыы ҳахом. Саб иҗсаныс.

Афы ажәра ҳзақәыҗызгыы мзыс иамоу абарҗ роуп: аиаша ауми иаҳхәара, шәара шәшықоу ҳаздыруам аха, Иаснаҗи сарей арыжәтә җәгъала бзиа иаабоит. җхы атқкыс еиғъахшәоит. Ашыақар уаткеи. Амҗырбҗгыы уаткеи, ашыақар шәи даарак пату ҳазрықәмызт, аха анҗәа иишаз афы җқяа ҳҗыхыашәар, ҳамгәақәа аҗчы рыхга, аҗжәарахыы рхы андыр-халакы «хнорма» қалеит ҳәа агылара ҳалагон, ма ҳаргылара иалагон.

Зқяаф ықоу ауафы акы иамҳахәоит, акы инарқәҗоит. Аха, ҳарҗ ус ҳқанатомызт, ҳҗәа илалашышь иҗон. Амала, нас зыҗсы җоу акы имхәакәа ак имукәа. Иаҳхәап, Иаснаҗ ижәны афны даннеилакы иҗқхәыс даалысны дикуан, абыржәыҗәқяа қабакқ ахықәзаалакы иҗшааны изны исәҗатҗа ҳәа. Ус ифәыҗа иаҗаххон. Ақабакқ лзыҗшаар бзиан, илзымҗшаар Иаснаҗ аҗқал дашыҗалон. Аҗқал җшааны, азна азы қәҗаны иҗқхәыс лхы иҗасырҗоит ҳәа далагон, аха иауамызт, иҗқхәыс лхы дуун, аҗқал ахы җшәан. Нас зык нылхыиршон ауп, аҗқал җиәуамызт. Ус ихәмаршәан.

Сара ижэны санаилакь, «афны икоу» амфаду афны бцаны бтэа, азэыр диасуаны ббозар афныка дсзаага, цэыцақэак дсыркыр стахуп хэа ласхэон. Ус уафы имхэои? Ачеицьыказ зегь хақсы тыхны иахкыми? Аха лара илузомыт. Урт ырыхара акэым, уара усзырххагэышьом лхэон. Нас сгэауан, аха цьюуки-цьюуки реипш икыдыстазомыт (лашьцэа ирхэоз сыздыруамызт). Иаасцыхьашэо фба-хқа чанахи цэыцей цены сыфхэытдаланы снаион. Шьжымтанза схэапза сыцэан, уафы сицырхагамызт.

Ашыжь саныфадгылалакь ақатхь азна афы ахырхырхэа афыласырхон. Иршны икоу атыць азы ақэутэар абжыы шцаго, убас ыффыхэа афы сымгэа иахьтафэо абжыы сахауан. Нас арцэтра сахагьежьяауа сылталон. Хэылк шеибгоу усгы атрышэ иасырсуан. Афны икоу усгы хымш-цшьымш уаха дсацэажэазомызт, тынчран.

Ари зегь иазаауеи, уажэ Иаснафти сарей арыжэтэи афатыни хархықэааны хакоуп. Хпыфк ауаткеи хэатэцак афи еишэак афны иахжэуеит. Аха уи зызхода. Иаххэап, фымш арыжэтэ агьама хамбацкэа хаказар, еизакны урт ибжьахажьыз хжэыр азин хамоуп. Усгы фхатцалоит.

Хахықэааижьтеи мчыбжык афара цуеит. Иацы хпыфки хэатэцак афи лтарпканы, Иаснаф дшыкоу збоит хэа агыларахь сфынасхеит. Амфан сышнеиуаз ажрафкны дпатматуа, ани афнқэа фатцо хқыта ирылаз Иван дтаиоуп. Ихылцеи ипалтеи ишэыхны хазы ишьтоуп, иара азы дылаиоуп, ашоура дакызаап рыцха. Хгэылацэа рла Дамшэ ашыф-шыфхэа абз ифнашьуеит, ихагьежьяауа имац ауеит, иаргы дыфрымфрымуа «ты моиа лиубов» хэа акы дафуп. Дамшэ азы ихэоу, ма азэ дигэаланаршэоу аллах идырп.

Ипалтеи ихылцеи ихы инатцатцаны, сахьцоз Иаснаф иахь сцеит. Иаснаф, уацафккгы ускак алфа тыцуамызт, уи афатын алфа шихыббуаз еипш.

– Икоутеи уара, афатын ахара уалагама?

– Салагеит, усф иара уаргы уаха, афатын азэры хцэагахьоума, зегь ахоит, – асигарет аасиркит. Уа аиаша ихэеит. Иахцэагахьада афатын?

Нас сара Иван ала дарбзо ишихагылаз атәы иасхәеит. – Макъана харт афыцъа Иван иеицш ала хар бзо уафы химбацт, нас иамаҳки, афыхәра хзакәытци, – сгәы иаанагеит сара.

Иаснаҭ дсықәшахатхеит.

Ауха уи ицхәыс аҕабақ лымамызт азы ацхал ала зык нылхыршеит. Сара абаҕа-хпаҕа чанахи цәыцеи ртыц «инықәцаны» схәацза снаиеит. Шар хәылк снацхәп, ағәра ақәыршәны цәыцақәак дәықәстцап, шыта усгыи халагеит.

АЧАРА КӘАЦ

Ачара кәац аҕама зымбац акәац зыхьзу издыруам. Шә-ныхак ркны сноугаргыи сықәуеит уи акәац еиҕу ыкам хәа. Иаха ицсылуо хәа уалацшны, акәац шшацасалаха иаахәаны иаага, ижәы, утахызаргыи изы, иутаху азу, аха ачара акәацци иарей абеидукуло – хәыки-шьхаки рыбжьоуп.

Ачараҕ акәац зтаржәуа, шамахамзар, қәаб дууп. Арахә шыны, еиҕыкькьа, ицхатәы-цхатәуа ишыкоу, илага ил-тарыжьуеит. Агәы, агәатцәа, авашас-хы ацсылара, ачача, арцхәкәа, ацылгьд дуқәа рбафлаша ухәа зегыи еилажәуеит. Ижәымбахъеи атәантәкьа ихыло зеицшроу? Убарт зегыи еибархаауазар акәхап, афыцтәкьа шцакоу, инкыдыртцааит!

Сара, верск ачара ахыруа савсны сцозар, убри ачара кәац афыи скуеит. Дыдрыцшь ныха иамафәоуп, ачара кәац иацызго акгыи шыкам!

Ачарақәа лассы-ласс исархәалоит, сахънеиуа ахаршә сшәоит азы. Сцалоит, ачара кәац сфоит. Хәҕоу итаацәа акәыд иадыртәаланы, иара ачара кәац ифааит. Уи намыс-дароуп. Афныка санаауа (лашьцоуп ускан), цылгыдык ма жәфашәаҕьак, зхәаз иеицш, еилых камцкәа, қьаадк аакәыр-шаны сыкәа интацашәа афныка ирзаазгоит. Афны икоу ахәыцқәеи урт рани, ачычмаса реицш, иасны иркуеит, алакә уа икоуп. Еимцкәыцә ирфоит. Ғамала хәицшуп даргыи сар-гыи. Нас, ачара кәац арт ирзааумгар, игәнаҳами?! Аиашаз, игәнахатцәкьоуп!

Ауаа рчарақәа рзы сцәа схысххьейт, срыдынцәалахьейт, ачара зуа ахьгәыргьо сарггы срыцгәыргьойт. Иақәскит уажәы сарггы сгәыргьарц, ауааггы сыргәыргьарц.

Сыфны ағәтәы мардуан еилабааза иамаз ламхәаны ил-кажьны, аңара аацсахны, абетонтә мардуан замана еиххәа-ейтцхәа илаганы иластейт. Шьта иныхәатәын. Сқыта-уаа срыцхьейт, акраазгашаз афызцәа, ақәлацәа, ауа, атынха аг-смыжыит.

Ауха арахә хқәақәейт. Акәац, абыста, зегь мазейн. Ус, асасцәа ааит. «Ахаршә» ршәейт, атәарахьы еихан, итәейт...

Ашьаңа ду афы абыста аләатцә ахылзз ианцаны иқәуп, аңыкахыш, аңыкцәатцәа, афы, ауатка. Аха абжафык кәац еытк раңхьа иқәым! Асасцәа еилараа итәоуп.

– Уара, арт зыхкьей, акәац зрышәымтәи, шәыззыцшуи? – ағьеф фаихсыргеит акәац иахылаңшыз аиҳабык.

– Ирахтә акәац абақоу, цымацәыкгы нымхейт, кәац-даггы уаф акрифахьейт, ус инацҳааит, – ихәейт акәац иахы-лаңшыз.

– Ыы, изгазеи акәац, иҳақәлада?!

– Тәымуаф дхәқәымлазеит, ҳа хтәқәа роуп. Уашьтан ҳаи-ламхарц азы пытфык ҳартәан, ирфаз рфеит, егы ипҳьаркыз акәац ртаацәа рзы афныка иганы иаауейт, ачара кәац хаауп-тәа, – ихәейт уи ашәикка.

Мап, мап, астцәкьа намысдароуп. Уажә фыц арахә исшыуа абаазгои сара?...

АФСТАА

Афстаа дааин, убри еипш иқоу аматцүра дахәейт, саб иң-саныс, уи афыза аматцүра ықоуп хәа ахаан ишысмаҳацыз. Сымгычкәа аус зурц шәтаҳызар, хар змам матцүрак сышәт, суалафахәы абас 250-300 маат ркынза инейртә, насггы сыштәоу суалафахәы афны исзааргозароуп, ихәейт.

– Ас еипш иқоу аматцүра ҳара ихәздыруам, утаҳызар да-еа матцүрак уаҳтап, аус уы, – ххәейт.

– Исышәт азауад аҕны адиректорра, шықәсык аҕара ишә-
зызбоит, нас уи азауад ижәбар ишәзымдыруа иҕастап, –
ихәеит.

Иахтеит уи амацура. Ииашатәҕьаны, уи азауад аабар
иахзымдыруа иҕаитцеит: капеик амал амамкәа, «ирыцкьеит». Наҕ дамаҳхәеит. Ишимуаз «авиговоргьы» аҕәақхәа иөеи-
нахкьеит. Днаганы афабрикаҕны директорс дахтеит. Уа
шықәсыкгы изнамгеит, ихала арзаҳал иөит сматцура самшәх
хәа. Дамаҳхит. Афабрика зыфназ ахыбра ахаҕа изымтиит
акәымзар, афныматәоума, даҕеакоума, иҕаз ак нымхеит, зегь
наҕ дрыгәтасны итиит, ақтқәа еикәчаб иныкәитцеит. Даҕеа
«виговорк» чапшьза инеихаркит.

Ари дгәахәызар изхара ифагәышьааит ххәан, аресто-
ран еихабыс дахтеит ашьтахы, аха мызкгы изнамгеит.
Аус зциуаз дылкажьны деитцырхит, зегь имацара ифоит,
хара акгы хҕеитцазом хәа. Асуд илага иларитан, уажәгы
рус рххо ирыманы икәуп, дрыпкәтәҕьоу дрымпкәтәҕьоу
цкьа еилыркаауеит. Иара даалаган, аресторан малс иамаз,
иахзыз, уаф иааихәартә иҕаз зегьы итиит, ақтқәа еикәчаб
иөит, дагьықәцит. Даҕеа «виговоргьы» ҕәазза иахтеит, игә-
гы иалсгәышьеит аха. Даҕеазны абас аиакәым ҕаитцар, хаан-
гылараны хаҕазам, еиҕа иахтоит «авиговор». Ихы анизым-
дыр, иҕахцари!

Аха уажәшьта, абни аҕхьа дзыхәаз амацура хазитар, уаҕа
еилагара ҕаитцарымызт, «виговордагы» дынхагәышьон.

ИҢАБУП САХЬОУРЫЖЬЫЗ

Зегь зыхкьаз, ацхь иагаша, ацгәы еикәатцәа ауп. Ахәаша
ахәылбычеха ақытахь сабраа рахь сцон. Асабшеи амҕеышеи
сҕеинеитдыхны тынч, шәырк-қәырк, мацарк цахә-цахәо,
зхәаз иеипш, сызхара сфарц, изжәырк. Цшьшьала, смашьы-
нала хақалақь сахьналстәҕьаз, сымфә еихнатцәарц цгәажә
еикәатцәа дук ацыхәа-баба ашьтарҕеыла икәырызаны аҕы-

нанахейт. Ахых, шыта җеи шыкамлоз здырит. Гәаҗрас иамои, иаасзыңшыр, нас имиасри, аха иауоу, аңсы амхарацәамхеи!

Аилашәшәымтаз акәын азы аблақәа смашына аблақәа реиҗа идырлашон. Ацгәажә мышытацәгәа саңхәа ииасыжыу-азма, излацоз ала смашына аңскы сыртәиит.

Уи акәхейт, ацгәажә аҗыжбжыи амилиция ишәыршәыр-бжыи еицгеит. С-«Волга» атормоз сшыапы нақәсыргәгәан, акаҗран цәырцәаны, иааныскылеит.

Амилиционер дыбҗаго даасыдгылан, инапы ышытыхны салам сиҗеит. Саргыи ашацақәа «сааеыжәтын», схы асаара ишытасуоу схәо аҗынза слаиеихырхәеит. Сыжәаа нҗарс иааникылеит. Аеыоҗәа ағфыоҗыи оасҗаст. Шыыри, хкаарачанымзи, саргыи ақытаҗны сызәеигәышыар, ахә мшәа, аңса мшәа, цәыцақәак лҗасырпҗон. Сыжәаа кны сырқәаңқәаңуа зыжәоашәаҗыа ылапцәаны еихо ажра ахықә ахь иҗәазоз ацгәажә снахаиргылеит.

– Ари иазууз убоо?!

– Избоит, ааи, аха сара исха...

– Уаангыл зны! Уара иухарамкәа, нас сара соума изхароу? Абас акәын ушныкәоз ауаҗы дааиуазаргыи, аңкара еилоугеит, уус закәанла хәхәаңшыроуп, усҗас! – сырқәасқәасуа амашынахь сима иҗынеихейт.

– Аңкара еилазгаз иароуп, ацгәажә ауп – сара усс исымеи?

– Арирахь усыватәа, амилицияҗны еилҳаргап.

Напы мызәзәада исымкуаз смашына җыц ицәа азна ыжәны аңскы иенадиджылт.

Уажә хҗежыны амилицияхь хҗароуп. Уа уаха иаабода, аиҳабацәа ықәтхъазар акәхап. Ақытаҗыи аасгәаласыршәеит. Аңықәреи ехәартәиуа, иҗаңшыза изны, акакан пыххаа, ауатка, нас «анцәа» иҗаңшыны кәчышь җак сзыршыыргыи, аоҗәа, уацәы, уацәашытахь аңсшыарамшқәа сыңсаҗа кыдсым-цои. Афаха-ажәха змауз ацгәажәи амилиционери абаас-җаҗауаз...

Ахаан машынак ус иҗқәо исымбацт уи смашына шы-цирқәоз, иуасымхәеи, шыабсҗатҗас иҗеит, иҗа. Асқәа алоуп

хәа сыказамызт. Ихаиртәир ахыыкамлоз ажыѡхәа иаакәыр-
тәианы, аххымшақә амилициахь хҕынаххеит.

Хцашья сгәамҕхазт аспидометр снахәаҗшит. 100-130-
140 километр акатахәа астрелка иаццо инеиуеит. 200-300
анызтҕы уахыҕы инеиуазар акәхарын, аха анцәа илҕха
аиуратә ақалақь агәтатәҕья камбашь еихиаа дук икльшь-
малышьуа иаауан. Хмашына алашара ирҕсит, иаиркит,
ирхәхәеит, ирҕааит, аха акамбашь, агәтәәаҕынза изымнеит.

– Атормоз уақәыҕәҕәа, атормоз...

– Усҕырхагамхан...

– Атормоз аркы, уара, ари акамбашь ақалақь аҕны аны-
кәашья аҕкарақәа аздырзом, – схәатәы хеитцоу, ма акам-
башь шхаиуанхаз еиликаау сеидроу, хмашына аныкәашәа
ирмаҕит.

Уажәы избошәа збоит акамбашь алымхақәа ѡардаҕза,
иҕыҕза амѡа агәта иангыланы, хнеишьа уамашәа ибаны
ишхахәаҕшуаз. Нас имч зегь еизыркәкәаны атормоз да-
қәыҕәҕәеит. Ажәакала, хынтәҕа хәибарбылҕеит акамбашь-
ҕы харҕы. Капеи кылтәакҕы амыхьт акамбашь. Иѡагылан
икрамәаны ихьаҕш-кәаҕшуа ицеит.

Хмашына аҕхья иамаз асаркья ҕсычыны иҕатзазаап, сми-
лиционерҕы сарҕы хыла ханас икказа иааимаххит. Хҕы-
ҕьяҕы аҕәада хҕашы наҕ ханкылсны хнеиҕаҕшит.

Хымш сҕакын. Нас уала-ҕахыла, сҕынхацәа ашьталан со-
урыжыт.

Ашьтахь сызхәтакызҕы еилыскааит: аѡы ыжәны акам-
башь сахьасыз акәзаап.

Иҕабуп сахьоурыжыыз. Соурмыжыыр иҕастараны иҕази?!

СЫМѡАНЫЗАѡ

Адәыҕба станы, ҕыара сҕон. Ауха шаанза гарацас сар-
тысуан, сарҕы сҕахәахаа сыцәан. Икказа анааша сѡагылан,
сзазауа снеин сҕы зык нақәтәаны сааит. Аѡны иҕоу исылҕаз
ахәырҕан хәычы сынтаҕшын, расақәак, тәәкәак, нас атҕыс

ахы хнатэо батлыкак алаха уатка тагылоуп. «Скаруат» аа-илсырган, снаскъан аденцьыр снадтэалеит, уа игҕачапаз аишэахьча схэы нықэстцеит.

Хаҕоу имала акрифааит, аиҳарак арыжэтэ аныҕоу. Аха ара адэыҕбаҕны издыруада, сыздыруада. Сҕаҕхьа атзамцахь ихы нархэны ашшы ихга азэы дыцэан. Снеигҕтасын даасырҕшит. Сгэы иҕаз иасхэеит, саҕхьа иқэгылақэаз илапш арччеит. Дѡагылан иҕы зэзэаны дааин, ибз иқьышэ иаакэшьюа даасыдтэалт. Импытагэа иикыз импахьшыы аишэахьча инықэшьшэа, уа инықэитцан имышьхэылтц нықэикит.

Ѡ-чеитэыцак сдшаан рыбжа-рыбжа, алагырз еицш иц-қьаза илтастэеит. Инееидкшаланы илтэхарпкеит, зыкгы нашьтахтцеит, араса хнацхаит. Акыраамта илахь еимарццы икын.

– Фѡы цыда амам, аҕеакым, шаҕа иуатка бзиоузи! – араса иҕы интапиххааит.

– Сыпшэмапдхэыс лнапы итцылхуа абас ауп ишыҕоу, – саалафт.

Даҕеа акака ѡба-ѡба ххэо, сбатлыка аатахарцэит.

Ахаан еибамбацыз ауаа аҕацахэа хаицэажэо, хаибэгэ-зыргы цэҕья иҳамбо хааидхалеит. Ахыжэлаз хэхьрыцхаз акэхап, акыргыы иаахалсит.

– Уара арыжэтэ бзиа избо уреиуамкэа уҕам, ууатка умҕытрацаны амѡа уқэуп, шаҕа ицьбароузеи, иара акы иа-гааит. Арыжэтэ уаѡы изеицэоуп. Лассы-ласс уаѡы ижэуа далагар, дѡыжэыѡханы, акгы дапсамкэан дааумпытахар калоит. Уи схы итысхэаауам, сара сыпшэмапдхэыс дыхэ-шэтэѡуп, уи лоуп изхэо. Арыжэтэ мѡаныѡоуп хэа цьоукы-цьоукы ахэсақэа рхацэа рзы ишыҕартцо еицш, ахаан иҕа-лымтацт. Ауаѡы изеиҕьу афатэ бзиа ауп хэа илыцхьазоит. Умбои мѡаныѡас сара исылтаз, иҕацшьза изны иаатигеит. Сыбз сқьышэ иаакэсшьит. Инархэы-аархэны исирбан, уахь интэитцеит!! Сылақэа аццхь аатцыддааит.

Ичамадан ниҳчнитцан, ашақэ дасуа дыцэеит. Сара лассы адэыҕба стьтуан. Сеааидыскылан, ихы ѡышьтыхны ичама-

дан икәтзы ааҕыганы, газетк акәыршаны иаасоытцраскит. Ичамадан шыказ иныкастеит.

Снеигәтасын, снаскьоугароуп хәа даасырцшит. Ашә аҕнынза снеигеит, уаҕа сабеигарыз, адәыҕба дәықәлон. Сгәыдикылт, сигәзит, саргыы – убас (Сыкәты сымпытцы-өр-хьан...).

Адәыҕба аҕынанахеит, саргыы сылкақан икәты аасоытцр-хны сыоҕнапык рыла наҕ-ааҕ иаанкыланы, амаха аҕсылара схаҕыцқәа лаласыршьшьит. Зны дшанханы дсыхәаҕшуан, нас ирдыдит, дҕаҕь-чаҕыт, аха адәыҕба есаaira иарласуан, дызмыҕеит, изнымкылеит.

Аиашазы, иҕшәмаҕхәыс – ахәшәтәоы илхәаз иашоуп, ацыфа бзиа уаоы иҕырхагазам, ибзиангыы ишҕалзи лара, анцәа дынирцәааит.

АТЕЛЕФОН

Ателефон хамоуп хара, ихабрагәүзеи шыта. Иахьахтаху акрыҕазар, алымха аахарцәиуеит – аҕчахәа ихацәажәоит, уи азы есымза о-мааҕки бжаки ххы иакәхшаны инрахҕоит, убри хаҕуп, аха зны...

Иаххәап хамццакзакәа. Уахык асааҕ 13 ирхысхьеит, сасцәақәак стән, сеаҕаны изжәын, стахәахаа сшыцәаз к-р-р-р-р-хәа иаакәымтцзакәа стелефон абжыы сгәы иқәыоуа иалагеит. Изулак сеиха-еигәо сәагылан, атрубка слымха инадызгәалеит.

- Камшьышь иуада аума ари? – дцаауан азәы.
- Мамоу, ари ауада макьана сара соуп изтәу.
- Уара уарбану?
- Сара – сара соуп, – сзустаз иасхәеит.
- Утелефон аномер арбан?
- Стелефон арбан умбои, узысыз ауп, уаҕа иарбан, – иасхәеит стелефон аномергыы. «Саҕамзааит» ихәан, атрубка нықәйтцеит. Саргыы банкак аҕара ажьырзы лдәықәцаны, «уаҕамзааит» хәа сеиҕанхәытцалеит. Ашақә сасуа, сынҕана-

иҫаа-тааза ажәван иахьатцапсаз ала акәын. Абна еилачы-ра, аңра еиужра, лбаа Ахьтәы-кәара ацслымз гәзара зегы еилаңуцъууа ихьыразынхон. Иабаанагеи абрыскатәи аңра абра, зәыр иеиҫеихама, ирхытцазеи дара урт аңкәа? Ацсабара иланатцит аңрыцкәа, ииуеит, аха нас икатышәатуа, ишшәырза ианәеиуа, шамахамзар, уафы ибазом, урт ауафы илапш иҫамшәазакәа ауп ишрызхауа. Нас иңыхза, ибакаха ианыкалалак, уахәацшла шака утаху. Улапш, иара азыхәа ахы хәыцкгы алнаршәараны иказам. Аңбыгыкәа тырхха ихырчаны, аҫеиланахәоит, нас аңрыцкәа ҫатата инҫалоит. Амала ижәдыруазароуп аңбыгыкәа зегы шеипшым. Урт цкәа икылкааны ирыхәацштәуп. Зыбгыкәа мҫыгны итырҫәоу, амыкәмындыркәа змоу, урт «ахацәа» роуп. Зыбгыкәа иаарыкәыршаны, ирссаны итырххоу, бырфынцас ирпшказаны ихырчоу – «атыпхацәа». Аңкәа – «ахацәа» рымахә-чымахәкәа акыр ишәпа-шәпаза, еилагьаны иәеиуеит, акыргы рҫыхараркуеит. Аңкәа – «атыпхацәа» урт ирытцагылоуп, цша кәандак анаслак, аибархәытхәытра иалагоит. Дара зегы рыжәәкәа еилыршьны, еигәыдибахәхәала еилагылоуп. Ашәы-шыкәсакәа рхыргоит цтәада-гәарашәада, рышара еитцаразоит игәгәакацаза.

Абнаршәыра еилачыра – аңра еикәара, шака иссирузеи. Зегы аңрыц рҫассы ирҫоуп. Аха сишь, абан еихык-еитцкны еитцагылоу ө-цык цырыцла иахьынхаз! Икалазеишь?! Рәызцаә неибейцшны, рышареи дарей еитцаффы, арт? Абицарада?

Ацстазааражә, ацстазааражә... Анцәа дышцалахәмаруеи! Азә зегы ииҫоит, егы – акгы. Иҫиуаум ө-цлак, изуеит рцәваншьап. Ацәваншьап – ацстазаара мырзга, зегы изыркәашьымзеи.

Аң – аң ахылҫиуауеит, ауафы – ауафы дихылтцуеит. Аха рапхьаза ауафы амаамын ауп дзыхшаз рхәоит. Амаамын усқан ауафы дахшазар, уажә дзахымшауеи? Зегы здыруа роуп хзызцауа. Амаамынкәа еибга-еизоыда адәы икәуп, арахь ауафы дрыхшазом! Рапхьа адунеи икәнагалеи, акәтагь акәу, акәты акәу? Убри рдырзар егыгы

рдырп. Раҗхья акәтагъ ауп ицәыртыз. Уи абаанага? Акәты иахылцит. Ус анакәха акәты ауп раҗхья адунеи икәнагала? Ааи. Акәты абаанагеи? Акәтагъ иахылцит... Убри иафызойуп. Иахзымдыруа халацәажәарым.

Абар уажәы амза леины арацла иахагылоуп, фаскьаза ецәацъаа еилацәкәысуа иахацхоит. Иара абнара иахшаз фрыхьшкәак пшыруа ацъра ифылкьаны, иблакья-бласуа акәыркәа инарымцас-аарымцасуеит. «Шәырр», «шәырр», – црр дыргоит нанхәамзатәи арцуқәа, арашәыгақәа. Ацъра «ахацәеи» «ахәсеи» еицагылоуп, еидыхәйтхәйтлоит, цшак анаарылашәшәалогъы еидыгәбзыглоит.

Армарахь хшыраны, Аҗа-фаша хәа изышьтоу асыпра фыцәааны амшын ахь илашътуп. Ицырцыруа, ибарақьатха итажьу амшын кьантаз ду иаапса-икараха, аарла ацсы цоуп ухәаратәы, хрыжь-хрыжь, хыырч-мырч ахәоит. Уи фықәсуаз, ацәкәырпа ссақәа зразоз ацслымз гәзаракны зназы шәах-каҗаны иаакәхон, нас иныкәбон. Ари агафә иаваршә ифзза икәжью ацслымзра иалацсоу, еиуеицшым ацшшәы змоу амыдагъцәакәа амза ашәахәакәа анрылаццо, хыразнушәа еилаарцыруан. Фынла акәзар, амра аццхькәа ари агафә ацслымзра ишныкәпсалакь, ассир ара икалон. Ацъуа, алмас, ахьы, аразны, абырлаш зоурахкы утаху ацшшәы змоу ахазынахәкәа ара ицәырцуан. Иара ус ацслымзра шыра уенылажьны уфнапык рыла иааугәйдхәхәаланы уныла-иеи... ахьы аразни лаганы ацслымз илацсоуп – уаха акы узаххәауам. Дара амыдагъцәа ссақәа роуп алакә иалашоу. Акамыршша-трақәа реицш ихәшлацсаны, еикәархәы-еикәархәы ицсакьаны ацслымзра илацсоу. Абри азакәхап Ахьтәы-кәара захьызхазгы.

Фохьхьы, Аҗа-фаша ахыкәапеира акныцәкьа, ажәцдыс атра шачацо еицш, тырасла ижәагәаны ахьшькыртә ақьала ажәфәан иадубалон. Мамсыр ихьшькыртә – Амбара хәа иашьтоуп ара. Уажәы абри ацслымз агафәкынтә ари Аҗа-фаша унагәйдпшыло, жыц-мыцлеи, тыраслеи икәыршоу акызг-ра ицәи-цәиуа иагәылгоу амфәхәасҗала ахалара иафуп хфык ахьшькцәа. Амза шеи-шеи рхалашоит, дара рыбҗакәа ырхәа-

ихьшыкыртаҕнытэ азэы баша инапқәа ыркәалаауа дцаны, иҕамлазацт.

Уажэы-уажэ интгыла-аатгыло, рыпхзы аарыларбо, атциаа шытаҕычақәа, рымахэ-чымахэқәа рхханы иаанкыло, иа-фын ахәнара. Амза иднарбоит рымѡахәаста. Ршьапқәа икыддырччоз асыпи абғанч ссеи еилаѡеиласуа еишьталаны алада – агаҕахь еишьтан. Имариоуп – аладара.

Ихақь-псықыуа, рцәаматәа рыдчабло, апхзы рылхәраауа иѡыхәнеит Аҕа-ҕаша ахәызқәа. Ух гәышыа. Иа, хыхь иқәтәоу анцәа ду иуцьшыоуп ақьала ахьтацәу. Ахьшыкыртақәа зегьы иреихау Мамсыр ихьшыкырта. Мышьтабзиала... Ацъанат, Ацъра кашьшыы, бгьыцк нақәацом. Ацърыц рҕацсоуп зегьы. Мап, зегьытәҕьа ракәзам. Абан, залымдарак иақәшәаз ацъьрыцда, бицарада иахьынхаз. Атла бажә еицш, пашәда адунеи иқәхеит уи, ишьта-мта инанызаа ицоит. Иазыҕалеишь рыцхарас, изҕамлеи ацърыц. Аа, абан ашьапы гәҕәала итаҕқаны иахьыҕоу. Цкәына газак имшала бицарада инхейт. Арыцхара еҕацъара иҕоуп. Ашьапы тацимҕазтгыы... Иаакәыршаны ацәа ахимхызтгыы... Аѡызцәа реицш ахшареи иареи еитцаѡы, игәыргьатцәа иҕазаауан. Ишцассиру уахатәи атцх. Цақантә ахьарч-ахьарч хәа ацәқәырпа ссақәа ацслымз хьѡежъра дырбзоит, идырбзоит адунеи ахаан аахыс.

Ицегь илақәит амза. Уи уаха илбааны, Ахьтәы-кәара иқәтәарц агәы итоуп. Хацаҕьақәак мақәмындраха, итаѡаҕа-таѡаҕаза иааигәазаны амшын иалагылоуп ара. Шаҕа зқыы шықәса цуазеишь уртара изаагылоуижьтәи? Адунеи ахаан аахыс. Урт рытаҕа еиҕацшыы-еиҕацшыы ирымоу ахацхәычқәа рҕнытә ихәалмышьуа ацсызқәа еилоуп. Закәытә тыц пш-зоузеи, арт ацсызқәа рабацәа, урт рабацәа ажәытәқәа иалырхыз. Цабыргны ацъанат шкәакәа. Ацсыз шәпақәа еидеырбало, арт ахапкылхарақәа инарытдыс-аарытдысуейт. Абан разыншәа, акан еилаарцыруа изқәу цсыз ссақәак гәып-гәыпла иахьейцу. Азы атан ашәакәа зқәышышьу ахахәқәа рнаѡс ацслымз гәзара илацсоу ицырцыруа амыдаҕьцәақәа ианырзааигәахалак, инатрыс-аатрысны, инеимбгьыжәауеит, аха иаразнак иааизытәахуеит, абан амыдаҕьцәа гәаѡа

хэыцкэа рааигэара. Уаҕа изазо азы изаау, ахахэкэа ирыкэ-
жыу ашысламшэ инылас-ныласуеит, дара рҕаттахэы уа иры-
цшауазар акэхап. Нас акы ҕыцха ицо, егыи аҕада ицо,
ргэышцэа надырхэы-аадырхэуеит, ихэалмышыуа еиҕааи-
лагылахуеит, еиҕеихэмархуеит. Аҕны иҕоуп, ргэы тынчуп,
ирахатуп рхап ҕыашыахэкэа рҕны. Аҕсыз маҕаҕэа рааигэара
инеизом дара. Аиҕаби аитцби хэа пату еиқэыртцозар акэхап.
Ианбацэо, мшэан, дара аҕсызкэа? Абар, ашара уамак агым,
арахь дара уажэгыи еидыҕеырбалло, еилашыкыыруа еилоуп.
Имыцэазозар зынзаск? Цэыблаҕы икны имазар? Ус акэзар,
насып ду змоу роуп дара. Хара хэпстэзаара абжакы ипхызны
иниазаа ихэцэоит. 70-80 шықэса ихытцит, дагыыцэҕызам
рхэахуеит. Арахь урт ашыкэсқэа рыбжа цэарала ицоит.
Закэытэ аамтои уи акаруатцэҕыа ауаҕы ицэаго. Ауаҕы ип-
стэзаараҕны дзыхызараны иҕоу ара деиҕахызэҕышыон
акаруат ипырхагамызтгыи.

Аҕсызкэа, аҕсызкэа... Абан, цсызкгыи кахэхэа амшын
иҕалцан, азкэа амза ашэхэа нақэырццаны, дырҕагыи
иахьналатэрыз. Икылынцэаз азы агэҕа иаахаргыежны
ацэқэырца ссақэа рыҕедыртбаауа, рыҕедыртбаауа мацара
ахэра еимашышыи иргеит. Аха, абан, дырҕагыи, нахьхыи
иахьҕалпаз иара. Ус иалцэраа-алцэраа мацара ицон Мра-
гыларахь ахы рханы. Иахьынзацо, иахьаангыло здырхуада,
аха иагэарцхэцэҕыаны хыхьтэи ахауа лас иалан. Зегь мҕакы
мҕакы рымоуп...

Лажьхыи, ахацаҕыкэа рытцаҕа ашыцламшэ зкэшышыу
ацслымзреи амыдагыцэақэеи рҕны, армагыырма ихэазо
инеиуеит адыҕаҕиа. Ашыапы гынҕеиаақэа ыцарцо ихэазоит
анахь, арахь, иахьаҕахызаалак, амала зегь ирыцку – цхьа-
ҕа изцом умхэозар. Цтеикэатцас аҕсыз ссақэа еилачны
ана иаацэыртцуеит, ара иаацэыртцуеит. Ихэчымкэа изыз-
хахьада. Артгыи аамтала иаркы-иаркы, ирцэ-ирцэ хэа иаа-
қэымгылашеи. Акрырфо, мшэан, абарт аҕсыз цэыгьман
ссақэа? Шаҕа рыбаҕ рцэыласузеи дара, ишцатрысуа,
ишцеимбгыжэаауа иаразнак! Уа, ахьцэпыр кэтагы инаркны,
атцыс кэтагы иаҕароу ахахэ кэашкэа рыла ахап кылхарцэа

хырчоуп. Аңсызқәа, аңсызқәа, бышьтрала аратәи аңсызқәа ахра руеит, амшын аңақатәи адунеи ағы. Ара иит, ара иаа-зеит ахра ззырмуазеи.

Баша итәам аңсылмзпжы. Аеуац аңслымзра иларбылгыо ағығхара азырхауа, «аңхзы канатәоит». Адығациа еипш, уигыи шытахьлоуп ишцо. Абар, шәишәикәтагык иақаранатәхьеит аеуац. Уигыи уахынла ицәазом. Ицырцыруа, ишцеиқәатәоу, анаңьалбеит. Нақ-аақ, ѿ-хыцкны аихатә пацақәа аеуоп иара, урт аларқаны ауп шытахьла ирхәазо ишаго аидара. Ақарматчыс ықоуп, аха ақәраангыи ықоуп аңсабарағы.

Шәрр, црр, иаарыкәыршаны иааеуеит, иааеуеит ахәаца-мацақәа рыбжыи. Инахьхыи ахәазқәа ақны гәиықк амзаша цсатцлақәа еилагылоуп. Абраанза амзаша фыи лаха-лахауа иааиуеит, ахауа ицегыи иарзшыдоит. Махә фартцәк ааццәар, ацае аалгоит абнара. Нас зегь ааиқәлымхахоит.

Аецәа рхәеит хәа, ранаңьалбеит, еизцәатәаны ажәфан азмыжь иатцажьзоузеи уахак. Цьоуки рылашара цсыдоуп, цьоуки ргәамч иаха ишцоу удырратәи ицеи-цеиуеит. Амза рқырхагоуп зегыи. Уи уаха иқамызтгыи досу еиҕа рғәахәи рхәартә иқалон. Ак атқыиыс ак аиааи-уеит, адунеи ус иқоуп.

Ецәаңьаа-абжьәеишыңәа жәфангәи ақынза иеит. Уи иаанаго шыта дук хара имышьтыкәа аңстазара фыхоит ауп. Ааигәа илеиуаз ақәа ашәаңыңьаң бзиацәқьаны иарцсахәеит. Уажәи ара абнара ашьаҕа злакуа, аңытәа цәытәи аңша фыхьҕа иаанаго амшын цәаи рфыи еилалон, ахауа ырңьбараны уңынцәа иҕасуан, угәи уцңраартә, ушьамхы арцаруан.

Абар дук хара имышьтыкәа ашьхарахь ицблаауа иалагоит, усқан адунеи иахаршәу акаҕа еиқәара ырзтны, ашәахәа лаша аунажьеит. Усқан ауп, абыржәшьҕа ргәи хәыцқәа ааикәыццап ухәаратәи, атцарақәа, доусы ирдыруа рашәа хкқәа рыманы ианаацәыртцауа. Ашәаңыңьаңгыи цшьаала, зынзак агәырңынцәа ақара ирпазаны ирыцдыргызуеит. Ааи, абнарагыи аарлақәа улымха аңа инцәфратәи бжыи хаак ахылцуеит еснагь, амала зегыи ираҳазом уи, улымха даара ибзианы иазықатцазароуп. Зегь раңхьа иргыланы, уцәа-ужыи иалаазазароуп ашәаңыңьаң азгәыкра.

Лахьхы, цаќантәи хьарч-хьарч хәа иаафәуеит ацәқәырґа ссақәа рыччабжьы. Ахьтәы гәыргәал хәыцқәа аразны саан ианґсалоушәа ауп шәрр, шәрр хәа арашәыгақәа рыбжьы улымґа шаргәытәуа.

– Иа хыхь иқәтәоу анцәа ду иуцъшьоуп, ҳақхьа уаф дзымааит, шыта ажәеипшьаа илґха ҳаур. Атрышә асраґыи ҳаґзамызт, аха ацәеи аґси рхәоит, сґәы азтамызт, иаххәақәо ирылашәхи, аха, ас еиґш иґоу ақьала тацәны иҳауп хәа, – ихәан, Шьрын иартмаґ мґәакылчаа ааиґәныхны, тырасла игәдыз азганк инеиґеит. Акыр иканзахьаз атырас афәы чыда хааза уґынґа иґасуеит. Ааи, аха ахьшькәы иоуп уи атырас канза афәы зґынґа еилнакаауа, уаҳа азәґы. Уи ари афәы иґынґа ианґаслак ихырзырза, баф чыдак иланаґошәа дґалоит. Иааигәаланаршәеит ахьшькра аамґа шааиз.

Доус ишиманшәалаз ала ақьала хәычы иныґатәа-ааґа-тәеит, ихәыцқәа аахысижьґеи еибадыруз арґ аифызцәа. Ух гәышьа. Шыта рхәынґәрақәа ґыртланы цқьа рыґхзы рыла-дырбааит. Ргәы тынчуп, уаґәтәи амш дара иртәуп. «Шәиу» – гәыґра шәкы зґаз атрышә асбжьы акафхәа ифәаґалеит цаќантәи. Нас, акухәа, абри абна еилачыра аґьра еибар-кыра атынчра ду иахатәаз зазашәа иналахәґәеит. Ааи гәышьа, агәыґра мыжда – ауаф жьага. Уажә аґак рмаҳар ргәашьамхқәа ґарза, ихырзырза ифәәғалашт. Аха... «шәиу» ишәаґьхәафәа илкылґьеит аґак. Ргәы рымахьха иаанхеит. Нас инхьыдышьшы даеаґьара рхы дырхоит. «Шьыжь игы-лаз, еан еаба аґеикит». Изаґхеи, изхарада.

Арантә адунеи кәымпылза унапсыргәыґа иқәушәа иубарґоуп. Итылашьцаау аокееан аґа аґырґы фыпны иґаґ-соушәа ауп, хыхь ажәфәан ҳарґь шыґоу. Икәеи-цеиуеит дара иалаґсоу аґырґы ссақәа. Уи хыхь ауп. Цақа? Зганк ада ґьара абнара еихашьшьыра, ахьара, амзаша, аґсатґлақәа быбк-быбкза, ахәажәра, абацәра. Амала абырскатәи абнара еи-ужьра иґоу, шамахамзар, иналаршә-ааларшәны акәымзар, мчы бааґсык, қәыцк убацәом. Армарахь амшын – Ахьтәы-ґәара хьыршәыгә. Анцәа иґыґ – аґьанаґра ара иґоуп. ґхаста амоугәышьеит, имаазеит аґа инапы хәымга абраанза. Ускан

ари аьъанат – ьъаханымхозар акэхарын. Анцэа дызхылацшу адгьыл ацрасра мариам.

– Абри амзагьы хэцеибашьуазшэа, ашэхстақэа аныззала ишдакоу рыцха? – уи датцапшуа атаынлэа ахэхэахэа ахауа цьба иалато, изкэа ааитакны аькала инадитцоит Шьмац.

– Шэххстазам уи. Абри аь аьэцэ хьыхэнаны хнапы хейтацхыр, амза кьаьба ду ашца инахьахшьуеит. Илакэ-зеит иаххэеит хэа, – ихэан, Алыкьса илакэымха хэышлацса днагэтасны аькала ашш ицегь наь иналаир-шьшьит. Атцысгьы аатагэтасын, атцыхэа хьышткэыцэааны «тэит» ахэан, агэааеанылеит. Шаз цьишьазар акэхап, ац хэыцкэа ажэоақэа инарылшь-аарылшьуа, атцыхэагьы иналасын, илархэан изықэтээз алаба иладнацеит. Ажэоақэа ааитцыхны иаапырпырит – аьы аазэзэеит. Ахтарца нарнаа-аарнааит, аха рцухэа акгьы амцарымкит. Нас аеааикэацсан, тынч арцу бжькэа ирзызыршуа, ацэа хааза интанагалеит. Ациркақэа, «апаьақэа», «ахыртэыжэгақэа», «амацэақэа», «ацсылкэа» ухэа (рцу жэлақэоуп) еицырхашьшьы ари алакэымхатэ кырышлаба икэланы иара иахь иааиуеит!!! Иара аттахэа инарымтцас-нарымтцасуа рхых-шьых (рыжэоақэа ршьапкэа) нкацсаны еиытэцэа-хытэцэа рыфара иафуп. Дара цыхэаццэарак рымамкэа алаба икэшьшьы, рцэцэа хэахэаза иааиуан, иааиуан. Лакэми ари. Арцуқэа ахаскьын ецэараилан, ихэуан, ианшэартаз, уархыпхьаркуан, усканиара аьыршы ацсы заны, хыхь махэык икэтэаны, иаакэымтцэакэа, фьцха ицшуан, хаскьынк анбақэацари хэа, ирафэзон. Нас акэапахэа илалшэон, арцу афьтэазза ифыхэнон. Ус алашьцара иамнахаанза ахы ашьашэы татэаны ишэарыцон. Уажэы? Уажэы дара, арцуқэа рхала алаба икэибацаланы: «хаф, хаф» хэа иара аьыршахы еихоит. Иара акэкэыхэа ирымц-класуа, рыфара иафуп, арахь азхара калазом. Ацхыз мыжда. Аьыршкэа. Ирейгьу кьыршуп арт ирымоу уажэы – аьыршы шкэакэа. Икоуп аьыршы ацшь. Ашкэакэа злабзиоу, ирласны ибжьоит, абаф ацэыласны, аацсара азымдырзо, арахэыц иангыланы ихэмаруеит. Аиҳаракгьы харантэи ахышь алацш ицэашэоит – агэытца пашэза икоуп. Аьыршы ахэа – ас абаф

чыда алам, мацк ихъантоуп. Афыршы ацшь аѳакуп. Уи афыршы ацшь еипш дахынхалоит рхэоит абзыцкэа. Ахынхалара еиха еиѳанашьоит ахэмарра атцкыс.

Дасу зеггы рказшьақэа рымоуп.

Ақьала итажъыз атырас канза аардаданы, дасу излары-мараз ала рѳаашьақэкны ахышэ кылхарақэа инаркылпшит амраташэарахь. Ацъра, ахъара, амзаша-ацсацлақэа. Уамашэа ишоуп ацсабара. Уртгы хылтшьытрала еизааигэоу рѳеидыркылоит, дарей-дарей еиланхоит. Ацъқэа тэарпсаны, рымахэқэа еилагъаны еижэхашьшьыла, еиқэараза еикэагылоу рықэцэақэа урықэпшуеит. Ажэлакъаѳ, дамеигзакэа иақэипсазаап ацърыц. Иааит рыжэѳа еибытаны, рымч еибыта, имшын цэқэырпаха. Иабацэыртци, мшэан, уи ацърыц рацхъаза, ара иаазгазей? Анцэа идырп. Зегъ анцэа идырп. Уажэы ара амза рхачцоит, нас – амра, ирхатэоит нас ацтеикэара, ақэа, асы, афыртын... Зеггы-зеггы рыхганы адунеи ашэышықэсақэа ирылазаауеит.

– Ашара зызбзиахаша. Шьта уамак агым цыск адырра канатцоит. Ани хэарцъаншэа ихацрахэаз арахь шэаахеи, акрахэозар аабап, – ихэан, Шьмац итатын пачка «прибои» аатиганѳыцахы нхжэаны, еивтацкы еивтазапапиросқэа акы аарылихуеит. Ахы ааркытымцны, ихэхэаза ацатақэа змаз тацынкэак нтыршэшэаны мацк иааирдадеит, амца нацраирсит. Уи мацэыс хэыцны ақьала иаатцаццеит. Афыршы атцыхэа пшандагашэа иаарағаны, нада-аада инартцасы-аартцысит, «цэит-цэит» ахэеит. Итазны ахылпарч иахазггы нанархэы-аанархэит. Рааигэа-сигэа «црр, шэрр» зхэоз ахэаца-мацақэа минутк иашэаѳеит, «Цаѳ» аалгахт нахъхы абна агэтаны. «Къж-къж» аахгеит ари ашэапыцъапра иахылапшуа ахъажь. Уи илақэырццакны имитэыцэгъаха ацъра агэта иаалаѳит атыѳарѳар абжыы. Уажэ иара ахы хчааза, ацынта цэхѳажь-қэа ырхэаны, аблақэа кэбарза штакы иакараны, алымха тшшақэа ахэы қамсаза иртцассы ац тла агэаѳара итатэазар акэхарын. Уи ацэара аѳазыканатцоит, шьта мшои. «Циу-циу» хэа аеш цыхэабаба иаргзит. Ѳрыхъшьықэакгы ашыѳ-сыѳхэа

илакы-лакыа атлақәа рықәцә ала иниакыа-ааиақыеит. Акәыбрқәа ирзышәарыцоит.

Ақыала иахагылаз аць абгықәа рсахықәа тырхханы асаара ишьтаз маза-маза аҗада ихьатцуан, амза амшын ахь ила-скьон азы. Уа амшын иалхәхәо иалагылоу аҳацакықәа рытда аҳап кылхарақәа ирымоу аңсызқәа халмышыуа уажәгы ус еилоушь? Ааи. Рызқәа еиқәараза, рыштдақәа еилаарцыруа ирықәдсоу акан надырхәы-аадырхәуеит. Ианбацәо, мшәан, абарт аңсызқәа?

Аңқыреижәы, ахпапын бырфын гәза шақәдсоу аңыкхыш нақәрхәхә, ачахаржәқәа нарымтартцеит. Нас, ани ахацәа рыбла зырччо, изыртәуа, зегь зырпшзо, зегь зырхаауа, зегь зырмацәысуа – ауатка иаахеит. Лаха уаткоуп иара. Аимхәыц рыпхны ахпыф итаргыежьуп. Уаапсарақәа, угәырҗақәа аауханарштүеит. Хәшықәса дузза ирхыргаз агәырҗақәа... Атабиакәа, амлакрақәа, ашьаза-гәаза... Афашист – ауаҗыы-фаҗ иабашыра... Ирылаххузеи ииасхьоу аамта хьантәқәа... Абар, Ахьтәы-кәара пстацага рапхыа иахышьтоу. Ари ахьтәы кәаракны уахыки-енаки аңстазааразы узазыразымхари жәашықәса уаға ихәура аталара. Хышә шықәса сыңсы тоуп хәа иехәоит ажабаажә зфо алақәа еиқәатцәа, җажәеихәба роуп исазо, аха шыацкыала счоит ахәоит ашьауардын.

«Шәиу» – иааҗит тақантәи атрышә асбжыы. «Шәиу» – ироуит атак, даргыи мида-гәидаха инагыежыуеит. Уаха азәыр дыцәоума, зегьы рыхьшыкыртақәа еилахәаны рызқәа иқәтца, ақыала бзиақәа ирышьтоуп нанхәа аены иукуа ахышь халазом.

Лакхыи аҳацакықәа рытдака, амшын аца аңслымз гәзара илапсоуп бырлыштас иуҗаччо амыдагыцақәа. Урт инары-вак атытәа ахыиссы икоу ахахә дукәа хырчоуп еимхәыц ссала. Аа, абар ихәалмышыуа еилаз аңсызқәа цәырзызуа, ргәы тынчымкәа иааилахеит. Икалеи? Цәгыа ипакыкыуеит, еилаҗеиласуеит. Агәыларатә псызқәа сасра иахыааиз атып ргәапхазоуп, шыри ишпассиру ара... хара ихамазар иауеи, мшәан, ари атып? Ас икоу атып хара хакәымзи изықәнагоз. Хара храцәоуп, арт мацуп, арацәа ахыыкоу амч ыкоуп.

Аха асасцэа шысасцэоу инхозароуп. Амачи арацэеи ракэзам аус злоу. Ахыи хэыцуп, аха... Иабакоу аиаша, уеиҳа зымчу аанда уалеишшуазар! Аха уи уеиҳа зымчугыи иеиҳа зымчу азэы дќалахуеит. Аќсы дзыргылоу аиаша уеизгыи ицэырымтыр ќалом. Атэым рбаѓь, штэым рбаѓьу иаанхароуп, уаха псыхэа амазам.

Аимхэыц хыҳэҳэыла атыхэтэантэи ахпыфќэа аарылсит. Алаҳа уатка ажьаѓь уатка ашьтахь саангылап хэа агэы итазам. Ихыхэмарлоит акакачќэа. Ицаҳэцахэо ршьарда иналалеит, иаарлахфыхит. Рбаќлыка тќшша иаатарцэны, аќшгэынцэ лахарќацаны рхэырцъан интарцеит. Итацэу абаќлыка убла задхалом...

Мацќ иаахьшэашэаз ашырцазтэи аќша мраташэарахьинтэи афќэа иаарылашьќьырит. Мышцэгъаншьтахь, нанхэа мза ашамтазы ицегь аќша хьшэашэазар ауеит. Аха ара усоуп, зегь ќэымшэышэроуп.

Ацъра, ахъара ухэа рыпсы штоу удырратэы рыбѓьќэа аарла иааќэацацеит, рэынеихьыршь-ааихьыршьќэеит, инеидыхэыт-хэытлеит. Етэацъаа ажэван агэта инахысуеит. Даеа мацќ илхышэтыр, шоит. Нахьхьи ацъра еиќэара агэтаны абгассаќэа иааиларпцеит, асаат зутахузеи, урт ианшо рдыруеит. Арт рыбжьи заҳаз алаќэа еидгэамцло, ауура иалагеит. Иуулааит ртахызар, абгасса дара ртэы ќарцоит... «Изтаху ииатаху иҳэалааит – сара сызлагара лагалааит». Урт рыбжьи агэампхазаап «ќьыж» аахгеит хьажьык. Изыргэаќуеи ахьажь?

– Аибашьра шыќэсык аќара шагыз абра, абыржэ хэхьтэатцэќьоу аќьала хэхьчон Антипа рыцхаи сареи. Рыцха зысхэо, аибашьрахьтэ дахьзымгьежьыз азоуп. Харт ашэахстаќэа хзынхазаргыи, хапсќэа аагеит, иара ахэаша дабакоу. Абыржэы амш албаапшра шханахэоу еиќш нанхэа ауа акэын, – иеисииз ишьапы неитцыхны, ибѓагыи даеацъарала аќьала инадцаны, итатын алфатэ хэхэаза ахауа цќьа иалахэашьуа дцэажэон Шьрын. – Ускангыи уаха еиќш шаќа хгэыргъази аќьала тацэны хэхьаниаз. Ари еиѓьу ахьшыкырта Апсны цъаргыи иубазом. Цабыргны, азэы абра

дтәан, аха изымкит хәа уафы имахацт. Шәымбои, арма-
рахь амшын агаҫа иаваршәны зәаазхаз ахьшь ари абнара
аҫықә иқәымшәарыцакәа уаха цашьа амазам. Ари ианыф-
хәыншәалак, аҫазыхаракзом, ахыгәхәа акаҫа иаадгыло-
ит. Нас знык аҫыс ааурҫырит ауп ахьшьгыы укаҫ ахәаҫ
аалнаргоит. Аиеи, изхысхәаауа Антипа рыцхаи сарей уаха
абра хаштәоу еиҫш иартмаҫ азна нанхәа чыс иааигаз,
ишәыр уатка ухәа қыф уны адыршаҫены жәхьан еиҫш амра
шеианза х-хьшьыки, малмыҫки, хьышьранки, ф-капетки
хкит. ҫшаргәыкгыы акаҫа иалахажьын, аха нас акаҫа наҫ ир-
шәшәаны иаухажьит, излаххәоз ачавра хамазамызт, иагь-
захтахызеи. Ахьшьқәагыы зегьы еиҫшым. Уажәы ара хтәоуп,
атх пахеуеит усгыы, хцәажәоит. Адунеи аҫы зегь жәлала
ишоуп. Аеқәа жәлала ишыҫоу еиҫш. Иҫоуп азлагара ҫы ам-
гәацәа ҫылхәсза, арха иқәу аҫыхәа харгьежьаауа. Уи аҫ-
гәард хәа иашьтоуп. Иҫоуп мҫы зықәзмыртәо аҫы цышә. Уи
закәу жәдыруеит – аҫыф. Дара зегьы еқәоуп. Убастәҫоуп
ахьшьқәагыы. Иаххәап, ахьшьжәлақәа роуп акапет, ахьшь-
ран, амылмыҫ, ақьа. Арт аҫы азәыр дихәо аха акгыы иухәом.
Аха абар ача зкуа ахьшьқәа (ача акра иагьакуп, иагьыфбоуп)
архьнаҫштәыла, ахьыпштәыла, чам-кызилаҫшь-шкәакәа,
ашежышкәакәа ухәа абжьаратә хьышқәа рзухәар ауеит. Арт
инарпынцоуп ача еифцәа изкуа абжьафашья, аиқәатцәа-
хәычы, аиқәатцәа-ду, аҫшыцқьа. Нас? Нас уаха иарбан? Нас
ахьшьқәа зегьы реиха... ахы ижәдыруазар? Мшцәгьаншьтахь
итыҫтуа, жәфангәыла ишәарыцауа. Уи махәи-цыси еиқәзмыр-
тәо, бшьтрала ашәарыцаф ишьа злоу, ашәарыцаф еиҫамс
иоуп издыруа. Уаха даҫазәы дыршьа имазам. Изакаҫи уи?
Изакаҫыи ахьшьқәа рах – ахәыхәрыхьшь ауп.

Аҫеилкәыцәаа, аамшташәа иҫырбо ахәыхәрыхьшь знапы
икәтәоу ашәарыцаф – диеиҫшуп ҫыҫк ахыы шежькакараза
зҫыбыа итоу ауафы. Дласкәантраза, игәы харакза, ҫҫтхәашәа
дҫыруа ахауа далоуп уи. Ахәыхәрыхьшь егьырт ахьшьқәа
ирылазыршашь ашәарыцаф – акәадырмахеи аҫи ззеиҫшу
иоуп. Изхысхәаауа, исгәалашәоит Антипа рыцха, ачаврақәа
хзымхо ханалага, имаркан харҫ длахан икказа иааимыхны,

ачаврақәа чыгә-чыгәза иаалихит. Ажәакала х-хьшык ҳкит, аха руак закәызеи!!! Сара ақәҕыстуам, иара ақәҕитуам. Иара зкыз сара соуп.

Ақата ианалсхуаз ирласны сылақш ахызгеит, иаргьы дынс-хаххит усқан, аха иаразнак ачавра илаҳәаны инышьтастеит. Ибыз иқышә иаақәишьит, саргьы – ус. Сгәы хытхытуеит, иаргьы игәы атың итагыломзаарын. Ашьтахь еиқәырццак ҕ-хьшык иикыз ачаврақәа ирылаҳәаны иахьышьтоу ах ипшуада – зытда кылтәоу ҳақшыак иаҳзаҕызоуп ани ааста. Антипа идыруоушь ани зыжәлоу? Шьрын идыруоушь ани зыжәлоу? Ҳгәы итыхо акы акәзаап рыцха.

Абар ххәыцымыцуеит, ажәеипшыаа даххылақшуеит, шыта хтәы-ҳамаа шаны иҳамазар, аҕныка ҳцоит ауп. Иҳазшагәышьбар. Рчаврақәа ирылаҳәаны, аҕада ргәы ҕарханы ишьтоуп ҳахьшықәа. Аха «ани» шытоуп. Иауазеи, иласхызи Антипа, схала саар. Абгақәа сырфозма. Искәнамгои. Шыта – иша. Акьанч тақсатәуп «ани» азыхәа. Акьанч-кьанчуп. Бадрақ акреилицозар иаргьы еилнацоит. Акәтағь агәы еиқш, рыбақәа тырҳаны рыедырххоит рчаврақәа изрылтцауазар хәа. Знык рчаврақәа изрылтәраар, зхы иақәиту птадас икахәхәа ажәҕан аштда инытдалон. Аха ауаҕы инапы рхьыст, еиқәыҕахәа инышьтанатоит. Ауаҕы дшәартоуп.

Идыртәҕьоушь «ани» зыжәлоу? Абри азцаара ауп хы-цьагьы хгәы итыхо. Ашәарыцаҕцәа ажәеипшыаа иратәеи-шьаз еиҕыршароуп, уи абна иақьабзуп. Абна атдас еилоугар аузом.

– Ҳазургәақуеи, уанацьалбеит, изыжәлази «ани» хәа шәҕызҕышәшьаауаз?– ианизымчхаза дцааит Алықьса. Аха, Шьрын пшьшьала иажәабжь наигзон.

– Уи сымхәар хәа шәшәоу, уа смаишеи. Егьырт аҕба иахкыз хәара зқәым хьшықәоуп. Акы аҕежьцқьа, егьы – аб-жьаҕашья.

– Нас уртгьы хәара зқәым ракәзар, излеипшыми «ании» дарей, хгәы зуфои? – Шьматгьы даахыццакит. Ғыц иҕы-цеикыз апапирос амца нацраирсит. «Шәрр», – «црр», зхәоз арцукәа арашәыгақәа, рыба инхыслаз ари амацәыс хәычы

азныказы иааикэнакын, аха еитаналагахт. Ақьала злашшу иканзахьоу ахьаца бғы атыраси рыфшы еилазшаны, ихааза рдынца итасуа, итатаза арас канза илаиоуп.

– Шэымццакын, акы аанмыжкэа зегы шэасхэоит. Абри хара хэхьыкгы хуаауп, аха кэзшьалеи цшралеи, зхээз еипш, хэипш? Хэипшзам. Ишырхэо еипш, хэыки-шьаки хэбжьоуп. Убас ауп зегы шыкоу, убас ауп ахьшькэагы шыкоу. Ажэла ыкам зхэо сара сиқэшахатым. Уажэы «ани» хэа хэзфэ ахьшь жэлақэа икоу иреихауп. Иара згарыда? Цэбыргны хэхэапшуазар, ажэйтэ хэбацэа шазнеиуаз иашан. Ашатэы зшоз еикэлацэазар, акьанч тэрцсон, изыкэшээз иитэху али-хуан. Мамзар, еихэбы-еитбыла. Хара хэикэлацэоуп. Ацшсэа азыхэа «ани» уара иумаз, егырт сара изгап схэар ауеит, аха ахэаха сымтакэа «ани» мтарс игар? – Иаргы абасцэкэа дхэцузаап рыцха. Хэцкэынцэамзи.

– Абар уажэы иахшароуп, шыта хэкэцроуп, хкэалагы даеа цьоуки иртэхароуп, хэбла иабо зегь хара ихэзтода. Акьанч тэхцсар акэхейт изыкэшэо «ани» игоит. Уеиз-гы сгэы иамузт, «ани» амыжда снацэкыс накэскын ир-хынацштэылоу, ифэжь шкэакэоу, изыжэлои хэа сиэзцааит Антипа. Дсыхэапшуа, дсыхэапшуа, нас даапышэырччейт. Сара сеипш иаргы цэара ибахэзаап «ани» аиуа. Уи еипш ахьшь жэла икоу 10–15 шыкэса рыфнуцкэла қытак акны азэы ицыхьашэар, ицаны ирбоит, идырныхэалоит, «хамшыта ххы иалабааит, хэлапш хцэам иануп» хэаны. Ажэйтэан аамтала уи зцыхьашэоз хамтас ах изыргон, рхэоит. Аа, абар уажэы уи сара искын, еиларфаца ифэхэаны сацхэа ишьтоуп. Сара искит ахьзуп, аха фыцэа хэицыми, хэибамбааит иаргы саргы, иласхэи, атцыси акэтеи сара исыман, сфыкэланы сы-мацара саазтгы.

– Урт зызбахэ ухээз ажэлақэа рааигэара ишыкам уарей сарей хакэым Хакэыцэгы идырп хэа сыкоуп, – ихэейт Ан-типа, анс саниэцэа.

Хакэыцэ хэа арныгк дхаман рыцха. Тыркэтэыла хам-хэцыырцэа ахэагаз хэынтқарроуп, уцаны наф амца ацраца хэа аниархэа, аспычка ихы икэфахэаны, газ батлыкак

иҕэынхэаланы, амшын дхыланы, акыргыы днаскыахьан, цэҕаҕсышыала ддыргьежит.

«Акы уасхэоит ура, ирласны ачавра иласхэеитеи, агэы-цаҕшра уагынбахьзеи?» – анысхэа, «Абри ура уанакь-затцэҕьаз саргыы сахьзаны, снагэйдпшылеит. Атцыхэа иатцдоу атцыхэыш арахэыц еиқэатцэа ссала иқэцаны лахьхьынза илашьтуп. Уи иаанаго атцыхэа лагзоуп, итышэынтэалоу хьшьуп хэоуп. Агэышца аҕаҕьақэа иалацсоу... исхэома изыжэлоу?» – дсазцааит.

– «Ихэа» – схэеит. Шьта усгыы икастцарызи. «Ахэыхэ-рыхьшь!» – ахэахагыи симтеит. Уи акэхеит. Идырт. Уажэ амца скит, амфы скит, аха иааг. Акьанц тацсатэуп, аха агазажэ еил-накаауеи, иара иқэшэар?!

– Лыхных уакызшэа узырпатои, изгада уи ахэыхэрыхьшь хэа узфу, нас дара ахьшьқэа излареицшымызеи?

– Зегь иаразнакала ишэтаххеитеи. Шэзырџола. Снахэаҕ-шуеит, шьта ахьз ххэеит усгыы, ахэыхэрыхьшь ахьышьтоу. Аҕаҕшра азычхэзом. Аблақэа амцацшь рхуп, ашьапхыц еиқэатцэа кылхэақэа дэықэнацтоит, ачавра иахьылахэоу аҕаҕыланарххоит, иааҕымцзакэа ихэыцмыцуеит, ахақэит-рахь, ахақэитрахь...

– Ахэыхэрыхьшь, рацхьа иргыланы, ишаххэаз еицш, атцыхэа лагзазароуп. Агэышца иалацсоу аҕаҕьақэа, абри архьынцштэыла атцкыс иааикэаны икоуп, насгыы алар ақэыршэушэа арғаздақэа иаша-иашаза илашьтуп. Ахагэта инаркны азқэеи атцыхэеи – ахэыхэ ацштэы. Ахахэда ана-ханартэиаауа ахэы цшқа кэашза иатцоу – ҕыц илеиз асы. Аблақэа мацк акапет бла еицшума ухэаратэы аҕаҕ-шьреи аҕеижьреи еилаланы иуаркалеиуеит. Уи иаана-го егырт рааста иаха абла атцарра ауп. Ажэаҕкны ирхэоит аблаҕкны алахэа иамазкуа иара затцэык ауп хэа. Амшын ацшахэаҕкынтэ ашьхаҕа ицшуан рыџбагыы. «Избоит ашьха ахьшьцэа рқьалаҕы ахьча ашэ ахьхихуа», – ахэеит алахэа. «Уи ашэ ихихуа ахэыц еиқэатцэа иалоу атэы зумхэои», – ахэеит ахэыхэрыхьшь. Иара егырт ахьшьқэа реицш их-баҕэза аскьенць инықэтэо, ара абнаҕкны ишшаза иаахало

акэзам аҕаҕаҕы шааҕшуа. Уи жэҕангэы иалаланы ауп ишышэарыцо. Ихаууала, аарла ҕыск иаҕараны, атыртырхэа ажэаҕаа мөанҕо ишҕо акэымкэа, аҕауаҕкны иаангылама ухэаратэы иаагаз-еазны ашышыхэа знык-өынтэ иаахагые-жэауеит. Уи иаанаго адгыл аҕкны заҕьал ааиз ҕыск аҕба акит ауп. Цҕэа ианкылнакаалак, аҕааикэархэны, ашыапкэа лҕхэа аҕыланахоит. Егырт реиҕш акэзам, шыапыла ауп ишлеиуа. Адгыл иазааигэахо ианалагалак жжыхэа абжыы уахауеит, нас «шыҕ» аргойт, изышыҕоу аҕысгыы агэытҕак иш-неиуа унахыҕишуеит аҕароуп.

– Изакэызеи иара «жжыхэа» ихаирпланхома, ани изышыҕоу аҕысгыы алымхаҕаа кылтэазами?

– Уи шэара ижэдыр. Иара усоуп шэарыцашыас иамоу, ахы ианаҕэитү. Абаандаөы дызку бзиа дибоит хэа акэу акы рхэойт еиҕш, уи аҕысгыы гэыргыатэа иҕшызар акэхап сызҕаҕахэу санбаҕыхыашэари хэа, уи сыздыруам...

Даара иҕагыоуп иара. Егырт ахышь жэлаҕаа мчыбжык ала иубжыозар, ари ус аеунаҕом. Ажэван ахы еихойт иаа-кэымтҕакэа. Аҕтҕакэа инарылкыа-аарылкыо, ҕа змазам ажэ-ван гэеиужыраҕкны аҕауа еиөырффо иалаз, уажэы адгыл аҕкны, ауаөы имахэар икэҕахэаны!!! Мап, иазычхауам, даара иацэуадаөуп ашыцылара. Аха иабацари, ауаөы иҕы-хыашэеит.

Зегы ирыцкны, егырт ахышь жэлаҕаа излареиҕшым өбаны ирылаҕоуп иара. Акы – ача ианашыҕоу, ажэаҕаа анакыо убазом. Иагэыдугцеит – иакит. Өба, егырт ахышыкэа реиҕш ача аршэаҕыазом, аҕывхэа инахызаны ҕакала инац-расны, иагэытҕак иама мөахэастак, ма иахыбарсҕоу ҕыҕк аҕкны инеины инатэойт. Унеит, ула уа инеины иахагылахые-ит (ала иацэшэазом урт рыжэла, иаразнак ирышыцылоит). Ача аҕаҕырҕс иақэтэоуп, ааигэара уаннеилак иақэиойт, истцэахуеит хэа акэхап. Ашыапхыцкэа аларҕс ишақэтэоу, ача ахы аахтэаны, ахацэа өхыарены, алахы аҕашара унацэхыҕ ду лақэурҕэҕэойт, абаөлашеи алақэеи аатцэраауеит, иара намцклас-аамцкласны, урт афойт. Иаанхаз ахы ацэагэаөара улахыы инауршэуеит, уи аҕаҕ ааҕытҕойт, имкаҕазакэа ил-

баанадоит. Нас уча аамхны, уката шәыра интатцаны, уфы-
ноухоит.

– Уара ачашәашьа хурцдома? Уи акәым, егырт излареиц-
шқәам уаха чыдарас иамоу ауп ихаухәаша...

– Исымхәои, сафыми... Егырт ѡба-хца зкыз рыхьшькәа
азаза иарбаазан, иґаґаза амра иаґаны иркуп, ари аттахәа
еимтцаа иузакуеит, ибаазазом. Еилышәкаау шыґа. Ухы, ма
ишықәтәоу ача ытцпраит аґахызар, ианықәпраа умшәан, иа-
ужьашьаптәзкәа. Ахыкәалааеицшаупиахьзаныишеиѡнатцәо.
Уѡызцәа №ґґ,ґґ чә ркызар, урт ракара ѡба ушәыра иґоуп.
Уѡыза ача ззымкыз ихьшь атцла ақәцә иқәтәазар, аґхзы
иґашы ахәнара даґуп. Уара ухәыхәрыхьшьыґы ача азымкит
(ус змыхьуа хьшьы ыґказам) иреиґазоу атцла ақәцә иазцаны
икәырцәза, инаґшы-ааґшуа иқәтәоуп. Умцан, умхәнан уи
атцла. Ушәыра ача ааґыганы уаґхьа инаршә, уи ауп, ухьшь
аеаларґс ишақәтәоу убоит нас.

Унапы иахьықәтәоу азхара изыеырбом, цьара хәыцк
нааны иалхәхәар афырхәа аґынцә налшьны иаариашо-
ит, аеилкәыцәаа иаакәтәоит. Ачакра аамґа ииасит. Ашәа-
рыцаѡцәа рыхьшькәа рыжәѡақәа еилыхаа-еилхааза иоуры-
жьын, иґшырруа ана инықәтәо, ара иаакәтәо игәароуп. Урт
шыґа атцыс иахьзаны иркуа агәамч рызґода, абнақәа ирыло-
уп, ахәынапқәа рызкыр, азамана. Зхы иакәитґны, ахауа иалаз,
атцар быжкәыцәаа изкуаз, уажәы? Убас иґоуп аґґстазаара.

Уара ухәыхәрыхьшь? Уи усқан икылцәрааны, атазхәа
рґынцәкәа цәыз-цәызза ацаблыкькәа узакуеит, узнеины
ахәыхә иузагәыдцаргьы ахәыжә ѡалнарббуеит. Убри азоуп
ахәыхәрыхьшь захьзугьы.

Абар уажәы ахәыхәрыхьшь шатәыс ихауит.

– Узырѡы, Шьрын, егырт аѡ-хьшьык ишәкыз зызкуи,
ачакәа ракәзами уртґы иркуа? Изыжәлақәоузеи дара? –
даеа «прибоик» амца нацраирсын иааиґытцеикит Алыкьса.
Амза амшын ихыццало, аласкьара иаґын. Аха-цаґьа атцаґа
аґсызкәа гәґынчра рымамызт «рысасцәа» ааиґьґеи. Агәґын-
чра. Адунеи аґны зегьы иреиґьу агәґынчра рыццәа.

– Егьыртгы хышь бзиақан. Исхәоу сыздыруам, аха руак өеижыцқан, егы бжяфашьан. Афбагы ачашькәа хәа изышьтақәаз ракәын, аха дара рыфбагы шатәыс ҳархаанызтгы, дырфогы ацәи тақсатәхон, избанзар, артгы еипшзахым. Абжяфашья хышь усуфуп хәа ицхязоуп. Шамахамзар, ча ацәцазом, ишәәкьар иацшәәкьоит, абна афеланаршәыр, амғ-чымағ хәа акы агәхьяа мкзакәа, абна хыла иасуеит, икылкәыцәаа иакуеит ача. Аха иазымкыр? Усгы кәмлои. Нас иалақшны иреихәу атла ақәцә иазцоит уигы. Ачақсы кауршәт акәым, утахызар хәцәахьгы ахы иалартәа, иаахәынгы иузхяақшуам. Укьыртцтуа убри атла ақәцә ухәнароуп. Ааигәара уаннеилак, ацгәи ахәынақ анакуеипш, амахә-шьахә мырцысцәакәа, даара уцсы заны, ухьшьлаба ац пшьшьала ашьаптазгақәа ирзынаушьтроуп, мамзар алақштцашәара амоуп, Кәыбта ифәи еипш. Ахышәтхәа инықәпрааны, нахьхы дачәа бахчак афны еихәу цлак алнахуеит. Уагы ианузымк, амра мацк ифаскьахязар, инықәпрааны ахагьежьяара иалагоит, убри ауп ахьшь халт захьзугы. Ускан «абзиаразы сыхаара» хәаны ухылца аашьтхны, ушәшәуа афныка уцоит. Уфызцәа аттахәа ачақәа куа атәарта иалоуп, уара ула атыхәа кәацәза уацхя иргыланы, ухьшьлаба укәәкәа икәцаны, ажәфан уацақшуа уцоит. Иара шхагьежьяауа мацара ажәфан ифалақка – ҳацсәа рахь... Ирқьатуа асахтантә шьяптазгақәеи, аккаккахәа ахьшьтәтәәкәеи уара укнйтә гәаларшәагас иара иазынхоит. Ухәыцуа амфә укәуп, афыршы ауаара змысхрыда, хьшькра сабатәари хәа. Амала цстбара амазам иара. Ус ауаа ақәшәәкәахьеит, аха уафы дахымцсаацт. Арт зегы зшәасхәо, уажәи ауп шәара ашәарыцара цыжәгарц шәаналага, ишәсыртцоит хәа ауп. Уи абжяфашья ауп. Егы афәеижыцкья иахкыз дачәа кәзшьа чыдақәак амахуп. Уи, ача шәәкьеит хәа иаахәынгы иазхяақшуам инахууаа ицеит ауп. Зыжәфа гәғәоу хьшьуп, акыр инанагоит, аха иухоумырштыроуп ианаамтоу азы аржәра, мамзар атыхәа ааршәшәаны, акыр-кырхәа атәтәабжы наурханы, агәытца уфыцанарцшуеит, ишхагьежьяауа мацара кәыбрык

инаҕараханы, нас уи акэыбры агэыр ҕынҕа иафызаха, ҕа змазам ажэван ашҕа иналаз ицоит. Уаргыы, аа, ариабжьарак слаҕыкэшэа абри акэзаарын иснарбоз хэа угэамҕ-хамҕуа афныҕа икэуршэуеит. Абас иҕоуп афөиҕыҕыҕа. Рыфбагыы Антипа ихы иакэхшоуп, ахэыхэрыхышь сара иситэаит. Иаргыы убастэҕыа акэын дышхэыҕуаз. Иара, еилаҕаца ачавра иахьагэылоу иҕрыс-мрысуа мбатэуп иҕанатцо. Афада агэы рхоуп, афызҕэа каууа излоу ажэван иатцаҕшуеит... амца рхуп аблаҕэа.

Изгэаҕыт. Иасхэеит Антипа ари ахэыхэрыхышь сара исыбжьарц, нас ачашэара аан инеиҕак-ааиҕакуа, халачашэаларц. (Усгыы азэы ихэахуоу, аха уаҕа исхэарыз сфамшэеит). Инимырцшит, аха уеизгыы... Дгэыҕуан акыанҕ аҕаҕсара ҕахҕап хэа, дгэыҕуан иара иазап хэа ахэыхэрыхышь, имгэыҕкэа иҕсхьада, зегь хамгэыҕуеи. Уи акэхеит. Егырт аф-хышьык иара иаашьҕихит, «ани» – сара. Хмалмыҕҕэагыы хаката инылахаҕсеит, раҕхьа иаахҕдыло ахэыҕкэа алахаҕгэыргьарц. Ус абра Амбара хлалбааит, шыбжьонын, кааметшэа ишоуран. Шыри, зык хезаахшыып схэан, хэхышькэа аҕэара иныкэҕсаны амшын ҕэандашьшыраза, иахгэыҕахэҕэа ханҕалеит. Хзаартэи ҕацо, хазхаратэҕыа хэыкэабаны хааҕыҕуаны еиҕш, хэхышькэа руагы ааҕаҕы-ҕаҕыын аҕыхэеи ашьапкэеи еидкыланы иахьфахэаз ачавра ааптын, ишышьҕраан, есс, ачавра шкэакэаза ишахарҕаз, ихагыежьаауа ажэван ифалалеит. Анаҕьалбеит егырт фба руагы акэындаз хэа хнар-хаххит, хэхышькэа.

– Ахэыхэрыхышь!..

– Ааи, ахаҕаҕыа Ачавра аҕэҕэиашуа атыртырхэа ажэфаҕэа ҕьо, Амрагыларахь ахы рханы ицон. Уахь ауп дара усгыы рхы ахьхоу фэаҕраҕагалан. Аҕэраанкэа ҕыруа иашьтагыежьуан. Урт жэытэ-натэ аахыс еиҕарак рыбжьоуп дара.

Бираҕҕас ачавра шэыршэыруа ишахагыежьуаз мацара ицеит, ицазеит ххэыхэрыхышь аҕауа иналаз. Хҕон афныҕа. Антипа ихышькэа дрыламҕшзакэа руак аарылхны сара иситэит. Саргыы иара иеиҕш иситаз арбан абжьафашьа акэу афөиҕыҕыҕа акэу хэа сахэамҕшзакэа, амалмыҕҕэа злаз

сыкаҭ иныластцеит. Амѡахь аҭчахѡа дцѡажѡон Антипа, сара ацѡажѡара сгѡаҭхомызт.

Аѡны ханнеи саб иахѡҭаҭѡкыаны иухыт хѡа сеиҳѡеит. Акыанҭгыы ҭаҭсатѡзамызт, ахѡыхѡрыхшь хакла изтѡыз Антипа иакѡын. Акы, уи дусасын иара – аҭыси акатеи уара иахыутѡыз аҭнытѡ акѡхап, аха ачеиҭыыка? Иара итѡы акѡын ишѡфоз. Ачеиҭыыка амч закѡу уажѡгы иузымдыруазар, нас... Абна аҭдас еилоугар ашьа ауеит. – Абас ихѡеит саб. Уи диашоуп, уажѡшьтаҭѡа роуп ианеилыскаауа.

Нахьхыи аҭыра агѡҭаны аҭаѡ хѡа лабыҭцѡк ҭцѡахт. Абни алабыҭѡ хѡычинзара абжыы абнара аҭынчра шҭааиланаго, хысбжыык газар аҭара. Ыынла акѡзар, иуахѡзомызт. Жѡу, аашыышыу, ешу акы аҭѡҭаланы иҭнаҭѡазар акѡхап.

– Изхысхѡаауа, ашѡарыҭара ауаѡы изы иҭсыршьаганы, аҭыашыахѡы аҭданы иҭазароуп. Уажѡы ишыжѡбо ача хѡычинзаразы абҭыар ахь аиасра халагеит, уи шѡарыҭарам. Бҭыарла узышѡарыҭозар, абынхѡа, амшѡ ахьамоу уца. Ахаскыын арҭу ылҭѡшѡааны, ма ахѡларха, ма ацѡкыа ханы аҭыршы жьаны икны, уи ухѡатѡы ханатѡ улаба иахахѡмараауа ибжыаны, нас уиала ахьшь жьаны икны, уи удҭхьаланы ибжыаны ачакѡа аттахѡа иалоукуашѡа аҭаҭара – абри ауп аҭсшьара, аҭыашыахѡы – шѡарыҭара захьзыҭѡкыоу.

Ачагы угѡы ахыланы, иҭҭыза иумфои. Апатрона азна ашьаҭма-сса лҭаҭданы агѡызхѡа ача хѡычы уеихсуеит, иҭѡаҭѡаса инкауршѡеит. Нас ала ажѡзы аҭыҭҭкѡкѡа инеины уи ҭыххааса иҭѡу ача аҭарзза иаманы иаауеит. Ушьҭан уи аҭлак ианҭданы изны иф уара. Ауаа рчыҭтра тсала идырҭѡеит бҭыарла ачакѡа ирзышѡарыҭо иалагеижьѡеи. Егьа чымазара рызҭѡырнагап.

Урҭҭѡа харҭѡаҭып, шаҭаѡы еиҭахысны рыблакѡа ҭибахыѡузеи, шаҭаѡы ршьапкѡа хыжѡѡаны агра ргахыѡузеи. Ушьамхы иахымыхѡѡо ахѡыҭкѡа абҭыаркѡа ддыркуеит, асры дылхѡхѡазом, дзеихсуа, иишыуа хѡа акрибома уи, иѡызак дишьыр амуеи, нас уи иаб ҭѡѡаншьапыда адѡы дыкѡзаап. Иҭѡихуеи усҭан адѡы? ҭѡѡаншьапыда.

Абригы и хәеит Шьрын иагьааицәымыгхейт, инақәырц-цакны Алықьса луантә даақәдсычхайт. Азәгы игәы иамыхәо акы самхамхәандаз хәа еснагь уажәақәа разаны ацәажәара удаәуап афы асит. Алықьса иахьихьтәҕьоз иақәсыршәеит. Иабастахыз, садызцалазеи атәәваншьап уажә абра...

– Саґоумтан, Алықьса, уи ура узы исымхәеит, ус исҕы-ташәеит, адынаа...

– Иауазеи, иауазеи, уи удаәым. Сара тәәваншьапыда адәы сықәзар, уи ура иухароузеи.

– Зегьы уаґхьаґа ишьтоуп макьана, аус злоу ура уоуп. Дыґхәыс бзиагәышьоуп уґшәмапхәыс, лыгәагьра уцәуа-даәуап, аха ура макьана уцкәыноуп, баша уеуражәуама нас? Лара амәа ултоитеи, умґшын, ус егьацьара иґалахьейт. Унхамәа тбаа знапы ианутода уаныґам, уаалых даґазәы.

– Ааи, Шьрын, ыызак иахасабала аиаша ухәеит, утәәван-шьапы баша иумырзын. Ларгы хшара дызтахым азәы ди-разкхар ґалоит, уаалых даґазәы, – илаикәиргәгәеит Шьмаґ-гы. Алықьса даґазнык атанза дкәыпсычхайт, ататын абыркьхәа аләа әауижьит.

– Сара сеипш ашара дызмамкәа шаґаәы мәасхьоу, шаґаә адәы иқәу жәдыруоу. Саргы убарт сырәызазааит. Сгәарґ аґны акыр-кырхәа асаби ибжьы ықәыәуа исахараны ислахьынцазаарымызт, иґасцари... Мап, аәны иґоу дсыз-кажьзом, дысыгәагьзом сара, уи илеиґу дыстахзам. Хшара дызмамгы дара рхатә ґстазаара бзиа рымоуп, – Алықьса дөықәтәан иманшәаланы ашш ибґа надтаны ажәабжьк ахы акрадналагеит. Аетдәссақәа ґырґыцкәоушәа әахьхьи ажәәан атәа иалаґсаз еилацәґәуан. Алықьса урт дырзыпшуан.

– Ускан исхьытуан абас жәаа-зежәґа шықәса. Ашкол аґны ыинтәґа сахахахьан, азы сәардаґза, сыда змам ґхәыс дысзааигартә сыґан. Адунеи амца акын, аґәґахәа абылра иаґеижьтеи шықәсыки бжаки раґара туан. Ишыжәдыруа еипш, иара убри ашықәсан ауп сагьанца аибашьра. Нан-хәа мзасы, аґықәреикәа ргәы талон, даара ишоуран. Уи аґынгы сан ишыґалталац еипш, «ашкол ахь, нан, ашкол ахь», – лхәан, иаалпыхьашәаз харч-ґырчк насґатцаны,

агээрц сынтылцеит. «Уанаауа иухоумырштыкэан апочтаҕны ункыдгыл, уаб акраишьтзар убап», – лхэеит. Шашэала ипачны еиларҕацаны исымаз сышэкэкэа аасоыцракны агэашэ сынтыцын, Кэыц иашта сныкэыпшызар, ассир сыбла иабеит.

– Акы уасхэоит, ушэкэкэа еснагь еиларҕацаны ифеахэа-зар, ашколахь указцо арбаныз? Арцаоцэа гэхьяаганы снарфеацшындаз хэа акэызу, мамзар?.. – Шьмац днаиаз-цааит.

– Иацы ашкол аҕны сыҕазамызт азы ауроккэа сыздырзом хэа ихазгэакыоу арцаоцэа ирасхэарц сцон. Урт сышэкэкэа хэа узфу, цсмыртыцижьтеи акраацуан. Аибашьра ахлым-заахха ацара зтахыдаз, сышэкэкэа уаф дрыкэгэыгыртэ игэгэаны ифасхэеит, ус егыҕан. Ишэахау, дырөөгых «кыж» агыргахт абнаҕны акы, абни хьяжьзамзишь, мап сыцсымзар аеш ауп, цхыз баацсык абазаап.

– Уи уакэытц, наҕ ицапҕааит, уажэа хэала.

– Аиеи, шэыспырхагамхан. Кэыц иашта адэы иацэа ка-качла икэтцоу исымбацыз аеуардын иашьхьаз аеиигра-баакэак апыжэ-пыжэ хэа ихэуа икэуп. Ахаскын убас икэдырхаауан, анышэ шытцэрақэаггы адкыланы иафома ухэаратэы. Хгэашэ азааигэаратэҕья урт зцахэаз аеуар-дынқэа еилахаа игылоуп. Амшьамба қьала хэыцқэа икыл-жэжэа-чылжэжэа, ахэажэакэа реицш икэацэ-қэацэза еи-лагылоуп. Атабор. Иаха цхла уафы имба, уафы имаха ацы-ганцэа ртабор ааит.

Аибашьра мыжда цьара итнацазаап, хқыта ахэтца иаана-цеит. Ацыблыкыкэа реицш ианымоасауа, уафы ибазом дара. Ахацэа аеагакэа катцаны, рыбзкэа шыбзиоу жэбо хэа ачаф-ачафхэа иааинкыо амоадуқэа ирыбжьаланы, агээрцкэа инартахауа игэароуп. Даеа цьюукых агэыргэылкэа еифеацса-еифеацсо, аххья-ххьяхэа ркэаҕэа икэу архнышьнакэа ааитцыхны инаддырбоит, акы нацнырхуеит, акы аацнырхуеит. Урт ахныкэгашья иакэшэоит, шамахамзар, мла реадыркзом.

Ахэсақэа ракэзар, рыцкы мырзаканкэа ааикэацсо, ишь-тархэазо, рмаца цэашькэа неилыршькырауа «гадаи, га-

даи» хәа аонқәа инырәнаха-аарыәнахауа ирылоуп. Да, сыцкәын деибганы даауазар, ... хәа анацәа гәақцәа амаца ныкәрыцсоит. «Ааи, казен әнык дадаабалоит, аха абар, абар аоныка ддәықәлоит» – рхәоит. «Иарбан казен әну, иан имазамкәа имихыша», – лхәоит ан рыцха. Нас бжыцъара еикәхәало илымоу лчавра аацәырганы, акакала ипыртуа лфәшалхоит. Ацара змамгы хәарч-царчк зхәаз иеипш, адулац иаацылгоит, ацыганцәа рартмак цәашькәа инартарцгыәоит. Амзырха уафы дыкәрымбааргы азамана. Мариа-фариак иаарцыхәшәо рцырахәа еизышәшәәкәа инарылацгыәаны, ихәацш-кәацшуа, агәарц интыцуеит. Ус ирзогы рыздырхо цышәшьоу, ашацахәа даеа гәарцк ишазцо убоит.

Аибашьра агәафра. Ацыганцәа ракәым, абзиа ххәааит, аха хара хабжьарагы. Ахәсеибацәа рыжә зацә рзон, ма рца италон. Амлакра иканамцо икоузеи. Зыцкәа аарла изрыцхуаз ацыкәреи лапкыкәа тыхаха алақәа ирфон. Алаба наа изахымсуа алақәа ацыкәреи ахәафоу изыәазомызт, уахь ицартә амч рымамызт азы ацыкәреи ашьапы иладтәаланы иацхауа мацара ихыркәыфааны инкарыжыуан. Нас уа илатәаны рыцсаца кыдыртон. Уи азын уажәы алажә рыцхақәа акакәақәа зхаз убарын, аkyлаара изкылымсуаз мкәыбак ацрахәоуп хәа. Ашәшьырафы рымгәақәа еидкыацсла иианы ихаш-хашуан, мцык рыкәтәеит хәа аарла рхы әышьтыхны инахәацшуан акароуп. Иазытрысыртә амч рызтагәышьодаз. Нас, ус дырәегыых рхы ныкәцданы ахашхашра иалагахуан.

Дара ацыганцәа рхәыцкәа ракәзар, ифшәаа-фшәааза, рымгәацәа хәыцкәа хәака-хәаказа ицәкәныршьяны, ифуа ари ашта агәы икәуп, адәыкакацкәа рыкәшәоит. Иабарбахыз рыцха ахаскын шәткәа, дара зышьцылаз акацран зыншьылоу амәақәа ркны ахәмарра акәын.

Изхысхәаауа, еилауатыруаз арт ацыганцәа цышьахәыс икацданы, сфы раханы сышрышьтаз шыбжыы ааит.

– Ушкол згәалашәода...

– Ашкол шыта иоурьжъеит, сапханы сааит схаап, схаан аоныка схи сырхеит. Хгәашә ааигәара пхәыс фак дхарахапшуа, дтыркьякыаны хцитрустә хәаа дхыпшны хгәарп дыштапшуаз збеит. Хамзырхакны инцәытас-аацәытасуа, еилаффы акәйтқәа икәыз лылапш хааза ирхын. Кыр-кыр-какәу хәа харбагы ика капшы ду рыгәта ирылагылоуп агәылацәа рарбагыкәа рыкәфәытуа. Акәйтқәа иаарылагъежъуа. Уи аоны апхәа амжәа ду ашәшьырапкны сани хгәылацәеи ататын дрыпхуеит, урт лбазом лара. Акамбаш ахәыл абон аанда абазомызт.

Дышгәастаз анылба арахь уааи хәа аанарго лнацәкыыс аалыртысит. Азныказы мцабзк фасыхкыан, слымха ашьатақәа инадыркны сқапшыза сааибакит. Нас иззакәу сыздыруам, аха ахәаца-хәацахәа лара лахь сфынасхеит. Мхалдызшәа акы сыханы сагон. Ахаан тәым пхәыск слыдылмыпхәалацыт. Саныналыдгыла, еикәархәы-еикәареы иқамсаза ссахәы икәжъыз лнапы пшқарахза, лнацәкыарақәа пхәаа-пхәааза иказ налалыршьшыын иаилалыжәжәеит, напънатә илдыруа азәы сакәушәа. Ипәеу арацәаххыра – убас лыблақәа еикәатцәамлахза ицырцыруан. Апка ахәда еипш ипхәааза иказ лыхәда пкәашәаара еифырфә-еихырфә, еилаарцыруа ахәдахата еибаркыра ахажын, лнапқәа ракәзар, акакачрыпх еилапса ахан, иаапазны ахтәы мацәаз лгәабжъанацәа иахыччауан. Лхы анаатцислак, амзафә еипш ипфәааза лыхтәы лымхарыф дукәа аауфәаччон. Фынтә, хынтә ссахәы аилалыжәжәеит, лыбла маахырқәа кылкааны сыбла ачыцқәа ирыхкыланы ишылкыз. Лыпсып кәандаза исныруан. Наф слылазтып ухәаратәы акәын сышлыдылхалоз.

Убасабриацыганпхәыслыблаеикәатцәақәасылалыркәацон аф смыст зхәо хатқак ишьапы дныкә-нафьартәы. Лгәахәпцы шшәырқәа ачабызақәа реипш икәыршәт-кәыршәтза цәгъа иццакны ишьтыцуан, илакәуан.

– Уара, уанапъалбеит, ихамауки, нас, нас? – даагытцәыгытцәит Шьмап. Шьрынгыы татын ахараны исит.

– Шәаангыл уара, шәмыццакын. Уи ус шәара ишышәхәақәо реипш имариам. Татынк амца аркны исышәти, абас. Шака итцх

тынчусеи уаха. Ажәсан шпәхытцәцароу, уатцәи ахышькәа тытдыр ахәтоуп. Нанхәа аены иукуа ахышь халазом. Акыр хазкыр уигыи цәхшәон.

Лбаа амшын иалагылоу ахацакәа тыфәкәа рытка, ахап кылжәарақәа ркны ацсызкәа рацәаны еизеит. Сасцәакәак рзаан, урти дареи аймак гәгәаны ирымоуп. «Ацсыз ахыиз, иахьаазаз ахацакны иарада пшәыма дкамлароуп» ахәозар акәхарын, зықәра акыр инеихьаз ари ахап цашә иахшаз, иаазаз цсыз хәылмышь дук цәажәон. Аиҳаразак ацсызкәа абри иахәоз ииашоуп, исамарталуп хәа иқәгылеит, аха егырт – «асасцәа» афәгылон. Атып цшза зегыи иртахуп.

– Лзара еихцәан, лцырақәа еизыхәхәан. Лшьапеи-қәа-цәакәа кьақьаза ихтны ахаскын татаза илагылан, сыблақәа амса рхыланы, сылзааигәахон саргыи. Лара лакәзар, цша тынч инанаго апта аицш, зынзак дымтысзакәа пшышьала дызсауа шытахька дцауан. Сгәеисра аеарццакцәеит, арахь хгәашә апхьоуп хәхыгылоу. Нахьхыи, хашта тбаа агәтаны зәеимыртаға игылоу амжәа ацака ататаын рыцхуа итәоу сан лөызцәеи лареи збода. Ахатца ибла амса анхыла, нас хәгеита... усқан апхәыс лыгызмалра аиааироуп акәымзар, апапанткәыр захьзу камлои. Абарт шәгәарц иқәу акәыткәа зтәыда хәа дцааит лара ләылзымдырратәы, лыдсыцгыи кәандаза сыкәа инталеит. Хәра ишахтәыз ласхәеит амырза иагаша акәыткәа, урт раха змада уажәы. Кәтык сутар нас... абнахь лнапы рханы акы слырбақәеит, ус сыжәахыр аалшьшыит. Сара сәеилыбзаа-әеилыбзааит, стәарц акгыи аасыгымхеит. Схы аурт цәгьежьюа «цуу» тгон. Кәтык акәым изхылцыз ақәартгыи, раб ика кәцшь ду нарыдкыланы... снапырхха-сшьапырхха акы еилазыжәжәакәеит. Ахатца ибла амса анхыло, усқан ееи ыкам. Ауафы дөагыланы иаға изимура ихы ианазиуа ыкоуп...

Хәикәшахәтхеит...

– Аа, анацәалбеит, усқан узбалак!.. – Шьрын еисииз ибга аанкыланы, атырас канза цытк ааизыхәхәаны инацеитцеит.

– Шәыскәатц ура, мамзар исхәазом...

– Аа, ҳауқырхагам, ихәала амарцьа. Уаќаыцратәы ҳау-
шыуама?!– иаицдыргызт.

– Сызғазара лнапы кәымшәышә надцашәа снарнааны
хамзырхахыы ҳакәйтқәа снарызхьалрыцшын, ѿ-нацәкьыск
слырбеит, нас абна шықаз лнапы лырххеит. Шьта ѿ-кәтык
дрыхәоит шәымбои. Азамана, рызегьы бхы иакәыхшоуп, урт
зтахыда... – схәеит.

«Шәрр», «црр», «цах», «кыжж», «цәйт», – ацьра еиқәа-
ра цыхла ицәажәон. Ацьра ацшәмацәа роуп, гәыбған ры-
татәым.

– ... Схы атыцакны иааит. Икацшыза иршны азыхь ил-
зааршыыз аихатәы еицш, сеиқәыхьшәашәа саакалеит. Аха-
ан исыдсымбалацызт тәым лымт фөык сгәытышәшәон.

Дцандаз лара наќ дсымбазо, абна днылаз. Иабаанагеи,
мшәан, дара, абра ахәца?! Сара сзы акәын изаауаз. Адунеи
шцахаам. Сөеихан, сөагылеит. Лара дсымбазо дцахьан. Аи-
башьра дтахеит схатца, ахәыцқәа сызныжыны, урт аазатәуп,
саныгьежьлак, ѿ-кәтык сыт лхәеит. Цьаханым ртыцындаз
акәйтқәа зегьы. Аҗенышыбжьон акәйтқәа ркыжуа икны га-
шьас ирыстои, сан лөызцәеи лареи ашәшыраќны иштәоу!
Ашәикка, анамысда, ацәарзга – сара. Сышәкәқәа абазгеи,
мшәан? Урт схы итазам, урт ахаангы схы итамлазацызт.
Аөы иашьуа еицш схы тууа ишцакоу иткәацааит. Аа, абар
аць ацаќа ахәира иахьхәыцажьу. Еилыфрыр хәа ушәоу ус-
гы, еилархха ифахәагәышыоуп.

– Адырәаҗены ашкол аќны аурок азы уандыргыла, сара
сакәым шәызтцааша ацыганцхәыс лоуп ухәазар акәхап...

– Сымцазеит уаха ашколахь, рхы аќәақхәа ианыр-кәааит,
исызтдомызт. Авоенкомат сынрышьталан мчыбжьык ашьтахь
шәара шәахьцаз амәа сықәын саргы. Аиеи, алымт баа
лхьыкәкәа дсызцшны дгылоуп лара. Сылахь ааимсырцьахәт,
сгәы нкыдха ицеит. «Шәгәашә ацхьа рацхьатәи амшьам-
ба зкәыршоу ақьала ҳара хтәоуп, акәйтқәа уманы убра
унеи, сузыцшуп», – лхәан, днасыдќан ацсса дкәаруа, лцәа
ажәжәахәа дахо лфыналхеит. Еибашьрамзи, асапын аба-
ќагәышьаз...

Акэытгы баргы аасгэахэт... Схьагэгэа хгэашэ сааҥа-леит. «Хзыргэыргъаша иахзааугазеи?» – лхэан, лыла ҥыр-хаха днасихэаҥшит сан. Изакеи схэеит сара. «Уаб акгы ааимышҥҥзеи?». Ашкол ахь санцоз уанаауа аҥошьҥаҥны уны-дҥаала хэа салымхэахьҥаҥҥази. Уи ацыган пхэыс илды-рып, саб ашэҥэы ааишҥҥу иааимышҥҥу. Саб дысхазрышҥҥы ацыган пхэыс. Шэҥэы-быгъшэы хэа аҥошьҥаҥны акгы ыҥам схэеит. «Ухэы ампахьшыы акэыршаны адулаҥ иҥагылоуп, ишыпхоу акрыф, сычкэын. Еи, деибгоугы анҥэа иды-рааит, арсҥаамҥа зхабар ыҥам...», – даакэыпсычхаит сан. «Бымшэан абааҥсы, анҥэа акы ихэахьеит, ишыдыдуа аҥэа ауам», – рлаҥыкэшэаҥэа абзиа рхэон, рыгэҥэа еибаргэҥэон еидтэалаз.

Акрыфароу? аҥаҥа сҥахым... Акрысфазшэа ҥаҥаны «ҥе-мыр» аашьҥыхны ашэшьыра сныҥҥатэеит. Сан лэыцэеи ла-реи аҥаҥын аччахэа иахьыдрыпхуа, сырҥхэапхьыз ахэара иаҥуп, шаҥа ауоркэа сыҥерыдысцало егы ухэа.

Папаскыыр и-«ҥемыр» саҥуп уажэы. Аха избо абни аҥҥ ду аҥаҥа адэҥхэыпш ауп.

Аума саҥэшэеит уажэы. Аенышыыбжьон акэты рҥкыжуа, абгахэычы ианымҥанарсуа еипш, излазгари. Хэлар акэтыр-шэыра ианҥалалак псыхэак зуп, аҥҥы еиҥэатҥэа зыбжьысша ларгы саргы. Изакэызеи саазыкэшэаз.

Ашэҥэы кны ашэшьыраҥны срыдтэалоуп. Дара аччахэа аҥаҥын дрыпхуеит, Сара аффахэа «ҥемыр» сапхьоит, ус са-ра сымсааит. Жьраҥэарас ихэамоу зегы ирымаҥоуп мцрак алаҥаны ишысымхэо, искыз ашэҥэы иахэоз хэа иауеи-даракэаҥ акы аасзеилкаауамызт. Аҥзамҥ ампыл адууаа-ны ишцоз акэын ажэаҥэа, ахэоуҥэа схы ианҥаны, зыбнаҥа ишцоз. Изакэызеи, алахэа зысхагэьежьюаз, измаанозеи? Абри сзыкэшэаз азэы иааиахэаны, итутуха ингэарланы, сан ллымхэа иааҥасыр аҥкыс бжьра-быжьҥҥэа сыҥазар сара сзы ҥыанаҥрами.

Сиоуп ашэшьыраҥы, «сапхьоит». Агаҥантэ аҥша ҥэандаза иҥеиуеит, хзҥҥҥатэоу амжэатҥла ду ианалшэшэалак, ахэыҥ ирфахью, икычы-мыҥны иаҥоу амжэабгьҥэа авыр-вырхэа

еикэагыежью рфылархоит, ана инкашэоит. Ататын аза аффы... хыхь ажэван каууа... Анаалашьцалак сынттыцуашэа катцаны акэтыршэыра снадгыланы... Ачарахэа хгэашэ абжыи геит. Адошьта азар ххэан, зеггы уахь хнацшит. Адошьтамфангаф иакэындаз сшэыкэыхшаны анышэ схэытцамлоз, аха иааг.

– Уцыган пхэыс лакэымзааит...

– Лхаҗатцэҗья! Амала лымацара лакэзам, лфызаци ла-реи рытцккэа еизышэшэо рлымхарыфкэа гьалгьало агэашэ иааталан, ишькырни хэхь иааиуан, алымтбаа рхыыхэхэа, рхкэа акэкэыхэа ирылхо. «Абарт абахалахэи, иабакоу рхэо интэааит», – лхэеит сан. Иарбанзаалак пхашьара рыла ихым. Акабақ жэла рфаны ацчахэа ифо, ацэа рфыппо иааххагылеит. Ачалт иатцахаз ахэынтэрапшь агэы хэычы шцеисри... сабацари, сабахэытцалари...

– Ари быцкэын иоуми? – лхэан, сан лхы налыкэылкит, лнацэа са сахь инарханы, ани сара «стэы». Уа хэык тэан сан шлакэызггы иалылдыраахи, аха умбои.

– Ааи, нан, изхыбхэааи?! – мацк даашэаны дфалҗаҗшит сан.

– Абри быцкэын аҗаса ана агэашэ аҗны сибан (уу, абар акаамет, илхэашоу), х-кэтыки ашылеи быстоит хэа симаны нахьхы абна... (ашья лҗашэааит, иаакалаз зеггы ахэзи ажэлеи нтытцкэаны илхэеит).

– Ааи, сарггы сшахатуп, – лхэеит лфытцра быцбыгга илыцааизггы. Шьта утахызарггы уешыи.

– Оу, Алықса рыцха, уазыкэшэазеи, – гэыкала даарыцхаршьеит Шьмаҗи Шьрыни.

– Ихашэцоу ура, сара аминут сызтагылаз закэу? Ацъныштэҗья иакэзарггы җбаханым еигыашьаны дылтапка дцарын, ари дакэшэазтггы. Сгылан, сыфны абна снылафры сцап, сдунеихаанггы афныка сфы сырхэрым хэа иакэыскын, сшьамхкэа кэаркэаруа мап ркит. Сыбз акэзар, избац абакоу, зынзаск илакьтазом. Сызлак аффахэа алацэҗысра иалагеит.

Уажэ сан лыблакэа сызлархыпшылари. Сышэҗэы искыз ласымкэытцшэан, инкаҗаит. Лыбз нҗакны иааҗахыртэааит... Сфытцыгэгэап хэа мацк сеанфышьтысх:

– Нан, усымазамкәа уаасымсхааит, арт ирхәо закәы-зеи?! – сан лтатын гәыр ала илрыцхуаз наҕ инкажыны даас-ҕацшит, абыржәы дыхәхәап ухәаратәы лызгкәа наҕ-ааҕ иаатлырпцааит. Лфызцәагы ататын рыцхра иаҕәйтцны, ир-хәара рҕамшәо, ишанханы исыхәәпшуеит.

– Амц рхәоит, амц, ихабымцан!!! – сыхәхәеит сара сыбз хәычык ианааунажь.

– Хәцәгәа бымхәозар, баргыы арбагк быстоит хәа сеи-хәеит – лхәеит ани лфызә абзиахәшәа иҕоу.

Ашьшьыхәа сәагылан, сзагә-загәуа ашны аатра снавале-ит, абна снылафры сцарц. Лара лыбжыы сахауан «сықәгыланы сыхәхәаны, бгәылацәа зегыы еизганы, иҕалаз шыҕалаз расхәоу, акәйткәа кны ихабтоу!» – хәа. «Бымшәакәа быхәхәа, иатахызар саргыы сбыцыхәхәоит», – лгәы лыргәгәон лфызә.

Сан рыцха лфызцәа лыцырхырааны акәйткәа ананыра ифналцалт, аҕыкәреи рымцалыцсеит. Нас еицхырааны, ирҕыжуа рыкра иалагеит. «Усымазамкәа уаасымсхааит, нан», – акәйткәа рҕыж бжыы иалшны сан лыбжыы сахауан. Нас даахәын: «Амц рхәоит дара аблацшәакәа, амц рхәоит, Маць ус абжыыскәа иҕоу дреиуазам», – лхәеит. «Ааи цыбышт ус ауми», рхәон лфызцәагы. Арахь акәйткәа рҕыжуа рыкра иаҕыхуп.

Уи ашьтахь урт дача хымш иауан хәшны. «Хәқәгыланы хәхәхәоу афатә-ажәтә хабто?» анырхәалак «шьшь» хәа лқышә лнапы аҕыракны идлырбон сан рыцха, ирҕахыз рылтон. Иҕалцарызеи, амхшатә сылхымшааи!

Ацшьымш рзы ашьыжь Кәыц иашта адәы иатцәа ахауа цқя шьқыруа иқәын. Атабор ахьтәакәаз хәыштаарақәак ахаскын цәеикәара иалубауан, ана-ара аеуацқәа убон ауп, дара нықәыбгьыжәаа ицахьан. Ианауазгыы уафы им-беит – ианцозгыы ус.

Ауафы изшоу ихшыф хәычы инапакны изаамго, импы-цышәтрааны иандәықәла, хра-ҕкьароуп дзызцо, уаха цьар-гыы. Еснагь аҕәра рхханы иаҕакны иуказыроуп.

Сфызцәа шәахыҕаз Ацсадгыыл ахьчара саргыы сахәаны сцеит. Фажәамш раҕара аатцуаны схы акалшәа избо сала-

геит... Егъа аџабаа сыдырбалазаргъы сырхэышэтэит аго-спиталь аҕны. Ушхатџо унхоит, амала ухылтџ-пылтџ атэы ахэара уадаџуп, рхэеит. Ус егъыҕалеит. Шэаргъы абри уа-ха исышэмырхэар жэымуит даеазэ даага, пхэыск лзын утџэџаншыап умырзын хэа сышэҕит, сара стэы сара издыру-ан, аха шэара ижэуам акэымзар.

Аибашыра ашытэхыгъы даеа пџтџрак сынхеит сара уахы. Саныгъежы зыхшара рыба атџапшра иахыымзакэа гэыр-џаџэҕыала зымџа иқэлахыаз дырџызахахыан сан рыцха. Саб изшыапык нижыгэышыбазаргъы дгыежыгэышыеит.

Сара ишыжэбо, атла бажэ еипш стџэџаншыап ыҕамкэа сынхеит, пхэыскгъы лыгэнаха сықэыстџеит. Иыхжэ-хыжэза ранаџэа ршыамхы иқэтэаны, ахырџэы рџатата аитџарҕэакэа зџо ахэыцқэа дыхраатџраауа дрыхэапшуеит. Утџэџаншыап сырзит соужы наҕ, ахэсақэа нымтџеит, даеазэы дубап лхэоит. Иалылдыраагэышыеи рыцха, атџэџаншыап арзра са-ра ишысхароу.

Хэылпџазыла ахаџэа кара-уараха аусураҕынтэи ианы-гъежылак, рхэыцқэа рџынаргэыдрыпсалоеит, аџынтэи раап-сарақэеи ргэамџрақэеи азымшын еипш инархҕыа иџоит. Иааргэыдхэхэаланы рахэмарра иналагоит. Сара урт сна-рыхэапшуеит... Аџстџазаара аган савашышы сышџыызза сџоит. Хэаџоу атла абажэ еипш дымџеиазо дынхааит.

Схатџа аибашыра дтэхеит, ахшара сзынижыын, урт ныкэ-гатэуп хэа исалхэаз акэытџэҕыаз џыысшыеит, ускан амин схэеит. Аџыган аибашыра дџеит захызыхи. Аха сара уи сазхэыџуа егъиуа, уи схы иаутэхыз, амџа талартэы итџа-гъежыуа итџаз хазын. Зкалт иақэитымкэа икарыжыуа ахэса дреиуазаарын, «слаазеит» ус анџэа диаазалааит!..

Алықыса абра даақэыпсичхан, ҕыџ атџатын ааџэыргара иџыназикит. Али-пси рыбжыара ахаиуантэ џэанырра иза-џэымџаз илахынтџахаз иазхэыџуа, еиқэшшышы иаатэеит Шырыни Шымаџи.

– Аџстџазааражэ...

Шытџа ишарккоит, шэымбои, атџарақэа ирхэо, акаџа ахар-сып. «џэит», ахэеит рлакэымха ҕрачкэын иқэтэаз рҕыршы.

Инықәтәи аа-аақәтәи ааит. Аблақәа тазуп, ҕыцха ауп иахы-
цшуа, уаха акгы абазом, аха ишшаз адырт.

Шыжьхьак инарцхатәуп. Адаидыху ажәоқәа, ашьап-
қәа ухәа намыкәкәаны, иаацәырхәны инамтаркит. Асах-
тан хтарца нарнаит арцу ахь, нас атазхәа инацрасит
иарымпыткәкәаны, азшьапык накәыршаны алаба нықәна-
цан ац налакшо «жьыхәта-жьыхәтала» еимыкәкәауа афара
иналагейт.

Амрагыларахь итыблауан, ацарақәа еилалон. Ци, ци, ци,
ци, хәа агш-магра аеаларшәақьаны амаахыр цыс аеашуа
иналагейт, чырт-фырт ахәеит акры, аецәарагы инылапкеит.

– Сс, асаара шәычкәашыжь! Абыржәытқәа хьшык аха-
бар аабойт, – ихәан, Алықьса ацыс аанкыланы длеихәт-
кәыкәлеит. Ашш кылтәарста дкылацшны аць бнара ахы
дықәцшуа, дхатц-хатцо, анацш-аацшра даҕын. Ус нахьхы
агаҕала ишәарыцо хьшык оқылтәраан атрышә хәа ахьаца
аскьынць инықәххит. Ацыхәа ааршәшәан, аеааикәнацсеит.
Алықьса ақыршы днамцысны ирқатцы-мыцуа иафоз адаа-
идыхә намжәаны инкаршәны, днышьамхнышгылан, акаҕа
ацхьа илаба наирхәы-ааирхәит, ацыс аацырпырит. Атықхәа
ахьшь ахы ланаркәит, акәапахәагы асқьынць иналашәан,
ацькәа рықәцә ирықәхәхәоз акаҕа агәта иазыриаша аҕаа-
нахеит. Ажәоқәа зынза иақьазомызт, аеикәацса, ажә-
оахырқәа ргыланы иааиуан.

Ацарақәа ссы-ссы рымшын, ашьхаркәтқәа кәыр-кәыр хәа
еилан. Иара алақәа амцацшь рхыланы акаҕа абар-абар иаза-
аиуан, ус «шыжә» орган акаҕа иоахқьан ацыс иоазытрысит.
Алықьса ашырхәа акаҕлаба арыстәи идәыкәитцеит, аха
иахамқакәан ахьшь ацыс аахцәаны иаманы иоахалейт. «Ааит,
абаак, ахьшь акаҕақьны иааин хцыс аманы ишцәцо!» Убри
аамтазы Алықьса даақәтәи аан, Шьмаҕ днаихасын акамам
змаз ихылца ааихкәыцәаны, ахьшь иагәйдитцеит. Ахьшь
ахылца праауа иашьтошәа анаба, ирхан, ақыршы аужьны
цәоанцәыка ажәоан иналашәкәа ицеит. Уи ацашьа зеипшраз
ала, ааигәа цыск иашьтамлар калап. Иоунажьыз ацыс еи-
лахәахәа арахәыц ццәа ацрахәаны, цшьаала асаарака

илеит. Ана-ара ашыа алжжуан аларқача ахыызшәа итыс-тысуан. Азы ацынхәрас рҕыта азы рхы иадырхәеит. Иара ац хәычқәа еихыуа ишааиуаз амацара, ацсы талагәышьеит. Ицтәаз арахәыц ааипшьны, ҕацхәа рлакәымҕа чыҕра еитанықәдыртәахт. Ишшаза акаҕа агәта ишазааиуаз иаарыз-наузеи атцаа анцәа иазишааит уи ахышь. Аха сишь, абар, иахыаиуа, анцәа дақәныхәааит, акгыы инацҕаитеи. Мал дук агәарахәа инарымтҕахазшәа ргәы иабейт ркыршы ацсы ахырызынхаз. Мамзар иузтода уажәы уи ауаара, зегь гәаҕха хышьыкра итәоуп, нанхәа аҕены иукуа ахышь халазом хәа. Ҙыц аҕыршы кны уи абжыара – мчыбжык...

Абар ҕбаҕа рту аҕейт, инахәы-аахәуа икәтәоуп, акрызфаз акгыы ахызом. Нанхәа мра цшыаала ахалара иаҕуп шәахәа барақьатла адунеи ыргәыбзыҕуа. Иахак амза зыхәлацхоз амшын еишьыл ду уажәы амра хычцалауан ацқәырцда ссақәа ахәлаччон.

Итәоуп, итәоуп, ажәҕан тиацтәаара ишатцапшуаз рыбақәа хыгагааит, тыс мҕаск рылацш ицамшәакәа ииасшыа амазам. Акәыбры лахыцәгәақәатәкыагыы нахыхы аназара-ҕы хышьны иаацәыртуашәа убоит, утыс уназытрысуеит, аха нас цқьа итырхәыцааны уанкылацшлак ауп ишкәыбру анудыруа. Шәынцәара иарамшк акәхааит. Иаҕахымкәа адунеи шаҕа ықәузеи, акәыбрыгыы абахҕаху. Амышыта цәгьаза уи акаҕа иамысзакәа ицаз ахышь ацыкәтәатцәа анцәа иазишааит. Амра есааира ихалоит, атцх иалнахәаз азаза арцса-хәоит, аҕакар газгоит, амшын аркәандашьышьуеит.

Лахыхы, ахацаҕьақәа рытцаҕа, ахац хәычқәа ркны абыр-лаш мыдагьцәақәа, ашыцламшәа еитцәареи ацслымз гәзареи рыцьанаҕ аҕынтә инхоз ацсызқәа тынч ихәалмышыуа инеи-выс-ааивысуеит. Ргәы тынчуп уажәы. Асасцәа шсасцәаз рхы дырны досу иахырықәнагахашаз анхара иалагеит. Шәы-да ах анцәа доумтан шәыцьанаҕ тып хәычы аҕны, шыта шәеикәгәыргьо шәынхала-шәынцла, шәрахаҕны шәыцәала, амала ацәа шәаламхалааит...

Абан хышьык ажәҕан илаланы, атыртырхәа ажәҕақәа мҕанцо иахыцо. Дара акыр ихароуп. Зчыкә акы нҕазыц-

гәахью ауп ус ихаланы имѡасуа, мамзар... мамзар ихәы-хәрыхьшьымзааит ари. Иќанато аабап. Атыс хагалазаны ирхәмаруеит Алықса (ахьшькра еицтәоу азәы ахьшь икаанза атыс иара ирхәмарлоит) егырт шьхныцсыланы ишьтахь рәаварцс ажәѡан ахь ипшуеит. Хәыхәрыхьшьзар ҕалап. Италар, хымпада, хәыхәрыхьшьзар ҕалап. Урт роуп жәѡангәыла ишәарыцо. Ах, италандаз ажәѡа аҕьара иаҕәыцны. Ишшаза, иаагазәазит, ѡынтәҕа ашьшьыхәа иаахагьежыт, ҕыцха ишыцшуаз. Нас... аҕааикәанархәын, ашьапқәа лтхәаны аҕыланахеит. Хагәтәы акәзам, шьапыла ауп ишталаз, ус анакәха... Жәѡангәыла ишәарыцо, шьапыла итало хәыхәрыхьшьуп. Урт рыжәлоуп ус иныкәо, зегь жәлала иҕоуп, аҕыѡгы жәлала иѡуеит. Алықса ақала ашш иеаварцсзаны атыс хагалазаны ирхәмаруеит, ахьшь хызатәшәа алеира иаҕуп. Хымпада ихәыхәрыхьшьуп иара. Ацарақәа «цссы-цссы», – хәа иааилалеит.

Нанхәа аҕены ахьшь узкыр, ихалазом...

АСАБША ААИХЫНДАЗ...

ѡызаки сарей ҕыц хаибадырт. Шәмаатк ратцкыс шәѡык аѡызцәа рымхәеи, аѡызцәа рырхара бзиа избоит саргы. Хәылбьчехак сусқәа санаарылга, сѡыза ҕыц Мамсыр дызбап схәан, игәарц сынталеит. Ицшәмацхәыс Наала длыцхраауан, акьыр рәатата рыѡнқәа ршәуан, ныхәак ааигәомашь аасгәахәт сара.

Изҕәәз иааркәатцын, рыҕерыцқьаны, рнапқәа ыргьежьюа саагәыдыркылеит. Мамсыри сарей аҕада-мадахәа хаицәажәо, рышәшьыраҕны аишәа хшахатәаз, иаины иаакәгылоит хаҕсы-хаҕсынтры.

Изакау шәзымдырзои? Заманалатәҕьа ижәдыруеит. Ауатка, аблақәа гызмалза. Шәыр-қәыркгы навагылт. Хпыҕкхпыҕк лтәхарпҕоит. Шәырк хҕы интәхҕакеит. ѡба-ѡба аухажыт... Нас акәчышь еиҕымхзакәа, ажәѡақәа хахаза, атәынцәлаҕь аѡыцтракны, аҕыкцәатәеи асызбалҕеи еи-

лашыааны иакэтэаны, икапшышьза изны, атэы иахаза, хапха иаакэтэит. Иакэпсоу ахэысхэи ацьыктэтэи рыффы ыанат ахухэа унтаргалап.

Абыста еилартэиуа, икэапза иантаны, ашэа рэа кэа-кэаса иаларшышь, афы ацыпхь хаддыла... Анафьалбеит, сыпсы мапханы срыламхандаз...

Хтэоуп ашэшырафны. Хапсага кыдаптит. Сызхыкэааз жэтэыцак ыжэны, схэап-жапуа афныка сааит. Бзия сыш-ныкэыргаз афны икоу ианласхэа, абаак саргы сумгоз лхэит. Даеазны санцо бизгоит.

Сабшан. Ахэылбычеха ус хамамкэа ханаанха. Афны икои сарей хкашэкачо хеилахэаны хнеит Мамсыр икны. Ргэарп фыц адауар акэдыршон. Наала адауар илыркуан, иара дасны афэа-афэа хэа атэымаг алаиркагон. Изфыз иакэытит. Пытраамтак дысфэапшуа дгылан, нас апсшэа хайхэит. Хтэоуп ашэшырафны. Хбыстакэа ашэ ргэылашэа икоуп. Ауатка ыказам. Жэтэыцак жэит. Аригы лкыаф калтеит. Хажэ афша аризшэа, акыр-кыр хаччо афныка хааит сыпшэмеи сарей.

Иара санхэагы дзахамгари даеазны ханцо? Санхэи дарей еибадырп, шэ-маатк раткысгы шэык афызцаа рымхэои, аха илымуит санхэа. Атыхэтэан ханыказ ауатка цэырымтэтеит анысхэа ацара мап ацэылкит, уи уаткамзар акы налфакэом.

Амэыша ахэылбычеха сыпшэмеи сарей хкышэкэа ача рыкэыхх Мамсыр игэарп ханталеит. Аиашаз, дыгэхьаа-гацэфьаны хакан. Наала агэарп лыпссон, Мамсыр ашэыга импыцатата идауар ишэуан. Дызфыз даакэытцын акраамта дафэапшуан, нас апсшэа хайхэит.

Абыста хшэашэа ххны, акэыд, ацьымшыы, афы акрапфеит. Сымгэа хаччыла, ишышьуа, афныка дсыманы сааит. Даеазны санцо ари дызгом. Ахэсакэа уршьахэуеит, акы ргэапхазом. Апшэма иахфэитцаз афатэ лгэампхеит лара. Сымгэа акалэшэа икалеит лхэит.

Иаахт асабша. Сабацири, схы абакыдыскыари хэа сыш-хэыцуаз Мамсыр даасгэалэшэит. Ифцара афы хшэашэа-за иаатганы, жэтэыцазатэык...

Ааи, ааи убрахь сцап. Снеин сѣааиџакны агѣашѣ аасыр-туан еиџш, Мамсыр деихаччо даасѣагылеит. «Уа бзиала уаабейт!» – сѣан, снапы рџаџа аџсшѣа иасѣхѣеит. Хѣаин ашѣшыраџны аишѣа хнахатѣеит. Алаф хѣхѣеит, алакѣ хѣхѣеит. Аѣны иџоу дааџсаны дыџан азы днеины диеит, лыџсы лшыаразы (акрызуа иџсгыы ишыароуп).

Иахѣаѣѣоз анынџѣа хџап, хѣзџшзуеи, сѣхѣеит.

– Хѣаџои? – дџааит.

– Шѣара шѣахь, ѣыжѣра, ура уеиџш аѣџара сымандаз саргыы, акапейшѣа исыџхьязомыџт, иусыржѣуан, – сѣхѣеит, агылара сѣазкуа.

Хѣагыланы хѣынахѣеит. Дѣџбанк хнавалейт. Ѡ-мааџк ааџиган ѣ-баџлыкак аѣы аахѣаны иаасиркит, аѣны иганы ижѣ хѣа. Санхѣа лзгыы баџлыкак иадамхаргыы уаткак аахѣ хѣа иасѣхѣарџ сгѣы иџан, аха иара уаѣа дхьамџшзакѣа дџеит.

Аѣны иџоуи сареи аѣ-баџлыкак аажѣит, Мамсыргыы дахныхѣеит.

– Асабша ааихындаз...

АМЦА АГѣАѴХѣѣА ИАХЫСААИТ

Ѵсрак ахь аџара хѣазыџахџѣагѣышыон. Аѣны иџоу аѣеилахѣара даналагоз амра џлакашѣара аѣѣышџнаххьан.

Сара смашьына «акѣабара» сѣазыскит. Сааџк аџара садхалазаргыы, аџѣа иџырџсааџѣѣкыны «искѣабейт».

– Акыр быгу? – сыбжыы насыргеит аѣныџа.

– Ахь, шыџа агѣаџкра уалагахт. Сееиласымхѣари!

Амшын хѣазааигѣоуп. Сџан сѣыкѣаба-сѣышышь, амшын џаа фѣы схышѣшѣо сааит. Сгѣы хѣаракза сыџоуп. Лара лѣеилалхѣоит. Слатѣан сџаџа карффа иссеит. Лара лѣеилалхѣоит. Скашѣаџо сѣеибыџтейт. Лара лѣеилалхѣоит. Счавра ду џатмашьза иныџѣџан исуанџейт.

Лара лѣеилалхѣоит.

Ѵѣуара иѣаџџараны иџаз хѣык аѣсаѣа ашѣы рхьыкѣкѣа иааит. Ари лѣеилалхѣан. Шьџа асаркьа даадгылейт.

Амра шыыбжыы агэы ихыцит, аоны икоу асаркыа дадцит. Анцэа илпха хаманы хатцит. Итэкэажэыз лабашыа хынаа аеыгэхэа «инарсны» дхакеза дласыватэеит.

Аоны икои сарей аицэхара халамгеит хыхынлырхаз азы, избанзар, атэым уаа акэтэоуп хмашына. Уи ухахыы ииазгеит. Зегякоуп, лара даиааиуеит, аха сналамгар сгэы иазычхауам.

Таацэашэала аицэхара мардуануп. Амала, адазам уахыаго...

Ахэыркыхэа хакэышыкырааны хазгоз акатран мөө хааныцын, гаратас хангарлеит акыта мөө. Атэуацэа, амашынакэа ирыгхаз, еихышэшэа-еицышэшэа амөө иануп. Ахэсакэа ашэы ршэуп, ахацэа рчавракэа рфыба итоуп. Сара счаврагы мазеиза, еикэшэоуп. Иахьатэи ала уи цэаакраны иказам лагырзыла. Аха саныкэтцлак, цынцапссаншьтахь истэххоит.

Ус кэзцо храцэоуп.

Амөө ухэеит хэа, арт акыта мөөкэа уха иамузеитеи. Хаидарагы гэгэоуп, акэуа аныкэашэа шытысхроуп. Икэымшэышэцэоуп арт «ажигэуликэа». Акатран мөө азакэгэышыа-ми анцэа изишаз, аха иааг.

Аа, сынтэеит, сынтэа. Абан амөөду бжыыртэааны Кынтышэ дахьнеиуа. Ишыапкэа цтэааит, дабакоу рхэааит? Ари длжэлэнтэшэа дыкахуп иара. Ауа, иуа касыжэ-мака! Абар акаамет сахьакэшэа. Арахь тып хамазам, нас ари далагашт «сара исытцару раан хмашынакны тып калазом, уара утэкэа раан...»

«Сара исытцару, сара исытцару, сара исытцару». – апатифон агэыр бжыыс анафэхалак еипш дафызаашт.

Афырхэа лееилахэаны даадэылкыазтгы, ари аеадхэыс дахфамхакэа хцагэышыон.

Аа, абар илакэа кылцытца даахэны дахьхзыпшуа, амөөагы дапыртцзом иара.

– Уу, Кынтышэ рыцха, ухаэшэа еааны дымнеиааит, шыапыла ушцауеи амцашоураха. Дыштыхроуп абаапсы!!!

– Дабақәсыртәо, сҕәәкәа дықәсмыртәозар?! «Иахәшьа еааны дымнеиааит. Ацгәы еиқәатцәа шәыбжысааит, бхәы дшатцаз дымцсхъази рыцҕа», – аасгәахәт, аха иухәои.

– Нас шыапыла душтышама?!

– Сара дзысышьтгәышьозеи, иара ихала дцоитеи.

– Уи изы уара умахәуп, сара сзы егәурым аха. Уара иуатәоу катца.

– Аиеи, нан, аиеи, усоуп амахә ишиқәнагоу, дақәыртәа, абра рҕааиларыгзап, – лабашья тыгә-тыгә хәа лшьапкәа рыбжьара амашына илтакша-лтакшаны, иаацлыргызит исыватәаз атакәажә ханчацыргы. Лымахцә данкны дынтыганы дноужыны, лхатыпан иара дҕартәазтгы...

– Иныкәызгарц ибҕахи, дахьяқәхартәо хамазамеи. Ааи, смахәуп, сара шыапыла сцап, иара аҕскы акышьа идыруазар, азамана.

– Ус кауцаргы, изыкаутцазеи ахьззам. Уара умахәуп...

– Хәит. Амахә илахь боуаайтеи, дабаагари нас, тың шхаммам ббоитеи, хәфык хәқәтәоуп, иқырццуа аарла хәанагоит. Ари данхәхьеныла абҕагы ааццәеит ауп. Имацара иакәзар дазышьтыхрымызтеи, гбакы дахьякароу бымбазои!!!

– Ааи, нан, ааи, убра рҕааиларыгзап, дақәыртәа, – атакәажә слыхәом, даеазны изымдыршеи аха...

– Уи сара исыцкару раан хмашына тшәахоит тың калазом, сара исыцкару зегы гбак иакароуп, сара исыцкару хмашына иақәтәар абҕа ццәоит, иара ицкар шыапыла иныкәар калазом...

– Бақәытц, бақәытц, шыта бақәытц!

– Сзақәытцуеи, аиаша ауп исхәо.

Кыынтышә ихаткы камыршәуа аҕсшәа иасхәеит хҕыцза ханаайдгыла.

– Хмашына тгәгышьоуп акәымзар...

– Ааит, сымахә... Амашына тәы-итәым хәа уабхәында шыапыла душтышама нас! Амашына зыкоу ауаа рнагааагаразоуп, – ихәан, ачарахәа ашьтахь ашә ааиртын. Дхәар-цсаруа, аталарахь ихы ирхеит, ашә дызкылсуам. Аиашазы, ахәынцкараа амашынакәа рышәқәа дырхәыццәеит.

Ихы апашра аҗхзы цәыкәбарқәа икәгылоу ашәишәи кәтағькәа ираҗароуп. Ичрыхә-чрыхәза, акакангы рыкәцсоушәа збоит. Урт ацәыкәбарқәа акы цены аҗәакхәа афыза ианласлак, уигы җыххааса илыкәцаны, егырт иларылалолит. Нас урт ирылтца «арџаш» накәаратца-аакәаратцо, Кынтышә илахь җьаҗьа ду арғаз җәҗәза иланцаны, ихәда-икәа хәымсыс бнаршәыра инылаџр ицоит.

Ацәкәырца иаанахәаз афлыка еиҗш, акыраамҗа изазон хмашына. Амгәацәа адгыл илыкәххуама ухәаратәы илеит. Амгәархақәа урџаханы ишьтухып хәа уҗоу.

Еиџырҗә-еихырҗә рыҗшьџыкгы еикәыжыын ашьтахьтәи атәартәҗы. «Ааи, нан, ааи, абас ауп ишатаху», – лхәон сҗәкәажәгы. Тыгә-тыгә лыргон ллабашьала.

Иаасыднагалеижьтеи ари афыза аидара иатцамлацызт смашына рыцхә. Идәыкәсҗап. Дазырхәазар дархәазеит, иамур иамуит, иҗастари.

Хәшьтаиазаны хаманы аҗынанахеит, икәуа-игзуа. Хәшьтахь итәәкәоу ахәсақәа руа дарбану сыздыруам, аха азәы дыхәнаны сҗәәкәа абжара дыкәтәахьеит, иҗалҗагәышьари.

– Сымахә, абааҗс, сгәылагы абра хәшнеиуа хихьзоит: дныжыны сҗар җхәшьароуп, убзиара шыбзиароу инагза, – ихәеит Кынтышә, сигара дук ааиҗыҗеикын, абырқьхәа алџа џхәлаирчит.

– Нан, саргы акы аасыркишь, – лхәан, сҗәкәажәгы акы ааимылхын, пақ-пақхәа ахара дналагеит. – Дышьтахамхыкәа, нан, уфыза дныжыны хҗаратәа, җхәшьарами, – нацылҗеит.

– Ааи, ааи, дышьтаххуеит, уа шәҗеилажәгзап, – схәеит схы намариашаны. Шьҗа азыхәа адажә азы иаанахәаз саџызоуп.

Еышьтрак иаҗараз җаџәҗара хәычык инҗасит Кынтышә деиџырҗәхә дахьҗахьыз аганахь ала иҗаз акәыр, уи акәхеит. Бзарбзанкгы ус абжы мгаҗзар җаларын, уи абжы шгазашәа.

– Ухысзаны хәугоит, нан, анцәа илҗха уауааит, – лхәеит сҗәкәажә. Иаргы амгәацәа адгыл аҗлыкәнакын, иаангылеит.

– Амца агэақьхэа иахысааит, иахьа уаха цашьа шца-сзыќамтцеи цэуара, – ихэан, ашэ агъеиоџхэа иоќкыдыжьланы, дшэи-пшыиуа иџыџеихеит Кьынтышэ.

Амцашоураха шыапыла аныќэарагы кааметгэышьями уажэы, «иахэшьа џааны дымнеиааит», аха даќэшэа-гэышьеит.

Акэыр шэ-маатќ хэа изтиуа дыздыруеит, хэымехан сиз-цароуп...

САТАМЗААИТ, ДАД...

– Дад, мшапы анааиуа шсоухэара удинаныс? – хэа дцааит атахмада, апарк атэартаќны зхы-зџы қамсаза иоужь-ны итэаз арпыс данааивала.

– Закэытэ мшапузеи, сара иалздраауази уи анаауа?! – ихы ихнахт иара.

– Дад, шэара апапцэа ишэзымдыруазар, нас издыргэы-шьода, – дивсны иџынеихеит атахмада.

Х-МААТҚГЫ СШЭИТ

Мачагэа аусурантэ аџны дшааизтэќьа ипћэыс лкасы аал-хыхны ацэхара далагахт, ауаа ратќкыс хайцэаны ханхоит, уара ухацазам, аџыжэрада акгы уаќсам, акгы уздыруам хэа.

– Быцэхала, быцэхала, бара бзы пхашьарамзар, быцэхала, – ихэан, дџагылан сгэы аасхасырштып хэа, акино ахь дцеит.

Абар дахэапшуа дтэоуп.

Уи акино аќны дыхэмаруан дцаимбаруп ззухэаша пћэыс ќэымшэышэк. Егьа аќьабаа даќэшэаргы дышпћэысу еипш, ирќэымшэышэны, дгэыќатцагаха лхатца диацэажэон.

Ахатца дхатцоуп, нас зны иамхамжэкэа, усќан ииашаны иќаитцазшэа дихэлаччо днаганы длырион длырцэон.

Нас ианихыпсаалак ирлафны, дырөөгьых дихэлаччо игәа-лалыршәон арыжәтә мыцхәы агәабзиара иаңырхагахар шауа. Ускан иаргы длыхәаччон, иңхәыс, деиликаауан...

Мачагәа ари аңхәыс илаңш лыдхаланы дгәыргәатцәа дышлыхәаңшуаз акино нтәеит. Ауаа зегьы гыланы ицеит, иара имацара лара дахькыдыз аңзамцахь дыңшуа дтәоуп, дтәоуп...

Нас ижьцәа ааизганы «ңу» хәа иаңхьа адашьма длы-кәыжьцәан, дцарц дөагылеит. Аңссаө дааидгылан х-маатк аштраф имылхит уи азы.

Мачагәа аоны данааи аңхәыс илеиҳәеит акино аңны ии-баз аңхәыс бзиа лызбахә.

– Уи уанлыхәаңшуаз сара сугәаламшәазеи? – дтәаит лара.

– Бышцасгәаламшәеи, х-мааткгы сшәеит уи азы, – иҳәеит Мачагәа.

ЕИМАКРА АҤАХЗАМ

Ани аби таҳмадцәахеит. Хәцкәын затцәы уажәшьта азәы дааигар хныкәигалап рхәан, рыцкәын цхәыс дизааргеит. Атаца хәычы иаанагаз мчыбжьык аҤара дыңхашьяңхатцәа дықан: «Ааит, еиҤкаарак еилгарак шәымазамкәа ишәуаа-шьоузеи, шәеилашьшьы шәтәоуп. Шәыртәаны мацара сара шәныкәызго ус шәаб иныс, иахьатәи хәамтазы акрызуз иоуп акрызфо, мамзар ус убра шәтәаз!..» – хәа ала кыдкьо, ахәа кыдкьо лҤаалхеит.

Атаҳмадацәагы ус итәамызт, ирылшо ала акы инаха-аахон, аха лара илгәаңхоз акгы рзыкәтцәомызт. Ус ишнейу-аз «уани уаби рныкәгара сылшом, наҤ хәрҤытцәроуп» – хәа лхатца иҤаңхьа азтәара ықәлыргылеит.

Ус иаггыҤартцеит, еиҤытцит.

Амала атаца лоуп ирҤытцыз, лыфныка дцеит. ИҤартца-гәышьоузеи атаҳмадцәа шықәсык-өышықәса ус инаҳәазеит.

Ианамыхэаза даеазэы дизааргеит. Ауаа зеггы ҕазшьак-ҕазшьак рымоуп. Ари аҕаца иаанагаз ҕазшьас илымаз абас акэын: лхэы ҕацаны акранылҕарцалакь дкэацшьашьрыза, азэы дицырхагамкэа, лхала днеины адиуан днықэион, шәкэык дацхьошэа уа дшықэиоу дыцэон. Ус иахья, ус уа-цэы... ачанахкэа еилатцэызы, афны аҕьамсар ахысны, амҳа-рацәҕья еилыргамызт.

Аҕахмадацэа уахык иаилацэажэан иақэыркит лаазара. «Уатцэы шыжыы акранылҕахцалак, усгыы диауазар акэхап. Бара бѡагыланы, афымсаг аашьтыхны, ишыҕабцац еицш, амҳара ацссара балага, сара уи бымысхуа сара испссоит хэа салагоит. Еимахкып, нас иҕалцо аабап» – рхэеит.

Адырѡаечены ус иагыҕкарцеит. Крыфаншьтахь аҕакэажэ афымсаг аашьтыхны, дҕэарҕеаруа амҳара еилсыргоит хэа да-налага; «Сара сшыҕоу бара амҳара шцеилбырго, изуам, исыт арахь!..», – хэа лфымсаг атцыхэа ианкны дахеит. Арт рыбжыы аныцәҕьаха, аҕаца лылацэа нҕаауазаарын, ацэа даалцдын ланхэеи лабхэеи еимаркуаз анеилылкаа дѡықэтэан лыбжыы налыргеит:

– Шанацалбеит уаха акы шэзеилымкаазои, уи еимак-тэзаеи, иахья лара, уатцэы уара еиҕакуа ишэыцссала, аба-соуп ишаҕаху, – днарабжыан лхы нықэылцдеит.

АБЫЧРА СШАКЭЫТЦЫЗ

Цхынын. Агэарц ахаскыын сықэбылгыо сшыхэмаруаз иа-хьынтэаа сзымдарзакэа иааи иаасызцэыркэеит убас гэазы-хэарак, абыржэытцәҕья карпыжәк анасымфа хәҕеиҕа ҕыт аасхыцдым схэаратэа.

Уажэы акырпыжэ былгыа дук арҕзда еиқэатцэа алданы ахэызба абҕашшара иналаркыакыаны, ацца ахга, еимкэыѡрны, иҕацшьза, ацхазы алхэхэа, агэаҕь еиқэатцэақэа налыршэшэо, иаауҕытцхэо... Ахагахара салагеит, азаара ззааз иеицш схы ныцаргыланы акырынтэ цыгэхыршәт ҕастдеит, аха иамуит. Исхамыштит уи акырпыжэ агэазыхэара.

Хгәыла Мамсыр иҫықәреирта агәтаны иҫами акырпыжә, аха уи иара итәоуп. Ах, кырпыжәк шыыри абыржәы. Исхари, ашьха ацара гәхьаазгаз иҫы еипш, сфытца ахәхәахәа азы аауа иалагазар...

Ишыстахымыз сшыапқәа сапхьаҫа исыгәтасуа мацара, срыманы Мамсыр иҫәаа сынхәытдыркәраан, икырпыжәырта агәта снаганы, сладыргылеит, Ишыстахымыз снапқәа иреиғьыз кырпыжә дук аафыхны сыцрап-црапуа аҫықәреирта саалтуаны еипш, Мамсыр даасфәхаит. Даасфәмхар иҫалозеи? Нас анцәа дыҫоуп рхәахуеит...

Сара саақыҫь-қыҫьын, скирпыжә сымпытцыфрын абақхәа илкахаит. Иара ашырхәа наҫ днахәын симбазозшәа дсывсны ддәықәлеит.

Схы ырнаашәа сизыпшуеит. Ихәда, илымхарта инаркны еилыграа-еилыграа аҫапшьхара иафуп акырпыжә ззаз иара иакәушәа.

Скирпыжә ахьылкаҳаз уа иааныжыны ахәаца-хәацахәа афныҫа сааит, аха исышьтархх Мамсыр ани скирпыжә кәаз иманы дааит: «Иф, дад, уцкәыноуп» – хәа.

Уи нахыс сара уаха акы сзарц сгәы итамшәацт.

АГӘЫР ХӘЫЦУП, АХА...

– Нан, гәырк сутондаз, – тақәажәык адәқьан днадгылеит хнышьартас еиҫапса-еиҫапса иҫалхәаз лчавра ду пыртуа, лыҫкәрышьқәа аацәырганы.

– Азамана, – агәыр хәыч цыр-цыруа иналирkit, абазкгыҫапшьза иаалымиршәеит ахәхәхәтыф.

– Убри агәыр хәычынзара абазк кьаҫьаза ишпәпсахеи, иҫьалшьон атакәажә.

– Цабыргуп, иара хәыцуп, аха шәқыта зегьы ааилаланы абри агәыр хәычы ҫахтцоит хәа иалагааит ирылшозар ббап, «илирдырт» агәыр зыпсаз.

ИҢАБУП ЗХЫБХӘААУЕИ?

Абар иаилашәшәуан, аха хкәа амазамкәа шыжьаахыс ажәәан тшәәаны, еимаәны асы шлеиц илеиуан. Уажәйтәкьа азлагара иафьтцуа ашыла еипш иссаны, ибахза ианашьтуан. Шьамхашәара ишьтанатцахьан.

Смагә ахәйтә дукәа сшьапкәа ртацхаза. Сцентралка еитцапахаа скәәкәа инкыдтаны, снапшы-аапшуа аоны сын-дәылтцит ахәймеханшәа. Абнаракны атлакәа асы ирыкә-наухьаз ихбакә-хбакәза рсахьа акәын ирымаз. Ахәыхәкәа гәартә-гәартала ашәчкәа инрылапапон. Саргыы убарт рахь схы рханы, сцикә-цикәуа сфьинасхеит, асы сылеикәатәәаза. Уи абнара, арыгыарахь ала икоу адәеиужь ахь уцшыхыр, арахәыц иахоушәа еиварыцх азыкәйткәа (акәатакәа) лакәны иниафьон-иааиафьон.

Уажәы-уажәы итахаәеза ахысбыжькәа гон, аха сара ма-кьана акгыы сымбазацт. Абан кызкәакгыы лакәзаны иахь-неиуа, аа, Анцәа иныс Кәрыжә изаәа иштатәо, ааи, ааи, илакәзеит. Уахь схы сырхап, афьизи ахәыхәи абейдукуыло. Ахы , ари азаәа акыр сазаигәахеит. Шьта схәазаны сдәыкәлар иаха еигьуп, мамзар сахақәцә иныкәыпшыр, слымха саркьа-да избараха избом.

Кох, асы шпацоу анафьалбеит, ас мацара схәазаны са-банзацари, аха шьта акыр сырзааигәахеит. Смагәкәа асы ирталаз азтра иалагеит, аха, афьызкәа сшыыхыр... Ари аза-әа даара иманшәалоуп, ацаә бзиоуп, срымбазакәа ахыкә сныкәгылоит, нас ашәакь аарыластоит. Бацбацхәа афьы-зырбагыкәа әба-хца уа иаатахойт. Нас уатцәы схәахуеит, иара уаха сгәылацәа: Мафь, Кәаташә, Кафь ухәа снарылагыланы икоу абри ауп хәа расхәап. Дара ачалткәа ханы ардәынакәа, ацаракәа ркуеит... Ах, даәа хәбака шьафәа сзыкатцар, асы шьта ихьшәашәазам, асы шлеиц илеиуеит, арахь ишоурахе-ит, апцхзгыы сылцуеит, мшәан. Даәа ә-шьафәк, даәа шьафәк, даәа цсызак...

Абардра иалыәрны абақхәа асы схы илыкәхаит. Абар, шьта сааит, зны сшәакь хасыршалап нас амыгкәа мацк иаар-шәшәаны, сытака азаәа сынтацшып.

Ааи, рышьтыбжь гоит. Рыѡбагы хасыршалап. Ахы, сшәақь агәыцә ашьшьыхәа алада ахы сырхап. Рышьтыбжь саҳа-уеит, дара збазом иабақоу, мшәан?! Сылақәа асы хыцсалеит ақхзгы хшылеит, ҳаи чаврак зыцсази уажәы, нан илымагәышьамзи, аха уажә уа сцаны сабаауа акәымзар. Абар, абар, акы сытқақатқәкәа ақәѡ аеахьаакыднакылаз... Егырт абақоу? Зегь еидызбалар рыгәта саламхысуази, ыи? Урт сбартазам, лахьхьи азаѡахь иианагазар қалап. Зегьы сышрышьтоу аггы смоузар атқкыс, зны ари сшып. Ахы, иқастари цсызак ауп сшәақь агәыцәи иара ақызи ирыбжьоу, ас сеихсыр исыцқьазашт. Еигьуп ахы иасырбар... иара ахы азы ихәытқатцаны иакуп, ишаахәытцнагалак сеихсып, Кацьраа шәчалтқәа ҳаны шәтәаз. Абар, ахы ахьхәытцнага. Снацәа аасыртцисит... Агәыз... мамоу ахимгазеит. Цәыссымыссы, «цшш» хәа акы ахәо иалагеит, нас егыи сатцхеит, уигьы лѡа хәычык аатышәшәан, цәыш-цышхәа акы ахәақәеит. Уаҳа сзытцхозеи, ѡ-патронак исымаз уа срылгеит. Ақыз ахь санцшыуи аугазахыз, исықәылт ахәан итцпраарцианаабатқат апышә амығра илахеит. Сшәақь саахан сышьтахькәа асы инылажьны ақәѡ ахь слахәазеит, амығра цәгәыхаа. Уаҳа сыесызнымкылазакәа абақхәа ақыз абға слықәхан, амығгы иаргыи шеимаз илзаасырқәрылт. Уа сааны иагыскит. Даара ибатқатит, ағы араҳаит, ианоусыжь, ацхырааразы акәхап, ихәхәеит аѡызцәа рахь, аха урт ацәгьара қалазшәа, анырба инытцаба ицазар акәхап, рхабар збада.

Скызырбагыи сареи зѡала хшьыхны, исгәыдыргәгәала сыѡтытын сгәыргьатцәа ашныкә иқәсыршәеит. Сан ари кәтык шацылшыуа здыруеит, сабгы, уаб дукәыхшааит, дад, хәа схы аашьышны агәылацәа дрыцхьап. Ус, ус зегьы инарылатцәап абцьяр тмырқьазакәа ақыз шыскыз. Қоқ! Сшәақь схаштит, абар аеада сахьақәтәаз, снагьежьын сшәақь асы иаалсхын, иаасыкәныстцеит. Баша умбатқатын убаашәт. Шьта цьяргыи узцом.

Абар, ҳаѡны ааигәара сахьааи, уашьтан аума қазтцаз иеицш хәа, исхыччо иалагоит.

Ари асы зықәхәхәы иааиуа дызустада, мшәан, аа хгәыла Шьахәсна? Рақхьа ари иласхәап сфырхатцара атәы. Даасыд-гылеит.

– Ари абууба, нан. Арцына ацзамзи? – исымылхырц лнапы аҫаалырхеит! – амырза уагааит, абри ахәымцьар дузза пцәаны цашьас иҫоуцәзеи? – сҫыз ашьапы ахь лнапы ндәықәылцеит, саргыы снапшит, хәымцьарпцәахак ацра-хәоуп!

– Аҫьабаа убазар қалап, азаҫагыы уцанамыжькәа иҫам амырза иагаша, иара акра цәгьоуп!

– Мамоу, ус аҫьабаа снамырбазеит...

– Арцына ацзами, нан?

– Мамоу!...

– Ицабуп, нан, анреи ацқәынреи узылыпхааит!

– Ицабуп зхыбхәауазеи... – сылахь бығбығуа саагылт.

ЦОУ, ЦХАУ?

Ачашәарта саалтны, срезина галош дукәа ирғашьыхааз ахәыстахәынцәа азаза инылхәа-аалхәаны, адурак ааххәаны, амҫаду кеикеиуа саангылт. Ацәа пҫыха амра анаҫацчо еипш, хкы рацәала еилаарцыруа, аҫыц фҫы зыхькьоз смашьына «Жигули»снадгылан ашьтахьтәи абагажник аҫы ҫысрахаит. Сгалошқәа насышьххәаны, касыжәк акәыршаны инахәластцеит, сла ацыхәа қәацәза уа инавасыртәеит. Нас сшәақь, сҫантәруаз, сычақәа ухәа уа интатцаны, аҫапхәа аҫы неихаршәны, сеимаа цәцалақәа сышьатцаны, аҫарахәа ашә аартны, атәарта тата снагәылатәан, аҫныҫа ахы рханы «сышьхәа» насырбеит.

Смашьына ауп ари сзықәтәоу – схатә машьына! Уажәшьта ишыстаху ашьшьыхәа, сшәышәуа амҫа сануп. Истаххар санангылоит, сара соуп аҫшәма, истаху асырқатцоит.

Аттахәа асчотчик ацара цанацсо, уи еиҫханы шаҫа сымихри хәа адых-дыххәа сгәы еисуа сықазам уажәы.

Слымха саркыада избараха исымбааит урт сгэи зфа-
хъаз атақсиқэа. Ааи, сабиц тақсиныкэащэақэак здыруеит,
умашына хақэыртэаны цыара хга хэа сархэондаз даргыи
саргьхаргыи! Иақэыртэаны, дара иахьырхэо акэымкэа, нақ
зыбнака цыара иганы, ижыамжыаны, илалбааганы сыцкьон,
сшыа кэапеилагыи истон.

Урт ирзаауеи, саауеит ащныка чыжь-чыжьхэа смашы-
на сақэтэаны. Ссигарет ау ахэтэы кэцшышьза исфыцдакуп,
сқыышэ тырқэацэааны. Алша ахэхэахэа иаужыа, снапшы-
аапшуа саауеит, ах Мырзақан дызгэалашэода?

Амщан инапы шытыхны дгылоуп сгэила Алиас. Уигыи
дшэарыцащуп. Ухатщуп, уаанымгылакэа уивсуазар, нас блас
еифашэырпшуазеи! Ажэтарақэа рытреипш, игалошыжэқэа
рышьхэа иадчацалоу ахэынцэа «аа-лак ирзыфом». Илажэ
камсаза уи иашытагылоуп. Уи иашыклататоу...

Атормаз снакыисшэа зун, уатэка ахы ныцдаркыакыашэа
ицыхза иаангылеит. (Асқэа раан атормаз амазамзар иаха
еигьымзи).

– Аа Лагэыстан. Анцэа уиныхэааит, амашына шааухэаз
сара исыздырзомызт. Абра ашытахь хақэтэоит, цыушыт,
апхыака усс ихэмеи, арахь уталеи, Қамс, – афэи афеихыхха
смазакэа, Алиас илажэ хэымсысза ахы дахо, ашытахьтэи
атэарта итеигалеит.

Акэада рыхышы, ишыыратра иадхэалаз ачақэа атэарта
иныкэижыит...

Алажэ абз тхэаны ашыщ-шыщхэа ичақэа арбзоит, рхэыжэ
рылнахэоит. «Ус умун. Щааны схэап» – ихэоит, илажэ ахы
ишышьыуеит. Сара, афы зысыз иеипш, сщашаза аруль саад-
халеит. Смашына рыцха...

«Акры зычхаз – акры ибеит» – афынасырхеит смашына.
Алиасгыи игэи тычцаауа, илажэ дахцэажэоит. Сацхыа асар-
кыа иамоу снаныцшылан...

Ихэнаны иватэоуп! Ахахэда ишышьыуеит – ипсы икэакэаса
иастааит! Ауащпсцэажэара амоуп иара, ауащпсцэажэара.
Лажэқэак реипш, акрыфаракны акэзааит, иахыоу, иахь-

гылоу акэзааит,ишабалак ахы ныкэнагазом. Цэгьала саҕа-хуп, ҕааны сҕэап, иаины иахьсыватэоу егы, – азыҕсы иахьыкэкэоз, иқардышха атэарта злахкьоу илаҕэоит!

– Ыы, ааи, – сҕэеит сыҕсгыы сгэы ифкылачит. Ари алаа-пкра игэаразгыы иапыхьамшэеит, аҕсра агэытцашэааит. Хаха игэашэ снылаимыргылакэа длымбааит. Нас, афныка умааир сөысшьуеит хэа, дсылахэны сикит. Амашыына аҕс-кы шыску арыжэтэ шызымжэуа, аусура сшагхо хэа акры-здыруазар зегь сҕэеит, аха уҕахызаргыы ухэхэаны ухыс. Снапы ыртэины, амашыына сылтхэаны иматцурта сныф-неигалан, хҕака хпыҕ ашьақар уатка сиржэит. «Шьта ашэа-рыцаразы хманшэалахеит, амашыына ааухэеит», – ихэеит сдөықэламтаз. Ыык-чык егыхэа акы насхэақэеит саргыы.

Ахэылбыҕеҕа смашыына ашьтахьтэи атэарта иахарҕаз аа-ыхны исызэзэеит, исырбеит, исуантеит. Уи зусу дхамдыруеи, аха афны икоу даахэынгыы дсызхьампшит. «Ауаа рлажэқэа тажыны иурхэазалоит – сара исызэзэалоит – ус хыхь схы интамтэааит!» – лхэеит.

Алиас, игэы тыҕцаауа, и-Қамс игэйдцало, ахэылҕаз хгэарҕ дааталеит «уаха ачақэа аауеит, спатронақэа зегь еитцасцеит, уатцэы шылашьцоу хдэықэлариуп» хэа. Зны схы аазбыҕит. Хэычык сааимхэа-еимсеит.

Акатахэа афызцэа, ақэлацэа сырхауан. Уажэраанза мшыбзиа хэа сазымхэоз, уажэы рхылҕақэа рыхкэыцэааны «реверанс» карҕон. Дасу иахьытаху: чароума, цсхэроума, шьтэашьроума дызгон. Стаксыныкэцафхарц акгыы сыгмызт. Аихарак, уаха тхыбжьон акэын сангэарлоз.

Афы ыжэны икоу антасыртэалак, аҕьөфхэа ашэқэа фкы-дрыкшало мацара, смашыына ашэқэа рөфқэа хьжэарза иа-анхеит. Уи акэындаз, уа итатэаны, абырқьхэа аҕатын лөа хартэаланы иахон, итажьцэоз дубарын, изфызхуаз дубарын. Абгахэычы еицш, еснагь ахэынцэа ацратата исыман сықэын, арыцкьаха, азэзэаха сыртомызт. Афны икоугыы «уабакоу, уабадэықэу, дегьызмаха идырххо уара», – хэа дынтасны сылақэа ааҕылхырц аҕсык шлыгыз, уахык...

Тынч ихэатэуп. Уи ауха афыза, ааигэа исхаштуам. Сабшан сгэахэуеит усқан. Сасцэақэак хтан. Иасыршыуеит схэан, иларыдысцалан, ссакасанцаны снага снадыриеит. Дара цыгэ-цыгэза итэаны ажэра иафын. Сыцсны сшышьтаз атцхыбжьон, каамет калеит хэа исыхо-исыгэо, азы сфартэо, сиарта сфагэылырхит. Дырфегьых аиартахь схы нхышьшыын, аха аеыф хэа азы анысфартэа, акыр саалцит.

«Хгэыла ипцхэыс лцэа лтэымызт, ирццакны, зынзак ирццакны ахшарайуртахь дгатэызаарын. «Азэы апхтра анихь, абри стахзамкэа исыднагалеит» – ихэон еицш, уажэы абри абастахыз сара. Амашына абра икоуп, шэхи иакэхышаны иахышьэтаху бжэрабыжьтэа ижэга, схэеит, аха арныкэашья рыздыраам.

– Уласы, уласы, абаацс, цсраыказаруацхьякаанцэасшы, – хэа зцэа зтэымыз апцхэыс лхатца сыбга дагэтасуа, сышьтырцо мацара снаганы смашына аруль снадиргэагэалеит. Агэыла хэсақэа шыца... Апшэма са дсыватэоуп. Хыткьарашэа сытрысит ахшарайуртахь. Дгызуеит, дгызуеит апцхэыс рыцха.

– Уласы, уласы, абаацсы, – ихэоит лхатца гэак, сшыапы агаз иадсыргэғэалоит сара кыдынцэала. Жаибакыо амфа хануп.

Автоинспекторцэа хагынарывалеит, урт уа исзыцшызаарын, атыкхэа сааныркылеит. Смашына сыфтыцын, инспекторк снеины снаидгылеит. Сзара лахыс дсыхэацшуеит, нас дысфэацшуеит. Дырфегь сзара лахыс – алада дыцшуеит нас сыла дынхыцшылоит. Ашэикка, сеиқэа шсышьастдарыз схаштзаап, трусик зацэы симцагылоуп.

– Сахыжэбо сааихьеит, шамахамзар, исымбац акгыыкам, аха еиқэада азэы амашына ныкэицо сымбацт, – ихэеит.

– Уакэшэар иудырп, – схэеит саргы илақэырццакны.

Арахь смашына дыркыжуеит, идыркыжуеит, уааи хэа.

– Урханы уаашыоузеи, абыпра калама?! – дналагеит.

– Еицэоуп!

– Амашына ақэтэара азин злаумоу сырбеишь!

– Смашына ашьтахьтэи атэартакны дыкоуп.

- Дыкоуп шца?!
- Убас!
- Уцаны иаага!
- Сымацара мап, уаала хаиццап.

Убри аамтазы, аецэа кыдылпааратэа, лытэаабжь геит апхэыс рыцха. Сыткыан сдэықэлеит, аха сымахцэ санкны саакэиргыежыт. Амашына анаасхээз, изхаасхээз, ишаасхээз, иахтнысцаз, ажэакала, былды сирхэоит ари.

- Умашынакны иеибаркыжуа ируеи? – нас уахь днацшит.
- Унеи иубап!

Ифынеихеит уахь, саргыи сцырга-цырго сишьцоуп. Амашына хнадгылон еицш, «Аа, шэмааин, шэмааин, шыта шэахтацхам!», – ихэеит апшэма, амашына давагыежыа.

- Цоу, цхау? – сшыргэацэқэа хэындазца снаидгылеит.
- Цоуп, цоуп, рхэеит, цоуп! – атрим-атримхэа дшышьтыцеит иабхаз. Убри аамтазы, артэаахэа дыхэхэеит ҕыц апсабара иқэнагалаз асаби. Саргыи сгэыргыан сцацацацеит...

Автоинспектор арт анцэа иеилеигаз цоуоуки ракэхап хэа дхэхэапшуан. Иаууеи, ахагацэа ртыцахь хаигароуп амықашэатэ! Нас ишэыршэыр ифытцакны ишимчыз дасит.

Ртапанчақэа дара еихаххаа, ифызцэа аахакашеит. Зегь зхэапшуаз сзара лахыс акэын.

Иакэшэар ирдырп...

ШЫТА – БАҚЫ ИБАХЧАХЬ...

Апсабара ршышны, ишапшапуа шыыбжыи илхытцит амра. Ес ииуа ирыциуа, ес ицсуа ирыцыцсуа, апсатцага – амра. Уи иазаауазеи, уи аха сымазам уажэы...

Еихаххаа, аҕыц ффы ахкьо ааигэа саб исзааихээз «Запорожец» хгараж итцагылоу аҕывхэа «сыфэыжэлан», зегь еимыртэо амшын сфынтысшып, сагынапшы-аапшып схэан агэарц сылткыаны, ес-сс сыкэказа, амшын ахь схы сырхеит.

Шаҕа угэы шьтнахуазеи ахатэ машыына! Иахьутаху иаану-кылоит, ианутаху удэыкэлоит, иутаху дакэуртэоит. Ианутаху дылбаауцоит. «Апша уакэтэоуп, дад, апша», – ихэон саб сыццакэоит хэа. Шьта амашыына сзааихэеит, уа сақэтэоуп.

Угэы харақза, упыруа аптақэа унрылс-аарылсуа, ахауа уалоуп.

Амашыына змам рыла траа иухэапшуеит уара, уара «агаз» ушьапы афарғәғэаны, апша рынданы, афывхэа анахь уиакэоит, арахь уиакэоит.

Акэара ааигэара апсақэа рытака игылақээз амашыына ласқэа инриваргыланы, ачара-сарахэа ашәқэа наркны, ацапхақэа зхажьыз адач ссақэа ахьхьа-хьхьахэа снацаа иакэыртцаашо акэарахьы сеихеит. Атырбла сафызыха сыбла саркыа еикэатцақэа рыла сылақэа нтаззит.

Сеикэа анапкэа бгыауа, афы амгэырха иафызаз сыкэбас мака ду кылффа, сзара бжынатцао, хьарч-хьарч хэа атакар зыншылаз акэара сныкэлеит.

Иаххэеит хэа сынтэа ртра джэазеит арт апсшьацаа. Ашашэа иахацсоу апсыз еипш, еиварыпх аихарафык зны икапшь-капшьза акэара ашыра икэжьуп. Цюоуки птаптауеит, апслымзра илацсаз апсызкэа реипш, цюоуки акэыкэбаа дуқэа хыгьежыааза ирхагылоуп, реадырцсыланы ашәкәқэа ирыпхэоит, бзиарас ирыдырбала сыздыруам.

Сыхьшь халазшэа. Схарахапшуа сфынасхеит. Иреигьу азэы дсыпшаароуп. Амашыына сымоуп шьта. Амашыына змоу алапшрагыы имоуп.

Апсшьацаа сынрылапш-аарылапшуа, снархыкэша-аархыкэшо, сцрап-црапуа акэара бғанч сылаланы снеуеит. Снацаа цәкэеит сцапхақэа шақэсыртцаиауаз. Зны абас сцыыба итастцапи, ианатаххо ашацахэа иаацэырызгап. Ахәсақэа амашыына рыцсы агоит. Иреигьу, иреигьу дсыпшаароуп, избанзар, амашыына сымоуп, сара, амашыына. Ант итатәақэоу? Руазэы лпынтца хашәшәалоуп. Егы? Уи лхапыцқэа кьа-кьацэоуп. Ани? Лшьапкэа пацэоуп? Ари? Лымгәа дуцэоуп. Ани дпылтыксоуп.

Абан, заманақәак ахьтәоу. Иткәашә-ткәашәааза – ашәаза, ааигәоуп иагъанааз. Чкәын дрылатәазам, макъана иахьымзацаап. Хәык ыкоуп. Ирасхәои хәык? Хаи, Тәмели Патеи ааганы исымандаз. Зны хаибадырып, нас уртгьы абахацәцари. Ани аганахьшәа итәоу лакәын истахыз ақка ахәдашәа зыхәда тыгоу. Зхахәы еикәатцәоу, зыблақәа маахыру. Хаи, ақсра лмоундаз, деихатаруа, илсахьоузеи. Рыгәхьаа ськзамшәа рааигәара сәааилысхын, азы сәынтьшыны сааин, ақслымз шыра аасгәйтцахәхәаны, снылаиеит зыбнака сәы рханы. Амаца иасуеит, ргәы рахатны иччоит. Сйоуп, сйоуп. Сеисит. Ас сабанзаазаауа. Дара рысәыларгалаанза хәа сьцшыр уи акыр тышт. Амашьына шсымоу сылахь ианзам.

– Уа мшыбзиақәа! – схәеит, саахәны снарфәақшыны. Даргьы аасфәақшит. Маахыр (ус лыхьзыстәит гәаныла, ани абла маахыр) ләызцәа аапышәарччеит. Лара, Маахыр, ажәван ахь лхы факъашәа, хәычтәс ләеиттыхны акыр-кырхәа дыччеит. Лыччапшь еикәатцәамхааит, дзырччои! цсуатцәс ихьымзыгшьяны сналфәақшит.

– Хшәыздырзом ақсшәа хәшәхәеит. Абри ауп сзырччаз, – лхәеит, ух, гәышьбахәа данааикәтәа.

– Хара ақсуаа иахьымдыруагьы ақсшәа раххәоит, ус иахқьабзуп, – схәеит, уаха исхәоз ансфәамшәа.

– Шәәхьозар иқьабз бзиоуп. Ирашәхәала, шәеизааигәанатәуеит, – лхәеит. Лхы ақәырцс лмаца ықәыршькьраауа ақьара дналагахт.

С-Маахыр (шьта сара дыстәушәа збоит) еиуеицшым шәтла икәтцоу ләыкәабага матәақәа улацш шпәадыргәыбзыгуа. Лқьышә ааихырцхәара, лыбла маахыр аччара, агьылшәты, атыцтмыць хышәт, сьздыруам дыздыскылара. Ажәакала, слыхәапшыцыцхьаза, жәвантәы, дынцәахшаны дызбо салагеит.

Нас иаразнак сара саалхаштын, «Валет», лхәан ақслымзра илацсоу амацақәа инрықәлыршәт илкыз. Датәахар дыччоит, закәытә кәзшьои илымоу, дабакоу рхәааит. Дзыжәладашь, дзыжәлада акәу, дызмилацда анацәалбеит! Слазтәаит игәагьны. Исалхәеит, кәзахцхәуп. Нас дырфәгьых аецә кы-

дылпаауа, акыр-кырхәа дыччит. Акыраамта хьшьтәтәазшәа аҕәара иқәхьархьаруан лыччабжь. Нас ашьхақәа ирныфуашәа саҳаит, нас хнаџс игылаз ашымха атла ақәцә инықәпраа-аақәпраауа, аҳауаҕы ихәмаруаз атцыс-иацәа Маахыр лычча акәушәа збо салагеит. Уи атцыс иацәа хәычы ажәџантәула аҕнытәуаҕы ибартамкәа илашьтубызкаҕаҳара рахәыцзак иахьынхәлоушәа тыпк аҕны ипырпыруан, ипырпыруан иааҕәымтзакәа. Нас акәапахәа ашымха ақәцә ае-нықәыршәны, амшын иацәа агәы ихыпшыло: кәли-чли хәа еиҕәычцаауа акы аацәырнагон.

Зны ирпазаны. Иргәыкзаны иоунажьуан. Уи абжы ссир амшын ҕантаз ду ихиааланы, цәқәырпәтәс маң-маң инаскьо, инаскьо, наҕ хара еилаџеиласуаз аңныш цәышқәа иаамтәдырсызшәа, амшын инхызлон.

Ус агәы хәычы рданы, џаңхәа ипырпыруа ажәџан иахьынхәлахуан Маахыр лычча. Ааи, Маахыр лычча акәын сара сзыхәа уи атцыс иацәа.

Ус саныпшы пәтәк зтаршәыз ажәџан иацәа, атыр-тырхәа ажәџақәа ҕьо иацәаланы иауан ахьшьыцба. Хыхь иахзыриаша ианааи иаагазәазын, иаашанхашәа ауит. Нас ашьапқәа лтхәаны, аеиқәырхә, хагәтәы илтәлеит. Атцыс иацәа – Маахыр лычча иақәкны, иара акҕы абазомызт. Ицырпыруа ахәмарра иаҕын.

Абар-абар алақәа мцапшьха иахьазлеиуа ахьшьыцба... уаҕеимышхара... иаамтәнарсыр уажәы!!! Игәанатәит атцыс иацәа уи. «Цәит-цәит» ахәан, ашымха иналашәаҕьан, инкабеит. Ахьшьыҕы шпыруа ашымха инахаҕежь-аахаҕежьын, дырџегьых амрагыларахь ахы рханы, тә змазам ажәџан иазцеит. Цәара иамуазар – цәара. Ицон пыхәа еипш атыр-тырхәа ажәџақәа ҕьо.

– Бзырччеи? – «бара» ахь сиасит исызгәамтәзакәа.

– Сара сызмилату аилкаара акәзар иахәа дтәс ишәымаз, уи нашәыгзеит, – лхәеит лхапыц бырлашқәа сырбо, – сара ара стәамызтҕы арт сџызцәа руазәы дызмилату аилкаара шәалагозар акәхарын.

– Урт, сымтаазакәа рыңшрала издыруеит ишоурысцәоу, шәарт шәыңшра ауп («шәара» ахь сиасыхт) сзырфашыяз...

– Шәәхәшыцәа, аңсуаа атыңхацәа ара, урт среиңшуп, амала, сыблақәа ртәашыа чыдала смилат иатәуп шәымхәозар, – лхәан, ңыкахышцас икәашыз, еилаарцыруаз ахахә ссақәа уамашәа ибаны рыңшаара, лнаргәытца кәымшәышә ианңсаланы рыңхязара далагеит, дреигәыргьо.

– Цәгьала шәыңшзоупшәара! – агәызхәа илалгәыдыстеит. Амца зыхәхәылаз лыбла маахырқәа сырхыңшыло, – Маахыр, – нацыстеит нас.

Дырфегьых акәара ахьтәы цәтәакәа рыбжьы аккахәа иныкәлырфит. Лфызцәа маң-маң инаскьо-инаскьо, хазы итәаны амаца асра иалагеит, рқәакәра згааит. Данааикәтәә «Маахыр» захьзузеи хәа дсазцааит. Иласхәеит лыбла ачыцқәа амаахыр ишеиңшыз. Лгәы иаахәеит.

Аңслымз хәычык ңсақьаны инсыкәлыңсеит. Нас дқаңшыза дфәибакит.

Икалахәтәәза лшыргәацәқәа, луатәа шшәырқәа ааигәаны ихагьежьхьаз амра иназлырхан, аңслымз гәза ашыра ахәхәа-хәхәахәа ирыкәлыңсо далагеит. Саргы «слыцхраауеит» хәа салаган илымуйт. «Макьаназ схи-сыматци еибауашәа збоит», – лхәеит. Маңк сылахь ааикәнатцеит. Амашына шымоу сылахь ианзам, иалылдыраагәышыеи.

Саалаган аңслымз еилырхуа лнапы кәымшәышә «машәыршәа» снапы накьсырсит. Иаармаңны акыркыр дыччеит.

«Иудыруеи? Анцәа акы ихәахьеит, Бақь ибахчара дсыманы сыңахзар уажәы, маахыр кәшәара» хәа. Икәло аабап. Амашынагьы сымоуп.

Ашоура хшакыз амшын талара ишаамтоу анысхәа, ахәаха сылымтеит. Хангылоз маңк аңслымзгы «машәыршәа» илыкәңсахт, ларгы атак калцеит. «Иудыруеи?»

– Азсаразы бышңақоу?

– Сханагалоит.

– Уи бзиоуп...

– Цәгьара алазам... Иамузаргы амшын акны ииз ауафы усыцуп, саазаукәыцәаап, – дааңышәарччеит.

Шыри, азы дагоны, дамсхызшәа сыкандаз уаха аду-неи аҕны акы сҕахымызт. Иҕәандаз-хәандазза икажыыз аҕсшьацәа ханрылс-аарылсны, икәандашьшьыраза, маҕҕа-хәара амшын хналагылт. Ацәқәырҕассақәа хдырчыхә-чыхәуан, хдыргәйтәуан. Зеиқәтәара хәычык ҕахҕеит. Лгәы тгәырҕаан дааччеит. «Ыы» аасгәахәт. Длаша-лашо дҕааим-бартыҕаума. Дабаҕоу рхәааит.

Нас дҕаҕан, калмахатҕас дналцәраа-аалцәраауа амшын агәы дынхылт. Нахьхы, инахарашәа акәапеиқәа реиҕш, ауаа рхы кәымпылқәа ахыҕысҕысуаз ахь далҕаалҕо дҕон. Даахьаҕшны акыр-кыр дыччон. Аччара ухәеит хәа инцәа-зомеи Маахыр лҕны.

Азы ахықәан ииз сара Чарыхәба Баҕаҕәа азсаразы ису-тахуеи, ахышәтхәа сынлышьҕалеит. Ааи, слышьҕалеит аҕа-роуп. Слышьҕамлакәа, ауаа шыҕсуаз сыҕсыр иабаргәыз, акәуеи акалмахаи харҕызахеит. Амала, сагазеит азы. Баша сыҕсы саақәыҕшт аҕароуп.

– Азсашьа шәсырҕап шәтахызар, – Маахыр лгәытычцаауа, хәыцҕас ицкьаза, иразза дыччеит, сзеиҕшрақәаз аныл-ба, аиааира ахыылгаз деигәырҕьаны. Уа акҕы сзымхәеит. Хнылаиахт аҕслымзра. Сеихәлачны, ахаш-хашра саҕын уажәҕы.

Сыҕсы анааи, сеиҕаналагахт.

– Акәашара сзааит, уаха кәашара хҕап.

– Сара акәашара сҕахзам. Уи азы смаазеит, – лхәеит.

Амашьына шсымоу лдыруазтҕы... Макьана сцаҕхақәа цәырызгарыма? Уаангыл Баҕаҕәа умыццакын. Уигьы уахьзап. Зегь иреиҕьыз. Лгәы леанзамкәа смашьына ааигәара днага-ны, ацарахәа смашьына ашә аартны сынҕатәар, лыблақәа тыҕьежьааза шҕаки иаҕарахап. Атыҕҕацәа амашьына аныр-балак аҕыҕхәа илеиқәахауеит. Аха уи макьана. Уи, зда царҕа амам аҕны ианнеилак ауп.

– Кино бзиақ базар цәҕьамызт, уаха хҕарын, – схәеит.

– Акино аҕны сахьыҕазҕы шаҕа уҕаху кажьын. Сара сза-аз, амшын, аҕсабара аҕшзара, еҕы ухәа рзоуп, – лхәеит. «Еҕы» хәа дызҕу арбанушь?

– Ыы, дынаа, бҕахызар («бара» ашка сиасит), хэымехан ныкэара, абрахь атың бзиақэа здыруеит, аңсабара пшзоуп, амаахыр рацэоуп, ихаќашэап, хцар, ыы? – схаеит.

– Амаахыр. Сыблақэа иреипшу амаахыру? Хыыразынцас ахьхьа-хьхьахэа лыччабжь аалшыхт ахауа. Лхапыц еиврып-хқэа аатчыңеит.

– Ыы, быблақэа иреипшу амаахыр хамќашэози... шаќа ирацэоу бдыруоу уа? – сааѓьатцэыѓьатцэит гэыѓра мацзак сыманы.

– Зынзак сыблақэа иреипшума амаахыр захьзу? – лхэеит луацсцэы азна еилаарцыруа аңслымз гэза лтацќэым икылыршэтраа. Луацэақэа ыргэыбзыѓуа дсазцааит.

– Ааи, быблақэа рхатацэќьа, амаахыр захьзу, – сыңсы зегьы еизыркэќэаны агэра лсыргеит.

– Зынзак, зынзак!

– Зынзак, зынзак!..

– Ихароу?

– Мап. Саатбжак ала унеиуеит втобусла.

– Сара автобус сцырхагоуп.

Абыржэшьтоуп Баќаќэа, абыржэшьтоуп, амашына шумоу цэыргатэуп. Шьта дазааугеит.

– Втобусымкэа цьара акала хцап, цуушьт.

– Тақсила хцаны, аќаќ-ќаќ хэа ашьчотчик кшауа ир-гыланы, харт амаахыр хаќашэо, саќэшахатым сара!

– Ихамбазакэа амра шапшап-хыѓежь ду амшын ахьяан-цэо илзаашьшылан, ицо-ицо мацара, нас иаразнак илхэы-цашьшьт. Кэамќьак ажэван ашэацшь ќацшьза инахьнарше-ит, нас уигьы нфыцааит.

Аќэара тацэуан. Амшынѓы ахы иаќэитхеит. Автобусќэеи атақсиќэеи абгақэа ирфааит, ирылаххи, смашына ахьцэа-цэа еипш еиќэышэшэа ана игылоупеи. Исхэап, шьта иаамтазар ќалап, ыы? Сеаѓыназыскит, аеыфхэа цсызк амшын ифалцан, икахэхэа ахауа иналалан, нас, инхэытацэырт. Иаќахызар изсауеит, иаќахызар ипыруеит, иабаргэузеи аңсыз. Иаакэыршаны ацэќэырца ссаќэа хыѓежь-хыѓежьааза, рфеыртбаауа, рфеынархеит. Сгэыргьан сьччеит.

Угэы аналакоу амацгы уеигэыргэоит, угэы аналакам – жэфонгэашэцхэара узаатыргы цыаханымны иубоит. Маахыр ацсыз ахылатэрыз иацрытыз ацэқэырца ссақэа рахылыбла маахырқэа хан, итыцьцьаауан, нас ихэыцуан... «Маахыр», хьзы цшзоуп. Сантаацэарахалак, ацхэызба дсоур «Маахыр» лыхьзыстэуеит схэыцуан.

– Маахырқэашэара хцозар хазлацо анцэа ицьшыоуп... – иаазгэагыуан еицш...

– Алиа, бара макьана бынхозар акэхап, хара хцоит, – рыбжыы аадыргеит лнастхашэа итэаз лфызцэа (рфы иамхэааит уаха).

– Ааи, ааи. Саргы сышцамцо! – лхэан, Маахыр аеиидкылара леазылкит. Адды-ддыхэа сгэы лкыдфрны, агэызхэа илеин илтэхаит. Ааи, инкыдыфрыцэқьазшэоуп ишызба.

– Нас, арт еибэххэақэаз закэыз, мшэан? Фаф иабаз иафызыхама?

– Амшын афны цсшьара хааит, алаф-алазб хэатэуп, – лхэан, даасэагыбызыгын (усшэа збоит), ашэт қьақьақэа злацсаз лхалац шкэакэа аалхалырцан, дкалахэтэаза лфызцэа днарыхьзан, еицны рфынархеит, смашына шықаз рхы рханы.

– Бара беицш икоугы аабэхьеит! – сцагыара схагэца ифкылкьеит.

– Сақэшахатуп, – дырфегыых даапышэарччеит. Саакэымшэышэхат нас.

Ирласны срыхьзан: «Быхцэы самсылра еикэахэы-еикэахэы, ишцацшзоу», – схэеит. Ақэфылымтзеит. Уигы исцэыцсхэоу акы иафыззоуп.

– «Подумаешь» Маахыр, – схэеит. Уажэы сызлақакэоу лсырбароуп. Сычерываргэғэаны, снарывсын ацарахэа с-«Запорожец» фыц цқьаза игылаз ашэ аасыртит, сагынцатэеит. Усоуп ишыкоу, исыхэацшуа инсывсит, еиқэырццакны хынтэ фыреимса қастцеит. Маахыр даахыацшны, гэтыгыгьаала дшыччац, лыбжыы ныхца-аахцо дыччеит. Лцаратра хэычы илкыз ааихлырцхьан, ахьхэахэа цацхақэак аатылган, еилаарцыруа, иуфэаччо смашына анафс игылаз ацыхэ-тэантэи итры-

жъыз «Волга» ашә ачарахәа иаартны, лнацәақәа тхәаа-тхәаа иҕаз, сахтан ҕацшыла икәыршаз, ахәынтәра еиқәатәала икәтәз амашына ацскы ааныркылеит. Лфызцәа амашына ырзазо, ахышәт-сышәтхәа интатәеит. Ачара-сарахәа ашәқәа нкыдыртәеит. Изазо, изазо, саатк аҕара иреихырхәошәа збеит рмашына. Азнаказы сызгқәа быз-бызуа акалашәа иҕалеит. Асаркыа сананцшыла, ацхтра зыхыыз иеицш инкылҕацшы-кылҕацшыааза иҕан схи-сфы.

Нас, сыблақәа цшыаала рфырархан схагәта ифееины ифықәгылеит, ацаблыкь аблақәа реицш.

Аус анбалыруа хәа сшыцшуаз, цфоек нагәтасызшәа ахәыркы хәа афынанахеит. Анацфалбеит, ишцазазоз, ишцә-ҕәымшәышәыыз, Маахыргыы дышцанаалоз ацскы, сабиц.

Касыш-накәатцас лфә хәычык хәхәаза инатцшәтраан. Ишфтиааны смашынахь афәарханы, иныцбаба ицеит.

Хәыр-хәыр, гәыр-гәыр хәа сара стәы аус асырун еибафо алукәа реицш, ағу-ағу ахга афынасырхеит.

Шьта – Бақь ибахчыхь, маахыр ҕәшәара хцап...

«СААҢ НАҖБАК САГШӘЫРХЕИТ...»

Ахәаша, аусура амш аантәон еицш ауп ари аныҕала. Аусхәартә амацзуфцәа рыфныҕақәа рцара ацынхәрас, рҕәардәқәа шытых, ихьагәгәа рдиректор Дадын икабинет ахь иеигәон. Аизара ҕататәын, рфыза бағыр иус иала-цәажәатәын.

Амра ашәахәақәа зыфналашоз акабинет тбаа-тыцә ахауа цкыза ифнашыкырауан. Кыгә-чыгә, ҕыгә-чыгә хәа еиварыцх иргыло мацара иаадыртәит ҕәардәла.

Итцхәраа зфылазхаз азыхь, зегь зтабылгыо амшынцәа ианлахәлабго иафызыхан ара иааиуаз ахауа цкыа, аха дара ирызгәәтазомызт уи. Ачаврақәа змаз, расац бзиақ иаҕараны рхы апашрақәа иаақәгылоз ацхзы наладырчачон, иаар-фыршыуан.

Урт змамыз ааимкыарак пшааны рхы-рфы иафозшәа, ирбгуазшәа рнапкәа аамфаныртдон.

Зус рызбараны икоу Бағыр дхәыцуан, дхәыцуан, дтәи-тәиуан, исаат дахәапшуан.

– Ҳаззеизаз ижәдыруа ауп, – дфәгылеит Дадын. – Уаф-ра игзамкәа арахь амачаз лацәажәатәыс, рххатәыс ихы хәитәит. Фнакымзар-фнак уи ауаф иусура қәнагала ини-мыртәеит... ма хә-минутк, ма жәа-минутк шагу иусура ныжыны дцароуп, ма дагханы даароуп, уаха иамуит. Изны-кәымго гәартак ицкәынцәа афны изыпшу цыушыап, уахь уаф дааимгазацт. Иахья деигьхап, ма уацәы ххәеит, аха иамуит. Шәааи гәаартыла хәицәажәап. Дхәцәажәаит, абар дахы-коу иаргы. Амала хәаизар, саатк иалахагзароуп, иқәнагоу лахь иахтап. Сара даеа еизарак ахь исыпхәеит, – ихәан, длатәеит адиректор. Чавра еилыграа дук (шьаршьафс изыкаумцахуеи) ицыба еикәарфы иотиган, азымхак ианк-ны иааиртысын, иааилыфрит. Нас ихы-ифы «азаза» шәпа иалнахәаз налаирчит. «Саатк ауп ихәмоу, шәеалашәыгза». Уи мацшыоит Дадын. Саатк аңсыңым-пыл еицш днеигәйдца-ааигәйдцо дрыманы иқәзаап Бағыр. Ауафы ишыра саатк атахзам. Ицсыхәои? Ичхароуп. Изымычхауазар изхарада. Дрыбжәап, даеазны изеигьуп.

– Ахы, хәитцашәмырхан. Акыр зхәарц зтаху шәалага! – дынрылапшит Дадын.

Бағыр инцәытырхәхәашәа дырфегьых исаат днахәапшит. Адиректор ицәажәареи итәареи еилагзаны уахәапшуазар, аминут узырбо астрелка шыафак ауп иқанатцахыоу. Даеа 59 шыафа канатцаанза Бағыр ақапшьхара дафызаауазар, амцеи-ужь иахәладыршәыз афархь еицш, длеикәыблы, дынкацәа дцозар акәхап. Иашәа ргәы мхәааит!

Зны, ас ишыамхы еикәиршәт, зны, егыс еикәиршәт. Зны, ицламхәа инапы ацаиргылт, аха тыпц изрытом ишыапкәеи инапкәеи.

– Иуцысышом, Бағыр, ухымфәагашья, – ажәа амхны дфәгылеит Ҳақы, – аведра азна ахш утаны иказтәо ажә хәа акы рхәоит еицш, сара ахаиуан уадыскыло анцәа иумхәан,

аха уусура лтшэадам, нас арахь амац азы... Сыздыруам сара иудалаз! Ма заа уусура ныжьны уцароуп, ма уагханы уаароуп. Зегь шыцлароуп, ас уашьцылт ауп, уаха сыздыруам. Имазааит лахьы икарточка иланьрҕацаланы. Иан лкыкахш ашэа изыхэшэхозар аабап. Ас убахьоу, – ихэан, длатэеит.

Багыр иҕэардэ дзыкэтэоу ацэажэ кказа ахыхра дафуп. Иқэырхэазо исаат астрелкақэа тыхны икызар, маха-маха еимҕеижэжэар ҕаларын. Астрелка алу ацрархэеит, хэшьаҕак роуп иҕанатцахьоу, мап, хэшьаҕаки бжаки. Макьана дгыли жәфани ирыбжьоу аҕара ыҕоуп асаат антэара.

– Ааи, ааи имазааит лахьы, ишышэхэаз еипш икарточкаҕы ианызааит. Иабеицырхагоу, – дфытыззашэа иун, длатэеит Бадра, уажэы амшын изаажьзаалакь цыанат шыпыла дымцози хэа дхэыцуа.

– Хқыза Багыр, дфыза цэгьам, дчеицыка уафуп, ақэлацэа пату рықэитцоит, аиашазы, зегьы дахтахуп. Иашарак злам уаф ҕылак иакэзам иара. Намыс змоу уафуп. Ишэымбои абри хихцэажэоижьтеи шаҕа игэы ифахьоу, шаҕа дхэыцымыцуа. Сара сишьклацшуан, абра хихцэажэонацы ицэабжа ихыцит. Саатла хэа хайзара аҕхэара иамоу шықэсы наҕыак изафызaxeит. Исаат мгэагэазоушэа ибоит, даргэатеиуеит. Ари иара изыхэа, иеицэоу лахьы ыҕазам. Шьта илсит, идырит ифызцэа дышрыхцэажэоз. Шьта амфэа иаша данылоит хэа сгэы иаанагоит. Лахь иахтап, аха икарточка хҕыашьрым, – ихэан, ифызцэа дынрылацшит Лад.

– Ииашоуп, ииашоуп. Лахь имазааит акарточка хҕыашьрым, иамахкуи, – ихэан, шыри, уажэы уарашк хьшэашэаза изжэуа ицсы ацҕака сыцсы ыҕандаз, айгэахэт Мамсыр.

Уи анафс ирхэоз арт ирхэоз акэын.

Багыр апхзы илфыруан. Азы итишьызшэа иикыз ичавраҕы шьта ихэомыт. Ачалт иатцашэаз атыс иабаргуи. Уи захаз ирласны дмааиуеи, аха арт? Саат наҕыак...

Лахь иртеит икарточка иамырбакэа. Аддыхэа аҕэардэқэа инарыха-аарыхо агылара, ашэ ахь аихара иалагеит зегьы. Багырҕы ддэылууаа, исаат дахэапшуа дниуан: – Сышэшьит, сыгэнаха анцэа ишэықэитцааит, – хэа дуазыруа.

– Уахшыы егыхэа, хар умазам хэа ауп ишыздыруа. Шьта усаат узахэацшыхуеи аизара халгеит лыцхала, – ихэеит Мамсыр.

– Сышэшьит, сышэшьы, сыгэнаха хара ишэзымгааит, – дафын Багыр исаат ыркытцымытца дахьнеиуаз.

– Шака иуцъабози, даеазны иуурым, – ааихынгзеит Ладггы.

– Иарбан изымуа? – даахьахэт Багыр.

– Иарбан шца?

– Сышэшьит, сышэшьы, саат нафьак «асвидание» сагшэырхейт, пхэыс заманак афэарафны дысзыцшын. Иудыруеи уажэггы дгылазар!!!

Дыкэкэаза абартца длыбжьуаа дцеит...

«АБЖА»

Схэычраан ыызас исымаз Кэымпыл цэгьала бзиа сибон, сарггы дыстахын. Хэата еиошаны иахфон, ихамазаалак абжа ааифахшон. Амала иззакэу сыздыруам. Аха, еснаг сара стэы акэын еифахшоз, иара акгы имазамызт. Цэаахак, ма кырпыжэк аасыднагалар «абжа» хэа даасыдгылон, иааифахшон.

Ус ацстазаара зымфа хаикэнагеит. Аамта акыр цеит. Енак сахьынхоз дааит иара, анкьатэи схэычра афыза Кэымпыл. Сиеигэыргьан дсыдыскылеит.

– Оо, бзиа уфоуп. Ф-уадакны ифоу асекция умоуп – абжа?

Истеит суадакэа руаки схэычра афыза Кэымпыл. Еснаг ихамоу абжа еифахамшози. Уажэггы ус фастцеит. Асервант дынтацшит, ф-цацлыка хэыцкэак акониак тагылан.

– Кониакзаап иужэуа – абжа?

цацлыкак иара истеит. Нас итагылаз ахэаанырцэтэи асигарет цоцкэа илацш нарыкэшэеит.

– Ахэаанырцэтэизаап узыхо – абжа?

– Истеит абжа.

Аңенцъыр дахьынкылцшыз смашьына ахьгылаз ибеит.

– Оо, амашьынагы умазаап – абжа, аха амашьына узеифшом, җенак уара уақәтәалоит, җенак сара.

Сазыразхеит, схәыцра афыза иакәымзи, ус ҕахамцалози.

Ус, ашә аартны даафналеит сыцхәыс, аусурантә дааит.

Схәыцра афыза Кәымпыл сыцхәыс длыхәацшуа, лхафкнытә лшьапафкынза деимидеит. Нас ихы-ифы ааихалашеит.

– Ацхәыс бзиа думазаап, лыбж...

Имазеит иажәа анагзара. Искыз закәыз сгәалашәом, аха икьакьаз акала ихы сасит.

Ихы мацк ицәыскьеит акароуп. Сара хышықәса сыманы абахта сәтәоуп, иара дхәапжапуа сыфны дтәоуп.

Абри тсыжьыр сәхуп, иагу-иабзоу акрыказар исоухәар, исырееип, схәан акритик истеит. Икарандашь кәырза ицәырцсаны, днадтәалт. Абар, иифыз арецензия.

«Ажәабжь «Абжа» иара ахы ишахәо еицш ибжатоуп. Сахьаркырала игәылыртәаам, ихоуцартә иқаттам. Иахьатәи хаамтазы азәы ибз дафаны «абжа» ихәеит хәа ауада агәағьра удафуп, иара убас амашьына. Ацхәыс, уи нас, уи лтәы хазуп... Диутеит хәа нас, даҗазә дааугар калоит, фыцбарахгы дубоит, ажәакала, иацсам атыжьра».

Сыбға ашшара аацитәеит. Иацитаз арецензия наф инафхьакны. Иара даҗа критикк истеит. Абар, уи иацитаз арецензия.

«Ажәабжь «Абжа» уаха назтахым иумортә жәабжьуп. Амала, антәашьа мацк уафы игәы еихьнашьратәы икоуп. Кәымпыл иеицш икоу ауафы хапсәзаара дацәтәымуп. Уи ауаатәыфса рәиаразы, реизхазығьарафы, анапхыц иадамхаргы цыраарак ритазом. Ихы мацара ауп дзышьтоу. Ус анакәха, еитасхәахуеит, уи ацсәзаара дацәымыцхәуп.

Уи зыфкны днеиз ацшәма патронаказыхәа акгы ихьзомызт, агәызхәа Кәымпыл илеигәйдцаны дишьыр, дтаркыргы да-ныгьежьлак ицхәыс иара дзынхон.

Абас ажәабжь ныртәазар, иеимтцаа акәын иштрыжь-уаз».

Сара акритикцәа ирхәаз ҕасымтәзеит. Избанзар, ари тзыжыыз аиуморист ду ишиҕыыз еиҕын, сара аҕсшәахь еитәзгеит ауп.

БҚӘАҚӘРА ЗГААИТ, ИАКА!

(Ахьча иажәабжь)

Сыхәда аҕнуцҕа аҕаса ишыҕаз акәымкәа иаазқәылаз акалашәа аеыҕанатцеит. Иаалырҕыаны ауп ишыҕалаз иара. Абри, ишҕасхәари, зхы еиқәшәам, ма ижәны иҕоу шышкам-сак ладеи-ҕадеи ихәатхәатүа сыхәда италазшәа, итанар-чыхәчыхәаауа иалагеит. Сафойт, сынцәоит, аха излоубыҕуеи, узлаҕалои ухәда аҕныцҕа?

Аимхәара салагоит нас. Сеимхәоит еиқәырццакны, аҕқаца-аҕқацахәа, псеивгаха сымамкәа, аха утахызарҕы ухәхәаны ухыс... Ус, ус мацара сыхәда аҕнуцҕа иҕеимашьшыы ицоит, сарҕы сылаҕырзқәа акаканқәа ираҕараны ишысҕытыддуа, сынхыдышышьуеит... Ус акәзаап дшааиуа ани, зегь реиха зымчугы...

Аҕны иҕоу мацк аҕара сылтахызаап, ахәшәтәҕы иахь сдәықәылтцеит.

– Иухьзуи, иужәлои, уанбаии, уабаии?

Даеазәызар уеилкаара агәырҕа мыкзакәа, иаразнак ухәшәтәра иеазикуюеит. Ари зегьы титцаауеит, уи сҕәы иаахәеит. Изтцаарақәаҕы сзымариан, ртак аҕатцара сналагеит.

– 1932 шықәса рзы, аҕәкәахәа ианеилартоз хьачхәама ауха сиит. Цшьашан усқан. Сышиз еицш арзаакь хәа сыхәхәеит, избанзар, сышиз ауаа ирыздыруамызт... Нас ҕааихак ҕамтәзакәа атәуара салагеит...

Егьырҕ ахысра иаҕын...

Ахәшәтәҕы интырхәыцааны сылақәа дырхыцшылон, иеибыҕаны дысзызырҕуан.

– Ицуеи ухәда раҕхьа убас аназцәырҕт аахыс?

– Имцыкәа. Иахьа хәашами? Абар шыта акы-ҕба хәа зеижә мшы нтәан, ҕажәа срықәуп.

– Сыздаарақәа ртак ауп икоутдалаша!
– Ааи, урт роуми сызҕеу... Иухаштуа мшзам уи ансыхьыз. Мшаҕаеноуп. Иара изыхтыру алахь сауааит мцрак налацаны исхэозар. Агәадыхәа «нак» амәа ақәларазы аңсык ауп иаа-сыгхаз уи аены.

– «Нак» абыкәу?

– «Нак», зегь хәхьцо, анагзаратә ахь.

– Аа, уи бзиоуп. Иуфеи усқан?

– Уи бзиоуп ухәоу? Исфахи, азәа сфартәы зегь ирфоз амшаңы кәтагықәа қаңшь-қаңшьза икәыз рцәақәа иаар-гәылыршәаны, асызбал инзаакшаланы акатахәа идәыкәстцон. Урт уи аены адагыы исымфацкәа сыкәмызт. Зны-зынла, аоны икоу лыкәмзаара иакәыршәаны ахырцлагьцәкьа нсыжьуа-мызт, аха цьеи испырхагахарын. Акапет еиңш, сыблақәа цам-цамуа, иткәацны ицо адәы сықәын, сыхәдагыы шышкәамсыда иқан... иууеи, сылақәа ушпархыңшыло мбатә убазшәа?!

– Мап, ус... амала амцхә уцәажәацәоит..

– Иаххылаңшхәу абз зситаз аччақәа салацәажәарц азоуп... Б-е-е-е... р-е-е-е... – сажәа анагзаха сымтакәа атазхәа сҕы дынтасын, сыбз касышк нақәырцәашны иааникылан, иара иахь ашьшьыхәа даахеит. Сыбз ахьцоз схгыы ацым-цози ишитахыз инаимцагылт. «Б-е-е-е» – акы схәақәар сҕахуп, аха сыбз ауижьуам. Илахь иадчаңалаз апрожектор шаңшаңуа сҕыркы атылашьцаара илҕаирҕхеит. Сыбз ада-қәа ырхәйтхәытуа сара сахь сахоит, иара, иахь дахоит. Дахацыңхьаза, сыбзчыда адац ссақәа ачча рыхгоит, ишеи-моу сыбз тыхәара дыкоуп шьашәы дтарблааит. Ихалаҕ кәаш акәаң қаңшькәа алатата аиод фәы цәытәза сҕынца иҕасует, иаргыы-иаргыы еибамбааит. Ашьхымзатра еиңш игәаҕаза иаатыз сҕы, сыб-шьтәа алымхә иакараз ҕардаң заманак лҕаиргылан алада, аҕада илтихәа-өтихәеит.

Иауа-иашәан зыңсы тазхәа имхәтә акгыы аанамгеит.

– Цычын анышә данбарто?

– Цычын дарбан, сара дсыздырзомеи? Зыхраҕ бзиахаша, Цычын дызустаншә?...

– Уара суғым. Дына леиңш зегь уара урылацәажәоите, убз уҕы иааҕоукыр зны.

– Уатдэашьтахь ауп, – ихааза иаагеит ицхраауаз аңхэыз-ба лыбжыы. Иара ихы-иңы аалашеит, Чычын пхэыс дааимгозтгыы, ус иара дымсааит.

– Сихьзароуп. Убри анузцэыртцауз аены уаха иуфази? Макьана дымпсыр калагэышьон уи ашэиккагыы, адунеи дза-хибааз сыздыргэышьом.

– Ыы, аа... дымпсыр еиңгэышьамзи...

– Иуфази уи аены хэа сцаауеит?!

– Ачаңкэа, абырчманчаңа.

– Аа, урт бзиоуп, уаха?

– Урт шыбзиоу сымдыркэа ари сакарахама?..

– Иахэац ахэоит иахьцалак, уаангылар иауеи зны?

Нас дырфагыых дкылтыцза сыблакэа дырхыңшыло да-лагеит.

– Иахэац аринахысгыы иахэо, сыбзи сареи хаипымхо анцаа хкаитцааит, уара иабауңырхагоу. Сыхэда ауп ичмазаоу, уара сыбз агэаг укит, уи иахарои? Ыы! Суазцаауеит сара?!

– Уара убз амцхэ аңа ахьяурбо акэзаргыы калап ухэда ачымазара зыхкыз. Уаангыли зны. Уаха иуфази уи аены?

– Аа, исфази? Исфаз мачхэызма. Ацэымза зхаркыз аи-шэа еиқэычаңа ихыбны иқэымзи. Абыста еилартэиуа иуны, акэчышь рашыхлеи бырчманлеи ичаңаны, ахэысхэа ақэ-цсаны...

– Уаагыл, уаагыл, уаагыл?

– Икалеи?

– Уаагыл зны. Изакэи, автомат еиңш агэра ақэуршэзеитеи. Ацаатэы уачычазар калап, уара арңыс избо.

– Сыңсагыора ауми. Апырпыл ецэа акэйд цахэ-цахэ илзаашьны, ани лашьтастоит.

– Ани?

– Ахэахша.

– Ахэахша захьзуи?

– Ухы итам, угэы итам узырхэо – аутка. Мшэан, уаха акгыы шцаузымдыруеи?!

– Ахың! Нас уқыркы ианылбаауа, ианцо...

– Ааи, нас сқыркы илбааны алада ицоит...

– Убри аҗаатәоуп уқырқы зырчмазаөызгы. Нас арыжәтә. Аҗахәа сәәжәо, снаҗшы-ааҗшуа, амра сықәычча сықәын-даз угәахәуазар, абарт иуасхәақәо урхымҗароуп.

– Урт арбақәан?

– Акәтыжы акәаци зны иуфар калазом. Ма иҗарбааны ижәызароуп... еиғзар калап зынза иумфазар. Ачаөа, аком-пот, ақашь, нас ашәырқәа рахьтә алаха бзиоуп. Абарт уры-қәитүп. Азы ршны ирхьшәашәаны ижәла. Рақхьа иргыланы аҗатын ахара кажь. Уи ухәдагы, иахьабалак иуҗырхагоуп, ауаөы иҗстазаара аркьаҗеуеит, – ихәан, абырқхәа алөа өасҗаирчын, иҗсы ихьтүама ухәаратәы дкьырцты дшеим-хәоз днахәын, арецептқәа сзылөаара далагеит.

– Амала, ус акәымкәа ауаа гәырғьо, иччо, амра ашәахәақәа рықәҗхо адәы иқәны, сара мацара сзатәны сыхьшәашәаза анышә схәытандаз угәахәуазар, иуҗаху ыфала, ижәла. Са сзы зегьы аҗоуп, – ихәеит.

– Каи, мап! Уахь ацара атәы иахьысхәаауа макьана акгы сыздыруам. Ааигәа сөызак уахь дцеит, иҗоу иану адырра устоит ихәан, ихабар маацт.

Нас дырөегьых сылақәа дырхьҗшылон...

– Цаара җхашьбарам, зныкыр ахагацәа ртыҗ ахь унана-гахьоума? – тынч дҗааит, арецептқәа дааркәатны.

– Ухагахо, уаапкны унылаөр уцааитеи уахь усс исымои, – схәан еидарак арецептқәа исзылиөааз аақәсхәан сөа-гылеит.

– җычын рыцҗа сыхьзароуп. Хаи, иҗапкааит абри схылҗа, иабазгеи? – дыкәгьежьаауа ихылҗа дашьтоуп, иара уа ихаз-за ихоуп.

– җычын уаҗәашьҗахь аупеи анышә данарҗо, абжы хаа гоит, аха иахәзом иара. Дихьзатәкьандаз җычын, иаҗа изеиғьын. Ас гәнымөышьа убахьоу!..

Уи аены ари ауаө ачымазцәа рацәаөны изааит. Аҗсра-абзара зегь рыла деилахеит, тынч даҗазны уизаар еиғьуп хәа сабжьаргеит җьоукы. Ус егыкәсҗеит. Сааит тынч данькәз

иақәыршәаны. Чычынғы даҳдырхагамызт. Сызустаз, схәа атоурых, аханатә акакала еишьтаргыланы иеиҗа иасхәеит. Тынч дысзырөит.

– Афатә еилых аҗазам. Абас мчыбжык аҗара уатка җбарала акомпресс җацала...

– Ауатка аөныҗкала акәу адәахьала акәу?...

– Аыҗырагы иҗацала, иупырхагазам. Аиеи, ахәда хьаа, хьаа цәҗоуп. Ус унадыххыланы иааухәшәтәыртә имариам. Афатә еилухыр, уеизгы-уеизгы иаҗа еиҗхап сгәахәуеит (деиҗаахәыхт!). Нас иухоумырштын аҗаҗын ахара шкаужьра. Аиеи, абарт иуасхәақәаз җаца, аҗаа злоу акы агьама умбан...

– Исахаит, исаҗа. Аҗаҗын ахара касыжыыр, сыхәда бзиахоит (ахаан самыхазакт), аҗаа злоу сфар саманы җахәанымҗа иныҗаҗа ицоит, азы ршны ирхьшәашәаны изжәуеит, акәтыжы акәаци ахыҗоу жәохә километр срывсуеит...

Слеиқәахан, ахәыҗра салагеит. Азы ршны, ирхьшәашәаны ижәуа. Суалырқәа ыла итқәацуа сыөцара иҗагыланы, ақашь ыфо, сыжьҗаа, спырпыл рҗәы, схәыл җаҗшьза абҗәыл иҗаны...

Еидарак исзылиөааз ақьаадқәа аимхны. Ашә ахьөаз сақәымшәо, сындәылҗыхт.

Ажәөан кеи-кеиуа иҗкьоуп, өаөраҗагалантәи амра хааза аҗсабара аргәытәуеит, аҗарақәа шгәыргьо рыҗсы җкәкәауеит. «Абри сара саныҗамгы абас амра гыло, иҗашәо, аҗарақәа шәахәо, аҗсабара шыҗац иҗазауоу, мшәан?! Хаи, ас еиҗш аҗҗазаара гәыргьахә ныжыны наҗ сҗарцу?... Уахь изҗаху цааит, ус сымазам... Иҗаҗатәуи? Ашаха сашьҗаларыма аөкнахаразы?! Мап! Иҗаҗатәуп ахәшәтәөы ииҗәо. Мамзар, дызлааиз умбазакәа «ани» даакылсуеит, уиманы дныҗаҗа дцоит уаөы уахьимбаша. Уаөы димбааит уи аҗсәәаҗа – дышҗасцәымҗу!»

Сеидара ахәышә-абыҗшьәы зхәаз еиҗш ааганы салагеит аөыхәшәтәра. Мызнаҗык убри саҗын. Сыхәшәқәагы нҗәеит. Саргы сеиханы сзымгыло, сгыларгы алаба наа сзахымсуа. Сгыргьура, наҗ аҗарагы сақәитымкәа, арахьгы акгы саҗсамкәа саанхеит.

Сыхәда рыцха акәзар уажәраанза ашышкамс талазшәа ичыхәчыхәуазтгыи уажәи ахәакәа цәысуа иҫоуп. Сеимхәоит аҫсаха смоукәа. Сылакәа кылтыцза арахь икылсуеит.

Иныкәыршәын хқытан еицырдыруаз аҫыдырҫаф Иака лҫны сцеит.

Леипка итаҫахәаз, арцукәшәага амакәан еипшыз даахан «ҫсымилах» хәа иаахлыртлеит. Амра иарфаз ажәцәеимаа еипш, икчымлагәза иҫаз лаҫыкәшәаиурҫа лҫкәид цыракәа надкылан, лҫышә аалыркәамкәамит. Нас лҫкәид цәашькәа сҫышәгыи инадлыҫыгәалан саргыи иаасыркәамкәамит. Уи акәхеит. Аҫҫахәа иахәеит аҫкәид. Хәыц еиқәатцәа злам шытәа нарҫа дук ажәфан иатҫарҫштәуп, «хыхь» иҫоу хәа.

Уакәтәар, ушыапкәа саара ишытамсуа сышытәа ду аарылызгеит.

– Қыафура хәмоуп, Сакәыт, ара уааи, – схәан, сгәыла даазган, илага илахәрхеит. Иахьабалак кәац убазомыт, ицыҫашха акәын ишыҫаз. Иареи сареи таацәашәала хлатәан «хыхь» иҫоу ҫахҫеит. Иҫаацәа «дсакасанҫаны» ифныҫа дыргеит. Саргыи ахәшәкәа срымгахьази мчыс исымази, сыҫсахәа штаз снаганы скаруат снандыршәлан, маалыкыҫас стахәахаа сыҫәт. Еицырҫәтцәи абшытәа истҫааз, ишшаҫасалаха хладтәалан таацәала. Уи ашша иалытәтцәооз сҫыркыи ахәша тарзытуа, иарҫсахәо илбаауан. Акрыфара агәрҫаҫага хәа ишәытаза ахәшә изжәуаз ацынхәрас, акакаҫ фы атәца иалҫхаауа, ачча-ччахәа исҫаҫчо, фба-хҫа цәыца аҫыласырхон.

Ус, ус, хәычы-хәычла сеимхәарагыи, сеимсарагыи гәырзшашәаз инкылаз ицеит. Аҫыма еипш атрым сыҫо, сфызцәа сынрылалеит. Аҫыма сыхәатцәҫыазшәа сгәи иабо сҫалеит.

– Бҫәақәра згааит, Иака!

АРҫ ШҫОУ, АМҫА...

Кадыр Нарҫба аҫсразы дықәын. Дзышза, ҫаимбарын рыцха, уажәи ихы дамыхәо ииарҫа даҫроуп. Рчаврақәа

рқышә иадкылан, рылақәа тықапшыаан иңхацаә, иңхәыс Шьамсиа, игәырфон дызтахыз, иуа-иҥахы. Дызлаз Мрашәахәа ақыҥа. Ауафыҥақьа дызтаху рацаәхоит.

Иңсы аиқәырхара иазықәпоит ахәшәтәыҥцаә.

Абан зхабар ықазамыз Зыкәыргыи ара агәарп дахьяатала. Еилаарцыруа агараж иҥагылаз «Жигули» илаңш нақәшәеит. Игәы ҥтыблааит, иҥнуҥқала дааилауаҥырт. Иахъеи уаҥәи иңсыша аҥахмада иазиуазеи амашына? Маҥқәына димандаз. Аха иңкәын сара соуми, азы сзааимхи. Шыҥа сыңкәын уоуп, дад, хәа сеимхәеи, сыңхацаә уахәшыҥцаә роуп. Акырсымазар уара иутәуп имхәеи, уажәы ааигәоуми азы санзааихызгыи, шыҥа иақәиртәода, сара исимҥар. Ах, исиҥахыр. Иңсы ахынзаҥоу иҥы иаирхәондаз ианаҥьалбеит.

Игәгәоу ҥсаҥатәык изаазгоит, аңсхәы, асабшахә, зхәаз еиңш раан, ҥшәымаҥас слахагыланы абри закәызеи, мшәан, рхәаратәы еиңш исырҥшзап.

Схақынҥә сшыапақынза ашәы схыхәхәа ишыҥысхып. Ипатреҥ ашәы аакәыршаны сгәы инадсырҥаблап. Лағырзиҥи еиқәымхзакәа аҥәуара саҥызаап, срыдтәаланы амыткәма рычысхәалап. Абри зылшада рхәо, амармалташь иалхны инышәынҥтра ҥызҥызуа, ипатреҥ лаласаны идсырҥаҥап. Нас даргыи уаха намыс рымазами, рмашына шҥасхырбаари!...

Дахышыҥтоу хыхь ауадақны ауаа рацаәоуп, даарагыи рылахь еиқәуп, шыҥа «дааизар» акәхап «ани». Иқахҥари, аңсра мыжда зегыи ирзеиңшуп, уаҥ деилнахзом. Амашына ҥыҥҥахараза, ишҥаңшзоу инкыдырҥааит. Дфыхәнеит, хыхь ауадақны. Кадыр абыржәы иңсы ишыарҥ днықәиеит ухәап, дтынҥза дышыҥоуп. Аарла илақәа аахитуеит, инхиҥоит.

Зыкәыр иееиңсхарчны, «иҥықажаны» днеихагылт.

– Уеырҥәгәа абааңс, саб ухаҥами. Амшын иҥоу аңсызгыи акы анахьяуа ықоуп рхәоит, акы ааулакьякьазар убзиахап.

– Дыниабжәеит. Ачымазаҥ ила ҥырхаха дааңшит. Иңсыдаз инапы ҥышыҥихын, ихагылаз Зыкәыр ижәахыр ааишыишыит. Акы ихәарҥгыи инаңшыгеит. Зыкәыр иееиҥырҥаны, длақәзаны илымха наидикылт, зынза деиқәлымхаха. Ауа-

даҥны Кадыр иҫхацәа рқып-шәып бжыы ада амтц ҫыруазар иуахауан.

– Уахәшьцәа урхылацшла сыцкәын, уахәшьцәа роуп арт, рангыы уара уан лоуп... шәеицыз... – нас дынтанагалт... Зыкәыр деитцакы-еитцакуа дындәылтдын. Зыбнака иҫы рханы ичабра аатиган, хычбабатцас ибахза иҫаз иблақәа инархишь-аархишьылт...

– Уасиатс иуеиҫәази, иара ахәаша? – даидгылеит аҫшәмапҫхәыс Шьамсиа.

Зыкәыр акыраамта ҫиҫуамызт, иҫхәаргыы «иҫтахымызт», аха данхталкза имхәар дабацоз.

– Иара даныҫкам азыҫхәа адунеи иҫәаххуеи зеггы. Абаа ду еиҫш хикәгәыҫуан... Сҫаацәа унапы иануп, сыцкәын. Амашынагыы ухы иакәыхшоуп иҫхәеит... иара илымкаа... амашына... ыых-ых... – иааимеитәеит. Шьамсиа лкасы, аҫацәа ҫаҫо, аматцурта аганахьала лҫыналхеит.

– Дыҫсуазар аабап хәа хызыҫшуашәоуп хаштәоу. Аҫкәа ахәшәтәыцәа дуқәа ыҫоуп, уамак бжыам, хәеины, халацшны иреиҫы азәы даагап. Анцәа имчала, хазлацои ххәо хәҫкам, амашына еихаххаа ара игылоуп, – иҫхәеит Зыкәыр даагылан. Уи усгыы дыҫсуеит, баша аҫыбааа ухы залауцои хәа ахәара уадашын. Ааи-чааи, хәартак иоурггы иудыруеи, анцәа акы иҫәахьеит, рхәеит.

Ашампыл еиҫш, агаражгыы амашына ныццуааит. Ицыр-цыруа, ҫыжь-чыжь ахго, аҫыц фәы ахышәшәо, ишҫахазыноу, амашына мыжда! Абри зеггы ирҫахуп – зеггы ироузом, аҫсра уаҫы иҫахзам – зеггы ироуеит. Аҫстазаара, аҫстазааражә, ушҫашоу анаҫьалбеит!

Абри атцлаҫхәысҫажә, зышьяпык акәыба иҫагылоу амашына абеиҫахыз, сара исзааихәазтгыы арысҫак сгәаҫзомызт. Сыцкәынамзи, сызхара саламҫырбози. Кадыр иҫахьеит, ижәхьеит, уи итәы ииасхьеит. Уи гәеиҫазар акәхап анцәагыы, иааирхәит уажәы.

Шьҫа сара ишҫасмоури... Иҫәсырзлак зейҫа дыҫкам профессорк даазгап. Са саанза уи агәараҫа ахәхәабжь шҫаҫтымыҫри. Шаҫа иласузеи, шаҫа иҫәымшәышәузеи, сыҫныц-

ҕа цэаныррак снаҕоит, сгэы ҕнаҕауеит сарчыхэчыхэуеит, сеилыбзаауеит. Ишҕабзиоу ахатэ машыына, аха ахэ мыжда... парак агэарахэа ишҕасқашыымхеи!?

Зыкэыр хэшэтэҕык диманы дгьежыны дпырзаны даауеит. Абар ақыҕа далалеит. Иналак-аалакны лашбыжыкэак гоит. Сишь!!! Хэҕэабжык гошэа смаҕази... Ахэыцқэа рыбжьоуп Шэҕы еихалар хэа шэшэоу шэаангылар...Сара устэхарушь, сара устэхарушь!.. Уара амашыына? Кадыр иуасиаҕ иалеи-цеит хэа ласхэеит Шьямсиа. Лыпҕацэаҕы, иахыеи уатэи хаҕа ицап аҕакэажэ амашыына иазылуеи? Ишҕататоу, иш-паргэыбзыггоу – аҕыанат?.. Аҕыпҕацэа рыцсы ачҕахэа еиласҕалап. Азэы алаф лахэаны, даеазэы слалацэҕэыслон, егы «свидание» лысталон. Хыхь анцэа, цаҕа – сара. Абар шыҕа хааигэоит, ахэҕэабжы гозар арантэ исахар ахэтан. Исахауам ахэҕэабжы. Ишҕататоу, ишҕататоу. Ажэџан саланы, спыруашэа збоит. Салаҕшны амал ду змоу азэы ицҕа даазгон. Дысгэамҕхар, уи дкажыны даеазэы... Шыыри, абас машыынак ҕыцҕа...

Игеит ахэҕэабжы. Игеит иҕарыхэҕэаза, аҕымҕымхэа, игэыҕшыааганы. Ауаҕы дшыцсыз зхэоз ахэҕэабжы цон икаууа, ақыҕа иалууаа ицон, ицазон, ажэџан ахь, аетцэа кыд-наҕарц, ицсыз иетцэахэ кыдшэарц...

Аџнқэа ирдэылҕны, агэарҕ иаакэлон агэыла-азла, анаскыа. «Ааи, рыцҕа Кадыр, уара уеицш ауаџ бзиа иказ аҕсра абаихэҕаз». «Ааи, Кадыр ахэаша, ауаҕы халал, ашыац ахы икэгыланы иныкэоз, ахаан азэы игэы цэызымкыацыз, уабеим-пыхыашэеи аҕсцэаха мыжда». «Аҕсцэахаҕы абзиақэа роуп ииҕаху, икаломтэа». «Еи-гиди, аҕсра-мыжда, хамирҕы камло, хамҕсыргы камло»...

Ахэсақэа ашэы шытырхуан, ахацэа – ачаврақэа. Еицыр-хашышы амџаду иныбжыалон. Цэуара ицон, цэуара, нас дара рахь цыоуки ааихуан цэуара, цэуара...

Ахәхәабжь гоит ишгац. Икыдшәеит ецәак, уаха икыдым-лазо...

Зыкәыр анышә данартоз аены ишәшын, аха қәа леизо-мызт. Амра ахьцоаалак аптеикәатцәакәа аҕагәаны иаман.

Апсы ихы-иҕы цәахын, узҕапшуа хәа акгы ыҕамызт... Кадыр иҕны ааигәара иҕаз ажраҕны уи ицәхышәтит ама-шына. Иааигаз ахәшәтәҕы лыпхала деикәхеит, Зыкәыр... дтахагәышьеит.

Амашәыр баапс... Ахәхәабжь, ахәхәабжьқәа, амыткәма, алаҕырз-ца...

Кадыр илаба ицаргәо, ижәуша, ишәхәаша хәа ауаа еи-лиргон.

Арт шҕоу, амца...

АТРОЛЛЕИБУС АКНЫ...

Акәа, 1977 шықәса, ианвар 1

– ...Абан даҕаа троллеибуск ахьяауа, аха...

– Уигы аангылазом. Еитцаҕаа пхәла идыртәыз ауардын еипштәҕкәоуп иҕырттыцуа ишаауа.

– Аа, ахацәа рпалта ҕацәқәа, ахәса ркасқәа ашәқәа иривтыхәхәоит, «конешно» иаангылазом.Ес-с, исымхәази, азы шцошәа уцааит!!!

«Ари аангылт, анцәа иҕышьоуп, аллах иҕышьоуп. Еимах-хаа, аҕҕахәа ашәқәа шцаатуеи, анаҕьалбеит. «Таак», уажәы абас смахәарқәа сәарыхан, схылца слаханы, схи ларҕәны, ашә иадчапалоу иҕарыдыргылары срыгәтамскәа ҕалашья сымазам... даҕаа мацзак ыҕ... ыҕ... даҕе...»

– Пшьшьәала аҕыза, уаашьои! Акамбашь ахәыл абон...

– Сталароуп, стамлар ҕалазом, шәуаами абаапсы, аусура сагхоит...

– Ашьыжь кәашара ицо хәа ара уаҕ хәаказам...

– Мацк шәнаскья абаапсы, гәырпынцәк иадамхаргы...

– Иауам, амца агәақьхәа иахысааит!

- Сыбжак адәахы инхеит, шәымбазои?..
- Сара сызшьапык ауп иарсу, уигы сшьацәхыц ду ауп сзықәгылоу...
- Иубаргәузеи. Аха сара сеигьуп. Сыщшьапыкгы ахауа иалоуп...
- Уара ахәычы, ужә атша аризшәа узыргәырғозеи, асаат жәба ирхыситеи?
- Уи ауми сзыргәырғогы, актәи аурок сыздырзомызт.
- Нын, саргы аусура сагхеит «авыговор» хәхәза исыцшуп сеихаб икнытә...
- Ашықәс ҫыц азы – хамтас!
- Аиеи...
- Уеысгәыдыргәгәалан, узҫуи, арҫыс?!
- Сызҫу акыр здыргәышьо, саргы арахь исыгәтасуеит....
- Абилетқәа змам ишәгәаласыршәоит ижәгарц...
- Абилетқәа... хцъыбақәа рахь хнапқәа хазнагозар... – хқыуа, хгызуа азәи-азәи хәикәтәоуп...
- Икалозар схи ааҫсеит шыта, мацк скәәкәахь уласкәа...
- Саргы скәәкәа азә дықәтәоуп ишҫақастцари...
- Аҫхынра анцәа иааумышьтын...
- Избан?!
- Аҫшьащәа рацәащхоит. Ускан тоҫла ақәәкәа ақә-тәарақәа хәқәшәоит...
- Схылҫеи схәынтәрақәеи жәбозар шәгәы итаз абааҫсы, урт сышьтахька инхеит, абзиаразы...
- Уа инеиуа арҫыс, угалстук аахәны уқәәкәа иқәуп, цым, иреи!
- Сгалстук, сгалстук ауп, иахьатаху инахәы-аахәаит, бара ибусым! Сагхеит, сагхеит аусура, анцәа иниртәаз...

Ақәа, 1978 шықәса, ианвар 1

Абар ахышәтхәа атроллеибус ахьяакылс. Ацара-сарахәа ашәқәа аатит. Итыкказа. Утал, анцәа иныс ушталар...
 – Каи,каи, изузеи еихабык уаҫхьа сталаратәы. Сыцсаит, ушталара.

- Сара сеиҳабхару, иухытцуеи уара?
- 40.
- Сара – 42.
- Нас умбои, ышықәса дузза рыла усеиҳабуп, уақһа сталар анцәагы исцъишьарымызт.
- Аа, ант ахәса иаиуа ҳаарзықшып, ақһа иауҳажьып, урт рыда ахацәа цсыхәас иҳамагәышьои...
- Ааи, уи иашоуп, шәлеи шәхатқы сцеит...
- Итәцәу атәартәқәа збазом, ҳылыны ацара ҳақәшәар калап.
- Гәәкрас иҳамоузеи хшыапы ҳақәгылыны хцартә еицш. Абар амызагы аины ашьтахь иахьгылоу, итәаны ицар зтаху шәылбаа, уа ақәардәқәа цытк тәцәуп.
- Азамана.
- Утал...
- Шәтал...
- Анцәа иныс...
- Сыцсаит, схәеит. Аақ, абас хтәаны хцап.
- Цыпх закәытә гәәкрази иказ аныкәаразы. Шәыла ауаа рматцурақәа ирыгхон.
- Аа, ҳазталаз ашықәс ғыц азы апассацъырцәа мөа-цызго атранспорт ахыцхьазара иацыртцеит. Уи гәахәара дууп. Харгы шыта ианаамтоу хматцурақәа ркны хқалоит ыцныхәада.
- Ицегы агәыргъарақәа хзаазгараны икоу ашықәс ғыц, ҕаанбиала!
- Амшын акны сцаны алыхәта азна азы аазгаанза анцәа уимшьаит!

АҒАДА ХӘА САНУП...

– Шамахамзар, қытас еимысымдаз хәа акгы ықам. Ахәтәқәа инадыркны зегы сырзеит, аха... Иқам, иқам ауп. Иргеит, ирзеит рыцсы икәәкәаса иластааит.

Узыршыр, ажэйтэан акэын ағычрақэа аныказ, ажэ аңей иарей еицадыргыломызт, уаха шаанза игэеи-гэеиуа рша-хақэа рымгытцратца абуурақэа ирхашон, рхэахуеит. Иахья? Ускан уахынла акэызтгыы иангычыуаз уажэы аенышыбжыон ируша руеит.

Сара Хатажэыкэа сакэым исымцшауазар. Анышэ итцаргыы итцысхып, цыоук рцабаракнытэгыы.

Атцыхэа патагэа хэычы аффахэа имшонцо, ана, ара акызгы наарақэа ишырфаз гэрыз-шашэаз инкылахэаша имцей уара!

Уеадажэ зтахыда, ашоураха, амтцкэа ирыцэшэаны мтырбгырак инхэытцашышызыар, ацсы ааитанакыр иаахэы-тытцып, рхэоит. Ус рхы акэапеира иамафэоуп, амтырбгыра инхэытцаланы иаахэытцэуеит уажэы. Цыит канатоит. Ас аеада мариазма, изгыхьашэаз ицсы иатцейтеит. Ашэа пшышыапак итцаланы, дкэац-кэацуа, адэы дныкэло, ашэа илымхақэа шардацза рызханы ихагыларазы, хыхь икэтэоу анцэа ду сихэоит. Иргеит, агара анакэха. «Гоошь катра» анысхэалак, алымха царцаркэа леивых-шеивыхуа, иаины иаасыдгылалонрыцха, азлагаразы ишцабзиаз, алашыцарақэа раан сагынакэтэалон... Шэеишызара анагзара акэзааит, хьшэашэара шэыбжэамлааит, рхэахуан ашыыццэа. Ыы, адунеи икэзааит урт ашыыццэа! Уртгыы шыта ргэы ршышышлашт. Иртахыз рыбла иамбей, рыбла ажгырла амбааит.

– Ушыза акэакэа ушцакэтэоу абаа? – ихэахт Мшэагэ, жэаха сеада рыцха сакэтэаны, ацсса икэаруа санаана гоз. Илақэа тымцуази уиггы. Шыцэа ааимабзиаханы икалар, анацшцэа рыблакэа ашыа рхымлои иаатышэшэа-аатышэшэаны, игьежыы-кэым-пылза рацхэа инкацсааит! Ахарамцэа! Абас дыгэжэажэо, игэы дахацжэо дышдэыкэыиз илымха интыршыит, уеада хара имцазеит, угэыла Алиас итцэахны имоуп хэа. Ари захэуаз Хатажэыкэа иакэызма. Иеигэышэ аакэцааны, иххымшақэ Алиас игэарц дынтаххит.

Уанацэалбейт, Хатажэыкэахейт, абызхэацэа ужэаны уарышытыт, мамзар сгэыла уеада сара ишцаззо, схы стэыми? Зныкыр акы сзахэейт хэа уахахэоума?! – Илакэишыейт

апшәма. Саргыы аеада шсымоу умдыруеи, уиазоуп цасхәа изырхәо, уажәы дара җара ицәытатәаны иччоит, аҗсра дар-гыы саргыы иахмоундаз...

– Ус унавала-аавалашәа, унакәаратца-аакәаратцашәа ус-мацәажәан. Ус изоухәац ирахәала. Даара газакгыы дубе-ит, убама. Абыржәытцәкыа сәада анахәта нахаҗаны абра иаасыдургылароуп акәымзар, – иеигәышә ааиркымкымит Хәтажәыкәа.

«Абар амықәшәатә, иеада ибаргыы изымдырзои икәын-цәаз. Сәада згоит хәа далагар ауп ассир, даазышьтыз ихы рхындаз!» – даагәатәит Алиас.

– Уара уеада еадаҗсзу, еадабаҗзу?

– Уи цкыа исгәалашәом, аха избар заманалатцәкыа изды-руеит... Иааг арахы!

– Уи цкыа иугәалашәом... Уара аеада уматцәкыазу, мам-зар, иумамзу, уи угәалашәоу?

– Ааи, астаршын Хәтажәыкәа, аеада хәа аусхәартакны уануп хәа сеихәеит. Уҗахызар, уи зырцабыргуа ақыаад иара астаршын ихәта имхны иузаазгап, – дааҗәацәыҗәацәит Хә-тажәыкәа.

– Иаҗахзам ақыаад, астаршын иихәаз хастчоит, саргыы из-боит уи шиашоу, – ихәеит Алиас.

Аилымгара рхәеит хәа...

АМОДАЗЫ АЖӘАҚӘАК

Аеадакәа ирфазшәа лыхцәы хлыркәыҗәаит, – рхәеит,

Нас ишкәакәаза илшәит, – рхәеит,

Леиҗкагыы дәахазеит, – рхәеит,

Лыҗыымшькәа цылкәшәаазеит, – рхәеит,

Акиноқәеи акәашарақәеи хталкзеит, – рхәеит,

Лҗаацәа рзызырәра дакәытцеит, – рхәеит,

Нас хаҗа дцеит, – рхәеит,

Нас дышцаз еиҗш дааит, – рхәеит...

3-и 8-и АКЫР ЕИҢШУП

Сара акгы схаразам уи аухагы. Саб имаҕоуп мцрак на-
латцаны исхэозар. «Аухагы» хэа зысхэо хыгэтас-чыгэтас
хэа хтаацэарафкны иаакало зеггы сара исхаралтэуеит есым-
ша, ари абзиахэшэа афны иҕоу (исымзааша, исымысхша).
Ааи, уи ус ауп дшыҕоу лара.

Саналага сымццакзакэа аханатэ ишыҕалаз шэасхэап.
Ух, гэышьа хэа сусура саалганы, скэаҕ-чацараза сыфны са-
нааи:

– Бан дычмазафуп хэа сзаарыцхаит, уаха уахь аангыла-
ра сықэшээр, ашыжь ахэыцқэа чаик рзыршны ашкол ахь
иуздэықэтцару, – хэа даасҕаҗшит.

– Кох, барак зынза акгы саҕсамшэа бсыхцэажэо бала-
геит. Ачаи рзыршны ашкол ахь акэым Стампыл ишьтэызар
исышьтып, – схэеит. Ахацэа акы хаҕсац иҕазам абарт ахэ-
сақэа, ус рхы акэапеира иамаҕоуп.

– Бгэы ртынчны бца. Илыхы зырхэа, нан? – абри санхэа
лзы «нан» анысхэо, иззакэу сыздырам, аха мацк сыбз сҕы
иҕабылгьоит.

– Сыздыруам, амшцэгьақэа ҕамлеи, хьҕак лылалазар
акэхап, – лхэан, амша ақэларазы аҕеидкыларала далагеит.

Ахьта лылаланы акы лыхьыр хаҕеиҕа хөахызаа хцеит, ау-
аагы акрыфара иааҕэытцуазар акэхап. Аха дыҕазааит, уафы
димыхэозар диҕырхагам рыцха, макьана 90-ҕагы цкьа
илхымтыцт, халзыхарамхарым.

Иахьа чан-чаны хаибакны хаибарцсуеит, халақэа ҕиба-
хуеит. Уатцэы уцшыр цтэа ыҕам, еимактэы ыҕам, хчыгэ-
чыгэза, хкэаба-хашьшы, акостиум ҕыцқэа хашэтцаны, адухь
нахақэтэаны наҕ ханхэытцарыхэхэоит...

Крыфароуп, крыжэроуп, фызцэа рхароуп иҕоу, уаха ак-
гы.

Сбуфет саргы сныҕэнагоит, афызцэагы сызнарха-
уеит. Тэа збаз – тэа ихэхэеит хэа, зегь афныҕа ирыхоит
цьоуки. Рхала ишырфо-ишырфо мацара, ичуа-ичуа ихаз-
зала ишнеиуа аҕэақхэа иҗжэоит, иаҕьяаилгоит. Сара стэы

хазуп. Амала акрыфацэа-акрыжэцэа анцэа акала ишеит. Урт, егырт ауаа зегы иреицшзам. Шамахамзар, азэазэала кэрышькэак намыцхэны изцэызымго уаф дыказам, уи даргыи заманалатцэкыа ирдыруеит, аха уи ахыхь даеа кэрышькэак «итабуп» ахы иныкэыршэны инрыжыхуеит. Саргыи иаасхашэало цэоуки инарфастахуеит – хайшьтоуп хайкэцэашо.

– Бца брахатны, ахэыцкэа сара избап, – схэан, лгэи ртынчны дноусыжбит. Ахэылпаз ахэыцкэа ателевизор ишадтэалаз адэахыи сындэылцит. Ацша асуан, ибахза асы нафэтышэшэа-аафэтышэшэон. Ацшахэа афынза алеирахь мчык сыхо-исыхо, шытахьла исыгэтасуа сылкылсит. Хьрыпц ибуфет савсуан, дызфэу збап схэан, баша сныфнашылеит. Сара еснагь сызфэу иаргыи дафын. Нас иеибадыркэоз фыцбахы хайкэшэан, даара бзиа пату ақэтаны хакэныхэеит рапхьатэи асы. Нас ани аныхэафе, нас ари аныхэафе, ани аныхэафе. Атцыхэтэан ишрыкэнагоз еицш икэапца хакэсцэа иныхэа-ныпцхэаны хэагылеит. Цэоуки рызхара анырфалакь рыпцсэагыи ргэалашэом...

Хгэи деибакыла-хы деибакылеит. Харгыи ханыпцлак инхо хныхэафе ркларц азоуп, хакэсцэа захныхэо, зныхэафе укыр зтахымда.

Цсра ыказар рапхьа анцэа сшыи, шака ифызцэа бзиа-кэоузеи исымоу. Урт сшыапы сыкэмыргылазакэа, исытцэагыланы ауп афны сшааргаз.

Хэлеит, дара арахь уажэыгыи ателевизор иадтэалоуп, шэиа абыржэйтцэкыа, схэан, ишхышьарххоз риартакэа инхэйтсасалт ахэыцкэа. Ашыжь цэыкыа ашкол ахь ицароуп, аус дукэа хакэхьа ишыталцеит ран.

Акрушкакэа пшааны, ашыакар ртацсаны ахьхьа-хьхьахэа амхатэ хэыцкэа ныртаршэ-ныртаршэны иныкэсыргылеит. Ачаиник пахэза зыла исыртэит. Ажэакала, сычэсырхиеит, ашыжь ашара ззыбзиахаша... Анцэа хьымзгыи хэаумырган.

Ахацэа цытк атаны ханыкоу ауаа азба хантэо хэуа-ламгахуа. Сналагеит ашэах хаччыла ауараш ажэра. Абажэ цэымса иафызахаз скышэхэа ауараш шэах ашшыхэа иры-

лаба ицоит, аҕыркы-ҕыркыҕа, мап... каплак лбаауам. Нас сааҕрым-ҕырым, аҕаҕы саалцит, ашыыҕы ҕататыйк ансы-моу сҕы ртынны сзыцаазом.

Сыйкэтэит, сшеилаҕаз самхацаазаап, афасаит...Амра ицахалаз акэалаа иафыхахан имхэазо, иаааза сыбз сҕы итагылан. Сыйтыззашаа зуит. Амшын ихдыршэлаз акэапеи еипш, схы кэымпыл нхыршэт-аахыршэтуа, икэаталеиуа ис-хагылан. Афлыка сақэтэоушэа сзаза-мазауа снейн архь-шэашэага адулақ ашэ аасыртит аборжом азы. Аборжом рыц-ха зыпсузеи. Архьшэашэага иаатызгеит, адэахьала ақхзы алхэата ицо иалагеит.

Атыцыршы азы изааркылаз еипш, ачча-ччаҕа абжы гозшэа сахауан иахьсылабоз. Уфажэкны уаныкоу, аборжом хьшэашэа зтоу абатлыка ахы уфыцакны ианужэуа ацанатра иамоу зегы ирыздырзом. Ибылуаз сыоһыцка сырхыт, саҕааикэтэит.

Асаат иахэои? Опаа, ааба ҕалеит.

– Маць, Каць, ахы шэыцкыа ашкол ахь! – Маць даарц-шны Каць иахь сиасуеит, уи даасырцшаанза, еҕи деицаныкэахуеит, уантэи еҕи икны саннеилак, уи дтаҕахаа дыцаоуп. Срылагьежаауа срылоуп, шака рырфыхара цэҕоузеи, ран иаалылшозеи рыцха. Изулак исыргылеит. Ачаи ахьыржэуаҕы ихыркэысуеит, рыхкэа хьантаза ир-зышьтыхуам, инейдыслоит. Ахэыцкэа ацаа бзиа ирбоит иа-накэызаалакгы.

Крырфатца-акырдыржэ ашкол ахь иноужны сааҕьежын, дырфаҕык кылт-кылт хэа аборжом снафыхэан, мацк сыцсы ааитаскып, схэан, ус сшеилаҕаз адиуан сныкэиахт.

Шака цыз сыздыруам, аха афыгэ-фыгэҕа ашэ шьюкы шасуаз сахан сыйтыгэҕеит. Сыбга сзыхтэалом. Ажэцарақэа реипш чырчырхэа ахэыцкэа рыбжы гоит. Агэылацаа рхэыцкэа роуп, ашкол ахь еицаразы хара хкны иаакыдгылеит.

– Шэца, шэца, арт цахьеит, автобус аангыларта акнынза инейхьазар ҕалап шыта, – схэеит, аха иадцуам, иасуеит ашэ. Иаасыртит. Схэыцкэа фабыг-фабыгза ашэ илагылоуп. «Иҕалеи?» – стцаит. «Автобускэа ныкэазом, цьаргы ала-

шара ыказам», – рхәеит. «Шәәала арахь» – схәан, аххы хнедаҳало исаццаны сдәықәлеит, алашара ыказам, азын ара ус ауп ишықоу, цшак аасыр алашарақәа ыцәоит, азы ааира иакәытцүеит, автобусқәа, атроллеибусқәа, зеггы ифәр-хацәоит. Абар шыта шалашт, ҳагхоит.

Шьяпыла иркәас-қәасуа исыварцаланы исыманы сдәықәлеит ашкол ахь. Цсы зхоу дықам амфәхь, интәама ақалақь ақны инхоз ауаа!!!

Хнеит мшацқәа ашкол ақны. Ишыжәдыруа еицш, азын шыыжыггы лашьцоуп. Ашкол агәашәггы аркуп. Лажәк ҳаишуа иалаган, таҳмадак ицәта хырмыгәза шәақь цәыггарак икәәкәа икәццаны дааҳадгылеит. Амбатә ибазшәа даҳәацшуан...

Афы ақәақхәа иафәсааит, ахәыцқәа ансыргылоз асаат астрелка хца рқны иқәгылазаарын, сара ааба ракәыз цыышьеит. Аф-цифрақьгы ашышкамсқәа реицш рыбғақәа таццәаза иеицшуп, сара исхарагәышьои.

Ус лахәишь ани афны иқоу, иуалхәо уаҳап.

ОБХСС АМЧ

Абыржәы иҳафсыз асабша ауп абри анықала, уацәы мшацызар иахья еицш. Уи усқан агәнаҳа қастагәышьәзар сара исымазааит, аха уаҳа дафәакала ныкәашья сымамыт уи ауаф иқны, аха уи уашьтан...

Ақытақны сахьфәиз, амыждаразы Мақьтәти сарей ҳааикәшәеит. Ҳааикәымшәазтггы уи арыцқара қаломызт. Адунеи ақны иақало зеггы мзызк-мзызк аурымахым.

– Ҳаи, ушыстахытәқьяз узбеит – ихәан, ашыхәшыхә дыччо, инап ду аасиркит. – Хәычык дноуцәыхарахарггы уи ақалақь ақны дынхоит Амбако. Думдыруеи Амбако? «Зегь злоу Амбако» хәа изышьтоу? Убри, афны уаннеилак ателефон уизасны таацәала дысзааратәы иқәта, уарггы уицаа, хнеидтәалап, ҳааидтәалап, ақы хнахәап, ақы ҳаахәап.

– Аиеи, дсымдыркәа, Амбако дыззымдыруада, иасхәап. Уа сааигәара ателефон автомат ықоуп, алымҳа аасыртәиип...

– Кох, ақалақь аҕны аматтура умоуп, афны ателефон шцоу-зықәгылам, – иҕеишьоит, Мақьтаҕ. Уи ада арахь уаҕахлагьы сеикәшәшәа стәоу ҕушьап, ус ихы акәапеира иамаҕоуп.

– Уи ззухәои Мақьтаҕеит. Аматтура салоуп ухәеит хәа сминистрым-счинистрым, егьим-еакым... Закәыхи жәурналк сөөтдракны класск сныәналоит хәа...

– Нас уара излоухәо ала Амбако иоуп иминистру-ичинистру. Уи ателефон имоуп. Ҙабыргуп, уи ауаф амбатә ихы аҕыка ықәиххьеит, ажәлар дрыдынтәалахьеит. Уааи абри ақды ахы хнықәтәан, хаҕсы ааиҕахкып. Аиеи, даара аҕьа ибахьеит. Ҙоукы-ҕоукы реиҕш, дқәасқәасуа, аматтура дукәа сышәт хәа аиҕабацәа рышәхымс химхааит. Маттура хәычы ыҕам, маттура ду ыҕам, иҕоу қәнагала, намысла, патула ажәлар рыматц ауроуп, ихәан қьала хәычык дыҕагылоуп, иҕажәкуа ауаа рқьышә зык нықәкуа.

– Ааи гәышьа, – схәеит саргы.

Ажәлар рыматц иуеит, урт рзы шыжьы инаркны ааилашәшәаанза ишьапы дықәгылоуп. Ихгы дахәагәышьоит. Ҙбоу, хцоу аиҕагылара иамоу сгәалашәом, аха хыбрак иргылеит. Анкьа аҕауад Мырзаҕангы уи афьза изгыламызт. Анс иҕоу афны ателефон амамзар изыҕсоуи. Азмыжь иатцәа ҕсыз млағәырда иҕшзахома! Ателефонқәа руак арацәаххырашәа еикәшәы хыхьикәгылоуп, егы – асланбәаш, цаҕа иқәгылоуп. Атрубкақәа ирцрахәоу арезина шашәақәа асыс хәы еиҕш еикәархәы-еикәархәы иҕоуп. Атрубка анаакәух ахәрқьхәа еитыҕ-еитыҕуа абраанза иааиуеит. Ахьшьтәцәақәа реиҕш акка-ккахәа иахьеи уахеи ауада ҕбаақәа ирныоуеит. Ауафы дануафха ибзианы дынхароуп-дынцыроуп, нас ишҕа, баша адәы иқәихуеи, амҕқәагы гиуа адәы иқәуп.

Мақьтаҕ жәа истеит хымҕада инапынҕа шынасыҕзо ала.

Анхафы цқьа ахаангы уижьазом, уара данужьагы, ахәац згәылоу ашәыр дшахәаҕшуа еиҕш ауп дышухәаҕшуа. Ари хара чышәрак зҕақәаз егьа аадыруеит, егы, ус дыҕам.

Адырфәены ашьыжь усура санцоз автомат снадгылан схы иакәхшаны ф-капеик адиск ашьарҕа инбжьаршәны Ам-

бако ителефон аномеркәа нтаргьежааны атрубка слымха инадскылеит. Ақыңыхәа.

– Алооу, сзырәуеит,– амаалық бжыи пшқарахза, аа, абра дсыдгылоушәа иаагеит аңшәмапхәыс лыбжыи.

– Амбако Алр... Алеко-иңа дықазар, ауадаә шәаластцоит, аха...

– Ааи, абри аулицағны агәылацәа дрыдгылоуп, уажәйтә-кәа сиңхьоит, «чыгә» хәа атрубка нықәцаны, лыңшәма иахь дындәылцит. Шаға дыңхәыс кәымшәышәузеи. Аразкы змоу ахатца абас аңхәыс пшқарах диқәшәоит. Шьыри, саргыи абас азәи дсынасыңхондаз. Ларгыи, аиашазы, ақыафура лы-моуп. Ахых, стелефон абудка ауаа адеизало иалагахьейт. Урт ркапейкәа кны цақ-цақ хәа сзыәнагылоу ашә иасуейт. Саргыи абыржәи иааиуа автобус сзахьымзар сусура сагхейт ауп. Дааиуам, дааиуам, дааиуам... Днықәынтцәааит.

– Изхәо шәарбану? – анцәа иңышьоуп, дааит.

– Арцағы Амзыцба Далатбеи соуп...

– Ибзиоуп, иасхәап, – дцеит дышькыруа. Аа, абан автобусгыи ахьаауа, еилағкы иакәжьузеи, иабақоу рхәааит. Шьта аңхынра аазар ус ауп – аңсшьацәа «цақ, цақ, цақ» – иасуейт ркапей цәгьақәа рыла скабина. «Скабинагыи» ахьзыстцейт, саб рыцха абхәыс иситазшәа.

– Сара ус азәгыи дсыздырзом, ихәейт, – анцәа ртыс лыбжыи ааҕацит дырәагыи.

– Шәыңха Назиброла дазырпхьо соуп, – схәейт. Уажәшьта дмааир дабацо. Шәара изшәасымхәои, мшәан, ауаа ишәыманы шәрылалома. Мақытағ амшағ иалагзаны ауацәа ирхауейт, ихәыцкәа Амбако азы изааирхуейт. Акыр зку дыбҕоуп. Саргыи иабаспырхаго азыс ажыи сыц иаакыласкып. Аҕаәцәа иалырдыраауеи амшағ сфозу, азәа сфозу.

– Ушьтаншәа дасааит, ихәейт, – лыбжыи ааҕакәрит.

«Деилахазаап нас. Ахәылпазы сизасхып. Шьта шәыңсы шәшьа, шәыәнал абааңсы», – ашә аартны сындәылууааит. Уа ирылагылаз цкәына патазкгыи иҕацкәым ратцәаны иаа-сирбейт (сыхәдаңьал деиәырбозар акәхарын). Цьоук рызхара ателефон изасуам, рхы ағәакхәа ианыркәааит.

Изулак автобус сахынпашаны усура сдэықәлеит. «Аан Амбако мыжда, – схэыцуеит амѡахь, – хышықасақа роуп ицуа ичамадан гѡаѡаза иманы дааижътеи. Иара дрыздыруамызт, иара уаѡ диздыруамызт, аха нас дынхэытқѡраа-аахэытқѡраауа иѡааихан «махѡѡеилхѡала» аусура далагеит. Рақхьа аус ахьиуаз иаха изеиғъгэышьан, аха аңсыз мыжда ипырхагахеит акѡым-зар. Ѣааны уи аңсыз анцѡа инаимышьѡааит, егъзым-неит, аха!»

Нақ урыстѡылантѡ ахш аагара дазкын иара. Ѣнак ахш шитиуаз аңсыз паңпаңуа пхэыск лыхштра инѡаңкалеит. Аочеред иқэгылаз зегъы шанхеит. Азныказы иаргъы зѡаѡа зыхѡада икылахаз иеипш, ииура изымдыруа даагазѡезит. Аңсыз зпыхьашѡаз аңхэыс «апа» аацѡырылгеит, лѡызцѡа «идырғызуан». Амбако иакѡзар, иңсы анааи аңсызгъы хазы ахѡ сыбѡароуп хѡа даакэгылеит.

Ашьѡахь ахш гѡартѡ рѡаархан, ахш абақоу, ишкѡакѡоуп ақароуп. Амѡахь иахьааигоз егъа зымѡас дыруан, ихш уахь иитиуаз ацынхѡрас азы ахьалеитѡоз, псыз қадыцък апыхьашѡазаап, имѡцура даамхѡаны дылканажбит. Иқамло егъықам, ари адунеиажѡ ақны. Уажѡы псызгъы хшгъы злам азы цықа атира даѡуп.

«Қоқ, аурок сағхара сықоуп, шѡашоуроу иахьа!»

Хш-хѡара инеины измауз иеипш схьагѡгѡа, сгѡы акы алааны снеит аурок ахь...

Ахэылпѡаз сеитѡезасып, ианацъалбеит атрубка шѡашьѡтимхра. Шьыжыы аахыс еитѡагѡо схы иѡарцалоз ахэыцқѡа ршыкьбжыы, схы тқѡацрыма схѡо инанагахьан, ишѡыз акырпыжѡааимаурғѡгѡар аңѡа шахго еипш, акѡын ишықаз. Вѡобусласцон аѡнықа. Амбако игѡашѡ ханавсуаз игѡарп сынѡаңшит. Имашьына ГАЗ-24 алахѡахзшѡа игараж иѡацырцыраауан. Ипшѡмапхэыс мпахьшыы хѡбаба дук кны дадгылоуп, дацкпаңшны ана иахьылшьуеит, ара иахьылшьуеит. Иара дызбѡм, уаѡы димбааит. Аа, абан, ауѡрақны иѡагылоу аѡа хѡаақѡѡ дахьықѡтѡоу, аѡа қаңшықѡа паз-пазза иниѡақѡшѡо. Аѡны дықоуп, снеир сасхып.

Снацѡа нѡасыртѡаихт, Ани ателефон мыжда.

– Сзырѡеит, изхѡ шѡарбану? – абырлашкѡа ахы пст-хѡакѡа ирылшѡшѡаны аразны саан ианцсалашѡа акѡын лыбжы гѡыкза атрубка иштѡѡуаз.

Цѡоуки-цѡоуки ателефонкѡа азлагаракѡа ирѡагылоушѡа ауп рыбжы шуахауа, ари агѡыр ацынѡашѡа иѡарза иѡоуп. Сбудка иазааиуа иалагахт ателефон асѡѡа. Ашьха ацха иа-назнеиуа еицш еизѡѡатѡоит ауаа. Рхаѡыцкѡа еихадыр-гѡгѡоит, изыргѡамѡуеи ранаѡьалбеит. Азѡык, зынза илакѡа кыларбагыны исирбоит. Дѡаѡшьза, акыргы иѡыкѡуп, хѡычык аѡаны дѡказар акѡап. Иа-ууеи, иа-ууеи, цѡгъашѡа дсы-хѡапшуеит иара. Егы зылакѡа рдынаны исзырбаз сбудка иѡадитцанилакѡаатыгъежѡаазадысѡаѡшуеит, «сигѡаѡхазѡап». Аа, абар, ашѡгы ааиртит. Ацгѡы андѡылдырѡо еицш, сымахѡѡ санкны сдѡылимгандаз ианаѡьалбеит.

– Амзаѡба сакѡхуп, Амбако Алеко-иѡа дахѡахын, хаѡа-мзааит, аха... – сѡхѡеит.

– Уажѡыѡѡьа! – «чыгѡ» хѡа атрубка ныкѡылѡахын дышькыруа дындѡылѡын, «уѡоума уара?» хѡа ѡылѡит. «Уашѡѡаншѡа дасааит» хѡа аѡак саѡаит. Сбудка ашѡ азыр-ѡыз сылакѡа кылѡазаны инаирбаны адѡахы сындѡылѡит. Амырхѡага хааза адѡахы ишѡабзиоу – мшаѡы, аныхѡакѡа иреиѡгъасшьоит. Илакѡа кылѡыѡ ддѡылѡит, егыртгы иасны ианѡа, ѡынч сныѡналан сеиѡасит.

– Сзырѡеит, – уи ателефон даѡѡахѡаланы дрымоума, лыбжы аагахт аѡаимбар ѡѡа.

– Амбако дахѡахын!!!

– Изхѡ шѡарбану?

Арѡаѡы Амзаѡба сѡхѡеит хѡа лѡшѡа аиуамызт уеизгы, са-алаган, сажѡабж хыс иастаз соуп сѡхѡеит. Сыѡшуп, сыѡшуп, аха кых, хампалгы. Ус еинкѡа-ааиныррак агѡарѡ иѡѡыѡны атрубка исаанагоит ауп. Уаѡа аѡак ансмаѡаза сындѡылѡын, автобус сѡакѡѡѡан, иѡѡсыршѡѡт иара иахѡ. Уеизгы, уеизгы уаѡѡы мшаѡуп. Азыс жы татаза ижѡны асызбал инзаатцаны... аирыз наваргыланы...

Автобус слалбаан скѡаталеиуа «сылашара» Амбако игѡа-шѡахѡ сѡынасхеит.

Амбако ипхэысгы иаргы ыказамызт, агэашэ ацхьа агэылацэа инеимтцакы-аимтцакуа, акы иалацэажэон.

– Икалеи, бзиароу? – сынрыдгылеит.

– Бзиарасгы икоу хэа хаздыруам. Амбако абра атцла акэцэ дыкэтэаны аца шикэшэоз, ипхэыс асоф даакэгылан акы иалхэеит, изакэу хаздыруам. «Уажэытцэкьа» ихэан, ар даарцошэа, ажэжэахэа атцла амахэ-чымахэқэа дрыхьхэазо дышлеиуаз адгьыл даназааигэаха, сынкацап кайтцан, иеноу-ижьын, кэынцэ папантцкэырк уа ицагылазаарын, итэыгэқэа рыбжьара иабжьасын, аа... Нас ипхэысгы иаргы «аскори помошьч» иаманы ицеит, – ихэеит игылаз азэы.

– Изакэузеи ипхэыс иалхэаз, ускак дзыргэафрыз сыздыруам, ацсразы акгы имыхьыр калап, аха... – ихэеит даеазэгы.

– Хылтцрыла деикэшэоуп, ианамух иара акгы имыхьааит, аа ... – ихэеит егы.

Ааи агэнаха кастцагэышьязар калап, аха уаха казшьа смоуит уи ауаф икны.

Мшац ахэаша, азыс рыцха ... сара гэак ...

УАЖЭГЫ АФРА ДАФЫЗАР АКЭХАП...

Сэыза Рамиз дшэарыцафуп, ашьха дафалоит, аамта анимоу. Пханьык хапсшьара аамтэқэа еикэхаршэан, сигеит ашьхака, мчыбжьык акара цсшьара, шэарыцарагы хнытцтырц. Ахьшьцэа ахьтэаз атыц акны хрыццхьон.

Рамиз ашэарыцара иазку ажэабжькэа рацэаны идыруан, ацсы ахатцаны ахэашьагы иеакэиршэон. Аихарак амшэқэа ракэын зызбахэ имаз. Амшэ анырхэ, ашэарыцаф дшагэытцанагалаз, иара дшыхэхэаз, аха дхэарп-жьырпуа даманы ишыкэлаз, иааигэара уаф дшыкамыз, нас хэызбала амшэ дшаиааиз ухэа, еикэыртэа-еикэыргыла ихэо ифанынаихалак, абар, амшэ уара уакны, абыржэытцэкьа ақэцара уафешэа, ухэыцы-мыцуа уаакайтцон. Нас сара уаха шаанза амшэқэа, алымқэа рабашьра сафын цхызла.

Шарпазыла хнытыц-аатцытлон иареи сареи, аха изакэы-заалак рышьтақәа ракәымзар шәарахк ахабар аабомызт. Ацстхәа еилачкәа ацакьақәа ргәылак рғанаархалак, ҳахь-гылоу хамтысзо хаҳәкәак хнарықәтәон. Ахрақәа ирғәахәазо ианыфаххыслак хғынаххон. Нырцә хәғысуан, аарцә хәғысуан, ханкарахалак, хаатәон.

Абриахтысаныкалозаенышәкәыпхьаранхыкәкысихамаз. Мамзар иҕахтдози! Ашьха даара игәғыгьроуп. Ацәхәырағы ашоура аеаргәгәон азы, уахынла иҳахтахталоз ауапыжәкәа аашытхны, лахьхы ацста ханталаны, ашә кьантазқәа рытцака хәааийкәытханы, ашәшырағы ашәкәыпхьара хналагон.

Хшәақыкәагы еикәных иҳавоуп. Хца-пшьба хәы харақы хархыгоуп. Ари аккаракны амшә ашьтақәа ана-ара иубоит. Ауащы игәы иенанызароуп.

Аиеи, аффыхәа ашәкәы бғыцкәа еихыршәшәо ацхьара сағын. Исчычоз акәыбркәагы «сынрытцакьалон».

Рамизгы, нахьхы, цла-дук ацака, афада игәы фарханы ахәыхә ачарыц аннафанакәшәо еицш, атта-ттахәа анбанкәа неивтацса, ажәақәа нарылхуа илбаайдон.

Тынчроуп, цсшьароуп, қьафууроуп ара. Адунеиағ срахәтза ашәкәы сапхьоит...

Ашәарыцащәа ирызкуп сзыцхьо. Абар, амшә ихәызаап азәы, щынтә аихсра имазақәа хаха илеигәыдлан, иабцъар имхны ирууааза иаршәит (иабоутаху, амашәыр умпыцкьоит хәа акәап). Сара сгәы тыцан ицоит, сызнапык ала сшәақы еимаргәгәаны иааныскылоит, нас ани исыкәну ахәызба гьаргьалашь ду снапы нахьысшьуеит. Абар, дагәыцданагалт зынза. Ашьапхыц дукәа рыла имацәақәа кказа иааишәыхны, изкәа акьантазра арғазқәа щалнадан, ашьа щалнаржжит. Иахәызбахь инапы дәықәитцеит, аха имч архом, ағәахәа ибащкәа илацнацәтәоит, анацьалбеит! Ацсгаха, ацхыраара, ацсгаха, аха иааг!

Абри аамтаз ауп амықәшәатә захьзугьы ансызкылс сара.

Хьарч-марчхәа сышьтахь акы абжыы геит. Схәы-сжыы қақәза ищеилагылт, сцәа щасхыбзааит. Ахьшәтхәа акәым-кәа, иара ус, ашьшьыхәа схы насырнааит сышьтахьза, ахьа-

рч бжбы ахьгаз. Уи шака истахны снацшыз акара, ус сыз-
тахым зэыр дыказар, ибыста ца итахны днадтэалааит.
Снацшит, аха избази!!! Ишэықашэира, исықашэира, шэарей
сарей қакамындаз згэхэуа иибаша! Мшэы ейихаа дук
камсхэыцьза, ашьтахьтэй ашьапқэа ирықэгыланы итэаа-
маауа, «ан-ан-ан» хэа абжы гэақаза, анапқэа ейхьшыуа
иааиуеит. Абар иаасхагылоит. Ацқэагы аахнарцьацьейт.
Ацирк акны ишэымбахьей амшэқэа икарто? Убри ахата, аха
ари цара змамыз, бнала иаазаз мшэын. «Схэыц рыцхақэа,
сыпцхэыс гэак, сара хэаша!» – мацэыс еймкыаран абри схы
иаатагыежыит акароуп.

Ацчахэа схэыцқэа срахэмаруа аоны стэамзи, сзышьха-
ныкэаафыдаз, сызшэарыцафыдаз!

Асқэа раан убаф уцэыласымзар, уцейт ауп укаууа, ушиа-
шоу – нырцака.

Азнак азы иара «сызкэхышаша» Мышэ айцш саргыы саа-
крымфрымшэа зуит, сыцқэагы аахсырцьацьейт, аха сфы
цкыа схэатэы ханатомызт, асапыць зцадмыргылаз ауардын
ейцш, сыцламхэа цыс-цысуа иалагейт зны. Аха нас атыц
акны ианааи, сэааибыстан, сыбжы аецэа кыднаршэартэ
акэукэухэа сыхэхэейт, сагытцууаан сыфт. Сшэакь шсымаз
сгэаламшэейт ацсра агэыташэаргыы, аха иабакаоушь...

Хыхь, атыц лақэа аху-сухэа ишуа илталейт, уахынтэ
атрышэ асбыжықэа гейт. Сара сыкэкаэза сышнеиуаз бажэк
снадыххылейт. Сшьамхқэа кэар-кэаруа, абажэ сзахымцазт,
сахыфрны абақ аашьтсыргейт

Амала, даеазэызар, игэы ткыаны дзыпхыаз ишэкэгыы
ихаштыр калон. Уи снацэкыарақэа аларкацаны искын.

Санкаха, исышьтаз – абна илзааша Мышэ ахь снацшит.
Иара ахыгылац игылан, ихыц-хыцуа иааччан, ацэажэ лахыф-
рын... Рамиз даагэылцит.

Исымазамкэа иаасымсхыша Рамиз!.. Атыц акны дцан,
салеиршэарц, амшэ цэа ду иказ ихарцаны даазаап...

– Ах ипсы ухазу, шака ушэазей! – ицьейшьейт дыччо.

Ашьха гэфыгыроуп, анс ак кауцароуп, ас ак кауцароуп
икалом-тэа.

Ашьтахь афныка, ақалақь ахь ханлыбааггы акыраамта уа-
хынла сымацара сышьталазомызт, ари афны икоу сааигэара
дыкамкэа.

«Есышықэса ашьха усышьтлароуп, указшьақэа рөырп-
сахит» хэа лгэы тыччаауан лара. Рөырпсахцэап. Сзықашээз
иалылдыраауеи!

Ашьоура. Уажэ сшьа кэапеила истароуп, аха сақашэом уи
«амомент». Сшьа сзымухуазар, нас адэы иқэсхуазеи!

Иааит ачашэара аамта. Рамизи сареи хаиццалон шэары-
цара. Исымфатэны агэашэ снавсуан, иара дысзыпшын, хаи-
багалон. Абар иахья ашьыжь шаанза, ифны сазааигэахон
еипш, санпшы, агэашэ даавсын, иабцъар иазқэынтца, дцэыха-
жыыхо, алада ихы рханы даагылт. Ахаан идсымбалацыз
хылпак ахэажэ еипш иқэацэза ихагылоуп. Аулица аваракны
иарсу ашьақакэа ирыдкнахалоу алампақэа ицъбарацэаны
илашоит, сымраргамандаз. Абарт акэыбыр-чырқэа ирта-
хи, мшэан! Рөеибытаны, иаакэымтцзакэа, икаххаа илашо
алампақэа ирыкэшоит, ирыззатэуеит. Рхы рнамырхьзои,
мшэан!

Абар, зынзаск изқэа сеиаирхазеит Рамиз. Абни ашьака
сэавак сдэықэлан, ус сагынаидгылеит. Аа, арахь даапшит,
аха алашьцара салагылоуп, сабеибо. Нас днахэыхт. Сшьа
кэапеила истап. Ааи! Сышцаурбыбыз ашьха!.. Иааит аамта
уара утэгы. Абыржэы сеиғым. Ацгэы ашьапышьтыбжь
шьтыхны, сцикэ-цикэуа, снейуеит. Аа, абар ишьтахь снагы-
леит.

Шьта уаха пшрас иатахызеи, сабцъар ашьшьықэа иаас-
ыхны ифаихыкны агэыз, аатсыргеит. Атцх лашьцара амацэыс
ишаланарццо еипштэқьа амцабзқэа ифтқьаз имацэысха,
хакэша-мыкэша иаадырлашеит. Уи акэхеит, зшьапы аазтыр-
хыз атлеипш агэарахэа дласымтцахаит. К-еих. Ус ауп ишы-
коу! Илоутцаз ауп иааурыхуа.

Сара ажэфан ахь схысит, иара цака дкахаит! Ихыфрыз
иабцъар иганахь ишьтоуп. Иаххэақэо ирылашэхи, аха иаас-

цәымығхеит, мацкғыы саагачамкит. Сөыза Рамиз рыцқа, дысшыма! Риашашья змам агазара қастама?

Анахьғыы азәы илақәа дрыцхьо даауеит, ачашәацәа дәықәымлои шыта, абар ишоит, ашара зызбзиарахаша.

Мап, иңсы тоуп, дхәыцымыцуеит. Ашьшьыхәа илахь инапы напыракны, инацәкьарақәа дрыбжьыңшны дыөсқәаңшит. Сабцъар аләа тышәшәо икны сихагылан... Нас инапқәа ныцарсны, ампыл еиңш дөышьтыңан, уаха зныкғыы дхьампшзакәа аулица ианыршәлан, есс, узцозарғыы уцала, архәара длавахәаша дцеит. Усоуп ишықоу! Сара, ақьдбажә сахыөрны санкақа дысхыччон. Уажәы? Ихаштны инижьыз ишәақь (сара саниршәоэ сышәқәы схамыштзеит) ааштысхит, аха ари еиңш ашәақь идзымбалацызт, азатқәа иреиуан.

Дахъаватцәиз архәарахь снаңшны, «ақ иңсы ухоума, шақа ушәазеи!» – хәа сыбжьы иқәсыргарц сқы аасрақауан еиңш: «Шәарбақәан уара, ашаха амтқәа ахәхәақәа ихысуа саатра, иавоу?! – ихәан, агәашә ааиртит Рамиз...

Рыцқа, уажәғыы әөра дақызар акәһап, исзымдыруа уи ашәарыцаө...

«ВО ДВОРЕ ЗЛАИА СОБАКА»

Бааңсшәа ишоуран. Ақалақь ақы мөадук сыбжьанагалан, снейуан амшын ақәара иазыриашан. Сынцәоит азба. Амра ақар ақауақы икәалыкәаңоит. Нахьхы еилаө еиласуа амшын ихцраалоит аңнышқәа. Урт роуп уажә ашоура иамкуа, ргәы тыччаауа, чыжь-мыжь хәа акы еигәырғаны еибархәмаруеит. Ирыбаргузеи. Иаартахар, рымшын инхтәаланы рызхара азы ржәуеит. Азы, азы, қамөак азы зыңсоузеи!

Абар ари агәарц ақны ахьхәхәа акран-азы ахьлеиуа. Ла Мура дук ақы тшәшәаза таңақы еиқәатқәак ақны асәхәа тыхны агәашә икыдуп. Иатцаөуп нбан дуззала: «Во дворе злаиа собака» хәа. Ақьма имңсыша аматцә азылақәуеит

рымхәои, «злаиа» хәа иану агәхьаа зкыда... Аха абар, уи афызатцәкьа акран иахьадҗахәалоу.

Анаҗьалбеит, сҗатца, сҗыркы бажәза, изакәызаалак цәаа-кырак ртамкәа ишҗакалеи!!! Аҗсың алагаҗагара сҗәуа-даҗеит, абар абықхәа сыңсы маҗхан сахькахауа. Азы, азы... «Уи атҗеиць, гәылшьап дук ахылаҗшын!..» – алакә аҗны ирхәоз аасгәалашәеит.

Агәашә снадхалт, пшәымак алашыбжь ддәылнагозар хәа, аха мап, уаф дыказам. Аҗбатәи аихагыла аҗенцьырлашә азәы дкылпшуеит, аха махәра иуашәа ддәылтцуам.

Ала зыдҗахәалаз акран ахь сеихеит. Зынзак гәырҗынчла сапылеит уи алажә ду. Сафаргы сафааит. Сызхара азы ыжәны сафар, җанаҗ сҗеит. Иаабықчықын, ишышьтҗорит сасахь. «Булка-чулка» – схәан, иргәыбзыҗуа снацәакәа ааихьысшьит. Иара агәы разза, ашыҗ-шыҗхәа атҗыхәа бабала аҗша сыннадо иалагеит. Саргы ахы снапы лықәсшь-җықәсшьын, азахьы слаҗәит.

Абықхәа аҗыласымҗанажьын, аблақәа халалза исыхәаҗшуан, сара аҗәырқь-җәырқь хәа азыхь албаадара саҗын.

– Аа, уафоит абаа, иҗоуҗозеи?! – хәа аҗенцьырларшә икылпшуаз аҗшәма ибжьы аасықәиргеит.

Нас ауп ианыздыр агәашә аҗны ианыз зызкыз...

ХАИР, АБЗИАРА УАНАХӘААИТ!

Атеатр тәын, ишырхәо еиҗш, кәапеишәа. Зегьы аҗсың алагаҗагара иааҗәыҗны, асценахь иҗшуан. Ргәеисыбжьқәа-цәкьа рҗырхагамхарц, урҗгы аанкыланы изырҗуан.

Зыҗра иҗыҗны, митәы цәгыала ицәқәырҗоз амшын даҗы-заха асцена дықәын Отелло. Амреи амзеи кыдыҗкькьаны, еилаҗәыбаса икаижьуан.

«Оо, шәарт игәеигәеиуа жәлар ирылоу, амашәырқәа, сшәыхәоит Отелло дырцәышәыхьчарц рыцхарас адунеи иқәу зегьы!» – игон амавр ибжьы. Иаго илеитцаз ашхам – иара атәы җанатҗон.

Дездемона дбырлышха, аиарта дагәылпхаауа дыцәан. Отелло игәы иакәтәиаашо абырбырхәа амца иакыз цәашьтас афьцәаара иафьын. Ус, ус Дездемона лыхәцә цкааны, димшьыр ада цсыхәа имамкәа афынза днеит. Лапхьа днышьамхнышгылан, лыхәда цкәашәаара дназытрысны, лыхәәера данналага аамтазы ауп арыгыарахь исыватәаз ахатца ианизааз...

Уи мац-мац ихы шышьтыхуа, дыффыс-ффысуа, атуан агәта шшара афьтәкьа алиуэтра ду икнахаз ифынта азыриашаны ианнакәик, зны мацк даанфәсит. Нас, нас ахатарч еипш, иеааипсхырчны, атыкь-аткь хәа хынтә деимсеит. Ацшьбатәигы неикәикшан, аха еибамгазт днeihәласшәа ус даатәеит.

Отелло даатрысны, инапкәа лаивахаит.

– Хаир, абзиара уанахәааит, уи арыцха (Дездемона) дааиаанза умнеиааит! – сөеихатцгылт.

– Итәбуп, абзиара укәзааит, – дөатцыззеит иаргы.

Изакәу сыздыруам, аха азал афны итәаз зегы хәа хәхь ицшуан...

АҘСЫ ЕИҚӘИРХЕИТ

Кәунтик игәыла имжәатцла ду дафәаалон ес-цхынра. Мжәа харакын, ахәнареи албаареи даарак уеилахауа ифамызт. Аха убас мжәа еикәатцәак хәа фәссы ифәлон, шыақар-канфетшәа илауфазыт ицартә еипш ихаан.

Абар, иахьагы ашаха амтакәа амжәа ашьапы дыфкы-дыззалан, еафрадагышәа ишьапы неишькляпса-ааишькляпса, амахәкәа днырхьынхала-аархьынхало ақәцә дазцон. Хыхь ифәло амра иазааигәами, еиха излахон.

Цырт-сырт хәа иналпраа-аалпраауа иалаз ацарақәа наф инапхьацаны, ишәпаз махәык дныкәгыланы, акакала амжәа какалқәа ааифәкәшәо «аусура» дналагон еипш, иблахатц аагыжьын, ооп-аа... ддәыкәлеит.

Анцәа дицхраауазар акәхарын «дмыццакзакәан» амахә еилачырақәа днарықәҟа-аарықәҟауа акәын дышлеиуаз.

– Шәсыцхраа абааҟсы, шәсыцхраа, анцәа дызмоу! – дыб-бит амшә дакызшәа.

Анцәа дызмоуггы ауаа шҟакам! Абар, уи ахәхәабжыы захаз Алықьса дытрыс, ишьамхы иеаргазаны дахьаауа. Дагьахьзеит, иҟаҟа ичышәшәааза амжәафара иаҟыз иҟина хәыч аҟсы аиқәырхара.

– Нын, иахьа аҟны сыҟамзарггы Кәунтик улаиҟаҟыц ум-цози рыцҟа, – амжәа зҟататаз иҟина ахы шышыуа иманы аҟныҟа дцон.

Егы, алеира даҟын...

АГӘҜАНҢАРА

Адуinei иахаану ашьха гьазгьазра иақәҟхон, ахәылҟаз иҟыцәауаз ааҟынтәи амра ашәахәақәа. Иара – амра-мца иеҟыргаз аихатә алу еиҟш иҟаҟшьза, еилыблаа-еилы-блаауа, хланҟы амшын иазлеиуан иахьатәи аҟхықә нагзаны, аҟыкәаба-аҟышьшь аҟыҟхьанакырц аҟы иҟаны.

Аҟар рашәа хеуамызт. Ашьыжь амра аҟаҟахара ишеи-гәырғьоз еиҟш акәын уи аҟашәараггы ишазышәахәоз.

Инықәпрааны ицарашәа, ахәаа азааигәара игылаз аҟ-ны пшза хәычы амрагыларахьтәи ахышә иалаҟырбоз, апы-ткәырқәа аазхәахьаз абиа-ҟәа аҟаҟа, итатаза ашьац иаҟәа-ра сеыртағаны снылаиет. Аҟада, ҟа змазам ажәәан ашҟа саҟаҟшуан.

Снаәс, еиҟылыҟчаауа заа ишәҟыз атамақәа ирывагылан икалахәҟәаза ажәәан иаласаз аҟсазатә. Ақәацә аҟьаткьа-тра иқәтәаз ардәына чышә абҟа маҟк иаазырхәаны, аҟы-хәаггы пшандагашәа алада иарҟыс-ҟысуа, аҟ ҟежь хәычқәа аартуа-иаркуа еихыршәшәо иаунажьуан зоурахкы уҟаху ашәахкқәа.

Мзахәа ақытан шыжьы аахыс уаха-саха хәа ааҟын усқәа идьркарз анхаҟәа ргәы аргәытәуан, уи ардәынамаахыр

абжыы. Урт рхэыцрақәа уи абжыы хаа анрыцлалак аҕсабара зегыы ааилазыџоны, иаарџыанатны, абаҳча ссирқәа ирытцаџо ирытдан, ашәт хкы рацәа рыжәпара изалымсуа.

Шыыжыы аахыс ацәматәа искиз, смахәҕа ажышәақәа ихьу-хьууа идырааҕсаз неитцыхны, схи инатцатаны, рыҕсы дсыршьон. Ажәџан, ашьха, амра – абарт ҳа ҳаныкамгыы дара ыҕазаауоу, мшәан? Ааи, иҕазаауеит! Амала, зны ҳара хҕалазом, уаҳа ҳагызыгьежьзом, аха хҕынхәра нҳажьуеит, уртҕыы, нас – рцынхәра... Ус-ус еикәшоит аҕсабара, аҕстазаара... Еикәшалааит, уи нтәашьа амазам.

Иаҕуп ардәына ашәахәара, ишынеибакәу иразза, нас иаакәтәоит. Инахьхы абнаҕнытә аҕаанахоит уи зандатло аџыза абжыы.

Сара сыҕсы сшьоит шыта, срахатуп иахьатәи сус ала.

Абан иахьычырчыруа иаци иахьеи иахзааз ажәтарақәа. Рашәа антәамтаҕы рыц хәыцқәа еихарҕәҕәаны аҕча шҕатцдырго, мшәан, дара. Абасҕак ауаџы изааигәазтәи. Имшәа-имырҳа аџны иџналаны рытрақәа ҕартцоит, рҕацәа хырхуеит.

Пыввы ҳәа атаматра ашәтқәа еимдо ашьха гәартцуеит. Зчапанқәа хшәаз ашәтқәа иныргәылатәаны, рҕынтца тәырҕса хәыцқәа ааҕыганы, инагәтас-аагәтасуа «агәырқәа» нарзыҕатцаны џаҕхьа еимдо рҕынархахуан.

Акыр ишәны иҕьаҕьаза зәаазыртхьаз ашәтыцқәа ашьха аныргәылатәалак ирызнымкылакәа инҕешәшәаны, иҕырҕыруа адгьыл ахь еихон. Зегь адгьыл ахь еихоит...

Иаҕын ардәына агәы хәычы еикәыцчаауа дача ашәа хкык аҕдара. Аџызцәа иаҕырҕахьоу ашәақәа азхом, аамта пхьаҕа ицоит, еснагь аҕыц ҕалозароуп, уи иаҕуп иаргыы.

«Агара игароу амаалықь, мшы-зҳа, тхы-зҳа узҳала, уан лгара угарамы, уаб уара узы дбаагәарамы. Хәычи дууи шәнеибанеицшны, аҕстазаара бзиа шәҕеицшны, шәгәырҕьала, шәыхәмарла, шәнапы еикәырша шәнеи-ааила». – Абри акәын иахәоз ардәына, ишынеибакәу игәыбзыҕу уи ардәына.

Атцыхэтэантэи амырхэага гэыбзыгкэа ахышэ иаакылпхан, ауадакэа иаарыџнаццеит. Нахьхыи, иџаќья-џаќьяза атамакэа ирылшэшэоит ашэтыцкэа, ахышэ аџаќа иџеиуа агыылшэџ абыќэ-чыќэраќэа џытуеит.

Сызџаиаз абиа абыгкэа аенрыланаршэит џыс еџэа хэычык. Азнаказы ишэаќьязеит. Нас, иааџырџырын, аџны џшза ахышэ ахь ахы нарханы аеыларќэуа, аеышытыхуа, сылаќэа ирхыџшыланы, ирџцакзаны, еишыќлаџсазаны акы ахэо иалагеит.

џџацеиќэџаќ аџаршэым, измыжыуп ажэџан. Иаџуп ани ардэына аџсабара зџыдара аиггэыргъара.

Иааќэџэоит «ќэыли-џли», наќынтэи иааџуеит егъи абжыы.

Иааџырџыруеит уи аџыс иаџэа, даџа махэык иныќэџэаны сара сахь иааџшны, аеыларќэзаны аџаќь-џаќьра, агэамџра иалагоит, «џэит, џэит, џэит, џэит» – абри амшуп. Атаматра иналшэшэа-аалшэшэоит иџаќья-џаќьяза ашэтыцкэа, иџыр-џыруа ана ара ахасќынра инылаџсоит. Сара сылаџэа нџаа-уеит. Аха абжыы џэгъахеит сџыс иаџэа хэычы сара аџэа хааза сџанагалоит, иауеи нас маќк сылаџэа ааихьысшыыр. Сызгэнаха зуќэуџои аџыс иаџэа? Абар ажэџараќэа џба лаќэзаны, исыџџахасуа аџырра иахьалагаз. Ижэымбахьеи, адэаќны аџгэы џэыртџны ихбаќэза иантэо, ажэџысќэа уи аџэа ишалырхуа. Убас саргъы исзыруеит. Аџгэы шэара ишэаѓоуп, аха сара шэџыза гэакья соупеи. Акгъы рзеилкаауам. Амаркатыл анеиџаќшо еиџш аџаќ-саќ хэа рхаџыџ шытыбжыќэа гоит ишыџаианы ианынасхыџраауа. Шьыри, аџэара маќзак иадамхаргъы. «Шьшыы, амырза шэагааит!..» – снапќэа ќьяны срыџахэхеоит, аха ируам, маџэыс-еимќьараны иќэџэаианы еиџа схаџырџыруеит. Исыџџар рџахума? Есышыќэса сыџны ихылоит, ихыџуеит, хайџынхоит, нас уажэ џэымгъыс сзыркзеи? Аџыс иаџэа акэзар, агэы еиќэыџџауа, исхаџырџыруеит. Нас инеин абиа махэ иныќэххуеит, аха иара уаџэќья, акэапахэа аеалыршэаны еиџа схагьежэауа иалагоит. Иныќэххуеит амахэ хэычы. Атцыхэа ыртрысны иџханартџалоит, иныќэџрауеит. Аха аџэа аџќыыс иаиаа-

иуа хәа акгы ыкамзаап. Сынтанагалоит, сҕахәхәа, ихааза, игәырҕсшьаганы – аҕынаҕ.

Ажәтыскәа исхыҕраауаз сышрыхәаҕшуаз ирызхауа, ирызхауа мацара зны алахәакәа, зны ашьауардынқәа ира-ҕарахеит, нас афыртын ҕша сыжәҕданы исывагыежуеит. Стыс етдәа акәзар, ашьха уарба иаҕызаха акәукәу хәа ихә-хәо, ацлымхәа еихакшо арахь исхаҕраауеит, анахь исхаҕраауеит.

Сраҳатны ацәара шаҕа иҕсшьароузеи. Аҕхзы улхны укара-уараха уаныҕоу... Ибзианы анцәа ишеит уи. Ауархал уҕаршәушәа ахаскын иатцәара ҕәымшәышәза улаианы, апша ахәхәахәа аҕәхәа узнауа, аҕхзы уларбо.

Исхаҕәиаауеит ашьауардынқәеи ауарбеи, рәыршьзоит. Ус, ажәван атуан иатцәа акаҕ-акаҕхәа ааха ҕәҕәак аиун саркьашәа аҕахәа иаашьшьан, нас икылчхәыхәза иаакыл-лцәеит. Акылцәара иацло-иацло цеиҕк ахы аҕбаара иааҕа-рахан, гәылшьап дук уи акылцәара аакылнартәаит. Нас ил-тыҕорын, хагәҕәы, сара исықәк аҕыланахеит.

Ажәван ааимеҕ-еимацәан, иаадыды-мацәысын, ахаҕәхәа ақәа лалагеит. Ахыкәлаа иаҕызаха илеиуа агәылшьап акәша-мыкәша алашара карҕо, амца ацырды ицоит.

Анцәа абзиара хыҕаҕа, изакәызеи сыла иабо!!!

Ғытк ианлеи асаса арахан, иҕыз-ҕызза иҕаз ацлым-хәакәа аайднахын, ахаҕыцқәа тыҕыҕаауа иаанартит. Ааи, агәылшьап ахаҕыцқәа ытыҕыҕаауа!!! Цаҕатәи ацлымхәа зегы ҕыкәреи рыцшәа ахапыцқәа ирыҕху еилаарцыруа хыла иаҕоуп, хыхьтәи бырлышла. Ахкәаз ду нархәы-аархәуа, акьатеиах ҕцәо иччоит, хагәҕәы илеиуеит. Из-ырчозеи! Ашьауардынқәеи ауарбеи ирхыччоит. Изакаытә митәы цәыршәагоузеи, аа абар, исзааигәахеит. Сдақәа, ашьақәа ҕарташәырц акгы рыгым. Акәукәухәа сыхәхәаны агәылшьап ахаҕәта ахчаара иарбаны атыкь-цыкьхәа схыс-роуп, уаха ҕсыхәажәла сымазам. Аҕаҕс-аҕаҕс рәытҕоит, ари агәылшьапи сареи ихабжыагыжыуа ашьауардынқәа, ашьха уарба. Еибарххоз садақәа иҕыххааса еилаҕәыбаса ицарц аҕсык ауп ирыгу.

Хэагэыжыла спахума, иќалеи?! Сшыахитхеит. Еихысхит сфы. Аха ишыстаху сзеибагом. Сыбз хэажэцас сфы итабылгбоит, аќыт азхэом. Нас ицырцыруа иску сабцбар еиќэхацс агэылшыап ахы иаќэскит, аќаќ-аќаќ афытцгоит. Ахэыцќэа злахэмаруа атыц акэхап. Аа, абар сшынеибакэу сшыалашэуеит.

Абри аамтазы аќаца-ќацахэа ашыауардынќэеи ашыха уарбеи рыжэаќэа сќаркшоит, ицахэцахэо, имцабызны иѡасхќбоит, атхарцахэаггы салцит аќахэаным сызлаз. Наќ-ааќ снапќэа лсыварсны, сќыць-ќыцьуа сыбѓа сѡыќэтэеит, иарсу снапќэа сыбѓахэ рзынкылом. Ажэѡан кќаза еилгоуп, гэылшыапггы ыќам, уарбаггы ыќам, – кашырроуп. Зыжэѡа сќазќоз ажэцараќэеи атцыс етэеи иахэаггы рэыргэаќуа сааигэараза ахэасќын иласуан, нас сылаќэа тырхуама ухэаратэы исќагьежыуан, митэ ќарцон. Снацшит уахы. Аларќача ахыызшэа ахэасќын иатцэара тцысуа, шшыхэа, илакы-лакыуа маќацшыќ шытаианы иааиуан. Иќбацсза иќаз ахы шытќэыцэаа иакын. Ахацлымхэа иаакэыршаны бырлаш шќэакэассала ихырчан. Абыз рахэыц тхэуаа, ирќэацќэацо, итэи-тэиуа ахэасќынра илшыќыраа исзааигэахон уи амаќацшы, абар, абар исыцрасуеит...

Рэыршыуеит ажэцараќэеи стцыс иатэеи, рэыршытэ-ќбоит...

Наххыи, амра амшын иѡзаашышылан, афыцэаара иа-фын... Аха ишацшацуа, агэамч фыц аманы уатэы шыжыы игылоит.

АЦЫШЭАРА

Аќалаќ «Ахытэы-ќэара» инхо атаацэараќэа шэыцќэын-цэа 20, ихагахар 25 шыќэса шырхыццлак ахэса рзаажэѓала (ахэса хэа ус ажэаќны иаххэоит ауп, атыпхэацэа роуп усгыи рзаажэѓо). 25 шыќэса даншыцэтыс, нас, хэычыќ ицэуа-даѡхоит атаацэара алалара, акыр иќэра имфар ауам. Уимоу, сара цыоук здыруеит, уажэгы ахэса аарымгазацт. Атэан

ыкәыртәазшәа, рыхкәа пашза, уеушыуазаргыы җара хәыцк
узыпшаауам ицырцыруа ныхатдас ирхагылоуп. Ас җазшыас
иамоуп ари ақалақ «Ахытәы-Кәара...»

Ари иакәшахатым абас ауп ишырхәо: «Ачкәын дыкә-
фахәаны иаразнак пхәыс дизаагатәым, дрыцхауп, аеышыа-
хара дахызоит, зны днацшы-аацшааит, изхара дөырбааит,
азә дйбап, азә дйахап». Ааҗ, убри азә данибалак ауп наҗ-
наҗгыы ицхәысаагара мацк иашыклахәуа ианыҗало. Азә да-
нибалак даеазә дйбар иҗаххозар акәхап. Ейҗасхәахуеит, ус
рдйруеит ари ақалақ «Ахытәы-Кәара», ибырлашу амшын
аеықә, урҗ җазлахауа ацсақәа, амагнолиакәа, агыылшәтқәа,
ашыац иацәара, амра цеи-цеи, ашыхақәа зтәу...

Абри амшын ахықә аҗныцтәҗкы саб өнык сызиргыле-
ит. Амацурагыы ара салоуп. Сабышак, мөышак акәымзар
ақыҗахы, сҗаацәа рахы, сҗазом. Аха агәеыгы саго сыҗазам,
ейхарак ацхынра анаилак. Сыөны ацсшыаөцәа өнастөит,
урҗ даара иуаа лахөыхкәоуп, зынзаск сылахы ейкәыртәазом,
хәмарроуп, ччароуп, шәахәароуп.

Ацсшыаөцәа, ейхарак ахәсақәа, аратәи ацсабара рәа-
өыршыаауеит, ранацәалбааит, шәацыцәацыс иназвыслак
рнапы җәымшәышәқәа цшышьала инархыыршыуеит, иахызу-
зеи хәа иазцәауеит. Издырқәо схәөит, аха шаҗа удыруазеи,
шаҗа хкы ыҗоузеи! Исзымдырқәоугыы хызык-хызык нарыс-
төит, ари «Камшышы» ахызуп, ари – «Хакәыцә», схәөит.
Мамзар, исыздыруам ухәар, уамашәа урбо иалагоит, арҗ
дрылиааит, урҗ дрылаазоуп, арахы хампалкгыы издыруам,
шаҗа дыгәнымөузеи, рхәөит.

Мзала аеыкәабара. Зылан лакәын мзала зөеызкәабалоз.
Арҗ мзала өеыкәабара сыргалон. Аиашаз, шаҗа иссирузеи!
Икацшы-җацшыза изны, аены аҗәара икәжыыз ацсшыацәа
абаҗоу. Ус иналаршә-ааларшәны, гагатдас алашыцара иналу-
баауеит цөоукы; өыцәа-өыцәала цәара амшын ихыкәтәалоуп,
цәара амшын иҗоуп. Амза лаша-лашо амшын ихгылоуп. Иц-
сыдоу аетдәкәа кылцшуеит, цшакәармак суам. Амшын
кәазгаза, аарла ацсы шҗоу удырратөы «хыарч» ахәөит.
Ажәөан ахы умцшыкәа, амзеи аетдәкәөеи убар уҗахызар,

макҕахэара амшын уналагыл. Жана (ҕызада хэҕоу адэы дыкэзааит, азэ дуцзар еигьуп!) лыжэоа унапы нацхшэа шэынзаацшыл. Аецэакэа рылакэа кылцытца, ицсакьаны иалацсоуп, амза шап-шапуа, изсауа, изазо уа изаауп. Знызынла цсызк налцалоит, амза ашэахэа нахьырсны, ицырцыруа инзаатэрылоит. Уаха цсы зхоу адунеи акы ыкэым, икаууа, цынчроуп. Акармацыс затэык, амшын ахыкэан ацсакэа ирылатэоу, игэыргьацэаны изыцэом, агэы еикэыцчауеит, ачырчырра иафуп. Цшьаала уаргьа шыапы ҕышьтыхны, Жана лышьтахьала лшьаргэацэ инахьырхэаза. Артэаа аатлыргоит, дҕапан, лнапкэа ухэда иаакэлыршоит.

– Бымшэан, Жана, бшьап иакьысыз цсызуп, уи сара сшьапкэагьы ирхьхэазеит, уаҕы ицырхагазам. Быцши, абар ихэалмышьуа, атыхэа накьа-аакьо иахьнеиуа, ибымбазои? Аа, шыта нак иахьцаулаз ицеит, Анцэа инирцэааит...

Зеикэцэа катцо, шэызсауа шэынхылоит. Шэнапы заашэшьыцыцхьаза амза ҕыпны иалацсоушэа еилацьуцьуеит. Шэызхара амшын-зы шэылшэырсит, ипакэ-пакэза ацэыкэбаркэа ишэыкэцэоу, ампахьшы хэбабала ишэыкэшэырбоит... Ас уаха, ас уатэы... Ус, ус, иахьца-иахьаа сымбазакэан, саргьы цц шыкэса сныртысын, нак сныкэлеит.

Схахэы зегь камцсазацт. Ацгэы ацатцакэа реицш ихырвырза цытк ыкэгылоуп. Зегьгы мышлазацт. Сыкэлацэа рхэыцкэа чырчыруа ашкол ицоуп. Сара атцла бажэ саҕызахеит. Саб ауаҕы дыснитцеит цхэыс дизаамгозар, сара дизаазгоит хэа. Сазыразхеит. Амала, дкьыта цхэызбазароуп, схэеит. Зыжэоа хатца нап акьымсыц дупшаарц утахызар, акьытахь уеиха! Уи акьны скылсит сара. Шэгэы иалымсын, уи сара сгэаанагароуп. Саб кьытацхэызбак лакэымзар, акалакь акьны иидыруадаз, уи акэын игэы ицэзгьы.

Аха дысгэамцхар? Мап, дысгэацхоит. Ацсакэа, сангазакэын сара атыцхэацэа анеилысхуаз. Азэы – лцэажэашьа сгэацхомызт, азэы – лыччашьа, аеазэы – лныкэашьа. Уажэы! Абри дыбзиоуп хэа иаасдырбаз дысгэацхоит. Саалагар, бзиагьы дызбоит. Изакэызаалак бзиарак иалакам дыказам.

Убри абзиара илымоу ада уаха акы сазхэыцзом, нас, бзиа дышцасымбари.

Саб сара скнытэ ҫа иахаит. Иҫы даасын, Цыгэаҫ хэа нхаф бзиақ иахь ихы ирхейт. «Акгы зкэымыз иабхэараа ркны данней ахьурзы кнырхит» – хэа, амфан дышнеиуаз цхак акны иҫы ашьапы нкылашэан, иҫдэейт. Даагыежыын афныка дааит.

«Агэнаха кастазаарын, сахьнархэит. Сычкэын дыбжы-суп, уи длыцсам. Иара изы уаха шыаҫак кастом, аха ари ашыкэс ала уаф данаимга, изсыргылаз ифни, ичараз исырмазеизи зегь тины, иара арахь, ақытахь даазгоит» – хэа ажэа снитцейт.

Сара саалаган, уи Цыгэаҫиҫха Такэына захьзыдсыпшааит. Хэара зкэым лоуп лара. Пытфыкгы лызбахэ рхэахьзаап, аха лмап иаҫаршэ икны даауейт. Ҫажэеиҫшьбака шыкэса лхытцуейт, деихытаруейт, дбарфын цахоуп. Ашьха зыхь еиҫш дыцкыоуп. Иахьылнеиртаз-иахьлааиртаз «машэыршақэ» сыҫыкэсыршэақэейт. Лафкэакгы схэейт. Атыкхэа бзиа дызбеит, аха дызшыцылаз лмап лхэейт. Сара «мапкэа» срышьцылахьан. Нас, саалкэатцит. Баша схы агэырфа изаластдои, уи сара дсыццом. Сеаасыртынчит. Бзиа узбоит сга хэа сазхэо азэ дызбозар, дзеиҫшразаалакгы дызгоит. Иамур – иамуит. Ақытахь сигааит саб. Сара исеицэома уа икоу. Ауаа цкыақэа, ауаа заманақэа. Шэыркгы цлакы иааҫыхны исымфои, абыб ақэтата абазар акны иаахэаны, зыркэандала изэзэаны атцкыс. Исгэыстэрыз сгэыстэит.

Зны чарак акны асс-аа хэа сыкэгыежыаауа тыпцхак сышлыцкэашоз («изатаэоумшьо ахэак икэнуп» хэа сара акэашара сылахуп), уи даакэганы даҫазэы даакэыртцейт (уажэы ус имодоуп), сара сзы зегь акоуп икэыртцоаалак, скыаф ыкоуп, скэашоит, авырвыр еиҫш схагыежыаауейт, адуней кашырроуп. Аха, абар, ассир! Ахьшьеиҫш дсывагыежыаауа, Такэына дкэашоит. Наск исырдыдзейт, уаха акгы сылзацсамзаргы, акэашаракны сзакэу лсырбап, схэан, атэыла рбганы сшьацэ-хыртэзейт. Пытк хкэашахьан еиҫш, цшьаала даасывагыежыын, дыххаччо сара сахь лҫаалхейт. Лнапы аалымсхит, иҫа-

буп хәа слеихырхәеит. Шәыпсынтра духааит, рхәан, рнап-
қәа ааинырқәеит зегы. «Уи лара лыпсынтры иацлааит, абас
сгәы аазырхытхытыз!» – сгәы интысхәааит.

Анапы кәымшәышә итегь снапы иаанхалар сҕахын, аха
афырхәа инсымпытцдәрааит. Сзышьцылаз анапқәа иреи-
пшымызт ари. Сара анапқәа маңымкәа избахьеит. Знык иу-
зыкуандаз, иузышьшыуандаз, нас, уатцақь уатцаз, шақа иум-
рымхра.

Саалаган дыршөггых бзиа дызбеит. Бзиа дызбеит, аха уи
зпырхагада? Хьацьала икамбашь еипш, ушшафызза адәы
уқәзар атқкыс, цъара акы угәы архытхытуазар еиғьуп. Иқа-
лап салам шәкәыкгы лзызфыр. Уи еипшгы калахьеит.
«Азыкәйт убар ахахә агәйдца, иаахар уара иутәуп, иамаа-
хар ахахәгы азыкәйтгы рфызцәа инарыцлоит», цырхага
қалазом.

Изфит асалам шәкәы. Абар: «Ғакәына, бзиа бызбоит.
Цәгьала истахуп бсыццар, цъабаа бмырбазакәа бныкәызгоит.
Ианахҕаху акино ахь хцалоит, ианахҕаху – амшын ахь ҕы-
кәабара. Ибззатәу Кәынта».

Фынтә-хынтә сапхьеит. Ахы алымкьо ифуп. Аконверт ин-
тацданы, сыбз нахьшыны, чабла иааибаркны, снақәныхәаны
ағынасырхеит.

Мчыбжык ақынза сгәы атып иҕамгыло адошьта сазып-
шун, аха мап! Нас пшьшьала саалкәатцит. Илымаски рыцқа,
лара адунеи деигәырғо адәы дықәуп, ус дықәзааит. Шақа иб-
зиоузеи атыпҕацәа зегы! Уамакала ибзиоуп, аха рмоурахә
мызыртә, урт ус аламала иуццазом...

Мызк ақара цхьан, исхашҕхьаз Ғакәына ашәкәы сзаа-
лышьтит. Абар уи: «Ацсҕазаара шақа имароузеи! Ианахҕаху
акино ахь хцалоит, ианахҕаху – амшын ахь ҕыкәабара! Уаха
акгы ыказам! Ғакәына».

Ахых! Ари закәи? Ари иаанагои? Иаууеи, иаууеи... Бзиа
сылбазаргы иудыруеи! Ақалақь ақны амшын ацәкәырҕа
ацпхькәа сыфны иаадҕеало, сматцура ықа, сара сықа, сыл-
гәапҕазар?! Аха сажәақәа лгәампҕхеит. Иаармариацәаны
исхәзаап. Уи удафзам. Ажәа хаақәа сыцәмацхар, уи ра-

цәаны измоу афыза дсымоуп, ашәкәы исырфөп. Нас, сара сладтәаланы, икәәңза ихфөылааны илзысшьтып.

Абар уи ашәкәгы: «Тәкәына сыхаара. Сыхаара хәа схы бахьадыскылогы аңсра сзауеит. Сара сызустәада бара бызустәада! Сара баша уәфуп, бара бәаимбар тыңхауп. Сара суарбажәуп, бара быхьшьыцбоуп. Бара ахьшьыцба атыфәра ианааткьо беипшуп. Шьыри, пхызла ескынагы бызбалонда, бара беипш икоу ахазына лабфәба сара дсызтагәышьода. Бара бахь исымоу абзиабара гәагыны исызбахәом, аха бфызцәа акарматцыс, агылшәт, ааңыра, сшьамхнышгыланы, слагырзышо ирасхәалоит, еитарасхәалоит быда цсы шысхам. Ашьыжь амра аңхьа бангыла, амра ахы пхашьаны изгылазом... бара бфәаңхьа амра закәыхи!..»

Нас амза атәы ыкоуп, аецәақәагы ыкоуп, ажәакала, 10–15 дакьа абахә еифәнажәо исышьтит. Уажәшьта дахьцо сымбари.

Мчыбжьык, фымчыбжьа, хымчыбжьа, мызкы – кәх, атак ыказам! Зынзаск дахәнәтәзеит хәа сыкоуп сышәкәы.

Абри Шьахан иңха илыхьзу сыздыруам, аха дышқабзиоу акы дагааит. Лыц-лышә шака иңшзоузеи! Ларгы уи азы акәхап даныччо лхаңыцқәа зегь заалырпшуа. Убри дсыццар ишқәкалари? Ицәгыазамызт.

Шьахәсна? Илыбаргәызеи, уигы атыңха замана. Лыхцәы закроузеи, дықәынцәааит. Сара тыңхацәақәак здыруеит, рхахәқәа аеада иафазшәа, иқәыркәдааны икоуп, ма апарикқәа рхоуп. Шьахәсна? Уи лыхцәы фышьахагоуп. Убри дызгагәышьон дсыццозар.

Ната хәара зкәым тыңхауп. Закәытә еифәкаашьоузеи илымоу, дабакоу рхәааит. Еихарак пхын мағәала дтабаказа данеилахәоу, «машьшьалах!» – улаңш аалцәухьчап. Ажәцыс еипш, дчырчыруа лцәажәабжь уахар, уңсны уқәзаргы улыргылап. Ас ицәажәо зыфнуцқа цкьоу лоуп. Лгәы итоу зегьы ахьхьахәа иғганы арахь иуалхәоит. Еснагь дгәыргьоит, дыччоит. Убри дсымазар, есымша хәжә афәша аризшәа хәи-кәчцаауа адәы хәқәзаарын. Аха уи фәжәака шықәса роуп илхыцуа, сара? Атаҳмада хшыфца сышқәиццо, лхәозар

акәхап. Аха, ус ихәыцқәоу газакәоуп, ржъара еиха имариоуп, рхәоит. Мап, мап сара азәы джъаны дысзыгагәышьом, ылы-маски, лахъынца деижьо дҕастаратәы. Лара илҕаху азәы дилазыҕааит. Амала, сара сылтахызар, сыхиагәышьоуп. Ахы шылхәалак снаҕкәоит.

Камадтыҕацәгьоума? Лыхьзцәкьаахаафдыахышәшәоит. Шьазина, Нуца, Астанда, арт зегьы – ахькәыршәәкәа.

Ранаҕьалбеит азә дсыццар иҕалои?

Ус снеилап. Ара «Ахьтәы-Кәараҕны» аҕхын усгьы уаф пхәыс дааигазом, гәҕыҕра калазом. Ыы, агәҕыҕра иаганы аума ахәса заарго? Устәкьа акәым, аха уи еицшкәагьы кәлоит. Шьыри, пхәыск даазгазшәа сыкәзар исыбаргәыз! Аха ара шакафы хацәеи хәсеи ацгәы еикәатцәа рыбжьысны итәоузеи! Рыхәсақәа ашәира иафуп даҕа хәсақәак рзы, арахь ҕаахәыра рмоуааит хәа. Цьара уныцтыцыр, уабаказ аскаамта, зыкны укадаз, ахәсақәа лафк узрахәазар, зегь акоуп, уи сара исахауеит хәа иушьтаршәыцәкьаны иушьтоуп. Даара рлеишәа цәгьоуп ахәсақәа ашыра анроулак. Иааугаанза ицхашьа-пхатцо, гәацәыхьажәак шака ирымхәара. Ианааугалак Хса леицш, ркасы рыхкәыцәаа, илауҕагылоит, уҕы пжәатәызар аҕыт аахдыртцаам, ипжәаны иуртоит.

Ахацәа, хәҕоу рыгәра игааит, урт иреицәоу уаф дыкәзам, рыхәсақәа рыцсахуеит, рхәоит дара ахәсақәа. Аха сара ак сзеилкаауам. Ишырхәатцәкьо аицш ахацәа алаказар, дара зытнырцсахло ахәсақәа ракәзами? Нас, ус анакәха, хәҕоу рыгәра игааит ахәсақәагьы. Азәы атла даналфыр хәилаххаа хцеит, ихәон еицш, азәы акы далаказар, зегь ус иауҕаху, уа рҕааныркылааит, еиха еиҕьуп.

Абар аҕаласиар! Тәкәына аҕак сзаалышьтит. Мызкы накьа дуззак абри аҕак аҕра дшаҕызгьы, хажәак роуп ианылтцаз! «Уахытны ақытаһы уца, нас хапшып!» Ари закәыхи? Тәкәына дхагоуп хәа сыкоуп. Акы лхоуп. Хыхь икоу хәа дныхәазар акәын. Амала, аиаша ххәар зегьы иреиҕьуп, лара дтыпҕа бзиоуп. Ақалакь ахь ухәар, тыпҕацәәкәак ахышә рыкекылууаны иуццоит. Ари? Аа, уи дзыцәшәо шыта еилыскаауеит, рыцҕа. Сыцкәынра кьала-палашәа ақалакь аҕны ишымфәпызго

лахаит ауп. Убри азытәҕыа сыфны, сгәара тины ақытахь сцону? Дымшәааит уи, сара схы атцкыис саиааиуеит.

Амала, лара дсыццар лтахызаап, убама? Саргыи насыцк сымазаарын. Иаузеи, насыцк смоукәа!.. Анасыц салалоит. Абзиара узыҕалааит, сыцкәынра, адунеи ахаан уаха имгьежьзо! Абзиара шәзыҕалааит, акәашарта тыцкәа, аҕәарақәа, аганқәа, алашьцарақәа... Абзиара шәзыҕалааит Жанараа! Абзиара шәзыҕалааит «Рокин-ролли», «Буги-вуги». Нагзара шәыкәзааит, сыхәдеи аугәи! «Бзиа нагза ыҕам, цәгья нагза шыҕам еицш», – гәаныла инацыстдеит.

Шәкәыла акәымкәа лабҕабала ынтә-хынтә ҳаикәшәеит Такәынеи сареи. Былды ҳаибархәеит, ҳагьеинаалеит. Лара иахьынзалтаху ақалақь аҕны ҳаҕазаауеит, ақытахь аныл-хәогы уахь ҳнатцкьоит.

Тәқәынеи сареи ныкәарахәа атәыла ҳакәшаны ҳанаа-гьежь, леи-чыси еишысуа ачара иуит саб, хуалқәа илахтцахьаз зегы ылххит. Уажәшьта изтаху пхәыс дааигааит, аха сара шыаҕак ҕастом, саб иуазар, цыхәаццәарак змам убахьоу, иазхоуп.

Хчыгәза ақалақь аҕны ҳанхоит. Абзиа дуқәшәар, убзиал-тәуеит. Иубац сакәзамыт сара... Зынзаск сдәәзәхеит... цаса пхәыск дниасуазар, сналгәйдмыцшылакәа, лшьапаҕнытә дааимызымдакәа сыблақәа ирузма, аха уажәы, мап. Уахь апшра зынзаск сгәы ахәазом, ицхасшьоит. Сусура аамта нцәаны знык афны снейндаз хәа акәын сшыҕаз. Лара дма-аицзар дааиаанза хәа сыцшума? Ачуан зәзәаны ахьурзы нақәсыргылоит. Ианбыкәыз сара ачуан анысызәзәахьаз! Схәы мазеины адулац итагылазаргыи итыганы исфомыт, исырымтәкәа. Чак аагатәума, шыақарк аахәатәума, Тәкәына сышцалызпшуеи. Абри асигарет еиҕа ибзиоуп, рхәеит, абри аиуа уахала хәа, еицхыкәкәа асигарет пацкақәа лыма-ны дыстаауеит. Ашьыжь хәа акрыфараан, хатцатцас акру-ҕанатоит тәыцак-әатәцак ужәыр хәа, афы тыхны иныкә-лыргылоит. Схәы рыцхамкәа ааигәара сналышьтуам. Ам-ҕы армазеира сақәымшәаргыи, лара дысыцшзом, аиха

аашытыхны днадгылоит. Еснагь дсеичеырбоит, дсыхәлаччоит, сылахь ааикәылар лузом.

Абас пхәыс дызмоу ибаргузеи. Сара сеицш аразкы зауз адунеи акны дыкам. Лтаацәа бзиа сырбоит, стаацәа бзиа дырбоит, уи еиғьу икоузеи.

Хышықәса хныртысит. Ҡыцьа ахацәарқар хаухьеит, аха хмыхьшәашәазацт. Ақытахь нхара хәа, даазгаанза илхәоз, зынза илгәалалыршәазом. Уи лгәалашәартә еицш мзыз ыказам. Сызәзәа-срышха, саархәны сықәлыргылахьеит. Зхы атцкыис изымиааиуа уи дуа-шым, саргыи схы атцкыис саиааит.

Ҡенак аусурахьтә санааи, Ҙакәына дыччо дааспылеит.

– Хөык апсшьацәа ауада шәымазар хәа иааин, кәрышькәак аахартап, иабахпырхагоу, сгәахәын, исыдыскылеит. Дара уажәы амшын ахь ицеит, уазыразу! – лхәеит.

– Ибыдыбкылазааит, азамана ауми, – схәеит, цара мыцхәы збахьада. Хацәақәоу, хәсақәоу хәа скыышә инықәххын, аха сыбз слацхан, уа сәааныскылеит. Сара сзы зегь дара ракәзами, хацәақәоу, хәсақәоу?

Ахәылцаз акәын. Ҙакәына агәылара дықан. Ицкәашәцкәашәааза, ипажә-пажәза, рымпахьшь хәбабақәа ркәақәа иқәыршәны, хгәарц иааталеит хөык, амшын шака ибзиоу ргәы ирнамырхәо.

– Бзиала шәабеит! – схәан, рнапкәа анрымсхуаз руазәк сылацш налыдхалеит. Лара даашеишеит:

– Суцәашьама?

– Жана!..

– Ааи, 30 шықәса цуеит Жана хәа сархәоижьтәи. Худу-кылауоу? Уцхәыс дазыразхеит. Уцшәма лакәхап, ара ханааи пхәыс заманак дахпылеит.

Схәыцкәа ааин, иахьынзасышәазоз сеиқәа аанкыланы нафкысхо иалагеит.

– Ииашаны икашәтдоит, шәаб шыта цьара дхьацшыр калазом, ишәымун, – лхәеит Жана, нас, зегьы ааибарччеит, саргыи сыччеит, исцәалазуеи кастдан...

– Уаха хатца бымцазаци?

– Знык слахынца сеижъеит, уи уаргыи иудыруеит, уа акэаң сырғылеит, уаха хаца сцом.

– Ее-и, барак ибымузеитеи, ббаашэит, ауаа жэантэ хаца ицоит, бара ыынтэ ацара бацэшэоит.

– Шьта иазхархап, упхэыс дааины алаба хатцылхаанза, – хааибарччан хааидыцит.

Та-а-к... Жаначка деиҥаахт. Хаца данца хышықәса дмаа-зеит, аха нас даахт сара сҕны. Исыдылбалеи иқэынцэаз лара? Аа, исгэалашэеит. Ускан «абокс» салахымзи, акыргыи сығғэған. Жанеи сареи акэашара халган, амшын акэарахыи хашцоз, ыыҕа, зцэа азна ыжэны иқаз, ахацэа дсымырхырц иалагеит. Рыцламхэакэа аархэны ифатцаны, акэараҕны инеивастцеит дара. Убри лгэаңхеит! Смахэҕа ажыашэқэа ықэчацаны иқаз лгэйдлырғэғэалон, дрыгэзуан!

«Бсыцымцои бара» хэа ласхэеит зны (шамахамзар, ус азэы иласхэазомызт, аха ари антцэа, избахыаз азэы длеицшымызт леиҕкаашыеи лыгэыбзыҕшыеи рыла).

– Цасхэа ишухэо здыруеит, аха ииашатцэҕкыаны иухэозар, минуткыи аҕак азхэыцра аамта астомызт, сақэшахтхон, амала, исхэоз уазыразхозтгыи.

– Ибхэоз?

– пхэыск дахыаамбо бнаршэырак ахы нхара хцап хэа уасхэон.

– Абгақэагыи харфоитеи.

– Уара уааигэара абга акэым алымгыи зааиуам ишэаны, абри саразэзатцэык суцэшэом акэымзар...

Абжыааңны сыгэнымыцза, схи тыпшша сыҕоуп, иахыа ис-фаз уаха исгэалашэом, хы-шықәса рышьтахы Жана лажэакэа уажэгыи исгэалашэоит! Дааит! Дааит! Жана!..

Аха, мшэан, ҕакэына Жана длеицэоума? Ашьха тыпха цқя хазына. Ус ауп, аха... Хашцашоу абри хара ахацэа! Хы, исгэалашэеит: Шьмаҕ ионы акэыд ифазомызт, агэылара дне-ир асаан дадпсылон. Мамсыр ифы агэылара ианижэ (ипхэыс илымхны иахынаргаз), «сара аыи ҕастэоит, аха астцэҕкыа аыи бзиа сызтаҕэазом» ихэон...

Ак схәашан. Гәырыз-шашәаз хәа шырхәо еипш, зынзак изаны знык Жана сынлыцныкәар икалои? Уи Такәына иабалпырхагоу, илсырдырзомеи? Аха ак схәашан, зынзак исмырдырзакәа Такәына азәы днаицтыцдыр икалои? Ыы? Ишца? Сара сыцхәыс даҭа хатцак дицныкәону?! Схатцоуп хәа нас абацхәа сцәажәо ауаа срылагылону? Уи аминут азы идыдыроуп, имацәысроуп, уаха псыхәас иамои?!

Мап, мап, сара шьта стаацәароуп, схәыцқәа, сара, анцәа ишихәара хәфны хәфноуп, цшьаала сызқәу ахәы сәаакәкны сыкәзар еиғьуп. Уи аамта ииасит сара сзы. Ус акы ацшьыызгар, исытыцып, нас, ауаа иртутууа, еимыркьо ирыма рфынархап, сабхәараа ирызнаргап. Ус акы узыкәтар агазет изанутдахуеи, ауаа «умыцхраауеи». Ашьапы икәмырзакәоуп амац шазыруа. Сабхәараа ари афыза ажәабжь рахар аткыыс быжьрабыжьцәа анышә схәытазар еиғьуп. Саб усгыи иихәо уажәнатәгыи издыруеит. «Уанацәалбеит, Дацъ-ица Салыбеи иеипш, уарак уаха иузамузеитеи, уцкәынрагыи сееимызт, – уажәрагыи. Еи, аф сысындаз, абрахь унсырхарц уанаазгарыз, уи сара исхароуп. Сацхәа угыл абыржәыцәкәа, уара уакәызма қытак рыпца дныкәызгоз!» – хәа ихтарца еиларҭы ихаргыланы, илабашәа сықәырххо, иацхәа сиргылозар акәхап. Угазамхан Кәынта, угазамхан. Амала... амала... нас... зынзак уафы изымдырзо акәзар, уи атәы хазуп. Мамоу, усгыи гәнахароуп, гәнахароуп. Агәнахаратәкәа, Жана ус дцар акәгәышьоуп, аха... хабла иабо зегь хара ихазтагәышьода, уа цшьаала сәааныскылап.

Ауха сыцәа тынчимхеит, аф асааит. Зны сыцкәынра саашьтнакәыцәаа саманы, инытаха ицеит. Ицеит, ицазеит. Издырқәоз атыпцацәа, акино афны еипш, азәазәала сыбла иаахгылон, аха ицьюушьаша, урт нытаба ицон, Жана затцәык лыблақәа амца рхыхәхәала даасҭаччон, дыспыртцаумызт. Абри закәытә фыстаароузеи? «Угәы еикәшәазами, амца умоума?» – схы лнапы надылкылон ауха афны икоу. «Хәычык схы сыхьуашәа сыкоуп, изакәу сыздыруам, аха», – схәон. Ахыхь хәшәы таблеткақәак сылтәит, исымжәыр сабацоз!

Ашыжь схи хьантыцьза, ацәа сықәханы усура сцеит. Сысчот саахан, акәанцақәа ртацсара салагеит. Аҳасабтә-еилыргара еицәоу ус адунеи акны икоушь? Иахьа мшымхәла акәанцақәа ртацсара уафуп, аусура амш аантәар, аоныка уцоит, уатцәы дырөгегьых акәанцақәа ртацсара уналагахуеит. Урт акәанцақәа ртацсара ушафә, дара нымтәазакәа, уара уцтәзаара зегьы икәанцаха ишыкоу, униазаа уцоит. Амәа санны саннеиуа «Кәанца» дахьнеиуа убоу хәа сзырхәошәа сгәы иабоит.

Иахьатәи сусура акалашәа икан. Акәанцақәа фба-хца ртаршәра стахзамызт. Цшьбаны итасыршәуазар акәын иста-хыз, ускан, «Ж-а-н-а» хәа аанагон. Хусуракны усгьы армзаа аутәахым. Сынрылацшны, цшьфы-цшьфыла еидыскылон. Аденцьыр сынкылцшны, атцла икәтәоу абағырқәагьы цшьба-ны исыпшаауан. Абас сырныгхашәа сыкан ари аены.

Сысасцәа рыбла атацшра, енак хәба-фба минут ракәын иансоуаз. Иааиуан, ицон, ицон, иааиуан, амшын, абазар, абазар, амшын абри иафын. Амала, Жана ааимкьарстак анаалпыхьашәалак, деибакны сыбла дынхыцшылон, нас, даакә-цсычханы, лымпахьшы аашытхны, дызса-зсо, лөызцәа дынрышьталон. Иаууеи, аасгәахәуан саргьы. Атах-атах хәа, сгәы аисра иналагахуан, аха икалом захьзу – икалом ауп.

Мшәан, ус иагьы иказаргьы, баша хнеидтәалар икалои Жанеи сареи? Минутк иадамхаргьы. Хәмацара. Иамуит, уи еипш аамта хара иахмоуит. Хәылбыхәала лөызцәа акино ахь дыргоит, дааргоит, уаха хатцакгьы ихьцшуам дара. Нас, исызгәамтазакәа агәамтра салагеит. Такәына лыцхыраара-гьы ацәса еипш икамызт. Зны-зынлагьы сынлықәтәкьо салагеит. Жанеи сареи минутк хәизынханы, ажәак иадамхаргьы инасхәаратәы хзыкамлеит, сыпцхәыс лылацш ххызшәа сгәы иабон.

Жана зыхьзудызустада хәа мчыша шыжьымтанк Такәына дсазцааит! Дабаздыруеи Жана зыхьзу?! Изхыбхәааи хәа агьәә фалыхсыргеит. Ари лакәми! «акгьы иказамкәа Пылтыкә дыршьит» хәа, лыхьз ахьыздыруа сақәымзуазар, уаха акгьы салаказамеи?.. Аха лыхьзгьы шыздыруа лара илазхәада,

уафы иасымхәазацтеи? Афстаа хәа азәыр дыҕазар, уи уңхәыс лоуп, уаха уаф дыҕазам. Апырпыл еиңш схи-сҕеи еибакуа, аҕақшыхара иалагазшәа анызба, ашә фкыджъланы, адәахыи сцеит.

Даара акыр схи-сҕеи сҕахәыцит. Иаасгәйдцаны сышьтәуп акәымзар, аңхәыс ауңшәыл дсымоуп, схәыцқәа – алмасқәа, нас, иарбан сзыршаҕы? ҕакәына сызхлықәгәамцуа арбану?

Афымсаг ҕыц еиңш саақәгылеит. Сыңшәмеи сареи иац хаиднагалазшәа хҕынаххеит. Ицеит жәамш раҕара.

– Ахәыцқәа сыманы, сҕаацәа рахь мчыбжьык аҕара сцар сҕахуп, угәи иаанагои? – лхәеит ҕакәына, шыыбжьонк, лыбла ааихмырсыҕзакәа сыблақәа дырхыңшыло. Снеилууаа сцеит. Ари аҕак ҕасцаанза, Жана ҕаса данызбахыаз еиңш сыбла даахгылт. Ихашәцару, адунеи бзиарас иҕоу зегыи хышәтны, агәызхәа сара исгәйдхәлеит ари аминут азы. Сыңсың алага-агара сцәуадафхашәа сыҕан, аимхәа сакызшәа ҕеиреймхәа ҕасцеит. ҕынч, сигаретк сҕыба иааҕысхын, инасҕыцакны амца нацрастеит.

– Уажәи узыхаз макыана имцсзацт, алфатцә хәхәаза ифееи-уа иахькаршәу умбазои? Ас еиқәырццакны даҕеакы узахои, иузеицәами! Нас, угәи иаанагои, афныҕа сцаразы?

– Уажәааигәа акәымзи баныҕаз, мшәан, беиҕацахуама?

– Ахәыцқәа рзоуп сызцо еиҳарак. Рҕеинеицыхны адәқәа рҕны еихәмарп, шәыр-қәырк атла иааҕыхны ирфап, мчыбжьык аҕароуп, нас, хмаауеи.

– Кох, мчыбжь дуззак уа бцаны бышцарылатәо рыгәгыи быхшәоитеи?

– Егъарааны уа сыҕазаргыи, сара сҕаацәа ргәи сыхшәазом.

– Уи сыхәмаруеит, аха ибмузозар, фымш-хымш баангыл, нас, сфееины баазгап.

Уа хаилазеит. Тақсила бысшытып, схәан, уи аҕара зақәхарзуеи, автобус бжьоупеи, лхәеит. Уи акәхеит. Ахәыцқәеи лареи ааидкыланы, автобус инаҕан саагъежьит.

Акыр аамҕа алуқәа зшьатцаны иныҕәоз ианишьырх дшы-ҕало еиңш, сшыапқәа амзаатә рзааны, ифны афныҕа идәи-

кәлеит. Амѡан машьынаныҕәцаѡыкгыы сан «лхәы» ли-
теит, амѡаду уаныззала иуцашьои хәа, аха егьоурым. Сара
цәгьарак сгәы иҕазам, аха ус, Жана саалыдтәалар атәыла
бгома... Урт уажәы амшын ахьтә иаауеит. Шьҕа иахьа хәла-
раны иҕазам, ацгәы ҕаркит. Амра шахак ацраҳәаны исыма-
зар, саханы ишҕалбаасышьҕрыз... ҕакәына лымшираан лгәы
ҕзыргәырғьааша хамҕа бзиақ анылзаасымхәа, саб Хакәыцә
сиҕам.

Сххымшақә сгәарҕ саатәлеит. Сгәарҕ атла ашьапаҕы
сабхәа иҕаҕақәа ыршаны дтәоуп.

– Шәабаҕоу, дад, шәыѡны-шәгәара ныжьны? – дыххаччо,
дѡагылеит.

– Уа, бзиала шәаабейт! – «сыххаччо» даагәыдскылеит.

Аҕыҕь шаҕшаҕуа иршны азыхь изаадыршьшьылт. Уара
иузбо анцәа иуцизбозароуп. Абыржәы сара сызҕагылоу знық
анцәа дақәшәахьазтгыы, ас сзиузомызт...

– Ууаажәлар абацей?

– Аѡныҕа хҕоит рхәан, абыржәытәҕьа инаскьаганы са-
ауеит.

– Иаба? Шәара шәахь акәу, хара хәхь акәу?

– Шәара шәахь.

– Уи бзиоуп, дад. Уаргыы уцандаз, иахьа мөышамзи.

– Акәын, аха уаха еизарак хамашәа хәҕоуп... – амөыша
аизара закәыхи, аха ианузамулак ус ауми.

– Сыншәылаҕшып насгәахәын, сааит...

– Уаха шәаагыларцу?! – аҕәада сҕытцааит, исхәо закәи? –
Уаха шәахҕаз... иҕалозар... ыы?

– Мамоу, дад, абра зиацкақәак ҕасҕарҕ саан, иҕасҕеит.
Сааҕыбжакынзә амашьына ҕалазом, уаанзә снашәылаҕшырҕ
саакыдгылт.

Ацараҳәа агәашә абжыы геит. Рыгәқәа хьажж, реилақьқәа
тҕәаазә, изса-зсо... сысасцәа агәарҕ иаатәлеит.

– Аҕсшьацәа шәымазаап.

– Ааи, аха...

Дара аахадгылт, ирхатгылаз сабхәа инапы аанкыланы,
аҕсшәа иархәеит, рыхьзқәа рхәеит. Шәтәа хәа реихәеит

иаргы, аха имтәеит. Ицәаакыз рымпахьшькәа нкнарҳаит. Жана сабхәа дааидгылан, шаҕа ухытцуеи хәа диазтцааит.

Хынџажәа шықәса схытцуеит, ихәеит сабхәа. Лара «18 шықәса уртагылоушәа уҕоуп», – лхәеит. Сабхәа ицәта днаха-аахеит. Иҕәныз аразны ҕама цыашыаны, лнапы цшқақәа на-хыылшь-аахыылшьит. Сабхәа, иаартыз Жана лыкәа данын-тацш, иблақәа аацырцырит, нас, сара сахь даацшит, сара ҕыцха сыцшит, иаргы – ҕыцха. Саҕашәымцан, азыцкәа сыхьсыршароуп, лхәан, Жана ишаабоз лхалаҕ аалшәыхны, акрант днацалеит.

– Шаҕа бзиа аазара рымоузеи, шытрала изжәлақәадаш дара, тауад цырҕамкәа иҕам, рхахәдақәа тхәхәаа?!

– Сыздыруам, анцәа иныс ... – схәеит сара. Нас, ссаат снахәацшит.

– Иахәои, дад, усаат автобус ацара аамта мааикәа иҕам?

– Мамоу, макьана 15 минут агуп, акы шәнамыцхакәа шәышпацо? – схәан, аирыз азна ашы аазгеит, хыжәлақәак надкыланы, асасцәагы акака дхаркып, ихәан, дрыцхьеит. Урт, еибарччо, атцәақәа аашытырхит, шәгәы бзиаз, рхәан, иржәит, чаик аныржәуа еицш, инаҕыхә-ааҕыхәо. «Ас ашы бзиа ирласны иужәыр ирыцхауп», – рхәеит дара.

– Асаат иахәои?

– 5 минутк агуп.

– Сара сцеит, дад, абзиараз. Иааиуа амеышазы, уеила-хамзар, аҕныҕа уоықәыл. Утахызар, арт усасцәагы џага, ақытагы зеицшроурбап, аҕны иҕоугы даргы еибахардырп, – ихәан, сабхәа дышхәацшкәацшуаз агәрц дынтызгеит. Автобус дагханы даагыежыыр исыцсыхәоузеи? Уаха ара даан-гылахыр? Аха 5 минутк ракәзам, макьана 12 минут имоуп. Акгы ххәоит, аха даеакгы аадыруеит.

Жана дхынхәны дааит аишәа сыцеиллыргарц.

– Ацшәмацхәыс дызбазом, дабаҕоу?

– Лтаацәа рахь аангылара дцеит...

– Рыцха...

– Избан, «рыцха?»

– Мамоу, умацара уахьяанхаз азоуп «рыцқа» зысхээз. Ум-бои, ахәса рус ахацәа шәшамарам, унапқәа қыцьқыцьуеит, аишәа ахьеилурго.

Сара ғысымтзеит.

– Уаха сөызцәа акино ахь ицоит, сара истәхзам ацара.

– Избан?

– Ус... – Жана даапышәырччеит: – Анкья ибзиан укәашон, аха шьта иухаштхьазар акәһап...

– Сеидроу...

– Ҳазцкәашалоз апластинкақәа «Рокин-ролли» «Буги-вуги» аазгеит... Аңхзы шпаултцуеи, – лчабра пшқа аасфылшьит.

– Иугәалашәауоу, зны ақәарақны, ашы ыжәны иқаз цюоуки сумырхырц ианалагаз, ишупқаз?

– Ааи...

– Ушқасхыбаауаз усқан...

– Ааи... – «Кәынта, Ҷакәына духоумырштын, Кәынта ухәыцкәа ухоумырштын...» – схы-сгәы итаҳәхәон бжык.

– Арт ачанахқәа зәзәаны сара ртып иқәстцап, уара ашы атып иқәца.

– Ааи...

– Изакәи, «ааи» умшуп... – даасфалашеит Жана.

Жана уаҳа лымхәазеит. Сыла дышхықшылоз дкатцахәырхеит, нас, хәылпазынза бзиала, лхәан, лбжыы хтцаны акыркыр дыччо, лфызцәа рахь дышьқырит.

Исымхәази хәлазом хәә? Амра ажәһан инадыргәғәаланы атәымғ аадырхазшәа, иззаза, уа иахыықац иқоуп. Уаҳа утамшәахааит! Ацыгәқәа ахытцаркыз здыруазар, сцаны иаусыжыуан.

Хәылбычәа... Хәылбычәа...

Суада кеикеиуа еилыргоуп. Аишәа хәыцы иқәгылоуп ашы, ахыжәлақәа адгылоуп. Адиуан сықәтәоуп. Газетк ахы ларханы икуп. Аңенцьыр акыдыршәылақәа лашьтуп, (урт лоумышьтыргыы, ақбатәи аетажақны инеины икылпшыхуада) алашара аркуп. Снапы иахоу асаат асекунд узырбо астрелка акәуа анықәашәоуп иамоу.

Ғағын ыыблаахала иғәыз аццышәтра, итырхәыцааны сыз-
хаз сигаретк наласыршышыын, итсыршәшәарц исыман сын-
дәылцит. Абарцағә хааиғахаит Жанеи сареи. Аха избац ла-
кәмызт. Еилацүуцүуаз, хцаны, цшьбаны, еиларша лыхәда
иахажьыз адацқәа ху, разну, лмасу иудыруеи. Лкофтә цшқа
шылшәу адырра уадафын, имаахырха хәынцәра ссақәак
ғамызтғыы, итабақа леилақь амацара лшәушәа иқан. Зыз-
хара ицәаны иаапшыз ацшқа ишьа илцхаауа дшыкоу еицш,
лкәафтә цшқа иалубаауан лцәа-лжыы. Лхы-лғы еибакуп иу-
аркалеиуа. Цшьмацә рақара икьякьюу, алак зхьыршоу мақак
лзара ааихнацәо илымгоуп. Уи убас лыгәчамақәеи лгәыш-
цқәеи цнагоит, а-аап-а-па-па!..

Лқышәқәа агғылшәт қацшь ацштәала ишәуп, лыхцәы
хьәежыуп.

– Абар саргыы сааит, – даасғаччеит лара, апластинкақәа
сырбо.

– Бысцәфашьарц акгыы аасыгымхеит. Блеи, сыццышәтра
тарцәны саауеит.

– Уахь слеизом, уахь сызлеиуеи? Хцаны кинок аабарц
азоуп сзааиз.

Сгәы лкыдфрны агәызхәа иласығрахаит. Хақалақь ақны,
Еқәып иеығра еицш, зегыы сырдыруеит, ари дсыманы снала-
лар... нас, сґаацәеи сареи хәыда-цсада аконцертқәа хғәы-
лацәа идхарбо халагозаргыы акәхарын...

– Зғумтүеи, суццар уґахзами?

– Ус ахьцабхәо, аха... ааи, аха...

– Мамоу, сыхәмаруеит, сыхәмаруеит, умшәан. Сара схәыц-
зам, еилыскаауеит узыцәшәо. Сузцшуп, улеи, – ашә ааимцәа
суада длыфнапкеит.

Агәарахәа сыцсы леиқәахаит. Икыдырфны исығраҳаз
сыгәгыы фышытыцдын, атык хәа атыц ақны инеит, аха атра
иамкуа, адық-дық хәа икшоит...

Слалбаақьан, сыццышәтра ақьамсартра инахакны саақә-
цәиаауан еицш:

– Кәынта уоума, Кәынта? – агәашә ағы азәы ибжыы геит.
Ғыстзомызт, аха сибоитеи, злағумтүазеи шыґа!

– Соуп, аа! «Уакәымкәа шар ишҗабзиаз». – Сҗынасхеит агәашә ахь. Алгери дааимаургәгәар, аҗәтәахәа афы илҗәрааны идәыкәлап, адгьыл җысуа җыушыап, дзазо дгылоуп. Аҗсшәакәа ааибәххәеит.

– Афы умоума, Кәынта, афы? – даагазҗезын, агәарҗ дҗаларц иакәикит, дҗалар ауп ассир!

– Ааи... афгы сынтәа... афгы хәҗшаап, сара исымамзарггы, – сааиҗагылеит агәашә дҗамлартә. Сыҗцара иҗагылоу афкәа зеггы игратәазарггы кых схәомызт, амала, арахь дма-аиуазар. Суалырқәа зеггы ифны иганы иҗтон, ианаҗьалбеит, наҗ дшысҗырҗуа здыруазар!

– Зны сыззааиз аус хәлаҗәажәап, нас, уахь снейуазарггы... Дәахан, даара аҗьабаа збахьаз қьаадк иҗьыба ифҗихит.

– Мачагәа думдыруеи?

– Ааи, дышҗасымдыруеи.

– Вот, убри иҗкәын җхәыс дааигоит, унеи ачараҗ. Иуахау? (Уажә Жана дызҗуишь, дгәааны дҗазар ауп ассир?)

– Иуахау, сымхәеи?

– Исахаит, исаха Алгери. Мачагәа рыҗха анышә данартә анбыкәу?

– Ианбыкәу ухәоу?

– Ыы?

– Уаамыҗцакыр уиггы уасхәоит. Уиггы абар иахьану. Уажә иааиуа асабша, аиеи, асабша ма амәыша. Иуахау?

– Исахаит, исаха. Аха ддырбаауама, ианаҗьалбеит, мчыбжь дуззак дыкҗаҗаны!..

– Изакәытә әузеи уара, Мыҗтафа исиржәыз, сыҗсыхырггы, уарггы ижәны уҗандаз. Убри убас аҗатҗындра фәы ахышәшәон... ишужәуа уҗсы аатухрын, аха сара сәасыршыыр сҗахымхеит...

Сара хәычык шыҗахька сааиҗаҗыр сҗахуп, аха иҗынҗа кәҗшь ду сҗагәаны ауп дышҗәажәо, уажәы-уажәы дысҗахауеит, аха ухаҗоуп уеиҗаҗуазар, смаҗа быжьҗәа икуп.

– Абыржәыҗәкьа аизарахь сымҗар калом, сагхоит, ишҗаузызури, Алгери?!

– Рапхъа хпыфк-хпыфк ауатка хиржәит, ашьақар уатка иршзом иара, хәйлртцәик қапшьшьза иааишырссаны хәи интахтацит, ык, ык! (Дысфәзәара дыкоуп, ианаңалбеит!) Ащарафәи акәын иареисареи иахьяажәуаз...

– Алгери, адәығба сагхоит, 10 минутк рышьтахь иааиуеит, Москвақа сцоит.

– Ауалыр фыцны исызхитит. (Улымха згаз уцсгы игар стынчымзи! Жана бабакоу, ачыркәанта сшакыз бымбазои?)

– Сара сагхоит, сцит, Алгери! – илымха сынтақааит.

– Сцоит ухәоу? Уабацои ара иахьейгьу?

– Парижка сцоит, Парижка, адәығба сагхоит!..

– Ачара руама, икоузеи уахьцо?

– Хыхь икоу хәа ашьтәа ршьуеит...

– Абас, 13-қа цәыца роуп, уаха хамжәзеит, аныхәәфәқәа иахкыз уасымхәои уажәы...

Смақа фырхәцаа иахьикыз инапы ыртцәины иаамысхын, сыфнықа агәашә стамлакәа, схы ахынахаз алашьцара сналалейт.

– Уи ауп, итагь ахәартақәа сымоуп, сцит, барақьат умазааит! – ддәықәлейт иарггы.

– Иузыхалалхааит иуфаз ахәыцы...

Агәашә наркны афнықа сыот. Суадафәи алашара ырцәоуп. Алгери алашара ухацәааит. Ашә аасыртит. Икаууа итацәуп, хатгәынцас илашьцаза. Алашара афьпқәа иаасырkit. Дшеишеиуа, амца лфьқәхәхәы сдиуан дықәтәоуп Жана. Леипка еиқәатцәа лшьамхы ссирқәа акыр ишархыгоуп. Ашьапқәа... Сыпқәыс, цсра ықазар, бапхья анцәа сшыы. Исзыбуз абзиара ақара сылымшарггы адунеихаан бгәы басыргом, снапы бықәыргыланы бызбалоит. Ащнутқала ачарахәа азарза нахасыршәит. Иудыруеи, Алгери дгьежьыр.

Жана дшагылан, зны цытк дысфәапшуан (араскаамта сахьызыз азы акәхап), нас, лгәышпқәа аасхьырхәазаны «Бугивуги» зфаз алымха аалыртцәиит. Иарггы «хас-хас» хәа иналагейт. Изакәйтә цхара-шоуроузели исылалгалаз. Афымца сысма, анаңалбеит. Дааин, лыфнапык наф-ааф сзара иаакә-

лыршеит, амузыка ахас-хасра иақәыршәаны, атыгышәыгыра далагеит. Сара афы зтаз айрыз ахь схы насырнааит.

– Сара арыжәтә жәәуа ахәса бжыысқәа среиуазам... Амала, ура ус иутахытәкьазар, уахатыр азы хәычык жәеуеит, – лхәеит. Хнапы еикәыршаны скамк ҳаицықәтәеит. Ларма напала атәца азна аақалтан, утаацәеи уареи шәеигымхааит, лхәан, днафыхәеит, иаанхаз абжеихарак сқышә инықәылкит... Снахәеит саргы, аха зегь смышжәкәа, дырәегьых лара иналфытдалкит, ус иаргы аатахарцәит. Нас, акәашара... акәашара... Лнапқәа зкәыршаз сзара лара лышка днахо, деитанахо, мац-мац сгәы ақьақьара лгәышпы бақакәа қатаргылан, дынсылазтит. Лхы мацк инарнааны, сыжәәахыр инықәылтцеит, ихьәеижьыз лыхцәқәа атцатындра фәы рыхкьо, сыхәда инталеит. Саргы сауцәахыз. Дысгәыдыхәхәала, пшьшьәла амузыка атакт иақәыршәаны дырзазо, шытахыла адиуан ахь ҳаихеит. Адиуан лшьяргәацә шшәырқәа надгылеит. Сналфапшит. Лылацәәқәа еиқәылпсеит...

Агәәкь-агәәкь хәа афны ырхыц-хыцуа, азә ашә дасит.

Азнык азы сгәы аангылт, сылхашышьыт, аха Жана сфәрбағья сылкуп. Сыхшыә аусура иакәымтцацт ухәартә иқоуп. «Зыфны ифнанцәаз Алгери даама?!» – сыңсың сызхом.

– Абыржәытәкьа ашә аарты, мамзар сыхәхәаны агәылацә еизызгоит! – ари сыңхәыс Такәына лыбжьоуп. Ас, сақәымшәакәа, суацәеи стынхцәеи лағырзыла скәабаны, сеипхьашышьәа анышә сынхәытцатцаны, иаагыжьызшәа иқазар, закәытә цыанатзи! Ацаардәына еипш ҳахытышыуеит Жәнеи сареи. Апенцъыр скылқар ишқакалари?.. Сыңкьа, схи стдыхәеи уафы изеидымкыло сқалоит ауп, уаха изакәыхи.

– Жана, балагар апенцъыр бызкылқару?

– Сара ешьра смазеит!

Ашә ақәақ-ақәақхәа абжыы гоит. Хәарада, еихалоуп дшасуа.

– Ааи, ааи, уажәытәкьа, – Жана лахь снапшит. Ақсыншьан шәымбахьеи, убас дтәоуп лара.

Схыц-хыцуа ашә аасыртит. Иаасмыртыр сабацоз? Такәына лыблақәа тыцны ицо, ҳамфыпқага аиха ду афы ғыз-ғазуа, лыжәәа иқәкны дгылоуп...

Адыршаены шыжымтан сабхэеи санхэеи сыфны итэан. Аиншэара лгэы итамзар акэхап, Такэына лани лаби рыма-цара дрыпхэеит, дрыцны дцарц. Лара аееидкылара дафын. Ххэыцкэа агээрц акны ампыл дыркэымпылуан.

– Угэы иаанагои, дад, уцхэыс аееидкылара дафуп, афныка даагар утахума? – дцааит сабхэа.

– Уи еипш икоу зынзагыы сгэы итамшэазацт! – атак кас-цеит.

– Ус акэзар, ас улзымныкэар акэын. Дуатэоумшьозар, да-еазэ деигьоушьозар, лара афныка даагоит, хымзг лымазам, уи иагьамоумкын! – дласфагылеит санхэа. Схы хьнырчаланы сгылоуп сара...

– Афы акэкэахэа ларгыы баргыы ишэфасааит, иамоумкын-чамоумкын егыхэа ибцэажэашьоузеи! Ара блыцхьаны даа-геи быцхэа, – фааитит сабхэа.

Санхэа дцан, лыцхэа дхышьарххо, длыманы дааит.

– Абна асқам акны бтэа, тацара буеит, ус гэыцкэара боу-ааит. Утэа, дад, уаргыы. Уара шыта умахэзам.

Снатэеит сара.

– Ыы, бхы зыхбыркэо хэхэи?

Такэына лкасала лылагырзкэа лырбоит.

– Сара уаха ара сзаангылом, афныка сцоит.

– Аиеи, бцозаргыы бцап, аха зны икалаз еилахкаап. Ус, иаармарианы афны бцо, баауа егыи акэзам аускэа шыкоу. Иаргыы атаацэа имоуп, иуа, итынха, хара хтэкэагыи адаа-галароуп афныка ацарахыы бхы анбырха. Ус бани баби, ха-мацара афныка бгара азин хамазам. Хаилгозар ауаа идыр-дыртэуп, шака иаармарианы бахэапшуази. Ихэа бөыз-хбыркэо, зегыы.

– Иара ихэааит, абар дахьтэоу, иара еиха имдыруеи? (Исхэоит аа! Изакаи исхэо! Алахышэшэ сара, абас шыкалоз заанаты сазхэыцыр икалоз! Афныка сцоит хэа дымцази, да-азгеи, нас лара?)

– Зны бара боуп хэазцаауа! – даафахитэеит сабхэа.

– Жана хәа ара зегь зыхкьаз абра сааиаанза есышыкәса цсшьарахәа иара икны даалон, еилхәдаамызт, зегь сым-хәар шәымуазар... (О уара, ари лара иалылдыраауеи, дафыс-тааума?)

– Уи бара ибазхәада? – дтицаауан сабхәа.

– Издыруаз исархәеит. (Ыы, агәылацәа «сыцхраазаап» убама!)

– Ус аныбдыруаз, дызбыдыбкылазеи уи Жана хәа икоу?

– Азбартафы шәгылоума, дурхәацәома уцха, зегь зхароу ара дтәоуп, акгы иоухәазомеи!? – амца аталтдон санхәа.

– Бара зны баангыли, ибзычхауазар! (Укәақәра згаит сабхәа).

– Ыы, сбазцаауеит сара, дызбыдыбкылеи Жана хәа икоу?

– Дуафыцкьазар гәастон...

– Ыых, ыхых, шыта еилкаауп. Дпыбшәар бтахын, ус ауми? Афныка бцазшәа катцаны, цъара баватәаны, «тицу» хәа бкылцшуеит. Ыы, дпыбшәоит?..

– Жана хәа цхызлаггы ихәо сахахьан...

– Фыбымтан, кыт бымхәан. «Жана хәа цхызла ихәо сахахьан» егы хәа... Азәы икаитдома бара икабтаз! Ех, сабиц... Иауеи, дад, шәчыгә-чыгәза шәыкоупеи, афы бзакьои? Ари леипш ацхәыс, ацкәын иакәым, атахмадаггы деилалгап... Иреигьыз ацшьафы дбыцшаазаапееи! Ианбыкәыз шәара ацшьацәа рыла шәхы анныкәыжәгахьаз?! Ари аус ауаа адгалатәны избом сара. Уи хзырцхашьо акоуп. Шәеинааланы, цшьаала абра шәынхала-шәынцла, мап анакәха, мчыла уафы бизынкылазом, иахьыбтаху бцоит, амала, афныка бфы хәыр шыкамло уажәнәтә ибасхәоит! – сабхәа анцәа илыцха иоуртә даара иеиргәгәеит.

Ари «аконцерт» ашьтахь сабхәа адәахьы сьодәылиган, «шьта уаргы саргы хацатцас хәицәажәап» ихәан, афны снавагаланы, илабашья нарсны, ифнапык рыла илабашья ахы аанкыланы, уа ицламхәа ныкәкшәа, дысфәапшуа далагеит. Сара схы ларкәны симтагылоуп, аха фимтзошәа анызба, схы фышьтысхит. Зынза дымтысзакәа сыблақәа дрыхцшылоит.

Үшьяала схы ласаркәыхт. Хгылоуп, хгылоуп, хгылоуп... Шака ихьантоузеи арт аминуткәа. Нас, – Иееим, дад, ас, иееим! – ихәеит. Уаха ажәакгыи ацимцеит. Аееи аабар ихамдыркәа... Сабхәа саaikәхшоуп. Такәынеи сарей ханииршәеит.

Нахьхьи, сахьынапшуа, ишхәычыз ихәазаз хажә абз тхәаны, ампахьшыи адыхәа аафьтыцхәхәо, зегь ахәланага-лахьеит. Уи ианыхәычыз изышьцылахьаз акәын. Ампахьшыи харакны икнахазтгыи...

... Аха уи хайуануп...

Уажәы ас имодоуп.

Иуарымхәаргьи ахьауаз чарак ахь иуархәеит. Изхавархәазгьи ани иаадыруа – аилышькьраа мыжда ауп.

Уара уаалаган, утәгәыр аашьтыхны цсызкра уцеит. Ацса-барей уарей шәеимадоуп, гәыртәыла азиас иахылтцуа ахауа лбааудоит, утәгәыр таршәуп, иахахәмаруа хыхь ихуп апропка, улакәа кылтытца уи уахәапшуеит. Иара аакәацмацаны азы илхәытдашьшыыр ахәыркьхәа уоахоит. Ицакь-цакьуа, амра ашәахәакәа зхыисуа ацсыз еилаарцыруа иаатганы уна-мтысны, итәыртәыруа иаанкыланы асаса хәычы хьжәаны атәгәыр иаамухуеит. Зыла иртәны унафс игылоу аведрахь афьнаурхоит. Акылц аатгоит. Ихәалмышьуа афьзцәа инары-лалоит.

Уара ажәжәахәа даеа хәацык утәгәыр инахатцаны еитантәуршәеит... угәы аисыбжьи мацк иааикәтәоит. Татын фьцк укәалап иаатыхны иноуфьтцакны, амца нацраурсуеит. Алфа фначуам, аццышәтра утахым, ахауа иалоуп, ацсабара уагәтылакуп.

Аамта бзиан иухугоит, угәы фьцхәхараза, атрым уцо афьныка уашт.

Аха фенак угәуеанзамкәа дноуфәхашт, ани – уага. Акап-шьхара уалагаанза:

«Хай афы асаит, шака истәхызеи ускан учара сақәшәарц, аха арахь, адынаа... иахьзузеи, ачаракәа еикәшәан сахна-геит. Абзиара ауафь дшахьзарыз, уи ус унсыжьуам сара», – ухәоит, цьара уццакзошәа унаидтцуеит.

АЗАКӘАНГЫ ЗАКӘАНУП, АХА...

Ауаа срыдынцәалахьан – иаасауа ахәычы снапы ианцаны иркәасқәасуа ачарақәеи, апсхәрақәеи, амардуан ныхәарақәеи, амардуан схәоу... аөнныхәарақәеи зуаз ирзызгон. Акыр сымазар абна иластдон, мышкы зны, мышкы атыхәан урт зегь еизакны ишқасмыргъежьри хәа. Ма цсхәрак, ма чарак зухьада! Сгәараґа акгы амбазацт. Анцәа ицъшьахартә сычқәын пқхәыс дааигеит. Стаца хәычы акасыш дагәылыпхаауа дьгґагылоуп.

Гәыргъароуп, гәыргъароуп. Ачара зуеит леи-чыси еиоысуа. Ақыґа рқәабқәа хгылоуп акәац ахәаґахәа ижәуа. Цәааршә кәацуп, кыргы ахытцуеит, аха ачара еилнахәап. Шьак камтәазакәагы итцасым, рхәан, сґаатцс хәычы ахы хырффоуп.

Уи акәац, ахаршә ахылаххуа инакәахцдап. Хә-ведрак аоыцқяа исымоууа инадахкылап. Закәытә кәацузеи, закәытә оузеи ачараґны ицәырига!» – рхәалап ахаршә шәаны ианагъежьуа, рыбз рқышә иаакәыршьлап. Хә-аатцәак ашьақар иґартцаз 200 уедра аоы (анацәалбеит стцеицъ танарбарц ацсык аагхеит), илага иларыластцар... изышьыцылоу ауп, иаґызаап...

Азакәан хәа акы цәыртыхт уажәы – ачара жәу, аха ахаршә ылшәымхын хәа. Ахаршә ылахамхуазар, изааухуеи ачара? Уажәы сара саан ауп уи азакәан анцәыртц. Уажәраанза иабаґаз? Абар агәыркыхәа агәып аґалара иаґуп срыкәыхшахааит. Уара узакәан, егы... иашьтоума... 800-оык ауаа ирасхәеит, шамахамзар, зегьы ааихьеит, срыззатәуп.

Оажәа еитцохо уаоы дґаларым, саргы оажәа-оажәала ирыто смаауази! Азакәан егы хәа. Абри иахьатәи счара ниа-сааити...

Ааи, амшгы соуит, ауаагы соуит. Хқыґа аламцакәа 800-оык ауаа оажәа-оажәа маат анықәрыпсалак, шаґа ґалои, мшәан? Зық маату! Ных... зық маат шқакәу. Мшәан! Ашыла акыла маат-бжак ахтынцданы иаасхәеит. Сшылеи, скәаци, сшьақари, иаасхәаз рыхә аума илтцуа? Қох, сеила-

геит, убама. Жәанызықық ҕалоит, иагьеиҳахоит. Ох, гәышыа. Сгәы шңантыңсааз, шәгәы акы итнәшыааит. Машьынакгы алақәа цырцыруа агәарң иаатанагалап. Җаиламгакәа... рзакәанқәаггы дарггы еибамбааит. Ахаршә ылшәхыр ҕалом хәа иаауеит, уажәы. Абри Каңь иңхәысаагара акәызма уи азакәан ззыңшыз. Ыы, Каңь иакәызма иззыңшыз сымхәеи?.. Уи агәхьаа зкыда, мшәан, ауаа ааитеи, срыкәыхшахааит.

Знык ахаршә шәаны наҕ итәандаз. Знык наҕ хнеилыөрқәандаз! Нас ачара-мара хәа уаха капеикгы ңара изгомызт, сагыцомызт. Азакәан иауам, узлацагәышыои?! Шьта хаззыңшуи? Афатә-ажәтә хиоуп. Акәаци арашых сызбали рыфөы хааза ашыаңа иңҕкәа иаауеит, хдыңта арчыхәчыхәуеит.

– Ажәлар, шәаазырөы, сшәыкәхшоп! Амшгы ахыжәбо иааихеит. Атәара мазиоуп, ахаршә ахь! – Шьмаң идыз хәаны даалгеит.

Агәырқхәа ажәлар еихеит, сшәыкәыхшахааит, аха... атәарахьоуп иахьцо. Шьмаң иихәаз рзеилымкаазеи? Шәаангыл уара, ахаршә шәшәа! Җыстрыма? Устәҕкәа ңхашьарахап. Иантәалак ашьтахь иршәарггы ҕалап. Атамада иихәо хәхап.

Ахыңхәа акрырфоит, иатцашьшь аөы ржәуеит. Атамадаггы ихы икәырңс, иңылгды хәызбала аңәра даңеуп.

Акрырфеит, акрыржәит, халалс анңәа ириңәаит. Ас ижәны уаныкоу иахаггы ахаршә ушәоит, усқан акгы уеигзазом.

Ажәлар хәи-пиуа, еимгәамзо акрыф-акрыжә еиханы идәықәлеит... агәашә ахь.

Арт иҕарцо закәи, еилагама? Уара, шәымцахә ыңәааит, ахаршә мшәазакәа шәцома?! Шәаагыл! – сыхәхәеит, аха зегь дагәоуп, рлымхәқәа рықәырңс икәышьшь аөныҕа ицеит.

Атамада даакәгьежәаан ибжыы ныхтә-аахтә дыччеит.

– Уанаңьалбеит, ианбыкәыз ажәйтә хәбаңәа асас акриңәатаны, ахә анимырххьаз. Цоуп арыскатәи аңьар раңәа ирыңхьомызт усқан. Абри уңаатыс иушьызи ухәуедрак аөыцкәеи зызхаша агәакьаңәа ракәын иаарыңхьоз. Иҳалалза, гәыкала иныхәа-ныңхьаны, акрыфаны иңон, ҕәрышькгы ршәомызт, убри акәын ахақ иахьа абра 800-өык

узыпхъаз ахаршә хшәаргы, уара узы иуалуп, нас иуманы унхалалахуеит. Уи атцкыс, уа иаанкылазааит. Барақбат умазааит, – ихәан атамадагы имгәацәа шышыуа агәашә дылтыцит.

– Шәангыл уара, шәангыл, шәуаами уара. Ахаршә шәшәа, уара, ахаршә! – акәу-кәүхәагы сыхәхәеит, сыбжы саанарцшын, ахышәтхәа сиарта сықәтәеит.

Акыраамта схәыц-хәыцуа сиарта сықәтәан. Хәи абри ахаршәшәара рацхәа иацшыызгаз узб ада...

ИПӘТЦӘАША СНАПЫ

Уи амәышаены ыцьара ракәын ачарақәа ахьсахәаз. Сиешьарақны жәа-маатк азхон. Сармарахьтәи сцьыба интасыцьгәеит. Афызаразы (фызарамкәа, схәы дшатцаз дынтәахьан, ус иаб иныс) иахьсахәаз жәааа маат атаххон, еилаз еижәеихәба сыман, саргәа цыбахь слахеит. Уи цсыргар хәмааткгы «схашәалон», санаауа саанакон.

Абас спланқәа чыгәза икан уи аены. Аа, исхаштыз аоны икоу лылагы ишықәрыгәгәан дара.

– Бара аоны баатәа, ачарақәа рзы уаха цыоуки хдыргәырғьарц ргәы итаны «апригласительникәа» ааргозар, иаарымхла. «Аоныка шәааи, анцәа иныс», – хәала, амала ихтабымкцәалан. Агәашә итыцны рәа-нынархалак «ари дыказтгы ус шәишьтуамызт...» – хәа иаццала иабапырхагоу.

Абас аоны икоу сналылабжьаны, агәрц сынтыцит.

– Иуцагылан, ушьапыукәмырсзакәауааргаратәуеыкацта, амарцья! – ларгы дынсылабжьеит. Ус хәибадыруеит лареи сареи.

Рацхәа сиашьарақны сынкыдгылан, суал нарытаны, сымтәазакәа, баша ахәарахәа акәац ахыжәуа, агәатцәақәа ацьыкатцәатцәа рыхьшыны иахьырфо снейны џбака цәыца атрышә иарсны, сөыза ичарахь сцап. Абас сызбеит. Ус егы-кастеит.

Снеин раҕһа сыжэлантәкәа рҕны. Аочеред сныкәгылан. Ахаршә ылызхуаз атыпҕацәа рчамадан еимгәачы саназааигәаха, ахышәтхәа сыкәрышькәа ныкәыршәны, атәца азара нтарсны иаакәысхын, икәацчацараза исныхәеит, ҕыц еибагаз «ахәыцкәа». Исныхәеит иара уаҕа пхәыс дизаамго, лара уаҕа хатца дзымцо, илеидажәло хәа.

– Хаи, анцәа днеигзааит, шака кәышла дныхәезеи, шака ишәеи ахаршә?.. – Инеихәаҕшы-ааихәаҕшит, уа аишәа иахатәаз аҕахмадцәа. Урт уа идыртәалоит, иааиуа аарцәыпхашьашәа рхаршә мацк иаадыркәазырц акәхап, сеидру...

Уи иазаауазеи, сатцәцакәа снахан бзиа инасцахьан еипш, ант атыпҕацәа руазәы сыхьзи сыжәлеи нткааны «Җажәихәба маат ахаршә», – лхәан, иныкәсыршәыз абгьыц иатцәкакараза азлымхак ианкны аҕауаҕны инакьа-аакьаны, зҕы еихыхыз ачамадан инахалгәеит.

Сатцәа лсымптышшеит... Сҕы аиахәатра аипш игәаҕаза иаакәлеит, нас сцәышхеит...

Ипцәаша снапы, сарҕа цыба акәзаап изтысшьыз!...

АХЫЛАҔАРЧ ЗЫЛХАШӘТЦЕИ

Аҕсы «ахалал» иҕарахь рхы дырхон еипш, тәуаҕык аххы деидысло агәарп даатәлеит. «Амҕа ишәт атәуаҕ», – рхәан, ажәлар нак-аак иааилыцын амҕа ныкартеит.

Ихылҕа аишәа иныкәтцаны, ихы даасуа, дыбгьаауа аҕоу-быт ахь иҕәнынеиха, ибга нтарс икны сынишьтәлеит. Дтәут иеыкәырханы, длаҕырзышауа. Данаакәтц, ипынцда тгәгәаны ипссеит, ичавра ду неиҕеи-хәан, ипынцда, илаҕырзкәа ирыцкәеит.

Ихылҕа наганы инеисыркиит, дыздышшылашаз рахь дынхьасрыпшит, аха иара ихылҕа рееины ихатцо, слымхарта дназааигәахан: – Ахылҕарч зылхашәтцеи, рыцха? – хәа дсазцааит, агьфөы ласҕарчны.

– Дарбан ахылҕарч зхаҕта?

– Дарбан?.. Аҕсы лоуп сызҕу!..

– Адацагы зылфашәтеи хәагы узымтаауеи? – схәеит сара.

Ацәуаф афырхәа атоубыт ахь днапшит. Хәычы-хәыцлаггы уахь ифынаихеит деишькласуа. Нас еикәшаны «ахалал» зтиуаз днарыдгылан, илақәа кылцаны атоубыт ахь ацшра далагеит. Ацсы рыцха ицатқәа қарқаруа ихылқарч ихы иаватцаны дықәын.

Ацәуаф, ицынтца азәы дынтасызшәа, ишьхәа днықәтәиан, дыздышшылоз рахьгы дмыпшзакәа, илақәа цырқәафны дласыхәапшын, агәашә дылтыцны, дбырбыруа ифылаихеит.

Хқытан ари аены пхәыскгы дыцсны дықәан...

ПХӘЫСС САРА ИААЗГАРАҶА...

Кьамсыс хәа ҫызак дсымоуп. Ааигәа иара икны снеит. Илахь еикәышьшы дтәан. «Иуцалеи, уара?!» – хәа сизцааит. Иухәо захауада.

Игәшәа-мшәак аасхәан сеитәизцааит, узыкәшәеи хәа.

– Изумхәои, уара анцәа ишихәара уқоуп, уцхәыс дышьқыруа, дувагьежьюа уфны дыфнагылоуп. Сара, ацардәына сафызыха схәапза. Сыхьшәашәаза сымацара сышьтоуп, ихәеит Кьамсыс.

– Нас пхәыс дааугомеи, дутахзамеи, икахцари, – схәеит сара.

– Дыстахым, аа, сақара пхәысаагара зтаху адунеи азә дықәуп хәа сықам, аха икастцари, цшьашеи-хәашеи ацәымза анышьтырхуа ауп, егырахь амеша ауаара сара исоузом, – ихәеит.

АХӘЫНАПҚӘА ИРЦӘЫЛЫХЬЧОИТ

– Шьмаф угәы сызнымхааит, аха абар мчыбжык цуеит уца ичара уны шәеилгеижьтеи, арахь уцшәмапхәыс усура дтымцзацт, ус азәы икаитдома? Ачарагы чароуп, ҫымш-

хымш даадхалазаргы нас дтыцыр акәымзи, – абригадир игәы назомызт.

– Иухәо цабырггәышьоуп, абригадир ухаткы, аха афны иҕоу арт афымш-хымшк ракәым даеа шышықәса, хышықәсагы дызтыцуеит хәа сыҕам усура.

– Избан?! Иҕалеи?!

– Иҕалаз умбои, хчараан уҕамзи, ула абзиа абааит, иубоит хсоф аҕны иҕәрыжыуаз ахызақәеи, ацәыртақәеи, ахчқәеи, атуан иацасуа. Убарт этәу иргаанза афымсаг кны убра дрыдтәалалазуеит, ахәынапқәа ирцәылыхчалоит.

ШӘЫМШ ААБЗИАХААИ!..

Хақалақь аҕны азәы ачара иуан. Исыпхьеит. Аеазыҕатцара салагеит. Цьара неироуп анырхәо исшәыстцалоз сымаҕәақәа акыр инықәсхьан. Афны иҕоуи сареи хлатәан ххәыцит иҕахцари хәа. Амаҕәа хзаамхәо, хаччианы хаҕазам. Хчықьмацья ашә аахартын, кәрышықәак ааҕахеит.

Адәқьанқәа хнарыфнапшы-аарыфнапшит. «Акаамет» уа иҕоуп. Уачарад ыҕам аеакы, зоурахкы уҕаху амаҕәақәа кнахауп.

Сцәа иаабып захгәахәуаз костиумк ҕыцхахараза иаақәаххит. Нас, сеимаа-сеимсы, зхәаз еицш, сыетцәылцаны сееиласхәеит. Шьта ачараҕны сахьнеиуа, рыла траа сара исыхәапшлап.

Сдәықәлеит. Слахан 25 маат ацара цапшьза сцыба илтасцеит. Зегь 20-20 маат ршәоит (ус модоп иахьа), сара сеихазааит, арахь костюмлагы сеикәшәоуп, уаагы сара среиҕьхап.

Снеит ачараҕны. Зегы сара исыхәапшуеит, саргы зегы срыхәапшуан. Дарбанзаалак лак инасшаз хатцак ишәымызт сара исшәыз афыза амаҕәа.

Сара абри сзаҕароу ижәбо ауп абарт ахәхәхәтцәа, абра иааиз иршәыз, ирышьаз аиуа амаҕәа дәқьанк илыкәтцаны

иртиуа збахъазар, уафы иимбара збааит. Иуфәццон, уеырну-баалон, иркъташәтуан. Иабааргеи ркәакәылахы нтәааит.

Сцырга-цырго, ганк снавагылт. Араатәиала сла ажъа амкыхт, аха «ахаршә ашәарафны ихаибарбап», – схәан, цоуuky срыцгыланы уахь сфынасхеит.

Хназхагылаз аишәа, еиқәычаца фатәыла ихан. @-чамадан жыцәк еитцакаа ацара кәцшыкәеи аетцәакәеи рыла итәын.

Ажыфхәасцъыбасылтасын, сыфажәеихәбамаатахьхәа рацхәа инықәсыцсеит. Зегь сара исыхәацшуан. Хпыфк фхасрытцалан, излаз иаарылсхит. Акы сфы интаршәны, сыбз скъышә иаакәшыуа, настха снагылеит, цъара иамуазаргыы цъара хәа сгәы тгәыргъаауа.

Исышьтанеиуазгыы рцъыбақәа иртәлеит, аха... узхәацшуа-зеи? Сылақәа ргәы кәазхо, итыгыежъааза, мпыл бзиак иакарахеит: 30-40-100 назышьтуазгыы дубарын! Еилыскаа-ит икалаз. Ачара зуаз дыхәхәхәтфын, иааизгыы агырак дара ракәын.

Даазгаз ишьапқәа срыкәыхшааит, сара сымаәтәкәа иреипшу зшәыз қыта уафык 20 маат ахаршә ишәеит. Ижәфа снапы аатцысхын, хнеин цъара хәидтәалеит. Пату ақәцаны, иахьатахыз хәхәтцгыланы, арыжәтә бзианы иаажәит.

Егырт зегь, ашьха ангыло еипш, еиццәажәон, ацәцақәа еипхакакәа ирымцагылан, азә иихәо егыи имахауа, иаханы ажәра иафын.

Шәымш аабзиахааит ачарақәа, ас акәзар са самыхәеит!

А@НЫ ИКОУ ИЛЗЫЖӘГА!

Аамта цхәака ицоит, амодагь шьтхысаа уи иашьтоуп. Уажәы чарақәак ркны иааладыршәуа иалагеит абри еипш икоу амода. Ачарафны атәыфәқәагыы амымхзакәа ацә ахы жәны атолбашь имцартцоит.

Убас чарак фкны атолбашь инаганы ахы имцартцеит, абасгыы нахырхәааит:

– Абри ахы иумтахтаз, унапгы хэызбагы ахьмыркыс- закәа абылаша иҫоу тыганы иуфозар ауп утолбошьра уа- наҫсоу!

Атолбашь акыраамта инархэы-аархәуа дахәаҫшуан атәы- ҫақәа ыршаны, ахы былдыз ду иикыз.

– Аа, ари сара сҫны акәзам иахьяагатәыз. Аҫны иҫоу илзыжәга, абааҫ, уи лоуп уи атәы здыруа! – ихәеит данеи- пҫххәыц.

АМСАТӘ КЪАТЕИ

Атолбашьра, ижәдыруа ауп, иҫьабаа усуп. Ара хәхьяаила- тәо уажәы, сыда шәхамшәалашәа шәҫыҫашәымтдан, саргыы сәаамасыриашан, ус исыманы саауеит, аха еиҫасхәахуеит, иҫьабаауп иара аныҫәгара...

– Ее, уи зухәои, Ламшьатә, уи зухәои? Атолбашьра мари- аусзар, зегь хәазахамкуази! – иааиларҫеит Кәымпыл ичара хпыҫ иахатәаз.

– Сара еснагь исхәоит, уажәгы еиҫасхәоит, аҫы ззым- жәуа схатцоуп хәа ихы пҫьазаны дахамтәаит ачара. Нас- гыы, иужәуа ахәыцы пату ақәцаны, иҫыркәамчааны ижә. Уатәца бахза инықәургылозароуп анцәа иануҫьишьо. Аи- шәа анахыт-аахытра зынза исымбароуп. Иужәуазар, ижә хататас! Аҫынаха, сааукәыхшоуп! Абар тәыцак, пҫытк хзаага, амала атәцақәа еиҫаразароуп, акы Камсыс иҫынцәа еиҫш иҫызшәа, егы Камаҫ имгәа еиҫш ипылтыҫсаза акәым- кәа, – зымпахьшьцәашьы знапқәа ныларбылгыашәа иривсу- аз аматцоуы Шәагә ихы наиқәикит Ламшьатә.

– Аа, урт са избап, шәарт аҫы шәзыжәуандаз, – ихәан, Шәагә дыццакы-ццакуа дышлеиуаз, ихымшақә, ҫьоукуы днар- хагылеит. Идыркыз атәца инапы рҫәҫәатәҫкәаны иакәыр- шаны, аныхәара далагеит. Ламшьатә инапы ианитаз, иикыз иатәца илзаатцаны ижәны, дыбгаҫо, зыбнаҫаҫа ихы рханы дцеит.

– Ажәйтә җабацәә, уахык иахьяаидтәалоз ишыржәуаз иҗьаҗьаза иаадыршон. Урт, җара иахья ахпыҗ хәә иҗамоу ала акәын ажь иалцыз, аччахәә зыцыцхь гылоз афь зларжәуаз. Афь ацштәы шыамашәыгәтәс атәцахәычы икыдышьшьыла иаакыдхалон.

Акәәнза асахья змаз афырцъан, ѳба-хцә мацәә раҗара ауатка зкуаз, аймхәыц хыхәхәала, ажьяҗ уатка акака ржәуан. Абас акакала иаанкыло, аччахәә ажәабжькәә еибыхәә, ишәәхәә, икәашо аамтә рхыргон ачеицъыкаҗны ианеиқәшәалак. Урт арыжәтә атқьыс уә дшымиаициз рдыруан, рымгәәхә азагаҗны ифашьомызт, – даҗын Дамеи захьзыз.

Арт атыхәтәантәи Дамеи иажәәкәә даарак илымҗа иаи-мырҗаит иҗәтәаз атолбашь.

– Алумаат атәцаҗны ашьтә ннажьюазар җафгы иннажьюеит. Ашьақар уатка акәзар, хкьатеиқәә арфан уаҗа җалам, – дашшуан Дамеи.

– Сара еитәсхәәхуеит. Аишәачараҗны ахатә ачҗара имазароуп. Ифьзцәә пату рықәитцозар, иахьынзатәоу дтәазароуп, мамзар инамысым. Цьоук «иаарту астал» хәә акы рдыруеит, илыцҗьа-фьцҗьо. Закәйтә «аартузеи!» уантәә утәеит ауп: «открыты-чаткрыты» хәә акәымкәә. Ухатцәзар, ухатцәтәҗьазароуп. Сара егыраан сасыртаны сақәшәәхәеит, иабихәәцт, хьмызг згома схәә, суәтәәкәә... ацхзы сылхәраауа. Аха исычҗауан. Ахатә ачҗара имазароуп, – иаашьяқәиргәҗәеит Ламшьәтә ацҗарақәә.

Анцәә итәцшүаз азәы, тәыца гәартәк ара иаақәиргылан, иаханы афьжәра иалагеит. Игылт, итәеит, ацхзы рылибахт, аха имуцәҗьеит. Ламшьәтә идтәалаз зегьы «уашхәә-мақьа-цсыс» дирхәеит. Кьоу зхәәра азәы даанымхакәә, лахьхьынза-аахьхьынза икьашза иааирыцкьеит.

Ихәылашьшьха, атәцақәә еицҗаҗкәә, гәартәк-гәартәк ана, ара иқәгылоу. Абыста җахра дүкәә кылгәәәза игәылфааны, цылгьдкәәки ажәәшәәҗьақәәи ухәә ажьхәқәә кьыбжыт-кьыбжытза, уцаны узырхьцом, ихаххала аишәәкәә ирықәхаз. Алажәқәә хәсуа аишәәкәә ирыцоуп, абафқәә хькаҗаауа.

Ашыаа атыхэаншэа азэы драхатза ибга кыдцаны дыш-тээз, Ламшыатэ илацш найқашэеит. «Уа имгылацкэа икоу уарбану?!» – ибжыы найқәиргеит атолбашь Ламшыатэ. Егыи даахэыцымыцын, даахыа-хэын: «Е-е-и, сызгылондаз, уара ухэарагыы сҥахзагэышьамызт, сшыапқэа схэатэы харцом, Мамсыр сакэгышьоуп, сакэымкэа шейт хэа уахаант», – ихэеит. Мамсыр рыцха аебыга зтыршыыз еицш ифшыапык зынзак иаимнахын, драхатза ибга кыдуп...

– Уигыы силгеит. Ухатцазар, ухатцатэқьазароуп, – ихала дцэажэон Ламшыатэ амға дахықкэыз. – Атыхгыы акыр инеит. Шыта гэарпныхэа аакатцаны, афныка, сҥаацэа рахь иқасыршэып, Маць, Каць, Кэацьраа рахь сцап. Афны икоу дғагыланы сааилыхны слыриап. Ашыыжэ агыларазы аҥыбааа лсырбазом, схала сгылоит. Абри уахынла аиароуп акэымзар, «Вот-таак»...

Ацх еимыггоит. Арымзаа аецэа, абгарымтцкэа реицш еилацэқкэысуа, еилафеиласуаажэфаниалоуп. Сҥақыыпсықыуа. Исзыхалалхаант исфаз-изжэыз ахэычы... Абри амфэхэаста абна илгоу ауми, мшэан, афныка сызго. Знык снылаландаз, знык абни ахыаца хыгыжеьяа ду амцанза сызнеиндаз, нас амза ашэахэа сабазомызт. Ахыаца снацгагыланы... Кьоу зхэара азэы днымхеит. Гэарпныхэахыгы уафдцэырымтитеи, ипсыма сукэхшоуп, зегы: Иужэуазар ижэ... Ух гэышыа... ух, гэышыа, сеилгеит лыцхала... Цр-р-р-р-цр-р-р хэа абри арцу абжыада шытыбжыык гом, шака итынчузеи ацх. Иахыабалак адунеи абас итынчразар. Аибашыра камлар. Уи азгыы имацымкэа атэацкэа хкит уаха, ишпамыхэари. Агба дузза ныхэапхыызла еиқэдырхоит рхэоит. Уаф даанымхеит, зегь сыцкьеит. Ухатцазар «аткрыты-чаткрыты стол» еигыхэа акэымкэа, абасоуп.

Ух, гэышыа, шыта цшышыаала сымфэхэаста снанылап абас. Ауаатэыфса, ауаа зегыы мфэхэастак-мфэхэастак рымоуп. Урт рахытэ амфэду ахь икылсуа рацэоуп. Амфэхэаста ишану ианзоу дубап. Цьоукы рзы уи амфэхэастагыы рцэырацэаны, адыххэа цыара иаафэхцэоит. Шака ацх ссирузеи уаха! «Акрыф-акрыжэ сабақыза, амға сануп сыббаза». Аақ! Ацх

ссир сызлаһаз җара баѡхатѡрак сыманы иҗѡрнагозаргы
сыздыруам, сеитѡхѡыҗпи, апоетхара уамак аҗахзам. «Ам-
за ашѡахѡақѡа, атҗла амахѡқѡа хахаза рсахѡа җыхны ам-
ѡахѡастѡкны ишыҗанатѡеит. Ламшыѡтѡ иҗҗѡыс деилыхны,
ииарҗѡкны дныҗфалѡеит!» Раҗхѡтѡеи еиҗа еиқѡшѡан. Уа-
хатѡеиала иауам, аха шыҗынаҗ салагап апоетра. Зегь неи-
ѡаҗшы-ааиѡаҗшуеит, абас акы нархѡа-аархѡахуеит, уаҗа
акгы. Шыагѡ изымыҗхазт дныҗѡѡр дѡеит усоуп ишыҗоу. Лад
абыҗбатѡеи атѡѡа данѡаха ауп... ахлахатҗ леилахынхѡны
уашыҗахыҗка ианеиха... Анѡѡа инирҗѡааит. Аҗшза аиҗш дын-
кабагы дышҗаѡа.

Аѡыҗѡара мариандаз зегь атолбашыра рѡазырымкуази.
Абнатоура җууа ишҗаҗынчроу. «җр-р-р», абарҗ арҗуқѡа уа-
хынла ѡѡаблаҗы изикуеи? Аѡы ржѡуашѡа дара? Толбашыс
аматҗѡқѡа рақѡхап иҗоу арҗ арҗуқѡа рҗкны.

Знык аѡны сназандаз. Аѡны иҗоу илиегыу җхѡыс адунеи
дықѡым. Исхѡаз азѡы иахара дыҗоуп. Аѡы шыақарын излы-
хыз, иҗазҗѡаз азѡа-хѡа надкыланы ижѡааит!!! Зегь ахысѡе-
ит, Бадра дысѡапағѡзан, кыр днаха-аахан, аха... анѡѡа дақѡ-
шѡеит хѡа уахѡаит. Атолбашы иаҗлабра мариам, җым.

– Ашыарахы иҗблаауеит, Ашарҗѡеҗѡагы маҗ иѡеи-
хѡоума... ашыҗыҗѡеи ашѡаҗшы... шозаап, ашара зызгѡыргѡа-
хаша. Амала, амра арахы иабагыло, мшѡан...

Уаха зегы еилагоуп – ижѡны иҗоуп. «Мамсыр соуп, са-
кѡымкѡа шеит!» – ихѡоу, ашыаҗа атҗыхѡан итѡаз? Деиламгеи
рыҗа. Уи ауп. Дсаҗлабны кылт-кылтхѡа, азыс-ѡаазага ан
ианатҗоу еиҗш, атѡѡақѡа дрыҗан, инҗарҗѡны иқѡиргылон...
Абар шыҗа атҗарақѡа рашѡахѡабжы, еилаѡеиласуа «ура»
рхѡоит хѡа сыҗоуп. «Открыты-чаткрыты» иазууазеи, аха
абасоуп, схы хыанҗахѡеит. Иныҗѡо саҗаҗык атҗагылазҗгы,
трыгѡ-трыгѡ-трыгѡ хѡа саманы иҗаларын.

Амза ахы-разны ѡырпны иахгѡыднаҗсалоит уаха. Иѡеи-
рба-ѡырбо. Шыыри сыхѡныганы, аҗѡақѡа сықѡтѡандаз. Ааи-
гѡа, адгыл аҗкны иамкыз җѡоуы җаны иқѡтѡамзи, нас иаа-
ит рхѡеит. Саргы сықѡтѡандаз, снаҗшыааҗшрын. Ауаѡы
днымхѡкѡа иҗам. Аѡы ржѡуоушыуа? Абриоуп атолбашыҗѡа

хәа сыхыз хәаны, азы акәара инахәо иҕастдарын уа, са-
биц. Даара ипшзаны, пату ақәтацәҕыаны ихыбуп ажәван.
Амала, абант иатдарыцсаз ацырғқәа уахак аилаәеиласра
хтаркзеит, измаануу сыздыруам. Ижәны иҕазар акәхап... Ари
амәахәаста уаха нтәара ақәзами, Мыд ихәыц алашәама!..
Ари сара сымәахәаста ауп... Мышкы зны скылнагап мәадук
ахь, сыхшара насып бзиа роуны, сара сажәра шкәакәаны,
уахынла амза ххаччо, ҕынла амра ххалашо хҕалап. Абрахь
ашәацшь цыблаауеит, избан?.. Арыстәи амра гылома?

Ааи, уахатәи амәахәаста, цабыргны Мыд ихәыц алашәеит,
избанзар Ламшьатә амрагыларахь ауп ихы ахьхоу, алада
ацынхәрас. Шар еилиргап.

Ааигәа уахык сыҕан сгәыла Ламшьатә иҕны. Иәны акәым,
ахәышәтәыртаҕны. Гәып-гәыпла иуа-иҕынха ахәышәтәырта
иакәшаны ана-ара игылан. Ахәсақәа рҕы рнапы иацыраркуа,
мацк рхәошәа еицәажәон.

Избац атолбашь казказ Ламшьатә иакәымыз ари. Ицәа-
ижыы табаҕаза иҕаз цәашьшәа изытхьан. Ицапан илатцакны
иҕьяацсхьазахьаз имгәацәа, ацаратра еицәа еицш ареыр-
стақәа змаз, амсатә кьатеи амазза иалагылан, ацыхәа икаруаҕ
ацәҕа ицәгылаз алагьан изаакылан. Имцашоура згәамыцхаз
ахәышәтәыи ихы нарцысы-аарцысшәа дындәылцит. Ипшәма
лнапқәа акасырбааза ихы инадлырчачалон, нас лнапқәа
лгәыцацса даатәон ихчаны. Иара ихы ҕыаны акасы аиарта
инылаиршәуан, лара әацхьа инадылтон.

Нас агәыргьара иҕықәхәхә ацәажәара дналагон. «От-
крыты-чаткрыты» стол хәа акәымкәа, ухацазар ухацәцә-
ҕьазароуп... Кадыр иҕысымышьеит... жәаха, «иара иатцкыс
асасцәа аиааит» рхәеит... Мыстафа молодец, дшааиц дааи-
уеит, итолбашьра цқьаза иныҕәигоит»... Нас атзамцахь иҕы
нархәны акы иҕәындҕәындуан.

Кадыри Мыстафеи хәа Ламшьатә дызҕыс хҕәылацәа рыҕ-
схәы, рсабшахә ҕарцеижьтеи акраатцуеит. Аамтала ҕыжәцәа
ҕәҕәкәан хәа ипхьазан, рыцха...

Адәәхы атх тәцан, етәак афызцәа ирылшәаны икәа-
лаауа илеиуан...

ЗНЫКЫР «АХАЛАЛ» СТИХЬАЗУ...

Зқәқәра згаша Ацсәәха, зны-зынла аиашақәа аукаим-
цахуа – ауаа кьахәқәагы иманы ддәықәлоит. Абар Калакәйт
дима дцеит. Калакәйт Кьахәба иоуп хазфәу.

Ацсыжра аены иабац – еилыхаран. Ашыжь хытцуа иа-
налага, ацсыжра иатахыз зегь мазеин. Афы цьбара абац-
лыкақәа иртатәан, акәйд ахәата-хәатахәа ианжәы ашь-
тахь, апырпылффы алкьо ақәабқәа иртан, ача кәәкәаса
еикәыжьын.

Шьта аус злаз ирласны ацсыжра аитцыхра акәын. Аха
амра цас иауашәа, – икыдыззала фәхьхы икыдуп, алада
илақәацом.

– Ари аныштә ауаа еизаз рхәы икәхцаз нтыганы икақ-
мыжьуазар изфәшәцода уара, дара аимпра иалагетей?
Ацсы анышә дахтаанза акрыфара калом рымхәахи уажәы,
азәы лахьхы агәшә дапыраргылатәуп. «Ахалал» аҫара
хналагар, уи хшафәу аамтагы пытк цоит, ауаа ннакылоит, –
ихәеит агәыла Шьмаф.

«Ааи, чааи» рхәақәеит ашьтахь анеира хьаас измақәаз.

«Ижәуеи уара, рцсы аенышьыбжьон анышә дартеит
рхәо», – иамаркуан агьффы зфьткьоз цьоукгы.

Аиашазы, ацута акы еицшымкәа хгәы иаахәеит хгәыла
Калакәйт ицсра. Иаргы, хдулацқәагы, хакәйтцарақәагы,
зегьы-зегьы тынчхеит.

Уажәы хасны, хашьхәа хәкәтәианы иматц аура хәфәуп.
Калакәйт абжьбатәи ицхәыс – Хса, ашәы лшәылымцазеит.
Дфьырбо, дхалагылан. Ажәакала, зегьы анцәа ишихәара хә-
кан. Знык Калакәйт нак дынхәытцахәхәхәар, нас хара хтәы
хара иаадыруан...

Ауаа рацәахеит. Згәы иахәаны иааз роуп аихарафык.
Калакәйт рыцха, цсроума, чароума, цсхәроума акы иагигь-
зомызт, иаргы игырмыжьт.

Ахаан бзиароума, цэгъароума акы ахыѳказаалак цхыраа-
рак аҕасаб ала иѳыба ѳара иаамқәацазацызт. Излақәацои
еснаг амтц тдсааны иҕагәышььазар...

Уи иазаауеи, амра мацзак ианылақәаца ииасит «аҳалал»
аҕарахь. «Уара угәылоуп, Дамеи, уаалаганы рацхьа Калакәйт
акы наиххәаа-ааиххәаа», – хәа сархәеит.

Аиашазы, исцәымыгхейт, даара иаастахымхейт, аха иҕас-
цари... «Агәыла изоума атәымуаа рзы хқамсоите», – рхәан,
исыдырцалазеит.

Ас ауаа еилақызуа иахыѳкоу қбаадк уамыцхьазакәа
ацәажәара мариам. Калакәйт дызхысхьоу иҕоурых зегь
агәаларшәара уадафуп, саалаган акы ианыстцеит. Абар уи-
гы: «Калакәйт ашәикка, уцсын, уфызкматаза абра уҳамцоуп.
Жәлары-еикәара еизеит, ушыпсытцәҕьаз агәра ргарц. Аиа-
шазы, ас иаахәытцырҕьаны ацсцәаха дусасып хәа хгәы иаа-
нагомызт.

Уажәы уеизыхха анышә унаҕаны, хлатәаны афьжәра
халагоит. Уцсы згоз афь мыжда... Хәфцарақәа рыпсы шцар-
шьа ухәар иауазеи. Хәахҕтап аха, хәахҕтап аха, иуцскимҕтаны
ишужәуаз еицштәҕьа. Алиас ихәатцыс гычны иануфоз
угәалашәоу. Калакәйт? Арахь уцсылманшәагьы укамзи. Аха
зегьы уцәеилаганы уҕан уара ахәаша. Ахәажьы, акәтыж
ухәа цәгьала бзиа иубагәышьон.

Хәыртыжә ицсыжраҕынтә уееигратцаны, ушьапы узы-
қәымгыло ушаауаз, уахьылкахаз уцәт. Ушыцәаз уагьцсит.

гьанат шьапыла уцеит, избанзар, уажәыгы ижәны уцәоу
ѳушьоит. гьаханым аума, ѳьанат аума ухы ахьдырхо хаз-
дыруам, аха арыжәтә рацәаны иахыѳкоу анцәа уишьтааит,
рыцха». Уаха сьдырфөит, иара аригьы садмырцхьейт... Ацсы
ишихцәажәатәу уздырзом, рхәеит.

«Аҳалал» зтиуаз сырзызырфөуан. «Унарцә бзиахааит,
Калакәйт рыцха. Ууаф разын, ууафь қьиан, учеиѳьыкауафын,
уахьынзақаз ауаа рзы уҕан. (Ус гәыцқьара уоуааит. Амала
ачеиѳьыка атәы иашоуп. Иахьибоз иезааишьылон). Абар,
жәлары-еикәара еизаны, ацыхәтәантәи хәицырцтра рцәы-
хьанҕтаны, илағьырзырқәақәо иѳьабоит. (Рылақәа апырпыл

хыршыларггы лағырзык аауам, амц шҗеихәо.) Цыаханым итыпҗааит Аҗсҗәаха! Уаха иигашаз уафы димбазози. (Уажәраанза Аҗсҗәаха дабатәахыз хәа ауп уи иаанаго).

Ухраҗ бзиахааит! Аамҗала уахь саннеиуа Анҗәа хайқәи-мыршәааит... Анҗәа, Анҗәа хайқәршә... хайқәи-мыршә...

Абас ауп «ахалал» шҗитәу. Сара, апап иибаз иҗшьеит хәа издыруаз сҗәоит хәа, салагеит, ус ируазма.

Жәлары-еиқәара иғәғәтәҗкыаны Калакәйт ргәы далдырсит, ашьаҗа аҗаҗа.

ҖАУА ИЦӘЫРЫЗГАДА АПА?!

– Даҗеа җбаҗа уедра азы ахатәатәуп абри ақәаб. Уи знапы иану Камшьышь уакәзар... Қоҗ, алҗа хашәыргеит, шәа-наҗьалбеит, амҗа җеитышәхар, икыдыбгоит, икыдыбгааит иахьа амш, Камшьышь иуахауоу исхәо?

– Исахауеит, ихәала акәацқәа реихабы Ахмат, ихәала. Абра даҗеа җәыцак зжәыроуп аҗхашьара саднакылеит... иаарҗши ураа җәыцак...

– Ажәха анҗәа ишәимҗааит, шәышгылаз шәеашәҗеитеи, нас иҗкашәҗараны иҗоузеи?! Ари чароума, ураа, җсхәроупеи, шәабаҗоу рхәо шәынҗәааит. Асасҗәа ааира иалагеит, арахь рхәы җахамҗазаҗт. Арашхәаа ақыҗа амат руам, рхәо иҗкашәымҗан. Афырхәа уҗа уарггы аҗеҗь аҗны, җбаҗа уедра ахоуҗәароуп учуан, – ахылҗа-җсылҗеи аҗәаакыреи зҗаҗыз ананыра дныҗалт Ахмат. – Агәатҗәа алахь шәоуааите, ашьха аҗҗа ишахапапо еиҗш, шәадыҗсыланы шәышҗадгылоу. Иаабәк акәзар, ачараҗны акәымзи агәатҗәа ахьырзуаз...

– Иухәоггы уаха назҗахым ауп, аха Бадис иаб Цыыгрыҗ рыҗҗа ураа иаха дуҗьабарҗамзар, абри наухәлоуҗәар, уеилабаа-еилаҗсы уҗоуп, ахьҗаггы ааугәылнаҗап, Цыыгрыҗ дааиаанза умнеиааит. Уи иаҗара шнугуа удыруандаз, ашәа акаҗхәа ихәо абра ухы ыҗаргыланы укәашагәышьон, – ихәан, аҗи аҗьыкаҗәатҗәеи еиларшьышы зхьырҗәызыз аҗеитҗәа ахы лҗеикит җатлыкак. Қылт-қылт хәа абжеихара

ааҕаитцеит Даҕа. Акакаҕ хылоушэа, ихымлошэа акы иаҕ-
кэан иара. Ахмат икыышэ аақәацқәацан, Ыыгрыц дааи-
гәалаиршэашэа акы наихәақәан, агәатцәа зны, атәы иаха-
рыцх икәыз аишэа ҕы инадкыланы инхитәалашэа иун,
илтаирпкеит. Аҕыыкәатцәеи асызбали аларчачаны инеи-
дыркыз агәатцәа икыышэ ааркәамкәамит.

– Уи мацк уааикәнакып, нас акы аабахп, – ихәеит Даҕа,
ақәабшәыра аҕштәы аазхәахьаз иҗраҳәа-мпахышыы инапқәа
нақәырцәашо. Абыста чуанқәа, акәац чуанқәа ухәа ананыра
ду итаҕылаз ирыцартцоз амҕы цәаакын азы, алҕа мбатәын
иҕанатцоз, еаҕраҕагалантәи ақәа каамет ҕанатцон.

– Уажәыҕы аҕыжәра уаҕума, уара Камшыышь, азҕа
ужәааите! Узы шитеи, уедрақәак нахатәа хәа уасымхәа-
зи! – зҕаца ҕыаҕы аҕы алыхәхәо атәца зҕыцакыз Кам-
шыышь иахь ибжыы наиргахт Ахмат.

– Ааи, ааи, ари быжьбоуп, стәаанза уаҕа акы агыама збом.
Сара саб иҗсхәраан Бадис дтәаанза жәеиза тәыца аҕы
ижәит, ахпыҕ аламцакәа, сара уи сынамыс иатцанакуам...

– Аллах, Аллах... унамыс ухәеит хәа акы агыама убом... –
Камшыышь ҕ-уедрак аашыҕихын, дзазо ананыра дныцтыцын,
ахәынцәа днаха-нахеит. Изшыапыкдаарак ихәатәы ханамцәо-
шәа, ибыруашәа ишишытаз, аҕыза инаишыкклахәит.

Иуедрақәархаха-чахо, хьар-чархәа, наҕ-аакишыкыз, имыр-
уадаҕәаакәа ҕыцха ахәынцәа-қашь днылагәыгәт. Даақәац-
мацан, иеынеитцыхны «хәыда-цсада», иҕәымшәышәза иҕып
ааникылт.

Игалошқәеи иуедрақәеи измыртәит, аха уеизҕы иааҕә-
нумшәартә иоуит ахәынцәа. Аҗсхәра ашыкь бжыы гаратцас
дарцысуашәа игәы иабон, алажәқәа реишыбжыы – чарашәан
иара изы, уа ахәынцәа дылажыын.

– Ани ашәикка дызкыртоу дышәкы, итәы иоут, – ибжыы
аагеит Камшыышь иеицш абаҕлыка ирзадымгоз Ладҕы. Азәы
итәы, азәы ихәароуп.

Ақәабқәа ирыкәшаны игылаз аматцуцәа рҕыраҳәа цәа-
шыкәа рыла рылаҕырзқәа рбо рҕынеитцыхны рызхара ихыч-
чит.

– Саанза арт ауедрақәа шәаархылақш, ҫьаргы имцаа-ит, – ихәан, днеигәа-ааигәан, дҫытцыззашәа иун, ашьапа ду аган, алашьцара шықаз иенатаны, дхәылашьшьны, аҫныка ихы ирхеит Камшьышь. Дзаманахәха иҫаацәа дрызнеит.

Ананырақны акәац азы ағәқәа иқәыртцаз, ақантаруаз еицш еиврыцх абаҫлыкақәа цәашь-цәашьза иқәгылан. Аҫи аҫыкацәатәеи еиларшьшьы, чанах гәаҫа дук ианыжьлан. Амаҫуцәа ахапапан.

Адыжә хәа лак авардым анкыдыржәалак, артәаахәа ихәхәаны, ахәынцәа тхәаны аатра инавалон, минутк мҫы-цкәа аҫызцәеи иарей ананыра иаакәшаны, иҫабг-ҫабгза иаагылон, ма быста чуанк рхы лтаркуан.

– Амш хмоуит, аха ауаа хауит. Агәырқьхәа ааира иаҫуп. Ари акы лҫақьашы уара! – ихәан, иатцәца хәашь Лад ина-имҫеикит Басиат.

– Ҫу, уаткоу уҫсы зго!

– Аҫы еимгәахьшәашәа иаызуеи, иааг ауатка! Ауатка аҫшра змашәа иқаз акы лҫеирыпкеит. Ҫыгырыц рыцха инарцә иазкны. Зегь Ҫыгырыц ихьзалоуп изыкоу уаха ара. Ҫыгырыц рыцха, закәытә ҫьабааузеи идырбало. Ауаҫы изы ауаҫы иҫеимшьуеи...

Иааиуан ауацәа, атынхацәа, агәакьацәа, ауа-иуа касыжә-мака, изахәаз зегы ааиуан. Агәарҫи ашьаҫеи ирзымкуаз, аца, акәытцара ухәа рыцәка иҫагылан. Нас тагалантәи аҫша-цәцәы анырзымычхалак еилабаа-еилаҫсы акәац ахьыжәуаз, абыста ахьыруаз амаҫуцәа инрыдгылон.

Ҫьоуку амца ахаара рқьышә иқәдырцхон, цәыцақәакгы гәатәала ихзырҫоз дубарын.

– Ахы, атәара, атәара, атәарахы! – азәы дгәамҫзаны абгыз еицш дрылакааит.

– Хәбатәо уара, макьана абыстақәа анахамҫазацтеи! Махты амыстхәагақәа уаарыхи, ашәи-қашышәа хашҫеилаха анцәа инирцәааите, – ихәан Басиат днықәсны хпыҫк аақәихын, ахьта «ааигәылнацаразы» индәықәйтҫеит, ирыц-хәхәа иқәыршәыз рыцха хәычык асызбал хәашь инзаак-

шалашәә, уахь ишпеиқәымшәәри хәә инашьтәеитцеит. Махты имстхәагақәә руак лаимпытшәән, амца илычәхәәхаит.

– Уи удафым, амцеи ахәеи хәынгазам. Ана зык ин-заашь. Шәышгылоу шәеашәтәоитеи – халалс изоуша, – ихәеит Ба-сиат, атәца акы лтатәо, – цюукуы цырны амзахь ихалоит, цюукуы адгьыл атцахь иҕоу аҗсцәә рхәы хәәфуп. Абыста чуан дуқәә неимақы-ааимакуа, инышьтырхәәза-аашьтырхәәзо ашьаңа инхәытцаргалт. Нас ишахтахыз агәы хәқәыпшит рхәошәә, чанах-мхаңла иаакәшәаз зегьы абыста карппы, антцара иалагеит. Ихзакә-хзакәза, уавыхәхәом ихарапаны иқәрыжьюаз абыста фәхрақәә. Тәцкәым бзиақ иақароуп рыбга шшарақәә «ирықәтәоу» аңыкацәатцәәқәә.

– Атәарахьы, атәарахьы, шәеиха! – игон бжык. Аңшәма Бадис днаваргалон: «Абри цәымзак ахәы» хәә иңыба акы нтарңыгәон. «Иатәхзам ауадаф ухы залоудеи, абзиаразы сухьзааит», – дынцәытцагыланы илаңш нархигон. «Уаб ах-цәықәысса иаан 30 сшәеит, уара 20 роуп иаауга, дук хара имшьтыкәә унаихьзааит!»

«Абра цәымзак ахә, Цыгрыц изы ицегь сьлшаргыы изсылшазеи ахьзымызт, дад, 50 маат ыҕоуп, – «Кох, 50 маат Патыхә ишәазар акы иазхәоуп», – инапы ианиңыгәәлаз днахьахәын дахәәпшит. Ача рацәә зкхьоу ахьшь ажәәқәә реиңш, еилахаа 5 маатк. «Иабеиңшааи, сукәыхшоуп, «иҕықәихтеи», ус иара дымсааит, жәйтә қарала иңхьазеит ауп!»

Аңьарашьаңаытдыртәәаит. Амаңуцәәапылхәтилагьежьюеит. Ахәыцқәә ранацәә ркалтқәә ирхьынхәлоуп рқьышәқәә атәынтәлағь еиңш ихьшәәа-хьшәәаза. Апырфәхәә ачашәқәә инрыцхауа. Иқәжью афатә ахыләа-псыләа нақәтцас ашьаңа итачын, алашарақәә такәы инахан, аарла цитцу қарцоит.

– Абыста ахьагу гәашәт, амарңыа, абыста!

Абыста рхәеит хәә афәхрақәә рфыгхара алуқәә ирақароуп, уқәсны узырхыңазом.

– Шәәаңши, ани ала атыхәә ашьтарены акәәц афытцарзза ишаго!

– Хәи, ирдханы иатәзар акәгәышьан, ари ахьтаха иазеи-цәахар қалоит.

– Алаф алухуеит. Иахтахы-иахтахым ари зеггы хҕны ине-иуеит. Ас мша-мыта ачыс хазныкээр хтаххазом ускан. Уабггы уажэы дзеицшроу ала, дук хара имышьтыкэа хааилаирпшыр калоит... Шыри, аиныхра кэыд умхэалози, уиггы узхара уфап...

– Саб макыана дыгэгэоуп, уи итэы зхэоз пытфык иапхьака идэыкэитдахьейт, уикэати...

Итэоуп ауаа гэата-бгата, ркыафкэа чыгэ-чыгэза икарцахьейт, рпатакэа дырхэуеит. Амацуцаа ракэзар, игаз-еазуа, итэоу инархаха-аархахауа, рбатлыкакэа рымптыдышшалап, азэы ихы апашра акэыд ыкэыртэалап. Ус, ашьхытэ ангыло еицш, ауухэа еилаз апсхэрауаа рбжыкэа нкаба-аакабо, хатгэынк акны еицш иаатынчрахеит. Азэызатэык ачалт дацахазшэа, дкыыртыцуа ашьаца аханы ибжыы гон.

– Уажэраанза дабаказ иара?

– Акы днахэозаарын, изхара анижэ ипсцаа игэаламшэеи.

– Мацк шэаазырфы, схэейт, мацк, ажэлар саашэыкэыхшоуп! Апшэмацаа иртахуп, саашэыкэыхшеит, абра итэоу хэсеи хацэеи шэеаидырхаланы, шэымццакзакэа, шэкыафкэа нагарта амамкэа, ичыгэза икашэттарц. Уи апшэмацаа реихагы шэара шэоуп иззеигыу, уи шэаргы ижэдыруеит, саашэыкэыхшеит. Цыгрыц рыцха дааиаанза шэымнеиааит, иахрат бзиахааит. Цынап гылартас, тэартас, иартас Анцаа ииптааит. Уи шыта иаххэейт хэа иазаауеи, арахь иргэежыра атэы уадаоуп...

Абриггы ихэейт, нас даахэыц-хэыцын, днеикэыкыашан, днытха дцеит. Агзаа ааилдыргеит изызырфуазгы. Итээз, аиашазы, ак игырмажыт Цыгрыц рыцха. Азэы скэашоит хэа далаган ирымуит, ашьапакны ахэынтэа баапсын, дкахар ауан... Азэы итапанча тиган, аха дыдырхысит, акыта ршыаца шпакылуцао рхэан.

Аамта пытк цахьан. Ашьапакны гэыпфык рыда игылакэахьан, ишзахэоз рыфныкакэа рахь ихэазон зшыамхы инаназ. Абыстакэа бжамеамны инхаз акэабкэа иртаваны, ифеыцаауаз амцакэа ирхагылан. Апша тэтэы асуан... Ана-

нырағы акәац иахылаңшыз, иаанхаз икалаң абжа акәац инапкәа акәыршаны, даваианы, ашақә дасу дыцәан, иара изы кәыркәан.

Ибақья-бақьяза, алақәа рыла ахытоу умбо ахәынцәкаш иаганы, икалышь-малышыа, акалаң рхқәа нҕакны ифшышон, пату змоу акәац жыхәҕақәа алпшааны, ирбзо, инадтәалон.

Аңх даара ичыхын... Имцацыт ахәсақәа, рартмақкәа дыртәуан чысла.

– Уа ари гәыргъароуп, уа уаридари, уара-ри-ра! – акафхәа еидхалаз рахытә азәы ачарашәа аацәыригеит. Агәың излалшоз ала ирхааны аргызра иалагеит. Хәса-хацәа имцацкәа хәа азәрыказар уахы еихеит. Даргыы уамак шрымпыцкәаз рдырузар акәхап, азныказы, ацаблыкы ацәкья иакыз еиңш, иаашхазхеит. Нас еихеит, еигәеит аишәа ахыцрахы – абна-ларахы.

– Хауа ицәырызгада апа, хазшыыда хәа азәи-азәи еиз-цаауан.

Азәы аишәа ихы ыкәңаны, дҕашыфкза дыцәан, рнацәа икәыркуан, иара ицыргарц акәхап. Иара драхатын...

ҕаацәарак еикәазаазаз ҕыгырыц анышә хышәашәа дамадан. Ифызцәа аңсы хышәашәақәа ашыаңа аңақа қыаф руан.

Аңша цәңәы асуан адәахыы. Сынтәа азынра цәгыахар калап...

АГӘЫРҒАРА НАҒЗАНЫ ИШӘЫМАЗААИТ, АХА...

Еибыхәаны иказу сыздыруам, аха ари аены зегы хаицыҕаркит, тахак хартом. Аусура аҕынтә «пригласительник» сыманы хгәарң санаатала, аоны икоу лылахы еикәырпата дааспылеит. Икалеишь, анаңалбеит, цсроума, бзароума.

– Абар, уст. Даргыы уаргыы ағыгә-сыгәхәа шәыхқәа неи-нышәкьяаит, – лхәан, илкыз «ф-пригласительник» ыршәны иаасгәыдлыңсалеит. Атазхәа снарымцасын иааныскылеит. Сара искыз нарыцыстан, «х-пригласительник» кәаңза

иаарылдит. Снарыхәаңшит. Аңаңхькәа еихырсны, хыи разныла ихырчаны азәи икуп, аңамада иакәхап. Инаәс пхәизба, ссирк ашәткәа дрыгәтылак, акыр-кыр дыччо, ардызба шьахәк дихәаңшеит. Хәи, ллейшәа шңабзиоу... Шьыри...

Ари аәны икоу акгы дазыразым акәымзар, излаугәа-мыңхарызеи арң «пригласительниқәа».

Аиеи. Уи усоуп. Хәра хәәны иаакало усгыи зегыи сара соуп изхароу. Агәамтра дафуп ари, са сзы, амарңыа «апригласительниқәа» сзаашәишьт хәа расхәазшәа. Абыржә иааиуа амәиша хыңыара ачара руеит. Агәыргъара, ахәмарра, аччара нагзаны ираңәашьазааит! Уи мап ххәома. Аха дарбақәан ыңыа ахәса аазго? Ари лыңкар? Мап. Сара сыңкар? Мап. Нас изустңәада ркәакәылах абакоу рхәо инңәааит! Амала, егыи азәк даадыруеит, уи Кәымпыр иоуп. Иара цыңх хчара аан иаххәан, аха дзақәымшәеит, уи аамңаз азлагарахь дыңкан рхәоу сыздыруам. Абас ари «акәымшәишәи» сарей ханкахәицуа, «хпригласительниқәа» ирзааура хзымдыруа, инархәи-аархәуа хашрыхәаңшуаз, еырххыла хгәашә азәи даадыххылан, «аңшәма укоума» хәа ибжыи фәацаза иааиргеит.

– Хәи! Аңшәмацәа хәкамкәа иаауеи! – ачалт саатцырхыизшәа сеитцакы-еитцакуа снейңылеит.

– Агәыргъара, ахәмарра, аччаразы шәгәарң ауаа талалааит. Абыржә амәиша иааиуа Кәынтышә-иңа Дамакья пхәыс дааигоит. Шәнеир тәиыцақәак жәжәып, чаракәацк шәнаңцап, харшәкгыи...

– ...Нахшәап.

– Аиеи!

– Иабааго иара?

– Закәызеи?

– Ахаршә хәа узфү!

– Аа, уи шәара ижәдырп, сара усс исымеи. Аңчаражәхәаәд дшьым, дкым.

– Дызуоста уара, Дамакья хәа узфү?

– Исымхәеи, Кәынтышә-иңа иоуп хәа, маңк ихы аадамакьяшәа, еснагь икыишә тырқәаңәааны, аңкырт хәа дкажьцәо, аңаңын ләа ихыббы, амәадуқәа дрыбжьоуп.

– Кәынтышә хәа узғу дызустада?

– Кәынтышә иаб зыңсаҫа бзиахаша, Хабыць Андырба иакәын. Уахаазәырзтаарашәймоума? «Апригласительниқәа» арымзаа сымоуп, сцароуп. Ас зегьы Дамақьа дзусто рахәо сдәықалар, ари ашықәс акәым, ҫаангы сзахьзом. Шәықаз.

– Уара сызцом, сызцом уара, Дамақьа хәа узғу иахь. Дсу-ам, дыстынхам, зынзак хаибаздырзом, хаибамбааит иаргыы харгыы.

– Амин! Ацгәы еикәатҫәа шәыбжягыжьяауа ишәыбжя-лааит, аҫахызар. Абас абзиабарақәа рзын шәгәараҫа ауаа мҫахыҫлааит!

Иҫы ишьхәа наирбеит.

«Мгәак сара исымоуп, даҫа х-мгәак ауаара хәа иаашь-тыхны, кәрышькәак ааҫсахны срылаларыма? Мамзар!..»

– Агәырғьара нагзаны ишәымазааит, аха... шәыздыруа роуп ачаразы изашәхәалаша, насгыы еикәышәмыршәалан аҫхәарақәа.

Шәдинаныс, зныкыр ас азәыр шәакәшәахьюу?

СЫЗГАЛАК АКЫ САГАНДАЗ...

ҫакәына ланхәа рыҫха дыңсны дығәагәышьан. Ауаа еила-уаҫыруа, ақәйд, ачанах, арҫәы, аҫы ухәа иаабаҫ ирҫын.

ҫакәына еимгеимҫарак ләақәыршәаны, кәаҫрак дныкҫа-ланы, аҫзамҫ ахь лхы рханы аиҫаркәақәа афара даҫын, ахарҫәы лҫатата.

– Унан, сыңсында, аиҫыркәақәа шҫабфо, арахь банхәа... – лхәан, дналыдгылеит агәыла ҫхәыс.

– Быскәатҫгәышьа, сызгалак нақ акы сагандаз хәа сыкоуп, – налаҫалкит ҫакәына лгәыла.

САБ ИҫАРА САҫСАХЕИТ

Ачара-кәаҫ сыңсықәра ауп сара. Бзиа избоит ачарақәа. Егьа лассы-лассы иқалозаргыы сҫахуп. Баша крыфарҫак ақны,

ма егресторанзааит аҕахызаргыы, ус ҕамала крузыфом ачара аҕны еиҕш. Аресторан чысқәа сҕы ааҕырцәазеит.

Аҕылгыды, ма ажәфашәаҕыа, аватцыс акәзааит, ашша рыкәчапаны, ахылҕа-цылҕа рыхкьо, уахәызба ааҕыганы еиҕырссо, уҕаркы иаакылзхыша аҕы лашьтацо...

Лассы-лассы срыкәшәалоит ачарақәа. Урт сара замана-лацәҕыа издыруеит изыцсоу. Зны ирутоит, ирутоит, ирутоит, ацара. Нас? Нас зегы ааидкыланы еиқәырчақәа уаҕхыа иаакәырцоит. Нас – ирутахуеит, ирутахуеит еиҕа, аха уи хыаагатәым, нас иумырхынхәыхуеи.

Ауаа зегы еиҕшым. Иҕоуп уи аҕара уаф илапш иҕамшәо ауаа, аха иҕоуп унеишь-уааишь хәа зархәогыы, шәтахызаргыы шәҕы иалс, шәтахызаргыы шәҕы иахәа, абри аҕыхәтәантәи исхәаз «акатегориа» ауп сара сызтазкуа.

Уажәы сөыза Котики сареи хәакоуп хәыза Толик ича-раҕны. Иззакәу сыздыруам, аха Котик ҕажәа маат роуп харшәс ираҕәеишьа, сара – 100 маатк. Еҕыа узалатонда ихынхәны имаауеи. Абри изеилкаауам Котик. «Заб цсаҕа шкәакәа ицсахаз уара уоуп», рхәеит ахаршә ылхыҕцәа. Ғажәа шықәса наҕыак аҕы зауад иахагылаз саб рыцхаҕыы дыргәаладыршәеит.

Адырҕаҕены, иаажәыз иҕырхагахазар акәхап, аусура дагхеит Котика, арахь ахәыцқәа, хартцаҕы данбаауеи хәа, ицшны итәоуп...

Саргыы схы мыжда тҕәацуан, шыжь шаанза аресторан ахь усура сымцар ҕамло сауҕахыз, схатыцуаф дыҕоуп, сәаашьтаскит. Ас заб ицара «иацсахаз» иусура дагхаргыы зыҕамло хәа иудыруеи?!

АҒӘЫҒАТЦАРА УАМАК АҒАХЗАМ

Мамсыр мацура хпыҕк иман. Амацура хпыҕ ахәара ма-риоуп, аха аиура ус еҕымаариам. Уи аиура зны-зын-лаҕы ахшыҕ адаҕы иаҕахқәоу: ...абҕа... зегь хәшәмырхәан, шәар-гыы ижәдыруеит.

Аматцура хпыѣ змоу ипату, иахаѣыр хазуп, унеишь-уааишь хэа зархэо дреиуоуп. Убри аҕынтэ игэы иабарызеи, игэы иахэара икастцарызеи хэа указароуп. Убас ауп Кэантрагы дшыҕоу.

Кэантра, уи Мамсыр иҕны аус иуеит. Зны Мамсыргыы иаргыы чарак ахынтэи иаауан. Ишаҕу еиґш, Мамсыр аґхья дгылан, Кэантра дкэаруа дишьтан. Арыжэтэ мыжда иҕанатцоу, мамзаргыы иахьҕытцэыраз иахароу хаздыруам, аха Мамсыр ишьапқэа нықэшьқьраан, уаха иеааизнымкылазакэа днышьтасит. Аха ашьтасха имтэзакэа Кэантра дшышьтцааит. Нас дшаҕь-шаҕьяуа иеихабы дааивахеит. Ишьапы ықэиршьқьрааит, ықэиршьқьрааит, аха дкахауам. Инаѡс ладарашэа иҕан, убра иеықэиршьқьрааит Кэантра, дагыцеит дкаууа лахьхьынза. Удаѡк имыхьт, еиґыршьит иґтцэаз иарма нап.

Аихаб игэыҕатцара уамак атахзам. Уи моу Хакэыцэ иґа Цышэ данабрагы, иахаѣыр азы иматцуѡгыы дабрагыуан рхэоит. Кэантрагыы уамак ҕаимтцеит.

АФНЫ ИКОУ ДЫМСИТ...

Акраатцуан Мамсыр иґынха Гэаҕья димбеижьтэи. Хэыл-ґазык инықэыршэны дизцеит уи дахьынхоз ақыґаҕны, ґынч иеынеитцыхны тцэыцақэак ижэырц.

– Бзиала уаабейт хэа инапы рґаца дигылеит аґшэма Гэаҕья.

ґыттрак ашьтахь ишақэнагаз аишэа рхианы итэан асаси аґшэмеи. Аѡы ґхеи-ґхеиуа иқэгылан, аха Мамсыр аѡы кылкааны хэаґшыртас икит.

– Удинаныс, Гэаҕья, абри закэытэ ѡушоухэара, – аґшэма днеиґаґшит Мамсыр.

– Афны иҕоу илымаѡоуп ишѡыцқьоу! – дқэит аґшэма.

– Хаи, сушьит, хаи, ашэақь сгэыдутцеит, – ауазырра да-лагеит асас.

– Ыы, иҕалеи?

Абар иахъа уи сахъынхо еилкааны ауафы дысзааишьтит. «Суацэа, сөызцэа рацъа угылоуп, абри аамтазы сыцкъэын пцэыс дааигойт, ачара зуеит, усзааи», – хэа.

Изулак дысгэаласыршэеит.

– Агэыргъара, аччара, ахэмарра, акэашара, афра, ацара еснагъ анцэа изааигалааит! Даара акы еипшымкэа сгэы азнархаит. Ариабжьарак слапықэшэақэаггы, сгэы иахэашаз акы шысдырбоз ғашьомызт, – схэеит.

Исазхэаз дласғааңшы-ғасғааңшын, «угэы иахэоу-иамы-хэоу уи са исусым» ихэошэа, агэашэ дынтызаа дцеит.

Сара уа снеиаанза Мыта ачара имуазар акыр цып. «Мышкызны цъара дызбар ғ-чақэак ауараш исыржэып», – схэан, ағнықа саагъежыит.

Иснитаз ауафы игэра имгозу сеидру, илақэырццакны «апригласительни» сзааишьтит «счара уанақэымшэа акгы сызмыреет» зхэоз. Итэхызарггы ашаха ныхшыны иекнеихааит, сцазом. Амала, амилицционер дааишьтгэышьяр, иқасцари акэымзар...

АПОМИДОР ШААЗАТӘУ

Апомидор апатырцъан қацшьза, ибылғаза, азы хьшэашэа илатцакны инархьырша-аархьыршо, ирықэтатоу ахэшэмыхэшэқэа лрықэхэаны, икеи-кеиуа иузэзэоит. Нас, еилыцхаауа акалашэақэа иқалоит дара.

Уажэы апомидор кэазқэа, азы цэыкэбар цқьақэа пыкэпыкэза, ирықэғаа ирықэтэоуп. Нас ицқьоу, ачанах зытшыу саан дук илануцдоит. Хэызба царыла, урт апомидорқэа са са еиқырссаны инеивоуцдоит. Ақсуа пырпыл цақэа кэрыцэ-кэрыцэза, аңыш, аңымшыы, анаша ухэа ааихырққаны, илеилоуцдоит. Азарақьахэшаумазармацқнарылаурхэхэарггы – азамана, нас – асметана.

Асалат хэоуп. Унахэаңшуеит, убз уқышэ иаакэушыуеит. Нас? Нас закэыхи, ғызак дупыхьашэозар даашьтыхны шэшьырак шэйтцашьшь шэныцатэаны, хпық-хпық лужь-

ны, шәычкыпқәа ырмацәысуа шәналагоит. Халалс анцәа ишәйтәаит!!

Аха, упомидор ас уеишәафкны иноугаанза иахьа изхысуа «апроцедурақәа» роуп аус злоу.

Ажәа ахы умхәакәа атыхәа узхәом рхәоит. Ажәытәани иахьеи уи шыраазо еиҫахарцшып.

Ажәытәуаа даара иаашьацәан. Урт цьара дгьылк: аабгьаҫны апомидор еиҫахатә аныҫадыркыакыалак, знык ианыд-рашәоз убарын, ма уаҫа иаахәны иазхьамцшуазгьы дыҫан. Убри азакәхап шыаҫак аҫны хәба-ааба рыда помидор зҫам-лоз. Дара уртгьы, ихагахар, аky цәахаҫак изеиҫахомызт. Избанзар, еиҫаххәахуеит, урт ирхәышәтәуамызт, ҫынҫтә-хынҫтә идрашәомызт, агроцҫарақәа ирдыргәышьоз – иҫарадан, уи азмырхакәа – иаашьацәан.

Уажәы? Уажәы ажәоан аецәа кыдырҫауеит. Иаашьазом, иҫарауаауп, хшыҫла аус руеит.

Халагап иахьа «цивилизациала» апомидор шаазатәу атәы. Анышәи, ауаци, аторфи цқьа еилырхны, бжьынҫтә асетка икылухуеит. Ахәа еиҫш игәзза ианааҫалалак, асуперфосфати аселитреи леилажьны ҫыц сеткала иухәуеит. Нас, заанатц арҫазақәа зылданы иурмазеиз анышә аминералтә рцәыгақәа лҫажьны еилаурҫынтуеит, агроцҫара ишахәо еиҫшҫәыҫьа. Шьҫа, аиҫахатә хәцәахьы илыҫаршьшьны, ршьапқәа еыгә-еыгәза анышә ларыдыхәхәало уаархысуеит. Аполиванкала меигзарахда азы рыҫоуҫәоит. Уи даарак ихьшәашәамзароуп, егьҫаамзароуп. ҫааныбзеила унеиааит!

Уаарҫеиҫшуеит мчыбжык аҫара. Нас, уааины, уааагыланы уарма бла атқар ала унхыҫшылоит. Ахәацмышәацқәа ирцәынхаз ҫышьшьааны иурашәоит, иухәшәтәуеит цырмақьала. Ашьҫахь умаашьызақәа амачавинеи акәытуаци еиларшьшьны, анышәгьы цыҫк налаҫсаны, агроцҫара ишахәо инақәыршәатқьаны, ичыгә-чыгәза, ршьапқәа иаарыкәырша-рыкәыршаны иҫоухәхәоит. Уажәтәиала азы аҫахзам. Угәы рҫынчны ухыҫтит. Упомидорқәа бзиахоит, қьафура уауеит.

Уаахагылоит мчыбжьыкка антцлак. Уаргъа бла атцкар ала унхыпшылоит. Ацэымсарпылкъа аашьазом – аплан-таж катцоуп. Урт ирцэынхаз итырхэацааны иурашэоит, иухэышэтэуеит иблу кыырла. Нас ишшапа-шшапаза ахақеа арсны, имрххацэакэа, агропқара ишахэо инақэыршэатцэкьаны шашэала ирыдфеоухэа-лоит. Уцоит, упомидорқеа, бзиахоит, қыафура уауеит.

Уаахагылоит мчабжьыкка антцлак. Агропқара ишахэо инақэыршэаны ублақеа абласаркыа еикэатцэакэа атаны унхыпшылоит. Анцэа – ишихэара! Ашхқеа ирцэынхаз упомидорқеа быбышза ашэтрахь рхы дырхеит. Уаацсара баша изуам-тэа. Шьта уусқеа даарак ишшэартам.

Аура-зоуроу хэбака-фбака цэахэа катцаны, атцэанқеа ирхаркыакьаны иалаургылоит. Ицэгьам урт ацэахақеа ашлиапақеа рхаргыланы, агалстукқеагы рхазар. Нас абағырқеа даарак изачычазом. Урт амыждақеа апомидор ашэт даеа чыск иналартцом.

Хымш-пшыымш ркынза абағырқеа уахь упомидорқеа рааигэара инеизом. Аха нас еишьцылоит уцэахақеаеи дарей. Даеа пшыымш-хэымш иузыхьчар, ратцкыс уаиааит. Упамидор бзиахоит, қыафура уауеит.

Икэататэуи уи азы? Аус ахьууа – «за своі счзт» пшыымш аарымхны, упомидорқеа рааигэара қыала хэычык катцоит. Ацэахақеа ирыларгыланы иумоу ашашэакэа нарыбжьданы, уқьала инадфеахэаланы унытцатэоит. Абағырқеа шаакылслак еипш, «гэаранла» ушашэакэа урыхалоит. Ускан ацэахақеа акакала ихырхэо иалагоит. Умацъаражэгы уааигэара иказааит. Зынза пхашьарак зылақеа ихым, намыс змазам абағырқеа ыкоуп. Ианырмузалак агэыз аарылыргала. Акафхэа атрышэ уасла.

Абас пшыымш-хэымш ианузыхьча ушэтқеа гэылтцуеит, апомидор гэлымтцэах фалоит. Уаргы угэы ртынчны усура уцоит. Упомидорқеа бзиахоит, қыафура уоуеит.

Уааит мчыбжьык ашьтахь. Уф-блак гьагыбаза ихтны унхыпшылоит. Апомидор акэымпылқеа ифалаз тацаца-маца-чашэа, абгьқеа ракэзар еиллаауа иалагеит. Угэы, умышьтын,

уащы дызқәымшәо акгыы ы́кам. Инықәыршәны абжьаратә агроном и́кны уцеит. Уи иуеихәеит, хымқада, «цинебала» ишыхәышәтәтәу. Иухәышәтәит. Иамыхәеит. Угәы каумыжын, ухатцами абааҕс! Инықәыршәны аграном хада и́кны уцеит. Уи иуиҕеит ахәышәтәышыа арецептқәа. Иухәшәтәуеит «ацинеба», «асуперфосфатнеба», «азғанеба», «атыркынеба», «алаапкнеба», «амачарабнеба», рыла.

(Дара зегыы ҕсуа хыызқәоуп «ба» ала интәоит).

Иухәшәтәит. Иахәом. Аилқаара ишаҕыц иаҕуп. Уарма бла ҕырҕыруеит, уҕымшь у́кәнакьоит. Умшәан абааҕс, Анцәа акы ихәахьеит. Аҕсса укәаруа, а́кәыдырҕаө Кәакәа лахь уцоит. И́коуцоит иуалхәақәаз. Упомидор азааигәара угәашә а́кны на́к-аа́к икнауҕауеит аҕеыхбафқәа өба... «Ахьаца казҕаз, аҕьяжә-зражәыз, абынеахәыс матиказтәыз алапш ауп» хәа алапштәхәа коуцоит, аха...

Иамыхәеит. Шьаҕанкыла ақәзаара иалагеит. Нас улеизкәаҕыны улатәоит. Тыгә-тыгәхәа унацәкьарақәа ушьамхы икәукшоит, инхәытқакшәаушәышәуа утәоуп. «Узыршәышәуеи, уара, аҕсцәа уркыма?» – хәа азәыр уқәҕитүазар: «уакәшәар иудырп!» – хәа иоухәоит.

Нас угәатқанза уаакәыпсичханы, интырхәыцааны аҕаҕын уаханы, уаҕылоит. Ухәаа азааигәара, абас аршьынбжак иазынапшуа итәулань, аҕбаара өынқажәи быжьба сантиметыр наҕаны, анышә ужуеит. Иаанхаз упомидор ашьаҕақәа пшьшьала, напы иамыршьыкәа иаатхны, инаганы иужыз ажра илтоужьуеит. Агропқара ишахәо инакәыршәаны жәибжь литра агаз ларықәҕәаны, улахь-уҕымшь аазатәны амца ауужьуеит. Цқьа ибылны ианеикәтәалак, уа итұхыз анышә лтажыны, бзиа икәаханы, еипшьырхаа иаауртәуеит.

Нас уҕеи-унапи бзианы изәзәаны, уеааитакны, удәықәлоит амшын ахь. Агропқара ишахәо инакәыршәаны уеыкәаба уеышышы, уаха хьаа-баа умамкәа, ушьамхы ласкәантраза, аҕныка удәықәлоит.

Амқахь дәқьанк а́кны унымқахытцны, апоидор аахәаны иааугоит, асалаҕ кәцаны иуфоит – халалс Анцәа иуиҕааит.

АҘАСА АКӘЫЗТҒЫ...

Хүсхәартаҕны чара хпыҕк хәхатәан. Сара стамадан. Дыс-гәалашәом азәы имшира азгәәхтон.

– Анцәа улпха хат, Анцәа абзиара ҕатца! Ауаа кашышы инхо-интцау, еибашьра ҕамло Анцәа иҕаитцааит! – хәа атәца скит. Амтц җырузар абжыы уахауан.

«Виқтор Сумана-ица ишихәаз еипш, еиғынгы хәашья амам, аибашьра ҕамло, ауаа кашышы инхо-интцау Анцәа иҕаитцааит!» – хәа еицәакны атәца ркит. Зегы ршьапы иқәгыланы.

– Хзыхшаз ханацәа, хабациәа Анцәа иныхәааит, урт ирыхшаз рабицара дмырпхашьо, рцеира мшхо Анцәа иҕаитцааит! – хәа атәца скит. Амтц җырузар абжыы уахауан.

«Виқтор Сумана-ица ишихәаз еипш, еиғынгы хәашья амам, абицара рцеицәа идмырпхашьо Анцәа иҕаитцааит!» – хәа еицәакны атәца ркит. Зегы ршьапы иқәгылан.

– Хала иамбо Анцәа иныхәааит, зыцсы җаны азәрыҕазар рыөнқәа ирықәшәааит! – хәа атәца скит. Амтц җырузар абжыы уахауан.

«Виқтор Сумана-ица ишихәаз еипш, еиғынгы хәашья амам, зыцсы җаны инхаз хәа азәрыҕазар досы рыөнаҕақәа ирықәшәааит!» – хәа еицәакны атәца ркит. Зегы ршьапы иқәгылан.

– Адунеи иқәу, хәычыжәларыс иҕоу зегы рыцстазаара гәырғяхәны иҕало, мши-насыпи рыманы Анцәа иҕаитцааит! – хәа атәца скит. Амтц җырузар абжыы уахауан.

«Виқтор Сумана-ица ишихәаз еипш, еиғынгы хәашья амам, хәычыжәларыс иҕоу зегы рразҕи рынасыпи бзиахааит!» – хәа еицәакны атәца ркит. Зегы ршьапы иқәгылан.

– Адунеи зегынцъара атынчра ҕалааит. Ауафы ишьразы абцъар еибамгааит! – хәа атәца скит. Амтц җырузар абжыы уахауан.

«Виқтор Сумана-ица иеипш, еиғынгы хәашья амам, ауафы ишьразы абцъар еибамго, адунеи атынчра ҕалааит!» – хәа еицәакны атәца ркит. Зегы ршьапы иқәгылан.

Ачара ххаркәшон.

«Уахаабра хчара еиҕкааны, ипшзаны, ихааны имѡапызгаз, аныхәаҕақәа рыла ауаѡы дзаазаша ажәа кәышқәа, ажәа, пшаахқәа, ажәаҕка ссирқәа хазхәаз х-тамада Виктор Сумана-иҕа Анцәа шәиныхәааит, шәхагымзааит! Ех, шәара шәеипш атцеицәа бзиахәқәа даҕа азәык-ѡыцьяк рыдамхаргыы х-Аҕсны иазкашәазтгыы изакә разкызи ажәлар ирымазаауаз!!» – хәа еиҕҕаҕны атцәа ркит. Амт цыруазар абжыы уахауан. Зеггы ршьаппынцәқәа ирықәгылан.

Зымшира азгәахтоз дшысныхәарыз шысхаштыз уаѡы «изгәамтазеит».

пытрак ашьтахь, дарбан сгәалашәом, аха хусхәартаҕны даҕазәы имшира азгәахтон. Сара стамадан.

– Анцәа улцха хат, Анцәа абзиара катца, абас амширақәа азгәахталарада, ачарақәа хархатәарада хәаа-баа хамамкәа Анцәа хкаитцааит! – хәа атцәа скит. Зеггы еилашьшыы итәаны, рхы рыкәыпс, ахаҕыхәа акрырфон.

– Ажәлар дузза Анцәа иныхәааит, еибашьра Анцәа икоумтан! – хәа инеитцыхны ажәа хәаны, атцәа скит.

Сара исхәаз, сара исахаит. Ашьхатә ангыло еипш, ауу рыхгон, иштәаз иаханы атцәақәа ржәуан.

– Абра итәоу зеггы снапсыргәытца хәыц ыкәу аха, хәа сшәи-пшыны атцәа скит. Тыгъзаа реипш еилан.

Ааи, аҕаса, санеихабыз акәызтгыы сабиц....

АТЦӘЫБЗЫ

Ашьтәажыы бзиа избоит сара, аха... Аха зысхәо цыхьатәи, ажәытә аҕьмақәа ргәама акәзам иахьатәи аҕьмақәа иргәамоу. Уи зынзак даҕакуп. Убри азакәхап иахьа рыхәқәагы... Кхы!..

Лакәуп дара рыҕиашья, рызхашья. Амала, рбара кааметгәышьоуп акәымзар. Шьтәак лкажыны иушьыр, мызнакьяк аҕьма шшафѡы лаха-лаха уѡны иѡнытцзом, умзырха икәтцзом, угәы тәы, ухы тәы укоуп.

Иалоухи, ҳара абензин фѳы ҳалќьо ақалақь аќны ҳан-хоит, унаҳэыр: пи, пиип – амашына, уааҳэыр пи, пиип – амашына! Ацъма ара иабанутцагэышыои... Ацъма акэым ѳ-кэтарцынак ҳамоуп, ахэшырб иаган, рыла ахытоу убом, рхы ахыргара рыздыруам.

Ашьха ашьапаќны инхоз суак ақсаса мацымкэа иман. Иара дақэыршақатны, ѳ-цъмахъак аахэаны, иганы ирыластцеит: иѳиалааит, аныҳэақэа рзы хэыда-қсада ацъмажы...

Шэымшыыцын. Шэаргы уак, тынхак ақыта аназара ақсаса змоу дшэымамкэа шэыќам, ус қашэца. Дара, ишаҳхэаз еипш, шэақхыстдас иѳиоит, шэаргы хэыда-қсада ацъмажы шэа-хатэазаап.

Аиеи. Сыцъмақэа хьон, иқон, акака дриуан, акака. Ус, ҳзаманахэха ҳшааиуаз қхнык, қақсаса атрым иқо, ихэуа ашьха акэазара ишалаз, амш ааихэлашэит. Ашьха ус ауп ишыќоу. Ажэѳан қдак хымкэа, амра кажжы ишықхо маца-ра иахъааиз, излааиз умбазакэа иааимеѳ-еиматэоит. Ус қалейт абри аеынгы. Иааиқэылашьцеит. Нас иаатдыртырын, абахэқэа еилагома уҳэартэ убас дады-мацэыск аацэыртцит, аха... аѳстаатқьа дшэаны быжъра-быжъца дытцанацалартэ еипш. Ус ахысра иаќэымтцзо ишааиуаз, иааи ацъмақэа иаа-рылалан, кьоу зхэара акы ыќамкэа иаарылгеит – сыцъма рыцхақэа. Рѳызцаэа реипш рхы аақхъаркызтгы, аха... Иќалаша хырқашъа амам.

Иќастдарыз. Ма акы лкажъны ишыны «қсымилаҳ» ҳэа са-ҳэызба цырцыруа икны, ишшақасалаха слахатэахъазар су-кэмыхшози.

Аха зегь дара роуп урт сықсы рылоуп. Даеа ѳ-цъмахъак аахэаны иганы иқсаса ирыластцеит. Иѳиалааит, нас аныҳэа-қэа раан хэыда-қсада акакала ртэыѳақэа ирнкны саары-халап.

Ҳзаманахэха ҳшааиуаз, қхынык қақсаса атрым иқо, ихэуа ашьха акэазара ишылаз, аурт баақс асит. Ула ацэыршы тақызар иумбо анаќэ хылейт. Уиакэхеит. Ибалыбақтауа ишне-иуаз атыша илтэхан, есс-уцозаргы уцала... Сыцъма рыцха... Рѳызцаэа реипш икэақза цъара иааикэагылазтгы, анаќэ

нхытдыр, еибга-изфыда атың ахь иаарымцози, аха... Иќалаша хылапшышыа амам.

Аха зегь дара роуп урт сыңсы рылоуп. Хьачхэамаз хьаќэ-ла заманак ҕыцза иаахэан иаазган, илкажьны исшьит. Ишшапасалаха, таацэала хьахэызбаќэа цырцыруа хьлахатэан, хабз хќышэ иааќэшьюа иахфеит, иаажэит, халалс Анцэа ихаитэаит!

«АФЫ ЦҚБА ЗМАДА?»

– Аарфарахт, баапсыла иаарфарахт, ааи сабиц, ажэйтэ акэындаз шыта псыхэак хьахьазаарын, аха иалаухи...

– Иќоуцози ажэйтэан акэызар, аќэа лаушытуан акэу?

– Ааи, уамашэагы иумбан, иласышытуан.

– Изла?

– Ацуныхэа дсырќатон, аќэагы леиуан.

– Ацуныхэа уажэгы иќарымцо цьюшыоу, инхэйтэак-аахэйтэакны иафуп, аха ахэшырб каффы хэацкгы лаимышь-тит, хыхь иќэтэоу.

– Уажэ иќартцо ацуныхэа акэу цьюшыо, уи «празник урожаиа» ауп иахьзу, уи аќэа ланашьтзом. Ааи, ажэйтэан акэындаз сабиц, аќэа хэымшэышэза ишпаласышьтырыз.

– Уажэы илашыты уара, ус мчы уманы уќазар.

– Иауам, уажэы исзылашытуам.

– Избан?!

– Афы ыќазам, фыда ацуныхэа злаќоуцои?

– Афы шќаќам, фымзар уаха иќоузеи?!

– Уи аднакылом, Анцэа дыцќаза хыхь дыќэтэоуп. Афы цќыала уи, – уихэароуп аќэа ануито. Афы цќба уажэы хьаф-хызгы иалашэом, иара агьама збаргы шыта сфэи иаздырзом, егьзмадашь иара?

АНОНИМКА

Изаќэу жэдыруама «анонимка»? Ишэыздырзом. Уажэйтэ-ќба ишэахьэоит уи заќэу. «Анонимка» фатэзам, рыжэтэзам,

уахь азы акгыы иаңсазам. Уи ганкахьала бафхатәра дуп – шәкәыѿѿроуп уи, аха изакәытә шәкәыѿѿрозеи? Уи аѿразы агәымшәара, ахатцара гәгәа атахуп, уи зылшо дмацуп. Иара ѿны идәықәитѿит аиҳабырахь, убри аҕынтә, еиҕаххәахуеит, агәымшәара умазароуп. Аха ахатца данхатцаха акы дацәымшәозароуп, хәатыхла дазгылозароуп аиаша. Иаххәап, иугәаңхом уара цюукуы. Урт ахьубо амзаатә узаауеит, аха арахь урыцәшәоит, уеиҕа амч рымоуп. Урт рҕатцақәа еицаҕьоуп, ма рхылҕақәа нааны ирхарѿоит. Уи уара уеиланагоит, аха аргамату улырҕагыланы, «еицаҕьоуп» хәа иуңхьазо рҕатцақәа узсом, рхылҕақәагы узыриашом. Амықәшәатә захьзугыы уи ауми...

Еицырдыруа афырхацәа: Аии Хуит, Кац дызмыхәаз Уазбақь ахатца, Солмон Бҕажәба, Кьахь Хәҕьарат, Володия Харазиа ухәа хатцарыла рышьтахь игылоу уаѿзам уара! Уимоу царалагыы уагынарҕынѿоуп. Ус анакәха умшәа-умырҕа, аҕьарахәа улатәоит. Унаңшы-ааңшуеит, ашәқәеи ахышәқәеи цқьа иаркымзар, иҕырҕаца инаркны, укарандашь ақьаад инақәукуеит.

Гәеиҕаҕарак ҕамтцазакәа, арк ираңгылоз пшькьаҕ-иҕа Манча ахатца уиѿызаха урт иуцәымҕқәоу ауаа анышә ижны иазташа, абахә еиҕәнажәо аиқәатцәа рзуѿеит.

Нас уарма напала ихуѿаалоит, мамзар хпыҕек ауатказ зынамыс зтиуа (абзиа ххәааит, аха уара иуеицшу азәы ихифаалоит). Ус зыҕауцәо «на всиаки случаи» хәа ауп.

Аҕыхәтәан ухьзи-ужәлеи рцынхәрас «Гәымшәа» хәа аҕауѿыр ҕалоит, ма ус иҕпшшаза инужьуеит.

Аиқәатцәа иуѿыз уханы аиҳабырахь идәықәуѿоит, уагыпшызаауеит уззашшыз кнаҳаны ианбаршьуа хәа. Ус ауп ирықәнаго!..

Унамыс иуднатцаз ҕоутцеит, шыта ақәыцьма ашьабста иацрызҕьаз алым аиңш уеиқәфырхатцаха, ухы шыҕтааны адәы уқәуп.

Абри ауп наукала «анонимка» захьзугыы.

Амала, уи ашьтахь уахынла ацәара хәычык иуцәуадаѿхар ауеит. Есуаха аѿста итәыѿақәа қәацәза, ихаҕыцқәа хырҕьа-

цъадааухагылоит. Дүѣацшуа, дүѣацшуа мацаранасикъатеиах
ццэо, унтыбгчаа-тыбгчаауа, духэлаччо далагоит. Ус, «мазала
ицхауа апина лахынцацэгъа еипштэкъа уфырхатцоуп» –
хэа науахэаны, афырѣхэа уцынца ақэцэ днацханы, дныцба
дцоит. Уара дырѣегъых утрысны уаапшны, алырқача зыхъыз
иеипш уќаѣ-ќаѣуа, угэы тыңаны ицо уиарта уѣықэтэоит.
Алашьцара жэпа уалацшуеит, ирласны ишандаз хэа, угэы
адақэа еибарххоит. Иалухгэышьѣозеи ашара...

Уамашэа иубаша, аѣстаатэќыагыы «анонимка» зыѣуа ди-
тахызаарым.

ЦШЗАЛА ИАЖЭЛААИТ!

Шэара шэшыќоу сыздыруам, аха сара цъара хэычык
самхажэны аѣны санааи, шыыбжьон акэзаргыы, аиарта са-
ниароуп. Уаха цсыхэажэла сымазам, аќапыхэа ацэа аасыс-
ны сакуеит. Бэардэќ снықэтэаргыы схы лхыхэхэеит ауп,
асапыць ацоумыргылозар иазууеи. Усќан ари аѣны иќоу
дналагоит: «Указза аенышыыбжьон ушиоу азэы дааиргыы
аѣада хэќэымтэеи. Уаахалатэаны иааухурцсаар. Асќак
умжэыр иќалозеи, мчыла азэыр уѣы раханы итеитэозма?
Аѣы шгылоу ицэоит еипш, уштэоу уцэаз, уиарта ќастцазомеи.
Ажэха анцэа...» – наќ иацу шэара ижэдыруеит усгыы. Сара
схырќэақэо сыштэоу наќ сынтанагалоит. Ус сыхэда аб-
жыы саанрцшуеит. Нас ашышьыхэа сѣагыланы ашыталарта
хэа ихамоу аќны снеины, иаха ибзианы еилыргоу каруатќ
схэацза снагэылаиоит. Ахчы схы накыыст ауп уаха стахзам,
нас утахызаргыы ухэхэаны абзырбзан тырќыа – ацсы акыр
иахауоу? Санаацшлакъ – сшыатќақеи сеиќэеи шсышьам
збоит аќара ауп, сѣыртағаны сагэылажьуп.

Нас ашыыжь лѣы аазэзэаны дналагоит... Хымш, цшыымш
илхыцсаазом, лѣынеитцыхны лызхара даныцэқалак, дааи-
қэтэоит.

Даѣазных? Даѣазны даѣакала сќанатоит уи ахэахша.
Хэычык атаны аѣны санааилаќ, схэыцќэа, сќацэа еибга-

еиздыда санаарылапшлакь, жәашықәсақа Сибрақа сахганы сықазшәа, рығеғәыхәааны хәмарра-ччараха исысуеит. Ускан «газа дыччаоуп хәа уеааикәумкуа, уахықаз уғы раҳаны мчыла итартәозма» – хәа дналагоит ари абзиахә.

Уи, агаза сидылкылозаргыы сылтахымкәа акәзам, ус илгәыбзыгь бызшәоуп. Сғы тызәзәаа сцәажәоит, аха саҭашәымтқан, сыпцхәыс затә лоуп, лыда исымагәышыбада, акы лхәаргы... икастари, арыжәтә эжәыз иара ишиҭаху деиқәнаршәом. Сара арыцха соума, адау дфәрзза дызкыз иара ауп рхәоит. Уи ахәсақәа ирыздыруам, мчыла уғы раҳаны азәыр иҭеитәома рхәоит. (Иахауеи ус акәындаз аеытцагыы умоуази).

Уи иазаауеи, хнахатәахп хәишәа, акы хнахәап, акы хәахәап.

– Иаажәып даҭеа акака, иахыоума абжыаапны иаажәуеите, иахыа ныхәами.

– Схы ҭууашәа икалеит, сашышоу?!

– Ееи, изакәызеи иара, макьана иаажәхыоу акык-обак роуп...

– Акык-обакшҭаракәу. Уаангыл, исыпцхыазоитуажәы. Акы... пшьба-пшьба аажәхыеит, арахы ыцъа хәуп еидтәалоу.

– Акәзааит, пшзала иаажәлааит. Ихамжәыкәа шақа нхо ауп зтәы хәатәу.

– Уааи нас, даҭеа акака аажәып. Иаххәои уара, шыҭа аныхәаҭақәа нцәеитеи?

– Иаххәаша мачхәума, макьана обә-хҭа роуп иаажәхыоу. Сынтәатәи – 1979 шықәса адунеи ахәыцқәа ирышықәсоуп, убарт рныхәаҭа хкып. Нас, ус, ус аныхәаҭақәа рхала иааиуа иалагоит.

– Уаха хзыжәуам уара...

– Иаажәхыеи макьана...

– Нас, агәылацәа хныхәап.

– Хәара зқәым ауми...

– Сашыт хәа сыкоуп.

– Изакәызеи макьана...

– Саарыкәыхшоупҫгәылацәә. Нын, ишпастахуубарттәҕьа, акыр рыхьраны иҕазар рхаткы быжьра-быжьтәә сара сцааит! Иахьатәи аныхәә ишацыло еицш, есныхәә иаиуа игәырҕа...гәыр...гәы...

– Изакәызеи, апластинка агәыр анаҕахо еицш, быбз акзеите, башыма? Ибзымжәуазар баангылар, мчыла бҕы раҳаны азәыр итеитәома.

– Аиеи, сҕы акуашәә убоит, аха макьана сашьзом. Уара уоупацаблыкьеицш, улақәәухагәтаикәыргыланы, узеицшроу убондаз... Ҫгәылацәә срыззатәуп, урт рцакыреи дарей еицхамзааит. Ҫынҕықәра ныстдыргы шыта ҫгәылацхәыск лгәы нсырхом. Ааи, сылағырзқәагы аауеит, ҫгәылацәә иреиҕу иҕамада, нас ихоумтазои? Удинаныс, ҫхәыцқәә аашьтыхны, ҕаанбзиала хәә аныхәә рыдахныхәәлап ҫгәылацәә.

– Абыржәы, атҕыбжьон?!.

– Ицҕабжьонзааит.

– Башын, ибхәә быздырзом. Абра цшышьала бхы ныкәтца. Иаҕа ибзеиҕуп.

– Аҕыҕахәә ҫгәылацәә инрыдахныхәәлар ргәы иамыхәәи?

Ахәычы аитцба дтәуазомызт, уи сара дахьысгәыдкылаз дтаҕаахаа дыцәән. Егьырт ахбыцқәә еибарҕыжуа ацәә иаалхны, ран, дгыргыруа дрыбжьагыланы, иналгон.

Агәылацәә рлақәә егәя рҕыршәазаргы ҫрызнымкылеит. Иаапкуеит акәымзар, аныхәәз агәыла даазмышьтуа убахьоу!

Ашыжь ашара мацк шагыз даацшит лара. Зны дзыҕза атуан датацшуан, нас иаха илымтасыргылаз алагьан днаныцшылеит... лхы еимлагәә икны ҕыцха диет. Ус диан акыр аамта дымқәацазо. Нас инеималтәән, дкьызқызуа ацәуара далагеит. Лхы еиларҕаца касыла иҕахәән, итҕәацны ицозар акәхарын.

Ачча-ччахәә атәца азна аборжом лтаҥәаны иналсырakit дахьиаз. Дәәхан, илжәуеит. Абар лареи сареи хәиднагалеи-жыҥеи амбатә цуеит, аха абас игәырмаҥгаха зык лжәуа сым-бацызт, дрыцхасшьан, нас наҥ сҥы насырхеит.

– Снукилар ҕамлози, иаха сҥахәатәха агәылацәә санры-лаз!

– Ибымуитеи, иҕастари.

– Диида, скәашахуашәә сызҥәәз закәыхи, арахь ашәы сшәыхуп, сқамсахуеит. Иаасгәйдцаны сумшьуаз абааҥс...

– Арыжәтә мыжда, хҥы раҳаны мчыла азәы иҥеиҥәошәә... – хәаны снейн, лымшныхәә – Март 8 лыдныхәәло, узнапык иа-кызар игәаҕны еҕьи унапы иузамыркуа аҥь лых «ашвабра» лышка инасырхеит...

«ИЗЫСТАЗ ДЫЖӘДЫРУАЗАР??»

Ааигәә аҥны санааи, аҥны иҕоудгәыргәатәә исыдныхәәло «пригласительник» ааслырakit. «Дызустә ари?» – схәан, «сыздырзом» – лхәеит. Агәылацәә хратцаан, «иззааз шәара шәоуп, шәара ианышәзымдыр хара иалаадыраагәышьеи» – рхәеит.

Ианыз аҥхәара анааи ақыта, ажәлар ухәә, иара иахәоз ала стәә-пшаауа снейт ачара ахыруаз. Агәарҥ стәлеит, ана снагылт, ара саагылт, ҕах, дарбанзаалакь азәы «бзиала уаа-беит» хәә аҥсшәә сеихәом.

«Ма ахаршә ахыршәо снейп, уа азәыр сидыруазар збап» – схәан, санней атазхәә иаасысын 10-10 ицоз өба ҕаҥшь-ҕаҥшьза иаасымыркәыцәит хпыҥк ауатка хәә.

Сқышә нарыцқәа-аарыцқәаны, сҥыба снапы ҥарҥәәә (шьта изтасыргәәгәышьеи) цьюуки сынрылагылеит.

Аеада сақәтәеит, аҥшәмацәеи сареи хәибазымдырзакәә ссар...

Ус, ара акатахәә илеи-өеиқәоз матцуоык «ара уааскье-ишь» – схәан, аанда дадсыргәәәалан сизцааит: «абра аҥ-шәымас иҕоу дысурбар стәхын» хәә.

– Сара соуп ацшәма, изхухәаазеи? – ихәеит деиҫам-сзакәа.

– Сара судыруоу?! – сизцааит.

– Мап, ухацкы сцеит! – ихәеит.

– Саргы усыздырзом! – схәан, снагыжьны афныҫа ифы-кәсыршәит.

Еицәоу сықәнагоит, еилыскаарауааз.

«АИЛАШЬҚЫЫРААҚӘА»

Дыццакуа ақалақ далсны дниуан сфызак. (Ишәтахы-заргы ихыз шәасхәоит, амала, шәфы иааҫыхны азәы иашәымхәан. Никәа иоуп). Аиеи, дыфуа дышцоз имахцә нҫарс дааныскылеит:

– Узыргәаҫуазеи, уанацәалбеит, уабацо ас шыжьшәанза, изузгы ифеит – изымузгы... Ари апарк аҫны мацк ҳацсы ааиҫахкып, – схәан, дҫартәиаауа дласыртәеит.

– Ускәаҫабааҫс, стәосыҫоума, иахьатәиаласымнеизацтеи, арахь ишубо сшыапқәа хтит.

– Иабыкууахьымнеиц, ируеиушыапқәа?! – слаишыклацшит. – Изакәи, цитцу қартшоә ушыацәкьарақәа арахь икылпшуа збазомеи?..

– Ирзуеи, арҫ Ақәа иаасхәаз роуп, амбатә рхыргахьеит. Жәаха мшы ирықәуп, уаха ирылуршои... Арҫ ракәым... Сара ешышыжь «Н» аконтораҫны снейны аатра снавагылоит. Нанхәа аухаз х-мәак ахьеихагылоу инейны ишызырфуа еицш, слымхақәа кыдцаны даара акыраамҫа сзырфоеит. Нас сусурахь сфынаскоит. Соужь абааҫс, сагурхоит. Соужь!.. – иесымпыҫижәауеит, аха анцәа дысзырбаз хәа амаркаҫы еицш силаҫсны дыскуп, ак иасхәақәар сҫахны.

– «Н» аконтора хәа узфәу ахыз нҫкааны изумхәои, узацәшәои?

– Иабатаху уи ахәара, ушытан урт ирахаар ихьымзгыршыар қалойт, ишакәым ргәы иасыр ауеит. Уи сара исыхәарҫазам. Ишысымхәо хәа уқәы, нас иуасхәоит.

- Сыдсцәа ирымафуп!
- Ус акәзар иуасхәоит. Ахәҗахәтәцәа рхы ахьеиларсу аконтора ауп сызфү, амала, исхәахьоу, уфы иаатыхны азәи иаумхәан.
- Кох, иухи уара, исхәом схәеит. Ацсыз иахәараҗа исхәом. Нас уа унеины уразцаауама: «импортныи ашьататә-кәа шәзаанагама?» хәа.
- Җаи цьюшьт! Уразцаар ргәи тыгыгыаа, ацҗахәа иаауар-хәара иҗоуп...
- Еилкаашьас иоутои?
- Ишысхәаз еипш, ашьшьыхәа снейны рконтора аатдра снавагылоит. Иаҗа иҗьяҗьашәа иҗоу сарма лымҗа атзамц инадцаны сгылоуп, сгылоуп сзыџза. Тынчроуп, иаххәап, акгы саҗазом. Сшьапы џцыркьякьяны, сызлак ала сынцәи-тыцшшәа ахышә сынкылацшуеит. Иаххәап, зегы рхы рыкәырцсны аусура иафуп (иаацәнымхааит). Иахьаггы сла ажьа амкит ауп, луанытә саакәыц-сычханы, сусурахь сцоит. Абас иахьа, абас уацәи, абас есымша. Знымзар-зны жәџан-гәашәпхьара шҗасзыҗамлари хәа агәыҗра сымоуп.
- Ицьяшьатәуп, ицьяшьатәи!!! Ас мазала еилукаараны иҗоузеи?!
- Уи мариазоуп, убаашәт.
- Изла?!
- цҗацк ажәџан ихымкәа, амра кажжы ианцхо ақәа леи-уама?
- Исмаҗацт.
- Идды-мацәысны, ацҗа еиқәарақәа еилауагыруа ианхалалак?
- Уи атәи хазуп.
- Нас убасцәҗьоуп араҗаггы ишыҗоу. Аконтора аусзуџцәа агьал-пал рыманы, таҗьзаа реипш, азәи-азәи еибакны рылақәа тибахуазар – иаанагеит ауп ант.
- «Ант» закәи?
- «Импортныи» ашьатцақәа, атауар бзиақәа. Нас ушзахәо уџ адәқьанқәа рахь. Аконтора аусзуџцәеи, урт руацәеи ртынхацәеи (ацгәи еиқәатцәа зыбжысша) иаарцәынхо уахь

идәыкәырцоит. Адәкъан усзуои уарей шәеимабзиазар, ма мацк ант «аилашыкыраакәа» наваршыкыраашәа иңыба (амца зталаша) иузтаттар, шыжыы угылан уған еаба ацоукит ауп. Ус анузыкамта хшыкәара инейны измоукәа игъежыыз иеипш, ухыагәгәа аоныка уцоит.

– Ани «аилшыкыраа» хәа узфәу арбану?

– Убрицәкыа шцоузымдыруа, ажәван уаләрны улеима ура? Уи захъзу умбои, зегыи зфыцсаауа, арахы аламала иу-пыхыамшәо...

– Мап, исзеилкаауам.

– Иаахтыцәкыаны иуасхәап нас: анамысрзга! Абыржәшь-тагыи иузеилымкаазои?

– Хампалкгыи талом, схы кәымпыл.

– А-ц-а-р-а!

– Аа-аа, уи ухәар, сахәаит.

– Амала, сеиҗаухәоит, уфы иааҗыхны азәы иоумхәарц уи иарбан контороу. Мамзар, уи ихәан, егыи ихәан хәа ут-утхәа ирыманы иныкәлоит.

– Амаза мазоуп, азәы ишцаиасхәо, – схәан, сыфкыаса адәкъанкәа сәарылалейт. Аҗицәа ркны заанатц «аблат» кастарц.

УАЦӘАЗЫ – АТӘЫЦАКӘА

Уасил сасцәа бзиақәак иҗааит. Асас бзиа дымшуп, бжы-насыпк ицуп, данцо акы ныжыны дцоит. Гәылацәа ааигәас имаз Махазы Синаҗи даарыцхәан, хыкәлә катат лкажыны ирзишьит.

Шәақхыстдас, аҗыма ацәа лахырцәрааны, еиҗыкыкыа, инага ачуан инҗартейт, ижәны итатаза, ишшаҗасалаха иаа-тыргейт. Рыхәызбақәа тыхны инадтәалейт.

Асасцәа ишрыкәнагоз пату рыкәҗаны, аҗшәмацәагыи даргыи, даҗазынгыи хәикәшәандаз анаҗыалбейт рхәо, ихәа-за, еикәгәыргыо еидыҗит.

Адырѡаѡенышыбжьоншѡа «ххыит-чххыит» хѡа рыхѡадакѡа трыцкѡаауа, Уасил игѡашѡа иааталт Махази Синаѡи.

– Иаарѡарахеит, даара шоуроуп, – рхѡеит агѡарц агѡта икѡгылаз ахѡаца ашѡшьыра ианаатѡтаѡа.

– Шѡымшѡан абааѡс, цѡаакыракгыы калап, шѡѡы зыркѡяз акы ѡаижьп. О, бара, иаахт арѡ, акы бнаха-ааха, – иѡшѡма лахь ибжьы наиргеит Уасил.

– Акѡац иншѡыжьыз ѡаѡа, егырахь сара избап, – амаѡурѡа ахьынтѡ лыбжьы хааза иааѡит аѡшѡмаѡхѡыс. Махаз ибз икѡышѡ иааѡишьыт, Синаѡ аѡанза дааѡыѡсычѡаит.

– Сѡап, слыцхраап, шѡыѡсы хѡхьзароуп, – иѡѡан, Уасил урѡ ашѡшьыраѡы инартѡаны амаѡурѡахь иѡынеихеит, иаѡыызба ѡыганы днаѡаѡшы-ааѡаѡшуа.

– Абааѡс, иуулакь, – рхѡеит даргыы, аѡада ахѡаца иаѡаѡшуа ргѡы ѡарханы ашѡшьыра рыѡеныѡажьны.

Уасил амѡа дахагыѡежьюа, аѡхзы аѡѡѡаѡхѡа илѡуа акѡац ижѡуан. Иѡшѡмаѡхѡыслышьхѡадыѡѡѡѡаанылыѡхѡысмусхѡ – лхьурзы, лѡыѡа, лѡаатѡы уѡѡа дырѡын.

Махази Синаѡи ахѡхѡаѡхѡа аѡша рысуа аббыѡхѡа аѡаѡын иаѡх, ашѡшьыраѡы ишьѡан.

Рнаѡс, адауар-аандакны аѡыкахыши ахрыѡи акѡырхѡхѡа, раса быѡала еитѡхѡа ирѡаѡаны икнаѡан иахатѡи рхѡаѡѡла аѡѡа. Уа аган акны, иара атѡыѡаѡхѡа ырхѡаны адауа иаха-кѡакѡан.

Аѡѡа бѡиа ианѡалак, абыѡаѡхѡа нак инкылрышѡшѡаны инкаѡсаны, ахрыѡ иадѡалоукеикеиуа иаарыѡкѡаны, ашѡшьы-раѡны инкаршѡны, уѡ, гѡышьѡ хѡа итатаѡа уныѡѡиоит. Мам-заргыы укаруаѡ аѡаѡа инышьѡуѡѡар ашьыжь уаныѡагыло иѡѡымшѡышѡѡа ушьаѡѡхѡа нылашѡкѡоит. (Усгыы ааѡа шыѡа иалырхуам, ажѡѡѡеимаа амода цахьеит).

Атѡыѡаѡхѡа раѡѡзар, цѡѡа ианѡшшалак, аѡѡаза бѡиа даѡѡшѡар, дымѡѡаѡыкѡа инапы иѡихыр, аѡаѡхь хѡыѡкѡа цырѡы-руа ирылѡыр ауеит.

Абас ауп аѡыма шыѡоу зегь иара иалѡуеит.

Ѣит-сит дыргоит ари ахѡаца иалатѡоу аѡѡараѡхѡа. Ахѡыѡ иѡырѡааз бгыы еикѡхѡѡѡак налшѡшѡа-аалшѡшѡаны ана-ара

Адырхаены ашыбжьон еипш, Уасил итатын казармачы аус шиуаз: «ааи, стаын нтэеит, адэқан ахь ахэычы дсышь-тит, аха даанза исзычхауам» – хэа иеигэышэ икэакэа икэцаны аказарма даатдалеит Махаз. Уи ишытарыххны: «Махаз дыстахын ара дыкоума?» хэа ибжы аагеит Синатгы.

Уасил арт игылацэа дрыхэапшуа, дрыхэапшуа акыр дгылан, нас «Шэаала!» – ихэан, ишытаргыланы аматуртакны инеигеит. Иацы ирцэынхаз акэаци абыста хышэашэеи инадтэалан, даара бзиа ркыаф карцеит. Еибак-еибашыта иодэылцит. Ацмацэа ацша ахэхэахэа иасуа адауар иахарпан, анаос – атэыоакэа.

Ацшыымш раан акэын. Ахыца амтан Махаз Синати амаца иасуан (шыта амацагы ааргеит). Ацшэмапхэыс дыкызамызт. Уасил алэатэ ихарччыла, атыкы-цыкы деимсо аматурта дыфнан, арт «афурт» ркыон. Асас дымшуп рымхэатэкыози, урт ааины ианца нахыс Уасил ионы «асас» дагхом.

– Уара абри иацы хышэашэала хиртэеит, иахы алэа фнарчы дызэу убоит, цыара цхак иезикзар хэа сыкоуп, – ихэан, имаца ашыацра инылаиршэт Махаз.

– Ыы, учеицыкауафуп, уеипш «дыкызам» хэа иацы уцаркыакыаны уажэа тлапкакэа иухэоз башазма нас, умбои дызэу, – имаца атак ноуижыит Синат.

Ацшэма быстак иуазар акэхап арскаамта данадхала. Амала, аиашаз, хычык дадхалацэеит. Иаххэеит хэа амла ишыуама нас арт, абар шыта шыбжьон хыхэхэеит, иааижьтеи итцозеи.

«Ауафы дангэ шэалак ифэоуцо иалухгэышыеи. Быстапхак, бхэаса сызбалк цахэахэа, ах изакэытэ фугеи анацалбеит, наскэаццэынха-мынхакэак, кэырма-чырмакэак шпакамлари анацалбеит. Ааи, арыскак данадхала, хымпада, хаблакэа аазырччаша акы хирбоит. Ицэышхабиаза хиртэарым. Дышпастаху Уасил, иапхыака цсра ыказар анцэа сшы».

Абас ихэыцуан, игэжэажэон аигэылацэа. Ицшын Уасил ибжы гыкыза ианбагари хэа. Уи еипштэыкы абжы хаа змоу азэы адунеи дыкэым. Ишпахауу иара ацмажы хэа икоу – икэынцэааит.

ичыгэза иаалцуа – акэырма...» – абас дкэынд-кэындуа ашэ-шырашь днеиуан Уасил.

Нас Махази Синаџи, ирызкны, иашэаны ақыџа ирылалейт:

Аџьмаџэа жэны итатаџа,
Аџьхэа акэзар иџаџьаџа,
Хьжэлас ианырџьџаџа,
Иасны рыџсаџа кьдырџон...

СЫБЗ САҚЭЗУЕЙТ

Зегь дара роуп, мышкымзар-мышкы уи сақэзуейт сара.

Зегьы зхароу, инџакны иаахџэаны алақэа инрымџа-дыршэша – сымпахьшь хэычы – имбазо ауп. Иџахџэазаргы иаангылап хэа сыџам. Хса лыбз анџахьрџэа: «Зегь акоуп иахэаџ – ахэоит», – лхэон еиџш, аиашазы, сахэаџэџьом, кааметуп иџанатџо. Ижэбап, уи сақэымџуазар зны. Иџаџшьџа, ихэаџхэаџуа, абри ахэыџинџараџэџьа атџкьыс сџаиааиуам сара.

Иауази иараби, сџыгэза, хар сымаџамкэа сшааиуаз иаа-сызнаузи иаха, исымаџамкэа иаасымысхааит!

Абар хаха слыџныџэахьан Маша – аџсшьаџџхэыс. Илас-хэахьан лыблақэа шыџшџоу, лџара (уи хэычык имгэлыџешэа иџан аха...) лыхџэы акэзар (уи лара илтэгышьаџамыџт, аха...) шыахэлатџэџьа ишылнаало азгэастахьан. Лныкэашэа? Уи аџыза аныкэашэа змоу, «вообшье» сара схы здыруа сџалеижьџеи, ара Пиџунда даанамџаџаџт. Абас хакэбаџэшэо хайџын, сусқэагы шыџа анџэа ихэар ишџабџиамхари ухэа-ратэа иџан. Аха иаха, алақэа ирџаратэа, иаасызнаузи. Ахэылџаз ауп ари аныџкала. Иаха ахэылџаз. Лареи сареи хайбаркараны, аџхзы наџхьахэо хкэашаны халгеит. Аму-зыка нџэейт, ауаа еимпуйейт, рыџныџақэа рахь иџоит, аха зегьыџэџьа џом аџныџка. Ари Пиџундатэи арџарџэа ус, шамахамзар, иаарласны аџныџка иузышьџуам, урџ асасџэа

цкыа пату рыкэыртцароуп. Убырт среиуоуп саргыы. Пытфок афарахыы ицеит. Пытфок ара еипынчыла икоу амзара хнытдалеит. Амзаша аффы, амшын тцаа аффы, Маша лдохффы, сара суаткаффы ухэа зегь ааилалан сыблахатц гьежыны агэызхэа лара слыдхаларц афсык ауп исыгу. Лармарахы ала лыжэфа сатцагыланы (лашыццыми дкахар хэа сшэоит), цшыаала, ант афсатцла дукаа хнарытдалеит.

Уажэы абра дысзахыгар, знызатфок абарт ах-тцла дукаак дсызрывгар нас анцаа акы ихэахыазар каларын, аха... Ларгыы дфыкапшыааза илсыржэыз ахэыцы лфыкэлан мацк лгэы аапшцахазшэа дыкоуп. Акыр леаасыдрыгэгэаланы дныкэошэа збоит. Амза гыагыза ифеиуеит, ишеишеиуа афсакаа рхагэатцфкы икэгылоуп. Аа, абар арт атцлакаа хахырывалаз. Дсызрывгарушь, дафа мацзак, дафа хэыцзак абаафс. Оп-аа. Алиас ица еипш, ауарчанра лымоуп аригыы. Адыххэа ари атып акны данааи даангылт. Ус фатахыас илыкэзар акэхап. Итцаааит арт атцлакаа! Асы ихнарцааит арт атцлакаа!!! Данагылт дфыхза. Исымхэеи, мшэан, акэыцмакаа зыгрыхаша Алиас ица Цьорка ахата-фсатца. Уи аффахэа ицагафо, ицагафо ишнеиуа акэымкаа фахыхы ачык ахыгылоу ахатцэиртафкны ианфеилак, амарца шыта уаангылт хэа акэфыртызшэа, уа иадырсызшэа ифыхза иаанхоит.

Нас уи анаркэацаразы фба-хца фырмахыц атаххон, аха Маша лзы фырмахыцла иамуазар акэхап.

Ишыкалац еипш, афсашыапкаа иреихаз акы лышытахы ала даадгылеит. Шыта уа хгэыдеибакылалоит, хаибарххалоит, нас лыфсшыарта фнаф днаган, схыагэгэа афныка саагыежыуеит. Уи азыхэа, лара илымазааит, сара истцахзам.

Анцаа иишаз ауаа хыамфшзакэа, афссы икэаруа ишиашоу наф абнара агэы, афсара ажэпарахы инылашышь ицоит. Ари исымазамкаа иаасымсхыша, сыфнапык аасгытцафсаны илатэаша, абарт ах-фсатцлак дысзырхыгом, иауам. Уаха иласхэарыз анысымдыр «аа, абаафс афса кахауеит, бласы, бадц!» – схэан, арахы абнарахы сааитцафеит, аха нас икалаз анылдыр, лыжэ атцша ариизшэа акыркыр дааччеит, деитанадгылеит (цагыала дадызгааит).

Схы кьахэхарц акгы сыгым наӀ абнеилачырахь сшыц-шуаз. Цэгъала бзиа избоит абна. Аха ашьа лфьтцааит Маша илуамеи, хазхара хныламцш-ааламцшуази. Ех, сыцсны скьа-кьаза сықэзарггы абыржэы лара лгэы иџоу здыруандаз. Иуазхэода? ИӀкамлейте телевизорк, ауащы игэы иџоу кьа-кьаза иаартны иузырбо. Нас акэын алакэ аныӀкалоз, арахь акы хгэы иџоуп хфы зынзак даеакы ахархэоит.

– Баалеи бара, намыс бымазар абнахь, ишыцшзароу хамбари, – саагьатцэыгьатцэит.

– ИӀкахџои уахь, абнахь, ара хахьыӀкоуггы иабаргузеи? – дтынчза аӀак калцоит.

– Излабзиоузеи ара, ауаа еилашеиласуа иахьыџоу?

– ИӀкастџои уахь, сымхэеи?

ИӀкастџо хэашьас иауџагэышьои...

– Бара Маша, сыцсырггы сбьмџэуан, жэбака шьаџа ры-дамхарггы убрахь хнаскьап... Уахь иаха ахауа бзиоуп, иџь-бароуп, атцарақэаггы иаха ашэа хааза, ихыркуа ирхэоит, – ахэеит ари сыбз.

Лкьатеиах џџэо аччара далагеит лара. Дзырччои, мшэан, лыччацшь еиқэатцэахааит!

– Бзыргэыргъои?

– Исмахацахьсоухэазсеигэыргъоит. Атцарақэа, аӀкармацыс ада, уахынла иџэоуп, уара арахь ашэа дурхэар уџахуп, – лхэан, деиӀкэычцауа аччара далагахт. Сара сшьапкэа неитак-ааитакуа, сгылоуп.

Урт атцарақэа иџэоу иџэаму, ЦэыблаӀы ику, имку сара исыздыруам, иӀхалмырхэаша убахьоу. Иауазеи иара, акэа-таӀхэа дсыцны лфыналхар, дылсыхэлабгарызма.

– Абан, антџоит, хара хзымцари, харт урт раткьыс хазлеи-цэеи? Хлашэым, хцыркьым, баала абаапс, сбьызатэуп...

– Уахь алашьцарахь ишэартоуп. Ари шэара шэӀкны аџ-кэынцэа арыжэтэ рацэаны иржэуеит, нас ирнарӀкатџо рыз-дырзом, – лхэеит амыждаразы. Ааи, амыждаразы илхэеит уи. Уи лымхэакэа лџахы џжэар акэымзи, уаха аринахыс иамхэар акэымзи, аха иӀкоуџои шыӀа! Амыжда аӀэараӀкны

икәмышәлои. Ус лымхәазтгы, сара хәаша сускәа бзиахаргыы каларын. «Уахь алашьцарахь ишәартуоп...» лымхәеи ура.

Нас иаацәыртцит ани. Хәартацшь змазам, ихтәаны алақәа ирытатәуп хәа аңхьан сызфыз. Иаацәыртцит, аха узхәараны икоузеи... аха узхәараны икоузеи, аетдә кыднапаауеит. Сфы итамацәысуеит «ари ббоу» ахәан, раңхьа смахәар ашәахста ианыз днахәанрацшит. Уахык абандитцәа жәафык шсыкәшаз, абри ашәахста рахәызба атың шакәу, нас рахәызба рымхны сышрылагьежьыз, зегьы кәақәаны ахәышәтәыртахь ишыргаз... (Ани ашәахста хәа хазфү сгәыла иаанда сахаззаны итцәақәа «шыстаауаз» атцәван сахьахахаз ауп. Атцәа бзиа избоит сара, аиҳарак лашьцаны ианфьысхуа).

Уи аңны иаангыландаз сшәыкәмышшози. Ағәра ақәнаршәзеит. Ақәпара аспорт сахьалаз, исыхьыз аацәырнагеит нас:

– Аңсныачемпионразы Ақәасықәпән. Исеикануазаңхьатәи аидысларазы, «аскорайа» даманы икаууа ахәышәтәыртахь ицеит. Уи шықалаз бдыруоу? Дхахачахошәа ифәнааиха, атазхәа сынисын дааныскылан, дфыштыкәыцәааны дырхәхәа апырхәа данылкыдыскьа илтәжәфы цыххааса ицеит. Нас ари аспорт хкы аңны амашәыр кәитцар ауеит рхәан, абокс ахь сиаргеит. Аха уахьгы амыждаразы сиаргозаарын. Зегь уаха ара иабабасхәари, аха усқан, усқан хәа нас тыңцоуп ари анықала, даара амашәырқәа самхақатцахьеит. Амала сара акгы схаразамызт, сымч иауамызт, сжышәақәа, сдақәа еибырхханы ртра итагыломызт. Қарт ауп иахьықала. Усқан ареспублика ачемпионразы сықәгылан. Исеикануаз амшә дафызан, ажәван датцасуан, аха изыбуазеи знык инасышьтыз акәхеит. «Сотриасение мозга» чыгәза ихьт.

– Ыы, ихы уасма?!

– Мамоу, аха... Ыы, ихы сзамысри, иара дымшәа-дырхәа дысфәагыланы дсеисырц дааиуазар?! Бзырфла, азцаарақәа нас ауп «в письменном виде». Ашьтахь агазетқәагы сызбахә акәымзар збахә рымамызт, спатретқәа фәфәза ирынтцаны ажәлар ирылан. Бара, уажәы ыками «уахь алашьцарахь ишәартуоп» хәа баауеит, ибыцу дбыздырзом. Урт

сызныз агазетқәагы аоны исымоуп, җенак зегы еидкыла-ны ибзаазгара сыкоуп, бҗахызар уатәы иаазгоит (изакәи иаазго, иахәақәо закәи шышәы иҗарблааит). Дук хара имышьтыкәа Москва сықәгылараны сыкоуп, уажәы атрени-ровказы атренер дсыцданы абра Пицунда сааны сыкоуп. Москвака саннеилак уа сыббап, – сылҗацшуан Маша. Даара лхы сзышьтзаны дысзызырәуан. Нас смахәар илкыз шы-шьуа, цшышьала слыманы нақ сыцсықәара абнеилачырахь сдәықәылгалеит. Сыцсыц алагаҗагара ццакцәашәа иҗалеит, сгәы акәзар иҗыцаны ицион.

Хыырч-хыырчәа хҗоит нақ абахча хатцашьшь, ххы хә-қәырцс. Наск, автомат шәымбахьеи, иоунажьзеит иара мыж-да. Сара иахьыстахызтәҗь дназган, цса дуззак амцан хна-тәеит. Анцәа илцха хат, дыкоуп Анцәа. Шьта хусқәа бзиахоит ех, Анцәа ихәар...

Ус хәгынатәоны еицш... Мап, Анцәа дыҗазам. Ааи сыц-сра жәбааит Анцәа дыҗазар. Уи дыҗазар, ас сзиуамызт. Хнейдтәаланы, снапыаалыкәыршаны, даасгәйдсыхәхәалоны еицш (аригы мацк иааикәтәеит, ари хәа сызҗу ижәдыруа, иҗахыртәаша ауп.) Абри аамтзызтәҗь ауп акаамет аны-җала. Уаҗы иимбац акаамет зыхьзытәҗьаз җалеит. Адгьыл иҗытцызшәа җыцъа рахәызбақәа цырцыруа иҗхәаны иах-зытрысит. Хазы атапанчақәагы ркуп. Шәымбои Анцәа ды-җазар?! Дыҗазам, уи. Сусқәа ахьыцъьахәа ишааиуаз...

Уажәы иҗасҗои? Дара еиқәхаҗсы иааиуеит, ркәыбақәа җацшь-җацшьза снархагылааит!!! Сара акгы сыкзам. Аха асқәа раан ауп ахшыҗ ирласны, ирцхафырны аус анырутәу, мамзар, уҗахеит ауп, унарцә мәа хәхәза унықәырҗоит. Сыхшыҗ аасыртцысит. Аҗапыхәа иаасызбоит иҗататәыз. Ухаҗазар ас ашәарта баацс уанҗагылоу угәы еиҗамҗароуп. Згәы цаз, инасыпгы цейт рхәоит. Аиеи, аҗапыхәа даас-гәалашәеит нахьхы акәашарта аҗыц зыхьчоз амилиционер. Уи цымкрада уа дгылоуп есуаха. Аамта мырзкәа, (асқәа раан аамта қәнагала ухы ианузамырхәа нас папанҗҗырроуп) аҗарахәа слатрысын сыҗт иара иахь. Ани аҗсеиқәырхага

амилиционер иахь. Маша деикэырхатэуп, сара схы агэхьаа зкыда. Зхы мацара иашьтоу ихы акэара иҗабааит.

Амилиционер иуалпшыа неигзон, дыхрызырза ипост дыкэгылан. «Иҗалаз абас ауп» хэа иасхэеит. «Оперативла аус утэуп» – ихэан, амца ацрацатцэҗканы җыара ателефон дасит. Ак реихэеит, ак иархэеит. «Иҗоузеи абааҗс» хэа саниазтцаа: «Уажэйтцэҗкыа зегь җалоит, иарбанзаалакгыы акы умшэан, ацэгьюуцэа рзоуп хара хзыҗоу, – ихэеит, – аоперативтэ гэыҗ фцырҗкыашэа машыналала иаауеит, рыгьежь аҗсыҗ аатарчны, бензинк шаарҗшаалакь еиҗшцэҗкыа», – ихэеит.

Нас, шыҗа хазцэшэои. Хусқэа бзиахоит.

Ус хашыҗшуаз «Калинка-малинка» хэа ашэа акаѡхэа ихэо аҗсара дытысны даауеит с-Маша!!! Ани, нахьхыи, абандитцэа рҗкны...

Арыцхара абаҗало умхэан. Ғыҗыа аспортсменцэа есы-хэылҗазы тренировка хасабла еиҗэҗалоаарын настха аҗсақэа рыҗаҗа. Ишэоз иблақэа ѡба рбеит рымхэои, убри сыхьгэышыеит. Аха иахьцалак машэырда хайлгагэышыа-зааит.

Маша наҗдхавсны дцаанза амилиционер изқэа аҗыаҗыара саҗэахуан, лара акаѡхэа л-«камалин» лыма дцон.

Инҗахырҗцаааит сызқэызуаз сыбз!

АБЗИА ХҖХЭААИТ, АХА...

Декабр алагамҗазы акэын. Мчыбжыы наҗыак ақалақь аҗкны игэкыдшыаагаха ақэаура иаҗын. Хгэы нкыдгыланы иааҗнаҗэеит уи ақэа. Иахантэарак уаман иҗанатцоз атцх. Абжыааҗнык еиҗшмызт. Иқэаст-изыст, атцых еилаѡынтуан, акалашэа илагон ажэѡан. Амшын акэзар агыгцэа ргыланы, цэгыа игэрымуан. ђаѡраҗагалареи азынреи рееилдыргоит рхэоит асқэа раан.

Иаха убарт зеггы лаххэаны, ашыжь ажэван змыжь иатцэа кеикеиуа афы зэзэаны, амра шеишеиуа ифытцэахеит.

Ишыдыдуашэа қэа ауам зыхьзуггы убри акэхап. Азын мра даарак ихаам, аха ейкэыччауа иарлашон.

Абар, иахья мейшоуп, уңсы шыа, ухы уакэитуп, чара-мара хэа ңыарггы иуахэазам. Шэыңшы ашьхака! Ҷеаныбзиала, икэашза, меигзарахда икэнажьеит. Ритца? Уи талаха изыхьчо аңсатцлақэа зеггы аңхэакэақэа реиңш ихэаң-хэаңза ауапа шкэакэақэа ршэырцеит. Ишқассиру аңсабара! Абри акэзаарын иахак ажэван иалагоз.

Иахья? Ажэван аштца змыжь ду акны, аңсразы ихэшэызар птацк узыңшаауам ,агэыр атаршэзар иубоит.

Ааи, мейшоуп иахья. Ара ақалақь акны игэакцэакыуа, еилауатыруа амашынақэа ирыцрыцуа абензин фыы гэырыхыңхэыга хналцны, ааада, азия ңыашыахэы – Ритцака ххы хархар – азамана.

Мзашала, псаффыла харпқақэа реынеитцырхп, реааи-цырхп, рычедырдап. Ифеацаза, иңыбараза аңста ахауала ичап ахэыцқэа. Урт нылагылап асы быбк, сеигэыдтца кертцап, ифызза ишытоу асы илабылгыап, еиларжэжаап. Зегь раңхыаза азын иаңылап. Ааи, хдэықэлап.

Хмашына фыц, ицырцыруа ицкыаза игылаз агараж иаа-цаагеит. Акэарт ақэчарақэа шагэыцанакыуа еиңш, ахэыцқэа аалгэытаҳэхэаны ашьтахьтэи атэартакны днатэеит ран. Ацкэын ахбыц сара даасыватэеит.

Ахышэтхэа хнатцакыеит ххы рханы. Ахэырхэырхэа ар-хэарстақэа хыватцаиаауеит. Ритца ңыашыахэы амға хануп. Харгъарахь ала Бзың азиас анакэ хшышыла, икэпақэсуа илеиуеит. Уи апафқэа ркны изхагылоу аңса дукэа ирыкэырфы илеиуа асы абақ-чақхэа ианзаахалалакь азы аңпхықэа дэыкэнацтоит, нас ифызтаауа, маң-маң илзаашышыло афы-ланахоит. Цэит-цэит дыргоит нак-аак азиас ихпрааланы ицо атысграқэа. Ҷыкэ-фыкэ рымшуп аиқэарақэа ирхэытцпрауа ардэынақэа. Арахэыц иахоушэа еиварыңх кэатақэакгы ниакыа-ааиакыоит. Абар асы ахэалыхэа иахыауаз хааит. Рыцырчырыбжы кааметуп ашьтахь итатэоу ахэыцқэа, асы

иафыгәхәауеит. Асы, асы, асы, иаанкыл амашыына. Хдәықәца шыта. еиҫаанкыл, ара иаҫа асы рацәоуп. Халбаауеит, ибахза икажью асы халахәмаруеит, дырөегьых цхьаҫа.

Хҫахьыахракнаҫақәацыѳ-цыѳуа хнарҫауеит, еимагыланы асы леиуеит, илеиуеит иааҫымтцзакәа асы. Ишҫассиру аҫсабара! Хмашыына алахьсаркья арыцқяага ашыѳ-сыѳхәа асы-иҫ ҫсаҫьаны анахь иаршәуеит, арахь иаршәуеит. «Жигули» шыабсташәа ауп ишцо. Асалон хтаҫхаза хтатәоуп. Ахәыцқәа атцар ирызкны чырчырхәа шәак рхәоит, ирхәоит иааҫымтцзакәа, ргәы еиҫәычцауа. Абыржәы саатк аҫхьаҫа хәазлыцыз ақалақь ацәаакыра, азымҫатар алыжжуан, абензин фѳы алҫьон. Ара?

Ашьха харак амѳаҫны, аҫсыз фѳқәа хааза, асы бахтәаза, ахәалы-хәалыхәа илеиуеит. Аа, абыржәытцәҫья ажәѳақәа хәуеит, хмашыына хантыҫрааны, хыхь асырхәы аузыжьюа аҫтақәа рахь ххаууала хцарц хәҫоуп, абар, абар ажәѳақәа хәухьеит, шыта хтыҫраауеит. Ари ахәалы-хәлыхәа илеиуа асы аазышьтуа аҫтақәа рҫны хнеины иаабароуп, абас ирҫшзаны, иркәымпылны асы ҫатцашьас иарто, нас иҫсаҫьяны ишдәықәртцо. Абан тәит, тәит, хәа цысҫрак тәѳантцәыҫа иахьцо, харгьы убри хашьталоит абыржәытцәҫья.

Ус... Шәгәы иаанагои? Бзиа наҫза збахьада усгы... Архәарстәҫкны хәхьяавацәйтцәҫьяз «шәрр» аргеит ани... амашыынаныҫәцаѳцәа хәҫсы хәҫсынтцры – ахылҫа ҫаҫшь. Аспидометр снахәаҫшит, ѳынѳиажәа километр унарбоит, нас иҫхәтцей нтәарас? Ханивсын, цшьшьала арыҫьарахь ала амашыына ырлацәҫәысуа иааныскылеит. Асаркья саныҫшыло, сышьтахьҫа сыҫшуеит. Иара илабаҫра хәычы ыркәаталеиуа, аббыхәа аҫатын дахо дгылоуп. Баҫыр иеиҫш дкьяҫпаҫәза, ихы иаҫәашьангы афырхәа иҫәаихомеи. Ачхара ауаѳы имазар бзиоуп ианакәызаалак, сгылоуп саргы сыҫемиртысзакәа Ахәыцқәа ҫьатцәыҫьатцәуеит: «амилиция хзикзеи, иҫоу-тазеи папа» хәа. Аитцба, уажәраанза асы еигәырҫьаны згәы тычцаауа ҫәаихак ҫазымтцоз акьяжыхәа илеималтәеит. Ари лакәзар: «Уѳтымтцуа уара, иара дмааизаргы ара угылазаауама, иара иоуп азақәан знапаҫкны иҫоу», – лхәеит.

«Азакәан зегы хнапакны икоуп аиаша аныкахто» – схәеит. Дгыртлашәза, иацоуп аформа анишәитца, дхәап-хәапуа, асы дылхәазо даахадгылан: «Удокументкәа сырбеишь!» – ихәеит, уаха мшыбзиа, хәылабзиа хәа акгы ыказамкәа. Инеисыркит, аха акы рхихәаауа икам, ахы рылымкыо еикәшәоуп.

– Атарчеи ааугозма, иуаашьозеи, амш зеипшроу умбазои, хара хзы егәаурым, аха утаацәа, ухәыцкәа итатәоу умбазои? – сыцкәын икәла, здыңтца макьана цкәа аңссашьа ззымдыруа, уажәы сыркәышра далагеит.

– Ана ахатәирстакны ыниажәижәаба километр хәа ианыз умбазеи, иахыа мөышами, иатаны указаап, – ихәеит (атаразгы сара избагәышьап, аха, аңскы аныскым ауп).

– Сахымзазацт, еибгала хзыгьежыыр уигы саламгаши, сара уажәтәиала «нарушения» хәа акгы касымтазеит. Бымтәуан, бара бзыртәуеи, Сычына, ари хәишьыр хәа бшәома? – ахәычы дахзыршәыкыуам. Арахь ари багыр хәауижыуам. Иабакоу асы цала-цала алеира, иабакоу ацаракәа, Бзың азиас хшьшьыла, Ритца бзиахә, зегы-зегы ирхәашьуеит ари. – «Нарушение» коуцоу икоумцоу уи хара иаадырп, уара хәумазтааит. («уара» хәоуп ишсеихәо). Усфәтәхәеи! – ихәан, азыс фәазага еипш илахь мыгәза иаасфәеикит.

Икәстцози сифә... мамоу уи шәгәы иаанагаз акәзам, амала, уи акәгәышьан ихәтаз иара, аха... Аинспекторцәа хамбацкәа, аха ас убахыо. Аиеи сифә... сифәтәхәеит. «Дырөгь» – ихәан, сеитеифәтәхәеит, дпагәза дсымтагылоуп.

Нас идыңтца ыртәины, абрахь афада асы злаауала ирхәит, дныфшышәа-фшышәеит, ацә хылтыфкәак акы карталоит еипш.

Акгы изеилмыргеит. Нас цшьшьала ицыба дынцалан тәыцак ааңиган: «Абри утаәхәеишь, акалакәашәа узбоит» – ихәан, скыышә инаганы инадигәалт. «Аа, папа иумжәын, иумжәын, ханыгьежылак иужәып, уанза ичха» хәа даагыа-тәыгыатәит цыхыа ихазмыршәыкыуаз Сычына. Цәит аргеит цысграк, ирцсакыазаны иоунажыуеит асы, абахә цыфцыфкәа харфәацшуеит, ила асыгра амбаайте хзыкәшәеи. Наф хәауимы-

жью! Стәтәхәеит иатәца знык, ҫынтә, хынтә, аха ҫампалкгыы ахәом.

– Абри змаанузеи, ма иара атәца еикәшәаму, – ихәан, иееипсхарчны иара дынтәтәхәеит атәца. Ауатка агьфшы ахылә-ңсылә ҫеи иәтәчит. – Еикәшәәупеи нас ура укны изыснамырбои? – ихәан, илақәа абыжьхыршырта иқәыргыланы дөасәәшит... Нас дқақшьза дааицрашәеит.

Абзиара ххәааит, аха ас анықалогыы ыкоуп...

Иркаланы, иахәтагәышьан, аха исычхаит, схапыц еихаргәғәаны.

Рица азиа агәы еишырффо аглиссер хәкәтәаны хнеиуан, ахәалыхәа асы ауан, акәатақәа хңраалон ари азиа, ахәыцқәа рычырчырбжыы хәхәомызт.

АЦӘЫРҢШЗА

Ашьхытә ангыло еиңш зшыкьбжь гоз Ахәца ақытан чарак ағы хнанагеит ңхны мышык азы. Алабз хәтәуеит анырхәә иамшын. Ас ачара аурагы кааметгәышьоуп. Иуфои, иужәуеи амцашоураха. Акәәц акәзар амт аасны иркуеит, абгы зәататоу махә-чымахәқәак кны ашыә-сыәхәа икьо уахагылазароуп. Ңсеивгарак анаақоуца нас урт «абзиахәқәа» нахапапит, ус ирыдуп. Даргыы маашьарада, намыс цқьала инаргзоит уи руалңшьа.

Аматцәцәа рымпахьшь-цәашь еишырәқәа гьалгьало рмақәқәа ирыдхәаланы, еилабаа-еилаңсы, аңхзы ргәытцашар рчуанқәа хыргыланы, афақь хартәаланы аматц рует. Ируеит, ируеит, аха узыхәои, аутәы нцәара ақәзам. Рнаәс тәәанқәак нацаргыланы, еивтаңсаны иқәыртцаз агәқәа ирықәжьуп абыржәы ижәны иаағырхыз акәәц, ахылә-ңсылә ахкьо. Ңьюкы абжьынтц кны иавагыежьюеит, амтқәа ирзытрысуа. Хазы агәарахәа акәәцқәа жәуа итажьуп. Быстақәак ана-ара ихарпапаны еивагылоуп, урт рымцақәа аадырмачит. Аләа ирхылшәшәә еилагыежьюа аматцәа рхы-рғы ааимданы, рылағырзқәа ноужьны, ирхагылоу ашәыртцлақәа риатәара

иџалачуеит. Хыхынтэ абжымыра цеи-цей, цаќантэи – алџа. Иззымчхаз абгъќаагы еиќэахэы-еиќэахэы, еиќэканзаха ианхоит. Даџа хџаќа ар чуанќаа рбыста ќбатќатуеит. Иќалап ирзымхаргы афатэ иќартџо, иќалап абжа аанхаргы уи ахан дыршыа амазам ари еиџш ачараќаа раан.

Џџоуки аџшэма илаџш иахытџашэаша акы инаха-аахоит, нас џџара инџэытџагыланы акы инахэа-аахэоит, рџынџаќаа џаџшь-ќаџшьза, аџатын лџа рхылббы. «Акы сархеи», «Уара утэы уамыхо уџэа уахааит», «Умаџэаќаа ахтынџаны уахыахо збааит», «Уаха дад, угэы ашша иќэжыу џнаџып», – игоит амаџуџџаа рлафшытыбжыќаа. Анахь ииаќџоит ,арахь ииаќџоит амаџуџџаа џџоуки иаџахы, иаџахым амџа инатџоит (амаџ иуеит рхэарџ акэхап), џџоуки ани, агэи агэатџэеи иачычоуп, нас ашыхыџќаа аџха ишахапапо еиџш, уи аџхэаргыџеж иаакэшоит.

Ус аџшэма итынхаџэаќэак иџны дџытџэыџытџэуа арт амаџуџџаа рќны даакылсуеит. Амџа еилажь шаџ-шаџ иџхэаргыџежыуа иркыз, атџтџэыреи аџыктџэатџэеи еиларшыахааны изыќэџэаз, агэатџэа рыџх ааџхэырџаан аџы иадкыланы, иааиз рќышэ иныќэыркиит, урт рххымшаќэ абри азы иааизшэа.

Аџшэма атџэа имкыр, дџуп хэоуп ишыџхыазоу, нас имаџуџэагы даарак игэхыаа рќзом, усќан акы иаменџахазакэа иаурыжызоит. Иахыа абар заќантэи «анџэа улџха» хэа атџэа икуеижыџеи аџшэма, икааит, ус иаџахуп ачараќны.

– Ахымызџ жэгар хэа сшэоит, абааџс! – дналагоит нас аџшэма хыжэлас агэатџэа џа днаџхыауа. – Ишыжэбошэа ауаа раџэахеит, арахь ашытэќаа кыоу зхэара акы ыќамкэа инхартџэеит, аха узыхэои, агэарџ иамкыз аџыар ќазы-ќазуа абахџа иџажыуп, ашыаџа – ус. Еиџлабрашэа иќалеит акэымзар, иабастахыз арысќатэи ауаа рыџхыара, аха шыџа исхэои. Акэаџ хзымхар хэа аџшэара ыќоуп. Сыжэќаа џба ыќоуп шэрылаџшны, иаха ибзааины иќоу, кэаџла иџгэџоуп зышэгэахэо акы шэааха. Дара руак еимгэоуп, егы ахш амџуеит, – ихэан, дыџџакны иџыз има ашыаџахь деихоит.

Ачарақәа еиқәымшәеит, аңхын мшы катцәаха ианроу еиханы иааит ауаа. Уажәы еижәыланы ахаршә җира иафуп. Аҗаца дзыжәлада, дыңшзоума, ашәа хәатәума икәашатәума – хәаас измада. Ахаршә, ашы, ашыҗа ацара. Абарт роуп иахәа иуснагзатә хаданы икоу ачараҗны.

Ахш змытцуаз Ҙаңшь иакәшәеит ашьра. Шаҗаа ахәыцкәа еитданаазахәзеи, аха шыта иааит иара аамҗа, уара ишы, сара исшы хәа еимаркуеит. Ихәахәхәачоит. Изҗахыда ахш агәәеахәа измытцуа ажә лкажыны ашьра! Аха иҗартдари, ахымзг азоуп ахатә аиқәа зишьеитцо. Ауаа дрыңхьеит, ацара рымихит, аха ирфеитдоз акәац имоут рхәар...

Ажә шыаханы икажьуп, аблақәа нҗырпжы-ааҗырпыжуа ауаа ирыхәапшуеит: «Ирҗахи абарт ауаа? Рхәыцкәа хшла исаазозар, хырхагамзар җырхага рысымҗозар?» хәа. Уи аҗа хәычы наххыи атдла ашәшырафәы атҗыхәа хәычы кәаталеиуа, ахаскын иатцәара ахыцәкәа инрымцклас-аарымцкласуеит.

Ажә зшьраны иҗаз рахәызбақәа рышьҗахь инавак-аавакуа, инаскәа-ааскәақәеит. Ҙаңшь қуеит, иҗызуеит ишьҗырғәғәа иахьырку.

– Хатә шәыҗами уара, ари ас икажыны хәхәаңшуама? Уа-ха еизаны уатәы акәу җышәшьома, иахьоупеи ачара, – иб-жыи ааиргеит амаҗуцәа реиҗабы. Ари заҗаз иахаҗыи инаскәа-ааскәеит. Ҙаңшь акыкмацәа шәпақәа җчаа-җчаа иҗаз, ахш аартыжжын, инагәыҗашт иахьыхәаҗызыпуаз акәхап. Амаҗуцәа атдлақәа инарывагылазгы убап. Изҗахыда агәнаҗа аҗатдара. Аитҗырҗәәҗәеи-ахәычи, арахь...

Абри аамҗазы дахәаакылҗаз уафә имбазакәа, хатә нарҗак даацәырҗит. Ажә даахагылеит. Абри җәара дызбахьеит хәа сыҗоуп, аха иабыкәушь? Сихәаңшуеит. Ихәда, илымхартә, ихы-иҗы зегыи акамаршша ахысызшәа иқә-җырҗыраауа иҗан. Пыҗк снейзааигәахан дкылкааны сиҗаңшуеит. Ихы шлагәағәаза, асы ықәнаузшәа иҗоуп, арахь иуафәыбжараҗыи дымнеит. Дабазбахьоу? Аа? Избахьоу азәы иоуп. Мап, башоуп, дсыздырзом.

Иблақәа, аа, җәа дызбахьеит ари ауаа, аха ацәырҗшза даганы дышҗаҗоу мшәан?!

Ари ахатца дызхагылаз, еизкъа имтажъны иркыз ахаиуан дахэапшуан. Пыткъ аъа шабахъо мѳашъо, амагана афы еипш акыр итѳааны иказ иахэызба ду ахэыкъхэа атра иаатыртѳрааны, инапсыргэйтца иныкъэшъ-аакэшъны, ифы азааигэара инаганы «ух» хэа днаѳатэхэеит. Нас блатцарыла днахэапшит, аццышэ еипш иикыз иахэызба цырцыр ду. Уи акэхеит, ишьтагэаны иркыз Цапшь ахэда инытцеикит. Ацсы штоу ифашашэа зны дааѳамкэеит. («Ишьаанза ипсы иафеит, рацэа акэац агыама бзиахап шыта», – ихэеит, азэы ибжыы нхэытцакшэа). Ианацъалбеит, издырзо азэы иакэушэа сыкоуп, дабазбахъоу нас? Иблакэа ртартаашъа, ицэажэашъа, ааи, анцэа иныс цъара дшызбахъоу абри ахатца. Ни... Никэ... Мап, уи иакэымзар калап. Дызустѳахарыдашь нас абри ауаѳ?

– Фу, намыс анцэа ишэимтааит, агыгшэыгкэа! – лхэан, иццакуаз цъоукуы рзы быста ѳахракэак згоит хэа зчанахкэа кны иааиуаз ацхэыс лпынтца азэы дынтасызшэа днагъежъны, дпарпаруа дахъааз лѳыналхеит, зычаргэ згэйтцаш ажэхъа замана ишыны иахъыкажъыз данынахэапш.

Ажэ ахы хырца зымѳа инышьтацаны, иеыѳеитдихит ани ацэырцшза иаганы иказ ахатца. Ахэац даблызшэа деилбахт-еилабахтца дабазбахъоу, мшэан, абри ахатца. Иблакэа хатц-хатцауа, ибз икъышэ иаакэшъуа, ахырхырхэа ашьа ицоз дазпшуан иара. Нас иахэызба настха ашьац инылшь-аалшь-ны ацэахыхра аѳазыкатцара дналагеит.

Амала, иоура, итѳаара, иныкэашэа, ицэажэашъа, мшэан, иара ихататэкъа иоуп. Иара дарбан? Никэ... Мамоу, иара иакэзам, астэкъа ауаѳы дѳашъо убахъоу, изакэи ацсхэыстра даганы.

Нас ари ауаѳ, «ала зшьыз итыш ихэалоит» хэа шырхэо еипш, имацара затэык длеи длахалан, махэѳала мацара ацэа лахыртѳрааны, ацхэыс бзиак кэтык армазеира иакэ-лырзшаз аамта итагзаны ажэ еиѳыккъа, жьыхэтѳа-жьыхэтѳала еилыршэшэаны инаганы, уи иазкны рнаѳс игылаз агэы еид-сала къакъақэа инарыкэижыит.

Имахэаркэа азы ларыкэрычэо ашьамшьақэа ларыкэзэ-зэааны иаагэылиршэеит. Даргыы цэыртѳэаны, ацэыртѳшза иаганы иаацэыртцит.

Дабазбахьюу, иан лхы лсеит... Сынидгыланы; «Абри уара уоума?..» – схээр, ус пхашьарахап. Ашьха псшьарахэа саныказ қылак аҕны исыциаз, исыцгылаз, нас сара ара ашьха сасыс сыпхьазаны, дцаны ашьтэа аахэаны иаганы, ауаа ақэыршэаны исзызшыыз иакэзар сцаар пхашьароуп, иакэымзаргы пхашьароуп. Ашьтэа акэым акэты ззушыыз асас бзантцы уихаштзом. Хаи, абаапс иухьи ихээр, аеада сақэымтэеи. Уи шыта шышықэсаҕа цуазар қалап. Иакэушь?

Сикэатцып наҕ, иакэзар иоуп, иакэымзар иакэым, сидызцалеи. Ашьаҕахь сцар, слатэаны сқыаф чыгэза иҕатцаны, афныҕа сеихап. Сдэықэлеит ашьаҕахь. Ағгалпал бжыы ашьаҕа итцөөуа уршэны ажэван уаланатцап. Еиханы атэара иа-ламгацт макьана. Алажэқэеи ҳарей хнейлыс-ааилысуеит. Снапшы-аапшуа агэарп сшықэгылаз сышытахьала сьжэва азэы иааникылан, снаирхэит. Иара!

– Сузымдырт акэу, нас, Махаз? Даара итырхэыцааны, икылкаатцэҕьаны усыхэапшуан иахьа, аха суцөөашьазаап. Уи цьасшьазом сара. Ус зыхьқэо рацэафуп. Сыблақэа рылоуп пытөык сьзлардыруа, пытөык сцэажэашьала зхэаз еицш.

– Уара Никэ...

– Ааи, сара Никэала Андыба соуп, сакэымкэа иҕьяҕьаза иаашеит рхээр иабыргызеи. Уаала зны мацк абас хнавалап, акы уасхээр стахуп, хаагьежыыр сара атып бзиатцэҕьа узылхны, тынч усыртэоит. Уажэы иумбошэа ауаа цэгьа ижэпахеит, ишакэымз еилахэит, уанза мацкгыы иааҕахап, – ихэан, симаны сигарет цыблаахала ихьяз ал абахчара хныцалеит. Амра хышэтхьан азы, мацк аҕара ацсгара ыҕан. Азахэашэпа иқьяҕьаза ишытарчыыланы измаз лык хламцатэеит, ҳаиҕапшуа. Азахэа рқьяҕьа кэардэра ҳазнауан.

– Шьта судырит, нас. Ашьха мыз наҕьяк ачеицыка еицахфон уарей сарей. Уара ууаф қыиоуп, ууафы иашоуп, зхэы иатэхэаны крызфақэо ауаа цқьяқэа уреиуоуп, убри азын уахатыргыы бзиоуп. Уи аҕынтэ амц сызуахэом. Абас уара уеицш, цаса сьздырқэоз уажэы сырзымдыруа цэгьапсышьала адэы сықэзырхаз уасхээр стахуп. Уи сара азэгыы иасымхэазацызт азы тцара цэгьахаз акэты еицш, хгарта

сымамкәа адунеи сықәхеит. Сартәом, саргылом, сарцәом. Уи засхәашагы ыза ееи дсымазам. Ёыцхти ёыцхти еибабгүеит хәа исымоу сара сөызцәа ацафацәа роуп. Сажәа сроур стахым, арахь ари иубо ар икәжью рыртәара халагоит, аха агәаф дшәахәафуп хәа, угәы цыстцәагәышьашт. Аиеи, ѡба-хца шықәса рыфныцқала субар сузымдыруа сәашәхеит. Анцәа иоуп сзырәашья хыхь икәтәоу Анцәа ду! Егысықәнагоит уи. Узырәла арахь.

Сееибытазаны сшизызырәуагы цқя сыхшыф изысмышь-туашәа игәы иабон, смахәар днахысшәа дсыдхәатцаланы, дналагон.

– Ана ажә анысшыуаз ачанахқәа кны иаины ицаз ацхәыс, «фу, намыс анцәа ишәимтаит, агыгшәыгқәа!» – зхәаз... Махаз, хшара думоу уара? Уажәы аха сшықәыз ацәахыи сиасит, аха...

– Ааи, Никәала, исымоуп ахшара.

– Изфүзеи, заанатс ирымозеи?

– Азәы амашына ныкәицоит егырт фыца ацарақәа иртоуп. Изхухәааи?

– Агычразы ишцакоу?

– Агычразы шца?

– Агычра – анапышьтшыра. Уи рылоу?

– Мап. Уи хәамагәышьязам, Анцәа ихәтәаимшьеит.

– Зынзакгы, зынзакгы?!

– Уи аиуа таацәала, бшьтрала хшыа-хда иалагәышьязам. Узатцааи?

– Ус. Саргыи сани саби ршыа иалаз цыушыоу, махәфала, цхзашала акраазрыхуаз уаан, аха сара афацәа сырфеит умхәозар. Цьорка еицш ихыркәшазар акәын исықәнагоз, аха иабакоу. Кох, ирышьтыбжьюзеи иабакоу рхәааит ачара уаа. Макьяна ас зышьтыбжь калаз итәаны иангыла-лак изеицшрахари? Абан лажәкгы ианамыхәаза авандыц кыдыржәазаап, ихәхәо ицоит. Изхысхәаауа, шьтралагыи ауафара аныкало ыкоуп, аха еснагь еицшым. Кәынта даадыруеижытеи «Кәынтажә» хәа ишьтоуп, уаф дихатцгылазом, арахь ихшара урыхәапши. Реицш хқаландаз хәа ухы

рыдуныхәалап. Бадра иеиңш хатца хқытан дыкамызт, аха ихылтыз? Абас ауп адунеи шыкоу.

Ишудыруа еиңш, саб рыцха дыңсит, цаны, икәрагыи акыр неихан. Иацьал ааин даманы ицеит хәа ауп ауаа ишеилышәкааз, ишшәахаз. Мап, ус акәзам уи ахәаша иңсышыахаз. Цьара сизкылгоз цышыа иаасзаимцаз хәа акы ыкам, аха иамуит. Абарт иғызғызгуа хазғаңшуа ашьхақәа узеиңаго аха сара саб ихәатәала шыафак цхьака сизеиңамгеит. Иуасымхәеи, сани саби лабжыагас иаасархәоз зеггы ацигар хыблааха азәыр изы хәартара алоу аха сара сзы акапеи кылтцәа иаңсамызт. Зыца кылтцәоу – ахаңшыа. Цьорка ахаңатәкья сакәын.

Цьорка хәа саб цәык иман. Ашыза авакны аффахәа хцәағәо хашнеиуа акәымкәа, Цьорка хышырьрыххо, ихышышьрыххо мацара, адыххәа иаагылон. «Ихсыркәшап сара уабацари» ихәон сабгыи, днеины иаатцыртланы афырмахыц цахәцахәо ифахкьяны, ацә уаара хәа агәылацәа дынрылалон. Уаха цсыхәа изазымуит уи Цьорка кадыць. Енак, исгәалашәоит афырмахыцкәа рыла данамыхәа айгәышә рхәхәа азкәа илага илкыдидцеит. Илышьамхышгылан, ағыара илылатәеит. Уасла утахызар. Иңцәеит иеигәышә ахәы. Убасқан еиңш саб ичхара хыцны дсымбацызт, шамахамзар. Нахьхьи, аанда дналсын, афәахәа иааимыхны, цәванк анышә ахатата ифытихәан иаага иркылтымуа афааирхеит. Импыцаңсит хәа акәын сгәы иаанагоз. Ацәван акәңцәтцәаны нак инкажыны, ағыатамакәа анаатциртла, илеи илатцкьян, акгыи змышызаз еиңш иот. «Ихсыркәшап сара уабацари», ихәац нашытеихәеит. Цабыргны, хыачхәама азы ихиркәшеит Цьорка ахы. Еицыртцәтцәа аңсуа мца иаахакнахан.

Иуасымхәеи, сани саби лабжыагас иаасархәоз зеггы ацигар хыблааха азәыр изы хәартара алоу аха, сара сзы акапеи кылтцәа иаңсамызт. Зыца кылтцәоу – ахаңшыа! Цьорка ахаңатәкья сакәын.

Иазауазеи, шызас шышытызхыз аччиацәа, акәытгыычцәа ирхәоз сара сзы адунеи акара амч аман, ражәа мхылдызны

саднапхьалон. Абырсаатк хааибамбар хапсит акэын дарей сарей.

Урт санырзызырфоз сылақәа тыгьежьааза итбаахон слымхақәа царза, Алиас ихәа алымхақәа реипш иҫыхза игылон. Ағычра, ғычроуп нас, иахьа иҫымҫыргыи уатҫы ихпыжза иааҫыртцуеит. Хқыҫа инрылаф-аарылффуеит сызбахә «заманахәха». Абри иҫкэын иҫаитҫаз хәа акэын ишырхәоз. Ссызцәа усгыи Екэыҫ иҫыҫра еиҫш иззымдыруадаз.

Саб рыцха аҫгьейи абзиеи ахьыҫоу унеишь-уааишь хәа зархәоз, аҫгьа-мыцәгьақәа ҫазҫоз ирызкны аизарақәа анымфацигалоз алабжьаразы раҫхьа иҫәдыргылаалоз, амҫ ҫыруазар иуахаратәа иззызырфоз дабакаху. ҫшьаала иааиҫәатцит. Зны-зынла уааи хәа анизаарыҫхалоз ыҫан, аха «ухатәи збаны збара уцала» хәа реихәон. Уигыи ибҫа ахәаршы ааҫыҫтәеит. Аха дырфегьых игәи камыжкәа деитанасылагахуан абнаршәыра сылигарҫ, мфәхәаста хәыҫыҫ санитарҫ. Аха уи закәыи, ииҫәо акыр саҫауа сыҫахызма. Иара арахь дсыхон, сара наҫ – ҫьаханымҫа.

Иазауазеи, иҫкэын затҫыи егышылымҫуаз аниба днахан ахәынаҫшыга ифеит, сагьааилгеит. Имгәа акы ааҫалан дагеит ахьзхеит нас. Ажәа уасыршьит, иаасыркьафүеит.

Сара ари ауаф уамашәа дбатҫәкьаны, сееибыҫазаны сызызырфуан. Еилбахҫ-еилбахҫта, аҫыртҫыза иаганы иҫаз ихы-иҫы, ихәхәда, илымхарҫа, инапкәа ухәа инеитак-ааитакны срыхәапшуан. Иара аҫыр-ҫырхәа инапы ҫьауа, дгәакны акэын дышцәажәоз.

– Ағычра зымҫаз ухәыҫкәагыи уаргыи сшәыкәыишаны быжьра-быжьтәа сцааит, уаха исхәозишь. Иугәалашәоит ашьха ашьтәа шыны иануҫастҫоз? Ацәа сцәоуп. Уа ашьха хгәылацәа ахьшьцәа рырахә ахьтәаз алашьцаразы ирылкәыцәааны иаазгаз ауп, ижәны еимгәырҫҫо хазхатәаз. Ашьтахь иансыҫырдыраа, афынтәхәгыи сдыршәеит, ихәхәаза лабакгыи сызқәа инкыдарҫеит. Ашьха – анцәа иҫып, аҫкьара аҫны азәи дгычуа уахахьоу, аха...

Абри анихәа сфышьтыҫеит, сцәа сааҫазызааит. Ускан исфоз ажьыхәҫа ҫсыла, уажәи имырсазакәа, имыҫкәа сымгәа

итаны иаасфысхындаз аасгәәхәо, сгәы ааилахынхәуашәә сҕалейт, аха исычхәит, фысымтзейт.

– Абар шыта анцәа имчала, пхәыс даазгейт, сҕаацәарахеит, хшаралагы анцәа ишихәара хәакоуп. Саргы атцәы нкаршәны сдырқәит уаха сшымгычра хәа. Агычра хәа сара сызчычаз, ант сөызцәа «гәакыақәа» акәйтқәа раамышьтахь исдыртцаз, пшь-шьапык зцаз рзара акәын. Хзымхәауази анцәажәқәа хәычы-хәычла. Атцх лашьцара – аҕапырхәа, уаха акгы. Ари хажәа кәыш дукәа ракәын. Ахәақәа убарц утахызар хәын-цәак ахыкоу унеи. Харгы хазбар зтаху алашьцараз борак даахаар уаха атахзамызт.

Иазауазеи, ауаа зегь шәеипш сынхап-сындып хәа сыз-бейт. Ус абра пыткгы аатцун, ишырхәо еипш, арыгыарахь сгыежны счыгәза, сҕаацәа сырхашьаны сшааиуаз уахык... Ааи уи ауаа санынтыцрыз сшьапқәа аасытапытцәтар уаха ус сымазу. Аха шыта иҕалаша, абрахь Хабшыка цыара цсрак калан ашәацхәаә дыснырцейт. Ицсыз днелтаргааит, уа ашәацхәаә дыснырымтар амуа егы иҕазамызт, аха хара хшыкоу умдыруеи. Ацсракны шака ауаа рацәаны инеиуа акара ицсыз «изегьуп» хәа ихацхьазоит. Иазауазеи, ацсы деизыхха анышә днаҕаны, хкыафқәа чыгә-чыгәза иҕатцаны хәимпит. Инхәытцакшәа шәак хәо схы-сыпсы сақәгәыргьо, сөы ацсаа икәаруа саманы аоныка иаауан. Снеиаанза ахәыцқәа мыцәацзар сызхара срахәмарып, срылаччап, ари-гы лафқәак наласхәап хәа сгәы иҕоуп. Аха угәы иҕоу анцәа уахыгзар ауми... Амәа анкыа зны издыруаз Даҕа хәа азәы даасфәахәит, дысфамхазакәа фыцха дасааит! Уигы са сеипш хәычык иахыркыаны дыкан. Егыа каамет сгыесрыххандазгы сфырхәацаа сыкны ионыка сымфәахимгар имуит, азфәахыаа ифааит, ижәааит!!! Цхагәҕанынза «ура» хәа убра хтәаны хзеигәыргьоз сыздыруам. Иазауазеи, нас хазхара хәнеи-багәз ашьтахь сфөеыжәлан, ала ааиааит, абга ааиааит хәа (гәаныла ауп ишысхәо) агәашә сылтыцын есс, сөы сҕамачы лахкыаны иқәсыршәт аоныка. Атцх каууа, апкара-ацкара хәа сәашьтыбжь, иналак-аалакны лашыбжықәаки рыда ақыта

тынчуп, акгы уахауам, ицэагэышьоуп рыцха ауаа караха иҕами.

Ари ақыта салалан хқыта сазааигэахарц рацэак сыгымкэа гэашэк славалеит. Амза птеикэатцэакэак напырахан, ула ацэыршы тақызар иумбо идырлашьцеит. Аха сара сзы иза-кэыхи, уахынла ацгэыблақэа схоуп, иаатышэшэаны сацхья илкацсааит! Алашьцара, алашьцара. Цэанырраксызцэыртын, акы сеиланаршуа салагеит. Абни агэашэ сыззааигэахоз акы адызбалақэеит, сыблақэа ажыгырла рымбааит.

Абар, уажэы акэадырта сзанымтэало, схэыцымыцуа, уамак сыгралеит. Атц агэтаны – алашьцара, алашьцара – сыпсындыры. Арыжэтэ изжэыз инысхыпсаазшэа збеит. Жэ-еи-кэатцэак абгашшара акэтагы ыкэымгыло исыф-сыфуа ифасхатгылеит агэашэ апхья. Ицегь арахэ тэан уа, аха кьаса-хэасақэак, ракэын. Аиеи, ари фөихан исхатгылеит. Умбои нас. Арахь атэы нкаршэны сыкэхьеит... Ахышэ еицш ахэыцкэа срылатэоуп... Наҕ-наҕ! «Уи афстаа ихэхааит», – схэан «чу» хэа сөы скамчы лахыскьеит. Аха сөы цыцза иаагылт. Сцэаба цыркья аатцыс-тысын, чапырхэак хэхэаза, еикэырша-еикэырша ахы аакылнархэхэеит. Ахьшэтхэа санылфөыжэца, ани ажэ еикэатцэа «ыы» ахэан иааины иаасымтцагылт. «Абаандафы дызкуа бзиа дибоит» хэа жэацкэак рхэоит еицш.

Иазаауази, ахаиуан ахы анаасымтцанак ачапырхэа атэы-факэа иаарыкэырцэаашаны, сынфөыжэлеит. Хайхаазалоу цыушьап акэата-кэатахэа исышьтаршэны афынанахеит. Ахаиуан ззумхэара ыҕам, аха уи изшаз исасуп, акалашэа ишан.

Аиеи, ашара мацк шагыз хайшькклацало афны хэаит.

Хлақэа атэым жэы анырбалак амыргэыргья рхы италаны иууаза ицаны цыгэхыршэт катцо ахыш-фөышра иалагоит. Иамышьцылахьази. Урт иандырфөыха, ифэагылеит сангы аригы...

Сара стэашья сыпсахырц сфөытыззашэа зуит, ал дац сзыкэтэаз сышьтахь ареисын. Никэала сгыланы сцар хэа дшэан, дсылахэатца смагра икит стэашья аасрыбзиахт, иаргыы ифэааипсахт. Амра цытк илтагыалахьан. Ари алра атцла дукэа амра ашэахэакэа разаны акэын ишаунашьтуаз. Нахь-

хьи агӕард ашьапакны азӕык ӕыцьак аматцуцаа рышьтабжь акӕымзар тынчран. Даара еилаханы «аусура» иафын уажӕы ачарауаа ашьаца итатӕаны. Рааигӕаратӕкыа указар рыцламхӕа ашьтыбжькӕа уахарын. Аӕожӕра иалагаанза рлеишӕа шӕабзиоу ахаца.

– Уажӕытӕкыа салгоит, шыта амцхӕ унсырхазом сарггы ахатарчы ахы анпуртлалак ишылеикӕахауа еипш, слеикӕахауеит, мамзар даара сгӕы итталаны сыкан, иаачха, Махаз, – ихӕеит дгӕыкы-тӕыкуа Никӕала. Иазауазеи, хлажӕкӕа иаадрыцшыз ахӕсакӕа (сани арии) леи илсыст аха, илсыст аха... Уашхӕа макъапсыс сдырхӕеит. Хагоу ӕыцьа ахӕсакӕа дыркааит.

Ицырцыруа ажӕ кьантаз ду ацапырхӕа аахыхны апкаца-апкацахӕа иӕахкьаны агӕард иӕтцаны, излаазгаз амӕаду иӕаганы иӕаныстцеит. «Шыта шӕтынчха шӕыцсы икӕаӕаса иамоуп», – схӕан, сцапырхӕа ананыра инатцаршӕны, амцеикӕа-царазы аматцуртахь снеит. Шыта усггы ашара уамак агым.

«Шыта ухатцаракӕа ураӕсзаап, ахӕсакӕа уатцкыс иаиааиуа иалагеит», – сацхьон урт алакӕа рхырфӕы ианызбаалоз.

Амца ахы ааиӕаскын, ацчахӕа айкӕылара иафуп алӕа хааза сдынта итасуеит, стӕоуп сзыӕза, схашхатӕраханы. Ари архнышьна иӕахыкны, алӕақ иаганы икнахау абыца ашш тцшшаза икылхха сӕатцӕшит. «Ани ажӕ сыӕ-сыӕ ду еиӕыккькыа ишшапасалаха, еицртӕтӕа абра икнахазар...»

Умбо сгӕы итӕашӕақӕо, сгӕы ахы ташӕаратӕ. Сышцшуаз, ассир! Ананыра итасыршӕыз сцапырхӕа лакьта-лакьто ашӕ-хымс иаахытцит. Сгӕысеанзамкӕа сшьапкӕа агъарахӕа иӕатцкьан снапкӕа нышьтасын ацапырхӕа аашьтцааны ажӕ злацаз ала ицрит сшьапкӕа. Сара шытахька сахон дара – цхьака. Исымчгӕышьазеи, сырныкӕагакӕа ракӕын, иахьыртахыз сыргон. Слакӕа ракӕзар рцыхӕажӕкӕа хыргьежьауа игӕыр-гьатӕа сацхьа игылоуп. Иара ажӕ хӕа икоу? Хара ица цушьоу, сахьнацакьатцӕкьаз иаахӕны, хӕафныка ахы рханы, акьышӕ нышьтнашь-аашьтнашьуан.

Хабнафегӕа акны инышьтастцан абни ацаса ажӕхьа анысшьуаз иахсыртцыз аиха ахысмыртцит. Ахш зтажьыз ачыргӕ

лагәыцхәаны илкасыжбын иара еиҕыҕыҕа итааны атуан иџаганы иџықәстеит, уи атың ыҕан. Цқьа аҕыка алсыр нас уахынла аґсуа мца аҕны илахакнасхауан.

Слажәқәа рымгәацақәа бақьа-бақьаза иҕалахьан рґа-цақәа ашьа рхыыхәхәон «ґгы» хәа иааизыґыґуан, аха иаа-шьаны изеиқәџомызт, арахь рҕеыґжәаны иҕамзи, иаазам ауаџ агыгшәыг атқьыс деицаџоуп умбои.

Убри инаркны сшәиґхьызха адәы снықәлеит сарґы. Сынцаахәы изқәа сеиаирхеит. Игәазтаз аџстаацаа ақачиаа, аґнышцаа ухәа рнапқәа ыргъежьюа сахь рҕаархеит. Усыр-гәамтцазар ҕалап, аха шыта ишьақәысцалоит, аус злаз аҕ-нытдәҕьа саины сыҕоуп.

Иазаауазеи, уахынла схы нықәыстґар, уара идыр, сыла-цақәа шынтаалак еиґштдәыҕыҕа харантә ґхәыс мыткәма-бжык тааза иааџеит. Дыргә-дыргәхәа гарак тьысуеит, убри агара бжыи иалџны ауп ишааџуа аґхәыс еиба лмыткәмабжыи. Лара лакәхап уи агара иахатәоу. Нас сабицақәақәак ґызыґызуа рґәуабжыи гоит. Убриґыи аарлахәа итааза ауп раґхьа иш-сахауа. Нас хәычы-хәычла арт ашьтыбжықәа еизхауа-еизхауа мацара, сара исзааигәахо иалагоит. Ус – ассир! Хәыцқәақәак еибаркью-сууа, рылаґырзқәа тыџрны рзамџақәа ирҕашы иаасхаґылоит, ихаха-чахо рнапқәа аасымтґаркуеит: «Диадиа, диадиа, ахш хат, ахш хат!» хәа. Нас аҕыжәхәа зазык сґәы иџалакшоит. Сцәырханы саатрысуеит. Атцых лашьца еилахантуа ауада иџноуп. Наҕтәирахь хыр-сыр хәа схәыцқәеи рани ыцаџоуп, адәахьы алақәа ґызымызуеит. Аарлахәа слымха итыџеит иеиґхьбо аґхәыс еиба лмыт-кәмабжыи, агарабжыи, сыбла иаахґылоит еибархьусууа абыржәы исхаґылаз ант асабицаа «ахш, ахш, диадиа, ахш хат» зхәоз. Нас снахәеит-саахәеит, саахәеит-снахәеит. Утахызар унахәы-аахәла, утахызар ухы уқәґыланы цыґә-хыршәт ҕатцала, утахызар аґ-џа ухы анҕьа, уаха сымґахь иқәлом ацаа. Ас уаха, ас уатцәы, ас тьыхәаґцәарада. Нас сшааи-шааиуаз цәыхараны ишьтысхит. Абри исыкәыршоу сцаа џынтә исхысххьеит, иарґыи ишубошәа аґстхәыстра

сыхьызшәа иҗалейт, цюукуы акавршшақәа урылакызма хәа исазтцаауейт, сцәа сықәцирцираауа санырбалакь.

Абас, цәҗаҗсышышала ацәара сақәитымкәа адунеи санхалеит... Абри удьруазар сҗахын, иуасхәеит. Аҗычра алагара еиха имариоуп, аха иантцуга акажыра – сыздырцәом. Сажәа сроуцәазаргы, исымхәар ауамызт. Ашаха аузароуп, аха ажәа кьафзароуп ахәоит ажәаҗқа, иабаҗоу арахь срыцхарақәа рацәахеитеи акәымзар.

Ачара ашыкьыбжы дгыли жәәани архыцхыцуан.

Никәала сиртәарц сьжәәа инапы аатхны абахчара сытцганы, симаны ашыаҗахь дцон.

НИАХ...

Иркәаратцаны анахь, арахь хәа акгы ацысцом акгы агсырхом (ус здырлоит сара, уи азоуп изысхәо), иҗалаз шааҗалацәҗьаз шәасхәоит. Шәеипшзар шәзырыҗола, иахьа усгы цюукуы акалашәа иҗоуп, игәаҗуейт. Акрырфозар ихәцәырххо, игәаҗуейт, рыцсы ршьозар иҗрыс-җрысуа, игәаҗуейт ицәазар, ицәырханы ицҗьоит. Цәыблаҗы дырхоуп, ахәынҗқараа рзы аус руазар... уи шәара инажәыгза. Гәыдынаа ацәҗа рхәар анырҗаху, Цычын идьырхәон хәа, зегы сара изысшәырхәои.

Уажәы сахнаҗааит шәымбои. Сара сызлацәажәарц истаху «Ниах» ауп. Аҗызцәа, аҗазшыақәа ухәа рзы ажәақәак. Ишырхәо еипш ажәа ахы мхәакәа аҗыхәа узхәом.

Сара аҗызцәа маҗымкәа исымоуп. Шәаргы ус акәхап. Хкыла еиуеипшым аҗызцәа. Зыҗныҗқала игроу, адәахьала иаҗшыу, адәахьала имаалыкьу, зыҗнутқала игыгшәыгу, ажәакала, зоурахкы уҗаху аҗызцәа ыҗоуп. Исымоуп сара аҗызцәа ани маҗәыҗла сҗыба антчаауагы, амҗ антыҗсаауагы иззеипшу.

Урҗ сыччартә сҗалар рылахь еиҗырхуейт, сҗәуартә сҗалар (анцәа сақәумыршәагәышьан, аха иҗахҗари...) рылахь

еикәнатдоит. Исымоуп афызцәа сұбыба иакәыхшаны иззатәуагы. Урт иакәым акы сақәшәар, иахқәап иаасықәшәаны сыңсыр (абри атәымуаа шыңсуа еиңш саргыы сыңсыр ауазар акәхап. Амала, уик сзынафеаңшуам) дара ықәгьежәаны, ахахаирахәа акәшара иалагоит. Адунеи ус ишоуп, зегь хаигымзааит! Уажәы саланагалацәахт. Ас иқәыршәзаны сандәыкәлалак, ағәра аасфәкны: «трр!» шәхәалароуп, мамзар, сыбз атормаз иансцәықәкья, аанкылашья сымазам.

Аиеи, сара уажәы зызбахә схәарц истаху сфыза, ари хыхь сызлацәажәаз афызцәа аф-категориакгы дреицш-зам. Уи уцәгыагы далам. Убзиагы далам. Дчеиңыкауафуп, дыехәафуп, уаха акгы. Харт хәигәылацәоуп. Хәитәнаиааиуеит. Аехәара гәгәала илоуп иара. Убри кәзшья бааңсны имәгышьоуп, аха иара ибзиоу цыишьозар акәхап. Дасу зегьы прашәа хәмамкәа хәкәзшьяқәа бзиоу цыахамшьои, ус икоуп ауафәтәыфса иңсабара.

«Зны арра саныкәз цыоуки сарей хгәы ааибаган, илага илышьтәсқан, икәстцеит, аха, икәстцеит, аха, уафңсы дзырфәмпшуа. Иара уа арра саныкәз ауп аригы аныкала. Ашьыжь агылараан сикәындқәак уагхеит хәа акомандир зегьы ишрахауаз алаба сааирхеит. Иаасықәшәт, аңсуатас ихьмызгысшьеит, аха искыз. Имариак шңаспыхьамшәари хәа схаңыц еихаргәгәа сшааиуаз, хәылңазык хәкәзарма ааигәара хгәахәанзамкәа хәаифеахәит иаргыы саргыы. Уажәы дгьежыыр дзымгьежьюа, дыңсыр моу имамкәа дкалеит, аха иааг, иануґтаху уңсуандаз. «Аранза уааишь» – схәан, схысга нацәкыыс аасыртысын, аказарма днавазгалан дкастцеит, аха, дкастцеит, аха, уафңсы дзифәмпшуа».

Абас ацәажәарақәа бзиа ибон сгәыла Мырзакан (абри ихьзын иара). Уиаума, шәыр-қәырк зхәаз еиңш, итирацы Урыстәылака данцалак, уа аңымгырцәа данрылашәалак, ихәахәа-жьяхәаны,рыңсыегьымцо-иагымаауацәгәаңсышьа ритәлозаарын. Мырзакан дзакәыз акрырдыргәышьоузу рыңха аңымгырцәа, кәрышьқәак имахып кәртон, арахь амышмыжда иакәшәараны ишыкоу абардыргәышьоз.

Ипхәысгыы лгәы нкыдыцсаалон, абри мышкымзар-мышкы
ееи ахылымтыр калоит хәа. Ус хааиуан ари шихәалозгыы.

Знымзар зны абри ихацара цышәатәын, аха имариа сцы-
хьашәомызт. Зегь аамтак, аамтак шрымоу еипш, иааит уи-
гыы. Зынын. Хәылпазык, ааилашәшәымтазы хцака кәата
сшып хәа абас сылтыцит. Пац ибаарракны снейуан, снацшы
аапшуа абна ацәхып аҕны ачыкькәа игылаз сынрылагылеит.
Сгылоуп сәырмазеины акәатакәа анааилак иааргәйдцаны
хца сшырцы. Ус сыпшызар даауеит. Дызуста иаауа? Мырза-
кан иоуп, уаха дызуста, иабцар иазкәынца уигыы Пац иба-
арра дазаауеит. Абар, анцәа дахьситаз. Арахь ани иаадыруа
«амыжда» хәычыкгыы сылсны сыкоуп. Уааишь уааишь аран-
за, ихаибарбап ахацара зеипшроу. Мырзакан дааиуа, дааи-
уа нахьхы сапхьашәа ачыкькәа игылаз иеынаргәылеикын,
амшын ахь ихы нарханы даатгылеит. Хгылоуп, аха амырза
иагартә хаззыцшу рхабаргыы ыкам. Снацәкьаракәеи сшьацә-
кьаракәеи ахьта иакит. Дара ыказам.

Пац ибаарра, азаоакәа ахаскын рташьшыы игазго ита-
тәоуп, арахь акәатакәа рхабар хәа акгыы ыказам. Сара шәа-
рыцара хәа санаатыцлак абас ауп. Снапсыргәыцда хәыц
ыкәу аха икьашза иаантәоит! Саныкам, «кааух, иаха акәа-
такәа икажьзи. Мата хца ишьит. Хакәыцә хәба ишьит, Гьед-
лач иакәзар иниртәазеит», – рхәоит. Саргыы уаха амцхә
сзашьтоузеи хца сшып (акәтарбагыкәа), схәан, смааи, аха
иабакоу.

Иалашәхузеи ани сгәы иташәаз тыцуам. Ауатка цьбара
изжәыз апырпырхәа амца атанатцоит. Игәататәуп ихацара.
Уаха еигьныдабасцыхьашәо. Иудыруеи Акьахьба иакәзаргыы.
Счавра аатызган, илсәгагәаны, акыр сыбжыы аархәанчаны,
абгыз еипш сикәкааит: «Уара уа игылоу, абыржәытәкьа
уабцар шьтатца, мамзар уцсит!», – хәа. «Ниах» – ихәеит. Уаха
мтык ицхазшәа импхьазеит. Абжыы злагазхәагыы иатәашьаны
са сахь дхьамцшит! О, уара!.. Ари дхататәкьазаап, иехәа-
ракәа башазаарымызт. Хымзг сиргома, анацәлбеит. Ари
аҕны саанымгылароуп, исмырхьшәашәароуп, мамзар акгыы
сызмыреит. Иара аф зысыз иеипш дәоазаа дгылоуп.

Сөәаибыстан, илақәрыццакны, ани счабра насқаршәны шәақьхыстдас ағынасырхеит: «Уабцъар кажьны уиа!» хәа. Илашътарххны ихырцшны ақәақ, ақәақхәа амца аусыжыит. Ахысбжыы дацтқьаны иабцъар аайқәниңааит... (аа, абар Абатаа Батақәа, сара иаабац Мырзакан иакәу цыышьоит). Ахыцхәа сөылкасыжът. Сишьра дықоуп мцахәыцәа! «Угәыла, Еснат соуп, суахәмаруеит, газарак умыхьяаит!..», – схәоит хәа сғы өеихсырцхьоны еицш иара: «Ниах, сшәыцәшәо цыышәшьо, ацъымгырцәа», – ихәан, иикыз иабцъар ырууаза иршәит. Нас ихы шытацалазаны дыхәхәаза зымға диет. Акымзарак сзеилкаауам. Изақәызаалакь акы аасзеилкаауам. Ажәха анцәа исимтааит, сғы ақәақхәа ицжәааит, иабастахыз абартқәа зегьы, аха шыта угьы азы саанахәт.

– Встать, три шага в период! – акомнада кастцеит. Уи дазыцшызшәа, ахышәтхәа дөацқьан, солдатцдас аөыгә-өыгәхәа х-шьафәк цхьяқа дцеит. Нас уа дадырсызшәа, дцыхза даанхеит. Ы-хық! Уажәшьтоуп снапатқа дшықаз аныздыр. Нас дсыртәеит, дсыргылеит, дсыриеит, дсырхәазеит, ажәакала, былды исырхәеит. Ашьтахь: «Уабцъар аашьтыхны, азхьамцш угошәа ухьамцшзакәа аонықа утрыс!» – хәа акоманда наитаны, счавра аасөысхит. Ишәақь аашьтыхны, ацссы дкәар-уа ицхәыс лахь деихеит иаргыы. Уажә-уажәы «ниах» ихәон дахьцоз.

Ицәынхаз ихылца аашьтысхит. Рыцха, мгык иөхәазазаап, шыахәычыкалабаныиқан. Та-ак! Дцысшәеитуи. Шытадаөазны иөы ааихыхны, схатцарақәа хәа акыр дрылацәажәарым. Аман исырхәеит ус ауп ишықоу.

Даөа мацк ақара снацшы-аацшын, аха ицсыр акәын сара сзы кәатак амшын ианхыцраалашаз. Хәыц аналшәарыз.

Итсырқьаз спатрона тацәқәа сыкәа интацданы, сышиашаз Мырзакан иахь сдәықәлеит. «О, ацшәма!» – схәан, ахухәа илақәа сеишуа игәарц сынталеит.

– Ниах, бзиала уаабеит! Уабақаз уара?! – Стампыл си-базшәа сөөеишьеит: – ыы, уаргыы уқазма, уара уакәызма, ниах... Ыы? – ихәеит.

– Изақәызеи, Мырзакан, уамашәа сзубои, сабақаз зухәа?

– Шәарыцара, анахь кәатахәфара, анахь... уаргы указма, ыы? Ниах...

– Мамоу, цыушт, изакәкәатаз, алақәа рыгрыхартә, хажәкәак ылахан иаасцон, – схәеит.

– Ыы? Иааги арахь, уқантаруаз, ушәақы, ыы, указамызт нас шәарыцара? – инхәытқакшәа даасфәацшын, длацәкәысны даапышәырччеит. Сара уи сымбазшәа катцаны сабцъар ма-тәа наистеит. Икнеихарц иахьнеиго дкылцшкылзырфәуа ақантаруаз дтацшуеит, итацәу ф-патронак дрышьтазар акә-хап. – Указамызт нас, нахьхьи Пац ибааррахь, ыы? – деи-та-сазцаауеит. Сара уи смахазшәа, ус иныкәрыфршәа: «Хырха-гас икамлааит, хәылцазыла афныка рфы хәуам хажәкәа», – схәеит.

– Уанхәадыкоуп, уанхәа. Ари абыржәытәкәа абыстанцара дафуп, улеи, – ихәан, хәиманы хләфнеибагалт. Ацсаажьы рыман, афы, ауатка хлатәеит. Иалаххи, ацшәмацәа рылахь еикәуп.

– Ишәытцалеи, икалазеи? – сынихәацшит Мырзакан.

– Иабымхәо бара икалаз, – акфәфара икфаз ипцхәыс лахь днацшит.

– Сара изиасхәои, иакәшәаз уара уами, уара ихәа, ацым-гырцәеи хәреи изакәытә аамтозеи хазтахаз, – дгәамцуан лара.

Абар уаха уи дахьынтыцыз дзыкәшәаз арыцхара. Пац ибааракны кәатахәфара дцазаарын, амырза иннартәашәа, акәатақәа хәа акгы ыказаарымызт. Нас цыоуки, цымгыр-цәақәак шәарыцафцәошәа рфыкатцаны арыжәтә рфәтаны, иааи иаакылсызаап. Иабцъар имаххуеит хәа иалагазаап, ишакәымыз еиланагалазаап. Иалаххи, иара Мырзакангы ашәа ифырхт, (илахь мацк ицәкәамзи), аха даргы зыкәшәаз ашәа иукәшәара исыкәшәара дакәшәааит. Хыхьла дырх-хысаауа, афыв-сывхәа ирывакны амца рзоуижьуа мацара, ирио, иргыло, хгарта рымамкәа, каамет еикәатцәа рзааи-цазаап. Азәык димпытацзон, цәгьацсышьала, напхыцла дааимцыкәкәааны рмашьына дылтажьны, ергхәа ицсы рга-

заап. Амашынагы аномер ахихзаап, аха «уашшит хәа шыта иалухуеи» – ихәан, иеааникылазаап.

– Сшәыцәшәо цышәшьо, афымгырцәа! – хәа урыла-гьежызаап, – схәеит агәррц сантигоз.

– Ниах! – ихәеит иара.

– Ниах! – схәеит сара.

– Ниах!

– Ниах!

Хәнеидыцуаз ихылцагы сыкәа иаафыхны истеит хамтас.

– Ниах! – ихәеит дырөегьх.

– Ниах! – схәеит дырөегьх!

«ААИ, УИ АКӘМЫЗТ ИАВЦАХАШАЗ...»

Акасыжәфара иашыцылаз ахаиуан афәызххәада? Хгәыла Тапырагы убри дафызан. Егәа каамет лзыкахцандазгы уи халмышәеит, халмышәатәкьеит, дхамазамкәа даахамхны хәонапык аахгәыдхацсалааит, уи лзы ихәхылак.

Иахәа мша-мхәла акы лыртәиуеит, акы лырхынхәуеит, даеакала, ахәса рбышәала иаххәозар, аршра фаганы агәылацәа ифахалалтдоит. Уи халагьежыа ихәлоуп. Абас фымш-хымш, зхәазеипш ркынза. Нас накәтас инеипхьба ицоит. Иухәан, исхәан, илхәан, ирхәан ауп хазфәу, ускан азы зцабаз алу еипш хәхәсақәа ззаза иаанхоит. Хәгоу ухәан-схәан ахыкам дақәшәааит. Хәхәсақәа рыцха рхәит-кәит ыкамкәа, ирхәо цқәа ирфамшәошәа игазхәазшәа икалоит. Уи акырынтә игәастахьеит. Ускан Тапыра даасгәалашәоит. Наф ак рылалыжындаз, иаалахфыххарын цыушьт.

Ари афны ифәоу, сара дахыистәу азы дысрыехәошәа шәгәы иамбан, аха урт ухәан-схәанқәа дрылазам. Тапыра лакәым, лаб Хакәыцәгы иитәху ихәааит егьхалцом, дегәа-зызырфәуам.

«Бхатца ани длицныкәан, егьи лхатца ари дицныкәан» хәа анапы-ашьапы атцатаны, алымхақәа царцаруа инфатцаны,

днақәныхәа-аақәныхәаны индәықәылцоит Тапыра. Нас ахьшь ача шаамцанарсуа еипш, ҳаҳәсақәа (еитасхәахуеит ари уа далазам) уи аамцарсны, ашьапы иқәмыргылазакәа ағынадырхоит.

Ари аоны иҕоу Тапыра лымхылдыз дахьаңыхамшәо, дахьазымҕажо азы ылыташьыцқәо ыҕоуп. Уи моу, лара Тапыра лҕынтәгы жәахаенанк инхәытыцә-аахәытыцәуашәа слымҕа итасит: «уи ус дахьынзазцо збап» хәа. Ари лзоуп изылхәо.

Иазаауеи, иаха цәыкьа сзымааит аусураҕынтә. Комиссиашәа цьоук хтан. Акомиссиа акрырҕамцакәа, акыр дмыржәкәа азәыр иоуижьхьазар ижәдыруа ауп. Даара бзиа хқьафқәа ҕаибатцеит. Хазхаратәҕьа хәибаргәатәын, хәидытқәеит. (Амала ашьыжь санааңшлакь, иаха хәнеи-баргәытәуаз атәы анаасгәалашәалак, слеимгәахьшәашәа сцоит).

Уи иазаауеи. Абар, уажәы атх агәта еиҕнашахьеит, изулак с-«Жигули» сәылтасыжьын, аңскы ахьҕаз цәҕьяҕсышьала исыпшааит. (Ус зысхәо уи ауп, аңскы ирласны испьыхамшәт, зны изаны иҕыхны иргоухәаҕы аасгәахәт, аха ашьтахь исдырбеит иахьыҕаз, сара ашьтахьтәи атәартахь акәзаап сызталаз). «Сәы сышьхәа» насырбан, ахьышәтхәа сгараж саадгылеит. Ижәны саныҕоу адыруеит иара, ахухәа аоны саанагаҕышьоит. Агараж аөнүтқәа атзамцқәа жәытә па-кришкала итазуп, уахь акы сшәо сыҕазам, иҕәымшәышәза апокришкақәа ианыркылоит смашьына. Саргы аоны сшаа-из здыруеит ашацахәа слалбаауеит. Ашацахәа ахьзуп нас, уеизгы-уеизгы сылбаауеит, иазыжәуазеи.

Абар уажәыҕы сеибга-сеизҕыда, хыхь иқәтәоу анцәа ду дысхылаңшны, сааеыжәтцит. Агараж ашә асырkit, шыта сцаны схы нықәстдар ауми, аха иауаеи. Имааи, ианааилак усоуп. Сцаны скәапцачараза схыза сынхәытдалар, ашақә сасуа сыцәазауан, аха... Ашьа ицаша ада иалагылом. Адәныҕа сыркызшәа сықәҕьежәауа, сықәхынхәаауа акалашәақәа сҕалеит. Исымхәеи, мшәан, ианааилак ус акәзаап. Ак ҕастарц

шыстахыз акара сгәы исанахәоит сышьхәа сықәтәиаауеит. Ус ахақахәа иаасгәалашәеит, исгәаламшәар иабаргызи. Уажәы иаазқәылаз цьюкы, ус змамкәа аганкәа ирывоу ақкәынцәа, ашьшьыхәа уоны инкылсны умашына аатцганы иргоит, ишәзеипшны иаашәхәазшәа. Дукыр, дақәукыр, азакәан даутар «сыхәмаршәа икастцан», – ихәоит, «ааи, дыхәмаршәа икаитцеит уаха икаитцазом» – ахәоит азакәангы. Мамзар иубап, илаиханы ҫаахәыра имоуа азымшын данхыртауагы, абас цшьба-хәба мзы наќбак наитаны. Ус ауафы ирзрагы гәнахагәышьоуп, аха...

Уажәы убри ауп исгәалашәазгы – амашына ашә ацацхақәа аркра. Зныкыр иасыркхьазу, аха иаха сеатаны саныказ убри сгәалашәеит. Сеитагыежын, сцъыба сцацхақәа аатыхны агараж сыфналан, егәа зундагы алашара сзамыркит, исзымпшааит арцәага ахьамаз ахәынцәра, итацкааит уи. Иара ус напышьашәала иасмыркуеи схәан, амашына ашә акылцәарста хәычы исзақәыршәозар хәа, (ацацха ауп сызфу), сшеимдоз иара лсымпытшәан, ахьырчхәа иахьынкашәаз афстаа иаашьтыкәыцәан бжымышынк, бжышьхакы инархыганы, сыцсәа рахь иманы дцеит. Икастцари, шар ацацха збап уажәы ус ашәқәа аартны, афнутцкала иамоу ахәынцәрақәа тыгә-тыгәхәа сларыгәтасны, ифкыдсыжьлар иакуан. Ус катцо сшааиуаз, ашьтахьтәи ашәгы фкыджылыны санаадт акы соунамыжьит. Снапы рыхханы амашына ашә иакит. Зны ихәмаршәа иканатцаз цыысшьеит, сеитанахеит нас ауп изакәыз аныздыр. Ани ауалыр азна изжәызгы сыхәартамхеит, схысга нацәкыс ашә иаваханы ишакыз, ашьа кәандаза ишдәықәлаз, зызтас ахьаагы шаацәыртыз абыржәоуп ианыздыр. Сбалыбаҫеит, анахь схәеит, арахь схәеит, аха уешы утахызар. Абри снацәкыс хәычынзара абра ибжьарќбацны иакуп хәа, сара ауафы кьалантар ду саунажьюам акәу? Сеитанаха-аахеит, аха ицахәцахәо ифысцралон ауп, ашьагы иаха «ибараќьатхо» аҫаанахеит. Икастцараны икоузеи шыта? Ацацха ахькаршәу сыцшаарц салагаргы, нахьхы, ацхьатәи ашә аќнынза назашьа сымазам,

сара сызкыз ашытаһытәи ашә ауп, иҫыцкьо анцәа исирбааит!
Абри ашыза азәыр шәәқәшәахьоу ура?

Ашыа шәыкыуам, ишцац ицоит, кох, ас иееим! Ибзиаз
уаха утыркыакыаны «ура, ура» хәа уантәаз акәын. Ускан
цъара азәы иатцәа цәыкәбарк аатахар уеушыуан, иууаз-
ма. Иауазеи, дад, «унорма» аашытхны амашыына ушақәтәоу
аагәатаны, ухы дырны уоагылазтгыы. Уажәы абгахәыцы
ашыацхәа иакыз еипш акәымкәа, ах иеипш ухәапза уиам-
заауази. Ари еипш уафы дақәшәахьоу ура? Садыззала,
смашыына сзадымцуа... ҫыстит аоны икоу лзыхәа. Аха
илахауама шыжыы аахыс ахәыцкәеи лареи еибаркаран,
дкыыцаха дыцәоуп. Кох, ишца сыхыуа, ма ашыа аангы-
ландаз анацъалбеит. Наск сееипсхарчзаны ҫыстит. Убри
аамтазы илақәрыццакны атак абжыы геит, ххәырма-сса
икәтәаз ика-қацшь. Иара зынгыы цхынгыы убри ацлакны
ауп цхьартас иахыамоу, ахәырма-сса аныкалалак иафа-
лозар акәхап, анцәа идырааит изҫу. Ахәырма-сса цюуы
бзиа ирбоит, аха сара даарак сеилахазом... Кох, снацәкыыс
уажәыгы иоунамыжызацт, ишцасыхыуа, ма ахәрашәа цюуы
исзырхәандаз. «Бабакоу бара?!» – аецәа кыдысцартә сыхә-
хәеит, ари аоны икоу лыхыз хәаны. Ацсуатцасгыы иацым уц-
шәмацхәыс лыхыз ахәара, аха иацуи, иацыми хәа сара уажәы
уахь сабакоу умхәозар.

Илақәырццакны «кы-кы-кы-куу» – ахәахт ани ана иқә-
тәоу, абгахәыцы иахәхаша амырза иагаша, укәыба қацшьза
снахагылааит, шыта уаха иузысхәари. Цыцх хьачхәама
уацәынхеит, аха сынтәа, уанза сеибганы сызнеиуазар ихаи-
барбагәышьон. Иаарычхауазеи рыцха абарт ашыацхәа иакуа
абгакәа... итацәыз сарма напы анацәкыыс хәыцы ырхәаны
иаасҫыцакны убас ицарза атыршә сасит, дгыли-жәфани
архыцхыцыртә еипш. Атак калейт. Хакәтытра акынтә, «кыр-
кыр-кырхәа» ашәашәикәа ааилалейт. Ирылаххузеи, сукә-
хшоуп абарт ашәишәикәагыы. Жәашыкәса рыла цъара сасык
ижәа кшаны дааиуазар ишыны иҫахцтоит хәа. Уажәы асас
дабакоу, зегь еилахоуп иццакуейт цъара. Асасцәа раамта

цагэышьахьеит. Атабырг азы, цьмахьчакгы ашьха ус иеы-неитдыхны атрышэ дасхьеит хэа сыкам абыржэы сара сеицш. Нахьхы хуада аеыцхэа алашара акит. Илахазаап убом! Издырыр уахантэаракгы атрышэ самыслози. Атрышэ царуп, шэакьбыжыткьарак иафозоуп, акухэа ицарза ауафы илымха итасуеит.

– Бааи абаацсы, бааи, ашьацхэа сахьакыз бымбазои?! – схэеит.

– Ашьацхэа уакытэкьар акэын иухэтэз, ацсэа ухалазшэ атцхабжьон акефхэа атрышэ уасуа! – лхэеит, ашэ лхы аакы-лалкын. Ааи, изылымхэои дакэшээр илдырып.

– Бласы, абаацсы бласы!

– Уанааиуа хакэтытра ашэ аркы, уи уаха ишасыркрыз схаштит. Арахэцэкьа амра антэшэо афныка игэарлоит... уара...

– Сыхэмарзом бара, бласны бааи, сахьынтэа бымбазои.

– Саргы сыхэмарзом, аиашоуп исхэо.

– Бсыцхраа бара. Ашьацхэа сакит, бсыцхраа!

– Арскаамта уанаанылкыла ашара уамак агмызт, мацк, уаапшызтгы амра укэччо умаауази! – нахьхынтэ лыбжы гоит. Мацк сыцсы ааилккэшэа иаакалеит. Снаваиеит амашьына, снапы усгы афада икнахауп. Ааи снацэкьыс рыцха шыта уафра алцуама. Ааи абарт амашьынакэа зызбыз уаб ихы ытцухааит, саазыкэшэази иараби.

Хэбацэа реи-ркэадыри еикэхацса, ахьхьа-хьхьахэа ирыкэтэамзи рнапы, ршьапы изакэызаалак цьара акы иав-цахомызт. Ирыбаргызеи. Ари лцэажэашья сгэапхазом, гэрамгарак лоузшэа ауп лцэажэашьтыбжыкэа шыкоу.

– Бааи бара, бааи сахьыцсуа бымбазои?! – схьыдышьшь, ипапантцкэырхаша смашьына саваиоуп. Сыблахатцгы гьежьюеит, ажэакала уажэы «сеиғны» сызбахьада.

– Уцсуоу, арахь «ухэамцьяр кны удэыкэуп» рхэоите. Уа-аиуазар уааи, мамзар ашэ афнутцкала ацацха асыркуеит, – лхэеит. Ааи Тапыра. Ха хкынзагы лыбз аазеит хэа сыкоуп.

– Иаркгэышьа, ибтаху бзиоуп. Сара абра сыцэоит, уаха хчы стэхзам, акы сызхоит. Амала зы хэычык сбыржэындаз...

Аеыпхэа агараж алашара аакит. Дзустэада абри уаха сара сызмырцэо?.. саахэыцымцит, аха... аҕыҕыхэа снацэкыыс азэы дацхазшэа иласыцралеит. Схы ыытсырззеит.

– Унан, иухъзеи, иҕалазеи хазшыыда блаатых!! – даас-хаххит ари.

– Акымзарак, ус уадаѳ ҕамлазеит. Баша сыҕсы ааитас-куеит ауп.

– Ари унапы ара изахынхалазеи?

– Ус иаха еиҕысышьоит.

– Диида, ашьа! Иҕалазеи уара, иудалеи абааҕсы?!

– Ыы, уахантэарак ибасхэоз закэызи, ашьацхэа сакит хэа? Ани ббоу ацапха ахькаршэу. Убри ала егыараан ашэ аабмыртыргыы сара абра стэазаауеит.

– Ари иаанартзом, руа иарбан излаасыртуа, хса блаат-кэыцэаа!

– Бымццакын, бымццакын, уи ацыпха ду ала акэзам егы ахэыцалоуп.

– Уара аригыы иаанартзом, ишцаҕастцо, агэылацэа срыҕ-хьап?!

– Мамоу, агэылацэа ирзаауазеи, хара хэанеибахта хамч зкэымхо иҕоузеи, исырбеи арахь ацапхақэа. Абас, ари ббо ари ацапха хэычы аѳада агэы рханы акылтэарста ибзақэыршэар, нас цыара хкылнагар ҕалап. Бара бымгэаҕ-цэан, сара цыаргыы сцазом, ара сыҕоуп...

Нас ацапха хэычы, ишысхэаз еипш, аѳада агэы ѳарханы акылтэарста иақэыршэаны иандэықэылтца аҕсыртатцэҕыа иақэлыршэеит.

Снацэкыыс рыцха, иубар иузымдыруа, аҕэада аҕыхны иаавтцаххит.

– Ари ааигэа исыхэо иҕалап хэа сыҕам, – схэеит сара.

– Ааи, уи акэмыт иавтцахашаз... – лхэеит ари, гэалсрак хэа лнымпшзо.

Ахэылпаз Ғапыра ара дыҕазаарын, «бхатца еизара-меи-зарақэа хэа иихэо ирзыбуази, аха бааихылацшла» хэа нахэаны дцазаап.

Ааи Ғапыра. Ғапыра...

НАТАША

Ахьяжкэа ѡба, мамзаргы ацэыкэбаркэа ѡба еиѡыздыраахьада? Убас дсеицшуп исыцииз Магэ (сара Нагэ соуп). Хѡыцъагы хмашьынаныкэцаѡцэоуп. Иах-хэап, Магэ иахья усура дызмышьтышаз мзызк иоуит. Сара снейны имашьына сақэтэоит (хасменақэа хазуп иарей сарей). Аены хэлаанза «Магэ, Магэ» хэа ауп ишсышьтоу. Хаиѡдырааразыхэа скьаф ахэда цыртланы ашьана исну (уи Магэ имазам) иауа-хэапшыуа.

Абар ацхынра гэылхэтэ аан Магэ иусура бзиазы иатэаршьейт Амзара ѡажэеицшьба мшы ацсшьара азин изтоз апутиовка. Иаргы дгэыргъейт, дѡаца-ѡапейт. ѡажэицшьба мшы – анцэа итыц Амзара (Пецунда) аказаара – ацъанат.

Узхара амра уеаурблып, амшын уталап, тыцхацэакэакгы лафк нараухэа-аараухэап хэа ицашьыцуан иѡызцэа.

Дцейт Магэ ахы дузафамкуа, дытрысзаны Амзарахь. Амшқэагы кахха ибзиоуп, гэыртэыла ицсы ишьап.

Хара ара хаилыхоит, ак кахцоит, акы нхоит, нас уи инхаз ахь хаиасуейт, ауаа зегы реицш аусура хафуп. Знык асабшеи амчышеи ааиндаз хэа хацшуп. Ускан? Аеагакра, ататын, ацъыкэрей ухэа рырашэараз – ақытахь. Уа ѡ-жыак укыр ауейт, уусгы наугзоит, амрагы уеаурбылуейт, маика зацэыла ухуп.

Иахьцалак, аусуроуп, цсшьарам. Абар Магэ иекаршэзаны, иекиларзны дыкоуп, ихабаргы хирхауам, ихалихыи, ицсы ишьоит, кьаф иуейт.

Ус ателеграмма кылхх, Магэ аус ахьиуаз иааит: ушзахэо уейха арахь, умашьына аочеред ааит хэа. Уи еицш агэыргъара абакоу? Уи хазцшиижьтеи ицзауазей? Ахатэ машьына, ачыж-чыжхэа афыцфѡы ахкьо, ицырцыруа, иутаху ауаа ақэыртэаны инауга-ааугауа. Зны сара сцаны иаазгап хэа инакэыскын, аха хпаспорткэа рномеркэа ируамызт акэымзар, егырахь усгы харзейѡдыраауамызт.

Азхьамцш сгозшэа ателеграмма сыманы сыцрит Амзарахь. Магэ иахь. Сааит. Исыцшааит иѡызаки иарей зыѡназ

апалата. Ателефон утахума ателербага утахума, ахамам утахума, ах Чычын рыцха дызгэалашаода, убас рееибытаны икоуп.

Ателеграмма данацшы амыргэыргыа ихы италан, «хассаа» хэа дшыацэхыртэны апалата даафналеит Магэ. Ицыфназ Иван уигы дицкэашо далагеит (уи дзыргэыргыоз хэа сгэы иаанаго, ани исывакны иназгаз ауалыр мыгэлычэ хэычы ауп). Сара сыла траа адиван-каруат игылоу сахэацшуеит, сэныкэыжыны ицэалак ицсы ахьнеира сыпсы неиааит хэа. Иаха тацаагара хақан, хаштэаз шеит, абар уажэы хэлоит смыцазацт. Аеы шгылоу ицэоит еипш, арт кэашоит. Аха сара сылацэақэа еимацабуеит, сззоит сахьгылоу. Арахь схгы ткэацны ицоит – изжэыз.

«Нас уажэы уафы дызкэымтэац аихатэ рашь хақэныхэап», – ихэеит, Магэ ифыза Иван. Уи акэхеит. Нас Иван сыхэдакны ашьана ицшааит, «нас абри ухэда пыртны, иахэацшыны аума шэани шэаби шэызлеифырдыраауа» хэа ицьашьаны дхэхэацшуан, Магэ иеихэахьазар акэхарын сшьана атэы.

Амра иеашпеирбыли, иаххэеит хэа Магэ. Саргы убас-цэка амра скуп сыхэда инаркны схагэтанза, нас смахэарқэа. Маиказатцэы аеага скымзи ,уи атыц кылкэашааза сцэакны асахьа аннатцеит. Егырахь сцэа-сжыы ахэышэтэырта иааты-цыз ачымазаф иеипш сшкэакэаза ауп сшыкоу. Уи сахьзап сара сеибгазар, ардаына еипшцэка сеыкастап.

Иаажэит даеа фба-хца. «Ажь фыы ахыскаауеит, абри злышэхуеи, жьума?» – хэа дцааит Иван. Атцэац-атцэац ифэыт-го, ашьшыхэа, деичаханы акэын ишижэуаз. Ах, каруатк зыпсозеи сара ахэаша, ари изжэыз егыииз шыта сиар, хагита абомба схакны ипыржэаргыы исахап хэа сыкам. Уатцэы сабшоуп, уатцэашьтахь меышоуп.

– Амашына аагара хымш-пшымыш садхалар калоит, арт афымшк усгы псшьара мшкэоуп, схацыдан ара указ, Магэ уакэзам, Нагэ оуп рхэар хэа ушэоума, – ихэан, Магэ автоубс ахь дышьтхысаа ддэыкэлеит.

Уаанза днаскызгеит, изулакь. Иван «цэара цартак сымоп», – ихэан, игэашьамх итцпраауа зымфа дцеит. Зэфыназхоз

автобус днахьынхалт Магә. Хәычык днаскьахьан еипш, акы ааигәалашәан, иҗаккы иҗаз апассаҗьырцәа даарыха-аарыхо, иекылгәааны автобус ахышә ихы аакылакны, са сахь инапы җьо акы еилеижәжәәқәеит. Даҗәытцуамызт, днапҗьа-шьапҗьо, аха иабаҗоу, арахь, сара сҗынза изаазом иажәәқәа. Ииҳәәқәаз рахьтә слымҗа аҗынза аҗша исзаана-газ ацыпцәахақәа жәәқәак роуп, «...анаша наскьага...» Акыр шәзеилкаауоу? Изақәытә нашозеи инаскьазго. Анаша на-скьаргоит хәа сара ахаан исмаҳацт! Анаша иахьаҗоу арақәа иааҗьыхны аҗәырҗәхәа иацҗауеит хәа ауп сара ишыздыруа, мамзаргы ихәап-хәапза иртәны, җәыдк инзаашьыланы ирфоит, изыҗалалхаша. Аха аҗсшьартаҗкны иҗамло акгы ыҗазаарым. Анаша, апырпыл ухәа наскьаргозар ақәхап, ус хнеилапи наҗ-наҗ иҗало аабап. Анапҗьареи ацәажәареи данырҗәамтца: «Ааи исаҳаит иухәаз уи пату ақәцаны сара инаскьазгоит, акы умшәан», – сҗәеит аха уиггы акгы иаҳаит хәа сыҗазам, автобус акыр инаскьахьан.

Анаша-амаша изаауазеи, аха апалатаҗкны сааит. Ахны-қәыжьра амиллион иапсоуп, аха... аха зны, ари сызхьыҗшыло, зегь еимырцәо амшын җьантәз сөынтышыны саар цәгьамызт. Нас иаҳа сраҳатны сыцәон. Абар Магә имшынмәтәәқәаггы ахьыҗоу. Иқәсыршәт зталара. Аҗсшьацәа ухәеит хәа, рҗра пжәазама ранаҗьалбеит. Изны иҗақшь-җақшьза ақәара иқәжьузеи. Рыбжафьык ақәапеиқәа реипш рхқәа кәымпыл-кәымпылза, ихыгҗала амшын ихуп ицыстысуа. Спижама анаасшәысх, цьоукы инцәытцапш-аацәытцыҗшуашәа инсы-хәапшуеит. Сцәа иану смаика аҗып «ргәаҗхазәап».

җаух, сеиҗашьыт, схы шҗагьежьуа, афы мыжда. Амра ара иҗоуп, сара ара сыҗоуп, цьаргы хәицәцом, цьара иш-пәсызкылымцари – «азагар» җастап. Ашәәза иафьыаз сцәа-сҗьы, амрашәахәәқәагәыбзыгҗа инахьсырсит. Икәалыкәаҗьо урт аҗцхьқәа сцәа пшқа дырчыхәчыхәуан. Нас иаразнак аҗхзы сылхәәто цо, ашоура сакит. Зегьы зҗабылгьоз саргы сынзаашьылыт. Амра иарцаз сцәа пшқа мшын-зырҗәандала иааргәтәны, аҗслымз гәза аасгәытцахәхәаны, сызқәа амра инастәит.

Ишпабзиоу абас, усура ыкамкэа, гэамтра ыкамкэа, амшын унтало-уаатытуа, иутаху уфо-иужэуа, атыпқацаагы алафкэа нарахаа-арахаэо – цыанат цкыа!

Уажэы амашына ыыц хауеит, чыжь-чыжьхэа хақэтэаны хдэықэзаап. Магэ иаимхны арт атыпқацаа аласырката-аилап, наныкыара хамоуп. Изакэзеи, мшэан, Магэ дыгэкы-цэыкуа иихэоз данцоз? Иаанагои «анаша наскыага», иабакоу иара, абазар афны сцаны иаахэаны нас инаскыазгома? Данаалак цкыа еилырганы исеихэап. Даара акрызцазкуа уск акэызтгы автобус ааникыларын. Уи ара идыртцаз кэорт бызшэахап.

Саргы уатэашытахь афныка санцо издыруа азэырзбозар: «акабак наскыажэга, абаацс» хэа рахэаны сцап, ара ус имодазар ауеит. Ишпабзиоу амшын, зынзак итысзом иабакоу рхэааит. Кох, сыпсзоит ацаа.

Еитцхэаа-еитцхэаа афэара икэжыу атыпқацаагы тысзом, ишпассиркэоу дара – икэынцэааит.

Шыта нахьхы, амра амшын изашышылоит, икыбжаза мацк ауп инхаз. Сцап саргы спалатахь. Иахьеи уатэи «спалата» схэалап. Магэ арап иеипштэфкыа дышэны дыкоуп, сара – ашэаза. Ажэха смоуртэ ижэны сыкоуп акэымзар, уаха дхаргыжьбаауа азэ дсыман скэашо саакэымлози. «Бышпабзиоу бара цашэкыакыа, абыржэраанзагы бахьпдасымбацыз, абас хааибамдырызтгы исыпсыхэази, нын, хаас» – сымхэози.

«Уи ауми иухэаша, аиашатэыкыа ухэеит», – лхэарын ларгы. Нас дындэылызгарын, пшахьырса дызгарын, дабаспырхагаз, аха даеа ыымш сымоуп. Ух гэшыа, сааит сномер афны, шыта алашара аркызар цэгьам, илашыцоит. Хэычык абас саатэапи. Асаркыа агэы шпацкыоу. Аиашазы, хырехэароуп хэа исхэом, аха сыцкэына цэгьамзар калап. Соура ыка, сытбаара ыка, сзара еиофгытэаа, сыжэоахыркэа тбааза, сгэышпы кыакыаза, сылақэа маахырза. Ас икақэоу роуми даргы иртаху? Аиеи, мшэан. Уажэы саалаганы анаша иаххэааны жэеинраала хэычык ааихьысшып. Ас хэычык ыжэны саныкоу ауп ани, иахьзузеи – амуза, мамзаргы «азара» ансзаауа. Абар акарандашь, абар ақыад. Зегь рыла

сеикәшәоуп. Зны акарандашь абас саргәйтсҗа инадкылашәа
наӗ амшын гәеиужь ду схыҗшыло схәыцып. Ус ауп апоетсәа
дуқәа ишыӗартцо, нас ауп анигыы ааиуа ианалаго. Аа, абас.
Итсегь даҗа хәычык саатәап, итсегь маҗк, итсегь маҗк, итсегь.
Ахыҗ шыҗа иааиуа иалагеит ани амыҗда – амуза. Ирласны
ианысҗап:

Бзиа избоит анаша,
Апырпыл наҗаны,
Аәаша, ахаша,
Амзаша, азәаша!

Ааӗ! Ицәгьамкәа кәплетк кәлеит хәа ауп ишыздыруа. Ыы,
сеиҗаҗхәапи, ааи, ааи, хәара зқәым ауп. Ашәа алҗыргыы
кәлап иара. Еихышәшәа-еихышәшәо даара аҗашья бзио-
уп. Амузыка аҗоуп, амузыка. Ауаа иахьраҗауа исызхәауам
аха, абаәхатәра иашаҗәкья захьзугыы абри ауми. Абас аму-
за кылкья иаакылсын, угәуҗанзамкәа аҗәеинраала шыахә
унарәуеит. Иаанхаз уаҗәы иацысҗап, зегыы иахья иҗасҗар
уаҗәы иҗасҗои?

Шыҗа алашара аарҗсны, сәәҗаны сысәәп. Ишҗататоу акар-
уаҗ, ух гәышыа, ашара зызбиахаша, Магә, амәа алҗха зауша.
Шар сызхара амра, амшын – әымш аҗхаҗыра сымоуп.

Дысәҗ Нагә. Дысәҗ дааҗса-дкараха. Иҗаҗаагара, иәыжә-
рақәа зегыы-зегыы иххәаны азымшын иеиҗарҗ, иҗсы ишыа-
разы. Дысәҗ драхәҗны.

Аха... Абри аамҗазы, зынзак иргәыкзаны, тыгә-тыгәхәа
ашә асбжыы геит, еиҗагеит, аха ашә азыртуа дабаҗоу, «да»
хәа зхәо дабаҗоу. Дырәегыых абжыы геит, нас аҗарахәа иаа-
дыртын, әыҗья аҗыҗхәәә ааәналеит.

– Рылашара рхарҗәаны арҗ абаҗа бара, Марина?

– Акрыздыруоу, сааҗкгыы җзомызтеи, ара иҗамзи. Ара
азәы ихәда абжыы геит, алашара арки, Наташа! – аҗыҗхәа
алашара аадырkit.

Агьфәы әнкья иҗоит.

– Наташа, абар б-Магә ихы хрҗа ара акаруаҗ дахыылажыу, сара с-Иван дабаца, абгақәа дырфама?

– Акрыздыруоу, арҗ ахыыказ анцәа идырааит, халацш иныҗхәхәар ауп, уаха аҗаху цыбышыоу?

Нагә ихчы иҗкыан, ихы икәәешәа дыцәоуп рыцха, аҗхзы илхәаҗа ицоит.

Аҗыҗацәа иааиз асаркыа ду еимакны инагылан, инад-еырбалт. Нас руазыы ашәа аацәырылгеит: «Где ето выдно, где ето слыхано папа решает, а Васиа сдает!» Нас инеимдо-ааимдо ирхәоит: «Ас шәахы избахыада азыы арыжәтә ижә-уаны, ифыза ахыжәла ифоны», «Наташа ларцыс дизынхоны, Марина аатцракәаша қалцоны».

– Иван еибгала арахы укылымсааит, унзырхази асқаамҗа! – лхәан, Марина дындәылкыаны, ашә нкыджыыланы дце-ит. Наташа цшышыаала, лышыи-лышыи еиқәҗо днеин лфыза икыдлыжылаз ашә афнуҗкала ацарахәа ацыҗа аалыркит. «Сара уаха заҗык ауп исзынхаз, уаҗыы сымфа сықәлоит, иара дхәаҗа дианы дыцәоуп, ус хыхы схы инҗамтәааит ушсырцәараха», днеин икаруаҗ днықәтәеит.

– Магә, уааҗши ура арахы! Узшыыда ас иаразнак сара сыккамкәа, угәнаха анцәа иқәйтәаит: ыхых, уааҗшы сым-хәеи!.. – даалырхәит арахы. Иара ихы нхышәҗын дырфегыых «аххы» ихго дыцәоуп. – Абри хкониак цәҗлика имацара ижәны дыцәама, ианацәалбеит, – лхәан, ашкаф ашә аалыр-тит. Мап, акониак уа иҗагылоуп, иавагылоуп ажыффы ахкыа уалыр хәычык. – Ыы, абри акәзаап иижәыз, афнынтә изаар-газар акәхап. Агыама збапи, – лхәан аҗәаца ду азна аақатцаны дфаха-фахан, чаик аныржәуа еиҗш илжәит. Лыбыз лкыышә иаакәылшыит, – ишҗабзиоу, – лхәеит. Нас деиҗааин «Магә» диҗаҗшуа днеихатәеит. – Даныцәоугыы дышҗаҗшзоу иара, ааи ижәны дышҗақоу рыцха! Ас дсымбацызт. Иадызцалазеи ахацәа абри арыжәтә? Иара бзиоуп, аха амцхә зыржәуазеи? Абас иаразнак даахәызцәеи иара, изаазгаз идыржәма, мам-зар ишҗақалеи? Икыышә хәыцқәа хыҗшзааза ишҗақоу, ммы, – лхәан, даалгәыдыхәхәалан, икыышә нҗырқәацәааны днагәзит.

– «Ыых, ыых», – ихэан, наӀ днахэит.

– Оо, уара, уааӀши уара арахь хэычык!.. – дихоит арахь, аха аӀсы дузырфыхоу. – Дашанамгааит абрыскак изыр-жэыз!

ЛхалаӀ аалшэыхны, уа игылаз акресло иныкэӀцаны, ишыршыаф дынхэыӀцалоит. Игэзра далагоит. «Ыы, ыы, шэыскэатӀ уара анцэа даахэаны сшэыхэоит, шэыскэатӀ даеа маӀзак...» – дыкрымфэрымуюит Нагэ рыӀца.

– УааӀши уара, уӀсыма? – дгэыдылкылоит, длыгэзуеит. – Уаха заӀдэык... УааӀшы, Магэ сылашара!

– Ыы?! – маӀк аӀэа даалӀуюит Нагэ: пӀхэыск дикэаиоуп!! Ихы ыӀӀирззеит, адэахьтэи алашара алоуп ари аӀхэыс дшылфэаӀшуа. ДфыкэӀтарӀ иеыӀазикын, аха иара дшынапырхахоз акгы даалагзазакэа дынӀырхэыцааны дылгэзит.

– ИкабӀои! – иелымпыӀжэааны дфыкэӀтеит.

– ИкасӀца! – дааифагэыбызыӀт лара. – Иухьзеи, арыскак аӀы зужэзеи Магэ?

– Соужь наӀ! Сара Магэ сакэзам. БазуӀтада бара?! – уама-шэа дбаны дифэаӀшуан.

– Уара утэы соуп уаӀэынза... Нас – бзиала!..

– АрыӀцхара, амахагьара сьдбымгалан, сара Магэ сакэ-зам!

– Суазцаауюит, изцужэда абыскатэи ыы хэа, ыы?

– Магэ, Иван, сара еицаажэуан. – Еифафо азлагара еипш рыжэтэла икэабаз ихбыӀлаша аӀу-Ӏу Ӏгон, иблакэа ака-каӀкэа рхалаӀкэысуан.

Алашара Ӏасырkit.

Лхы-лфэы, ибыбышза фыӀ игэылӀыз агыыл шэӀы аха-Ӏа. Ирпазаны, ажэӀыс амӀдэыжэаӀкэа иреипшха ауп лы-ӀымшыӀкэа шкыду. Лбырфын хӀэы Ӏырффоуп: «причоска надежда» ала. Икахэха-кахэха, икоу лшыргэаӀкэа, леихышэашэашы ухэа, ара Амзаратэи аӀсатӀлакэа рхата, лнаӀкьараӀкэа Ӏхэаа-Ӏхэааза, дышӀассиру, лмоурахэ мы-

зааит. Магә абзиа дидырузаап убоу? Ных, ҳағоу абас аң-хәыс пшза димазааит, еснагь угәы тзызаауа... «уаха уара, нас схатца иахь» ауп иаанаго илхәаз. Аха зегьгы ус иауҕаху, ацагьы аша аналашәо ыҕоуп.

– Уғаҕахама уара, Магә уаха? Абжыааңны арадио уфазшәа усзыршәыкыуамызти, – сывҕа аалшьшьырц лнапы еитцхәа ағыналырхеит.

Сара сәатҕыан, Магә ипижамақәа аасшәыстдеит.

– Ибыгәзыз сқышә асапын шәах иарганы исызәзәоит, агәнаҕа са сахь имаиааит, сара смаҕагьазам. Урт ажәлар ирылырцоит, ма икыдцданы иршьуеит, – схәан снеин аҕамам ағы сғы гәлыршәтрааны исызәзәеит.

– Ааи, уи иуҕәаз иашоуп, уаҕа наҕахымкәа ииашоуп, даеа цытк ужәызтгы...

– Сара арыжәтә иснархәазом, аиаша ауп исхәо.

– Сыхаара, ииашатәҕыоу ариабжыарак лассамта бысхашт-зом хәа исауҕәалоз? Ух, ушҕастаху...

– Бмааин сахь, – лнапкәа уа иааныскылеит. – Лассы аамта бысхаштзом хәа сара акгы басымхәазеит, уи Магә иакы-зар ҕалап ибазхәаз, даар иаргы баргы шәеибабалап.

– Аиеи, Магә иоуп сызҕу саргы. Абас зны-зынла ирнаа-ны узцәажәои, ма арыжәтә иунарҕатцоу? Ашәҕәкәа сзуфлоу «довостребование» ахызала? Иуцәымзааит садрес?

– Сара адрес хәа акгы сыбымтазацт макьана.

– Уатдәы ҳаипыртцуеит. Ирласны ишҕантәа сотпуск.

– Уи Магә даар иабхәалап, машыынаагара дцеит:

– Уарамакьанапшьымшумоуп, сышьтахьазәыуанаалыцны-кәа, сгәы иалсуеит, улақәа сынтасны иаатыскыцәаауеит.

– Бара бхатца афны дыртәаны ара бныкәоите, уи ҕалоите?!.

– Уи ҕалоит сылашара, Магә иааг даҕазнык угәыдыс-кылоит. Уара ас арыжәтә ыжәны усымбазацызт, хәычык уеикәнаршәом сгәахәуеит...

– Сара Магә сакәзам, Нагә соуп, Нагә! цшьымш сы-мам, аха ашәахьәены усура санымнеи, Бадра «авыговор»

ҕапшыза сызқәа илкыдидцоит ауп. Суалафахәгы хәычык ааибгыцуеит.

- Ишеибаххәаз ауп, Магә, уахазатцәык ара...
 - Сара Магә сакәзам...
 - Ианвар азы схатца отпуск дцоит, ател сузасуеит, укылыыхх ункылсуеит ауп.
 - Цьарамзар цьарггы снейп хәа сгәы итазам.
 - Амандарина, изабелла, иугәалашәоу иухәақәоз?
 - Акгы назгазом, уахьгы снейп хәа сгәы итазам...
 - Избан, Магә?
 - Сара Магә сакәзам, Нагә соуп...
 - Шьта уакәытц ирнааны ацәажәара.
 - Исырнаауам аха, ииашатцәыкьаны исхәоит. Бмааин, бмааин арахь, б-Магә даар дгәыдыбкылап, уи машьынала даауеит, багыркатааилоит ботпуск мацк иацыбтар.
 - Командировка Москваҕа санбанеиуа зухәаз?
 - Азын ахәаша!
 - Ианба, ианба?
 - Азын ахәаша, сымхәеи!
 - Сара уатцәы сцоит, уахазатцәык ауп иахзынхаз уарей сарей.
 - цшзала ицаша. Барей сарей ихабжьой? Акгы!
 - Уара арыжәтә ухы еиланагама, мамзар ас иудсымбала-цызтеи? Иаа, Магә?
 - Сара Магә сакәзам...
 - Апатретқәа фуху?
 - Ааи, ыы мамоу...
 - Избан?
 - Патрет хәа сара акгы тысымхзеит, ифьсхуази?
 - Ацә атәыџа абакоу?
 - Изакай?
 - Ацә атәыџа абакоу?
- Иласхәои уажәы. Дсыдызцалазеи абри? Ацә атәыџа захьзуи, иарггы дарггы еибамбааит. Арахь Магә «анаша наскьага» ихәалап, ари ацә атәыџа ааг, лхәалап, икоузеи абра амца ықәымхысааит.

– Сузцаауеит сара, ацә атәыџа абаҕоу хәа? – Наҕ-ааҕ сьжәџақәа нтарс ианылкылан сылақәа неимда-аимдо дырхыңшылоит. – Зхы еилагоу иңшра умазам, улақәа ртың аҕны иҕоуп, – лгәы аалыртынчт.

– Зхы еикәшәам бхататәҕкыа боуп, сара сакәым, аха. Иалыздыраауазеи. Ацәа атәыџа ацә иахагылами, уаҕа иа-баҕоу?

– Уи зегь бзиоуп, шар, иухыңсаар цқыа ҳаицәажәап. Уажәы ххы нықәахцтап, аҕы уааи арахь...

– Соужь, сымхәеи, соужь абыржәытәҕкыа! Бахәаңши сыхә-да ашьана иамоу. Магә ихәда ус иамазам, сара Магә иашья Нагә соуп... ҳаиңшуп иареи...

– Хәычык уааччеи сыхаара, хәычык уааччеи!

– Избан сзырыччо, сьжә атша арима?

– Учча, сухәоит акы еиңшымкәа, Магә.

– Сара Магә сакәзам, Нагә соуп.

– Аа, абар атәкатәи уарма хапыц ахы ахытдоу. Нас Нагә, Нагә хәа уахантәарак уцо, уаауа узҕу закәзеи, сыла-шара, Магә! Уааи ҳиап шыта...

– Сара Нагә соуп. Аишьцәа хәыцьагыы еиңшны ахы хзытдоуп.

– Адаса санукәаиозгыы, зназы, абри Магә иакәзами хәа, аасгәахәт. Убас сыңхәыс цәанырра иснаҕеит, изакәу сьз-дыруам, аха... Абни ашьаршьаф уқәцаны уаниаз атәы ауп исхәо.

– Аиашатәҕкыа бхәеит. Убри атәка ханыҕазгыы, иара абыржәыгыы Магә сакәзам, Нагә соуп. Уаҕа акгыы беимхәа-зацзи исеиңшу аиашья дсымоуп хәа.

– Улафқәа уркәатц, Магә. Марина даазгоит...

– Марина дзуста, закәи, уигы ашьаршьаф атәка лта...

Аҳаҕахәа, смаикатың ашәаза еиңш иҕоу сцәа-сжыы аас-гәалашәеит. Хәи, уахантәаракгыы схаҕны изымааиуази. Сееилсыртцәрааит. Наташа сцәа-сжыы аҕәашра дшахәаңшуаз ахыңхәа акресло тата днаныхәлеит. Цытраамтәк лхы еим-лагәа икны дтәан, нас инеималтәеит. Сара Шьрыф иеиңш сымгәацәа хәынтаҕыаза слымтагылоуп.

– Изакаи иухъушыыз? Уааи арахь! – лхэан аванафэы азы слацалыргылан сылкэабейт, мпахъшь хэбабала слырбейт. Аха утахызаргыи шэынтэ скэаба, сыш-кэакэара лзамхуа икоума!

– Изакаи, иухъушыи сымхэеи, Магэ?!

– Акгыи схысымшьзеит, сара Магэ сакэзам...

– Уаха сеивугарц угэи ицоума, Магэ?

– Сара Магэ сакэзам, сара...

Наташа ашацахэа дындэылкэа дцеит. Сара скэаба сшышыи сыкан, скашэкачо ссааиласхэеит. Ауама иакэшэаз, сымацэакэагыи Магэ имацэакэа иреипшуп.

«Анаша, афаша, ахаша, апшьаша, амзаша, азфаша» – сажэинраалагыи схыи иаатагыежэуа иааталеит. Хаи, абри апылхат сызлахаз сзалцуазар, хэиц еикэатцэа злам цмак агэиштэ ажэван иатцасырпшыргыи егыаурымызт. Наташа дымцацт схэоны лфызак длыманы даафнашылт. Азэи сшылмышэоз шыта афыцэагыи алагозар акэхап.

– Аа, бихэапш абри ахатэа игылоу, дзуштэа, бара Марина?! Уаха сгэи цжэаны сишыырц дыкоуп абри! – Наташа лнацэкэыс тхэаа аасыкэылкит. Иалагахт шыта.

Марина зыхъыиз азхаз агэта даакэгылан акраамта икылкааны сылакэа дырхыцшылон. Нас даасыдгылан, даасфэгэыбзыгын, лнапы фышьтылхын, сыхэда акы ахьтатаны илрыцкэошэа аакатцаны лнацэкэыс цшзала цакатэи скыышэ длахеит. Уа иаалфэачцеит ахьтэи хапыц. (Ари афыза азэыр шэакэшэахэоу, афэи анаархэо хапыцла игэартэит еипш). Нас даагэыргэан, акэыркэыр дыччо, Наташа лыхэда днахынхалеит.

– Б-Магэ дышцабыцэфашэа, иармахагыц ахыи ытыцэыцэауа ицоуп, убри алагыи дыбзымдыруеи, иашэеи иареи иагыарыла еипшызааит, аха ихагыц?

– Сара Магэ сакэзам, сара Нагэ соуп. Хфэыцэагыи хаипшны ахьтэи хагыц шахъыццо ласхэахэеит уи Ната-ша, аха ихазццо дабакоу.

– Бахауоу, шыта иихэо?! Нас уахантэарак сызурхэацэози узустоу зсаумхэози?

– Уаха шэынтэ исхэахьеит, Магэ сакэзам, сара Нагэ, Нагэ соуп хэа. Сара исхарей хайцшны сан хлаузар, сара ас хҕалааит хэа сан сылмышэазеит, изхароу лара лоуп, лара шэцаны шэлацэхала.

– Наташа, иахья даара ашоура баацсын, аҕара-кнытэ амра гэгэаны изысыз шакафы ахэышэтэыртахь ирга бдыроу. Баргы хэычык амца шоура бымоушэа збоит. Магэ, Магэ иоуп, уажэы д-Нагэха дызлаакэгылари...

– Магэ сакэзам сара! Магэ амра дабылны дыҕамзи, шэара шэоуми уахгы-чынгы дызцыз, – дырөгегыых аееилыхра салагахт. Дшанхеит Марина хэа иҕазгы сцэа-сжыы кэашза ианылба.

Уигы азсмырхеит. «Ари жэбо, сыхэдакны хэынцэра еикэатэатас ашьана адчацаланы иахьямоу?» – схэан, снацэа нақэкны идсырбеит.

Марина уи акгы ланамхэазеит. Наташа уи кылкааны дахэацшуан, дахэацшуан. Нас длеизкэаефын аҕэардэ тата лыченықэлыжын, деитцакы-еитцакыуа ацэуара дналагеит. Қэыршыөтас лылагырзқэа леиуан. Марина уа дылхагылан, уигы ишэыз лыблахэыцқэа алагырз аарывтцжжуан. Сара Наташа дрыцхашьаны слыхэацшуан, иҕастара сыздыруа-мызт, ацэуара салагарызу саламгарызу.

– Нас ибзиоуп, Магэ уара уакэзам, уара Нагэ уоуп, ус акэзааит, иара Магэ данцоз сара сзыхэа акгы уеимхэазеи? – дцааит Наташа лэырваны данааикэтэа, шыта Магэ шсакэым ала дазыразхазаап. Сееиласхэахт саргыы. Знык сыркэабахьеит, ыынтэ сеилырххьеит, наҕ-наҕ иҕало аабап.

– Бара – Наташа бзыхэа акагы ихэо смахэит, уи хьяас имаз, исхамшти, мшэан, шыта шэара усгы шэеилаган, аха саргыы схы еилажэгеит. Аиеи, аиеи ахэыл ихэоу, анаша ихэоу акы наскыагатэуп ихэеит.

– Ишца, ишца? – анаша наскыагатэуп ихэоу Наташа днаскыагатэуп ихэоу? – даагыатэыгыатэит Наташа.

– Хэит, афы сысааит убастэкыоуп хэа сыкоуп ишихээз, мамзар анаша шцанаскыарго. Уи акэзаарын днапкья-шыапкыо дызчыз.

Иҕамло иҕоузеи ари адунеи афы...

АШЫЦ МХАЦӘ

Шамел иаатцәа дѡатцалан, иеигәышә нацаркьаны, нырцә алѡақ зхышәшәоз азлагарахь ддәықәлеит. Ақәбаа-сабаа шиқәнауаз, ақәарамҕеи ахьацеи еилажьны амца ахьеиқәыз дынкылсит.

Азлагараҕы Уасил игәы ҕыҕуа, алѡа иеацәихьчо, днахәы-аахәуа амца дахатәан. Алу мцәышәқәа ашыла ццышә иаганы, иқәашза иқан. Адәахьы ачыхь бааҕс анықоу, ара аҕәахәа ахьаца мҕы былуа, амцабз лакьы-лакьуа угәышпы атань... шыыри.

Ари иеидара даатихын, аҕықәреи амцәышә интаҕсаны, алу ноуижыт Уасил. Иқәазгаза, атынчра зхажьыз азлагара, иара абызшәала иацәажәеит. Бағырқәакгы икылхха иқаз алағәра икылыцраан, чит-ситхәа, инахәы-аахәуа амцәышә ахы иаакәтәеит.

Хәынаң хәычык алақәа кылышәшәааза акәакь акылхара иаакылпшит. Ажәакала, Шамел азлагара ацстазаара ирҕы-хеит.

Нас амца рыченартан, иацәажәара иналагеит. Ажәа иман Шамел:

– Ашыц шәпа амҕытхгала итыцәаауа, итыцәаауа мацара, днақәтәхәаны ацәыцә еиқәырхә нықәыцссааны инкаҕсо, изшьамхык ахьынтә еҕи ишьамхахьы иниаганы, дацклапшны, ѡаҕхьа атыфаара дналагахуан саб рыцха.

Есааира ацәыцә итигоз цаҕахон. Имҕытхг рхәахәычы ахәаццышә иаѡызан ахәы аффахәа иагон, атыхәтәан итигоз зынза ацигарбҕыц ашәа ицшқахон. Абырфын хцәы еипш, еикәахәы-еикәахәы иааиуан ацәыцә. Есааира амхатцә аҕагәаѡара хәычы иацлон, иацлон. Днақәтәхәахуан, изнапык ахьтә еҕи инапахьы иниаганы, ихы ѡышьтыхны ашәакь аца ианкылапшуа еипш, дазкылапшуан. Иахьынзатфаахахьыз гәеитон. «Та-ак» – ихәон. Нас ацаҕс, ацаҕсхәа инапсыргәытца инаникьон, ахь-ѡежь пштәы змаз, ашыцламшә фѡы лахалахәуаизыхькьозамхатцә. Еилицхауаниара. Иагышпцаҕәғәаз,

егьшпауаркалеиуаз атэацшь еипш. Саб даараза дрызказаны иќаитон.

Урт амхатэќаа рыла акэын хабќаылќаа иртажьыз ахыр-тэы златаагалоз. Ааи, урт акамбашьќаа, урт амхатэќаа, зегь шпейбагеишь ухэар иауази...

Уажэы ажэ замана хамагэышьан, аха ианакэзамыз ишарылт, ххэыцќаа уиада ихэшэзамызт. Ахш жэпашьшьыраза ,ахш бзиатэќаа амцуан, иахьатэи хамхатэќаагы рымч аќэхон, аха иазаауеи ишарылт. Арахь хара митэышьцыла хашьцылеит, – ихэан ихьыфрыз ахьаца мфы дѳахан еилабылуаз амфќаа рыгэґатэќаа иналаиршьшьит. Ивґрааз ашэ аќнытэ аґша тэґтэы иаакылшэшэаз, хаха ари амца инасын аццышэ еилафынтуа иаафналеит зназы. Нас аґчахэа, еиќэґчауа амцабз ѳагылахт.

Адэахьы ачыхь бааґс аныќоу, ас амца агэгэахэа еилажьны, угэышґы аґаны...

– Иарбан. Шамел, митэышьцылас шэзышьцылаз? – инапсыргэыґца кьаќьяжэырќаа амца ината, алѳа даґэшэаны ихы нарнаашэа дґааит азлагарахьча. Ибла ахэыцќаа инадыркны ашыла ццышэ асаќэ иаганы ишґаќоу, мшэан!

– Ана снеин, – иќам, ара сааин иќам. Дэќьанс иќаз зегьы еимыздеит, аха уґахьызаргы уеыкнаханы уешьы, иќам. Гэырз-шашэаз инкылаз иґеит.

– Изаќэи, Шамел, узыргэаќуа?!

– Уамашэа иубаша, иаауґаху хэа атауар иумоуа акгы иќам иара ада! Имшарылазакэа хажэ, ґас ауите.

– Изаќэи, изакэы?

– Ашьцылаґэа хамоуп хара Москва, Ленинград, уимоу Германианзагы хабжьы назартэа хажоуп, аха зегь башахеит. Уахь ашэќэќаа ахьахашьґыз изакэугы хаздыруам рхэеит.

– Изаќэзи, анаґалбеит, асќак уздынґэалаз?

– Хажэ ура, Уасил. Хажэ мыждаразы ишарылт сымхэеи. Қох, адэахьы уґши! Икыдґэоит аќэабаа сабаа рхэеит хэа – ачыхь!

– Нас ажэхьа, шамахамзар, адэќьан аќны ирґиуа смахатґ, уажэы иќамло егыќазам, рхэоит сеидру...

Арт зызбахә ухәаз ақалақықәа рҕнғы ажәхьяқәа рҕи-
зом, ыи?!

– Мамоу уара. Ажәхья иазуеи, сара сзышьтоу хазуп.
Уафы ипыхьамшәазоз акы сашьтанагалазаап афаст!

– Жәхьязам узышьтоу нас? Мазоума иара? Азбахә ухәар
ҕамлазои, ҕасзами?!

– Изцасми, мазарасғыы иалахи, амхәтә ауп сызҕеу,
ашыцтә мхәтә. Анкья уи кажьын адәқьанқәа рҕны иахьабал-
лакь. Саб рыцхагы иҕаитцалон хәа пыхья сызҕыиз ауп. Аха
уажәы уеыкнауҳауазаргы иузыпшаауам, рхы аҕәакхәа аҕь-
ҕа иҕанырҕьяаит уи ҕазымцо!! Хәара уажәы уи хмоур азы
аахәташылт ауп, иҳаҕсыхәоузеи шьта?

– Иззутахи иара, бзиароу?

– Бзиарамкәа, Уасилхеит, амхәтә ззахҕахгәышьеи,
акралахфаларц ауп, аха иабаҕоу?

– Уиада уаҳа мхәтә ҕамлазои, аҕанакьтәи, аникельтәкәа,
аразны мхәтә?

– Ее-и, урт ҕалондаз сынцәаха ари сашьталозу. Аразны
мхәтә иазуеи, аха егьырт зызбахә ухәаз амхәтәкәа ака-
кала иҕахшәеит, акы аарылмшеит. Махты илымхәкәа реицш
итары-маруа иаахампыцәхеит.

– Изакәи уара, иауркуеи амхәтә ус иартыратә еицш?

– Иасыркыхуеи, пыхья исхәон, амыждаразы хәжә шары-
лан хәа, уаанза амхәтәкәа иҳамази уи иамаххуаз ахши еи-
наалон, аха шьта иауам. Арахь ишысхәаз еицш амитәшьцыла-
ра хашьцылеит.

– Изакәи?!

– Изакәи умбои, таацәала аказен хшы хашьцылан, иаах-
моур, хәгеиҕа хлаҕеҕсаа хҕоит, аҕыт ааххыцуам уи анаах-
ҕамкуа. Есымша ақалақь аҕны слеиуеит, ахш ахьырҕиуа сна-
гылоит, ҕабыргуп, агәаран абрааи анахьхьынзеи инеиуеит,
ауаа рацәагәышьоуп абзиа зегьы ирҕахуп хәа. Аха егья
сшьаены сгылазаргы уи амымхкәа сцом. Аҕны иааганы
иҳартәуеит. Аха иазуеи акы иазтыгом, пыхья ишысхәаз
еицш, итары-маруа мацара мхәтәшььатарас иҳамаз зегьы
рыхәтәышььап хәа акгы ыҕамкәа, икьяшза иаакәнахт.

Акалашәа ихшуп иара, акалашәатәҕыа. Ажәйтә хҕамбашь хшы зынзак иахханарштит. Хыхь маҕак иназынапшуа ахчат, ахәша ҕежьза ихшәылоит. Алада, абҕәыл аҕан аҕаа жәпа еипшха илтәшәуеит. Шьта ухаҕоуп иахьатәи хамхатәқәа рыла уахәозар. Амала иҕабаҕаза, иҕашәны иҕажьу ахарҕәы знык иузытгар, ачанах ианануҕо еиҕәышьшьа, еиҕәышьшьа... аа, исоумхәан абааҕс...

– Ааи, ус акәхап, ус еҕа зы ауҕаргыы зыпштәы мцо ака-
зен хшы анурҕәлак каамеҕ аҕсхакхоит, шыцтә мхатәымзар
усҕан даҕаакы иузаргом, – ихәан, Уасил ихы ааибьҕ-быҕын,
дөытцаззан, еибафоз алақәа рахь иҕынаихеит.

Адәахы асы ҕала-ҕалахәа алеира иалагахьан. «Цәит,
цәит» рхәон аҕысҕрақәа.

Ас уажәнатә иалагаз сынтәа азынра зеипшрахаша анцәа
идырп.

«ҒОХ, АМЦ РХӘЕИТ ХӘА...»

Итәоуп чара хпыҕек аҕны. Ажәа имоуп Чычы Кәанача.

– Ғык сыман. Акыр тзоит уи. Пҕынла ашоура бааҕс аны-
ҕалало сәақәтәаны ҕыкәабарахәа амшын ахь сцалон. Уа
сахьлеиуа азы сынтәланы сәыскәабон-сәеысшьышыуан, даара
акыр сыҕезаасырхалон. Иара акәадыр ақәыхны, аҕәра ахыхны
аҕәара иқәгылоуп, сәахьыскәабо аҕәы иаахәаны исзыпшуп.
Саныдҕытцлак, слеины аҕслымз шыра сәанынасталак, иара
пшьшьала азахы аҕынанахон. Даара бзиа ибаны амыжьзры
ажәуан. Нас, уажәы исхәар ихашәҕазом.

– Ихәала, ишҕахахамҕо, – арҕзаа ааилдыргеит еид-
тәалаз.

– Ибақьаза азхаратәҕыа азы анажәлак ашьтахь ахы аар-
ҕәины исыхәапшуан. Иуҕаху бзиоуп аанарго схы аасыр-
маҕыыҕәуан. Иара аффахәа азы инхыланы... Амшын ҕан-
таз, хыхь азы ихгыланы хәа ауп исхәо, аҕынанахон. Ус
ишнеи-шнеиуа акәымкәа идәықәлон. Бзиа инаскьоны еипш,
ахахәда аартәины икәарны, сара сахь иаапшуан. Иазхоуп

хәа снапы аныскыалак, арахь иаагьежьюан. Акәаракны иказ ауаа амбатә рбазшәа ари цыашьаны иахәацшыуан. Ауаа ус ауми ишыкоу акы дурбондаз. Ари сөы аахәаразы даара ауаа рацәаоны исыднагалахьан, истјуамызт. Аха иазыжәуазеи, ашьтахь кәпецк иесыдирхалан, хәышә маат хәа хьтәы царала исцәеигейт.

Изыршәуаз рнапкәа еиныркьейт, «даеакы хәхәа» – рхәейт.

– Камбашькәак сыман. Уи акыр цзоит. Азынраз аборакны снейны нымфак-нымфак, ацчахәа иаацыртны ирыстеит хәа иаахәнгыы иазхьацшуамызт. Уажәы исхәейт хәа ихашә-цазом...

– Ихәала, ихәала ишцахахамцо, – аргзаа ааилдыргейт еидтәалаз.

– Аиеи, ирфазомызт ант акака анымфакәа ирыстаз. Иаахәны рылакәа нтарпыжы-аатарпыжуа исыхәацшуа иа-лагон. Нас снейны даеа фба-фба нымфа аацыртны рчыхә-чаракәа ианыныртасдалак, ахапахәа акрыфара иалагон.

Изыршәуаз рнапкәа еиныркьейт, «даеак хәхәа» – рхәейт.

– Цгәык хаман. Акыр цзоит уи. Зны ихьан иарииз ацацәа мацк ианыфейдас изтахкәаз агәылацәа иргейт. Иара ау-хантәарак «миау-миау» хәа икьаа-кьаауа аатцра иаван. Ани ачыргә хәычы ахш тәлейт, ацәатәымзи, иаргәафьюан. Уажәы исхәар ихашәцазом.

– Ихәала, ихәала ишцахахамцо, – аргзаа ааилдыргейт еидтәалаз.

– Аиеи, ашыжь ханаацш хәцгәажә кәацза аплита ахы апцара аеатаны икәиоуп, ахахаирахәа арымзаа ахәынацкәа атцаланы рцыхәакәа кәацкәацо акыкмацәакәа рцәара иафуп.

Изыршәуаз рнапкәа еиныркьейт, «даеак хәхәа» – рхәейт.

– Абра, Ацандара агштцла дукәа игылоу ижәбо роуп. Акыр цзоит уи. Ускан саргыы акыр сазан. Сөыжәлан абарт атцлакәа санаарыццала, сгәы сытцпрауа сыкамзи, «чоу» схәейт. Аеы цышә сақәтәамзи хыкәаалатцас инацрыст.

Ихашәцазом уажә исхәар.

– Ихэала, ихэала, ишпахахамтцо, – аргаа ааилдыргейт еидтэалаз.

– Аиеи, сөы убас шэакъхыстдас ицкъейт, соуп зхэо еказак акэадырырта иеизаакэмкыртэ еицш. Скъама атра интууаан абарт агштцла дукэа ижэбо рықэцэахь ихау-уала ицейт. «Хайт ас шпсасыхуаз!», – схэан, агэра аафархханы, «чараз» арқатцаны иаакэсыртэиин арахь «чоу» схэейт. Ари аамтазы игъежны илеиуаз скъама хнацдахын атэыртхэа атра илтапка ицейт.

Изыршэуаз рнапкэа еиныркъейт, «даеакы хэхэа» – рхэейт.

– Хшэарыцо абахэ хэаған сөызцэеи сарей. Ускан акыр сазан, ашэарыцаразгыы сыхъзи сыхэлей неидкыланы ирхэо афынза снеихъан, уи ижэдыруа ауп нас. Шахъхы абахэ аштырафы бшътэа гэгэак ацэаара збейт, аха ашьтахъ сеи-хоуп. Сыцсуа шэакъ снапы иныкэырсны, исбартаз ацыхэа инакэкны атыкъ аатсыргейт. Уи акэхеит, ахыткъара иапы-хъашэаз аб былгыо, ибылгыо мацара сшыапакны ианааи, аеааикэнакит. Схысбжыы анраха, икылхх иааиз сөызцэа, ажэеицшыаа рашэа анырхэа ашьтахъ, илахан ацэаыхра иа-лагейт. Ана хэпшааит, ара хэпшааит ахы ахыкэшэаз аабом. Ацэа зеггы ахаххыр ишпахамбари рхэан, икказа ацэа аа-хырхит, аха ахтыц цьергыы иаабом. Ари лакэзами нас? Аб сеихысны исшыт, арахь хтыцк анзам.

Изаауазеи уажэы исхэар ихашэтэазом.

– Ихэала, ихэала ишпахахамтцо, – аргаа ааилдыргейт еидтэалаз.

– Аиеи, ашьтахъ азэы игэеицейт иахыкэшэаз. Ацыхэа инацакны лэак хэычык адцабланы икан. Уатэакъа ианакэшэа иахыыз азымдырыкэа ирханы афы анышараха устэиала ахы нткъа ицейт.

Абас иажэабжыкэа даарылгейт Чычы Кэанача.

Ажэа игейт уа ирыдтэалаз Гыц-ица Гьедлач.

– Мшцэгъа баапсык азы азиас Мчышь еыла сныефынгылт. Ацха азы ихнахъан. Мчышь атра итыцны апащкэа ирыкэ-кьасо, агыгцэа ргыланы, ихэашькакараза илеиуан. Иаас-

цəымҕхеит, иаххэақəо ирылашəхи, аха. Уажəы сҕежьыр «еыла дыҕан азы дызмыри» – рхəоит. Арахь ахатцеибага хəа сызпхьазо ыҕоуп, хəычыкҕы ани «иаадыруа» аҕаны сыҕоуп. Икалалак калааит, ахатца дызқəымшəо акаҕы ыҕам схəан «чоу» хəа, ишəа-изызо исытагылаз сєы сҕамчы нахыскьеит. Иаақəарықəашьеит, изызымк-зызымкуа, аҕфьыхəа ағəра иац-хауа, ихышхытəаны илеиуаз азы аҕаф аҕны саманы иааи-кəахынхəит зны. Нас атыжə-атыжəхəа ыынтəны амцабз ахыскьеит, иарҕы азыхəашь еилаыынт интаҕалт. Абри пхы-зк шəымбахьеи, убас пхызк салоушəа акəын сшыказ. Зны бҕартахьанза сылзаашьшылон нас ифалпахуан, зны сєы ахы кəацəза, аарлахəа ифалхəхəон, дырфегьых ифхало мацара, ацəқəырпақəеи хəреи былды хайбархəаны нырцə хазхибагеит.

Абри сақəшəахьеит, дад, – ихəан, Гыч-ица Гьедлач иажəа даалгеит.

– Қоҕ, амц рхəеит хəа астəқьа убахьоу, анапы атцатца, ашьапы атцатца, – ихəеит Чычы Кəанача дахьтəаз.

ИАХАК АЛА УУАН...

Иууан иахак ала. Саапшит. Ашара макьана ҕытк шагу здыруеит. Уи азы асаат ахəапшра сҕахзам, шака сыцəаз ала издыруеит. Лашьцоуп ауада. Аха абжьаапны еипштəқьа акəым, адəахы иаацьоушьартə итдлашаауеит. Избан? Иацык амш даара ичыхьын, арахə ареицьны, изқəарышəшəо игылан. Ахаиуан анзқəршəшəа, асы иазхəоуп рхəоит. Сынтəа асы хазыпшиижьтеи... хаздиалаз аҕенцьырларшə снахеит, аа, асы барақьатха икажьуп. Ахəылы-хəылыхəа еимагыланы алеира иафуп.

Хрыжь-хрыжь ала уеит. Ахаан иадсымбалацт Пальма. Сцəа сахьтшьаауашəа сыҕоуп. Снахəит, саахəит. Ари лқьышə кəамкəамуеит, ачча ақəыххуеит. Ирласны лыпсы лалга-фалгоит. Лгəы тыҕашəа ицоит. Далсхрыма ацəа. Аха дхач-чаауеите, ибзиоу акы лбозаап. Илбалааит уа.

Шеит – хьачхэама. Ашықәс дузза афшара...

Хьачхэамаз – асы быбкза. Агәабзеира-ахабзеира, амфы-амца ауафы данеикәшәоу, илеиааит асы, азынра шзынроу ицааит. Уи гәыргъароуп, аеафра барақьатроуп. Иуеит слачашәа. Иухъзеи, ахьта уакыма, Пальма рыцха? Утра цәгьамкәа иқалтеите. Макъана ухәычыми, ахьта уакызар акәхап. Снеиуеит уажәы, итцегь атәа утцастоит. Қох, иш-пассиру адәахьы, ахауа ґацаза, ицьбараза, иацсақьазоит анаацьыны. Абар атәа, абас агәтатәкьа уагәылаиа. Ака-латажә азна атәа қатцаны ухәытцастеит, уаха иутахи. Ухәапза уа уиаз. Сынтәа ачашәара зтаз сла хәычы. Утыц пхоуп, нас иуталеи, мшәан! Утытны уабацо? Акалат итыцаны, аеи-цхәаа ажәфан ахь ахы рханы иуеит. Ишзом иара, иуеит. Қох, сцәа сышпатыхьтшьауеи иараби. Зыными, хьтоуп. Асы леиуеит. Асы амбазацт Пальма, уажәоуми шықәсык анахьтца. Ицшқазаны ианаазга, лнапы ґыкакауа илаазеит. Ацстәкәа лыпсықәароуп лара. Убри асы уамашәа ибаны иеи-шуеит ауп, иуузом. Уажәраанза иқазамызт, уажәы иабаанага иара? Мбатәшәа иабацаап, уи ацсабара ацъашьахәкәа ире-иуоу асы.

Саины схәытцаланы сиeit. Ари уажәыгьы лхы-лґы лашо-ит, лқьышәкәа кәамкәамуеит. Даґыгәхәаазаны пхызык да-лоуп, лхызагьы лықәцит мацк. Сәахеит ахыза. Агара хнафс игылоуп. Цәац-цәац иргоит уа игароу Шьханыкәа, ицәымха дахагәышьоит акыр иауа цьышьа.

– Сзаурпши, исымоукзи, закәытә пхыз хаази сызлаз, сыгәнаха схәап, – даапшит ари, даакәыпсычхаит. Дхатцатцо акыр атуан дацапшуан, аха уа акагьы лзанымхит. Ублыкәа анхты нахыс, ацхыз нытцаха, бжьы-мшынк, бжьы-шьхакы инырхкьа ицоит. Анцәа ус адунеи ишеит.

Ацхзгьы лықәнатәеит лара. Нас ахәхәахәа иқәыпсычхауаз Шьханыкәаигарадаахан, хкаруатиаадлыргәгәалт. Ақатцәыхәа ацәымха дызхоз наиґцааны, лгәыпцхәкәа неиґалкит, дахеит, дахеит, аха ишца! Уи арпыс иан дирхыцхыцит, ахш тґәааны, акыр иаairдеит. Изхара анифа даакәыпсычхан, дхәапза, дтәхәахаа дыцәт.

Шьханыҕаа зтаатэы хадақәас иаңхьа иқәгылаз хпа ра-
кәын. Акрыфара, ацәара, ацәуара. Урт еиламырцхазакәа,
гәык-ңсыкала досу ианраамтоу инеигзон. Уажәы актәи
азтаатэы избеит. Хнафс акаруаҕ хәыцаҕны дынтаханы
дыцәоуп ахатарңыс еихаб Баҕаҕәа. Уи шыҕа дхатцоуп. Изна-
пык ала ишытыхны аңыр хәа икыдиҕоит хатцгәыжә. Хррхәа
хатцатас маңк ихәа абжыы гоит.

– Шәтыла ихыбыз баҕча ссирзак хатцан сахәшьеи са-
реи. Ацәа саналухуаз. Хней-ааиуан, ибларшанхагаз ашәҕ-
қәа хәҕәшәон. Итатаза ашыац иатцәара хшыапқәа хтны
халагылан. Ус, рыжәа хәыцқәа аффа-ффахәа иҕыо иаах-
халеит аҕаимбарцәа. Урт леит ажәван аетцә – цыуцүкәа
ирылшәҕрааны, уахь иагыцоит уажәы. «Сара, Сара!» – хәа
хнапқәа шыҕахуеит. Абар, сара сааныжыны сахәшьа Гәында
деимцдаа дыргеит. Аха нас лхала ажәвақәа аалхәоит,
дпырпыруа дрылаланы дцоит цәванцәыҕа. Сара иҕысымхыц
шәты ссирқәак харакшәа сравазоит хәа саҕуп. Еҕа
сдыркыакындас сзывазомызт, абыржәы-уашытан хәа сшы-
напырхахоз сааурңшит, – лхәан, – измаанозеи? – луанытә
даақәыңсычхаит.

– Асы ауеит, зегыы хәибга-хәизшыдоуп, хьачхәама ҕах-
цоит. Илеиуеит уи ахәалы-хәалыхәа адәахыы. Акәытқәеи
арбаҕықәеи шыны инбыстоит, бара бышьхәа бықәтәиәаны, урт
еилырцәрааны иҕабцоит. Сара хыҕа самкуа – хатцалажәтцас
сееилахәаны, сабңари слеи аашытыхны – абнахь! Ахатцеи
– абнеи, аңхәыси – аәни. Абри ауп изызхәоу быңхыз, –
схәеит.

– Сгылап шыҕа, сыцәшар ҕалоит. Ашырцаз иумшәарыцаз,
нас баша тәаң-тәаңроуп. Иаапкааит, изаҕәымтцуеи ани? Ир-
хәоит ажәытәан алақәа анууаз иааргәыдцан иршыуан хәа.
Сгылапи, сгылапи. Шыыжь игылаз ҕан ҕаба аҕеикит.

Иахьа ашәарыцара, агәыргъара, аныхәара ... асы цала-
пала илеиуеит, цан иуапа наҕаскит.

Ажыақәагы ираамтоуп, ахәыхәқәагы ҕалар ахәтоуп.
Ғох, сцәа стыбзаауеит...

Ибахза асы леиуеит уажэгы. Ачыжь-чыжьхэа сышьтабжь
гоит, асы сахылоу. Шоит шыта ашара ззыбзиахаша. Анша-
лак, ани ххатарцыс еихаб – Баҕаҕаа антэажэ имагэ хэыцэ
ауқэа имоу ишьтацаны, уапыжэ-уапыжэ асы леиуеит хэа уа
дылахаэазо дықэзаап. Раҕхыа ианибалакь рацэа иблагэы
тбаахап. Дбажэгэалеиуа, дахькахауеи дахьгылои еиҕараны,
асы иҕатата дықэзаап. Иан ицыхэа кны дишьтазаап. Сара
сқыпҕаха сшэарыцаны саап. Шандаз знык. Азынра еиҕы
акгыы ыҕам. Ишҕабзиоу аҕстазаара – аҕынаҕ. Хаҕны
пхоуп, нас абас сзырхыташыузеи. Еиҕауеит Пальма, уажэы
хрыжь-хрыжь ауп. Асы мбатэшэа иабоит ауп, уаха изакэи.
Ғахьхы абнаҕны игылоу ашэчқэа ашыыжь шаанза сызнеир
ахэыхэқэа алабаҕбаҕуа, асы ршэшэаны аиқэара аарҕшуа
акэмырҕаҕы еиқэатцэақэа инрымтцкласуа... Ирласны сцаро-
уп. Таак, ажэ аҕхэ ҕэаҕэаны, ачыхэчара иазтатцеит. Уигыы
шыыжьымтан аҕэаҕэа ари днататэаны илхыап. Ахарцэы
баҕаза ианлыртэлак, Баҕаҕаа аицырҕэаҕэа имхатэ аал-
шыуа, иҕатата дадтэалазаап.

Сызҕыргаз аҕн-ду ана игылоуп, сан, саб, сашыцэа, сахэ-
шыцэа уа инхоит, зегь ргэы бзиа рхы бзиа иҕоуп. Уаха аҕыма
ршыуеит, уахь харгоит, ханаауа аҕымажь, акэакэарқэа аа-
гоит. Наныкыара! Ғааныбзеила инеиша. Ишҕаҕыргыахэу
аҕстазаара. Аа исхаштыз, ҕажэижэаба капеи хэа «жигэли»
цырцыруа сгараж иныцагылт. Ауаҕы дпырны ажэаҕн дала-
лартэ аамта иҕоуп иахыа. Зегь рыла хайқэшэоуп.

Иҕэи-циуеит, нас иналаршэ-ааларшэны абжыы тааза
игоит Пальма. Ажэаҕн ахь ахы рханы ишҕаууа иара?!

Уажэы аашоит, ауаа рырахэ-рышэахэ ртыц инықэцаны,
аигэылацэа: хай-чеихэа рыбжьқэа неиқэырга-ааиқэыргауа,
«аанбзиала инеиша» хэа иналагоит. Иалагааит рыцха.
Уажэоума абжыааҕны иржэуеите, уажэы аеыцга иҕоуп –
хыачхэама! пшзала ирфааит, иржэааит, дара ртэоуп, пхза-
шала иаадрыхыз ауп, халалс анцэа ириҕааит! Шыта саб-
ҕыар аашытыхны иқэсыршэып. Кох, хмандаринақэа ауапа
шкэакэа рышэцаны ишьтахыбза ишҕагылоу, иаасрышэ-
шэеит. Аддыхэа асы лрықэыппны илкаҕсаны ииацэаҕаҕара-

ииацәкакараза асы иџагәылцит. Уапыжә-уапыжә алеира иаџуп иара уажәыгы. Иаафрым-џрымит ала санаба, аџааи-тнахт. Иаасыдгылан сшыапқәа инарыфџышәа-аарфџышәеит. Ус ахы џышьтыхны иџысџацшит. Сара шсакәыз цқя агәра анага иаатцхәыршәшәан, џынтәка иаасыкәшан, иџаџа-џаџан иаасгәйдцалт. Уажәы-уажәы сшәақь ашьхәа инафџы-нафыџуан, нас амыргәырғя ахы ицалон, ицаны асы аџыла-нажыуан, илабылгьон.

Абнахь ххы рханы агәашә хтыцит. Хцойт асы цуа. Ишџа-ссиру ацсабара, ацстазаара. Мап, шәышықәса мацуп ари ацсабара цъашьахәы азхара абаразы. «џышәгы мацзар калап, унахәны уаахьяцшаанза ицоит, дад, уи аамта акрыкоу цышәымшьан. Сара шәышықәса сшыртысхьюугы макъана исхәараны икоу акгы сымхәазацт, изураны икоу акгы зму-зацт. Убас ауп схы шызбо», – ихәоит хгәыла Мажә.

«Кәйт» ахәеит рдәынак алахь еикәтца, уажәраанза ашәа-ра-зызара иамаз зынзакгы иагәалашәазомызт рыцха уажәы. «Цәйт» ахәеит тысгрракгы, алақәа хкын инаџшы-ааџшуа асы зхапапоу атәџан икәтәоуп. Иазбара аздыруам.

«џаанбзиала!» Алиас далагахьазаап, ибжыы царза иго-ит нахьхы. џаанбзиала унеиааит, џаанбзиала шәнеиааит адунеи икәу ауаа зегы. Шәгәырғялааит абас иахья хаш-гәырғьошәа, назаза шәгәырғялааит!!!

Абан хәыхә гәартак ииасны иахьцо. Шака илакәузеи, ркәафәақәаеилыграа-еилыграаза. Ахәхәыхәа асышрықәнаџ-со, атыр-тырхәа рыжәџақәа кьо ицоит. Уааласи, Пальма. Асы цуа Мыса ихәы ххалеит. Наф, абна агәахьы лакәакгы рцарбжыы гоит. Жьахап, ма бгахап, урт зышьта рбаз. Уажәы иссазаны иалагеит асырхәы. Уи аиџ еиџш ауп иџахь-џахьза икажыу асы ишылаџсо. Бзиа избоит асырхәы анауа, алыхәта ашыла цъацъа аунажыуеит.

Иахак ала ууан. Иахьзи, мшәан, иара? Пальма аба-ца? Аа, абан сышьтахь аграпарафны иахьтәоу. Ашьапы амџ алаларызу, аха амџ уажә иабакоу. Шьтахька, хазлааз ахь иџшуеит, игәамтцеуеит. Аџасақәа реиџш икам Пальма. Уааи арахь, иумахәзои ахысбжьқәа гоит шьта. Ани убоо, нахь-

хыи ашәч еикәараҕны ахәыхәқәа шалапырпыруа, уи уафы игәеимтазацт макьана.

Ахәыхәқәа агәыз аарылсыргоит, дара цаҕь-чаҕьуа асы инылашәа-аалашәақәоит.

Хгәыргьатцәа, хгәы тыңаны ицо иалагоит. Уара. Пальма, асы фыз еимгәхәо унеины ахәыхәқәа акакала иуфьтцарзза исзааугоит. Ара сшәыра инахьынсырхалоит, ажәеипшьаа ихаҕтәеишьеит, ххәоит. Аңаса аткьыс акыр хлахфьиххоит. Ус, хазхара хшәарыцаны, хқыпцаха афны ханнеилак, аматурта ахылфә-псылфә фнартәаны ари дызса-зсауа, дышьқыыруа хьачхәама армазеира дафуп. Акәтқәа ахәарахәа ижәуа иҕоуп, ачашәқәа хаччыла азра иафуп, агара лнафс игылоуп, уигьы аалыртысуеит. Баҕаҕәа уажәы деилахазар акәхап, асы игәытатата иан лкалт кны длыхоит – «адәахьы, адәахьы баала, асы, халахәмарлап» хәа. Ахәыци – аси. Ханылбаалак «уапшәыма хатцоуп, фәаныбзеила ахәычы-адууаахәқәныхәа» хәа хпыфк цахә-цахәуа иаалсыркуеит ари сгәытбаага, ахаан сгәацәыхьак зымхәазац (ахәсақәа зегьы абас иҕоушь). «Уара Пальмагы уамашәа, лнапы фыкакаа улаазеит, уфы зырфьаз акы таижьып, атәан улҕоит. Уаала. Пальма, усафыз абрахь, иууеи ухьы-шьырххо?» Иара иаакрым-фрымын, афырххан схәатәы ахатцара ахьалымшоз азы атамзаара шьтанатцошәа ахы ларфкәшәа инагәыбзыҕ-аагәыбзыҕт, нас ишьтиааны, асы аграпара илахәазо афныка ахы археит! Арахь атыхәа асы илархәазо инафьо-аафьоит. Сапхьеит, сеиҕаҕхьеит, Пальмачка схәеит, анс схәеит, арс схәеит, аха иуҕаху хәала, иауам. Зны мац-мац ихәазошәа, нас есаaira аныкәашәа иаццо мацара ишнеиуаз, ифт афныка! Нас мацк иаатгылт. Ахәалыхәа илеиуаз, асы инахәапш-аахәапшны, иафыфуашәа, ахы нышьтых-нышьтыхуа дырфегьых иууит! Исмаҕацт. Пальма ашәақь аныскыз акәым абжәаапны усура санцо мчыла, лабахыла афныка исыргьыжьлоз абаҕоу? Агәы рахәымхазар акәхап. Ари адунеиаф ичмазфымхо хәа иҕоузеи. Иахакгы ишууаз, лацәааихьшь канамцеит. Аңсыз азы иҕоугьы акы ахьуеит рхәоит, ибзиахап. Ари лнапы адылкылоит, ишыпшқазазгы лара лоуп изаазаз, ишакәым сыбжьы рдуны

сацакьаргы лузомызт. Аласбақәа, ацыгәқәа, арахә-ашәахә – лыцсықәара.

Ицеит, исымбо ицазеит Пальма аоныка. Егьаурым, Сара акырсызшыуандаз ишаазгарыз. Абан ани ашәч ду, инахь-хьи аганахьала ахәыхәқәа ахьалапапаз, егьмачым дара. Ирыластдап, исызшыыр аагара удаахарым. Ахәыхәқәа егьырт ацсаа излареицшым ыкоуп. Арт дарак ихырзырзам ахыхьчаразы. Акыр сраоазеит. Сыцәгьамкәа скылацшит, сатцхеит. Аҕац ааҕыцгеит! Сшәакь еибамга закәи, ианбасыхьхоу ус, спатронақәа цьара цәаакырак рхьымсзар. Егьи сатцхеит. Цәышшы аатган аләа ҕтыббит ашәакь агәыцә. Ахәыхәқәа цац-цагуа ашәч иналцраан, аффақәа рыжә-ҕақәа кьо асы шрықәнацсоз нак абнара агәахьы инхейт. Сыцымшь исыкәнакьейт, сылақәа цырпыруейт. Уаха ахәыхәқәа срышьтамлакәа, спатронақәа аацсахны аоныка схы сырхейт. Сцәа сыхьтшыаауейт. Саауейт ианыстдаз аграпараныланы, асы хкәоит, амш неиләры-ааилырәуейт. Игоит иааигәаны алақәа рцарбжыы. Сцоит сыццакны аоныка, Пальма еицш исырласзеит. Абыржәйтцәкьа аоны сыказар стахуп, иззакәу сыздыруам, аха. Иааигәазахейт лак ацарбжыы, дара ашәарыцацәа нак абна агәахьы ауп рыбжыы ахьго. Абан икаца-кацо, алымхақәа каткато ажьа абна иахьяалшәа. Ишыстәахыз инақәыскит, ақәыцшыга инадызбалт ажьа, ацыкь аатсыргеит. Ейбагеит сшәакь, ахыцхәа ишыны илкасыжьт иашьтархх иааиуаз аматцуар ла!.. Ажьа ахыкәаала захьымзо, асы илцо-илцо инахәын нак абнаршәыра ағанатейт.

Сшьямхқәа хыц-хыцуа акәарақәа сеитцасуа скәлейт. Схәы-сзжыы қақаза игылейт, сыбаоқәа сылцсаауейт.

Скәарзаны сдәыкәлейт аоныка, сшьяпқәа сара ишыстәахыз еицш исыххәыцуамызт. Хәаоны сазааигәахоит, избо закәузеи? Гәыцәык ауаа еиқәатцәа-еиқәатцәаза хгәарц асы илызбаауейт, еилаәеиласуа дара! Сишь!! Ахәхәабжыгы гоит...

Ари ахәаша, ари арыцха, амардуан асы шафылцссаауаз днықәшькьраан ацзамц лхы нкыдыкшалт. Уи акәхейт.

Ишцәааастоу ацсабара, ацстазаара – ацьаханым.

Иахак ала ууан...

АБАҒЫРИ АЖӘТЦЫСИ

Иссируп ақсабара. Ақстазаара еіқәцароуп ацар рыцстазаарақны. Ирацәоуп ацарақәа «ламыс» цқьала, «ақхзы» нкацәо зхи зтаацәареи ныкәызго. Аха иқахуп арт рдунеи ақныгыы тәым цьабаала ичарц, зхи ныкәызгарц зтаху «ақьала-цалақәагы».

Ааигәа сшақатын сара абри ашыза ахтыс ақны. Иахьеи уахеи имтәакәа, ацчақәа ргәы хәыцқәа еікәыццауа, ичырчыруа хәоны акәакь ақны ртра ақатцара иағын ажәцарақәа җба.

Атәыцқәа ахәынтәа инылшыны иганы инадырцабло, еіқәчацо мацара «рхан» ахагалара иағын. Кәтығырхасрак иалагзаны рыцсшьара аамтаан, аоны акәакь акәакьы рыбжьара дара рзы ибжьдаз ател инықәтәон. Нас, инеиғацшны, иааибаргәыбзығыны, рыцсы җткәкәашашәа аибарчырчырра иалагон.

Усқан егы ақхзы ухьшы урашәозаргы, уеага аауцаргыланы уаарзызыршыр уаацсарақәа зегы науқьа, азымшын инхызла ицон. Угәы харакза, дара ажәцарақәа-реицш, сыпырындаз ухәо уаақалон.

Иакәытдит ажәцарақәа русура. Ирчапеит ртра хәычы. Уажәы еибаргәытәуа, ашәа хәо инхыцраала-аахыцраалоит, ишьтиааны атаххәа имцарсны ашәырбахчақәа зырхәацсо акәыбр-чбырқәа ндырцәоит.

Акәтағықәа хырцахьазар акәхап, зынзак амыргәырғыа рхы ицоуп уажәы, еидыцырдырылоит, еибарчырчыруеит. Ашьтамырзга абицара ға раазарц ргәы ицоуп. Ақсабара еікәшоит, нцәара ақәзам ақстазаара.

Ус, енак, җымш, хымш хәоны, хгәараца тууашәа, амцхә итынчрошәа збо сқалеит. Сзышьцылаз, сыззызырҗлоз ацар ардәына, амлағәыр, абағыр ухәа рбыжьқәа гоит, аха хьшьцәтәашәа ахьхәхәа урт иргәылҗоуаз абжьы хаа сахауам.

Иарбан уи? Ажәтыс абжьы! Иқалеи? Снеит абартцахь ртрахьы снацшит. Рталарта-ркылхара хәычы иқартцаз, атәа тагәаны ишәахауп. Дара ажәцарақәа ракәзар нахьхы

ашьака иамадоу ател акны рееидыцсаланы, икәйт-кәйтза икәтәоуп. (Руак алагырзқәагы аауазшәа збон, ан акәхап).

Акыба кыдыргыланы иаасыртит абагырқәа иршәақаз ағышәт хәычы.

– Баша ухы аңа аумырбан, дад, ажәтарақәа уи ртрахы уаха ихынхәзом, абагыр намысдақәа зыхтәалаз атып хәын-гаршьоит, – ихәеит сызбаз тахмадак.

...Ҡымш-хымш «ашәы» ршәын сыжәтарақәа. Нас анаџстәи акәакь акны иццакзаны атра ғыц акәтара иалагеит.

Абагырқәа атәым «џнакны» рыхшара хырхуеит, ираазоит, ажәтарақәа ғыц «аџны» дыргылоит.

Иңыашьахәуп ацстазаара.

АТЦЫС ИАТЦӘА

Амра џытцахан, аразны шәахәақәа ғырпны ахәйтәхәа Батым абахча-гаға иаланаңсон. Адунеи шәты хкыс иакәу зегы ари абульвар акны еизгазар калап. Аухатәи атц тәца-разы иканахәуаз азаза сса ашәтқәа цқьаза икәабаны, ика-качха ирықәхәхәын. Ишеишеиуа ипытхьоу агылшәтқәа, уи зәазызкуа апыткәырқәа, мамзаргы ашьшьыхәа апытра иағу егырт ашәтқәа ирықәнауз азаза, уажәы ашьыж маалықьтас ицқьоу амра ашәахәақәа анырхыс, митәшәа иддыркәалыкәаңбуан: зны ихын, зны иразын.

Иара убас рыхкы рацәоуп ара атар ссақәа. Урт ргәы хәыцқәа тыпраауа, еикәыччауа, рышәттара ахәаакәа хьчо, еилапраауеит. Урт рышәтқәа инарықәтәалак, иаадыртысыз ашәт хчаақәа рзаза какачқәа рыцыршәшәоит. Урт зыкәпсо, ғыц аира иағу ашәт пыткәырқәа рыңсы ахәхәахәа италоит, адохь фџы лаха-лахауа иоурыжьуеит.

ңаимбар тыңчак илтыңзар калап ари агаға. Уи лнапы акәымзар даға напык иазеиґкаарымызт ари иеипшу аңыашьахә. Ааи, уи ус ауп, хымңада. Икоуп ара фонтанк, азиа хәычы змоу. Ари азиа иатцәа еишьылза, имқәацазо итәтәоуп. Ажәџан атца еипш ииатцәкаґараза, ицқьаза итәтәоу ари азиа

атан ихәалмышыуа изаауп, еилаарцыруа ахытәы цсызқәа. Урт
уа итәшышыы итоу ахаскыын иатцәа, амшынтә мыдагыцәақәа
инырылс-аарылсуеит, иаашыаны рыжәақәа, ртыхәақәа
пшышьала инакыа-аакыо. Абри азиа хәычы иахылапшуп атдыс
иатцәақәа – азачақәа җба.

Урт рахра хәычы иахзызауеит, инхыцраалоит, иаахыц-
раалоит, инхтәалоит, иаахтәалоит.

Аха нас?! Нас ауп уи аныкала...

Акәака хаазгарц икоу агба уажәы ари аскыала иадгылоу,
камбашышәа иаагзит. Агыгыа ахго апында акынтә илашытыз
адач шәпа аҗада иахәланагало маца-ра, апырсал еимҗаҗа ду
ачеахәа азы иотнахәан, аахыкы апында кылхара тшәшәаа
ду иамаз акынынза инананган, иаашәахит. Агбашахақәа ааҗ-
дыртлеит.

Арымзаа ачнышқәа еилыцраауа агбеи аскыалеи ирыкә-
шон, ирызатәуан, игәактәакуан, кәраанцас рыбжыы цәгъан.
Аскыала икәгылаз ауаа ача рыппны ахәаша-машақәа анха-
ларцалак хлымзаахын урт икартоз. Ускан ара убас ира-
цәаны еизон, икәаш-кәашза, еилаҗеиласуа ажәван зынза
иумбо ирхыбуан, еидтәатцәаланы, аки аки еицәхасуа ачар-
ппы иазытрысуан. Арт знымыз зны рызхара рфахыоушь?
Ацсыцәгыара ухәеит хәа. Хагба еитагзны пшышьаала ас-
кыала ааныжыны, азы еишырффо икәцәиауан. Згыл-цал
хамаргылоз, иххамацәысауаз ачнышқәа еинеикәахынхә-
аикәахынхәуа, еихышәшәа-еицшәшәа иахцрытуан.

Хаидарақәа акаиутақәа рахы ианнахга, хгәы ртынчны
апалуба хақәгыланы инхажыуаз Батым абахчагаҗа ссир
хыааганы хазыцшуан.

Амра патырқал дуззак еицш нахыкы ачышытыхра иаҗын.
Асы цакыа-цакыаза ианлеиуа, цшак насыр урт ацырақәа
шааилаҗеиласуа еицш акәын агаҗахы ачнышқәа шеилаз.

Аха нас?! Нас ауп уи аныкала...

Нахыкы, азиа иатцәа хәычы иахылапшуаз атдыс иатцәақәа
руакы азиа иаатыцраан, ишиашаз, агаҗа аанзыжыуаз хаҗ-
бахы ахы археит. Ахәатахәа асы еибакны ианлеиуа атдыс

алшәтрааны ишцо еицш акәын уи атдыс иатцәа ачнышкәа рыгәта иалшәтрааны хара хәхь ишааиуаз.

Ҙнышкәакгы назытрыс-аазытрыскәеит, аха иара инарцәыкәаратца-аарцәыкәаратцо ирылкәраа иаауан уи азача хәычы.

Нанхәахампал апыршыа акәын иамаз иара. Ажәәа хәыцкәа ркәара акәым зынзаск иардысзом ухәарын, арахь уцшыр ахыкәаала еицш иаауеит. Ус хәгба иаавалеит, агәта азеиәшара ианазааи, хәгба аныкәашәа иакәыршәаны «аскорость» шытнахит.

Абинокль ала хәхәапшуан, уи афәakra даара иуадашын, избанзар иааигәацәан. Апынтца хәычы кәырбызза, ахы иатцәаза, азкәа ииатцәоуп, аха акәакәа-сса шкәакәакәа алацсоуп, азы ихиаалазаны ихашытоуп.

Ачнышкәа реицш ари атдыс иатцәаггы дытк хнаскыаганы игъежьюазар акәхап. Ус кәазшыас измоу ацсаатә ыкәоуп. Аха ари атдыс иатцәа уи акәымзт агәы итаз, уи хаззан. Иара аекинтатцәкәаны, ишырхәоеицш, ацси-ацсиеихымзоихашытан. Ихәшлапсаза, атдыхәа хәычы адыгаца еицшха, игачаза, абла хәыцкәа маахырза, цасхәа азәы инаиркыакыазшәа икан. Азы акыр иазааигәаны, ацсы тыкәкәаауа ихавашны иаауан.

Нас уцшыхыр, агәамч хәычы цсыдахзаап ухәартә аеунарбон. Мац-мац агба атдыхәахь иласкыо, иласкыо мацара илацыршәон. Аха шапхя уцшыхыр даеакала иаацәыртцуан. Агба ахынтә уашы изгәамтазо, бызкатахарак аткыыс ипоу рахәыц зак иаркны азәы дахозшәа икахәхәа, зынза ишьтиаазаны идәыкәлон, ус иаахавакәалоны ицо, ицо мацара агба апынтцахь, апырсал ахьфәоу акынза инеиуан. Уа иаразы «асветофор» аркызшәа гәыр цынтцак иадамхарггы нак иахысуамызт. Нас мац-мац «тормоз» аркуа агба абгашшарахь ииасуан, нас уа аеанкыланы, аеыркасаны, уаха иагәацнамто, иагәагнамырхо идәыкәлон. Иссируп, иссир. Иабацо? Амәа абахоу? Иазбызеи ахы иатцәа хәычы иахагылоу? Дыршыа амам, лакәуп уи.

Иаангылом, шытахька игъежьюам, ма цсааивгарак ахасабала агба амызгәыт иныкәтәар иауеи? Шыжыы аахыс идәыкәлаз абар шыта амра ташәоите?

Ари җышьяхәыс изкыз зеггы аҗбаад-маадыжәкәа ухәа иаарпчыхәшәоз зеггы агәыдыртдон, наҗ афызыхә идырхын-хәырт. Урт ирышыцылаанза агба иаацыршәон, аха аҗҗхәа амч зеггы еибыта ихызатәха еитанахәхәзон. Иҗаднабалазеи, изыргәаҗуазеи, адунеи изамкуазеи! Нахьхыи афыз хәычы ныжыны арахә иабацо?!

Ааи, амра җашәоит шыта. Аҗәа асҗьала хәзааигәахоит. Изакәытә «мотор» җьбарозеи гәыс иазтагылоу анаҗьалбеит, еитамхазакәа ишаац иаауеит шыжыы аахыс .

Ача-мфас иеипшха зынзаск ажәфа аҗьяшьа убазом. Ус аероплан ажәфақәа реипш имтысзошәа ауп ишыҗоу.

Иабацо, иказцои, изышыҗозеи?! Уи дыршыа змам аҗоуп. Иара ихиацәааза иахагылоу ахыкәымпыл хәычы иазбаз ала, алахьынҗа амфа иқәланы иаауеит. Иҗалап ара иамазар афызцәа, ақәлацәа, атынхацәа.

Абар Аҗәа асҗьала. Иҗақьҗсықьуа, икараха хәҗба аеын-кыло абағәаза иазааигәахоит. Араҗагыи еилауаҗыруеит ач-нышқәа, җьоукгыи кәаш-кәашза, аҗәара азааигәара амшын ихтәалоуп изазо.

Аахьхыи, абағәазаҗкны чнышк амацара икьацәза ашьаҗа ақәцә иқәтәоуп. Егьырт афызцәа реипш, агаҗахә акәым ари ахьыпшуа, ари арахә амшын агәы ихҗшылоит, имқәаацазо, изыфза. җаргыи уи хәзааигәахон. Аҗыс иацәа акәзар ишаҗ-фызак иахфызан, хәҗсахуамызт.

Аха нас? Нас ауп ари аныҗала...

Ари абағәаза хәзааигәахаз еипшҗәҗьа, ани ашьаҗа иқәтәаз ачнышқәа ран ифьқәҗпраан амҗәыжәфа дуқәа еитц-хәа, иахзыриаша, иццакзаны аҗәанахеит.

Иааҗьоушыаратәа иааццакит аҗыс иацәагыи. җаҗба аҗын-җа инавсны (уажәазы, иаразы асветофор «амкзеит») ишиа-шаз, аххымшақә иҗкьаса ишааиуаз ачныш хаха инаҗаххит. Уи акәхеит, ачныш «фьҗ» аафьҗгеит.

Аҗауаҗкны уаҗа аҗыс иацәа кахәхәа иҗыруамызт, ашь-җамҗагыи нымхеит, инахәлашәкәа ицеит.

Ачныш нагьежыын дырфеггыих изықәтәаз ашьаҗа ақәцә инықәтәеит, аха шыта наҗ агаҗахә, афызцәа ахьеилафәилас-

уаз ахь акэын иахьцшуаз. Иацшаазаап алахьынтца, атыс
иацэа...

Нахьхы, амра азбжак амшын ахьяантэо иалхэхэон.

1980, Амзара

АҔСЫЗ-ЦЬНЫШ

(Нестор Лакоба изку ажэабжь)

Анцэа ицьшыоуп шыта хэыт-хэытла ацэажэара хыхья-
кэытцыз. Уи схы иархэаны, абас жэабака, жэохэка зхэаз
иеипш шыкэса рацхьяка азия Ритца ацшахэакны бырг шыхак
Нестор Лакоба иххэаны жэабжык сеихэан, уи змахац ауаа
идсырхар стахын, аха иахья уажэраанза уи аартны ахэара
азин аамта иснаҗомызт. Уи ажэабжь сазхэоз атахмада
Ламшьатэ ихзын, ижэлагы здыргэышон, схы интыпшша
ицеит шэымхэозар.

Ашла Ламшьатэ даара дуаф тынчын, дкэитын, ас ухэар
иаха ианаалойт. Иаххыфрыз, гэамцхамцрала итэыз, ашьа
цкыа зхыршаз аамта еикэатэа зызкэа ареицъыз азэ иакэын
иара. Ататын лэа иаржыакцаз ицатэакэа днарыха-аарыхан,
иэырманшэаланы, ари азия ацшахэафэы ишьтаз акдуахэа
дныкэтан, итэка азымыжь иацэа дзаапшыло, абыркыхэа
итатын днафыхейт. Саргы иган акны сиватэан. Цэит-сит
егыихэа зны-зынла азы инхиааланы иссазаны рыжэафакэа
кыауа зачакэак ниакалон.

Еитхэаа-еитхэаа азиатэа Ритца мацэазшэа иакэыршоу
ацсатцлакэа илапш нархысны, дара урт ацсатцлакэа ирылс-
ны ифыпны азия зыхызыпсалахыаз амра ашэахэакэа реи-
лацъуцъура дназыпшит ари атахмада. Уи игэалаиршэоз иажэа
хьантэакэа игэатанатэ даханы, рдац хэыцкэа нытцызжэо,
тымра-тымра ртыгара дафын.

«Ацсны агэышцы ашшаратэка ацэымг жыакца алызхэаз
уи акалмаха цсыз акэушэа сгэы иабойт, дад, иахьягы. –
Абас ихацирkit уи иажэабжь. – Иахья еипш еизара тыпны
икамызт ари азиет иара акэша-мыкэшей ажэытэан. Фыц ип-

тыз ашәтыц ашьха шақәпапо еипш, иахьа ауаа рмашьынақәеи дарей ақәпапан, ахәцә ытдыркаан, абар-абар ихәәыырц аңсык ауп иагу, атцабырг ххәозар хазшаз дзықәныхәаны иишаз ари азия ссир аңсы азтқаатцәкьом. Иабақоу уи аңаса иахылтцуаз ахауа цьашьахәы, ахауа зыыда?! Аңа-ңаңа еи-лашуа амаңар ыи иаыызан ара ашьыжтәи ахауа, еи, сабиц. Аморторқәа зцраҳәоу афлыка аапкқәа лага илхырцан, есс, цсызгы, шәарахгы, ауаагы зегь хдагәахарц арахәыц ағны хааны хәқоуп. Ашьыж ашара ианаатцало инаркны алашь-цара иаарымнахаанза абра убысқак машьына хәноит, илбаа-уеит – уаа шәык урт рыңхьазаразы иургыларгы иамыхәр калап, ари закәзеи, хәи анаңьалбеит рхәап. Убарт ирхылтцуа азәа-хьаа фкуп, дад, ауаа рзеипш аңсабара зегь азгы. Ахәылцыз уңшыр абарт аңсацлақәа шықәснақьак ныкәара иканы ихынхәызшәа икараха, рымахәқәа хьыдышьшь, ра-хаитқәит ыказам. Аа, умбои аңьабара иатцагылоушәа ир-сахьоу. Ас мацара пытрак инеир, хәғица, иытцәаа ицо-зар акәхап. (Атаҳмада данцәажәоз аамта хынәажәатәи ашықәсқәа раан ауп, усқан ари азия аглиссерқәа амца ықәцаны ианхыгьежылауаз ауп). Ара ицоу, ах ичысхә хәа изышьтоу, кьоушәоуқәак инхәқәаз акалмахақәагы ирәшьны ауп ишықоу.

Ааи, акалмаха, акалмаха... Уи ахьз анысхәо сцәа сых-зызауеит. Цыхьа ишысхәаз еипш, Аңсны агәатцағара ацәымг жьакца алазцаз иара акәушәа сгәы иабоит.

Ааи, аңсыз, Аңсыз-ңыныш... Икатмашьза, ихәапызыцо, аб-ри хазхыңшыло азмыж иатцәа агәаны амыждаразы ифты-лымцааи, ақәлацәа иаарылылмыршәеи усқан Лара, аңсын-цры кьаф. Уи уажәы избошәа сгәы иабоит. Аеашьуан иара аңсыз-ңыныш, аеашьуан. Нақ соужь бара мыжда, иаха иб-зеиғуп, Аңсынгы иазеиғуп ахәошәа фыцха азияхь еихон. Итыр-тыруан илкыз акалам, амра хаацқәакәара зыдыцчалоз, цьашьахәушәа еилаарцыруз Аңсыз-ңыныш трыс-трысуан, игәактәақуан, еихон азахьы. Ааит анаңьалбеит, усқан уи аңсыз грацкәын иахылфеиараны иказ лдырузатгы, аңсыз моу идумпеизаргы нақ иоулмыжьуази, Лара лхатагы уахь

азы леалымтози, аха иааг. Адеицш здырхьада. Амрафы ма-
цэыс еимкьараны иаакэеицеиз ацсыз кэдыцъ даахан афлы-
ка иааталырцалеит, насыц дук хышэцны изгэйдхалаз азэ
леицш, лхы-лфы кацхауа иаакэлашеит, иара усгыи мрада-
мзада икацхоз Сариа.

Дад, Чнагэакэын Несторихэычыхьз, усакэын хагышицхьоз
харт адуцэа, ма Алакоба ухацкы ххэон, ма Чнагэ ххэон. Уара
хэа акэын ацаса ауащи ауащи илеифагыланы ишеицэажэоз,
ах изын ах ухацкы, ах шэхацкы хэа уащы ихэазомыиз. Уажэы
ах иаткыыс зегь еихахоу, ма амцхэ аазара бзиа шэылсу
хаздыруам, аха хэыцгыи-дуггыи шэара, хара шэара, хара хэа
шэеилоуп.

Абхэа изын ацаца «шэара» лхэон, амзар уха акгыи. Уи
иазаауазеи, иаххэеит хэа акгыи алымцуазар акэхап, акгыи
злымцуа, узырцхашьо иазууеи.

Ауаа зеггыи кэзшьак-кэзшьак шхамоу еицш, уиггыи, Алако-
ба иоуп сызфу, цэаща чыдакэак иман, цьоукы-цьоукы ауаа
дукэа, иара иацхнагьлоу ркны. Цатцаду, инеицаргаша Сталин
иоуп сызфу, дад, Чнагэ иаха пату икэицон Абласаркьа иааста,
сшыза гэакьа Нестор Аполлон-ица хэа акэын дышиацэажэоз.
Чнагэгыи ащыза Сталин хэа акэын дышишьтаз. Арт рыпа-
туеицэцара Абласаркьа-алахша ицында ашьа аанаго акынза
даргэамцуазаарын, ишьацэгьа ихы иасуазаарын. Нестор хэа
акэын иара х-Лакоба дышицхьоз, Чнагэгыи Абласаркьа ихьз
мацарала – Лавренти хэа иеихэон.

Аиеи. Зны исгэалашэоит, цхны мшын, сабшак азы уи Аб-
ласаркьа даауеит, шэеиха абаацс, шэицыл абри атыц акны
рхэан, хщы-цшьщы атахмадацэа ихацхьан хыма-цсыма
Ага (Гэдоуца) хкылсит. Аду дааираны дыкоуп ахьырхэаз
атыц акны Чнагэ имашьына еицэатцэа шыцаа ду хакэцэаны
афыжэхэа хнеины уа хнагылеит. Амашьына еицэагэгэа иана-
ангылоз абб шышьтнарббит. Чнагэ уажэы-уажэы ицъыбатаца
исаат кэаз цырцыр ицъыба иаатырцэарааны, ацарахэа
аща нахыршэаны днафацшуан. Иара иагэыласаз ахыцкэа
аанфасрак рымазамкэа цақ-цақ, цақ-цақ хэа аамта цкьа-
ицэых икэцаны ацара иафын. Чнагэ илахь ааимаирцъыихэуан,

дгэамцуан. Ани Абласаркья иааира хыцазаарын. Знык, ынтэ иапшьейгеит шытахьтэы хиргьежьириц, ипсцэа еиҕеигеит, хаитахызар хаипшаап, иаамта хыпазар, иара дагхазар, уи цасхэоуп иезагирхо иара, ашыза Сталингы ус иказшьоуп уи диҕыпшузаап антэажэ, хгьежьири Сталин дабакоу иара дабакоу, абас ихэан, аха иахмыруит. Қырттэыла ду амаа зку ахэынтқар дагхаргы гэыбган узиҕом ххэеит, анс ххэеит, ас ххэеит иааулакгы хара хтэы дазаагеит. Иара дахьхэынтқару уахьоуп, уа дагхалааит иахьынзеитаху, арагы ихэынтқару иара иоума, зтаарала даахғаашит злакта еилгаз, зхызғы кэышыз, мацкгы запсуа шыа ццакцэаны здакэа иртысуаз Чнагэ ахатца. Нас ишьамхкэа ааикэиршэит. Уажэшьта даа-иргы хадхья имашына длыбааны даахдымлакэа смашына слыбаараны сыказам, шэаргы шэаакэацар зузом, ути сыти еишьтоуп ихэеит иара ускан. Хаи ус шпоухэо, уи дсас дахьуп, ус изуур калома ххэеит хара, аха иара акы ххэоу ихамхэоухэагы агэхьяа имкит, дынтаханы акы дазхэуан.

Алакоба ианакэзаалакгы ицэымгын мзызда ауашы изыпшра. Уи тэамбароуп хэа ипхьазон. Ускангы убри ихэеит иара дырөөгьх.

Абласаркьягы ибласаркьякэа хьытэцараха ихырчаны иаахғааццеит имашына лас еитцхэа ду дакэтэаны, ипхэыс дивартэаны бгалацдас дьыхза данаахадгыла. Ихы-иҕы хыгьежьяа тамтамуа, камбашь хыртэыла иаазоушэа ипсылаза икан. Ибласаркьякэа цыф-цыфуан, абас хысымтак акара унаскьяганы угылазаргы зтып итамгылоз ибла кэымпылкэа унапсыргэытца икэпсоушэа икеи-кеиуа иубартан. Ама-ла, хадхэу уи илацш дакааит. Кэты –ҕырхасрак иадам-харгы иааикэкны, нацьнатэ аахыс здац-шэпакэа адгьыл жэпашышы аца иаларсу, ибагьза игылоу аць-цла ашьапы жэпа иладиркацал-иркацалар, апсы азааивымгаза, ицаны агэарахэа икахарын, мамзаргы, иараби афы заахаз еипш, амцапшь цацраланы аҕғахэа ибылрын. Убас ицбаран Абласаркья илацш, бцарсгы имаз уи акэын.

Чнагэ уи илацш никылон, икажон. Икылцкьяаны дихэапшыцыпхьаза иаргы илацш ихигомызт, егыркэысуамызт. Уи

гәәхтеит хара. Амала, нас акырмаата пхныгатдас ихынтыць-за хәыцрак дтангалон, дааузырфыхо афынза.

«Дааит, дааит абна иацәымығахаша, са исымхәакәа азә шәтыпшәахытыр калазом, абар саатнакыак амцхә хизпшын», – ихәеит Чнагә дырөегьх исаат ицьыба иотпааны ачарахәа ахылпа нахыршәаны днафапшы, ицәахуа. Иазууеи, дад Бериагыы Бериа иакәын, аха Алакобагыы уи иныс зымхәоз азә иакәын. Егъаундаз, Абласаркыа ипхәыс диварпало имашына еилаарцыр дтытны ифааимхакәа харт ыыртысы кхцдар имуит. Имудәкәеит! Абласаркыа рапхыа даапышәырччашәа иуит, аха уи зеипшыз сибратәи азын цых цәан. Ацабырг аңсы даргылоит, дад, харт атахмадацәа уа амашына хәхытатәаз хәицьып-хәицьыпца хәанхеит, убас иаахцәымгхейт. Алакобагыы Алакоба иакәын, аха усқан Бериа ихыз-ипша уцәа утанарзызаауа афнынза инейхъан, убжыы рдуны ацәажәара камло афынза инейхъан.

Иааиуа, иааиуа абас, дара зтытцыз рмашынеи хара хшыахиапханы хазтатәаз хмашынеи рыбжьаранза иааизар калап анаахгәахә ипхәыс акы налеихәан, уа иаанфасит. Раангылашыа убас иқан хәғица, цыалла урыхозаргыы напхыцк иадамхаргыы уаха иузмырқәацартә еипш. Хәи даеа шыафәкәак иааскыар акәын истахгәышыаз, аха уи ала апынцәа икылкыаз игылашыеи ипшышеи зеипшроу ала абзарбзан хыршаны ишытахь иургыларгыы уа дахысуам. Ахы, шәылбаа шыта, хасас «гәакыа» хәипылап, ихәан, фәпцарак афнытә фәпцарак ахь ашыабста аныцо еипш Чнагә хмашына дынтыңан «Уа бзиала шәаабейт!» – ихәан, «дгәырғьатцәа» аңсшәа нархәейт. «Бзиара збаша, Нестор, икоузеи ахәыцы, аду афныка шәышпәкоу?» – ихәейт Ани хазцылоз аду, «гәыкпсыкала», инапы ааргәғәаны иаанкыло. «Хар хамам, уара ушпәкоу, Лавренти?» – ихәейт Алакобагыы.

Нас, уи акәхейт. Асас ипшәмапхәыс диманы данаа Алакобагыы ипшәмапхәыс – Сариа даашытихын адыршәены ашыжь абри хазшаз ишаз азия Ритца иааит. Харгыы хазы арахь хрыцрахәоуп. Абар мөышоуп. Рыңсшыара мшы абас ишыақәдыргылт. Шыжьыхыа ашытахь саатк абри азия ихы-

ланы ахауа цкба лбаадо ицшахьырсырц. Анаѡс шэарыцара
абрахь аѡада абахэқәа инарқала-аарқало хэа. Уи иазкны
Ацсны жэѡахырла иалырхуаз ашэарыцаѡцэа гәеицамкқәа
хѡы-пшьѡы рматцур лақәа, дара еиқэхацс, ихатцхатц
ицшуп.

Аиеи, ишысхэоз еицш, ацхьа азиа ихылеит. Абни ацаѡ
иубо акны ѡ-флыкак зхуп, азэазэа арцарцэа рыгэқәа тыца-
тыца ицо, егьоумхэан ахэынтқарцэа мѡацыргоит, рыфлы-
кақәа рымхацқәа ырмазеины икны иакэтэоуп. Ѡба-ѡба ка-
лам цггэырла еибытаны урт афлыкақәа ирықэуп.

Ускан, дад, ара ацсыз итажьыз цѡа амамызт. Ус арт азы
инхылеит. Абласаркьа ицшэмацхэыси иарейи зынтэалаз
афлыка Цнагә ицшэмацхэыси иарейи зықэтэаз афлыка
инавсны азы еиѡырффо рқанынархоз аамтэзы ибзианы
итарчу ампыштә еицшыз Берия ихы фыкәмпылаа ласкэан-
траза иаахаирцәиит, иабцъар-блақәа кылыртыцтны, абыр-
жәы-уашьтан ухэаратәы Лакоба иниқәикын шәааи хац-
хьа ацсыз зкуа хэа хаиканап (хаицлабп) ихәеит. Азамана
ихәеит Цнагәгы, даацъшэырччаны. «Гәахэа дула иааи-
баргэыргьейт». Икалаша, дад, икалаша. Цыхьа зны, ѡынтәу
исхэан еицш, Ацсны агәышцы ашшаратцәкьа атцәымг жьакца
алазза иалазтэаз уи акалмаха хәышлацса акәушәа сгәы иа-
боит иахьа абри ацсыз мыжда. Ацсыз-цъныш, икат-мацшьза,
ихәапызыцо, акан ақәхәхәа, абри хазныцшыло азмыжь
иатцәа агәаны арыцхара ду азы иѡтылымцааи ацсынтцры
кьаф, Алакоба ицхэыс – Сариа ауцшәыл. Ауцшәыл зысхәо,
дад, убри убас лсахьа еиқәкаан, деибытан, ацъуа еицш лыб-
лақәа тыцъцъаауа, цеймбар тыцхатцас деихатыруа, цәгьа
деинаалан. Уи хәашьа змамз акәын. Аеашьуан иара Ацсыз-
цъныш. Ацәа иаалтэыз азә иеицш атхарцәхәа Берия иф-
лыка ааникылан, иабцъар блақәа акәкәахәа ишынткьара
Цнагә инаиқәикит. (Ас цхамшьара убахьоума, ишпыкәу ас
ишыкалаз), Цнагә ичхауан уи илацш. Сариа илзымычхазт
фыцха, уажәгы ицакь-цакьо афлыка аца итэаз ацсыз дазп-
шун, Сара мыжда иакәым цъара акы сымпыцкьазар калап
хәа лкышәқәа аакәац-мацейт. Аха илушаз лухьан. Лара

илхарагэышьеи Ацсыз-цъныш иазеилмыргазар иахъа ара рахра атыц иаџааз асаси ацшәмеи. Ааи, цабыргны, уи иазеил-мыргагэышьеит...

«Ара ацсуаа нцәарак кашәцеит, Нестор», – ихәеит Абласаркья, изхара бцъарблала данхыс, ибласаркья хыгъежьаакәа ирыкәршоу ахътәы маџа пахәнцалеикәа еилаарцыруеит амра ашәахәа аџаццацыцхъаза.

«Шәарт ацсуаа шәгызмалқәоуп, цабыргыцәкьяны абра нцәарак сыџажәгалеит, Нестор!» – ихәеит дырәегъх Бериа акыр иаарымчны.

Ари ҳа хтәгы даагылозма.

«Ааи Лавренти! Абра цсуа гызмалк даакылсын даҳмаз-цаазакәа дынхәызатәиин, цсыз гызмалк днамтасны иаанкылан сыцшәмапқәыс лытцәгәыр инаџеи...

«Ус алаф сылумхын, Нестор, алаф!!!»

«Лавренти сыхаара!» Агызмалра ахь ахы ҳархар, уи аҕны шәарт агырқәа зынзакгы шәхәыдазам, шәагынапысцәахар калап...»

«Нестор «сыхаара»! Сара иапысхуеит абри сааткәи азиаҕны хныкәара, ҳазхыцпы!»

«Ус еипш аҕацара ура иулшом, избанзар, ара иацшәымоу Сара соуп, Лавренти ухаткы!» – ихәеит Цнагәгы мчы-мчы. Имааи, дад, ианааилакь ус ауми. Сариа дтылбгчаауеит лыпшәма, аха уи абцъар иџаакны угылазаргы асқәа раан днукыло укоума, узхәартәи.

Иазаауази, Бериа ахыкәалаа иқәшәаны даазхыцтын ипхәыси иарей рмашына рычелақәжны, есс, азы шцара иныцәха абрахь алада илыкәхаша ицеит.

Алакобагы уамак азы дхымхалт, уаҳагы ацсыз ҳкуеит хәа реазырымшәеит, изхыцдит. Нас ирзыпшыз ашәарыцацәа аашытыхны днытцит абант ҟахьхы иаабо абахәқәа рахь. Кәақ-чак хәа хысыбжькәакгы ааџит уахьынтәи, аха аергь ашәа мгеит умхәозар.

Ауафы ихагәта акәтагь ықәыргыланы агәта ашшара кылзыцкьяауа Цнагә ҟынтә-хынтә ацслахәқәа дрылахысзаарын, аха ажәеипшыаа дихыламцшит. Деикәшәы, ипқәыс

даашьтыхны алада иқәиршәит. Ааит абааңсы, ақәыцьма шпәхаладала аенышьыбжьон рхәеит иақәшәаз таҳмада-цаақәакгы. Дзеиңшразаалак дсасын, дныкәгатәын рхәеит.

Убри ашьтахь убас мчыбжьыкка тцү сыздыруам, цкәа исгәалашәом, абра Ритца усқан сара матцурак салакьякыашәа сықан, аус зуан, арадио ашәацьхәара ауит Нестор Аполлон-ица Лакоба Қарт еизарак аҕны дахьцаз дыңсит, дааргоит хәа. Аены хәлаанза уи арадио амыткәма ахәара иафын, Аңсны ашәы ахыкәкәон.

Цнагә рыцха иңсра шыкалаз хәа абас ауп ирхәо. Еизара дук рымазаарын, нахьхы Қарт. Уи аизараҕны Нестор абжәаңнеиңш амцаңшь ицрыддуа дыкәгыланы дцәа-жәзаап, агәырқьхәа рнапкәа изеиныркызаап. Аизара ашьтахь Абласаркы даангылан уаххы афараз ионыка диңхейт. Сара шақантә шәчеицьыка сахатәахыоу, уара зныкгы сьоныка умәахымтыцт. Аңсуа чеицьыка уаха назтахым чеицьыкоуп, аха ақыртүа чеицьыкагы уагәтасуа иҕам хәа еихәоит. Алакоба мап икызаап, уи иңангы акалашәа иҕамзи, ақыртүа чеицьыка сышпагәтасуа, азәы ихәахыома, аха арахь араатәи асасаиртәф ауаа рыдкылаара сазңшуп ихәзаап. Мцуп иихәоз. Ичеицьыкагы иара Абласаркыгы зынза дахьыбогы итаҳзам, аха иҕоуцои, диңыхыашәт умбои.

Ибзиоуп нас, ихәан, Бериа ионыка дцеит. Алакобагы асасаиртә «Ориенталь» днеизаап, Абласаркы ионы дахьнеиз даатәан ионапык сапыцьшәа ихы инатцаргыланы дхәыцт. Дтәан ус кәара хахәшәа дхьантыцьза. Ашәарах иазымәазаз абжыас еиңш ифынңшылаара бааңсын. Нас маңмаң иңсы аилала-аилало мацара шыакәарак рылазамкәа ихпшша иҕаз икышәкәа аауаркалеит, цәымза лашара хәчык ихы-иҕы иныкәпхейт. Нас ахьшәтхәа дөацкыан наҕтәирахь иан дахьыөназ ауада дныөнаххит. «Сан, бсыцхраароуп, сан. Аңсныка сцацыңхыза еснагь Нестор ичеицьыка сәеи-цоит, иара знык хәоны дмааицацт. Иахьатәи хәизара ханалга ашьтахь сиңхьан сеилахоуп ихәан, мап сцәикит, аңсуаа ианакәызаалак иртасу аиҳабыра – абыргәа пату

рықәцара. Бца иара икны, бшыапы арсны бихәа уаха хчеи-
цьыка агьама ихарбап», – ихәеит.

Дук хара имышьтыкәа Бериа имашына цырцыр Алакоба
исасаиртахь ахы рханы акатран мѡақәа ирықәышьтрауа
ишнеиуаз, чараз катцаны ацхьа иаанфасит, изазо-мазо. Дук
хара имышьтыкәа Алакоба Бериа ичеицьыка дахатәан... Дук
хара имышьтыкәа Бериеи Алакобеи аопера иазызырѡуа
атеатр акны, нырцә-аарцә аложақәа ркны итәан (абжъаац-
ны еидтәалалон). Дук хара имышьтыкәа Чнагә дзықәтәаз
икәардә тата аагаз-еазын, иара дықәкьаны дкахаит. Дук ха-
ра имышьтыкәан скориаа ааит, аха иара дабакахыз.

Дук хара имышьтыкәа Алакоба ажәлар драѡоуп рхәеит.
Нас аамта рацәазаны ианбжъыс ажәлар рага иоуп арево-
лиуционер гәымшәа – Алакоба дтазырхаз рхәеит. Уи акәын
атцабырггы.

Абас ауп, дад, Чнагә иѡоурыхс сызхаанны издыруа.

Уажәы хазфьықәтәалоу ари азиа иѡоу ацсызқәа ргәаг
сымашәа сыкоуп, урт ирхарагәышьеи аха.

Сытахмада дырѡегьых ататын катцак еивтацса-еивтацса
изтаз икәлап иаатиган ахы ныркәычы-ааркәычшәа иѡеифы-
цеикын, амца нацраирсын абыркьхәа алѡа науижьит,
ижьақцақәаз ипатцақәа инрылс-аарылсны аѡада еихеит.
Дааимхәеимсеит. Нас дзыѡза азиа агәахьы, аамтала Сариа
Ацсыз-цьныш ахьылкыз ахь дынхыпшылт, акыр илапш над-
халт.

Цәит-цәит хәа зачак цакала азхыкә ихыршәланы нан-
хәхамца еипш ажәѡақәа рссазаны иркыцькыцьуа иниа-
кьеит.

АҚЫТА ЧАИИ АҚАЛАҚЬ ЧАИИ ЕИПШЫМЗААП!

Ақытақәа ркны еитакрақәак кәлеит. Сара сычкәынрала
излеилыскаауаз ала усқан ахшхыртә ацынхәрас ачаи еиха
еигьуп хәа ипхьазан, акыцымгьал ацкьыс ачабаба иаха
иеигьуп хәа ипхьазан. Ацьықәреиггы цьықәреиуп, аха аҫа-

тын акэын аус злаз, аарыхшыа бзианы хабацаа ирдыруан, ашьтахь дук хара имышьтыкэа хқытан адэқан аҕны иахам-бацыз ахазынакэа цэыртцау иалагеит. Харт ачкэынцэа хзы ицьашьахэыз аразина мпылкэа ракэын. Урт зоурахкы утаху - аҕапшь утахума, айкэатцэа утахума, хажэ Ғыгра еипш, аҕра утахума, ахэыцы утахума, аду утахума иааганы икэрыжьюан, еимцэаны агара хаҕын.

Хгэылара ҩнатацыҕхьаза хара аехэы ақэхны зыршыла еилажэ-еиларкэымпылны иҕахтақэоз, иахья мша-мыхэла урт ампылкэа хаманы аҕхзбаа хгэйдшыла иахкыз наҕ хрыкэыжьцэаны инкахаҕсеит. Убас ампыл цшра атаны ака-сыжэ мпылкэа ихамазгы ххы иакэыхшаны цьаханымҕа ихаршэит. Ирылаххи шыта? Ихамоуп ишьтууааны ицо ампыл ссиркэа.

Сара сымпыл ҕапшь ду уахынла сыхчы иатдан, иаргыы саргыы хкараха хацэан.

Ацэара анакэха иара акэын ицэаз, ара уаха шаанза хэыцызыцран, гэатеиран сызҕызы, цхызрылагыы мпыласран сызҕызы.

Нас ицэыртцит ачабабақэа. Аиаша аҕсы даргылоит рхэоит, уи аҕыза ачабаба иахья хдунеи ду ахынзаназаазо чазыртақ иазтмыжьюзар ҕалап. Убри ачабабагыы ампыл иа-ҕызан. Наҕ-ааҕ иаимгэаургэҕар, зыцсыҕ зыцэцо ампыл еипш еиталон, иаауужьыр – ичуа-ичуа мацара атхараҕэхэа ҕаҕхья ибабаза, аҕфы лаха-лахауа атыҕ аҕны иааиуан.

Абыржэгыы сыла ихгылоуп дара ачабабақэа. Напыла алу иаҕароума анацалбеит ухэаратэы ихыгьежьяаза, иҕэым-шэышэыпшцарахза иҕан. Уи уакэымскэа ҕымш-хымш инхар-гыы ихьшэашэон ауп «ампылра» шамац иаман, иааҕыжэжэа-ааҕыжэжэаны итатаза иуфон. Ханацэа аҕырҕымцаҕны ашэ рыгэхылсс акыц мҕалкэа арабгыы рыкэырхэхэ ирзуаз наҕ хнаханы, хаҕсы зыҕраз ачабаба хфон.

Уажэы цэымзаркрыла уашьтазаргыы уи аиуа ачабаба-гыы ыҕам, хлымха саркыада иахбараха акыцмҕалқэагыы хбараны хаҕам, иа Анцэа абзиара ҕатца. Абзиа ххэааит, аха уажэы ҕымш-хымш зхытцыз ачабаба сфоит хэа уалагарц

уҗахызар, җбаҳәала уасроуп аҗыжәжәаразы, разҗы уманы уҗбаҳәа җымәкәа иара узҗеыр, нас аеытқәа зык инзаауҗар җымш-хымш рышьтаҳь иуфаратәа иҗалоит, уара иузымфаргы ма акәытқәа ирфап.

Уацла еибаркыз адгьыл иунаҗои хәшәла еилаушьыхааз адгьыл иунаҗои аеафрақәа еиҗшхом-тәа, макьяна җаҗсы злаҗогы уамашәа иубап.

Ажәеи ажәеи еихаҳҗәаауеит. Иахья еиҗш усҗангы агәаҗаҗәа (акомиссия) гәаран. Аха иахья еиҗш енак уаа зеижәҗык еиҗны игәарло, урт анҗалакь ирышьтархх даеа уаа җажәеи зеижәҗык рчархь хылҗақәа җаҗаза ирхатаны, Гындыжә икамбашьқәа реиҗш, еиҗырхашьшьы иаауамызт. Ирхәоит Гәдоуҗа ачазырҗаҗны ачабаба шырзуа агәаҗаразы җыҗья азкын хәа. Уи лакәым, иахьягы иахаану ирхәоит. Ғыҗья еиҗу рахьтә руазәы газ батлыкак икын, егы сапынла инапқәа зәзәан, иҗқьаза иҗан. Урт ачазырҗаҗны ианнеилакь, знапы җқьаз ауаҗы ирзыз ачабабақәа дынрыласаарыласны хәбаҗа-фбаҗа зхәаз еиҗш аарылхны җьара иныкәйтәон. Нас акакала иҗышьҗыхны наҗ-ааҗ инапқәа рыла иааидырҗәғәаланы инапқәа ааиркәадон, ачабабақәа ибзианы игәылзааны иҗазар кәтыҗырхасрак иалагзаны еиҗыҗ-еиҗыҗ ихәаҗза җыхья ишыҗаз еиҗш ичуан. Ус акәымкәа аиҗыҗра аҗәуадаҗны еидҗьаҗслашәа инхар, иҗыза днеиҗаҗшуан, уи имазеины иику ибатлыка газ ахы ларханы маҗк уи ачабаба инакәйтәон. Ус иргәамҗхаз ачабабақәа агаз нарыкәҗәа-нарыкәҗәаны индәылҗны иҗон.

Мчыбжык ахала аҗыхәала даеазнык иаауан арт агәаҗаҗәа. Дырҗегьык агаз рхы иадмырхәар амур нас уи ачазырҗа аихабы ихышь халазшәа дхарахаҗшуа җьара усурҗа тыҗк абасоура хәа илаба аакыдх иҗынеихон, уаҗа җсыхәа ыҗамызт. Иҗалаз абри ауп хәа уи азы қьаадк җны рнапы аҗаҗны егыхәа инрыжьюа иҗамызт.

Уажәы? Уажәы ауаҗы иматҗура иамхра азыхәа иаҗахкәоу ыҗоуп. Бҗа змам, ма җьыба амҗ җҗсаау азә иакәзар, хәынтә-фынтә дҗырхәҗаны даагәаҗаны абзарбзан хы агәыдуҗар

иалымкыо жәеизақа қбаад амхәыр иарганы ишытухыр, ихә-цәышыап ыкамкәа уааилгеит ауп.

Ус акәымкәа бға змоу, ма зпыыба гәгәоу, зматцура иа-лахәмаруа азәы уиштынагалар... ижәымдыруеи иалтцуа, сара изысшәырхәои? Уицрымтцзар уа дамхны иахьеихабыроу тыпк иртоит, уаргыы шыардаамта ушыар узыкәымло убға ццәаны уаанрыжьюеит.

Ажәеи ажәеи шейхыхәхәаауа иахьякәым цыара хкылна-гара ҳакоуп, еааны имнеит. Ҳара ҳазлацәажәар иахтахыз ачаи акәын, арахь ҳабаанага.

Аиеи, шыта уигыы ҳазааиуеит.

Ашыақар. Уигыы ааганы адәқбан афны иқәрыжьюа иала-геит. Ататын рацәаны ахәынтқарра иазто, иаххәап, тоннаб-жак инаркны тоннак, тоннаки-бжаки рфынза иратәаршыон ашыақар пүтк-ө-пүтк зхәаз еицш рфынза. Ашыақар збахьа-даз, излакәанцраза ұтаххар, уаханы ифала ижәла. Ашыақар кәалхә ұтахума, игәзоу ұтахума, уалапш иаха излоуп зу-гәахәуа угоит, ҳалалс Анцәа иуицааит.

Схаан афната абас акәын ачаи шахжәуаз. Азы ааршны ачеицәцақәа илыртәтәаны ашыақар лартәпсаны атәамахә пақәа аахытәтәаны, хәызба царыла ацәама-жыыма аам-хны наф инкапсаны иаагәылшәаз урт албытә кәапшь хәыцқәа ҳатәцақәа инырзаахапсалон, атәцақәагыы иртахтәаз азқәа иаразнак атыцындр цштәы аахәаны иуаркалеиуа иаакалон – абри иахзын ачаи, ихаан, ҳаханы иаажәуан ҳамгәацәақәа еитцаххәон.

Ус уахык сан саашытылхын Ага (Гәдоуҫа) инхоз лахәшыа лахь «сасра» сылгеит.

Рапхьаза акәны убра избеит аихатә каруатқәа. Акаруат ахы элеибаркыз аихатә лабақәа убас ицырцыруан, убас ипцшан, шыри сышпеилаха. Уажәы убри аихатәы лаба-па амхны сара исымазар, ақытәфны исымоу аихатәы акәыр убас иныкәнацарын, сфызцәа зегыы рылақәа тытны ицо афынза убас ишыыцрын. Уа ҳара иҳамақәаз баша ател жьякцақәа рпынцәқәа нархәа-аархәаны урт акәырқәа инрыдкыла-ны иахья абри инымтәазо амш ағыгья-хьхьяхәа хгәарпқәа

иҳаманы ҳартан, ҳанаҷеи ҳабаҷеи рхи ғнақаратәи. Шыри, абри акаруағ ахи иаларсу аихатә лаба-пақәа акызатәык амхны исыртандаз, убри азықәа адунеи акрахьрызу?.

Адәахьы ааилашәшәра аеаназнак, ҳахьыәнатәаз ауадақны ағзамц ақны иалағьаны иадтәалаз ақәынцәра ду алымқа аалыртәиит сан лақәшьа. Убри аамтазы атуан агәтаны ифькәымпылааза аеадҳа еицшны икнақаз асаркьалых – мпыл уахак хәмаргашәа сызхәацшуаз аамацәысын, аеицқәа алашара акит, саргыи сахьтәаз сәышьтыцеит. Сани сан лақәшьеи ари рызгәамтақәа иқамлеит. «Еааны сымнеит, уажәада агород ақны даазгахьоу цьыбшьоу», – лқәеит сан саарыцқашьаны.

Нас акаруағ ахи иамаз алабақәа схаштит, аблахь ахыхь аханарштуеит ҳәа. Икәалыкәацъза еилаарцыруа, газ фәы амамкәа, ләа ахылымцкәа инкеикеиуа ауада зырлашоз иамчзи анацъалбеит. Ирыбаргузи уи аеадҳа саркьа амба иақәцәиаашоз ахьчпақыр хьцшаақәа, рызхара ирымбои уи ағалассит.

Акрьфараз аишәа анхиаха, ҳлатәеит. Иқамызт ара ақәыд, абыста, асызбал, ацъымшьы, убас ахш-харцәы. Иқан еитцалоеитдытуа ачабаба сақәа, ачаи. Саргыи уи акәын сыцсықәара. Аха ҳафны ишаажәлоз еицш, ацәамаҳәқәа цәырцсаны ҳатәцақәа ирзаарымцеит, уа иқәгылаз ачаиник хәычы иғаз ацәацшь ацштәы змаз азы хьртәалеит ҳатәцақәа, уигьы ақытан ишықалалоз еицш ацштәы уаркалеиуа иқалеит, аха... аха зхысқәаауа гьамала хараза еицшмызт ҳқыта чаии ари ақалақь чаии. Хәаки шьхаки рыбжьан, ааи, сан лыцсаныс мцрак налатцаны исхәозар, лара ацәа ахьырқәо дықоуп, сара амц ахьырқәо.

Сани сан лақәшьеи ачабаба қәымшәышә адкыланы ахәапақәа рчаиқәа тыркәамчаа иржәуан, сара сахеит, сеитәхеит, аха иауам, исзыжәуам. Изулакь ицқашьаны сацәца бжатаны инсмыжьырцы сееицсхарчны сахон, сахон, аха иауамызт. Санацәа аччақәа еицәажәо, гәахәарыла рацәцақәа тадырцәуан, итегь ржәырцгыи ргәы иған. Сара сгәартазомызт. Знык абри сатәца сызтарцәыр, афбатәи ааигәара

заќа сымнеирыз уи акэым дунеихаан агород аќны сааны ачаи жэуамызт, уахазатэык сеиќэханы, уатэы шаны сан аоныќа слызгар. Агородгы, ачаигы, акаруат ахы иамоу аихатэ лаба цырцырќаагы, хых икнахау аеадха цэымзагы зегь рхы аќааќхэа иаанырќааит, уаха арахь скылсаанза!

Дырөггых сееихагэан ғамғааќ дэыќэыстцеит, атэцагы акыр иласцеит, аха ачык-ачык аасыгхеит ушьтахьтэи исфэыс-хырцы, саѓааихэласит, аха изулакь-исхэалакь саѓаны алада, иахымаара исышьтит. Убасќан ауп сан сангэалта мчымхарак сшаќэшээз. Лахэшьа дынлыхэафшын, даапы-шэырчцеит. «Ахш-хырцэ ус бзиа ибом, ачаи бзиа ишибо еипш, ашьшьыхэа ижэ Маць, ашьшьыхэа, умыццакын, ачаи мачхэым шаќа утаху ухаржэуеит, ара иќэгылоуп,» – лхэеит. Смаќраќэа рыла сылағырзќаа аасрыцќеит. Сынзаапшит амца иахэхаша сатэца. Даға ғамғаа зацэык сзыќацагэышьар, нас сыңсы ахынзатоу агород чаи агыама збашамызт, аха иабаќоу. Цќа сэазыќатцаны сеиќаахеит, аха уаха иаму-ит, сеихэласхт, сфэзна иќасцаз «ачаи» сыманы адэахы сдэылќеит, уахы иагыкастэеит. Нассхынхэны санаафнашыла, исцэынхаз счеицаца налфытдалкын днахэеит сан лахэшьа – псаќашќааќа. «Унан, азға зжэааит иааќасцазеи?!» – лхэеит, аишэагы дныќэыпшит.

Ашьаќар ќалќаа зтаз абанќа иавагылан афыккыш ќалќаа зтаз банќакгы...

*Ииун 25, 1988
Москва*

АХАРАМ

Сѓаыла цќэыни сареи хайцны амшын аќны хлеит фыќаа-бара. Ацќэын аены ашкол аќны дцапшьафызаарын инапы аќапшь шакэыршаз аоныќа дааит, уажэы абар ара амшын аќнгы инапы иакэыршоуп.

Харт хееифшаны аќэтра хэыназахќуаны еипш фыца ахэсаќаа ацсшьацаа иќашэ-ќашэааза иаин аќызќаа

реипш рыхэдакэа тхэаа-тхэаа амшын иааеңынгылт. Аталара ргэы итамызт дара, иаци-ееи акэхап ианаа, макьана ус реадыршьцыларц акэхап, рытцккэа иоарыха-оарыха иаанкыланы ахьырч-ахьырчхэа акэара ацслымз гэзара илазтуаз ацэкэырц ссакэа инырзаалейт. Хэычы-хэычла инаскыа-наскыо руатэа абжара акнынза инейт, игэыпсшьаза рнапкэа еибаркны еибаргэыргэон, изааңшылон изыргэыбзыгуаз амшын кэанда. Иара кейкеиуа ишпацкыаз, ашьыжытэй амра ашэхэа цкыакэа гэып-гэыпла реейбыркны итрыс-мрысуа арт ахэса ссиркэа инырхыс-аархысны, иаарчыхэчыхэны рышьтамта нмыжыкэа иниякэон. Урт цейт, ицазейт шырхэо даеа гэыпк еилаарцыруа ацсыз ссакэа реаархон. Урт рахытэ агэаеанызаара зыцэмачу, зхи зыхшыои даарак еикэитым цсызкэак аоада ажэоан цкыа хаатпаңшындаз згэхэо цыоуки аныкыалалакы, ихэытцэраар, ачнышкэа мазейны уа ихыгые-жыаалон, ускан урт атэыртхэа инхэытцасны ипацпацтуа, еилаарцыруа иоцнапрауан, нас зегь еибарчыжыуа, рацхыа ацсыз зкыз ачныш кэлаауа ицо ххэы еиошаны иахпап уаанфас хэа икэылкыо иашытан. Макьана шыыжыуп, зегь цкыоуп, зегь цшзоуп.

Арт ахэса пкакэа руатэакэа ркынза ипашэ-пашэза изаапчалло азы изаагылоуп еифаңшуейт, еибаргэытэуейт, ма еихэшьцэоуп, ма еиоыццэа гэакыакэоуп дара.

Шака ргэалакызаара шытнахуази ари ашьыжытэй ацсабара цыбара. Ахасарасгэыхэашыын, аонысандэылтуазцхныгашэа ихэантыцыз аиказ жэа «хаакэак» ари аоны икоу абзихэа иргэыдылцан, уажэгы сызкэа икыдтэалоуп. Уажэы абарт абри амшын зеафэышыаауа ахэса аазакэагы сара сейпш рыгэкэа хэантыцыз аиказар стаххейт, аха иааг, излакастцари, ахахэ ргэыдсымцозар. Абри аамтаз арт сыхэсакэа итацэыз бацлыкыак-бацлыкыак роыцтракэа ирыцакны иркызаарын амшын инзааркылан пуль-пуль-пуль хэа иаадыртэын рнапкэа еибаркны азхыцтрахь реазкуа реаархейт.

Ахышэтхэа оацкыан сгэыла цкэын инапы иакэыршаз акапшьсарманапы инатанысшьапкэаыцтарбагыаны сыблакэа кылырцытцны, аттахэа ишынткыарашэа инаргэыдцаны:

– Шэызфэу закэызеи?! - агъеф фрыхсыргеит.

Иаашанханы исыхэафшуа иалагеит. Рхырфэқәа иқәхәма-
раауа иқәыз агәабзыққәа неимпы ицеит, абағырқәа урыла-
хысыр ишеимпуа еицш.

– Иқәхтдагәышышеи нцәарас?! – лхәеит руазәы.

– Ара миллионфыла ауаа цсшьара иаауеит есышықәса,
урт зегъы шәара шәеицш меигзарахда иаханы ас азы ттаны
ирго иалагар хабакылнаго? Хзы ташәырбарц шәгәы итоума!
– схәеит дара рахыгъы мчы-мчы сфынасхеит.

– Уи шәара ишәуси! – лхәеит ани ацаса ицәажәаз, иаха
агәагыра лымазар акәхарын.

– Усс шәроуаайтеи сара уи усс исымамзар ахәынтқарра
ари снапы ихыршыыз зызки! – схәан саргыа нацәа кәагза
сарма напы иакәыршаз ацаха кәацшь инакәыскит.

– Иа, Анцәа абзиара кәца, батлыкак амшынзы агара
хәкәитымкәа закәытә аамтеи хазхаанхаз. Издыруада ара
агафә ахауа алыбаадара азин хамамзар?! – ицъашьаха
дфысфәацшит ацаса ицәажәоз ацхәыс ссир.

– Уи сара сакәзам знапы иану, уи иахылацшу жәымбои
инахьхы аволнорез ааигәара игылоу ахатца иоуп, аштраф
шәымихаанза шәеимырбакәа шәызцозар шәца! – схәеит.

Раб дыцсны рыхәда дыхшьушәа еиқәыпсы, хьырч-хьырч-
хәа акәара аанрыжбуан арт ахәсақәа.

Шьыри, шьта хәицшуп даргыи саргыи.

*Ииун 29, 1988
Москва*

ҶАТЦАК АШЫЛА

Аибашьра хлымзаах аан ауп. Хан деибан. Фыцъа ахәыч-
қәа хлаазон. Амлакра-амлакра мыжда ифыртынха ауаа
ианрылагъежъаауаз акәын. Хца ацша тагыежъаауа итан.
Ахәынацқәа зегъ тытцны рхы ахынахоз инытцаха ицахьан.

Харт, исгәалашәоит, Фыгъра хәа ажәбзиа хаман. Агәаеахәа
ашәах хчыла аведра ахатәауама ухәаратәа ианашьтуан.

Убри Ғыгра акәын ҳаңсггы җакны изкыз, ахш-хартә мацарала хара узцомызт, ушьамхқәа кәадахон, аха. Ааигәанза кашык ыфошәа ҳааиуан, (абыста ала җтампшижьтеи акыр цуан, уи аңшраггы җхаштхьан). Уи аңшггы ҳаафәыцт, уажәы, инцәазаап хан еифкәырчо иаалгоз ашыла. Җбаҳчафкны еадҳак гылоуп, икыртцдуа алу-ҳақәа ирыцоуп (цьюуки алу-ҳа рхәон, цьюуки аеад-ҳа ҳәа иашьтан, аха хара ҳзыхәан зегь дара ракәын, иара камлазацызт). Имшәыцт макъана уи атла ифәоу ашәыр, ашәыха, акалаха азтода. Ифәырдианаы ахамшьакәа ачуан илтатцаны икәымшәышәза иахзылжәуан хан, нас ибаказа ахырцәы илатццны иахфон – кьафуран. Аха ачыгь абафәоу, шафәантәы аха жәны иуфәои. Есааира хшьамхқәа кәадахон.

Җгәыла Камшьышь ицабжа афьыкәреи изтоуп уажәыггы, хара җтәы иаразнакла изынцәеи ҳәа сан санлазцаа, хара аарфәара иацәынханы ихауз ахәычы хфәеит, иара итәы дахымсзацт, хара җтәы, агәылацәа ртәы ифәоит – азлагара дахатәами уи моу, абазар афкны ашылаггы ганы итиуеит есышыкәса, имоу ишьтахька ицәырыргаит, ус азәы дысшәиир сҗахзам, аха ифәызцәа ахьцаз аибашьра дахымсцаз, царала ихы ахьфәихыз азоуп лхәон хан.

Ғнак хан ус салхәеит. Җца еигрыкка ду сылталаны аца ашш иавцацсоу, ахәынацқәа икылыгъаа-нкылыгъгәаны инрыжьыз, ираҗәашьаны ирымфаз кылкәшәа-мылкәшәааны еизызгарц. Слымҳақәа цыхза ифәагылеит, исылтаз амакәан хәычы аашьткәыцәаа ҳца сылтацфәеит.

Згәызәеанымыз ашшагынцқәеи сарәи ишакәымыз ҳааилаҳаит. Урт рызггы аибашьра рыцхара дуны икалама.

Изакәызеи, апцзггы мацымкәа исылтцит, аха смакәан хәычы пахәза, еицәакаа исыртәит. Иааганы сан ианынлыста, лыжә афәша ариизшәа лхы-лфәы аалаша-лашеит, сыхггы днагәзит.

Ахьурзы нкнаҳаны агәара-гәарахәа азы ааршны инзаалцсалеит, абас ашхымҗак афроуп нас ачуан аакнылхын, иханагалаз ахәымжьымкәа наф инкафәаны, афьыкәреи пашәза инаганы аишәа иныкәцсаны амра ца инцәлыргылеит. Дыр-

өггых схы днагэзын, ашыбжьон абыста уны ишәґастоит хәа салхәеит. Шыбжьон сеихабггы даауан, уи ґыґра дацын (усқан аґычрақәаггы ықан, аены шыбжьон арахә рзон). Жәхьарак аамта иақәзуаз аґараггы иадымхалеит, ґы-каушха иоахьза иаалаоґит сызкәыхшоу сыґькәреи хәычы. Иаасоґтракны сытрысит Камшышь иахь, излагаразы. Уи азлагара хзааигәан хара.

Камшышь ашыла иқәнаушәа илахәыцқәа индыркны дпашәшәза дықан. Хәи шыри дырбзаны сықандаз аасгәахәт, ашыла ала стампшижьтеи.

Алу дукәа руақы ахышәт-хышәтхәа ихаґежьбаауан, ави-виҳәа ашыла ґсаґьаны иоызза аиахәа итәнаґсон.

Маґь, абри иахоу саалгар нас уаха лагатә сымазам, алу оышьтыхны аиґ узылагап, акәчарақәа рзоуми уан узаа-лышьтыз? – даасыхәаґшит смакәан сымхуа Камшышь.

– Ык! – схәеит сара, аха иара уатәґьа уамак шысґытґьаз здырын слеикәаґсы сцеит. Камшышь смакәан наганы аиа-хәа ахы инықәиргылеит. Абыста ыртыртыруа иуны, ихаббы-ла икнаханы, сан асызбал ґа чапаны, аґымшыы хышәпақәа цәырхәны, ґыц еилатара ашә... Абарт сыбла ихгылоуп, арахь иара аиґ хзилагап хәа игәы итоуп. Афаха, ажәха анцәа иимтааит!.. Сызоахәы, сыцәґьа-мыцәґьа ифааит! Имоу ишь-тахька иаацәырыргааит!.. Ас акәын Камшышь зеггы иши-зырхәоз, сарггы исцеит.

Тәтынк аaikәairхәын, чак-мақ хәа аихамцеи ашьанцеи неиґакша-неиґакшаны ирґырдуаз амцацыґхькәа итата-за иказ ацәымса иналаирсын аләатә хәхәза аґыоанахеит, афәггы лаха-лахауа азлагара иааоґнаґежьбит. (Ацәымса-былфәы ґсырмачган са сзы, убас бзиа избон, уажәггы уи афәыхаа сґынца итәсуашәа ансахало ыкоуп).

Пақ-пақхәа итәтын днаґыхо, иаартыз ашә дындәылтцын, наґтәирахь ахәзымпра днаґатәан, атәтын ахара дналагеит. Сара азлагара ахәыштаара аґхьа игылоу аґәардә сықәтәоуп афы сысызшәа. Ашыла ацынхәрас аиґ лаганы иситарц игәы итоуп...

Иара иахь снапшын, наф зыбнафа дыпшуа дтынчхахараза дтәоуп, аҭаҭын дахоит, ица абжа аҕыи-қәреи ыҕоуп, ирахә-ишәахә...

Ашьшьыҕәә сәагылан, ахәйтә-ахәйтәхәә ашыла зтаҭ-соз аиахәә снахагылеит. Ашыла афәы хааза сҕынҭа иҭахәмаруеит. Аиахәәаҕны ичыгәза еиқәаҭсо ашыла еиқә-тхрааны, ахрыҕ хазы иҭоит, агәзара агәы ҕылхәаны аҕа-да аҕыхаранакуеит. Абырскатәи шыла зтәу дарбан, иана-ҕыалбеит! Изхара абыста имфеи. Дырәегьх азлагара ашә акылаара скылпшны, уажәы имышьхәылтҭ саҕыҕышәә ихы инаҭаргыланы ахәзымпра даҕаиоуп, ахәхәахәә аләа аҕа-уа иалатәо. Сахь дааҭшыргыи сибартазам, сара иҕыизза шы-лала иҭтәаауа аиахәә сахагылоуп. Акыр сылшозар абыр-жәытәҕыа еиҭш аҭагылазаашыа бзиа соураны сыҕазам, аха сақәикыр, афырхәә дааҕнашылар? Макыана дааираны дзыҕоузеи аҕыиқәреи амтәыишә абжа ыҕоупеи... Дааизом, акыр сылшозар уажәы еиҕыны аамта соураны сыҕазам, из-гәагып. Сақәикыр, сақәикыр? Мамоу, умшәан, умшәан! Изгәагыт. Ашырхәә слаҕәны снапы аиахәә иаахшьыланы азна ашыла гәза ааҕатаны сәы интасыҭсеит. Наф акылаа-рагыи сынкылпшит, иара дышиац игәы каршәны диан, арахь «архәәы» дышиқәләз ицәагыи иалашәом.

Аиаша шәасхәар иаха еиҕып, ачык-ачык аасыгхеит сеихәлаханы сҕысҕырц, напык азна ашыла еилаәәы имыр-баазазакәә фашыас иоуҭои. Сәыҭа ачыҕь агыама амбеижьтәи акыр шаатҕуаз еиҭш, ахәхәахәә азы аунажыуа иалагеит, сьбз ала еилсырхит ашыла, маҭ-маҭ изулакь исырбаазеит, егыс-феит, сылагырзқәә аанагазаргыи.

Хәи узәу закәзеи хәә уажә Камшьышь дааҕнаҭалахыр? Хәгеиҭа сышьтҕыаны скахар ҕаларын, аха уи дмааизеит.

Сыҕсы шахьхәхәәоз уаха шыла сзымфазакәә сәы аарыц-қыаны наф саҕырцит.

Ашьтахь Камшьышь сҕыиқәреи исырлагеит ииҕны акәым-кәә ишыланы. «Аҕыиқәреи шәцәынтәахьазаап», – ихәеит Камшьышь смакәан аахыртны икылҕыҕаа-мылҕыҕаақәаз сҕыиқәреи рыцқәә инапы аныналишь-аалишь. «Ааи интәә-

хъеит,» – схъеит. «Уажә аҕықәреи змоу дмачуп, цықх аар-
џара иҕаз зеггы иахҕырхагахеит, харггы абазар аҕны акы-
ла шәкы-шәкы нахтынто аахәара хәҕуиужьҕеи маҕ тумама,
«ҕааны имнеит», – ихъеит. «Ааи, ус ауми», – схъеит.

Ашыла лаганы икәаҕза аҕныҕа иаазгеит, аха сан илхәаз
ажә лзынамыгзеит, илзымгәаҕыт абыста аура, ақашь цаҕа
хәхатәан.

*Ииун 29, 1988
Москва*

АЦӘ УЗЫСШЬУЕИТ

Анкья зны. Абахәатца ақытаҕы.

Кәыркәа хәычы азы акәын. Аҕықәреикәа абас знык,
џынтә идрашәахьан еиҕш ауп. Есышьыжь амра ҕьяҕьаркәыр
ду ашьхақәа иџрывтцыџрны, аҕаҕыхәа ицхауа ҕтацк зца-
замыз ажәџан змыжь етәара илытаҕьежьааны илеины
жәџани мшыни ахъеиларсу агәарахәа аҕылзаажьны илахә-
лабга ицон. Уи азра иазҕшыз аҕта-гагақәа ажәџан аҕқар-
қәа рахьтә иаацәытбҕыжәааны ихала-ихало, иахьабалакь
имацыџны, машәыршәаҕы цьара зазак ажәџан изкылым-
кәраартә иааршәахауан.

Адгьыл хәаеуан. Алашьцара рәалакны цииы рымшха
аҕаҕмаса реиҕш иаацәыртцуан акәбрқәа. Ашьыршьаф уқәур-
шәыр аҕхзбаа уагоит, иуқәухыр акәбры урфоит. Шьта уха-
цоуп узыцәозар.

Ас иахьа, ас уатәы, ас мызкы, џымз, хымз, егынахысит.
Ари аамта иахааныз абыргцәа ирхәон уи аҕыза аарџара
бааҕсы рабацәаҕы ирхәо шырмахацыз.

Рыҕси-рыҕси еихьымзо рмаҕҕахәаранза иџеиз аҕықә-
реикәа рҕқәа раҳаны ажәџан ишатаҕшуаз аштхар иқәҕьан,
иҕажәкны уа иаанхеит. Инеилџа-ааиџаауа мацара, ҕша
кәарма хәычык анаарылакьыслакь ахьхьа-ахьхьахәа еибар-
ччо, ахәхәа аарылгон.

«Еи, дад!»

«Ҳаи, абааҗсы!»

«Астәкья уафы ибахьюма?!»

«Узқәа ҳаиурхазамә зхышьбаргәйтә сакәхшоу, хыхь иқәтәоу, зегь ҳаихә зымчу?!»

«Ааи, зегь ҳаихә зымчу изқәа ҳаиәирхатәкьеит!»

Абас игәыпсычхауа ашәшьырақәа ирытатәан, рҕыықәреи-қәа реипш изыш-зышза ишлаз абыргцәа.

Атцеҕқәа, акәарацқәа ахәшырб ртыббы иоахь-оахьза амца ртахысааны иҕан.

Ауаа руардынқәеи ркамбашьқәеи еитцәхәаны дәдәышь хәа рфырмахьц ҕатақәа акамбашьқәа рыбҕа шшарақәа иоыркыдцо, руалыркәа ахәаа-саахәа иааихо ирыманы ицон заагара, ааигәа хара имоасқәоз азиасқәа рахь.

Уажәраанза аегылақәа рцыхәақәа азы ихиаала изырзыхь-уаз азымыжьқәа убар... алакә иалашан. Икәаш-кәашза изаахә-хәылоз ахахәқәа унрықәҕыл-аақәҕыло, ушьапқәа мырбаазә-закәа укәаҕчачараза наҕ-ааҕ уныр-ааруан.

Ирхәеит усқантәи аамтазы амшынгыы оба, хда ҕеа аҕара наҕ инаскьеит хәа.

Агаҕантәи амшын иалхәхәоз Инаҕҕа Кьагәа атцыс моас абла тызхуаз иабҕьар ахьбжьазоз аҕнынза инагаз Нагә ихәхә ҕьаҕьаза иаацәырцит. Агәада-гәадахәа шыапыла уне-ины унадгыланы унапы нахьушь-аахьушьратә аеоылнагеит. Ааи, ус рхәоит.

Амра убас ишуан, ҳаҕиҕа абыржәы-уашьтан инҕыблааны, тсашәа еилеилазт ицап ухәаратәы. Аҕыықәреи амацара ауакәхыз. Аҕсабара аиатәара зегьы хоабжьааны ирыцхәхәа игылан.

Азы, азы, азы – аҕсаара-аҕстатцага зегь азыпшын.

Ааи, ианаҕьалбеит, игәы иҕеикзеи Анцәа рхәон злаба-шьақәа ихоааз ашьацра инцәытқаша-нцәытқашо, ашәшьы-рақәа ирытатәаз азышқәа.

Абри аамтазы, ара Абахәба ақытаҕы иааны абна зҕыкә-ршаны иҕаз лбаа ҕаоак ахықәаҕы анхамоа ҕазтқаз Марыхәба Камшьышь иҕалаз аароара бааҕсы иара изеиҕьхеит. (Ирхәоит

иньтдакшәа уи Нхытдәиин, ииуз амахагыара ацыхәала аб-
рахь дабрагыт хәа. Ижәлантәик длыхнахәазаап).

Иазаауази, Камшышь итәы иакит. ҫба иазыртысуамызт
аҕыкәреи, аҕәйд , аҕаб иҫеигалаз.

ИѠ-цак еитдарпапа, икыуа, игзуа игылан. Урт ирзымкыз
аҕыкәреи инаныра дзыѠназ игәтәы кәаскыа рлыгәрақәа
иѠызза ирықәжыын.

Ипчә, ицара ухәа алзынра ирахә-ишәахә тәы-ипча,
ихәапжапуа игытцагартә иҕан.

Иара изыхтарта ацәха ахаиргылеит, атцарақәа азы дсыр-
жәрым хәа. Аха дрыхәомызт. Егыараан днеиргыы иблақәа
тырхуама анаҕыалбеит ухәаратәа, еилауатыруа, цѠа ры-
мамкәа итпраауан. Ахахә, алаба, аимсы иааипыхышәоэ
зегь рышыклеитцон, иишыуаз убарын, иихәауаз убарын, аха
дшынарпыхәхәалакы агәыркыхәа иаатапапахон. Ируамызт,
ирутәҕыомызт.

Амлакра, амлакра, азышра...

Рымгәацәақәа еидкыаҕсала, аҕыкәреихәацәа акатахәа
Камшышь игәарҫ иааталон. Ишааиз еиҫш иласкәантраза
ицон, аху-сухәа алақәа шреишуаз. Аҕыкәреи рыцара акәым,
быстахышәашәакгы азәы иҕы иҫаимыршәит.

АеуаѠ дөежәызхуаз илақәа: Мура аца ашқа иадҕахәалан
хәагәыжыла иҫахны, Дамшә асаса тшәааза арахә зтәкыз ана-
ныра ахычон. Урт рылаҫш ицамшәакәа цыск ари агәарата
иахыпраауа, уи калашыа амазамызт. Аақ-аақхәа, уахгы
ҕынгы еиҫшны шран изҕезаз, излакыдҕахәалаз рдачқәа
ахыхыа-хыхыахәа еиқәыҫо.

Бзиа нагза збахыада, цәгыа нагза шыҕам еиҫш. Ханхәы
беиа Камшышь ашықәсан хәихә зымчу –ахәынаҫист, ист, аха
ламалакәымкәа усгы ацқәа кылпхха, аҫша авихәа ахәынаҫ
уахь усс иамази. Инеибыхәа-ааибыхәаны ахәынаҫқәа зегы
реааидкыланы сасра хәа Камшышь иахь илбааит, зынрак
хгыцигеит хәа акгы ихыуам рхәан.

Аҫхашыара зынзак рыла ихубааломызт урт. Уаха шаанза
аҕыкәреи зыхәлазгало алу еиҫш ица иҫан. Уи уахынлоуп
ххәап, аха ҕынла? Аенышыыбжыон, идырхәо ахәақәа реиҫш

еибарҕыжуа, ишхэыпу цак аҕынтэ егыи ацахыы, ма ананы-рахь еибарс ицон аҕшэма инивҕьаны, зынзак дрымбазозшэа ҕатцаны. Анамысдара рхэеит хэа асцэҕьа! Иҕабуп, Камшыышь сынтэак ула хэпсы ҕоуп егыи зхэо абаҕоу, еаг кы апхзы рҕашы ивагыламзи ус гэыцкьара анцэа иритаанит!

Ихьи ихэшэи лимпыҕабаанза дрылахысуан, аха дзыхэо-зи, ашышкамс узныртэоу?

Нас ахэынапсаҕақэа рацэаны ихэит. Далагеит рыкра. Икла уҕахызар. Адау ихы анхыртэалакь ѿ-хык ихагылон, аѿ-хык анхыртэалакь пшь-хыкны ихагылон хэа шаҕа ику-аз акара дара анцэа дрыкэныхэаны иҕеиан. Амшын иҕоу апсыз зегь узкуоу? Нас рышэира далагеит. Убригь акгыи алымцит.

Аѿстаа душэиир ҕа диоуеит хэа, иахагыи иҕьацон дара.

Абас даеа мызкакара инеир, дызлоу ақыҕаҕны иҕоу ацақэа реицш иара ицақэагыи аҕша рҕахэмараауа, ақьра – ағызра иааҕьыцны, иласкэантраза илагылоит.

Камшыышь ихэынапқэа данырмышхэа, длатэан ахэыцра далагеит. Дхэыцт, дхэыцт, дхэыцт! Егыырзизбеит урт рцыхэ-тэа ҕызтэашаз... Абарт ахэынапқэа рабду ауп ухэарын иқыдрагэ иакыз хэынап еихиаа дук. Ишҕаххэари, абас ишаанagara иҕоу хэатцыск (шыышык), иаҕаран, аҕатцақэа хыршаны, уҕаххар, агэамч кыдыззала, ахаҕы шыала еикэап-хон. Аҕшэма ицьыкэреи иарчыхыз ахэынап агаз ѿақэтэаны, амца нацратцаны иноуижьит. Шьҕа аѿызцэа инрылалар инапсыргэыцта хэыц ықэу хэа икьашза кьоу зхэо акгыи ыҕамкэа зегьы аакэнахып, иаблып. Ус егыиҕанатцеит иар-гыи, амцабз ақэтэаш еихеит аѿызцэа рахь. Актэи аца амца нацратцаны егыи ахь ииасит... Уигьы амца анакы, ананы-рахь иҕрыст. Аѿ-цак амца анрыцрала, иртэз ахэынапқэа лҕыбҕьыжэаан, е-е-с уа иаҕыкэыршаз абнарахь идэықэлт. Убас ҕартцеит ананыра алыҕэрагыи акэаскьа аҕуангыи иры-маз ахэынапқэа.

Камшыышь ихыбрақэа, ирахэ-ишэахэ, илақэа ухэа зегьы леилаблы иагеит ахэынап, иаргыи ахы накэнатцеит. «ҕьех,

схыбрақәагы срылгеит, аха даргы руа-ршәаць зхәо акгы ыкәмкәа икәыстцеит», – ихәеит луанытә даакәыпсичхауа.

Икәлаз захаз агәыла-азла неигәныоқәеит, даара ргәы иалсит иара дахыламблыз итзы-игәара.

Ара интәазом хажәабжь. Камшышь аҫатын абырқьхәа дахо, длашеиуан, ихыбрақәа рыҫака итатаза, ицәеикәараза ахәа ишьтаз дылапшуан. Нас ижыга аашьтихын илыҫдаршьшь-лыҫдаршьшьуа иццышәхаз ихыбрақәа ртыҫ рбганы икаи-жыит. Ианаамтаз цқьа интышьшьааны, икәымшьәышәза аҫыш лейцеит. Убра убас еипш фык-бзык иазымхәо аеаора калеит, атхра дамыхәо. Аҫақкәым бзиа акәым иара Камшышь ихы иакарахама анаҫьалбеит ухәаратәа икәазхеит аҫыш ахы, пхныгшәа ихьантыҫь-хьантыҫьза итхәаны акажьра дафын мчабжыи нафьак.

Еикәижыи аҫыш афыгхара цақ агыла иакаран, ажәла нтәеит. Камшышь уи дадтәаланы, аҫхьарца ишьамхы икәкны зегы реиха зымчу ахәынапқәа ирызкны ашәа шаҫитқоз еуао мөасоық дааивалеит.

Аҫшәа шиeixәарызгы игәаламшәеит, икәмчы зкыз инапы илахь инадкыланы:

– Иа шәиу-шәиу, абас еипш икоу аҫыш аеаора аарыхшьас икоуҫаз соухәар, анцәа иныс аоны унаганы ауаа удырбаны цәық шузысьуа! – ихәеит амөасоы.

– Ацә аҫахзам. Цьмақ сзушьыргы сәаласыгзоит. Иара мариазоуп. Аоны уаннеилакь хәынапы заҫәык, ааи хәынапық азхоит. Иаанкыланы, уамеигзозар, абас цәыцақ акара агаз нақәтәаны атәыҫ ааихьшьны амца нацраурсеит ауп, уаха цьабаа аҫахзам. Нас уи ахәынап икаҫатәу иара иадыруеит. Икәлап усқан сеихагы аеаора тоугалар, – ихәеит Камшышь деиҫамхазакәа... Нас ипхьарцахы диасит.

Ианвар 25, 1987

КЫЛТИ-ПЫЛТИ

Абыржәы ихәофыз амөышаз адәыгба сҫатәаны Акака сцон. Снаофан атәартафы, ирхәаша-иргаша оыҫа атыҫхацәа

рыблақәа ахътоу умбо ачаспыр иарганы, еидтәаланы, ажә-царақәа реицш ичырчыруан. Ачыспыр хәа сызәу мшақазы акәтагықәа зларшәуа ауп.

Рцәажәашьа сгәапхан, схы-сгәы рызкны сырзызырәуан, дара сгәартазомызт.

Абар урт ирхәоз:

– Слушай, бара! Там амагазин аҕны позавчера импортни туфлиқәак ыҕан, аха пальчики оближаишсиа...

– Урт иа тоже видила, аха ни понравиласиа.

– Почему, бара?!

– Даарак исимпатичниқәазамызт. Рносқәа питухә-питухәза иҕан.

– Урт ратқкыс лучши были Маринетта илышьақәаз, цәгыала иаалышьырхааит, где достала!

– Ти, уи былмацлабын, уи иахьабалакь азнакомиццәа илымажбу знаиш. Инхәыцырхәхәаны лишни даиот, инавар-пашолны илзааргоит, уи Алиаскақәагы лыәны инаргахьейт.

Алиас хәа сара издыруа сгәыла Камшьышь иашьейтцбы иоуп, ауаагы ртиуа иалагама, анацълбеит, аасгәахәт азны-каз.

– Бара, Хасик уаха слово давал тебе, бизгар ҕалап егыи-хәа акы имхәақәази, забил что ли? Мамзар цхәыс аагара аха имоуоу?

– Пошол он к черту? Таких Хасиков шаҕа бтаху наиду. Жәаха адәы сцәыргыланы дышсацәажәоз мацара сыпрасту-дилахан, уажәгы кашлиат ҕастоит. Икарманқәа еимаргәҕәа держит всегда, ресторанк аҕны посидет изыҕалом, настои-ашьчи акацбеи.

– Замуж хочиш поити, лаиковаиа плашь купи, нас има-риоуп хатца ацара, бимгозар ббап Хасикгы.

– Уи амыжда аиура ни даи бог. Ашынтәхәы надо запла-тит. Ускак деньги сара иабаазго. Пахан абыкқәа әба имоуп, продаи хәа просила, аха нет сказал срылацәаҕәоит ихәейт. Ауаа тракторла пахат ҕартоит, иара итахым. Урт аәбагы за-гнатбы, лаиковаиа плашь еилашьқыраа-еилашьқыраауа,

еикэатэамсахза, икахэхэа адевала бы, Хасик-Масик хэа икоу на всех наплевала бы.

– Бара, у иво машина есть?

– Машина имамзар иласхи? Иахья амашина змам што за парин, крохобор он тогда.

– Бара, Анжелика лхабар ибдыруеи, говориат, што она за сельского парниа хатца дцеит хэа!

– Да, вышла, аха...

– Почему «аха»?

– Да потому што она иғәғэаны ошиблась.

– Нет, бара, почему? Лара есқынгы мичтала ақытахь. Там ашыац аиацэара кашышы, адеревиакэа бабышза иахьпыту, птички ацчахэа апесниакэа ахьырхэо, ларқыси лареи в подручки интгыла-аатгыло абахчақэа ирытдашышь. Абри дазхэыцуан еснагь, вот и вышла там замуж.

– Нас, нас, потом?

– Потом закэхи, иамузеити, там оказалась ни ашыац ни аиацэара, ни птички, а сплошь и риадом ахэынцэы. нас атэақыахэа работать. Работать, аха зынзак ағэра акэыршэза ауп уа ишатаху. Уаанза уахь ақытахь лдочка лхы шлырхоз анылдыр нахыс аусура лсыртцароуп, апрактика дахсыжьроуп лхэан, каамет ацьа ллырбеит уа агород ағны. Сир при-неси, кеслое молоко ааг, ахш, масло даваи хэа уажэы-уажэы ахолодильник ахь дналышытлон, адним словом физически аусура ллырцахэан, аха илмышэеит.

Там ақытағны дахьнаргаз азға рфаратэа сыр, ахыртэы, молоко ухэа зегы рзы Анжелика ддэықэыртон.

– Куда посылали бара, Маркиза?

– Иахьзузеи, абора хэа иашьтоума, обшым, акоровник ахь. Акоровакэа роуми урт апродукткэа змыцуа, иқэнтэаша! Ее заставляли их доит. Беднаиа, хрупкаиа девочка Анжелика возилась с продуктатими скотинами. Тем более азынра акоровник ағны ни паровой ни электрически никакои отопение нету, ажэакала, издевались на неи.

– А потом икалеи?

– А потом, иҗалахи, Анжелика наотрез отказалась выполнить таких дурацких работ и тогда лмуж сказал: «Ты, дорогаиа моиа Анжелика, девочка оказалась – комнатнаиа, иди к своеи матери в город, садись около своего телевизора» хәа.

– Хорошо, что ирласны иахьеилытыз. А то аҗхынра аар ачарахь хылҗа ду – «самбреро» хәа изышьтоу лзаахәаны чаи собирать хәа ргәы иҗан, в то время, когда ее падруги амшын аҗны загарат аныҗартцо.

– Исыбмырбан селение. Мучение. И зачем, и ради ково уахь сызцара, когда агород аҗны зегьы готовиза иҗазар.

– А ты, Маркиза, за кого хатҗа бцарц бгәы иҗоу?

– Конечно за такого как иа, за комнатного.

– Саргыы за комнатного.

Аҗыҗаҗәа аҗыҗаҗәа насыҗ дула еидгәырҗало, инеи-җаччеит.

– Уаха ирласны вернись, Марионетта!

– Почему, Маркиза?

– Мы севодниа же, уахауми сладки кушат аныҗартцо.

– Аа. Мамсыр идевиат днеи уахақәтәҗьами, сладкиқәак хҗап...

Адәыҗба аангылт, слымбаар ауамызт азы абра иҗахаҗ-цәеит ари аицәажәара ссир.

Аҗсныҗдры ду, анасыҗ бзиа анцәа ириҗааит! Амилаҗ мырзразы даара уаҗы дрықәгәыҗратәа иҗоуп арҗ. Абаҗаа Беслани, Инаҗа Ғәаҗеи, Ғәахь Ғәаҗараҗи злацәажәоз иссиру рбызшәа иаазыруазеи аҗыҗаҗәа җадыҗқәа. Урҗ адамра хыла иадмырсуеи кылти-пылти хәа ари ацәажәабжь рлымҗа ианҗас!..

Абызшәа ухәозар ма по абхазски ма по русски иҗыҗҗаны, чисто иухәозароуп. Што за чертовшьчина, хәбаго хәра ари авремиа хәа сеикәахәыцуа, шол по своему дорогу.

Ахәылҗаз аҗны сахәаиз аб дсазҗааит.

– Иухьы уара унастроениа плохиоушәа збоит хәа.

– Ничево, – схәеит сара.

Санду дхахо ахышә ааигәара дахьтәаз даасыхәацшын:
– Там пропусти грамм двести, всио проидет! – лхәеит.
Ус егыкастеит.

1986

ГЫНДЫЖӘ ИКАМБАШЬҚӘЕИ, МАЦИ, ЖЬАЦИ

Гындыжә икамбашьқәа хәа ажәлар иззырхәоз ус акы
ыҕан азоуп, ажәлар амц рхәазом, амц зхәо ауаа роуп. Гын-
дыжә захьзыз икамбашьқәа иаабац, иҳаҳац акамбашьқәа
иреипшымызт. Урт рцәаџа, рказшьа, раҳаитқәит, рхымџац-
гашьа, рынамыс, рыпату, реихатцгылара хәа соуп зхәо ус
камбашьк иалшомызт.

Акыр тцзом Гындыжә рыцҳа икамбашьқәеи иарей адунеи
иананыз. Ацара анмацзаз, уи пату ду анақәыз аамтазы ауп.
Ажәакала иаххәозар, усқан ацара змаз уамашәа дырбон,
иахьа ацара змам уамашәа дшырбо еицш. Усқан акамба-
шыи ауардыни змам уамашәа дырбон, иахьа амашьына змам
уамашәа дшырбо еицш.

Мазала иныцтак-аатцакшәа ирхәоит урт акамбашьқәа
аџәахәа ашәкә дукәа рымтацаны изырмапхьозаргыи, аф-
фаҳәа ақьаадбгьыцқәа еихыршәшәо изымџауазаргыи, иара
ус цара хәычык рыман хәа. Ахьы хәычуп, аха шәкы ицоит
рымхәои, иара зынза цара змазам акамбашьқәагыи шака
шәтаху шәсырбап, арт ма хәычык рымами.

Ацара тцаз ауаџы уи ацара акралеигозароуп. Ауаџара
аныкәгара, ахара ахәыцра ухәа убас акыр.

Гындыжә икамбашьқәа рцара шыхәычыз еицш иалыргаз-
гыи хәычуп, еицәххәахоит ахьы хәычуп, аха...

Аихатцгылара, айџызара, иаша аныкәгара, пату ақәцаны
арыжәтә ажәра. Аа, абарт ах-казшьак рнаџеит зызбахә ҳамоу
акамбашьқәа рцара хәычы.

Акы. Гындыжә икамбашьқәа руак штәоу аџыза анаахтыгә-
лалакь, еиха-еигәо иџахатцгылон, иакәым акы канатцашәа

баны, инапырҕэычуа-ишьапырҕэычуа, ипхашьапҕаҕауа зы-
мѡа инагылон. Нас хэра архахь, акызграхь, ақәатцарахь,
чырхьра азаѡқәа рахь ухәа иааицрымшәазакәа еицын.

Иѡбахаз. Амра аҕашәамҕа тцлакашәара шагу иахмырҕакәа
аѡныҕа рхы дырхон, рыҕшәма Гындыжә дрышьтамларц,
заанатц игәарларц.

Ихҕахаз. Ахәылҕаз пшьаала, пату еикәҕданы, еивагыланы
аѡныҕа ианаауаз, иаарымѡатәны иѡыр аҕшахәахьы ицоз
азиас инычеҕынгылон, иржәуан. Аха уаѡытәыѡса имахацызт
абарт Гындыжә икамбашьқәа знымзар-зны хәиҕа жәуа хәа
рылақәа абыжьхыршарта икәыргыланы, еиҕапаҕәны, еид-
цаланы иржәуа.

Амцхә ржәын азыхәа руак ашьапы аҕуа, изымцо ианалага,
аѡыза ақәақәа икәыртәаны аѡныҕа иаанагеит хәаҕы ахаан
уаѡы имахацызт. Ус калахьан хәа азәы иҕы иахыпхьозарҕы
ихашәымҕдан, имцуп, абзхәацәа еҕа рхәап, еҕа руп. Насҕы
азы ыжәны ианахытчуа аамҕазы унрыдгыланы урыхәа-урча,
иамузозар, мчыла рлымҕа ианкны иҕегь шәымжәыр зуам
хәа уалагарҕы хампал ауп иалухуа.

Арт ҕара рымагәышьаазамызт, гәыбҕанс ирахҕтарызи.

...Еигәылацәан дара. Анцәа иумхәан, арт аѡ-хацәак ченак
еибамбакәа амра анылташәа, хәҕиҕа рыҕсқәа лацташәон
ауп. Нас ахымш раан рықә-рҕдас кәҕданы, лаҕырзқәак на-
рықәҕсашәа анышә инхәытчырхәхәон. Убас бзиа еибабон,
убас рыҕсы еихәлан. Казшьала еидызкылоз ачеицыҕыка –
арыжәтә акәын.

Дара рлымҕақәа абаѡ чыда рылан. Ааигәа-сигәа ус-
ҕы атәы хазын. Аха ахараҕы бзиароума, цәҕьароума акы
анаақала, зегь раҕхьатцәҕьа уи ажәабжь ссир кәлаауа иаа-
ны Маци Жьаци рлымҕа аҕагәаѡара хәычы акаѡ аатнарҕон.
Рлымҕа акьатрацәқәаҕы ажьа алымҕақәа реиҕш, Махҕы
илақәа реиҕш иаагылон. Ахьшәт-сышәтхәа иѡатцкьаны усқан
дара рылақәа цыҕә-цыҕәза иааиҕапшуан. Нас убарт ахацәа
убас гәашьамхк хәа аархәон, диидда хаас!! Абахә иаҕоу аб
тәыѡа ҕырҕәа рыцҕа кәыбры шьамхын иатцаз арт ршьамхы

ааста. Псыцымпылшәа иласкәантраза еивасны ицон, кы-
фара-крыжәра. Нас кәаракәанча катцо иаауан. Иаауан акәу –
иааибогон. Гындыжә икамбашькәа реипш акәымкәа итцегь
«хараза еигьны».

Абыржәы иҳафсыз мшаңазы ашыжь рыфны идәылцит
Маци Жьаци. Ибахза ифамкәа, ижәымкәа. (Ирымазар ирым-
жәгәышььози, хара ицозма уи азы). Иаҳхаштыз. Арыжәтә
мыжда амцхә ркыркы анарцәааклакгы кәзшьа чыдак-чы-
дак рнатон. Мац ақыт изымхәо ибз ҫырхәыцаа иакуан. Жьац
хьашья-ңашья дыршьақазшәа, дзынамқәацо ишьапкәа ак-
уан. Аха икеибажьюамызт, афныка иааибогон, Гындыжә икам-
башькәа реипш, аха арт «хараза еигьын».

Аиеи, абри амшаң ауха игәарылт афныка, аха ишпагәарла
анаңьалбеит! Лашьцахьеит. Рыфнқәа ирзааигәахоит, иавна-
гоит, абри иафуп. Иамузшәа анырба, Жьац цсрак ахьыкалаз
еипш акәукәухәа дыхәхәеит. Ахәхәабжь даанагеит ргәыла
Кәынта. Абар даарҫахауеит. Дыңшызар, иаңхья дзасы-
мазуа азәы диңылоит, харшьынаки бжаки инеиханы аура
имоуп уи ауаф! «Оо, уара, уарбану уанаңьалбеит ажәван
иатцасуа иааиуа?!» – хәа дкааит Кәынта. «Хара хауп, хара,
хашңаузымдыруа?!» – абжы геит итцәыизза ари агага ду иа-
аиуаз.

– Жьац, убжы саҳауеит, аха афада иҳаракцәаны игоит
иара, ажәван уалоума?!

– Ааи, ажәван салоуп, аха афныка анеишьа сақәшәом,
Мацгы сацкыс деицәоуп!

Кәынта хаха днаҫагылеит ари агага.

Ассир! Мац ихәда наф-ааф ишьапкәа еимҫакны дықәтәоуп
ифыза бзиахә Жьац. Ашышкамс афыза анаго еипш диман
даауеит.

– Ишәаашььозеи уара, шәабақоу рхәо шәынтәааит, шәа-
бақаз шәыг-шәҫамхәо, азфа-хьяа жәжәааите?!

Мац инацәкыс афада икәафкәа иқәтәоу ифыза Жьац иахь
ирхоит, уи дуацәажәааит хәа аанарго. Избанзар иара ибз
акуеит, дызцәажәазом, егы ифыза Жьац ибз аатуеит, аха

ишьапқәа ихәатәы харцазом. Убри азоуп ишыза Жьац дын-
мыжькәа ихәда дҕеыжәтцаны дзааиго.

Август 30, 1986

Ауадхара

АРЕВИЗОРЦӘА

Ашьа ашьапаҕны ишьтоуп уи ақыта. Убра қәыцьмак
ауаа, арахә ирчычеит. Ирчычеит моу, иаарыҕрымзаазеит, уа-
хыкымзар-уахык ҳаиуанк лкажьны иашьуан. Иара ақәыцьма
мыжда ус иақәзаап бза баны цсы шысымфара хәа, шә-уасак
ирылаларғыы, икьашза иаакәнахаанза ирылцуам, ус иара
иатцасуп.

Иашьталт ауаа ари агыгшәыг баацс, анс ҕарцеит, арс ҕар-
цеит, аха умцсуандаз, ирцыхъашәом, икарахт ауаа, арахь
ианаашалакь – иауша уны ицахъеит.

Нас ажәлар еигәныөт, рыла шаацшуа арахә ннарцәоит.
Астаршын иҕны еизеит, егырызбеит ашәарацаөцәа царц,
ирызшьны иҕалозар, аршахатҕа аҳасабала ацәа аахыхны
ари ақыта иаланхо тзацыцхьаза индырбо уи азын калатк-
калатк аҕықәреи рыртә хәа. Ух гәышьа, азамана ауми
рхәеит, абыржәы ақәыцьма шьны ацәа аахдыртәраазшәа
аҕара ргәы аазаны.

Жәоахырла иалырхыз, баша-маша зхы камшәоз хөык
ашәарыцаөцәа бцъарла, цъапҳаныла рееибытаны илацхы-
муаз рматцуар лақәа аашьтыхны е-с-с ацстара иөытцашьшь
ицеит.

Арт агызмалқәа ақәыцьма рыцәцо иҕазма, хаха-хымш
иалагзаны агәы кылблааны илкарыжът. Ацәа кказа иаахых-
ны, расабыцала еитцағәгәа ирҕацаны, аҕыкахыши ахырҕи
лақәырхәхәны иаадырпшшеит. Нас ауардын илақәтцаны
ирыманы рқыта иналалеит, тзацыцхьаза инадырбо, калатк-
калатк аҕықәреи аарымхуа ицон... Ус адәқбан аиҳаба Кәа-
ратца иөны инадгылт.

– Сара ари ақәыңыма дхаста снамтәзацызт, уи азыхәан цыыкәреи лапкыакгы сызшәытом. Сара исдырхагоу аревизор иауп. Убри ицәа ихыхны исзаажәгозар, калатк акәым абри шәзыкәтәоу аурдын еицакаа азнацәкыа аңыкәреи шәыстоит, – ихәеит Кәаратца.

АНАПХГАШЫА УАҚӘШӘОЗАРОУП

Хоык анапхгащәа (азәы даара илахь еиқәын) еидашшыло адәығба итатәаны ицон, сара рышьтәхшәа стәан, мазалашәа, истәхшәа-истәхымшәа сырзызырәуан.

Актәи. Аумацәкыа сақәшәеит абри сара. Ауаа аусура иакәцит икала закәу сыздыруам, аха зынзак ргәахшәеит. Егъа каамет кастдаргы ашыжь асаат жәба рзы аусура итыцратә, ианаамтоу рыфныкақәа ицаратәа исзыкамцеит сара сызхагылоу аколлектив. Иамуит, иамуцәкыеит. Хаала схәеит, нан шыри схәеит, анс схәеит, ас схәеит, мчыла схәеит, ала кыдыскыеит, ахәа кыдыскыеит, аха, умпсуандаз акгы алцуа збом.

Шака ирхааны ирасхәо акара даргы убас ихаакәакәараза атак карцоит, акәыр-кәыр иччо иаакылсуеит, амра хаззала шыыбжьон ианфеиуа аамтәзы.

Аперерив хәа икоу уи дара рхатәы рymoуп. Асаат жәащәа иазааигәахо ианалагалакы рыцсы рымарацәаханы, индәылшьшь-аадәылшьшь ицоит. Асаат хца реицш икылшәшәамылшәшәа, рыжә атша ариизшәа игәырғәтцәа, ихәапжапуа иаакылсуеит.

Асаат хәба рзы ампыл рбылгьо иуманы акабинеткәа уаарыфналар, изаахо хәа кьоу зхәара уащ дубом.

Мчыла ианацшыазга, даргы рылақәа пағъза рхагәта икәыргыланы иансфәгыла, сыркәатцт. Макыана ус хәаиуеит.

Ащбатәи (зылахь еиқәу иоуп). Абри уара ишухәаз еицшцәкыа ауп сара сызхагылаз аколлективгы шыказ. Хаала ианаму, арытәа ацкәа атцәымг шыбжьадырғәгәо еицш, иаасырғәгәа-аасырғәгәо сфәасхан, рызегь щадпан ищасфә-

гылеит. Иќалазеи хэа хайхабыра ааин илхалатэеит. Аколлектив зегь еееимкэа уаразэзатэык мшапыкэтагы еипш урылпхаауа калашья амам рхэан, сматцура сламхэан слымха саркыада избараха исыдырбеит.

Аоны икоу лакэзар «шыры-шыры» са скны акэын ура уахыгыгэгээз, убзиазар, уамхэаны укарыжьюазу лхэан, ак аасхэар сфы пжэаны исылтоит.

Ахпатаи. Еибыхэаны икоума иабакоу рхэааит, сара сызхагылоу ауаагы убастэкьюоп ишыкоу. Зегы ыоуа рхатэ ускэа роуп изышьтоу. Иушыи-иаантэозаргы ашыыж асаат жэба рзы (ацссао лыда) азэ дубомызт хусхэартакны.

Уажэы шэнеи, игэашэти?! Асаат жэба акалара жэба-жэохэ минут шагу зегы чыгэ-чыгэза ртыцкэа ркны итэаны аччахэа аус руеит. Угэы иаахэаны, упырны ажэван узаламлари.

Актэи афбатэии (ецефакны). Катцашьас, хэшэыс иоутеи, уанацьалбеит?!

Ахпатаи. Уи мариазоуп. Катцашьас иастахи, анапхгашья уакэшэозароуп, напхгафыс хэа уанынарышьт.

Шэара ишышэхээз еипш, саргы хаала, мчыла хэа салаган, икэйдха иаасымпытахеит. Нас слатэан ахэыцра салагеит. Ахэыцра ззумхэара ыкам, ахэыцра хагатэкья тастцеит. Хахахымш стэаны схэыцуан. Нас ари сызтаатэы иакэнагахаша даара ирацэаны ашэкэкэа срыцхьеит. Схы ткэацуама, анацьалбеит ухэаратэы еицакаа хшыола исыртэит. Сагызкылсит зда цсыхэа амамыз авариянт акны.

Актэии афбатэии. Уи арбан, анахылсеит?!.

Ахпатаи. Исымхэои, сафыми. Саалаган, испсах-исхэах, амашына аасхэеит. Ашыыж шаанза сфагыланы, суаажэлар ахынхакэоз рышэ сынхгылан Камшыышь иарбагы еипш кыр-кыр-ку-у хэа смашына сыркыжуан. Иаарфыханы иааизыхэхэаны, инакэртэа-аакэыртэаны аусура иназгон. Икэап-кэапца итэаны аусура иафын.

Амала аперерив ашьтахь инытаха-аатцаха исыцэон, аха убригьсаиааит. Афырхэа «сыфэыжеланы» срышьтагыежьяауа

саарыштыталахуан. Ахәсақәа иахьырфахырстаз здыруан адә-
қьанқәа, ахацәа акаҳуаршыртәқәа. Иааидыҳәхәаланы исы-
ма саауеит. (Иахьыназга-аазго азыхәа итабуп хәа сазхәогы
убап, уи сгәы арцшқоит, сгәы иаахәоит сылағырз аауа
ақынза).

Абас ҳақәбақәшәо ҳаицуп дарей сарей, анцәа ҳаиги-
мырхааит, җаанбзиала ҳнеиааит!

Декабр 28, 1983

АДУНЕИ ҚЬАФУРОУП

– Адунеи қьафуруоп, Кәымпыл, иарбанзаалак қьахәк ды-
казамкәа зегы амыстхәага еипш ииашахәтцәаза аус руа иа-
лагеит.

– Анцәа ицьшьоуп, аллах ицьшьоуп.

– Афермарахәрейхабаабазарақныаочереддлықәгыланы
ашә аахәаны аҗныка игеит.

– Азлагарафы излагара ашә наркны, абазар ақны днеин
ашыла аахәаны итаацәа ирзигеит.

– Аресторан адиректор иара иресторан ақны длатәан
акрифейт, ицьыба ацара аагыхны иифаз ахә ишәеит.

– Ақытамҗақәа иарбанзаалакь тақәа-таҗарак умбо, иб-
зианы икарцеит.

– Ауаа ағычра, ацартыша агара зынза иақәытдит.

– Ахәхәхәтцәа иахьа капеик машәырла ирхашәалар уаха
шаанза иарцәазом...

– Итцегь злацахтцаша хәа ихәыцуама?

– Мамоу, убри акапейи зцәынхаз дрыцхашьаны изыцәом.
Дарбанзаалакь азәы иусура иеагирхом, реаҗыршьаауеит аус.

– Анаплакқәеи аусхәартәқәеи иара убас ахәынтқараа
рмашьынақәа змоу, ани ацасақәа иавартцә – иаашәа цьара
имцалози, иумдыруеи, Кәымпыл?

– Ааи, ишцасымдыруа, ахәынтқараа рзы аус руазшәа
уцаны узахымцәо адокәментқәа қартон нас дара аиҳабацәа

иахьыртаху «иаварпашолны» идэықәыртзон, рҕыбабақәагы арцшзон.

- Убартқәа зегы ирқәатцит уажәы.
- Уи сгәы иаахәеит, ибзианы иқашәтцит.
- Ақсхәрақәа ақсы ишимыхәоз, уи ақсы дшамыргылоз еилаққаан ақсхәрақәа рура ҳақәытцит.
- Акәырбанқәагы убас.
- Уала-тахыла уажәы аматцурақәа ршом.
- Иара убас ауаҕахқәа рыҕара иақәтцит.
- Зынзоу?
- Мамоу, уала тахыла ауаҕахқәа рыҕара иақәтцит ҳәа ауп

исхәо.

- Ашьақар иалхны ағгы ауаҕагы рықатара иақәтцит.
- Ашьақаргы ақсы ашьеит.
- Ақалақь ақны инхо арқарцәа ахцырффара иалагеит.
- Машынала акәым ҳаирпланла акәзаргы, Урыстәылақа

амандарина узыбжыгом.

- Автоинспекторцәа рылақш ноухымгакәа.
- Амашынанықәцаәцәа (цьюкы-цьюкы) ақсқы анырку ағыжәра иақәытцит.
- Ауаҕахь ииасит.
- Излоухәоу ала адунеи кашырроуп.
- Қыафуроуп.
- Амшын ақны сцаны алыхәта азна азы аазгаанза анцәа

уимшьааит!

- Адунеи шыамхыла еимыздаанза анцәа уимшьааит.
- Макьаназ атымхәхәарақәа қазцо ауаа мақ-сачк нханы иқоуп.

– Дук хара имышытыкәа убарт абри снаргәйт хәыц ықәха рыхәтдәышыац қыашшза иаақәынцәааит!

– Ашәира акәым иаҕаху, аәстаа душәиир қа диоуеит рхәоит. Иаҕаху, саҕиқәыцә ҳәа таққәымла ҳаиҕагылароуп.

- Ааи, ааи, урҕагылароуп.
- Сара соума ирҕаургыло?
- Иауеи, мшәан, умацара урҕахаргылартә. Уара, уғызцәа, угәылацәа, уабхәараа, абна итәоу, абра итәоу, шақа уҕаху.

- Уара ухы залаумтдои?
- Сара сеилахоуп, урт раха сымазам.
- Кэымпыл, уи иаххэарыз ххэеит аха, уажэы ѿбаќа зцаараќэак сымоуп, рќак сзыќатца.
- Азамана, пожалста.
- Уанхэеи, уабхэеи, уцхэыси, уани уара ухи зегь рацхья иргыланы иреигъушьода?
- Зегь рацхья иргыланы... зегь рацхья иргыланы сабхэа деигъысшьауеит, нас санхэа, нас сан, нас санхэеи сабхэеи исаќтаршьаз ани афны иќоу, нас сара схи.
- Ус уара... уара ухи акэапеира иамаќоуп, зегь ратцкыыс ухы шеицэоушьо.
- Еи, арт зегь ирахаратэа усазцааитеи, нас иуасхэа-рызеи.
- Аколнхара ахантэафы иахь ателефон уасит, иара уа дыќазам, цсхэрак ахь дцеит, атрубка шытызхуада, ишцар-хэо?
- Абыржэытэќья дќыпцаха абригадаќэа дрылоуп рхэо-зар акэхап.
- Афнныхэара захъзи?
- Асасцэа рцъыба еидќьяпсылоит, ацшэма ицъыба тчауеит.
- Ак уасхэашан, Кэымпыл!
- Сзырѿуеит гэык-цсыкала!
- Абри ахэыц еиќэатцэа злам ацъмашьтэа замана лкажъны ишьны акэац жэны ишшаќацалаха, ишахэшахэо ацъыкхыш иныларчачо, нас абыста цха афахра ќээзза илаватцаны, атэ-ца афы цхеи-цхеиуа илашьтацо, аќэатца илытатэаны «Хыхь иќоу» хэа иќартцо зхэартада?
- Убра цќа итэаны изфо роуп изхэартфо.
- Нас убри ахэсагы ирфар зыќамлои?
- Ахэса амалагы хрыхэом, арахь цъмакгы рфеоуцар утахуп, нас ишцаќало?
- Ус акэхап, ус...
- Ахацэа газоу цъушьоу, цъмак ќкъа-итэтэ ахэсагы ирылоуцар изызурхода, харт хазхара хфагэышьап.

– Абчарах... абчарах хэа изухэар ауеит аферма рахэ реижаба.

– Ацсраќны акрыфара ќэыхшьас иамеи?

– Ахацэа раќэыхра зынзак имариоуп. Шэааи, шэтэа, акрыфара, афатэ мачхэума – икажбуп, амала арыжэтэ мыжда хамазам, – ухэар хатца зхылахэоу азэ дтэом, зегь агэарп илыќэызэзэаа ицоит, ахэсаќэа ртэы хаздыруам.

– Иамузакэа удыртэар, шаќа цэыца афы ыжэтэи?

– Ацсы угэы далстэќьарц утахызар – хпыќк ауаткеи 5-10 цэыца афи.

– Злеишэа цэгьоу апќхэыс дуднагалар илзутэи?

– Аа – абаацсы ахэса рызбахэ соумхэан!

– Избан?

– Избан умбои ахэса реилкаара цэгьоуп. Ирхэоит ауафы иеилкаараз пудк аќэыд, аќэыд схэоу ацьыка ицуфароуп хэа, сара шэпүтк ацьыка лыцысфахьазар ќалап, уажэы ауп да-неилыскаа, 20 шыќэса рышьтахь.

– Дышцеилукаа?

– Иаххэап, кинок цоит, ахэымехан ларгьы саргьы хцаны иаабарц стэххеит сара, сара истэххеит, лара лакэым, баала акино аабап схэеит хэа акгьы алтцзом, усќан цьалла дырхэазаны акэзаргьы дузгазом. Усќан даацэырќьоит лара: «Ааит уара киномзар уаха ус умазам, ахацэа шэнапќэа шэцьыба иќакны шэлеишэеиуеит. Хара шэысас даабароуп, шэара шэаабароуп, хазэзэатэ абаќоу, хажэхэатэ абаќоу, хэымсаг хэа, агэра наќэыршэны афыналырхоит, нас алада, афада, афада, алада, туды-суды хэа аухантэарак убри хаманы хажэзауеит. Сара уи азы акэзам изысхэо. Кино бзиаќ ыќоуп хэа убрахь ахэсаќэа рхацэа рыжэфа ианкны ибгьааны ицон, аха змагэышьада акэымзар, ух-гэышьа, сышцаапсеи хэа аќэыфыхэа асќам сныќэтэоит. Усќан лара ажэхьара дафызаргьы наќ лхэыс натцатаны, афырхэа леааилахэаны сацхьа днагылоит, ухатцоуп, улыцымцан.

Усќан иахэахо удыруо, ани инќакны ихыртэаша лыбз хэычы? Хэадырижьтэи хазфэу усуроуп, цьоукы ахэсаќэа, уцшыр акино аќны дара ыќоуп, атеатр аќны дара, уаала, уаа-

ла саҥһа угыл, – лхэоит. Саргы истахзамшэа, сылахь еимарццы сынлышьталоит.

Иаххэап, чарак аҥны ихахэоуп, хамцаргыи камлоны избоит. Убаскан абас ауп изысхэо. Иаантэааит урт ачарақэа, хашпақэырхи. Абнахьхыгыи ихархэт, аха хазцагэышьом. Нас лара: «Уацсуара ухаштма, аҥхашьаразоуп ауаа реикэа зрышьартцо, иахдсахыргыи хцароуп» – лхэоит.

– Иахьхархээзхамцар, аҥхашьароупсхээзтгыи аҥхашьароуп шаххэоз, арахь иахшэым, иаххам, ачарақэа халрықэз хцеит, ухы аҥақхэа инануқьааит, цыарамзаргыи хцом, убра цыа уаатэа, афыжэра уаргэакуеит уажэы, – лхэоит.

Дыстцеит изулакь, уажэы абас марафетла схэатэы лсыруеит.

МАС ИКАПИТАН

Жьабна ақыта цэгьаза ишоуран, ала абз хэатэуан. Ашэапыцыац рыбтгықэа акы аақэацомызт, уеушьуазаргыи птацк ажэфан аҥны иузыпшаауамызт. Шьыбжыи илхытцыз амра амч ааитамкзакэа ишыкшац икшон. Ифажэакны еикэафрыз адгьылқэа зык нарыхэлаурпкар аеыф хэа, аиха ршны азы ианзааушьуа еицш, ахылшацсылша фахылцуан (ус угэы иаанагаратэы икан). Аурақэа еикэахэны, раазара ааиаанза ашларахь рхы хан. Ақэа «алашьтыга» Ацуныхэагыи макьяна ирзыкамтацызт. Иқэаааз ахаскыи иаамцкласуа арахэ архақэа ишрықэу, ртцыхэақэа шьткэыцэаа, ицэымзкны икэкаэза итрысны идэықэлон. Урт зычерыларцс изку ацэмтцкэа хьаасгыи ак рымамызт «икатааиуан».

Жьабна ақытсовет ахантэафы Гэцыра иаартыз икабинет иқэгылаз ателефон кырт-чырт хэа абжыи геит. Еицагеит. Ианақэымтца, нактэирахь адиван иқэаиаз ахасабеилыргаф Гэдиса деиха-еигэо дфагылан дкэындкэындуа (ицынчра ахьеиларгаз азы дыцэхауазар акэхарын) деиси-еисиуа дааин атрубка аақэхны илымха инадикылашэа иуит:

– Ау!

- Изхәо уарбан, Гәҗыра уоума?
- Сумырқыырсианзар, макъана Гәдиса соуп. Уара уарбан, Кьынтышә уакәзами?
- Соуми, сакәымкәа шейт хәа уахааит, са сзыхәа ишәыхьлакь...
- Иҗалеи, иддыхма?
- Адыдра амацара акәындаз, егымацәыст. Хәымехан убрахь шәқытахь сөеирц сыҗоуп лекциак җасцаразы. Има-
чымкәа ауаа еизыжәгароуп. Убас зегьы адырра рыт, Гәҗыра дабаҗоу?
- Гәҗыра абра абригадакәа сынрылс-аарылсны сааиуе-
ит хәа абыржәы дныцтыцит...
- Ари амцашоура икатәоу цъара дымтәо ианацъалбеит.
- Исхәаз иуахаз ауп Гәдиса.
- Бзиоуп, Кьынтышә, аха улекция иахьзу мазамзар исоум-
хәари?
- Цъушът, абри анцәахатцара иазкшәа иҗоуп, иахьаба-
лакь ақытакәа рҗкны саҗхьахьейт, уажәы убра саҗхьар, нас
сыплан насыгзеит, «шьидевитҗ», наҗ инрытаны сныцаха «от-
пуск» сцоит, хәҗыхьанзагы уаха ус сывам. Исхәо уахау
уара? Мамзар атрубка астал икәҗцаны уцәоу?
- Исахауейт, исаха, «шьидевитҗ» сныцаха отпуск сцоит
еаанынза хәикәшәом умхәеи атыхәтәан, цшзала хәикә-
шәааит!
- Аиеи, нас инеиша азә дыншәмыжын, зегь убра еизга-
ны шәрыдтәалаз, хәымеханк асаат ц рзы сөеиуейт.
- Уаха азәыр дөеиуоу, умацара уакәу?
- «Цъеник ипомошник» хәа уажә сара ифазгахуада, сы-
мацара соуп.
- Ус акәзар, ак уасхәашан. Убри злаҗоуцо ала ақьаад иу-
моу абрахь иааушьтыр, хара ихартәааны иузылахьмышьтуеи.
Убри еиха еиҗуп, уаас иузеизааго уаф дыҗам, аха. Еизугода,
азәы ашьха ашьапаҗы дынхоит, (уаха афада царта амазар-
гы, дцон), азәы ахәҗа, азәы арха атыхәан атыша дтатәоуп,
ма еизарак анхамаз иузақәмыршәейт. Абас, ишысхәаз еиха
еиҗуп. Насгы... узырәуоу, Кьынтышә?

– Сзырѡеит, ихэала, ихэала ацэагы уаалнахып.

– Цэыблафыуикаайтеицаэадауахаакыуахьцазымхэыцуеи. Аиеи, цыпх, ижэла сгэалашэом, уаантэлекторкдѡашэыштын зшып инанагоз азэ даанхмыжыт, зегь еизаагеит. Ѡ-саатк инырзынапшуа илекция урысшэала апхъара дафын. Харт апсшэа адаггы уаха бызшэак хзымдыруа хаукаху. Егьлекцияцэафьамызт иара. Икэапза, машынала икыпхьын, 40 бгыыц ракэу ыкан. Иуахауоу исхэо?

– Исахауеит, исаха, ихэала, уи сара сызфу аус ауп, сееи-бытацэафьаны сузызырѡеит.

– Аиеи, илекция бзиан. Цъара днафамхазакэа апыккахаэа дапхьеит. Жэымташкэакэа Маркс икапитал иазкын уи алекция. Ашытахь ахцэажэарахь ианиас, тахмадак дахцэажэар стахуп ус еиха «иавторитетхоит» ихэеит алектор. Мыстафа ацэажэара иахья ибама, иптаца днах-аахо дѡагылеит: «Ажэлар, абзиа шэықэзааит, абас абзиарақэа рзы хаиднагалалааит! Уара, хасас чкэын, иахзааз уқэра уахьзааит! Цара мшы уцааит, ажэйтэра атоурых шэкэыла иунарбеит, шэкэыла иуцеит. Иахьантэарак абра дларха-ѡархо узыхцэажэо Мас «икапитан», «икапитал» шыоуки ицархэеит. Аиеи, икапитал дуун ухэеит, уи апсышэала амал хэоуп иаанаго. Ус ажэйтэан, дад, уара Мас затэык иоуп зызбахэ ухэаз, сара шакафы здыруада.

Лакр Зосхан, Амаршъан Мыстаабеи, Маан Ханыжэ убас закаѡ схэарыда, рыпсы тэуамызт, арахь малс икоу зегь рыман, харт анхацэа... Нас уаха идмырхэазт, «ибзиоуп ибзиа» рхэан, ддыртэеит.

Уи ашытахь алектор ахцэажэарақэа рцыхэа ццэазааит ихэан, азхьампш ааигазшэа астал днахкьан хчеицъыка агьама ба хэа ишеихысеицысуаз имашына дынцатэан, дныцашэа дцеит, уахаггы дагыахамбеит, абри зегь зхысхэаауа апсышэала акэу, урысшэала акэу алекция шыкало, ыи?

– Сара аѡбагь сзеицшуп. Амала ани рацхья иухэаз, «акъаад аашьты ихахартэаап» хэа, сукэмыхшозии, аха иабакоу шэпредседатель имхэыр хазтода, уи акэшэымцакэа уажэ икалазом. Уи, здыруа иакэзар, иаб Цыгыыц рыцха дгыланы

дқәаңқәаңуа дааугаргы кьахәрак хәа игәы иґам, макьана дыцкәынами, аґсґазара цқьа даламґшыцт.

– Е-еи, нас уи амхәыр аархамкәа иамауазар, уөеи гәышьа. Гәґырагы арґ абригадакәа дахьрылоу шыґа дааилашт. Иасхәап. Рациола анхацәа зегьы «адырра рахґап». 8 саатк 5 минутк шагу иааиратәы.

Гәдиса итрубка ателефон атәыоақәа инырхатцаны, дындәылцын аконтора ашьґахь аґь ду игылаз ашәшьыр дныцалеит. Гәґыра аоада игәы рханы ашьхымзатра еиґш, иґы гәаоаза ираҳаны, ихәда ашақә иасуа дыцәан. Гәдисагы еимаакәа ишьхыршәшәаны уа днатәеит.

– Ари ихәда шәшәуеит, ак абозаап. О-ор-а, арахь уааґшы, ура, шыґа, уцәарчытеи уанаґьалбеит, ари аґь ара имгыларгы ушә-угәашә ауркуан, – Гәґыра днеигәтасит.

– Хьы, иґалеи ура, – дцәырхашәа дааґшит.

– Иґалеи умбои хәпристатла араион аґнытә хылаґшык диманы дааит ақыґсовет ахантәаоы Гәґыра иусушьа усырбоит хәа. Патретґыхык дрыцуп. Уґы гәаоаза абра ушыцәаз упатретґ тырхит, уажәы абна икабинет аґны итәоуп, иуґхьоит. Унеины уусушьа дырба.

– Цәыблаґы уикааит сышґацәаз, удин аныс сызурґыхеи? Аґаґын умґәоу ак ґалеит...

– Уигьы аацәыргеи, хгәы ашша нықәнатцап. Кьынтышә абыржәы ателефон дасуан.

– Ииґахи, амца шоураха цьа дтәамзаауа.

– Атәара иара иаґара азәыр иґаху цьушьо, аха анахь аґәы иларцазаап аплан, аплан хәа. Асаат 8 рзы даауеит алекция даґхьарц. Уара дузцаан, уқьыґаха абригадакәа «ушрылаз» иасхәеит. Ажәлар еизгатәуп.

– Уцаны Мыґстафа дааугар Марс икапитан хәа цыґх иахаз алекция хзыґаимґци, Кьынтышәгы дахґахзам. Мас иеиґш амал иман Лакр Зосҳан, Хымоыжә хәа длықәгылап...

– Уи иазууеи, аха иґахґои? Ихҳарбгалар пґашьароуп. Уаґәы хпристатлагы даашт, са саныґам аґгы шәаґ-самзаап ихәо дґалоит. Ак еиґырцаатәуп.

Гәҗыра иҗы ахынзеихытца иҗеихыхны иҗынеитцыхны дҗырҗасит. Гәдиса иҗынца акы нҗакәыркәырны атықь-тықь хәа деимсеит.

– Хаир, агәабзиара умазааит! Абзиа уанахәозар, даеа знык ухы аасықәкны усҗеимсеи, Гәдиса.

– Иҗабуп, Гәҗыра, хаир уалапшааит, сабоуҗеимса сыжь-цәа уҗататазами?

– Уи ахьсҗамтатаз аума хьаас иумоу?

– Бригадиркгы дкылшәаны арахь даакәлашам, иабаҗоу рхәо интәааит, ирылақтода ауаа реизгаразы?

– Абригадирцәа аус ахьрымоу абригадакәа ркны ауп, уахь иҗоуп, ус змам уара асҗаршын уоуп, уаарылагьежьыр ушьапы неитцумхри, уагьцәырчитеи ара ушыцәаз.

– Уарааҗылаеицшугылтсараицсыша. Ахасабеилҗаргарц хәа 15-оык аконтораҗкны шәтәоуп, арахь еилшәырго акгы хәмазам, ааршара хәқәнахуеит. Е-е-и анхацәа рыцҗа егьаф ныкәргоит.

– Аколнхара аҗскы зку хара хәауп Гәҗыра. Хара хшәы-мамзар, иаашәрыхуа шәзызшода?

– Аиаша ухәеит, аҗароуп иуадаф, аарыхра закәхи, ус гәабзиара анцәа иуитааит. Мысҗафа уааицхьаны илидудҗар, рапхьа аколнхара зышьақәгылаз ишахшоз хәа, еиҗаб-еиҗабыла рылахь дахәаҗшны рхәы ишап.

– Ахәмарра, аччара анцәа иҗагумыжьын, хәарыхрагы иҗоуп, иахшогы хәауеит аколнхаракәа хреицәазам, аха Кьынтышә абар саатк ашьтахь даашт иҗахҗои Гәҗыра?

– Саргы уи ауп сзызхәыцуа, аха макьаназ хәмпалкгы схымхәыцзац.

– Алиасраа шҗақалари?

– Уа башоуп. Цьгәатараа... издыруада...

– Мамоу, уагы башоуп.

– Ахмет?

– Мап.

– Титү?

– Хәмпал ауп уагы.

– Ассир сгәалашәеит. Уаха ахәымчехан Мыстафа ица шыти-хуеит. Уа пытәык еизоит. Мыстафа иабац иакәзар, цәахык анимама ыказам. Убра егыцәыртцуеит.

– «Вот, вот.» Иакәуршәеит заманалатцәкьа.

– «Иахпостоновилма», нас?

– Хәарас иаҭахузеи?

– Нас узцши, Гәдиса, убаашәт. Чынла са суеихабуп. Уәа-гыланы икәыршә Мыстафа иахь. Араион аҕнытә асас даа-уеит, алекция дацхьоит хәа иахәа.

– Сузызырәуеит, аначальник ухатцкы! Аха сара сзы аума алекция зыҕаитцо, са сҕны дзаауеи, усс имеи ихәар иасхәои? Амалагы тыцхтәи алектор игәы «дтыцәом».

– Ауаа ахьеизо ауми алекция ахьыкарцо, уа 7-8-ык шцаҕамлара уаха изакәи, ихы иҭагаланы иахәа. Мыстафа ачеицыка иахьа ибама. Тыцхтәи алектор иакәзам уажә иаауа, даҕазәуп, ацшышәала дацхьоит хәа иахәа. Нас Кьын-тышә иҭахызаргы француз бызшәала дацхьааит. Аус злоу афы бзиазар ауп. Машьа шәышәи бзиақәакгы аазаны илы-моуп.

– Уаныцәаз укаркы ашақә иасуан, ак абозаарын.

– Ахы, икәыршә. Сара Кьынтышә дшааилакь дсыманы снейхуеит.

Гәдиса дцеит Мыстафа иахь асас ихәы аҕатцаразы. Гәцы-ра дцеит дыцәаразы. Кьынтышә ддәықәлеит алекция дац-хьаразы.

Мыстафа ица шытырхит. Асас ихәы дырхиет. Иааит Гәцырагы Кьынтышәгы. Анцәахатцара иазкыз Кьынтышә илекция бар-бар-бархәа атрибуна дахагыланы урысшәала дамыцхьеит. Еикәшәаз ц-ц-ык аишәа чара илахатәаны цытк рқьаф аныкарца: «Шьта анцәа дыҕоу дыҕаму, ацуныхәақәа, хыхь «иҕоу», акәырбанқәа рыкатцара иацсоу иацсаму хәа азтцарақәа сышәтала сара наукала рҕак ҕасцалоит» – ихәеит Кьынтышә, иҕеикәырцшыыхангы длатәеит.

Азцаара: – Абри акэырбан абантэааи?

Атак: – Иахынтэааз акэзам аус злоу. Иара акада акы ишацсам ауп ихэатэу. Уи ак арбану? Акэырбан кэзцаз кьаф руит, ирзычалалхеит, уаха акгы.

Азцаара: – Ацуныхэа захьзи?

Атак: – Ажэакала иухэозар, ацута имфацырго – уаха акгы.

Мыстафа ицатцакэа ааипхьеишьшьааит. «Наггыч», «Наггыч» фынтэ-хынтэ гэаныла иааицеихэеит, ари ажэа ицарц азы.

Мыстафа Кьынтышэ ихы наиқэкны дааимхэа-ааимсашэа иун, афынаирхеит:

– Дад, азцаарагы акыр имчуп, аха Анцэа дыкоу, дад?

– Мамоу! – деифамсзакэа илекциагы дахэамцшзакэа атак кэитцеит Кьынтышэ.

Мыстафа илахь ицъамшь ааизатэит, даакэындкэындит. Нас инацитцеит: – Дыкам хэа уазхэада, дад?

– Нас абра итэу азэыр дыжэбахьоума? Дшэымбазатц. Анаука иахэоит «аматериализм», ас ишэзеилымкаар калоит, ацсышэала иаркьафэны ишэасхэап. Анаука иахэоит, уцшааны иумбаз – уи ыкам ауп хэа.

– Нас анцэа азэыр ишьталахьазма?

– Анцэа ажэфан акны дыкоуп хэа ауми шэара ишыжэдыруа? Адгьыл акны дыказар, усгы азэы димбаргы азэы дихахьазаарын. Иара ажэфангы ацэа ахырххэеит. Амзакны аппаратура рышьтит, хэыц-хэыц еимырдеит, апатрет тыхны иааит. Уи Анцэа иакэмызт изышьтаз, аха иарбанзаалак Анцэа иакэым, ишьтамтагы уафы имбеит. Маанаа Чыжэ дрывасуан хэа уи ивасуаз Аллахгы ихабар ыкам. Абар амза ахсаала итнахыз, «наглиадниа пособиа» хэа ишэсырбарц иаазгеит. Абар (уи зныз агазет ааитцихит) цыракыр азэыр жэбама? Мап. Убри алагы иаабоит Анцэа избэхэ зынзак ахэара ишацсам. Иахьатэи хаамта ахьааихьоу, асоциализм ргыланы акоммунизм аргылара ханафэу аамтазы анцэа избэхэ ахэара цхашьароуп, егыцасым. Иахьарнахыс абри сара хафыр сыкэшэтцозар, ишэхашэыршт «анцэа» избэхэ

ахэара. Уи даныҕаз даҕсит, уажэы дыҕам, дагымодазам уажэы.

Цхагэтанынза еидхалеит. Ацыхэтэан Кыынтышэгы ҕазтоу хэа атэца икит:

– Шьарда зымчу дышэхылапшааит ацшэмацэа ҕазтоу. Аринахысгы абас хгэыргыо, ҕаззатэуа хайбабо анцэа иҕаицааит! Сара сцеит. Сқыаад уатцэы амхэыр аарханы исзылашэышыт.

Дагыцеит Кыынтышэ.

Уи ашьтахыгы Ахэтца лассы ақэа млеизеит.

Уажэы ацуныхэа аеазыҕатцара иаеуп.

Абас аныҕалалогы ыҕоуп.

Ииун 25, 1968

«ПЕРСИЯ»

Хредакция имхазо. Имажэзо «виллис» ахьшэа машынак аман. Зны-зынла хнақэтэарц иныцаагалон. Уаа жэеизафык ашьтахь иагэтасуан. Ус иркэыруа хашнеиуа абас ѡба-хҕа верс хцаанза иаахэарчарны, ѡынтэҕа-хынтэҕа атцық-цықьхэа иааимсаны ацчахэа аус ауа иалагон. Асаат иаѡызан. Цқыа ианшалакь нас иныскылоит хэа уалагаргы башан. Ихэытырѡыз Кэыкэын икамбашь иаѡызан, ахы раханы иандэықэла – еесс, ицеит ауп. Ахэылқаз икарауараха агэарахэа, ишуа иааикэтэон.

Агараж ицганы аус анахаруа агэылацэагы хэцхраауан, ршьапқэа ыцдарбагыаны ашьтахь аганқэа кны иагэтасуан. Ус енак ирхэазаны, иргьаланы ихаманы хашцоз, шэаангылеи ура, зны абри еицш сара машына сымбацт, иагроу аабап ихэан, иаанкыланы акапот ѡраханы дтапшит. Иубеи хэа хиазцаан, аматор тагыламыз цыысшыан, ихэеит. Иаза-ауеи, зны убри убас цэгыацсышьала аус аруны хэқэтэаны ахэшэтэыртакны халацеит чмазафык даабарц.

Уа агэашэ илагылаз абудка дтатэан ахьча. Ахэагэыжь ду (адач) рхханы иҕаыҕаза иаартыз агэашэ ибжьдан. Ицххар

хауижьуан. Иҗаххар җеҗырзза җааникылон, инапы җануп. Абар уажеҗгы алар еипш ирхханы аҗеагеҗь бжедоуп, җара уа җадгылоуп. Ахча җеа агеаше иладыртеаз хьи захьзу ззымдыруа азе иоуп. Ашофер снеифеапшын, шытахьла уца уара, уи иуам, шыапыла снеин ачымазае дбаны сааиуеит, схеит. Шытахьла җазлацеи, җагеҗамскеа, ихеит ашофер. Уигьы аасгеалашет, шытахьла җазге аскорост иташеазомызт, Игнат иеипш, еимариашаны пхеака акеын иахьцеоз. Убри аамтазы җашытахькацеҗь «волга» еикетеак цырцыруа иа-аины иаагылт, знык җара җеҗазтажьыр, иаргы ахьшетеҗеа инаҗашытамлагеҗьшеози, изтахьда амца шораха шыапыла аныкеара, уамак бжеамзаргы.

Иҗахцарызеи нас, сылбааны алахькны шытахька сагеҗасп. – Мамоу, ахча ихьше дкылпшны хвилис җеакьыше алахь иану аеыра дапхеит, ихеааланы кьаадк антара даеуп, издыруада хауижьыргы, – ихеит аныкеае. Азамана – схеит, саргы, имгеҗкгеа ипсхеада.

Хеыцегеҗы җаблаеа кылыртыцны нахьхьи ахьше икылатеу ахча иахь җапшеит. Иара дмыццакзакеа нбан-нбанла ахеаалара даеуп. Николаи ихаанте ацара змоу ф-нбанк роуп абрыскак дыздхала. Хмашьына ихамоу, уака «Пресса» җеа иануп. Цеара нарушениак аныкахцеогы җеае-нахлоит, аеыжера ыкоуп, азыжера ыкоуп, уаеы дызкеҗымшео икоузеи.

Аиеи, иа Анцеа ду хыхь икетеу иеышеуп, хгеашехьча ичавра хеаше ду аатыган иеыба ихь-иеы иалнахеаз апхзы наларбаны, иеыз икеаади хмашьына алахь иантаталаз «Прессеи» ааидкыланы нак-аак илапш нарше-ааршеуа цеа интырхеыцааны дахеапшит. Еикешеозар акехап, ихь-иеы геахерак аакелан, ибз икьыше иаакеишьит. Итеын катеа аацеыриган инефеыцакны амца нацеаирсит. Ари аамтазы сара схь соуҗытезтеҗы знык акеым хеынте счымазае икны сцаны саахьзаарын. Аха иалухи аеыркхеынта җакит. Ус иаатит аеыаама аше, ахерахеа аҗеагеҗь лоуижьын абетон илыкетеит. Геыр-геыр зыхгоз хмашьынагы уахь инагеагеит. Агеаше җагынтыцт, иҗеагеҗь дхеахан дыршегых икыдырх-

хала и өңөй хөйөит. Ҳара ахәшәтәырта агәшә хантәшәкәә хцөит. Ҳчымазаф дбаны дырөөгьых ари амца зхысша агәшә ханаадгыла, ани, цыхьа хашьтахь игылаз «аволга» ауимыжыыт агәшәхьча, уажәы уа итәтәаз ахацәә тытны агәшәхьчеи дарөи еилоуп, абар-абар еибадықырц акгыы рыгым. «Абри амашыына ауужьт хара хзоуумыжыи?», – абри ауп еимаркуа.

Агәшәхьча ханиба, инапы өышьтыхын хмашыына алахь иану инакәырхханы ҫааитт: «Ара иану жәбоу, ара! Шәарт Жәыргытынтә хааит, хауужьроуп хәә шәысҫагылоуп, арт ахьынтәәа жәымбазои!» – ихәөит. Ахацәә рыпшьөыкгыы хаи иакәым хәхьзаап убоу рхәан, ацәхара иафкәытны хмашыына алахь иану ашыра ацхьара иалагеит. Знык иацхьөит, өынтә иацхьөит, зежәынтә иацхьөит! Нас иаахәын агәшәхьча иөөиҫацшит. Иабантәәа ари амашыына, ара акгыы ахәазөмеи хәә.

Уара шәарт агөыкәхақәә цара шөымазамзаарын, абра ианытәфкөоу шәзанымхит: «П-е-р-с-и-а – убрантә ауп иа-хьаа», – ихәөит, иөагыааиртынчит.

*Ииун 28, 1988
Москва*

КАМШЫЫШЬ

Азлагарцыы иоуп Камшыышь хәә сызфө. Ҳаитөикәшәахт иарөи сарөи дук хара имышьтыкәә. Аха азлагара афны акәзам, уажәы хәхьөикәшәө абазар афноуп. Ари аөны сара сфырны ажәөан салало афынза сгәы шытыхын, иара абыжьрабжыытәә адгыл дытцазар итәхын, игәы лафкәын.

Сара сусқәә ахьыцъцәахәә иөөит ари аөны. Абазар афны чара хпыфк афны өицш ауаа өилыхауан. Ауаа хәә ифказ сара исықәлацәө ахбыцкәөи, ахәөөи атәхмадацәөи ра-кәын, арра иатданақышаз арфыск, хатцак дубөмызт, урт зөгыы аибашьра ифкан. Сара сан дтцас исылтаз, исыцхықөыз цықәсыларак наимузакәә (цъара затцөык сеибамгеит, аха уи ушьтан ишәасхәап) инасызөөит. Ашөыра тәшш азна

еицаќааны аџамшыы ытџханы, ипашәшәза ицәырханы, чыгә-чыгә иџаханы исылтаз абазар иныќәтцаны истиит. Еимкәыцәаа ауп ишыргоз. Ҡышәи ханџажәеижәыбжъ маат ахьхә-хьхәхәә иаасдырkit. Апышәкақәа (ус акәын ирыхь-зыз ибыбкза амгьал хыгьежәа хәыцқәа иртіуаз), сан ишсыдылтцаз еицш, хџа аасхәеит џацыцхьаза акака џауратә, амала, сапыџланы исхәоит сара сыхәта аџныќа исзаамгеит, уа исамхафеит, ишџахааз иқәынцәааит иара. Акы акәым жәәба сымазар изысымфози, аха иааг.

Ҡышә маатќьяќьаза инахтынцаны џ-кыылакашыла цацшь аасхәеит. Нас азәзәага сапан кыра дук, аномерқәа аныззала иаасхәеит, атәца азна азыхьшәашәа аахәаны изжәит, уи са исықәлацәаз ачкәынцәа аченкақәа аш рхаршәны азы ртаәаны «есть холоднаиа вода» хәа иртіуан. Арбагь асахә змаз атәацшь еицш иуаркалеиуаз атәқәа ирхаргыланы иртіуаз сашьеи сареи хзыхәан џбаны иаасхәеит, атцабырг зегьы иреиғьуп, сара стәы аџныќа исзаамгеит, уа исамхафеит, сара стәы, сара стәакәын, ианыстәхыиз исфарын.

Абасала, сеикәәхәә-еикәәцса, сџыбақәагьы кеи-кеиуа ирлашаны абазар саалтцуаны еицш хгәылацәа Камшыышь деимырхха дыкны дшааргоз саарықәшәеит. Ашьа иџатәын иара. Еисрак даланагалама иқәынцәаз аасгәахәт, еисрамызт уи. Сәысшьуеит хәа асберкасса атзамц ихы аниќьазаарын, ицызауаа ианаамтаздрымкызтгьы иџишьцәќьаргьыќаларын. Иџезишьуазеи хәа уаџы ихәогьы иќамызт: цшьба, хәба аатцәа ацара царчатас акгьы изацсамкәа иааимпыцәахазаап. Ускан ацара цсахра ыќан, ианеилга-еиыс ауп мызкаќара анбжыыс ауп иара ианиаџа, аколхоз машьына «полупорка» ала даханы ицара аатцәақәа иааигаз...

Ашьагьы ирахә кацаны цытк ицсы ишьеит, усќан ицкәын азлагара дахатәан. Данаагьы лассы имахәзеит, избанзар иазхәодаз уи ажәабжъ, ауаа ирхаштхьан, ґыц ирцсахыз ацарагьы дырџегьых афџы агара иалагахьан, мгьал хыгьежәа хәычык џыниажәа-џыниажәа жәәба маат рќынза инеиуа иалагахьан.

Аеынгы сан абыста аура лзымгәағьит, ақашь таға ҳа-
хатәан, амала иацы атккыс ҳеиғьын, «апышкақәа» ҳаман,
сан лхәы абжа сара исылтеит, сашья уи имбазшәа кәицеит.

Крыфаншьтахь сан хыма-ңсыма азәзәара далагеит, азә-
зәатә рацәазаны еиқәыжьны илыман, нас ҳаргьы ҳалкәабарц
лгәы итан. Аха уара иузбо Анцәа иуцизбозароуп. Азәзәара
дагьалагеит «ҕоу» хәа ашәара иақәшәаз азәы иеиңш лыб-
жыы геит аматтуртакны. Сыфны саныфнаңала, илзаасхәаз
асапан абаҕоу, лнапсыргәыта иануп ғәыцәмакья ҕытк!! Маҷк
асапан нақәыртәаны, номерқәак наарханы ағәыцәмакьяқәа
ртиуазаарын, уи сара иалыздыраагәышьәзи, абриак аҕноуп
ари аены сахъеибамгазгьы. Сара исыбарги – Камшьышь?..

Ииун 29, 1988

Москва

УИ АХЛЫМЗААХ

Хшыфтак змазам аибашьра. Ари кәлеит зқыи жәшәи фын-
фәжәеи акы шықәса рзы. Ленинград тапахананы, мацәазны
икәыршан афашистцәа рыла. Еибганы убра иалтцыз, иацәын-
хаз хатцаки сарей ҳаикәшәеит аибашьра ашьтахь. Убри ис-
зеиҕеиҳәеит уи ахлымзаах ихигаз.

Ауаа ахьҕеи амлеи иннарцәон. Леи, цгәи, хәынаңи руеи
ршәацәхәареи акы умбазо икьашза инҳартцәахьан... Амла,
амла, амла. Уахгьы ҕынгы иказза ауаа антцәара иаҕын,
бцъармызт изгоз урт, мап! Ахьҕа, амла, амла, ахьҕа – абри
акәын рыҕсбара.

Уаха уаа шәфык рҕеикәаңсаны подвалк аҕны ииар, шар
ашьыжь аафык-жәохәфык ракәын игылоз. Егьырт зегьы еила-
раа имқәацазо уа иаашьтахон.

Убас уахык уаа фәжәеиҳәфык, фәжәеижәафык рҕынза
баракажәк аҕны ҳахьыфназ хфык ҳауп ашьыжь игылаз –
Ваниа, Николаи, сара. Ваниа уа Ленинградтәиин, атыңқәа
идыруан. Аибашьра иалагаанза злагарак ахьгылаз иды-
руан ашьыжь химаны ддәықәлеит. Хыхь ишаҳхәаз еиңш

Ленинград ахэызба атреипш агацэа рыла икэыршоуп, уа хтагыежыаауа хтоуп акароуп. Хдэыкэлейт хкатилоккэа аахашьклахауа, ачабаба еипш хачны хбабаза, ишьахау реипш хгэагэо, неихыркэа хамамкэа хцоит абни азлагара хэа зызбахэ ихээз ахь, иара Ваниа хадхьа дгылоуп. Аца халапапаны харкуп, аха аеыбгра зылшо дабакоу. Жэаба, жэохэ шыафа аныкахтдалакь хаатгылеит, аххы хнеидахало. Кэамкьа, кэамкьа иахцырцсса хаматэакэа цкьаны иахшэуп. Хмагэ хэытэ агакэа хазхашьхуам, хшыапкэа хаззыла ир-тачны иртоуп.

Знык азлагаракны хазнеигэышьар, ашэ аркызаргыи иаапэны хныфналар, цьара ахэынапкэа ирцэынханы рыц хэаша-машакэак хцыхьашэаргыи иудыруеи, анацьялбеит, нас уаха разк хамазамкэа Анцэа хишама. Ус акгы хэа-тахэымзар, ма афнутка мцак хзеикэтар, уи апхара хкышэ иныкэсыр, хэынеивапсаны хмыцэози. Ааи, ахэылпаз ааи-лашэшэымтазы хадсы хкышэ икэкны хэыфнахажьит уи икьакьаза иаартыз азлагара. Хэынапкыи ыкэмызт, цысгыи ыкэмызт азлагара афнутка. Шьта гэыграс ихэмагэышьази. Мцак ааикэцаны хэынеикэапсаны хныгэхэатэеит. Апхара анхалс, хтахахаа хадэеит, зымч мацу ауафы ацэа дых-танакуеит ианакэызаалакь.

Саахэатматан, саапшит. Ашара иааталейт. Сыблакэа аар-кэычшэа цкьа ианаахыст избазии... Ваниа – чыгк шпахмоура хэа харгэыгны азлагарахь хаазгоз дыцсны дкатмашьза дышьтоуп. Еихьяжэ-еикэыжэ икэз еикэа иуатэа ашшара акнытэкьа иташафаза ижыи тыффаны икоуп. Шья мацкгыи афататоуп. Инафс, азлагара аиахэа ибга кыдцаны дыцсны дтэоуп Колиа. Ишьамхы икатилок азыркэанда тоуп, Ваниа иуатэа итирффаз ажыи заауп, ихыкака-мыкакаашэа икоуп. Цкьа имжэзакэа ифазаарын, изырсомызт. Ихэсы-хэсуа, ипалыпалуа апцэа ацакэа рыкэцны ацара иафын.

Абас ауп, дад, аибашьра хлымзаах иснарбаз. Сара лакэ-шэа сацэынхагэышьеит.

*Ииун 30, 1986
Москва*

АКИТЕЛЬ ШКӘАКӘА

(Сталини Лакобеи Мчышьта аңсызкраан)

Ҙацапшқашәа, иңхашья-ңхатцо аапынра ацәыртымтаз акәын, аха кәыркәа хәычшәа амч тақақан. Уи иабзоуран иаршәуаз ашәахәа цақәа ашәапыцьаф рцәа-ржыи илалақаца иахьцоз. Уртәилапха иҕазатцларда ссақәа иртахәмаруа, лада-џада еилеиџеиласуа ахәхәа-хәхәахәа иаханы аңстацага зыччар рахәыц-зақәа хәныргон, аџада иагәтасуан лассы апаткәыр хәычқәа рылгаразы. Нас урт аччахәа иаакәыччаны, харгыра руа, ибгьиацәа пшқаха ркьатрацәқәа рымахәқәа, иџырхагылон. Рыгагақәагыи ицапза дара рсахьяқәа тырф-фаца илх, ихырчаны еипхьытта рытқака ашьяц иаанхалон, егыинеицыла-аициланы шәшьыра руан.

Аңшьдәаны. Азиас еишьыл Мчышь аңшахәаҕноуп. Еив-цапах какач хьыршәыгәла иқәтцоу уи адәиатцәа изаацәаны иқашә-қашәо аҳаскьын ҕа пшқарах гылахьейт.

Аңьра, ахьяцара, алра аҕыкәыршоуп, хәызбатрашәа иа-лаҕацахуп уи млагәыр барақьатла еимгәадуу азиас Мчышь. Камбашь зсарашәа ицоит иара икашьшьы, еишьшьылахаза – зегь зыхәлабго, аха арахь зыхара змауа амшын гәыхәы ахь. Ааи, уахь ауп азиасқәа зегьы рыңсы рыманы иахьцо. Мап! Рыңсы уа иапылоит! Аңьал... аңьал... Изахьзузеи аңьал?! Аң-сра?! Алахьынца?! Аразкы?! Аңсәаха?! Акгыи сыздыруам! Егьыздырхьада!

Аңшьдәаны. Зкыи жәшәи џажәеи жәаф шықәса! Шья зланы иҕаз, унеишь-уааишь хәа ажәлар ркны иззырхәоз ауаа уахынла, алашьцара еиқәа рхы иархәаны тоң-тоңла ин-хәтцашәкәа-аахәытцашәкәа ианызуаз, цьаханым еиқәатцәа ашықәсқәа гәеи-гәеиуа адәы ианықәыи аамтазы акәын.

Аңшьдәаны. Ускан азиас аашья Мчышьта амгәартәкны ахра зуаз, цџа змамыз амалагәыркәа арпарцәа кәатақәа ирақараны ххәар ишықало хаздыруам, убас бзиа иааза-аазаны ицәгәырцо иаман. Иҳәалмышьяуа, изаза-мазо азиас тынч аҕықә иаварыңхыз ашәапыцьаф дацпашәкәа инры-цашьшьы-аарытцашьшьуан. Зны-зынлагыи дара зтажью аз-

мыжь аттаулары итамзошәа рызқәа цәеикәара-цәеикәараза
пшахысрак аҳасабала ажәәан иәатцадырпшырц иәалдыр-
хәхәа-әалдырхәхәәлон,насинзаақәла-заашышылон.Рызқәа
ртып ақынғы аеәәхәа, ишәәхха азы аамәеиәмацәәон.

Абнақәа, абнақәа, абнақәа. Ааи, иқан усқан абнақәа. Аб-
нақәатәқәа ыкагәышьян. Шәарахла, гыгшәыгла имшхәыб-
заяран абнақәа.

Алымха цәырбызқәа кат-като иахаргыланы, ашыац ахықә
икәгыланы ацәа ихытшыаа, ишәа-изызо ачықьра хәмбит-
рақәа иаархәытқьон ажьақарқәа. Нас ахата агага иацә-
шәо-иацәырханы е-с, ахыкәалаа ахымызо абнеикәара ины-
лазытуан.

Абгахәычы қәас-қәас акәзаргы абла гызмалқәа цыуашәа
итыпхаауа, «ихәлалза», икәәкәәпшуа агәыр ақынца иақа-
роу агәәәанызаара аманы абнаршәыра иаалшәон. Иаац-
рымшәазакәа уа иашытоуп ацәгәа-мыцәгәа иқанатқәәо ша-
хатра азызымуа атыхәабаба-еырбаба.

Ауафы ақьха Абгахәычы ибар қалазом, «тасзам», ақьха
иара ауафы дабароуп. Уаанза иқанатқаша қанатқәхәеит, шыта
гәрыз-шашәарз исапын шәәхны абна инылабоит ауп.

Иара ақәыцма ахатагы аенышыыбжыон иқәәц-қәәцуа
иануцылоз убарын.

Абри Мчышь ахықәан еырхәмарыртақ инақараны ихы-
гьежьааза инеитцыхуп уарқал иатцәаны иқәцоу адәы.

Азиас ақәә адәы атқар афы зәыртаға-зәыпсақьаны
игылоу атқлақәа рышәшыра ақьны алақәахзы ахыыршаны
еикәыцырцыр игьаргәалашыза, ишытиазаны ашыацра аеы-
лак игылоуп амашына. Аблақәа убла иаазымычхауа иуәәп-
хо еикәаргьежь разныла ихырцоуп.

Ашыха ацха ишасуашәа ашыыбжытәи амра ахышәәхәә
гәыбызқәа адцаблон. Убысқан цәгәа еикәәтцәа самсалхон.
Иара зтагылаз атқлақәа рымахәқәа инрықәпала-нрықә-
праауа, еиларчырчыруа, рых хәыцқәа зхагылоу рыхәда
пахәнцәлеикәа ыртәиуа фыцха ипшуан уардынымзар еак
зымбацыз атқарқәа.

Ари ахазына җаршыон, илакәыршыон, еилағыз-еилауа-тыруа шәнахылымсеит арахь шәмааиуа хәа рфызцәа ирыц-хьаны иааганы алаламбатә ддырбон.

Ажәәан тьыцсаауа ицоз Шьауардынкгы алацш җбара лада иаршәын хәашәа икәлаауа ишлеиуаз ари амашьына гьаргьалашь абҗашшаратцәкьа иакәшәеит иара иананцә...

Уи дымәацыргон Нарцъхьоу ицыр цатца жәпақәа зәачыз, иуәацырцыраауа амагәеикәатцәа хәтәәагақәа зшьаз, сшәа ипашәза акитель шкәакәа иагәылцхаауаз, зхәахәеикәатцәа хәыцк налкьзамкәа еикәзац аәада ицхьахәаз Сталин, хыхь – Анцәа, цәка! Иара! Иара иананцә Акитель шкәакәа зшәыз, зхәынцәрақәа хәеижькәеицеиуаз, хыхь – Анцәа, цәка – иара хәа икәз икәшәеит. Ани ажәәан тьыцсаауа ицоз Ашьауардын алацш ауп зызбахә хәмоу. Ааи, убри ахәтәцәкьоуп.

Убаскан уи – аду ибла ачыцкәа аш планы ахыларәа иа-ламгацыт! Уи зымчыз гьаргьалашь илавакны... Мап, мап, уи ашьтахь игылан зышәага акыр иааитцәз, иара убриггы ула иаазымычхаратәа ирацәацәхәшәа иуәаццоз амашьына шьтиаа. Ааи, ааи, атцабырг ауп ихәатәу, уи ацсы даргылоит, амашьына иавагыламыт, иашьтагылан. Избанзар, авагыла-ра зынза калашьа амазамыт!

Убри тцагылаз атламахәкәа ркьатрацәкәа ацшандагақәа рысызшәа еилзырхуаз митәын ирыхтыргоз. Цәит-цәит, цәит-сит хәа рышьхәақәа ирықәтцәианы цыгәхыршәт кә-цәо җыцха рыхкәа шьтацаланы, рыхәдақәа нхыртыр-аахыр-тыруа ари амашьына ссир еимакны, рыблачыцкәа тибәхуа иахәацшуан.

Ани ажәәан тьыцсаауа ицоз зышьта тҗәыхәа инзыжьуаз Ашьауардын злацш амашьына гьаргьалашь ианцаны акитель шкәакәа зшәыз икәшәаз, мацк илатцакны Хьшьыцбак атыр-тырхәа ацыр жәәақәа мәанцәо, ахауа иалан. Уиггы Мрагыла-рахь ахы хагәышьан... Алацш ларшәит цәка, иагьакәшәеит ани амашьына гьаргьалашь иашьтагылаз, зшәыга акыр еитцәз амашьына, ацштәгы аакәалыкәәҗеит. Уи амашьы-на дымәацнагон зшәыга бжьаратәыз шьаццштәыла цсуа маҗәала еилфаца еилахәаз, зхы-зҗы шәтләкьаз игәыкыз,

мацк иагьпагьаз, маќа кьаќьа, убригь – ашьацпштэыла азара еиџнатэоз, улымќа иџоуцьгэартэ иркьта-шэыркьтуа зиацила зшьыргэацэќаа тырхэацааз Н.Лакоба.

Сасрыќаа дымицт, дихьазаргьы дымшэыцт, дышэхьазаргьы уи ари иеипш иќоу аус илшаратэа агэы изџода?

Акыр илакэны, агаќа аќэара илавашэ Мчышьта акалт инавшьны, уаќа арт амашьынаќаа рахь зынза ихьампшзакэа (ихьампшшэа канатон), еицырашэаны ииаќьа ицон Акэтрыхьшь. Уи абла мцацшьќаа тќэраауан, Қартќа ахы хан – Абласарќьа!

Абласарќьа идыруан иахьа Н.Лакоба ара Мчышь ахыќэан апсуаа дрысасны Сталин дышидикылоз. Уи мдыршьас имахзи. Быжьрабыжьтэа адгьыл атца иамоу ашышќамсќаа реидхэытхэытлара даултас агьеџ-гьеџхэа илымќа иџасуазар, атца атнахуазар?!

Бжьымшынк, бжьышьхак нырцэ акэбыркэа рхэашьтыбжь мазас иататэаху еилфаца аргамату ирыттырхуазтгьы. Аџстаа – Абласарќьа, аџныш – Абласарќьа.

Ааи, абас еипштэќьа, хэаццышэла Абласарќьа илымќа тцарын. Иблаќаа?! Шьашэы итырблааша, иблаќаа иаќа иџбаран ацэѓьа-мыцэѓьаќаа ргэатараќы. Ашќэакэа, ацќьа зынзаск ирбазомызт урт, аиќэатэа акэын ирбоз. Ахэыцеиќэатэа инаркны ирымбоз акы ыќамызт. Жэлары ирхэамџоуп хэа ус рхэон, аганаќынтэ ауарбажэи алахэеи ашьаќа ипшуан.

«Уџши ура, џахьхьы абжьышьхакы рнаџс ахьча ашэ ахьхихуа убоу?» хэа иааехэеит ауарбажэ.

«Ашэ ихихуа ахэыц еиќэатэа убоу?» – аќак канатцеит алахэа. Убри алахэа аблаќаа роуп Абласарќьа блас изџазгьы. Алахэа бзиа канатахьазар Абласарќьагьы абзиа ќаитцон.

Зегь зымчу хыхь – Анцэа, тќаќа – Сталин маќьана Абласарќьа игэра имгозаап, димыџхьеит арахь Аџсныќа иара дипыларц дитахым. Убри азоуп иахьа абра Мчышьта адэхэыпш пшзакны х-машьынак згылам. Уи иќазшьа заманалацэќьа Иара идыруеит. Уи адгьыл дынцэазароуп. Уи азын Иара иеикануа зегьы рыхќаа хсаны икажьтэуп, уигьы Бериа

илымшо дыказам. Сталин игәы иҫоу зегь Иара идыруеит. Иа-
гьабеизымдыруа:

«Быжыра-быжыҫәа адгьыл аҫа иамоу ашышкамсқәа
реидыхәйтхәйтлара даулҫас ағьө-ғьөөхәа илымҫа иҫас-
уазар, аҫа аҫнахуазар!» «Бжымшынк, бжышьхакы рнырҫә
акәыбырқәа рхәашыҫыбжь мазас иатҫаҫәху еилффаҫа иры-
ҫихуазгы».

Агьяурым! Агьяурым? Сталингыы Сталин иоуп, д-шьауар-
дынуп, аха Бериагыы Бериа иоуп, д-кәтрыхьшьзаргыы.

Иахья ара Мҫышьҫа инҫәазом аамҫа, уаҫәгыы ыҫоуп,
уаҫәашыҫахьгыы ыҫоуп. Иахья иара игәра игом, зыгәра иго
Алакоба иоуп. Иакәзаит! Уаҫәы Алакоба игәра имго иара
игәра иго дҫамлар ада ҫсыхәажәла имамкәа дааҫаиргылар?!
Иара убас иҫоу бахтакы дҫактәуп, амала ашә ҫрааны
иныжытәуп, иара убратәҫкья ашьаҫхәа шыҫатҫатәуп, ашьаҫхәа
хылаҫшыс Иара ихаҫа – Абласаркья дҫалароуп, уаҫа акгыы.
Иара ишьаҫхәа иаҫыхьяшәаз даҫыхьяшәатәҫкьеит, аҫсы
адамра дҫыҫраҫа уи дзаҫәцом. Уамашәа иубаша, аҫсуаа
неидкыланы рхыҫхязара маҫны, арахь уҫшыр жәөахырла
иалухша, арык ираҫхьягылаша ауаа маҫзам. Урҫ еилыхтәуп
аҫыҫкәреи ажәпара анеилырхуа еиҫш. Амала иҫхәаны
икажытәу ҫхәас иуҫхязаша акәым, итәырҫсаны иөеиуа,
аөаөра бараҫыҫ уаҫәзыргәыҫратә иҫоу ауп ихшьаатәу. Ааи,
излауала урҫ рхыҫхязара рмаҫтәуп. Уигыы Иара илшаратәа
дыҫоуп, дагыалагахьеит.

«Харҫаҫуааххыҫхязарамаҫгәышьоуп» – гәынамзараны
инаҫиҫеит Лакоба.

«Ахьы хәыҫуп, аха шәкы иҫоит. Шәара шәуаа намысқәоуп
шәыгәра гоуп. Сара абра уара у-Аҫсынтәыла хәҫаҫны санаа-
иуа ауп сөынеиҫыҫ, сөыртаҫа, сыҫсы анысшьо. Шәчеиҫыҫыка
акәзар, азбахә нахьхы Москванзагыы инаөуеит» – ихәеит
Сталин гәаарт- халалла.

Ибылгыо илеиуеит азышьшьы азы-аашья. Имыҫҫакзакәа
аҫшахәа иавоуп дара, иаатгылоит уажәы-уажәи. Арҫарҫәа
ҫатақәеи амлагәыр базақәеи бҫарҫахы реиқәҫара ҫы-
шьахәыс иҫатҫаны ирыхәаҫшуеит, маҫ-маҫ аләа кәҫа зхыл-

шәшәо атаҗынжәга еикәатцәа хчаа, зармананы иамкәытцаку Акитель шкәакәа зшәуи ашьацдштәыла кьаф иалахәатцоу, уи еифызтцәо амака кьакьа зармананы автцоу, заргыананы лышьтых-фышьтыхуа ицәажәо Лакобеи. Амра качца ирыкәыпцхоит. Сталин дхәыцуеит, дзырфәуеит, иналаршә-ааларшәангы аки наиҳәа-ааиҳәоит. Абри мчыла аҗсуаа ирыдыргало аколхоз даарак ишыргәампцо атәы иҳәоит Лакоба. Ускан Аду дзырфәуеит, аха уи атак камтазакәа мчыла дааимхәа-ааимхәоит, изпатцакгы аатрыс-трысуеит, иара убратәкьа Несторгы днеимхәа-ааимхәаны. иажәа нарнааны, даеа-цъара иныиаигоит, амлагәыркәеи изагыкыз арҗарцәеи реикәпарахь фәдхьа дынхьарцшны даапышәарчхоит. Адугы иxy-иҗы мацк адамхаргы лашарак аакәбаратә иаа-цәытыжжуеит... Ускан Иара иахь ипшуаз ауаагы убыскак рхы-рфәкәа аацәытыччон, агәыр аҗынтца адамхаргы Иара иччапшь инеиҳамкәа, инеитцакәа. Аҗсабарагы мацзак иаалахҗыххон. Абри аамтазы нахьхьи адгыл аҗан Сибра иҗоу аршьынак, уимоу иагыинеиҳау аҗыгхара змоу аҗаа еихаҗсқәагы цәашык иахылтца акара аҗхаҗса аарылалома анаҗьалбеит ухәаратәа иаакәыпц-кәыпсуан.

Макьана хьаа-баа змам Мчышь мццакы, ахаан аахыс зиасны иаашьақәгылеиҗьтеи, уи анышьақәгылаз здыруада, уи иахаанда, ишцац, ацәафа камыршәзакәа изаза-мазо, еихон аҗсташәарахь. Абар уажәы уи ахықә иавоу иамбац, уаха иабарангы икам ауаа дукәа Сталини Лакобеи.

Иара, аҗы тоуганқәа хиаала-хиаала изырзысуа азы еишьыл еимгәхәа-еимырҗео, нас ацәыртхәа ихәызаатәины аҗашә таулақәа ирыззон жәфахырла иалырхуаз арҗарцәа: плия Амтон, Цагытыр-иҗа Хәсин, Папцаа Уҗа, аишьцәа Хазыроглы Хәилыми, Леи Мамсыр ухәа убас цытфык. Урт иҗсыда инхада хәа еизытрысны, атах-саххәа еибарсны еибарбылгьон азаҗака. Шьоукгы рымпыцтәраа-рымпыцтшькьраан, ашәи-шәиҳәа рцыхәа цшандага кьакьақәа мөанцо, ины-цаха-инцәытаз ирыцәцази лахшәа. Ускан дара зыхшаз изааз Мчышь гәытбаа акәа интаршә иатцәахуан, шыта уатцәы иуқып.

Апсҗазаара кәҗарами, икаҳаз дкаҳаит уа дкажьуп, иаиаа-из дцеит итегь нак қәҗара, иара ииааиуа мчык калаанза. Нас уигьы аацәырымтҗои...

Убас, иаиааиз иҗсыз азы иотҗәаны иҳәат-матуа аҗаф иҗықәижьлоит, иара ашьац татара илабылгьо, асаса ара-хауеит, еиҳаранакуеит, аха иабакоу азы? Ахауа иара иагрупп, иапсцәахауп. Адуи Чнагәи иргәарҗханы иахәаҗшуеит ари аҗсыз еилабахт-еилабахт җашьахәы. Икатмышьуа, ишь-тыпоит иара. Иааикәтымхзакәа иику, нтәара зқәым алҗа зхышәшәо аҗаҗыныжәга еиқәатцәа хчаа днаҗыха-ааҗыхо, ашьыхә-шьыхә дыччоит Сталин. Ашьыхә-шьыхә дыччоит Алакоба. Ашьыхә-шьыхә иааччоит урт рыкәша игылоу, иа-хьа ари аныҳәеипылара урт ирхагылоу ашәапыҗаҗгы. Ашьыхә-шьыхә иааччоит имааҗсазо ашьамхы зҗоу, шеи-шықәса еилыбаа-еилыбаауа жәван иатцагьежьаа иатҗоу ам-рагьы.

Азы итҗәааны арахь иҗықәрыжьлаз аҗсыз пшьагьаҗхәкәа ракәзаргьы ашьац иатәаракны атәыла рбгауа, ишьтыззаны адықсықҗәа зыкекыдызкьоз еиқәтәахьан, идыхьан. Шьҗа иахьыртыпу ашкә риагара иаҗын. Ғыт-Ғыт еиҗытәтәа-еиҗытәтәа акыц мгьалқәа зларзуаз аҗлакь кьақьа-жәырқәа ашыла рныхәхәыла ирныҗсалан даргьы «җхачыҗараза» икаҗшь-каҗшьза, ашша рылхәаҗа азра иаҗын. Чнагә идыру-ан Аду акаҗахәыр сьзбал иҗсы шағраз, уигьы рхадмырштит иахьа ара. Аха рчеиҗыкагьы рмыхәеит аҗсуаа умхәозар.

Ииуль мза зқьи жәшәи җажәеи жәибжь шықәса инаркны октиабр зқьи жәшәи җажәеи жәаа шықәса ирыбжьанакыз аамҗала Апсны гәағь зманы, аҗара уаны ишәкәыҗәҗәаны Асовет мчы аагаразы ашьа казтәоз ағьырак жәлар «ира-җаҗәаны» иаакәгылеит. Урт рхыҗхьазара җ-нызқьи шәи пшьынҗажәеи фҗык ыкан. Абарт зегьы абахҗа җахәаным тылашьҗарахь, магәшьхәала ирыгәҗасны иҗарыжьит. Нас уантәи иаалх-аалхны, иаҳа «ишәартаз», мышкызны рыҗсы еиқәханы абахҗа иҗытыр дырҗегьых «рҗеибыҗаны» Асовет хәынҗқарра «хзырбгаларц» зылшоз быжьшәи пшьынҗажәеи

жәйіңш-өык лкыдтаны, аҕәҕәәхәә иааргәйдтаны иршьит. Зыңсы штаз акьыр иаларблыз рхыңхьазара хаздыруам. (Шәәхәәпш агазет «Бзың» ииун 23, 1988 шықаса рзы). Убрака иналазит Хусеини Хазыр-оғлыиаагы.

Акитель шкәәкәә! Асы шкәәкәәоуп, аха цәгья ицоуп!

Иавоуп арт ауаа дуқәә, жәлар рразҕы ачаңара знапы иану Мчышь аңшахәә, иңшахьырсуеит, рыңсы ршьоит иахья.

Акитель шкәәкәә зшәу хәыцра цаулак дыңтанагаланы ихы-иҕы анааихшәалакь иеааир-тынчуеит Алакобагы, урт рыкәша-мыкәша унеишь-уааишь хәә зархәоны еикәәҕа игылоугы, рнаос ацәкәта ахәарахәә ижәуа изтоу ачуан иа-хагьежьяауеи уа иавагылоу абыста еилзырхуа аматцуәеи рҕыт-шәыт ыҕамкәә, ҕаҕа-дагәаны иаанхоит усқан. Иасу-аз аңшақәандагы мөабжара ишьахитҕа аеааикәнакуеит, амрагы ишьашәха пәеикәәтәәк нағатәоит. Иара азиас Мчышьгы ағәра аағәдырххазшәә ишхазза иаашанхоит.

Абри аамтазы азы өтыҕееит, иааикәәгьежь-еикәәхынхәт ацәкәырпақәә. Азагәта еибарххон арҕыс мацәкья Папцаа Уцеи млагәыр заманаки. Нас ишеимаз аздашә ихәытцана-галеит, уаҕа каамет рзааибагеит, иңсы дақәыңшит, аха иңсыз дацәкь иеҕыртырны азы итырны наҕ адуцәә злааиуаз ала адәы иҕықәижьыт.

Азы дыөтыцит изаҕькны зжьиатцәә тчаақәә шәытыхахьаз, икалахәтәәза цәгьяза зеиҕкаара шьахәз Уца. Ици-ишәи еихагыломызт уи, аха ихы-иҕы лашо дызиааиз, нырцә адәиатцәә иқәижьыз, ихәәп-зыңуаз ималагур ахь дцыркьяуа иҕынеихеит.

Ишьапы хыкәцызаап, ма итпазаап. Деилабаа-еилаңсны азыцәыкәбарқәә ихыкәкәә, амра ашәәхәәкәә кәандаза ихьыршо днеиуан. Сталин илаңш хааза иара Папцаа Уца ид-пхалон.

«Аа, Амтон уабақоу, Амтон?! – рыбжькәә геит ашәымтаз.

Азы итаҕьежьяауа ишәарыцоз пли Амтонгы даакылкьейт. Уца дыхәшахәаны длышьтацаны, али-ңси рыбжьара ихы-кәыцыз, ма итпаз ишьхәә атың илтаиртәеит. Сталин ашыхә-шыхәхәә даачеит: «Оказываетсиа и скороиа помощь с

вами!!» – ихэеит. Ацсабарей ауаан зегы аалаша-лашеит ускан.

Арпыс, Уца убыскак агуамч илажын, соуп зхэо азэы игэагъныданидыххыларатэаеипшдыкмызт. Игэыбжынацэа ааада ифыртырны арыпкъа еипш ианпиркъалак аакан кэаз лацапыххаа ицон.

Нас Аду даалаган аспирт Уца изишьтит. Ахьта илнацарц.

Уца ушьтахьтэы иаишьтит дхырхэаны, идуззаны, итабуп наццаны. Ари Сталин уамашэа ибаны зцаара цштэыла ихы фышьтихит, днарылапш-аарылапшит.

«Иацсуара ламыс инаруам, ахэынтқар ифапхьа арыжэтэ ажэра», – рхэеит уа игылақээз.

«Скажите ему, что это гасударь прислал!» – ихэеит Сталин.

Нас Уца имжэыр ауамызт.

Амра гьамгьамуа, хымапсыма амшын ахь еихеит. Ацшэ-мацэа рысас дахь пату икэырцеит, рчара хпыф ргэцыр-хит ихааны, ипшзаны, Цысхэшэа иласкэантраза ихаракны ажэван иалаланы ицон ауаа рахитқкэит.

Уажэы Сталини Лакобеи ашьац-бырфын акны ихэхэа-хэхэаза еиваиан. Сталин ирацэаны иткьо идыркыз анемцега геко аца дкылапшуан, нахьхьы иарсу ацэгэур калам па ахыкэапеира иахыркыкыаз ачанах кэаш иакэкны. Ацэажэ еихиаа ду ашьапы цысуаха ицысуамызт ари импыцак игэы-дыргэгаала иикыз абцъар.

Акитель шкэакэа хэынцэра хэеижькэа, апыр-пацеикэа-цэа, амагэ хэцэага-цырцыр ухэа зегы ашьац иацэара иалп-хауан. Дыццакуамызт. Мап дыццакуамызт макьана, ахыс-разы акитель шкэакэа зшэыз. Уамак дгьылцысрак калараны иазыпшызшэа ауп зегы шышьхныпсылаз ари аамтазы.

Ашьацпштэыла ацсуа мацэа зшэу иара уи еипшу амака-кыака азиацк тапахи рыла еибытаз Лакоба Аду дахываиаз ашьацкахапштэыла датэнатэауан. Хьшьыцбашэа ила амца хны, дымцысзо дазпшын ацэкъара.

Сталин дкылпшуеит, дкылпшуеит, дкылпшуеит.

Зхы иакәйтны, иласза ипыруа ахауа иалаз ацарақәа икәлаауа рфылархан, акәапа-сапахәа ашәапыцап рыенала-рыцсеит егышәакәеит уа.

Еивзак анткәацуа еипш, апкаца аатгеит, ари абцъар мзанра. Акарақәа ачеичанах кәаш агәта ааимкбан, икәыбаса инкапсеит иара зхаркыакыз акалам ахьарсыз ашьаҭа акәша-мыкәша. Аду ихы-иҧы аакәлашеит. Амшын хьарч аргеит, ацарақәа гәырҧьатәа иааилачырчырит. Ацсабара ҧыхеит.

«Прауа, прауа» – хәа абыжкәа ткәацит. Дыдраҭас на-пеинкьарахеит.

«Шьҭа сара азин сыт аоыза Сталин, ацәкьара аихсра» – Лакоба ихы-иҧы еилпхаауа, ипагыза Сталин днаиҧацшит.

«Узеихсуази цәкьарас, иказ сара салгите?!» – ииаз Лакоба днаиҧацшит.

«Исыт азин, аоыза Сталин», – ихәахт Нестор. Лоа хәычык згәацә иҧышәшәоз абцъар ааиаган, Нестор инаииркит.

Лакоба агеко аҭа дынкылпшны ацәкьахь ааҭиргеит. Карандашьшәарак акара акалам аоазара нхикәыцәааит. Дыр-өгьых ацәкьахь хәа деихсуа, атырк-тыркхәа акалам есаaira иркәҧуа иҧылеихеит, аха... Абри аамҭазы Сталин «кәыхәы» хәа дааимхәеит. «Прауа, прауа» кьаҧ-кьаҧхәа анапеинкьара рымпыҭкьарц аҧсык аҧсык рыгны игылаз ауаа лахҧыхкәа ааикәышьшыын, инхәыҭак-аахәыҭакны «кәыхә, кәыхә» рхәеит, наск иҧымҭзәаразахеит.

Убыскан амра ачыкәаха напырахаит. Лакоба иабцъар ыркыҭымыҭуа зны ус иааимпыҭахеит, днацшы-аацшит. Иара дызваиаз Аду агылара иеазкуа «Иахьа ибзианы аамҭа ххаагеит?» – ихәеит. Убарҭ ажәакәа инарылакны Лакоба ҧаҧхьа абцъар ааигәдырсланы аҧыкь ааҭиргеит. Аршьынк иназынапшуа акалам ақәцә каткатара ламикәыцәаан, зны ибырбыруа, нас икахәхәа ишлеиуаз иара иарсыз акалам ашьапакынҭәкьа иныҭакыкәеит, иҧыстысуа. Цнагәгы мпылшәа дҧышьҭҭан, иабцъар наршәны ахауа иналаитцеит. Пли Амтон ихаҧы ихаччо, ипыруа ахауа иалаз абцъар атазхәа днамҭасын иара иахь иаамҧахигеит.

Лакоба тџаацшытдас ихы-иџы уаркалеиуа, даахџаны дџыхза баќацдас игылаз Сталин днечиынгылеит бахџцдас дбаѓаза.

Уажџгы дамратдас тынчран.

«Ааи, ура уцшџмараќноуп, уаштаќноуп иахџа џсасны хахџыќоу. Ииашаны иќаитцеит Анцџа, ахысраќны аџыжџара ахџиутаз!!» – ихџан гџтыѓыѓала дааџшыџарччеит Аду. Зегџ аагџтџын, илаша-лашо инеиџаџшы-ааиџаџшит.

Нас Чнагџ иуаажџлар рахџ даахџахџын Аду ибзиан дахџ-хысыз азыхџа, дышџтыхны аџауа далатџо, «прауа, прауа» хџауа днаганы имашџына дџашџыртџа ихџеит. Ус иагџы-ќарцеит.

Сталин иеиџа ура икылкааны ухыст рхџан, р-Чнагџ дыршџны аџауа далатџо «прауа, прауа, прауа» хџа иааќџымтцзакџа ихџо имашџынахџ дрыма идџыќџлеит.

«Уара шыта иазхоуп, шысќџатц, Аду дгџаауеит», – ихџон Нестор, аха амшын цџќџырџа узынќыло аџа даргџы узын-ќыломызт. Ус «ќџыхџы» аатгеит ани амашџына гџаргџалашџ еиќџатџџамсах аќнытџ Нарџџхџоу иџыр џатџаќџагџы ааќџац-ќџацеит, убысќан адгџылгџы аатџыс-џысит.

Ирхџоит, адгџыл шытыхны изку, изхагџылоу аџџ атџыџа ауп хџа. Уи аџџ аныцгџыршџџџо акџзаап адгџылгџы антџыс-џысуа.

Сасрыќџадымицт,дихџазаргџыдымшџыцт,дышџахџазаргџы уи ари еиџш иќоу аус илшаратџа агџы изџџода?!

Дырџџегџых «ќџыхџы» мыжда геит. Илаќџырццакны иар-ма џатџа мыждагџы ааќџац-ќџацеит, адгџылгџы аахыџхыџт. Зегџы леиќџџаа иаанхеит.

Ажџџан алакытџа аџыџхџќџа аатџыддит.

Амшын ахџтџ еимаџыџны араџџаџџаќџа рыла ажџџан џырќџон, адыд, амаџџыс аџазнакуан, адгџылџысра аџшы-нагаргџы ауеит. Аџсуаа рџеиџыќагџы рмыхџеит, изџа-хџааны дара рахџ игџежџуан...

Ардџына иахџџааны жџытџџа легендаќ ауаа ирхџоит. Убри абра иаџыџзар ќалап. Уи ахџша еиќџатџџаны анцџа имшзаап. Анаќџа бымбаќџа ирылырќџаны, раџхџатџи ашы-ха иќџанархџџџо асеиџш иќџашза иќџаарын. Еснагџ агџы

тыпраауа иқардышха иқашәқашәо, иеырба-еырбо, ақсабара
иагәылқхаауа, иңыр-ңыруа иагәылазаарын.

Уи ардәына шкәакәа иахылтцуаз ашәакәа рыхкы зынза
ихазызаарын, итгегь ихазыназаарын. Ус ишааи-шааиуаз
пхнык азы ардәына шкәакәа ишықанатцац еиңш акәтағьқәа
хнацеит, ихнахт аңацәа. Амыргәырғьа ахы итаны, аңацәа
азхара иазымаазо, агәхәычы еиқәычцауа ашәа ссиркәа
аңнатон, иаакәымтцзакәа ишәахәон. Аха бзиа нағза зба-
хьада. Ҷнак ахәычқәа рхәы аманы ианааи урт ртып тацәын,
цәгьагы иxyшәшәхьан. Ардәына шкәакәа ашьталеит ахша-
ра аңшаара, адгьыл италеит, итцисит, аха зегь башан. Изаны-
маалеит изықәшәаз арыцхара ду. Нас сыхшара збаанза ашәы
сшәыстдоит ахәан шәеиқәатцәала аеҗталахәаны идәықәлеит.
Уи иахьагы шәас иахәо мыткәма шәазаап.

Убри ардәына шкәакәа еиңш акәын Аңсынгы аңацәа
шацәызуаз ари аамта еиқәатцәаан. Убри азакәын Аңсынгы
ашәы италаха иахьыссы изашәыз.

Нас ҳауаажәлар Сталин «ғас» дыркызаап, уаман урт
«иқартоз».

Ритца амған аңсуаа «кылатәаны» ақәкәахәа Сталин «ие-
ихсит», аха Бериа игәышңы наңыраикын, ахы цахә-цахәқәа
иааиуаз цьмауацшәа уи инадкьацыла-надкьацылан, саарақа
инкататеит.

Аринахыс Сталин ибла ачыцқәа аш планы ахылара иала-
геит. Уи ңсақьаны ихызыңсалоз ауафы ашәшьыра дытытңны,
есымшаaira Сталин дидхәатцалон – Абласаркьа.

Нас Абласаркьа «машәыршәа» Нестор Лакоба ашхам
ииттеит. Ашьтахь Лакоба итаацеи иарей ажәлар «ираға-
хеит».

Сибра ацааршәыра иларшәыз, жәаф шықәса иртагылаз
Нестор Лакоба ичкәын Рауф Қартқа ашәкәы иәәуеит: «Акыр
иаңсоудиадия Лавренти! Шәара ишәзымдыруазар қалап сара
абра Сибра ацааршәырақны абахта сыштаршыуа! Сықәлацәа,
ахәычқәа зегь ацара рцоит, сара – мап. Сшәыхәоит акы
еиңшымкәа, соужьра амуазар (сызхдыркьо усгы исыздыру-

ам) сияжәгарц ашкол змоу колониак ахь, абжьаратә царак ахьсоуша».

Разк змамз, ақәашьда Рауф исалам шәкәы намзеи Агәыл-шыап – Абласаркыа икнынза.

«Ари амаҭапшь хәычы уажәыгы аҭсы ҭоума? Шәилга нак!!» – иҭәрышкәаза жәаф шықәса иртагылаз Рауф аҭзамц хьшәашәа днадырҭацаланы аҭәкәахәа инеигәыдырҭеит.

Диит Сасрыкәагы, дагышәит Сасрыкәа? Изтан иара убри еиҭш агәгы Бериа аҭзамц дадиргәгәалартә еиҭш, Сталин-гы дкәаҭза Амавролеи дтигартә еиҭш (Хәҭоу иҭсәәа еи-ҭеигааит).

Аха усқан ауардын хышәтхьан!

АДӘЫҖБАКНЫ АИЦӘАЖӘАРА

Агәхашҭра ухәеит хәа астдәкыа убахьоу. Аамҭа шәақы-хыстдас ииакыа иашьыр, хара хәоуа хәхышьтоу акәу ххы зыршақәаз издыруам аха, даара агәхашҭра кәлеит, ихәан Иуана идтәалаз Җьаргы днеизыҭшит.

– Аиаша ухәеит, аиаша. Амала алаха иалфрыз хәилаххаа хцеит хәа ихәон еиҭш зегь рыхқәа аушақәаху, аха иуҭылоит имаҭымкәа ус икоугы. Сара Чынчор хәа гәылак дсымоуп, жәаха енак еыкәабара хәа ахамам ахь дцан данаауаз икыатеиах ҭдәо даауан. Икәлазеи? Иеаникәаба – иеанишьышь ҭақатәи имаҭәақәа, ацқьақәа хәа ишьҭихыз азырқәанда илаҭакны изәзәеит, ишәихыз ақьашьқәа дырфегьых ишә-ҭцаны дааит.

Чынчор икынза хәзцари иара сара ари изхәогы знызынла аоны икоу лыхьз ансхашҭлогы ыкоуп. Даара смеипхьхәцаакәа исгәалашәом. Уара изхухәаазеи? Уажә саҭылафны сара ацәажәара салагеит, – Җьаргы иажәа даалган Иуана днаизыҭшит.

– Изхысхәааз ыкоуп. Саргы сгәыла Бадис хәа икоу иацы даланахаланы акы дазхәыцуа агаҭәкны ихы рханы дцон, хәаиҭылеит. Аҭсшәақәа анааибәххәа ашьҭахь жур-

налк скын абгыцкэа еихыршэшэо, асахьақэа ианыз ирбо, мац-мац сынивтцо, снейфагыежьюа мацара ашьхарахь ифы рханы дкэацза днасыргылеит. Нас абзиараз хэа наиахэаны, арымарахь игаз амца снанылеит.

Ашьтахь санцшы, Бадис цабыргытэфьаны агафа ишьтахь аирханы, ашьхака ихы рханы ахэаца-хэацахэа ацара дафын, хэыцрак иеалаханы. Дачазэы диргыежьяанза ус дцалап.

Агэхаштра ухэеит хэа...Арт ирзызырѳуа рааигэара итээз саргы (акылацш-кылазырѳрақэа бзиа избоит ианакэы-заалакь) ааигэа исыхьыз нарасхэап схэан сналагеит.

Ахэса ижэбац рутэы-рхэатэы нтэазом, шамахамзар. Жэаха енак аѳн иѳоу лычекажьны дсыхэеит, знызатэык иадамхаргы ахэыцтэы бахчафьны уцаны ххэычы даагах апсцаха сымамкэа сшеилахоу умбои, лхэан лнапкэа зыфан асапын шэах ахатата иѳаз еихьшыуа, лхы ѳышьтылхын, лычырцхатэны дѳасѳацшит. Изэзэаны еикэырхэы-еикэыр-хэы еикэлыжьюаз амаѳақэа уардын гэгэак изанымзалап ухэарын.

Иѳасцарызеи, даарыцхасшьан сцеит. Лара илхэан еипш знызатэык ххэычы даазгеит хэа исыхьрызи. Амала аиаша шэасхэап, арт ахэыцкэа рырххарақэа харт ахацэа иах-усзамзар ѳалап, иаахтэаны иаххэозар хазыманшэалам, аха иѳоуцои, сымцар хаибаргэаар акэхоит. Ани ас лычырц-хатэшэа лычеслырбеит, аха данашэлакь Кэыдры анхыцлакь иузынкылоу? Уи атцкыыс сышцхоу – цшьшьала сцаны ххэычы даазгап схэан инықэсыршэын сцеит. Насгы арт уажэтэи ахэыцкэа аччахэа ухэатэы харцо егыиуа иауѳаху, рхы рацызоуп.

Ахэыцтэы бахчафьны игылаз апальма иавагыежьяауа еишь-тан ххэычы лѳызеи лареи. Даамцарсын, лыжэѳа данкны дсыма сѳаасхеит аѳныѳа, аха илуама лычелырххоит. Ахэы-цкэа усгы рызхара хэмарра роуп хэа уѳоу. Илмузо данала-га, ани иахьяадыруа атыцафьны ицахэцахэо акы наныскьеит. Гэыбгансгы илуѳои лан лакэымзи даазгалоз, уи лоуп дзышь-цылоу, уажэ сара ахэыцтэы бахчафьны сахьяаз мбатэшэа сылбоит. Амѳахь аешьра ианақэылк ицегь инажэыста-

аажэыстақэеит. Ауаа алаламбатэ рбазшэа гэың-гэыңла рееидгаланы ихэхэаңшуан. Урт ак дурбондаз убаашэт...

Иазаауазеи, дышфеаа-феауаз ахэычы дааганы лан дын-лыстеит. Саб қсаґа шкэакэа Хакэцэ дгыланы дқэаң-қэаңуа даауазаргыы, сара уаґа ахэычы абаґча ахьтэ лаагаразы шыафеак шыґасымтцо налаґэаны.

Цабыргны ларгыы уаґа сылмышьтит, ґара ґтэы лакэ-заарымызт иаазгаз...

Агэхаштра уґэеит ґэа...

Ғдэыґба ғэарфеаруа ианаангыла сааит сґэан, алыбаа-рахь снеигэеит, аха... афы асааит 50-ға километр савнага-хьзаап.

Агэхаштра уґэеит ґэа...

АШТАТ ҒЫЦ

Смацураґнытэ сқьыңаха аоны сааит. Сеааитаскып сґэан схылпа акьамам ианкны, зтэыоа хаххала игылаз акнаґартаґхь инасыррхон еиңш:

– Уара утцкаргыы сара сытцкаргыы ґамазамкэа иааґамаґ-хааит!! Ас акэзар ґара ґазнымхеит. Аа уст сааукэыхшоуп, акы, оба, хда. Арт уажэ иааиуа амеша азоуп. Ихэоқсқэаз амешақэа рзы усгыы «подриад» ґаґын ихамазамкэа... Абас лыбжыы гэықза иаасықэлырган «апригласительниқэа» еиңхыыґкэа сқьышэ иаақэылкит ари абзиахэшэа иґоу.

– Ғаи банаңьалбеит ґтынхацэа зегь ґамтцаахуазар нас ґара адэы иқэаґхозеи?!

– Ғахырхт икьашза иааґамтцааит, ґахырхт! Ғаи, ґаа-зықэшэаз азэрақэшэахьоу уара?! (амала цьоуы аныґоу «шэара» ґэа салґэоит), наґ ґахытцны, уаоы иахьиґахырстам тымаа-тышак ахь цьара нґара ґамцозар акгыы ґазмырееит. Абра хэыц ықэу... аґа, – еихьылшыуан лнапсыргэытцақэа.

– Аґы, шыта иазхоуп! Бара ишыбтаху, аха сара стынхацэа сырцэыбнало анцэа иумґэан. Ауаа зегьы ирыхьуа ґаргыы ихахьп, иаамтахеит ус ґнеилап иґало аабап.

– Уара утәкәә роуп, уара утқар роуп хазмыхәазо, хаа-қәызхаз. Азәы аныхәатә кәитцалап, азәы ичкәын дныхәаны арра дишьтлап, азәы ихы акәәпеира иныхәалап. Хашрышьтаз хқарахеит, арахь ухәы ишатцаз интәәхьаз цушыап. Хаулафа хәыцы иаахауа еикәырццаны инрымтцакуа хдәықәууп. Нақ,нақ исумырбан. Шьтарнахыс азәы агәәрц дааталт хәа сихатцгылараны сықазам, цссыка хәа алақәа ишьтастцит.

– Азамана. Бара бтәкәәгы ааит хәа сырхатцгыларым...

– Хаи антәәжә, урхамытцгылакәә, урыдынтәалахьейт, сара ицсыша...

– Ақшәма уқоума, ақшәма? – агәәшә ахь азәы ибжыи геит. Ахухәа Қамсажә шуа уахь еихейт. – Ақшәма сымхәеи, тәйтә уаапкны унылафр уцааит! Ақалақь ақны инхо ауаа ирзырузеи алажәкәә, рашәа цшьшьапак рытцалоит акәымзар. Ақшәма сымхәеи, уаф шәықазами... шәықазамкәә, – нас даақәындқәындын хахә кәазк аашьтихын ажыира дытцоушәа агәәқь-агәәақьхәа аихатә гәәшә ашьта дасуа далагеит. Иарма напала қбаадқәак икуп. «Пригласительниқәахап». Лара лтқар акәушь сара сытқар акәушь дызтәу анцәа идырааит.

– Закәйтә ла гмыгузеи ари агәәрц ицоу, ақшәмацәә зеиц-шроу анцәа идырааит.

– Дышқацәхауа ббоу бара!? Иаб ицсы...

– Уи уара утқар дреиуоуп, иутаху иахәала абрантә, амала уахь хаицылазом. Алажәи иарейи еидгәамтцло уа игылазааит.

– Бара ус цсуа иқәитцахьоума? Хьымзг хбыргома абаак.

– Нас уца утахызар. Унеицыланы хатцкы-цсатцкы хәа унапқәа ыргьежны дгәйдкыл-дхыдкыл, нас дааганы длартәаны ани «ххолодильник» итаршәу акәты еиграбаа ифатца иаргыи ус унижьрым «апригласительный» уицап, еиуацәоу ус ауми ишықартцо, ацгәы еиқәатцәа шәыбжыи сааит! Ларейи сарейи ххқәа неидкыланы ахышә хкылцшуейт, иаацсеит ххы кәымпылқәа, арахь абар шыта амра ташәоит, аха иара уа дбағьаза дадгылоуп, ақәәф аахиргоит ашьақә, дахоит ататын, аху аргоит қамс, ашьтахьқагы иаахьацшуейт афны хшықоу

амдыруеи, ханбанеиуа хәа акәхап. Хнеиуеит аа, уцшыз... игәы пцәар дцап. Шьта уаха ахәса аазымгацкәа инхада, иабакоу рхәо инцәааит, еихсыгырак камлитеи сынтәа?!.

– Ау, ау – ыы...

– Ыы, амзанра, закәытә ҫаастоузеи агәарп икәу алаапкра уаафнацәааит! Агмыг, аҫааста, адамыға!

– Ау, ау, ах...

– Аиеи ау, ау хәала, анарцә инармышьтуа реицш ара хайдтәалазаап уаргыы саргы. Иабацеи, иумазамкәа иаау-мухыша уцшәмацәа! – агәашә дладтәалан абырқьхәа аләа ауижьуеит. Дыцсрацгыы дцарц игәы итам хала дынхымпшылакәа.

Нас икастагәышьозеи хәафны ашьтахьтәи ахышә сынкылсын, инахьхьи амфала саавагыжьын, аусурантә саауашә сҫаасхеит. «Қоҳ, бзиала уаабеит», – схәан исзымдырзоз ауаф ацсшәа ааиасхәеит. Қамс зны уамашәа сбаны иаасҫапшит, афны укамзи арыстәи уабаанага хәа, нас иаақрымҫырымын инагыжьыт ауалпшыа нагзаны.

– Бзиара убааит! Лассирк ауп ари. Ас ала ауафы игәарп итазар, цабыргны игәзырхагоуп, ацшәмацәа ргәы рахатны ицәоит, – ихәеит ицыхәыргьало инеиуаз хлажә дашьклапшуа.

– Ааи гәышья, ла цәгыазам иара, – наиаҫаскит. «Ианацьялбеит еиҫах «пригласительный» сиҫару?..» – Иаахакәыршазаны, ирацәазаны ачарақәа анцәа икаитцалааит. Уи ҫиароуп, азхара иатәуп, гәыргьароуп, хәмарроуп, ччароуп, уи пцстазаароуп, уи «пригласительнироуп». Пцхәыс даазгода, хзыргәыргьода? – снейҫапшит.

– Мап, ачара ахәаразы сгәаразам. Сара сзаарышьтыз Антипа ичараз ирылаз ауафы зегыы ишәеихәоу азәыр шәыбжьажьу еилкааразы ауп. Уажәы ачарақәа зуа ркны ус аштат ҫыц цәыртит, избанзар, иахьатәи хачкәынцәа иухәо рахазом, уара урт урыкәгәығны ачара ууеит, дара, уцшыр, арахь иахьырхәои иахьырымхәои еикароуп. Убри аилкаара ауп изызку официалтә визит икастаз, – исиа аацәыригеит

Хашпабжьарыжьуа, рапхьатцәка ишхархәоз иасхәеит, нас

икарандашь цагәала цъара инатишьын аңссы дкәаруа ифы-
неихеит иаанхаз рахь. Еикәахәы-еикәагыежьюа итадын ләа
ишьтагыежьюауан.

Шыри убри аштат ҕыц акрақәушәа иказар сара исыртар
«по совместительству» цытк ирзызбон.

ҲКОМ... ЦЫЫР...

– Кәастеи сарей абыржәы абна крыфартак аҕны хнейн
убас акрақәарцеит, убас гьамала акрақфеит аха-аа... ре-
сторанзар ахә рацәоуп. Ы-ы-ф изакәытә қяфураз, – ацәаң
аасҕытцган, сыбз сқышә иаақәысшьит. Уажәгы сгәы ахчәт
кыдышьшьла ақәын ишыҕаз.

– Иабыкәу уара Алхас, ус қырсантас шәхәы ахыҕартаз,
шәахьыргәаңхаз? – илымхақәа ҕцыххеит Ладикәа.

– Абра аус ууеит, абри цәыхь-цәыхьуа узыдтәалоу ақбаа-
дқәа унырхытцны, уконтора ундәылтцны уаха цьаргыы ум-
неицаап. Убра убас акрақфеит аха, убас... ишцасхәари
«настоиашьчи» амшаң!

– Уахычозар ақәап уи акрыфарта. Мамзар иахьатәи
хаамтазы газас ишәыңшаада?

– Унеи! Ихейтдом уара. Абар акырсыцызфаз Канбеи им-
гәацәа шьшьуа дахьгылоу, уиазцаа ұтахызар. Хныҕналеит уи
акрыфарта. Амра ашәахәақәа ҕначцауа, илашаза, адашьма
ухәы ықәтцаны изумфахои ицәғәыхааны изәзәаны аишәақәа
қашә-качо еилыргауп.

Ашацахәа пхәыс еинаалак, деихаччо деикәкрахмалха
даахпылеит.

– Иа анцәа абзиара ҕатца, иабыкәу уара ас ацааимбар тың
шәахьақәшәаз?

– Узырҕла. Ғацара хәычык хныҕналгалеит. Адухь са-
пан ачцахәа ацәа иаалылхын азырҕәанда, ампахьшь хәбаба
ухәа акрыфара хәазыҕатцаны хәагыежьын хлатәеит.

– Актәи. Аборш «свежиза», икәалкәаңо ажәжьы шшаца-

салха иалажьны, акартош. Акапуста ухәа цшәымацхәыс бзиақ лтаацәа рзы ахәы лырмазеит ухәап. Ача акәзар абыр-жәыцәкәа афрына иаатыргеит ицаза.

– Иабыкәу сымхәеи уара ас «анаабет» шәахьақәшәаз?

– Узырәла. Афбатәи. Акатлетқәа?

Ацсуа чахаржәқәа реицш икәафьяжәыр-кәафьяжәырза, итахә-тахәза ашша рылхәаҫо ицъны, ирыхкьоз аффы абрантә нахьхьы амшын иалагылоу Нагә ихахә афынза иназон. Иауа идаракәц ача еиуа аламкәа изын хәа ауп сара ишыздырыз.

– Иаба уара ас ацъанатра шәахьақәшәаз, ихашәхәар харгыы уахь хамцалари.

– Умыццакын. Нас ачаитцәца дуқәа инырхьыхәхәо ас-метана хзааргеит, аха изакәызеи иахзааргаз анацъалбеит! Цыжә икамбашьхьа иамтцуа ахш уи еицш ахчат хымлар калап, ижәпашьышьза, рацхьатәи асы еицш икәашкакараза. Хамгәақәа ацца рыхго ачылары иалагарц ацсык ауп иаарыг-хаз.

– Хашәмыргәафын шәанацъалбеит, иабыкәу ас шәахьыр-чыхыз?

– Нас, ани иахьзузеи мшәан... аа, акомпот хзааргеит. Сан рыцха зны хутракны илаазаз атыцындрә кәазқәа еила-цхаауа иалхны компотк слыржәын иахьагыы сгәы итцәом, убри ахаҫа-цсаҫа. Ицхаха хгәы икыдышь-шьыла икыдуп. Хгыламтаз цәахахақәакгыы кәацшь-кәацшьза иахәацхаауа хацхьа иаақәырцеит.

– Иабыкәу уара, иабыкәу?

– Хантәоз еицш дырәегьых хнапқәа зәзәаны ани ам-пахьшь қардыш ала ирбаны, иахфаз ахә хшәеит. Шака хшәеи зугәахәо?

– Сеидроу шака шәшәа, шәара шәоуп зымгәақәа еицыз-хәаз, иахьыкәу хашәхәар...

– Маатки)қ капееи рыхә ауп иахфа. Абас тынч, хбақьаза акрыф-акрыжә, уаф дахдырхагамкәа...

– Ишәхәа уара намыс шәымазар ас жәфәангәашәцхьара ахьшәзаатыз!

– Абри ахьыкәу шцоузымдыруа уара, абрантә ф-квар-

талкгы бжъазами, акрыфарта – 11

– Иаа, ыы? Акрыфарта 11 ухәоу?!

– Ааи, акрыфарта 11. Уамашәа изубои?

– Ани архәарстаҥны, аҥса анаоҥ игылоу?

– Ааи, архәарстаҥны, аҥса наоҥ игылоу.

– Уброуп абас акрахьышәфарта?!

– Ааи, убра ахатацәҥьоуп абас акрахьахәфарта.

– Аа-ха-ха... уа ауаа акрыфара иаҥәытхьейт азоуп уаоы дзы-
жәымбазгы, ха-ха-ха...

– Укьатеиах пызтәо хаухәар харгы хамччари!!

– Ха-ха-ха! Уа азыҥәыр-ҥәыр иахәартоз амгәахь хан-
нарцәахьан. Уажәы уи акрыфарта... ха-ха-ха. Шәыспырт
абаақәа, исылшом шыта. – Ладикәа дхышәтны истол дықә-
хауейт, уагы деитасуа аччара дафуп, илаҥырз тьоыры иле-
иуейт.

– Уи акрыфарта аркра азцаара ықәгылан... ха-ха...

– Аңхьао, аранза ичханы узлеизар меигзарахда аамта
умазар акәхап, шыта уаалаганы ари ажәабжь хәычы ахи
атцыхәеи еиңшыы.

...Иссиаз ...шьейт.

Февраль 5, 1979

ЦЫГӘХЫРШӘТ

Акабинет лаша ду аҥны аизара хаураны хаҥан. Абар жәа-
ба-жәохә минут ракәын иагыз уи алагара.

Уи аены са сакәын ичаңшыаоыз. Азцаарақәа иқәгылоу
рзы ауаа хзыпхьаз ааины адкылартаҥны итәаз срылаңшлар
акәын иагыз-иабзаз ргәатаразы. Нас еиоша-еихшаны аз-
цаарақәа шықәгылоу еиңш рыоҥнагалара рдәылгара ухәа
акәын снапы ианыз.

Хзыпхьаз азәы дагымкәа иааины иахьыҥаз ала хаихаба
икабинет чыда аҥны илымха интысшьит. Уи маңк илымхақәа
аақәацқәацейт. Саргы схи-сҥы аасхалашейт – акы игәы

ианаахэо абас илымхақәа рыла акәын излаздыруаз.

Аиеи, иахьа сара счацшьаѡуп, сзыцхьаз зегь ааит, аихабы иасхәан илымхақәа цыс-цысит, уха истахи, сусқәа бзиоуп. Ус, ус пращәа сымамкәа, сара сзыхәа илымхақәа цыс-цысуа хҕынаххар издыруада ҕа-ҕарак акара сматцуракынтә сѡышьтихыргыы аует. Хыхь – Анцәа, цака – иара.

Аха илымхақәа, алымха рхәеит хәа даара алымха бзиақәа изѡоуп иара, икатмашь-катмашьза, ршьа рылцхаауа, рқәацара ацынхәрас ицыцза ианыѡагыла... нас... нас егыкам ауп – адгьылтысра иазхәоуп.

Уажәы сусқәа бзиоуп зегь рыла. Амала, аиаша ххәар зегы иреигуп, ҕацак лбаазымдацт иахьатәи ала. Цака слалбааны абуфет акны акы сҕы интасыршәыр, макьана жәа-минутк ыкоуп сахьзоит.

Амш антәарахь имеихози амла иакыз сѡызцәақәакгыы ѡнагылан акаалкырҕа. Баша ус ишгылоу наша ртәқәак рҕы интаркафон акы инахәон, афатә нтәахьан. Саргыы сынрылагылт... хпыҕқәак...

Ашьтахь асаат саннахәацш минутк акәын иагыз фба каларц. Сытрыст ѡада. Аизара калараны иахьыказ акабинет ду ашә ааимҕаа сныѡнашылт. Атзамцқәа иаарыкәыршаны ирыдыгәҕәала игылаз асқамкәа зегь тәын, ахәажәқәа реипш ихыгә-хыгәза ауаа рыкәтәан. Абар, аизара алагарада ус амамызт. Хәихаба сарҕала астал ҕыкацшьаа ду дахатәан. Иааигәара ачацшьаѡ итыц хәа идыргылаалоз асқам тацәын, сныкәтәеит. Сусқәа цәгьам. Уаѡ дагымхеит. Иахьатәи сматцаушьазы гәахәарыла илымхақәа цыстысит.

Уажәы рацхьатәи азцаара акны арыжәтә рацәаны ижәны аусура зәагзыжьуаз итәы ауп хазлацәажәо. Хәихаба даагылан уи азцаара хшалацәажәо атәы хәаны длатәеит. Ажәа зхәар зтахыда хәа днарылацш-аарылацшит. Сара сахьтәаз сылацш нархызгеит еиврыцх ахы инаркны ашә акынза итәаз ауаа ишызырѡуа еипш изыѡ-зѡза итәоуп. Ус ацыхәтәанза итәаз, хконтора хәынац хәа хзышьтаз, инапы ѡышьтихит, ажәа дахәарц. Азин аниоу ахышәт хәа дѡатцкьан, дѡацаны адашьма ихы натцыргыланы ишьапкәа ѡраханы, атзамц

иҫкыдыргылары, илақәа тытцны ицо са сахь даапшы, изнацаакгы кәағза инықәкны: «Сабыда ижәны дықоуп, Сабыда ижәны дықоуп», – иҳәан аtryшәхәа даахәын итықәкны длатәит. Сцәа саатзызеит, аха абни аконтора хәынап акы иҳәеит хәа сара сияцлабуазма исычхәит.

Уаха акыр зхәар зтахыда иҳәарашәа хәихәба дынрылапшит. Хәынап идтәалаз, аеафарадағь еипш зылақәа кылтыцза иқаз Антипа цәыршәагагы ампыл еипш исқам дөаныпан ихы саара инытыргылары, ишыап цәидыхәқәа атзамц иекедырззаланы, инацәа кәағ насықәикит. Сабыда ижәны дықоуп иҳәан, даахәны дынкапан, акы зымхәазаз еипш дкәапза длатәит. Схапыцқәа аефеа аарытгеит, аха. Антипа агылфр акы иҳәеит хәа сара сияцлабуазма, сысқам сәлықәрыгәғәаны иаасычхәит.

Уи нахыс атта-ттахәа еиватәакәаз азәазәала ифатцуаауа, рыхқәа нытыргылары абант ирхәаз хәа рфынархеит. Кәақ-чақ кәақ-чақхәа уачарадла рысқамқәа инрықәыкыкыны уачарадла рыхқәа ыцаруа, иаахәны инықәтәо мацара, абар хәихәба икны иааирц акгы рыгым.

Сара сфы ашьтра иқәкьарц акгы агым, иахыфөихысхыз ашьхымзатра еипш игәафәза уа иаанхеит. Еилазгеи абарт ауаа?! Ирыцалеи!! Ма дара рхы еивыст, ма сара схы еивыст, ма цхызуп сызлоу, ас уафы ибахьоума! Сзықәтәоу асқам аасыбгычын хәырцхәа абжы саҳәит, сызгы снапхыс ласырхан – исхәаит. Ус анакәха ари избо зегы лабфәбоуп...

Ианацәалбеит хәихәба аочеред анаидгылалакь икаитцаришь? Маца-баа ижәқәа анцәмызкы иаргы дрылагылары дыфуан хәа акы рхәоит еипш уигы абарт дырфызахарушь?

Ааи, иааидгылеит аочеред. Дфатқьан илымхәқәа цыхза ифаргылары истол дызхажьыз акны цыгәхыршәт нықәцаны амцағь еипш ишыап тәызқәа хыхь атзамц инкыджылары, инацәа цәидыхәшәа иқаз насықәкны: «Сабыда ижәны дықоуп, Сабыда ижәны дықоуп!» иҳәеит. Ашьза-гәәза ифыцааит!

Наск исзымычхәит. Зынзак амзаатә сзааит. «Ааит, шәара

агмыгқәа, акамбашьхьшьцәа, ишәазхәада сара афы ыжәны сыҕоуп хәа!» схәан сәацҕьейт. Сысқам шьтыхны срылалап сгәахәын, аха зны саргыы цыгәхыршәт ҕасцап схәан, схы ыцаргыланы санышыштыҕа саахәын, агәазхәа сеизҕья адашма агәта слықәхаит... зегь ласықәпапеит...

Уи аахыс шьта ицүазар ҕалап абас жәа-шықәсаҕа арыжәтә агьама сымбоижьтәи.

Иааунарбозеи, иааунарбозеи иара мыжда. Ашьтахь сөыз-цәа изласархәаз ала акгыы ымфазакәа литрак ауатка ыжәны аизарахь схалазаап.

АЛАФ

– Уцсы ҕоума уара?

– Сыцсы ҕамкәа, изуазеи?! Иуцәажәашьей, уара?!

– ҕаи, сара уи хастом. Абас мызкы аҕара цуеит агазет анаасырталак, ацшьбатәи адаҕья алазараҕы сара еснагь сзыпхьало ани ашәкәа рыкәыршаны иахьыҕоу, уа имацны ирышәуеит, насгыы аиаша аныртдоит азыхәа. Слахәацшзар, ухьзи ужәлеи ҕаҕаза иануп, дыцсит абри ауафы, абри аены анышә дартоит хәа.

– Сахызгазсгәалашәом, акы сахнагоит уртәмшкәарзы, аха ус егьа иҕазаргыы анышә уанарто аены шыбжьоншәа снейрц сызбеит. Хәра хәибамцәуа хәакоума, хәитынхацәоупеи. Афы бзиагыы штоутәалоз здыруан. Иалоухи, убри анышә уанартоз аеынгыы сзақәымшәеит, хгәыларә шьтәашьрак ыҕан уахь сахнагеит, – ихәеит Сабыда.

– Абзиара уқәзааит, ас атынхацәа зегьы ҕьатцәы-ҕьатцәуа иҕазам. Аха уи агазет ианын хәа узҕу, цабьыргны сыжәла иа-хыршалоуп, сыхьзгыы иароуп. Азныказ саргыы саафашьарц акгыы аасыгымхеит, аха агәра усыргоит уи сара шсакәым ала.

– Сара сыблала сацхьейт, азәы исеихәаны егыны, ухәан-схәанны акәзам изсаха. Саб рыцха ихәо сахахьан, убла иа-бои улымха иахауеи рыда акы хоумцан хәа. Сара сыблала

избаз ауп, егъа ухӕаргъы исызхатом! – ихӕан инапы къаны днасцырцны дцеит Сабыда.

– Уара иштуаху хӕа ишьтасхӕеит, аха иимырхӕзеит.

1980

Ауадхара

АБ ИУАСИАТ

Атаӕмада Есхаӕ аапын шыжь ашарпаз дӕагылеит. Ицкӕын дрыцхашьаны даамырцшыкӕа днеин арахӕ-ашӕах еилиргеит. Нас амра ашӕахӕаӕа аазталашаз амзырха агӕта даакӕгылеит. Бамбалыхшӕа ипашӕза иӕаз ижакъа еилачыра ахатыр баны иааипхъеишьшьааит. Даанацшы-аапшит. Иахьатӕ кӕаскъа, ипацха-шшы, ибора тбаа-тыцӕ ухӕа гӕабылыла илапш нархьысит. Дааӕынд-ӕындит. Иарма цъымшьы иӕахыкны иааибыгъыгит.

Аӕада, Мрагыларахъ дӕахьацшит. Инеилыгъраа-ааилыгърааза аскӕа зӕажьыз ахра цагъ-цагъкӕа шгылац ибагъаза игылан. Еилблаа-еилблаауа урт иӕрывцытцуан ацӕымзаркыра ду амра. Итцозеи убри убрантӕ иӕав-цытцуа лахьхы акӕапахӕа амшын илзаашӕыло иаа-уеижьтеи?! Уи Анцӕа идырп.

Есхаӕ иӕыгӕ-чыгӕрта ахыбра хӕыцаӕкны днеин ахӕы аффахӕа изгоз иеигӕышӕ афы цырцыруа изкӕа иныкӕта, аӕада абахча дӕытталт. Цырт-сыртхӕа аапын-шара еигӕыргъо еилапыруан атцаракӕа. Урт даара ирацӕан иара ибахцаӕкны, иара ихыхны иаазазшӕа. Ахӕаа абнеилачыра днадгылан иеигӕышӕ мӕанцо иӕаказа иӕеиуаз атыраси абабиреи рыхӕтӕышьап къашза иаакӕыхуа ифынеихеит.

– «Саб, шыта абыста аныстдоит, уааи», - хӕа ицкӕын Бадраӕ ибжыы аагоны еипш ухгӕышьа хӕа Есхаӕ, ибжыы аагоны еипш ахатгӕынкӕа рыцкъаны даалгеит. Иани иаби ахьжыз анышӕынтракӕа рыгӕкӕа тахан иӕан. Ааӕтӕирахъ иӕакӕажӕ рыцха дахьжыз агӕы ӕызза иӕан. Акыдцсыла ӕеим, саргъы исзыӕарымтдашт. Хӕаазаз хӕагъызго анышӕ ӕӕымшӕышӕза иӕӕыпсазар иаха угӕы тынчны уцӕажӕауеит. Акыдцсыла

еилабааны, еилабганы ианбасықәхауеи хәа унарцә-мәа тынчымзар ацкыыс.

Икаба амағра тбаа ааиғишыын, ицәыкәбарха иғататаз ағхзы ааилаирбеит.

«Ааи, дад, снейуеит», – ихәан, еигәышә напцаргәашә мацк даатғылеит зегь ахьцо, аха уахьынтә уафы дахьымаауа ахағәынқәа дрыдыңшыло.

– «Ааи, дад, снейуеит, сней», – дырәегьых даақәынд-кәндит», – итәкәажә лнышәынтра дахәаңшуа. Ақәыц-гәаңшь шыақәкәа аңшьба иарсыз адунеи иақәлахап ухәаратәа иказ, еиләаауа ахәац ағыфаара иағын.

Адуinei иақәлахахьоу хәа икоузеи?!

«Снейуеит, дад, сней,» – Есхәақ иеигәышә икәақәа иаақәи-цан, ашьшыхәа аоныка длеит.

Адырәағены ашьыжь дымгылазеит. Ицкәын дидхьан да-аигеит.

– Сара шыта сцоит, дад, Бадрақ, – ихәеит.

– Уабацо саб?! – дцааит аңа.

– Сабацо, дад, уан лахь сцоит. Дааины дыкоуп зегь хәиҳа зымчу.

– Аңсцәаха?

– Ааи, дад.

– Нас убри убас иаарласну, угәы бзиа ухы бзиа...

– Мамоу, дад, уи ус иаахжәаны дмааизеит. Сгәысеани-цахьеит. Ғыргаза қасымцозар сгәысеаницахьеит. Цыңх амшаң азы сыбға акы иакшәа, сшьамхқәа кәадахазшәа сы-қан, сынтәа ахьачхәамазы сымч кәадахеит. Хәажәкыразы аныкәара сцәыхьантаханы ацәартағәахьы иаҳа аңшра хтас-куа салагеит.

Абас хәычы-хәыцла ағы аңықәреи лапқәа арбо, ижә-жьаны ишыркуа еиңш сикит. Анцәа цәғьара иқәйтцааит. Аика, хоит, дад ауафы иакәым.

Сызлаз среицәамызт, сышьтахька сумырқхашьан.

Мышкы зны анасың уаналало, иаауго лхала лыцкы аал-шәыхны ухы инацалцаанза лааигәара умнеин. Убри азоуп умҳара исыргылаз аңнгыы ө-цәартағәык зықғастцаз. Нас

руак кѣухуеит. Абри ауасиаџ исхѣаз ухоумырштын.

Бадраќ иаб икѣ-итџас кайџахъан, аамџа цахъан. Уажѣшьџа аџаацѣара далаларгы абас дзырџаказыеи хѣа уаѣы из-хѣомыџт.

Длеилахъаит џыџџа шыахѣк. Днаџаа-ааџаан дырџааит аѣны. Лашьџѣа мал-уаан чеиџьыка-уаан пату икѣџаны дры-дыркылеит.

Данџоз, иеиатѣа џаџьџаџьуа данѣыжѣлоз ихџырџашкѣа-кѣа џеи-џеиуа даакѣгъежъын, дук хара имышьџыкѣа сеи-џашѣзаауеит хѣаны агѣарџ дылџкѣеит. Икьж-мыжуа, ибла-кьы-блатѣуа хъажьык хаууала ихаланы инеиуан, иабџьар ааџиган аџыкь аахиргеит. џѣашѣа акѣапахѣа ажѣѣан инѣ-шѣан илџалеит.

«Хатѣеибагак уакѣзаап, аха шыьжъ узымгылеит», – лыб-жыы неихъылыгзеит аишьџѣа рахѣшьџазатѣ.

Иаарласынгы адырра ирџеит рахѣшьџа аџауад Мсураџ дхѣаны дшиџтѣѣу, дук хара имгакѣа аѣхѣарагы џырџѣараны ишыџоу.

Бадраќ иахъаз ажѣабжъ илахъ ааикѣнатѣеит. «Шыьжъ сзымгылеит аха». Сгылазаргы џауадмыџт. Дсынасыџзар сара дыстѣхоит. Аеи ауапей сара исымоуп, алашьџареи амш-џѣгъеи анџѣа исџаџ.

Алашьџара жѣпа иалахысуан адыд, иџары-џаруа амаџѣыс еимыггон. Аеиатѣа шыџхысаа иаауан аѣныџа.

Мсураџ ашѣы ишѣитѣеит, ихы-иѣы ауижьыт. Сыџсы шџаз сыџхѣыс дсыџхны дызгаз аџара изызуеит, игѣиѣанызааит ихѣеит.

Аамџа цон, ицон амхараќны ѣ-џѣарџагѣык шгылаз игы-лан. Шыкѣсык нџакѣкѣа инџѣеит... аџаџа иаанагаз мазала лашьџѣа рахъ адырра калџеит Мсураџ изырыџџаразы ашѣы ишѣихааит, аџара дадымгылааит, сара сшааиз еиџш сыџоуп, арахъ хатџа дыснымиеит, хъаикѣшѣѣоит хара имышьџыкѣа хѣа.

Илакѣырџџакны Бадраќ иабхѣараа иџхъеит... Рахѣшьџа данаазгозгы сымаџара даазгеит, уажѣгы ѣыза дышьџысх-зом ихѣан, иџхѣыс ѣык днакѣырџѣаны дынлывагыланы

ддәықәлеит.

Ахәлара рәалак иабхәараа рааигәара бнак иахьылсу-аз гәыңфык абрагыцәа ирылашәеит. Иаарықәшеит. Аңхәыс хаҕы-лаша ианыналыхәаңш ус ҕаартит:

– Хуңдырхагам, уахңдырхагамхан, ухы уақәитүп, иахьүтаху уца, амала лара хара хҕны дынхоит! – рхәеит.

– Шәаргы шәхацәоуп, саргы схацоуп исатәашәымшьан! – ихәеит Бадрақ. Аха ибҕьарҕсараха еикәных мацәазшәа икәшаны игылаз иихәаз рахауа иказма. Хаала иумуазар мчыла рхәеит.

Убри аамтазы игәытшьааганы аецәа кыднапаартә ар-цәаахәа дрыцәахәхәеит Бадрақ. Атра иөҕиртцәрааит ицыө-цыоуа иахәа чаца ду, уи амза шәахәақәа лаҕаццеит. Уи акәхеит, абрагыцәа рабҕьар рхихит, шыта иахьышәтаху шәца, ашәыргәындақәа ихәан нақ иңхеитцеит.

...Иабхәараа рашта ианааталоз хазқәшәаз бҕы итыхны азәы иабымхәан хәа иңхәыс длылабжьеит. Ахәатха хамтас иабхәындцәа ириҕеит.

Ххәы картаанза ихамоу хмал-хмазара ухарбоит рхәан, рымахә даашьтыхны рҕынархеит. Идырбеит ашьхагәара еитцәа, аҕьмагәара, ауахьад ахьтакыз, абрагы алымқәа хца такны ихамоуп рхәан ашә аартны ашә ытдырҕаца ицеит.

Нас рахәшьа даашьтыхны дызтәыиз Мсураҕ днаганы днаит-таны, ух гәышьа хәа аоныка иааит.

Мсураҕ анцәа дсигеит ихәан иңхәыс амхарахьы длың-хьеит. Уи игҕагылаз ацәартаҕы затә днадигалан ахыза напхьаиршәит. Хәынаң хәычык натқәраан икәыркәыруа амхара иааөналеит. Агәаңхәа ара иеақәжьуа, агәаңхәа ана иеақәыжьуа даара аҕьа инарбеит, аха иаргы шытагәаны икит. Ахәцә нтырҕцааны иаанкыланы даагылеит. Иахьыкыз иааирҕәгәан, нақ-аақ алақәа кылтытца иөкылсит.

– Даара уеурҕәгәан, аха хатца дуқәымшәацзаарын ауп, – ихәеит иңхәыс даалымтәеырбаны.

– Ахәынаң атқьыс иаиаины схацоуп хәа зхы зыңхьазо сара хатас дшьаны сызидтәалом. Гәыңфык абрагыцәа шыам-хышгыланы изырзызас схацоуп хәа дымхәацәеит! – лхәан

ашә ааимҗаа дындәылҗеит.

Аҗых далхәхәа, амза лхалашодшааиуаз алымқәа ахьҗакыз ашә даалагылеит. Бадраҗ дҗатмашьза дышьтан, иаргьа напы ихы иатҗатаны, дкараха дыцәан. Инафс алымқәа еитцхәаа-еитцхәаа ихәарны ишьны ишьтан.

Даарыцхалшьан, лыҗкы аалшәылхын ихы инаҗалҗеит, иаргьы дцәырханы дааҗшит.

Иаб иуасиаҗ нагзан.

1982

ЫЫ, ШӘЕИЛАНҗӘААИТ!

Дгәаран Мыҗтафа есены. Уаха дахьиоу шаанза дааҗшуан. Нас ахәыҗра далагон, ааигәа сахьымҗац иахьа сабаҗари хәа.

Убастәҗьа, иахьагьы шыжьымҗан дааҗшит. Дхәыҗт, дхәыҗт, аха згәы җимҗәаҗыз уафы дигәаламшәеит.

Ус, снаҗшы-ааҗшып, җьара акрысҗахауазар збап ихәан, дыхраа-зраауа иқыҗа дналалеит. Амра маҗк ифхашлахьан. Игәы җкапуа, аҗкыртхәа дынкажьҗәо дышнеиуаз баҗчакы дныҗагылеит. Дыҗшызар, җьоукы еизгәыгәны җлак ашьапы иавагьежьаауеит. Абна крыфара ыҗоумашь анаҗьалбеит ихәан иахагьы акажьҗәара хҗеикуа, иламгәа җаҗахәа уахь иҗынеихеит. Днеизар шытәа заманак аҗла ашьапаҗкны инкнаханы аҗәахыхра иаҗуп. «Хыхь иҗоу» җартҗоит. Иҗыҗашаха шыхала маҗара иаазоу ауп иара гьааур-хша, гьааур-хша, гьааур.

Аха ари уажәоуп аҗәа анахырхуа, нас еиҗыҗькььатәуп, нас ачуан хыргылатәуп, азы җаҗәатәуп, амҗа аҗаҗатәуп, уи шны, уи жәны, нас иҗыганы ашәымкььаҗ иҗәыртҗоит.

Нас аныхәаф агәи агәаҗәеи аҗәы иахеитҗоит, нас ажәфан ахь ихы рханы аныхәара далагоит, хара хаҗсылмыҗкуа, аххы ханҗәыҗаххо, хнеидахало хихәаҗшлоит, нас ауп атәара. Ных, них, уанза ара саангылар акгьы сьзымыреит ауп хәа Мыҗтафа лада-фада дшынаҗшааҗшуаз, фахьхьы Хапитараа

рхәәҕы алҕаттә ахәхәахәа ишәеиуаз ибеит.

Сҕы зырҕьаз анцәа акы таижьп ихәан уахь деихеит. Уажә сназап, уашьтан сназап шихәоз аамта акыр ицәцеит, аха дназеит уанза. Ааи, акрыфара рыцха, еигьу иҕоузеи.

Шьта абант иаңхьа игылоу атцлақәа дынрившәеит ауп, нас алҕа ахьәеиуагьы днадгылоит. Дагьнеит уа. Хәыцқәак еибаргәырғьо атырасқәа амца нарыцратца-аацратцо ахәмар-ра иаҕуп!..

Мыстафа длеизыҕәаҕын ахбыц игылаз длахатәеит. Ацкәынцәа ранацәа рхәы ритеит излеидыруаз ала. Атырас фөы хааза, ичыхә-чыхәза иҕынца интакәыркәыр-аатакәыр-кәыруан.

ҕытрак иҕсы анааитеик длагьежит ишьтахьы. Амҕа уамак дықәмхеит уажәазы, ладаран. Дааит ақәатцаҕы...

Лажәқәак абаҕқәа еимырххо, аху-сухәа еиҕашуа ақәатца ицан.

– Ыы шәеиланцәөзу, шәеилнатәааитеи, шәагьанбахьза шьтәа дуззак афара?! – дгәамтц-хамтцуа, ила-иҕы ҕакәаха дгьежьны амҕаду ахь дкылсуан Мыстафа.

Ианвар 7, 1982

А П И Е С А Қ Ә А

«Хакәыцәи Қәабзачи» ацикл айынтә

АЦУФАРАҚӘЕИ АМИЛИЦИЯ АУСЗУӘЦӘЕИ

Асценафы Хакәыцәи Қәабзачи еикәыңшыыхаа еидтәалоуп, еифаңшуеит, иааифаңшуеит, азал ахь инрылаңшуеит, ҫыртуам.

Х а к ә ы ц ә. Уара Қәабзач, акы уасхәашан.

Қ ә а б з а ч. Акы акәзар, уалгеит.

Х а к ә ы ц ә. Уаангыл, уаангыл, акы уасхәашан, уарей сарей абра хәабба-әаббаза хәаины асцена хәкәтәоуп, жә кәышк раххәозар хәа ауаа хзыңшны ипей-пейуа азал иазкуам, акы аацәыругар иауазей? Арт ус рымазамкәа мышгара иааз цыушьома, мамзаргыы абри ххәәсахья ссиркәа инарәаңшыр ргәы азханы, рыжәәкәа еитцыхны иңыр-ңыруа аәныка ицаша цыушьома. Уахьяла хәы зәзәаны хәкоуп, амамын хшахылцыз рбоит.

Қ ә а б з а ч (*икьатеиах ңїәо акыр аамта дыччоит, иҫеизеикәкуам, нас мацк даатынчхан Хакәыцә диазїаауеит*). Ишңоухәеи уара, Хакәыцә, ишңоухәеи?

Х а к ә ы ц ә. Изакеи, узахыччо, ауафы амаамын дахылцит хәа рхәо уажәада иумахәзаци, атцара умазами, сара выши сымоуп, уара?

Қ ә а б з а ч. Сара выше ишьо вышего сымоуп.

Х а к ә ы ц ә. Нас выше ишьо выше умазар, ауафы амаамын дахылцит.

Қ ә а б з а ч. Амаамын акәым сзырччо уара, амаамын рхәхәо ухы акәәпахәа иануҕьяаит, сара сызҫу раңхья иухәаз ауп (*деитаччоит*).

Х а к ә ы ц ә. Исхәеи раңхья ускак укьатеиахы цызцәаша?

Қ ә а б з а ч. Аа, иухәеит, иухәеит. Ишпоумхәа? Уара уакәзами, абар, ажәлар рлымхә абзиа ахәаит (*азал ахь днаң-шуа, ауаа ңшуп изыркәышша хара хкынтә акыр роухәозар хәа?*).

Х а к ә ы ц ө. Ыы, исхәеит нас, уи дынарас иалеи.

Қ ә а б з а ч. Иалоуп адынара, иалоуп. У-а-р-е-и с-а-р-е-и абра итәоу ажәлар хәркәышуеит хәа хәлагозар, баша ххы аажыгәышьеит. Уи рдыргәышььозар, шыта ишагылан ахәаца-хәацахәа икәыршәны ашныка ицаны, ақәапахәа чаик иахәо итәазаауан. Ажәлар хәркәышуа хәказар, уареи сареи абыб хәаааы ари асцена хәкәзаазомызт. Цсуа еык ахьурхәмарша акара атың аанызкыло кабинетк-кабинетк ркны хачны ххәаң-хәаңза, нацәак нхәлакьякьо ақәаңхәа хашңжәара хтәазаауан. Иаахәкәыршаны аслантә баа иалху ателефонтә аппараткәа ахьшьтәтәа еиңш акыр-кырхәа еихәлаччо рыбжы акабинет ишныауа...

Х а к ә ы ц ө. Уаагыли, уаагыли, хәычык ухнапаацәаз-шәа збоит...

Қ ә а б з а ч. (*иеизынкылом*). Ателефонкәа рыбжы гацың-хьаза, сара атәтәа снагәтасны, еихышәшәо адкылартакны итәоу ссекретарша саа...

Х а к ә ы ц ө. Уаанфәси, уаанфәси.

Қ ә а б з а ч. Саалыңхьан, атрубка, изхәо уарбан, Қәабзач Хнышьыр-ица уажәытәкья даара деилахоуп, ахәынтқар усқәа избоит, ушьтаншәа...

Х а к ә ы ц ө. Иа-у-еи, иа-у-еи акы уакьоит хәа сыкоуп. Ари иахьатәи аамтазы иаартны ацәажәара азин калеит рхәеит хәа ихаумыркьяцәани, изуасхәазаалак, иаха иузеиғьуп...

Қ ә а б з а ч. Нас дыршегьых ателефон абжы ангалак, акнопка снагәтасны, сеиңаалыңхьоит ани сзареихатыр, сналфәаңшуеит. Нас лара илдыруеит. Лнацәақәа тхәаа-тхәаа, лнапхыцқәа маңмыңь дшшәыла иуаркалеиуа ишәны, атруб-ка аакәылхуеит. Ал-л-оо, Қәабзач Хнышьыр-ица хыхька еизара дук ахь ипхьан дцеит, иахьатәила уаха уааы ди-дикылазом, избанзар, дқалазом, икамлаз дыкам ауп. Цшзала

иҗалаша, аха... Нас игылоу служебный «и-Волга» еиқәтцәә
сҕылтажьны... е-с-с-с...

Х а к ә ы ц ө. Цыаханымҕа...

Қ ә а б з а ч. Цыаханым иауеи, цыанатҕа, ацыанатра шаҕа
ыҕоу удыруоу ари адунеи аҕны, уареи сареи ахәашақәә
халхәдаауп умхәозар. Убри ауп, убас иҕоу иоуп ауаа зыр-
ҕәышуа.

Х а к ә ы ц ө. Убас иҕоу иоуп абиурократ зыхьзу, икнахан
ишьтәу.

Қ ә а б з а ч. Дыкнаханы душьюеит, аа, ашьшьыхәә наҕ
интаки ани иҕацшьза, иқәацқәацо уҕы итаршәу, иаха
иузеиҕуп. Макьана цыа иуҕаххоит. Ираҳхәои нас абарт
итәоу.

Х а к ә ы ц ө. Ма цуфарақәак раҳхәап.

Қ ә а б з а ч. Уааи, нас.

Х а к ә ы ц ө. Аҕхья уара иҳәа.

Қ ә а б з а ч. Уара уоуп ицәырызга, уара иҳәа.

Х а к ә ы ц ө. Цыртыр өеин хәымбит ланашьтит.

Қ ә а б з а ч. Уи абаа ззымдыруада, зегы ирдыруеит. Дыр-
мит Гәлиа ишәҕәы аҕынгы иҕоуп.

Х а к ә ы ц ө. Иҳәеи нас, изакәу.

Қ ә а б з а ч. Ашәақь цаҕа иҕкьаны өахьхьи иқәтәаз
ардәына ланашьтит.

Х а к ә ы ц ө. Иавкьеит.

Қ ә а б з а ч. Иавкьеит ба, иамаахт ухәарцу.

Х а к ә ы ц ө. Мамоу, аахаразы иаахеит, аха аҕак иу-хәаз
иара акәзам.

Қ ә а б з а ч. Нас уарбан уара апоет дузза ииҳәаз иашам
хәа зхәара зтаху, уа убастәҕья ианупеи.

Х а к ә ы ц ө. Уа иану сара исыздыруам, аха ари ацуфара
аҕак абасоуп ишыҕататәу. Цаҕа итәаз хыхь иқәтәаз диеих-
сит хамхәои...

Қ ә а б з а ч. Ааи, ааи...

Х а к ә ы ц ө. Хыхь иқәтәаз днанамышьтзеит, цаҕантә иxy-
сыз иоуп ҕыцха иагазгы, иланашьтызгы.

Қ ә а б з а ч. Қо-оо, уи ееим, ус иахьатәи ҳаамта ица-
науам.

Х а к ә ы ц ө. Абнахь ианцо аоныка зхы хоу, аоныка иа-
наауа абнахь зхы хоу закәу удыруазар, аҳ-ҳы-ы?

Қ ә а б з а ч. Убри алахьыцәгьатәкьа зымдыркәа. Ацма,
ба-аа зхәо, ани алеишәа «бзиа» хәыцы, атәыџа-қәа ес-
нагь шытахька ихоу ацма! Ушқасыхәақшуа, Хакәыцә, убри
акәзам ухәашама?!

Қ ә а б з а ч. Ақхал. Уи ақхәыс атәцәбахь ақнытә азыхь
кәеикәеиуа иттань, лызқәа иқәргыланы ианаалго амаа
ашьтахька ихоуп, атәцә ахь данцо амаа арахь ихоуп.

Х а к ә ы ц ө. Мап, убрагь иузақәмыршәеит.

Қ ә а б з а ч. Аа, мап зухәо иахьа ахәсақәа атәцәкәа
рахь ацара иахьақәытыз, ақхалқәа ракәзар, рыхәтәышыап
кьашза иахьықәтыз акәхап. Уажәы ақхәыс аоны дыштәоу
акрант апынтца аафалыртәиаар аеырхәа ишәах мацараха
еилашуа афаанахоит, акыраамта ишкәакәоуп, нас ахаз еипш
играхойт, пытрак ашьтахь аеилнаргойт, нас иужәыр калоит,
ахәшәтәырта узааигәаны унхозар, хлорка рхәоу-млорка
рхәоу зәа-хьаак артоит. Иабакагәышыоу ахьхьа-хьхьахәа
хкәарацқәкәа ркны азыхь иааиуаз.

Х а к ә ы ц ө. Урт уажәгы иааиуеит, аха уара ахьшь-кра
утәоушәа ажәохәтәи аетаж уқәтәоуп, уа азыччар хәыцы
зыхәнондаз.

Қ ә а б з а ч. Нас изакәи, сара исахәи шыта. Уара усгы зегь
злоу Мазлоу уоуп.

Х а к ә ы ц ө. Мазлоу-чызлоу иалухи, аха иара узым-дырит.
Абнахь ианцо аоныка зхы хоу, аоныка ианаауа абнахь зхы
хоу ҳтелефонқәа роуп.

Қ ә а б з а ч. Ыы, уи шқа уара?!. Ҳтелефонқәа ашыапқәа
рыцаланы, иқәацқәацуа нақ абна илаланы ицо-иаауа, ины-
кәо иалагама?!

Х а к ә ы ц ө. Ааи. Узырџла, иаха алашьцараз иҳахьыз
уасымхәои. Ижәны иказ цьоукуы ҳпенцьыр цены ҳаоны иџ-
налоит хәа иалагеит. Иртахьыз, иргоз сыздыруам, ҳара ес-
қьынгы уа ҳаџноуп, аха акгы џнаны аабом...

Қ ә а б з а ч. Баша ус ихәмаршәа ифналозар акәхарын.

Х а к ә ы ц ә. Аиеи, ус баша ихәмаршәа акәхап, акраабозар егыуазар хәа. Ателефон аакәсхын, ақаңыхәа амилицианачальник иахь сасит, уажәйтәкәа анышә апыпра шәеитәп хәа. И што ты думаешь? Слушаиу Вас хәа тыңча бжык хааза, дыбландинказар қалап ухәаратәы, атрубка иаатышит.

Қ ә а б з а ч. Ниах? Ниах!

Х а к ә ы ц ә. Ааи, ааи, уара умсит, уара иуеиғьасшьо исымада.

Қ ә а б з а ч. Шьта шьахәуп, аха дыбландинказу, дыбриунетказу телефон бжыла иабоудыруеи?

Х а к ә ы ц ә. Кох, убри абаатәкәа сзеилмыргозар сөыззза баша абри сақарахозма. Изхәо барбану анысхәа, ишәтахыдаз, сара ахшарайурта аиҳаб соуп лхәеит.

Қ ә а б з а ч. Уни-ах, уабананага, аллах сикәхшааит, уахь азәыр узышьтазма?

Х а к ә ы ц ә. Исзышьта егыихәа аф сцырқьом.

Қ ә а б з а ч. Нас иқаудеи?

Х а к ә ы ц ә. Иқасцахуазеи, бтелефон аномер сахәа хәа слыхәеит. Уи салхәеит. Аттахәа уи исалхәаз ацифрақәа нтасыпсан сара иахьыстахыз ачархәара амилициакны снанагеит.

Қ ә а б з а ч. Умбои уара, уи ацуфара иухәаз иаша-тәкәазаап, анахь ухәан – арахь уагеит, арахь –ухәан, анахь уагеит, ари сара аңма хәа исхәазгыы убастәкәьюми ишыкоу, иахьдәықәумто ауми иахьцо...

Х а к ә ы ц ә. Уаагыл. Уаагыл усқырхагамхан. Ана-чальник дыстахуп, абаапсы, аначальник схәан, уи еизарак ахь дыкоуп рхәеит, уахынла еизарас икоу закәу сыздыруам. Ихагыпуаф, абаапс, ихагыпуаф схәан, уи чарак ахь дцеит рхәеит. Адежурни, абаапс адежурни, схәан, уи ипост тәкоуп иахьыкоу, арахь ихәныргар азин ҳамазам рхәеит. Нас исхәазеи, лассы еибганы зәыр кылсуазар, садрес абри ауп, сара абри соуп, аңымгыырцәа сыфны иақәлеит... Абри ахәара сахъзеит.

Қ ә а б з а ч. Нас, нас иқалеи амилициананы иркышоу?!

Х а к ә ы ц ө. Макъана ирымкзацт. Ант аңенцьыр ңены ифналаз арахь хара хыхынзеицәажәоз хуадақәа зегъы еимдыркъеит, икарахеит, рнапқәа таңшша иаасыңгылт. Иаҳа ижыцәшәа иҕаз руазәы... Руазәы итцыстдысуа искыз атрубка лсымижәаан, иацраҳәаз ашашәа лҕеижәеит.

Қ ә а б з а ч. Аҳы, аҳы-ы мшаҕы зымбаша!

Х а к ә ы ц ө. Нас шәара шәтуниадцәоуп, уи захьзу ңьаргъы аус шәузом хәа ауп. Шәыфны акы фнаршәым ихәеит. «Хтуниадцәазам, ус уаҳмацәажәан, сареи сыңшәма ңҳәыси аус аауеит. Сара 190 маат ауалафахәы атцәақьа еиңш есым-за исзыңцәоуп, аналог ахырхаанза, сыңҳәыс дшыпңҳәысугъы даанҕамсзакәа аус луеит, акы-фба хәа 77 маати 51 капеи аңара чаңшъза иаҳзаалгоит, хҳәыцқәа алаанықәаагоит, Анцәа ишихәара хәкоуп, хтуниадцәазам», – хәа сиашьапкит. Ари атрубка ҕазза изкыз ифыза днаңшы-ааңшын, хәхәааз иара иакәзам, ихәан, струбка иикыз схы иладпыххааланы, ашәала акәымкәа излааз аңенцьыр инкылшәтрааны ее-сс, узцозаргъы уцала.

Қ ә а б з а ч. Атрубка ңеыма?

Х а к ә ы ц ө. Атрубка аума хәаас иумоу. Уи ңегъы иңымегъы исзықанатцахьоу хәа акгъы ықазам. Хәычык сназга-аазгозшәа исымаз схыкәымпыл кылаңырҕеит.

Қ ә а б з а ч. Угәнаҳа анцәа ирықәйтцааит, хьачхәама арбағь иахытра аҳа рхымцааит!..

Х а к ә ы ц ө. Итабуп, саукәыхшоуп, изымхәарызгъы дубарын!..

Қ ә а б з а ч. Амилиция?

Х а к ә ы ц ө. Уартгъы кылхх еиқәибатца, еиқәыб-ңьарха иахьа ашьыжь шаанза иааит. Ишәықәлаз ирыхьзызи рхәан, исыздырзом сҳәеит, ирыжәлозеи рхәан, исыздырзом сҳәеит, иабанхо рхәан, исыздырзом сҳәеит. Еи, убаашәт, акгъы уздырзомеи, иҕаҳтагәышьари рхәеит.

Қ ә а б з а ч. Ииашами нас дара, рызцаарақәа иарбан-заалак акы аҕак узықамтазеит.

Х а к ә ы ц ө. Ааи гәышьа. Ухы ашьа ахьшьушәа аа-боит, утахызар абольницахь уаагап рхәан, итабуп, сан ахәырбгъыц ақәылқан, шьта ахьақәа тәоушәа икоуп сҳәеит.

Қ ә а б з а ч. Нас?

Х а к ә ы ц ө. Насх, ишырымуаз, мчыла хпықек-хпықек дсыр-
кит, ишгылаз срыцқашьян исықәныхәеит, аңымгыырцәа
ирықәшәеит. Урт знымзар зны цъара ишқәхампыхьамшәари
усқан ҳаргыбы былды дҳархәап, уа итаҳарбаап рхәеит. Урт
ражәа кәандақәа сгәы иаахәан, сылағырзқәагы мацк иаа-
хыжжылт...

Қ ә а б з а ч. Ишьо бы. Ас ажәа хаа аңсы даргылоит. Аамта
рымазтгыы, афны икоугыы дазыразын, кәтык рзақшыуан,
инкәбаторскиуп иара, аха ицәгьамызт бзиа аазара аман,
арии сареи ҳаицахылақшны акрақәақдалон, быстақхакгы
рзауан.

Х а к ә ы ц ө. Ирыхәтан, ирыхәтан. Ацабырг ххәозар, уи
еихаугыы рыхәтан, ас игьатцәы-гьатцәуа, иузыҳа-цаҳатцу ами-
лиция рзы акәты лахьынцацәгьа акәым, уақәтәар ушьапқәа
асаара ишьтамсуа икоу абшьтәа замана зырзумшьхрызи!

Х а к ә ы ц ө. Абри азцаара атак катца: рақхьа адунеи икә-
нагалаз арбан, акәты акәу акәтағь акәу?

Қ ә а б з а ч. Кақ, уицәкьа адырра закәыхи. Акәты ауми,
акәты кәмлакәа акәтағь злақалои?!.

Х а к ә ы ц ө. Акәты ухәеит, уи абаанага?

Қ ә а б з а ч. Акәтағь ақнытә.

Х а к ә ы ц ө. Нас суазцаауеит сара, аңхьа ицәырцыз ар-
бану акәты акәу акәтағь акәу хәа?

Қ ә а б з а ч. Арбағь ауп. Уара уи азцаара анакәха, уусзуөцәа
ирытала, урт роуп издыруа, сара усс исымеи. Урт роуми изхәо
ауафы амаамын дахылцит хәа, убарт уразцаала. Сара ауафы
дызхылтцеи хәа усазцаауазар, анцәа дишеит схәоит. Мамоу,
уи ииашазам ухәозар, аеада дахылцит схәоит акәымзар
амаамын мыршәага дахылцит хәа сызхәом.

Х а к ә ы ц ө. Ауафы аеада дахылцит азы аңәақьахәа аус
иуеит. Ус акәымкәа, амаамын дахылцызар дцәыршәагаха,
дкьыж-мыжуа атлақәа дрықәзауан. Уажәы, ухаткы сцеит,
Ақәа азнацәкьа амаамын тақны ирымоуп, дырхылымцуа
ауафы? Суазцаауеит сара.

Қ ә а б з а ч. Уи наукала излашыақәурғәғәозеи?

Х а к ә ы ц ө. Аеадагы ауафы дахылцуама суазтцауеит сара?

Қ ә а б з а ч. Ашышыаа уа ианаақылап, иаа еиғуп.

Х а к ә ы ц ө. Убри уаар смааи. Даеа зцаарак. Аааид ыаоуп, абыста ыаазам, абыста ыаоуп аааид ыаазам, ааы иааыкәу удыруазар?

Қ ә а б з а ч. Ани аигәышә ааынцала азы ааышәашә-ра гәазтоз иааны...

Х а к ә ы ц ө. Уи дызустада?

Қ ә а б з а ч. Аашаа иоуп, уааа дызустаа. Аааид ааи-рыхын, ааыкәреи изаамрыхт, ааыкәреи ааирыхын, аааид изаамрыхт.

Х а к ә ы ц ө. Убригь узымдырит. Гәдоутәи абензин тааартоуп. Аб-е-е-н-з-и-ин ык-о-о-оп, ал-а-аа-ш-а-ра ыка-а-з-а-м, ала-ша-р-а ык-оо-уп, абе-е-н-з-и-н ыка-заа-ам...

Қ ә а б з а ч. Шыта сара зцаарак устоит. Гәык-аыкала бзиа ибаны азы здыркыло удыруазар?

Х а к ә ы ц ө. Аа, уи здыруеит, убритәкәа бзианы издыруеит. Аааатәи апииво, ааышәала ауараш, ауараш.

Қ ә а б з а ч. Ииашоуп, уааәшәеит. Азы рәәеит ааа иала-рыжәзоит, иаачааазеи ааааалбеит.

Х а к ә ы ц ө. Азы акапла збаны Таашыгыә излагара еицш, иззаза иаангыло азауад удыруазар?

Қ ә а б з а ч. Аааатәи апиписиколатә зауад.

Х а к ә ы ц ө. Ииашоуп. Азы алартәо ианалага, азауад аан-гылт. Нас уи зыргылаз америкаа рааы адырра каааны ауааы дааргеит. Уи дааны данцоз, уааа шәсыпәеит ааа саазом, азауад аааргылоз шәгәышәеанааааеит, апиписикола азы алашәтәар каазом, иара аорма иара иадыруеит ааа, ааа ижәымуит, иааеит.

Қ ә а б з а ч. Нас, шыта уа ахалтура злакартои?

Х а к ә ы ц ө. Ахалтура злакартаауеи, просто неделеваи-ут, уи – и всио.

АЧЫМАЗАРА ҒЫЦ – СПИД
И.У.У.М.А., ма И.Б.Б.А.

Асценакны ишьамхы еикәыршәны, ус змазам азәы еипш ашәшәыхәә аҫатын дахо дтәоуп Қ ә а б з а ч . Ус штыбжькәәк аганахьала иахауеит. Ихы шткәыцәәа уахь дыңшуеит. Хакәыцә авырвыр еипш дхатәиаауа, атуан даҫаңшуа ихылҫа ихахьы ахауафкны ихаргьежьаауа даақәлоит. Қәабзач ари дихаҫгыланы, илахь инапы адкыланы, уамашәа дбаны ихакынтә ишьапафкынза дихәәпшуеит.

Қ ә а б з а ч . Бзиала уаабейт, Хакәыцә! Иҫоуҫои уара вальс укәашома. *(Хакәыцә даатғылоит маҫк, Қәабзач инапы днахәәпшуеит, аҫшәа иеихәарцы, аха икзом. Дырфегьх атуан ахь ихы ырнааны дыңшуеит, илымҫа кидҫаны дзырфәуеит. Нас дырфегьых ахәйәиара, анапкьара далагоит, дзеикәтәом. Қәабзач инапы ҫаҫаза ишикыз икуп, мбатәшәа дбаны дихәәпшуеит. Нас даатғылоит.)*

Х а к ә ы ц ә . Бзиала убааит! *(Аха инапы имихзом, ус дкараха, афкәыҫыхәә днатәоит. Қәабзачгыы инапы ашьшьыхәә иложьны дниҫатәоит.)*

Қ ә а б з а ч . Унапы сырбеишь уара, апульс гәәсташт.

Х а к ә ы ц ә . Унаха унапы наф! Спультс еикәшәоуп, асаат еипш аҫчахәә аус ауеит.

Қ ә а б з а ч . Иҫалеи, иуҫалеи, бзиароу?! *(Хакәыцә уи аҫак ҫамҫазакәа дырфегьых ихьшь халазшәа ихы ырнааны аҫада дыңшуеит. Нас ихылҫа ааихыхны ихаиргьежьаауеит акырынтә, дагыаҫцәажәоит.)*

Х а к ә ы ц ә . Акәты, акәты, акәты...

Қ ә а б з а ч . О, уара, мамоу уара...

Х а к ә ы ц ә . Акәты, акәты, акәты... *(Дшаҫыц ихылҫа харгьежьаауа.)*

Қ ә а б з а ч . Хакәыцә, мамоу уара, уееикәк. Акәты дузза иухаҫпраауа иухазар... *(Егыи иихәәц ихәоит, иҫаиҫац ҫаиҫоит.)*

Қ ә а б з а ч . *(иармарахь ала ателефон иқәгылоу атрубка аақәхны номерқәәк нҫаҫсаны).* Алло, алло, скороаи, скороаи,

алло, алло? Шәыңсыма шәлеилантәә шәцаайтеи?! Алло, алло, шәысзыырфы абааңсы, иҗалозар, минутк. Иҗалеи бхәоу? Иҗалахи, җеи ыҗазар шәара шәахь аҗел сасуазма, садрес антца, абааңсы, ирласны иантца Камшышь иулица аномер... хазнеизом бхәоу?! Иҗалахзеи? Хымш раахыс абензин җамазам бхәоу? Нас шәеилараа уа шәызтәагәышьеи, шәыфныҗақәә рахь шәцар җәыдкы быстаки шәынрыдтәалар... (Хакәыцә иахь.) Уаангыл, уара, шыта, иуқәшәеи, уанаңьалбеит, амзаатә узаама?

Х а к ә ы ц ә (дшағыц ихылҗа харгыҗеҗьяауа). Акәты, акәты, акәты ашыыга ашыапхыц ицнахуеит хәа, еиңш убахьоу уара?! (Нас, иҗааиқәикуеит, аха аҗада дзырфәуеит). Абҗьы умаҗазои, уара, Қәабзач?!

Қ ә а б з а ч. Изақәи зыбҗьы саҗауа? (Уигьы аҗада илымҗа кыдҗаны дзырфәуеит.) Акгыы саҗауам, акәты батбаҗуа абра иахҗагыҗеҗьяазар абҗьы акәым, ахата җамбози, җлашәума?

Х а к ә ы ц ә. Акәты иауеи уара, акәтаҗә ңыруа азәы иахҗеҗьяауеит хәа заҗахьада? Акәыбры ауп сызфәу сара акәбры. Ани цууҗәа зыбҗьы зырго агәыр аңынтца зфәу, ушьа улзыцәцәауа, сшьа сылзыцәцәауа, убри ауп зыбҗьы саҗауа сара.

Қ ә а б з а ч. Нас акәыбры абҗьы уаҗар иҗалои?

Х а к ә ы ц ә. Абҗьы уаҗару?

Қ ә а б з а ч. Ыы?

Х а к ә ы ц ә. Акәыбры абҗьы уаҗару?

Қ ә а б з а ч. Ыы!

Х а к ә ы ц ә. Акгыы.

Қ ә а б з а ч (абри аамтәзы дырфәгыых атрубк аақәикуеит. Арт абензин рымазамеи иалазыблаит уи абензин рызымтә. Нак атрубк нықәицәоит). Нас акгыы җамлозар, усқан акәыбры абҗьы узацәшәои?

Х а к ә ы ц ә. Акәыбры абҗьы акәзам сара сзыцәшәо, исыцҗар хәа ауп сзыцәшәо.

Қ ә а б з а ч (дырфәгыых атрубкахь инапы ндәықәицәоит, аха иҗааникылоит). Иуцҗар иҗалои?

Х а к ә ц ә. Исыцҗар иҗалои?

Қ ә а б з а ч. Исыцхар А.У.И.Ць.У., калоит ауп, уаха икалахои.
(Қәабзач дырфегьх ателефон ахь инапы дәықәицойт, аха даанғасхуеит).

Қ ә а б з а ч. Изахьзи А.У.И.Ць.У., ас ауми ишухәаз?

Х а к ә ы ц ә. Ааи, убастцәкьоуп ишыхсәаз. (Ибжьы рдунь)
А.У.И.Ць.У., убри иаанаго убри ауп, цкьа улымҗа кыдцаны
узырфла. А – акәбры, У – уцхар, И – ирласны, Ць – цьаханым,
У – уцоит! Шьта еилукаау?

Қ ә а б з а ч. Мамоу, Хакәыцә. Абра хәычык ухы нықәумтцо,
упсы ааитоукыр, укараха уқоушәа збоит.

Х а к ә ы ц ә. Мамоу, мамоу, саацсазам, дааратцәкьа сыцсы
шьаны сыкоуп. Рыцхарас икалаз, уара Қәабзач агазетқәа
рыцхьара уахьақәытцыз ауп.

Қ ә а б з а ч. Урт срыцхьеит, аха сшыкац сыкоуп нас
сырқәатцт, уара уанақәымтцза уахькылнагаз убоу?..

Х а к ә ы ц ә. Цьаргыи скылнамгазеит, узырфла арахь.
Укарандашыи уқьаади неикәтцаны ианцала акакала иуасхәо.
И.У.У.М.А., иануцама?

Қ ә а б з а ч. Ааи.

Х а к ә ы ц ә. Абасгыи анца. И.Б.Б.А., иануцама?

Қ ә а б з а ч. Ааи, ианыстцеит. Хакәыцә, схәатәы хатца уара,
уфьыза соуми, хәычык ухы нықәтца.

Х а к ә ы ц ә. Арт иуасхәақәаз иаанаго удыруама?.

Қ ә а б з а ч. Мап, акымзарак сзеилкаауам.

Х а к ә ы ц ә. Аилымга, сара иуеилсыркаауеит уажәытцәкьа.
И – иузымдыруа, У – улыцныкәар, У – унарцә, М – мөа, А –
ааигәахоит. Егыи иуасхәазгыи. И – ибзымдыруа, Б – биц-
ныкәар, Б – бынарцә, М – мөа, А – ааигәахоит. Ацсшәа
цкьа иузеилымкаауазар, иаидкыланы урысшәала иуасхәап
утахызар? Ыы, иуасхәома?

Қ ә а б з а ч. Уаангыли, уаангыли, саргыи лымхәатасқәак
сымоуп, аха ухәан-схәанқәаз цьысшьон, агазетқәа ирнызма?
(Ателефон аақәхны). Алло, алло, скороиа, абензин шәоуны
шәкалозаргыи арахь Камшьышь иулица хәа ишәыстаз адрес
ала шәмааин, шьта шәахтахзам. Ишца? Даеа мчыбжьыкгыи
абензин хәузом, баша уеуыраацсан бхәоу?

Х а к ә ы ц ө. Шыта еилукаама скороаиа шыстахымыз?

Қәабзач. Акрыздыруоууара, рақхьяуказшьақәаакалашәа
избон. Уажәы ател иастәуп анцәеи агәабзиарахьчара амини-
стри рахь!

Х а к ә ы ц ө. Избан уара?!

Қ а б з а ч. Скороаиа абензин роуаанза ауаа чмазафымхо
иқарцарц.

Х а к ә ы ц ө. Уи ус қарцап, аха иуасхәап урысбызшәала,
ани азфә чымазара ахьз?

Қ ә а б з а ч. Спит.

Х а к ә ы ц ө. Спит акәым, аха спид ауп. Ацыхәтәантәи
анбан «д» ауп. Урысшәала еиқыршәшәаны иара иаанаго-
ит..... Уаф дызхәартазам чмазароуп иара. Жәаха агазет «Из-
вестиа» ақны иахәон: «Чума XX века – ето спид». Уи мою,
ООН ақынғы абри азцаара цәырганы иалацәажәеит. Убри-
гы убра агазет ианын.

Қ ә а б з а ч. О, уара алакә схәоит хәа уафуп, шыта ихаң-
сыхәои?

Х а к ә ы ц ө. Сыздыруам.

Қ ә а б з а ч. Ани акәыбры узлацәшәо арбану, снапы зхум-
куаз арбану?

Х а к ә ы ц ө. Акрыздыруоу, убригь газетк ақны саңхьяхьейт,
акәыбры спид ала ичмазафны иқоу ицқахьязар, уантә ашьа
иаанаго згәы бзиоу иланацар, қалойт хәа. Унапы зысым-
кыз убриоуп. Ауафы инапы қхатцәы-қхатцәуа ианықоу иу-
кыр, уи ачымазара илсны дықазар, убрантәгы иеқны ицар
қалойт хәа рхәоит, цабыргны уи агазет ақны акәым ус ауаа
ирхәоит.

Қ ә а б з а ч. Нас сара соума зыгәра умгоз?

Х а к ә ы ц ө. Угәра зга егыхәа, даара уцсы бжьоуп сара
ицсыша.

Қ ә а б з а ч. Уи кааметхеит иазууазеи. Ауафы инапы укыр
ушәо-урхауа...

Х а к ә ы ц ө. Уи мацара акәындаз, уи акәындаз – ицегь
ауаа акы рхәақәоит...

Қ ә а б з а ч. Ирхәои, ранаңалбеит, ирхәои, абзиа рхәааит!

Х а к ә ы ц ө. Азеиңш шышымақәа шәартазаргыы қалап хәа агәаанагара ықоуп.

Қ ә а б з а ч. Иа уу-уу! Қамңсыр иагья аабап, егья ҳаҳап. Нас афны ханықоу бзиоуп, аха ңыара ханцогыы хшышымақәа аагыңхәаны, хқәақәа иадғахәаланы хдәықәзауама.

Х а к ә ы ц ө. Уи уара иштуаху. Утахызар ушышыма уцрахәаны удәықәыз. Иутахызар горшок хәычык қатцаны, акы иаалахәаны иуоыцтракыз.

Қ ә а б з а ч. Иабаңыртц, анаңалбеит, абри еиңш ағааста, амишәан, ауаа рнапы хкыр хшәо, адәахь цара ҳаңәшәо, ахәсақәа хрыхәаңшыр хшәо, дара хара иҳахәаңшыр ишәо, изакәытә аамтахеи хәзтагылаз. Иабаңыртц иара?

Х а к ә ы ц ө. Уигы уасымхәои, акыр иухәартазар. Америка ауп иахьңыртц. Уатәи атцарауаа алабараториақны идриит.

Қ ә а б з а ч. Идриит шңыкәу?

Х а к ә ы ц ө. Ишңыкәху, аңхәыс ахшара данлоуа еиңш алабараториақны акы хәышәла еицатцо-еицатцоу мацара аңәа атәымкәа, амгәа абранза иааиуа, иқартцеит, нас ахшара аиуит, спид нахьзыртәит. Уажәы иахьабалак адунеи аконтинентқәа рқны ауаа ирылагьежьяауа, ршыапы иқәкьо ирылоуп, иңсңәаҳаха.

Қ ә а б з а ч. Нас ауафы дызгашаз иара ихала...

Х а к ә ы ц ө. Ара санааиуаз исхәоз закәи. Акәты ашыгга ашыапхыц ицнахуеит хәа. Уара акәты батбатуа ара иухагьежьяуазар, иҳамбакәа хлашәума ухәеит, нас ари ауаф ихы еилаңсазазаап ухәан скороаи уаңхьеит, иаргыы ашацахәа иааузкылқьеит, аха...

Қ ә а б з а ч. Хы, хы, алакә, арыцхара. Нас азәыр игахьоу уи аңсңәаҳа фыц – спид?

Х а к ә ы ц ө. Уара агәзетқәа урыңхьала, ңым, агәзетқәа. Иара амри ахьдырииз раңхья Америка рныртәара иаламгеи. Миллионки 399-оык нақ ихәыцартцахьеит.

Қ ә а б з а ч. Уаҳа иабанеихьоу?

Х а к ә ы ц ә. Имнеикәә, Иапониа, Италия, Франция, Германия...

Қ ә а б з а ч. Германия ухәоу, иарбан Германиоу? Ҷара хтәы Германиоу? Инахьхы акәу?

Х а к ә ы ц ә. Ҷара хтәы усс иаеи, цьушьт, нахьхы Германия ауп сызфәу.

Қ ә а б з а ч. Ҷара җашҗа ахабар ыҗазам макьана, ыы?

Х а к ә ы ц ә. Ишҗаҗам, иҗоуп. Убригьы агазет ианын, имазаам, иахьа аҗасақәа реицш, хәыт-хәытла ауаа цәә-жәазом. Москва иҗоуп хәышәтәыртәк, иара амыжда иазкны ателефон аномергьы агазет ианын уажәы исгәәлашәом. Убри ачымзара баацс илсу, илсыму еилызкаар зтаху убри ателефон дасны ашәҗәы иеанирцоит, ихьзи-ижәлеи мхәазакәа иаххәап 10-оык, 15-оык анылахьан иара 16-оык абри аномери даннеишеи иархәоит, ишьа гәартоит, ибзиазар ишьтахь ишьапы анҗоо афныҗа дцоит, ибзиамзар – иара СПИД мыжда дагаанза адабла исны дагозар акәхап.

Қ ә а б з а ч. Спид уагагьы адабла уагагьы мҗакоуми иҗоу? Ҷара хтәылафәы азәыр ихьхьоума, дагахьоума уи ачымазара?

Х а к ә ы ц ә. Азәызатцәык дцәыртцаарын, хәәҗсацьк, цқьа данеилыркаа. Техас аштат аҗынтә даазап, ишьтахь инкыласны дахьааз дрышьтит.

Қ ә а б з а ч. Анцәа ицъшьоуп җара җахь макьана иахьыҗам. Аха Лзаа инеиз, Мзаа инеит рхәоит.

Х а к ә ы ц ә. Уи бзиоуп, аха уара иуцсыхәои?

Қ ә а б з а ч. Ыы, сара изуеи?

Х а к ә ы ц ә. Иууеи, иууа узымдыруеи. Анцәа ицъшьоуп с-Авчарка лабраа рышҗа дыҗоуп, даанза ани с-бриунетка длазга-җазгалап зхәәлоз уара уакәзами? Данааугоз давчарказамызт, асыс мҗаа даҗызоуп хәа улхьчехәон, уажәы, афәр анузылааза, давчаркахеит, ыы?!

Қ ә а б з а ч. Слымхәаҗадра, ацхзы фөы лхышәшәо, егьарааны дубаргьы азәзәара-ахәхәара дафуп, сгәы лыхшәаны сыцсуеит. Ани с-блондинка афранцуз духь фөы лхышәшәо дсывартәаны Мысра аҗәара санавоу ауп цьанат саныҗоу, хәә

зхээз уара уакэзами? Данааугоз сылақәа ҫахәаны, шәуык ахәса дрылоуцаргыы агәылшәт фәы лыжхааны даарылсхуан, ухәон, усқан ллымхәқәагыы ҫадразамызт. Уажәы гәартәк ахыбҫар анузылааза...

Х а к ә ы ц ө. Шьшь... сс-сс... Абна алымхә амоуп ирдыруа зегь рхәо ҫыушьома. Аәстаа иоуп издыруа зегь зхәо, уи азоуп дызәыстаахәгыы. Абна алымхә амоуп, абна. *(Икьатейах пцәо, даара акыраамтә дынхышәт-аахышәтүа дыччоит.)*

Қ ә а б з а ч. Уҫызжәои уара? Абна алымхә амоуп хәа уаауеит.

Х а к ә ы ц ө. Убри ажәәҫкагыы умахәзази уара, усгыы агәзәтқәа урыҫхөм, аха ажәлар ражәәҫкақәагыы узымдырзои?

Қ ә а б з а ч. Уи акәым, уара сара исхәо, абна алымхә амоуп хәа рхәо сахәхәеит, абри сҫапан анынахшәа инаркны. Аха уарей сарей хәхәтәоу умбазои, хәхзәкә-хзәкәза асцена агәы хәкәтәоуп, ажәлар хышхытәаны ана итәаны иахзызырәуа.

Х а к ә ы ц ө *(ажәлар рахь акыраамтә дыңшуа, дыңшуа дтәан, нас)*. Ажәлар кәышуп, ара газабызшәәқәак, лафқәак ххәеит хәа урт наганы хәхәсақәа ишҫарархәо. Шәарт ижәдыруама *(әуаа рахь)* «ҫандреи», «Авчаркеи». ҫыртзөм, урт ирыздырзөм, акы, умшәан!

Қ ә а б з а ч. Нас хзәкәымтүаз уара убри хәра?.. Ала ажәцәеимаа аҫгычра иашьцылаз узәкәыхуазар...

Х а к ә ы ц ө. Ааи, хәкәытәроуп Қәабзач. Макьана уцхәыси уарей сыпхәыси сарей амра хааза ихәкәыпхо хәкәзарц хтәхызар хәкәытәроуп.

Қ ә а б з а ч. Икәхтәои, нас?!

Х а к ә ы ц ө. Уажә ааигәа апоет Андреи Вознесенски алитературатә газет адакьаҫ «Зелионаиа обиазиана» аҫны иихәаз кәхтәроуп.

Қ ә а б з а ч. Уи арбахын?

Х а к ә ы ц ө. «Переходите на семейны подриад», – имхәеи. Уаргыы увчарка уаалыдтәалоит, саргыы – слымхәацдра.

Қ ә а б з а ч. Хәра хтәы бзиоуп, шыта хәхшара егыи хәцәгьазам, хәеыхәхьчап, аха аҫар?

Х а к ә ы ц ө. Ағар ари иаххәо рмахауеи, рхы ртахызар, икәәцза ахәсақәа ааганы убра ирыдтәалазааит. Акахцы дкахцуп дахьугалакгы, спид улымтаргы, даеа хам-так ухьынлырхалоит, зегь дара роуп. Убасоуп, ағар рые-гәартааит.

Қ ә а б з а ч. Ааигәа сгәыла Алиас ицкәын пхәыс дааигон. Атацаагацәа аннеи, атаца хәыцы мап лкызаап. Сыз-го спид злаимыхуа асправка ааигааит лхәазаап. Иаргы даакәгыжыаан ларгы спид ллалмышуала асправка аал-гааит ихәазаап. Уажәы ащыцагы шәаны ахәышәтәыртах изцом, ирархәо иалырдырааи. Рчара уа илеикәыхшәашәа ицеит, ус иаауеит.

Убри аамтазы щыца ацсшьацәа рыбжа хтны, рымпахьышькәа рыбға иқәца арт иаарывагылоит.

Қ ә а б з а ч. Уа бзиала шәаабейт, хасасцәа ҫыцқәа!

Инарыдгыланы мазала еибадыруеит, цытк еидхалоит. Инеидыцуеит.

Маркиза, исхәаз бахаит, асаат ровно 9 рзы ибасхәаз ацса амцан.

М а р к и з а. Исахаит, Костиа (*леыркыынцыцны*), исахаит, ровно 9, Костиа.

Х а к ә ы ц ө. Жанна, ровно 8 ани иахьбасхәаз.

Ж а н н а. Исахаит, Хасик, ровно 8.

Хакәыцәи Қәабзачи акыраамта еиҫәцшуа итәан.

Х а к ә ы ц ө. Спид, спид, спид...

АҚЫЖӘРА, АНАРКОМАНИЯ, АТАТЫНАХАРА

Асценакндытәоуп Қ ә а б з а ч , агазет дацхәоит. Уажәы-уажәы дзыцхәо агазет ааищырҫаны икны ишьамхы ана иқәикшоит, ара иқәикшоит, амцқәа иршәоит. Дааиуеит Х а к ә ы ц ө , ацсшәәқәа анаархәалак илатәоит

Х а к ә ы ц ә. Изакеи уара, Қәабзач, уәны амтқәа ҳар-
хырәны ҳқахауеит?.. (Уигьы аңырхәа инапы дәықәицәоит, нас
днаныңшылоит, изку-изымку гәеитәри.)

Қ ә а б з а ч. Шәара шәыәны мтцы ыказами?

Х а к ә ы ц ә. Мамоу.

Қ ә а б з а ч. Акрахьыкоу ауп амтцгы ахьнеиуа.

Х а к ә ы ц ә. Мамоу.

Қ ә а б з а ч. Мамоу закәи?

Х а к ә ы ц ә. Ачеицъыка змам, акацбеицәа рыкноуп амтц
ахьгәамтца.

Қ ә а б з а ч. Усацәхауеит, ыи?

Х а к ә ы ц ә. Мамоу, сызуацәхауеи, аиашоуп исхәо.

Қ ә а б з а ч. Уи шцәилкаатәу?

Х а к ә ы ц ә. Амтц ахьыкам ыказам. Ҳара ҳкныгы икоуп
шака ұтаху. Амтцгы ақәнага иақәуршәар иупырхагазам.

Қ ә а б з а ч. Уи шцә? Амтц закәйтә қәнагои изқәыршәатәу,
иузшьуазар ишьтәуп, инырцәатәуп акәымзар.

Х а к ә ы ц ә. Аа, умбои ушцәажәо. Уаангыли, уаангыли,
умыццакын, сәы хьжәаны умцәажәалан. Иузынрцәоу нас
дара урт амтцқәа зегьы?

Қ ә а б з а ч. Ҳаи цъушьт, узыхәои, аныхштә, убас ирацәоуп.
Адау ихы хуцдәр быжьыхык ихагылоит хәа алакәқәа ркны акы
рхәоит еицш, акы ушьыцыцхьаза жәаба-жәохә цәыртцуеит,
цъаханым ртыцхааит...

Х а к ә ы ц ә. Уаангыл, уаангыл, ус урықәымшәиин, аәстаа
душәиир, ца диоуеит рхәоит. Ҳара аәны ишықәхцәо уасхәап.
Шьыжьхьа хәа акрыфара хтәаанза аәны икоу ҳамтцқәа зе-
гы даарыцхьаны, иаизганы ибақьа-бақьаза акрырқәатцаны,
ахьшәқәа аартны нақ иноулыжьуеит. Ашьыбжьон – ус,
ахәылқаз – ус. Даргы хцырхагам, ҳартгы ҳарпырхагам.
Раамта рдыруеит, иааиуеит, акы инацханы ицоит. Қәнагала
узызныкәаз қәнагала иузынкәоит.

Қ ә а б з а ч. Амшын акны сцаны алыхәда азна азы
аазгаанза анцәа уимшьааит. Ахәынацқәа шәымоу?

Х а к ә ы ц ә. Ҳара ихәмоуп, аха хгәыла Даут имазам.

Қ ә а б з а ч. Шәара шәхәынацқәа Даут икынза изымнеизеи,
ршьамхқәа кәадахама?

Х а к ы ц ы . Мап. Зынзак Даут имқан икьалангьы хэынапчык ыкәлом, баша икьоишь абра хәа инеингьы икылпшуам.

Қ ә а б з а ч . Қацашьас иеиҥей?

Х а к ы ц ы . Аа, уи даара дуафы гызмалуп. Адунеи аҥны амедицина мчы амазам ахэынап аҕапхьа. Ахэынапшыгыга? Убригьы башоуп. Ахэынапшыгыга афт, аонутқа ибылуа ианалагалак...

Қ ә а б з а чибылуа ианалагалак...

Х а к ы ц ыазы амцшаар аузом. Уи анажәлак, икказа иааилагоит.

Қ ә а б з а чуи анажәлак икказа иааилгоит...

Х а к ы ц ы . Ауафы ахэынапшыгыга ифар...

Қ ә а б з а ч . Қоҳ, ҳағоу иифаша!..

Х а к ы ц ыазы иакәым, шәык ахәшәтәыөцәа ихагылазаргьы аҕапыхәа даахәнаҥоит. Умбои, амедицина аткьыс ахэынап гәғәоуп, аха Даут урт ахэынапқәа раткьыс даиаит, еиҥасхәахуеит, машәыршәагьы иааигәара хэынапчык неиуам иахьа.

Қ ә а б з а ч . Исахәи уара, Хакыцә, исахәи абаапс маанас ирыҥеигалаз, урт хакны харгоит, цыара хәартак хауазаргьы хамбари.

Х а к ы ц ы . Амала, иара хычык агәағьра цәгьоуп. Сара исзымгәағьт, харгьы ахэынапқәеи хәреи хәилысуеит, аха. Аоны икьоугьы иласхәан, Даут икәитцаз кәхцап хәа, лпышә азымцеит.

Қ ә а б з а ч . Сара изгәағьуеит, исахәа, абаапс Даут икәитцаз, хәцәа ыкәам, хтәа ыкәам, хакны харфоит урт адунеи ианызааша, уаф дызмышәаз ахэынапқәа.

Х а к ы ц ы . Кац дызмышәаз Узбақы ахатца!..

Қ ә а б з а ч . Ахэынапқәа змышәаз Даут ахатца ухәазма?

Х а к ы ц ы . Ааи. Узырәла нас. Цқыа улымха кьдтазаны узырәла, иузыгәағьуазар, иара ишыкәитцаз уасхәоит, нас уара ишәа-иза, икапан, анализ азу, ишутаху уазныкәа.

Қ ә а б з а ч . Сукәмышшои, абаапсы. Амала, ант амцқәа рзы исоухәаз еицшымзааит.

Х а к ы ц ы . Иауеи, цыбеит, амцқәа ирылаххи, иара ишаакәитцацәкьаз иуасхәоит, иузыгәағьуазар.

Қ а б з а ч. Агәағра сымоуп сара. Уахь азы акы усыцәшәо сыказам.

Х а к ә ы ц ә. Абри ауаа зегьы ахәынаң шырчычо еицш, Даутгыы ахәынаң ичычеит. Азлагара шылаго еицш акәын ица итаз аңықәреи ағу-ағу хәа ишрылагоз.

Қ ә а б з а ч. Еицаадрыхызшәа.

Х а к ә ы ц ә. Аиеи, аңхзы рғашы аеаөра ду еицтарымгалей, уажәы еицырфоит. Есымша калатхыла аңшхәынтәә кәашза итхәаны иканажьюан. Насгыы иара абна ацәхыңдазааигәамзи, уахь илаз ахәынаңқәа зегьы уаахәа уны Даут ицахыы иаауан. Үынла ица итеибагәаны акрырфон, уахынла уантә аңықәреи лапақьақәа тыганы ирхәаз-хәазо иара дахьиоз иөны атуан аҕны ихәныганы, гәыргәыр хәа иқәырхәазо, ахәақарақәа реицш еибарғыҗуа иқәын. Ирфон, иржәуан, қьафуран.

Қ ә а б з а ч. Анцәа ишәиуеит акәымзар, уа абна ааигәазтгыы, иахан иганы ирфалар иауази?

Х а к ә ы ц ә. Цасхәа Даут дхарцәом хәа ауми изҗу. Арахь иара итәгыы рфоит, тынчмәагыы иртөм. Иара даалаган акы икит, акы ишыит, акы ицәцеит, акы ихәит, аха узыхәои.

Қ ә а б з а ч. Узыхәои, ааи, урт хәартәцшь рымазам. Аламыс захьзу анапхыс ақарагыы рымам, зынзак ирцәызны икоуп.

Х а к ә ы ц ә. Узырөла. Даут игәы ацанза инеит, ацигар бгыыц еицш итағахеит. Ахәынаң лахыцәгьа ацкыс сышца-зымиааи хәа цәгьа дгәырөеит. Длатәан нас ахәыцра далагеит. Егыхәыцит. Иааигәара хәынаң мнейуа ақатцара. Ус иа-гыымариамызт иара.

Қ ә а б з а ч. Нас, нас, абааңсы исахәи, смыргәақкәа.

Х а к ә ы ц ә. Иуасымхәои. Даалаган... Аңыш х-кәаз бзиа иубоу уара Қәабзач?

Қ ә а б з а ч. Аңыш ара усс иамои уара, Хакәцә? Ирласны исахәи уара ламыс умазар.

Х а к ә ы ц ә. Мамоу, абри сызцаара атак қаумцакәа иуас-хәазом.

Қ ә а б з а ч. Аиеи нас, уи уажәы уа иахьаҗаху сыздыруам, аха...

Х а к ә ы ц ә. Иаҗахуп, иаҗахуп.

Қ ә а б з а ч. Аңыш анакәха, ажәйтә сан убас ңышк хәа аал-
рыхуан, ашәпара сҗақкәым закәыхи, абри сыхкәымпылшәа
исхагылоу иақаран. Иааиқәуршәшәар, ацырақәа хьантыңь-
хьантыңьза. Уи ацырақәа аки уажәтәи җышхыки еиҗысуан.

Х а к ә ы ц ө. Во-от. Убри ухыкәымпыл иухагылоу иақароу
аңыш җафара ду уауеит Даут иигәағьыз узыгәағьыр.

Қ ә а б з а ч. Изгәағьуеит сымхәеи, уанаңьалбеит, изгәа-
ғьуеит. Ахәынаққәағьы сааигәара имааиуа аңыш җафара
дугьы соуа, ишқасымгәағьуеи. Иаҗахи, анаңьалбеит, убри
азыхәа?

Х а к ә ы ц ө. Ахәынақкыга аиахәа хәыңы еиңшны асет-
ка акәыршаны исымоуп, какан цырак наҗатцаны искло-
ит абри ҳацгәы ду иақароу ахәынаққәа, аха уи мызкала
акы. Дара шықәсык ала жәағантә жәаҗа-жәаҗа дриуеит
рхәоит, ақәақхәа иңжәааит. Харҗынцәаауа хрышьҗазар ас
иҗаацарымызт, еиҗауасхәахуеит, акы ауп иуҗаху, хәынаңы
зацәык. Абас ауп Даут ишықәиццо, ани дтәаны цқәа данхәың.
Аңыш шәпа уҗахыми?

Қ ә а б з а ч. Ааи, хәа уасхәеит уара, ааи, шыҗа аеада
уқәсмырқәауазар.

Х а к ә ы ц ө. Даалаган хәынаң дук рҗыжуа икит. Икит
аха адунеи аңатцақәа аҗабаба, ажәйтә ҳапап Калаҗ рыцқәа
дааианза имнеиааит. Аблақәа цамцамуа икылцаны, ақәаңцә
кылышьшь. Аңыш шәпа ухыкәымпыл иақараны иуҗахыми,
Қәабзач?..

Қәабзач (*акыр аамҗа дгәамҗ-хамҗуа, днапкәа-шьапкәоит*).
Ихәа, уара, ихәа, амца агәақьхәа иахысааит!..

Х а к ә ы ц ө. Даут ихәынаң агаз җақәҗәаны иҗоуижьит.
Ахәынаң абыр-бырхәа амцабз ақәҗәашаны ишиаһаз из-
ышьылаз аца ихәнеит, уа иааҗағьежьын амца җаацратцаны
ананыра иһналт, уантә аказармахь, уантә, почиотныи круг
қатцаны, последни раунд хәа, Даут иһны иһналеит. Саатқ
ашьҗахь кьоу зхәара хәынаңык ықамкәа даарылгеит, аццышә
еиқәацәаза, ижәпаза, итатаза, иңхаза иахьабалак ишьтан.
«Кех, сыхыбрақәағьы срылгеит, аха зато хәынаңы шыҗара
ықазамкәа инсыртәеит!» – ихәеит, Даут иус ду қатцаны да-
наалага.

Қ ә а б з а ч. Нас убри аума сара исабжьюго?

Х а к ә ы ц ө. Ашықәсан ихыбрақәа ртың аҕны аҕыш леитан, иңжәеит, Даут ихы иаҕарахеит иҕышхқәа. Иеафра ытцхәаны иахьеикәыжъыз амфасцәа еизтцаауан аарыхшыас еитәзи хәа. Даут иреихәон хәынаҕы затәык ауп иаҕаху уи азы хәа. Қәабзач, аҕыш хышәпа уҕаху?..

Қ ә а б з а ч. Уаазцеи уара иахья абра?! Амтцкәеи ахәы-нацкәеи рлахьынца узбарц уаама?

Х а к ә ы ц ө. Иахья сабшоуп. Аәны иҕоуи сареи аамтә хаман азыхәан сааит. Хазхара хәнеицәха, зтцаарақәак сы-маны уара уахь сааит.

Х а к ә ы ц ө. Иааҕәымтцзакәа ақәа леиуеит, амш еилгап угәахәуоу?

Қ ә а б з а ч. Иабатәи зтцаарақәоу уара абзиахә исзааугаз? Уи цсабаратә зтцаароуп. Амш шеилгарыз, уара уеилгондаз. Уи аҕтәкәа роуп изхароу, урт шаахытцлак еицштәҕкья амра каххаа иңхоит. Ажәәан цкьяны, амра каххаа ианңхо ақәа леизом. Ақәа анымлеиуа убааазом. Уаха зтцаара умоума, адунеи аполитика аганахь ала.

Х а к ә ы ц ө. Иааҕәымтцзакәа ақәа леиуеит, амш еилгап угәахәуоу?

Х а к ә ы ц ө. Ааи. Ишца сымам. Аибашьра ҕалап угәа-хәуоу?

Қ ә а б з а ч. Иаламгар иҕалазом. 1945 шықәсазы аибашьра ианаалга аены инаркны аибашьра ҕалоит хәа ахәара иаҕеуп. Убас мацара иагьцалоит, аңсра зҕаху хәа уаә дыҕазам.

Х а к ә ы ц ө. Нас убас ескынгь убри изалацәажәои?

Қ ә а б з а ч. Бгеи бгеи еибаршәоит. Шьта сара азцаара сымоуп, уара аҕак ҕатца.

Х а к ә ы ц ө. Ахы?!.

Қ ә а б з а ч. Уңхәыси уареи еимашәкзеи, шәзеицәхауазеи иахья?

Х а к ә ы ц ө. Иахья амацара акәындаз сукәмыхшози, хааибагеишьтеи абар шьта әажәа шықәса тјеуит, урт рахьтә жежә шықәсеи жәеиза мзи еицәхароуп, еиҕашроуп хазҕеу.

Қ ә а б з а ч. Молодецраа, астаж бзианы ишәымазаапи...

Х а к ә ы ц ө. Хацәгьам, мамоу, уи азы ҳашшуа ҳағам.
Шәара шәышқакоу?

Қ ә а б з а ч. Стажла шәара шәеихауп. Ҳара ҳаибагеижьтеи
жәаа шықәса тјеуит. Урт рахьтә жәибжь шықәсеи фымзи
өажәеихда мши тјеуит ҳаицәхауеижьтеи.

Х а к ә ы ц ө. Аа, уи бзиоуп.

Қ ә а б з а ч. Бзиарас иалеи?

Х а к ә ы ц ө. Гәҫығьра уоузом. Ухы саз аналам уаха шаанза
утаҳәахаа уцәзаауеит, уи зыңсои?

Қ ә а б з а ч. Ааи, гәышьа, уи бзиара алазар иҳамагәы-
шьоуп меигзараҳда, иаҳцәызгода... Ақхәыс ма лхаца дицә-
шәозароуп, ма пату иқәылтцозароуп.

Х а к ә ы ц ө. Ахаца ма иқхәыс длыцәшәозароуп, ма пату
лықәитцозароуп.

Қ ә а б з а ч. Сара милатк здыруеит ақшәма атәца шикү
иқхәыс дааөнашылар, иатәца аку хәа илеимпыттууааны
иахьылышьтасуа акараҳәа икәыбаса илкақсоит, өума, ршу-
ма итаз иқсгыи иқсынтрагьы аманы адашьма иқәкьаса аҫы-
нанахоит.

Х а к ә ы ц ө. Ҳаи, ақсуаа убас рыҳәсақәа ирыцәшәондаз
цьоукы-цьоукы.

Қ ә а б з а ч. Абзиа умхәо, абаақсы, Хакәыцә, акы, өба, хда
удыруоу?..

Х а к ә ы ц ө. Инеихангьы издыруеит.

Қ ә а б з а ч. Узырөла. Ирхәоит, ажәйтәан зны инхон-
интцун уамашәа иубаша таацәарак. Иааркьаҫны иуасхәоит
уи исаҳаз ажәабжь ссир, ажәа уасыршьуам.

Х а к ә ы ц ө. Даваи, даваи, ақаса исоухәақәаз ракәымкәа
уаҫы ихәартю акакәзар – сзырөуеит.

Қ ә а б з а ч. Даара уаҫы ихәартюуп. Уахак абра итәаны хаир
зцоу ак раххәо цьышьа иаҳзызырөуагьы ирқырхагамзар
хәа сыкоуп уажәы исхәо.

Х а к ә ы ц ө. Нас, нас сумыргәақын абаақс.

Қ ә а б з а ч. Ыы, узыргәақуазеи, аөныка акәзар угәы тын-
чуп шәызхара шәеицәхахьазар...

Х а к ә ы ц ө. Уи ашыбыжтәи ауми, ашыбыбжьонтәиггы сәа-
хыысыгзароуп.

Қ ә а б з а ч. Уи ушахьзарыз. Убри хатцеи пхәыси ртәоуп
сызлацәажәарггы истаху, исаҳаз ауп иуасхәо. Уи аҫаацәара
апшәма абас пшьыншәажәаҫа шықәса дыртысхьан, ипшәма-
пхәысггы шықәсыла иааигәара дықан. Рхылтц-рҫылтц ухәа
анцәа ишихәара иқан. Агәыла-азла дарбанзаалак азәы има-
хаит абарт ааибаргәамтцны жәа хәахәак еибырхәо. Акәата-
кәатахәа лыпшәма иматц луан, иарггы пату лықәитцон.

Х а к ә ы ц ө. Уажәы изхухәаауа хатцеи пхәыси ма еицәшәо-
зароуп, ма пату рықәибатцозароуп хәа иаххәаз ауп.

Қ ә а б з а ч. Аиеи. Узырәла урт кык-қыкда реицынха-
ра шықалаз. Ауаа неины иразцаауа, иалагеит абри мзыс
иатцоузеи хәа. Ус зны Мачагәа хәа азәы зыпхәыс згәы кы-
дылххьаз азәы иакәхап, днеит ари аҫахмада икны. Лара
улазцаар иуалхәап, дад, ихәеит иара. Мачагәа даакәгьежьын
апшәма пхәыс длазцааит катцашьас иашәтеи абырскатәи
шықәса ухахыы уцьымшь ыкоуп хәа еибымхәазакәа... хәа.

Х а к ә ы ц ө. Уи ауми уара, иаарычхәзеи, ранацәалбеит.

Қ ә а б з а ч. Лара ус лхәазаап. ҫыла аҫацаагара анықаз
аамтазы акәын. Сышәеыжәыртдан аҫацаагацәа шасывагыланы
чоу хәаны агәарп хантытуан еипш, сзықәтәаз аеы акы
иахкьашама егьима сеидру, ишьацәхныслеит. Сызгоз апшәма
шәаангылишь зегьы ихәан, иааирзырәит. Иеы дзықәтәаз
дылешәңан, дааин сәы ағәра аанкыланы иаархыцхыцны
днашәаңшит. Аҫацаагацәа зегьы гылан дцәашьо изыпшуп.

Х а к ә ы ц ө. Ыы, иаанагои, уи?

Қ ә а б з а ч. Иуасымхәои иаанаго. Акыраамта даҫаңшуан
Аеы аблақәа кәбарза алацәақәа хтуа, ихшо, иара икнытә
иаҫахыз азеилымкаауа ипшын.

Х а к ә ы ц ө. Еилнакаагәышьои, аҳаиуан, ҳаиуануп...

Қ ә а б з а ч. Убри аилымкаара, аҳаиуанра иамаз ауми
иагьзықәзуа.

Х а к ә ы ц ө. Ыы, уара, икалеи?

Қ ә а б з а ч. Иуасымхәои, уажәы, иуасхәоит. Ус дшаҫаңшуаз
мацара ибжыы аағтаны акы ихәеит, иагәауижьит ағәра.

ауаара истеит. Ус аңшәмагы аеы кны иманы дааин аанда инадәахәаланы нас арыцкыара далагеит, абар уажәы саргыы саахәыцымыцит, саикәкыашеит, аха икастои, цыара цартак иоузаап...

Х а к ә ы ц ә. Уу-у, абар уажәы апапнткыырра ахыкало!..

Қ ә а б з а ч. Аа, икамлои. Акәадыр аазгоит хәа уи атың аҕны даннеи, иубар иаахә. Уи хгәыла дааин истеит, лхәеит. Уатәы дааиуазар аеы ауаара ит, саргыы хгәылацхәыск хгәарц дталозар, ауаара лыстоит ихәеит. Акы ихәан, ак схәеит, акы ихәан, даеак схәеит. Нас дысәацшуа длагылан – «Qба!» – ихәеит. Уи нахыс шака хца исмырхәарыз, ани сцацаагара атәы схаштуазма.

Х а к ә ы ц ә. Ке-ех, уи дибжыаткыеит, икәәкәра, згааит.

Қ ә а б з а ч. Уа иаангылаз цыушьо? Ани Мачагәа хәа инеины шәеинааланы шәынхашыа-шәынтышыа мзысз иамоузеи хәа ицаауаз баша дцаауаз цыушьо, акы даргәакыуан ауп. Афырхәа длагыежны дыццакы-ццакуа аоны дааит. Ишәакы аагҕицаан, ицхәыс длыцхяаны дааиган, аеы ахыәахәаз днадиргылт. «Бзырәла арахы! Акы, әба, хца!» – ихәан, агәызхәа иеы иагәйдцаны ишыит. Баргыы абас быхыуеит сажәа акы, әба бахыцар, схәатәы хабымцар, ихәеит.

Х а к ә ы ц ә. Лара илхәеи, ланацәалбеит, лара, ыы, иахылхәааи?!.

Қ ә а б з а ч. Илхәахи, лызах чыло, дынхышәт-аахышәтуа аччара далагеит. Уи уажәы акәзамызт ианацахыз, санааугаз ауаа акәын, ихышәоуп, ихышәоуп шыта кәәкәла ацыкәреи уатцазза азлагарахы уцалап-уаалап, лхәеит, уаха илхәози.

Х а к ә ы ц ә. Уи хымцдада сыцшәмеи лареи еиуарак рыбжьоуп, ркәазшыакәа рыла... Иаха иааркыәны ажәлар ирхәоит ацхәыс леишәацәгәа илызкны абас: Азәы ицхәыс азгыы даанахәан, е-е-сс даманы иныцәаха ицеит.

Қ ә а б з а ч (днеицыәлан). Шыри, ахәса леишәацәгәкәа зегь убас азы илзәәкәрыланы иаманы цыаханымка ицондаз.

Х а к ә ы ц ә. Еи, цәгәа иубашамызт, зыцхәыс азы дагаз лхатца цәәхә дук аалихын, азгыы аңан даваланы ицәәхә зааршышь өада цан даханы дцон. Уанацәалбеит, азы иа-

газ аладаҕа ауп дахьаго, уара аҕада уаханы уабацо хэа аниархэа, сара сыҕхэыс сара саҕара уаҕы диздыруам, уи даадырижътеи ҕадаҕан дахан иухэоз акэзамызт иҕалтдоз, уажэҕыи лҕазшьа лыҕсахып хэа сыҕам, ихэеит.

Қ ә а б з а ч (*аҕаҕын аацэыриган абырқьхэа дахоит*). *Шьта уаха иаххэари.*

Х а к ә ы ц ө. Сара абри аҕаҕын ахара иазкны акы саҕахъеит иуасхэап.

Қ ә а б з а ч. Ыы, Хакәыцә,исоухэондаз...

Х а к ә ы ц ө. Аҕаҕын иахо ауаҕы абзиарақэа хҕа дрылаҕоуп.

Қ ә а б з а ч. Урт арбахын, анацәлбеит?!

Х а к ә ы ц ө. Шьта узырҕла. Акы аҕаҕын иахо ауаҕы ала ицхэзом...

Қ ә а б з а ч. Избан уара?

Хакәыцә. Ала ицхарцианизытцкьалак, ианизааигэахалак, аҕаҕын гэамфҕы аҕынҕа ианҕаслакь иаахэны, шә-километрак кны шьтахьла иҕеит.

Қ ә а б з а ч. Алакә ухэоит уара!

Х а к ә ы ц ө. Ҫба. Аҕаҕын иахо ауаҕы архэцэа иқэлазом.

Қ ә а б з а ч. Аҕаҕын дахьахо азы ицәшэону?!

Х а к ә ы ц ө. Мамоу, узырҕла. Аҕьыцәа уаха шаанза аҕаҕын иахо иаатраҕ итэоуп, уи аҕшәма даныцәалак иҕны хакәлап хэа, иара шаанза аимхэара даҕуп, ант дыцәам цьыршьоит. Ашырҕаз ихьагэгә, рнапы ҕырҕшша аҕныҕа ицоит.

Қ ә а б з а ч. Ус ауп ирықэнаго урт аҕьыцәа, аҕаҕын ахара бзиатцәкьазаап убама, нас?!

Х а к ә ы ц ө. Хэарада, хэарада. Хҕа. Аҕаҕын иахо ауаҕы дажэзом...

Қ ә а б з а ч. Оо, оо, зегь реиҕа убри исгэаҕхоит.

Х а к ә ы ц ө. Избанзар, избанзар, дажэаанза аҕаҕын иацәл аанагоит.

Қ ә а б з а ч. Дыҕсуеит.

Х а к ә ы ц ө. Дыҕсуеит.

Қ ә а б з а ч. Уи даарак исгэаҕхом... Уара, Хакәыцә, шьта уаха хазлацәажэари, ираххэари ара итэоу, уаха хазларабжьари, излахарҕкәышри?

Х а к ә ы ц ө. Аа, исгәалашәеит, исгәалашәеит!..

Қ ә а б з а ч. Изакеи, анацьалбеит, Хакәыцә, абзиа ухәозар, даеа знык ухы аасықәкны сызфәти...

Х а к ә ы ц ө. Сара сарбағьума, уара, арбағь ауп ус ззырхәо?

Қ ә а б з а ч. Уарбағьымкәа, нас уарцыноума?

Х а к ә ы ц ө. Исгәалашәеит, исгәалашәеит, исгәалашәеит!..

Ататын ахара иакәаххт, усоуми?

Қ ә а б з а ч. Ааи, атадын ахара иакәаххт.

Х а к ә ы ц ө. Ачымазара афкы баафс спид иацәахахьчеит, усоума?

Қ ә а б з а ч. Ачымазара ахкы баафс спид иацәахахьчеит.

Х а к ә ы ц ө. Аа-аи, аа-аи, аишатцәкьа ухәеит!..

Қ ә а б з а ч. Афыжәреи анаркоманиеи рылацәажәара иа-хья имодоуп. Урт рзы агазетқәа ркны иаартны ацәажәара иалагеит.

Х а к ә ы ц ө. Умбои, уажәы убарт аахгәаламшәазтгыы ауаа афы шыржәыц иржәуа, анаркоманиакәа катцо идәықә-зауан.

Қ ә а б з а ч. Иакәыхтәуп. Урт ауафы ицстазаара афяарафы асоциалтә аға...

Х а к ә ы ц ө. Уаангыл, уаангыл, уаанфас саукәыхшеит, Қәабзач, уаанфас! Асоциалтә амоциалтә егыихәа акәзам уи шхәатәу, ишыкататәу. Сара издыруеит уи шыкататәу. Уара упсы, сара ачалал устоит...

Қ ә а б з а ч. Иауеи уара, умпсуа ус ибзиазар, сара счапза слухагыланы ачалал усымтои?!.

Х а к ә ы ц ө. Уара зегьы дара роуми...

Қ ә а б з а ч. Уара зегь дара ракәзар, уара упсы сымхәеи нас!..

Х а к ә ы ц ө. Уара Қәа-а-бзач, уаргыы упсуеит, саргыы сыпсуеит, абзиа ххәааит, аха абра итәоу... абра итәоугьы азәык-фыцьак псуеит мышкы зны, мышкы...

Қ ә а б з а ч. Ара итәоу азәык-фыцьак ухәоу?

Х а к ә ы ц ө. Азәык-фыцьак хамхәакәа нас ахәынапшьыга рфазшәа зегь шәлеилантцәа шәцоит хәа рахәаны, ауаа ргәы хашьтуама?

Қ ә а б з а ч. Уара, нас абри адунеи иқәу зегь ҳақсраны
ҳақоуп, ыы?

Х а к ә ы ц ә. Ааи, зегь ҳақсраны ҳақоуп, аха ҳақкы мгы-
лои, азәы дыңсуеит, азәы диуеит, ус ами адунеи шықоу.

Қ ә а б з а ч. Ииуа илсхи, усқан сара сабақоу.

Х а к ә ы ц ә. Еи, нас уара адунеи хуфаар утаххеит, ус
иуаундаз. Аҳы, уқсы, сааукәхшааит, уқсы, усгыы мышкы зны
иууалуп, заанатцы нақ уалгар утынчми?

Қәабзач днеины инапқәа игәы инықәтцаны арымз днықәиоит.

Хакәыцә дыбғағо, ижәны иеағаны, дааины дааихагылоит.

Х а к ә ы ц ә. *(акыр аамта уамашәа дбаны дихәәишуа).*
Кох, ауақы данцслакь дышпақало, мшәан, иқат-қсыт ықам,
иуы уашьуам, ихәоу уашьуам, ыы, *(ажәлар дрылақшуеит)*
аа? Илеишәа шпабзиахо. Дыццакы-ццакуа, дгәәқтәәкуа
адунеи дшықәу даатынчхоит. Уажәы акәымзи дысқәақало,
сқы хьжәаны дсацәажәо ана дантәаз. Нас. Умцәажәо шыта,
сааукәыхшоуп, умцәажәо, ыы. Ус ауп ишықоу. Шыта ақалал
истагәышыап, рыцқа. О, Қәабзач! Сара, дад, ара цәыцақәак
жәит, аха уи уара иупдырхагам.

Абжы: «Азәахьаа надкыланы иужәааит, сара санцслак уешоутара
хәа ақатахьа уқәтцаны уқазма?»

*(Дырфегьых дшәаны днақшы-аақшуеит. Деицәкьысуа, иқи-
хуама ухәаратәы).* Нас нырцәтцас акгы ықазам рхәоит. Ақсы
ықоуп, ақсы! Ацәеи-жьи цсыргыы, ақсы нхоит. Абар, шәымбои
нырцә-аарцәгыы иара Қәабзач рыцқаи сареи хабжьара
еигәныуеит. Исхәо уахауоу, дад, Қәабзач?!

Абжы: «Ишқасмахауеи, ус иуақалааит!»

Азәыр хамазар зегь уахь иқоуп, дад. Уахьнеиуа, Цыцын,
Цақшь, Кәәцъ рнапы рқаца иупылоит

Абжы: «Ус иупылааит!»

Салам сызрыт, дад. Арахь хар ҳамамкәә хшыҕоу сызраҳәә. Мыстафа рыцҳагы дубозар акәһап. Аky дацәымшәәаит, уажәы асабша иааиуа уи ашәны иҗсхәы аауеит. Аky дацәымшәәаит, аиеи, аky дацәымшәәаит!

Абжыы: «Уи иифарыз хәә уаҳа умфааит».

Сан рыцҳа дубозар, салам сызлыт.

Абжыы: «Уан уанылхылтрыз кабақк лхылтдыр иабаргәзыз. Ашәжәфәы ацәыршәәага!»)

Арыжәтә азы шәышпаҕоу уахь, арыжәтә, ашьақар уатка дыршуоу?

Абжыы: «Ашьақар ахә иацлеит уаф дахәартам!»

Адгьыл уртоу, адгьыл, арахь еснагь еимактәыс иҳамоу адгьыл?

Абжыы: «Мачхәума, уи хазрыцҳазам!»

Уара, Қәабзач, шаҕа уртеи адгьыл?

Абжыы: «Сәызцәә зегь реицш х-аршынак!»

Унарцә бзиахааит, аҳаҳаи аky умшәән, уара уаҳацами, уахь абзиара иҕоу уалхымзааит! Уахь иҕоу уара иба, арахь иҕоу сара избап!

Абжыы: «Дук хара имышьтыкәә усышьтаргалааит!..»

(Акәулисахь ихы нарҳәны, ибжыы еилаҗсо, ирдуны.) Амарцәа, ак хмыхәаит, азә дмыртәакәә дышәмышьтын, афатә ыҕоуп, ажәтә ыҕоуп, Қәабзач рыцҳа иаапсара рацәән аky шәәмеигзан!

Абжы: «Амарца, ак шәмышәаит, азәи дмыртәакәа дышәмышытын, Ускан ахымзг еикәатцәа сшәыргеит ауп. Сыштыахька иаанхаз сцацәа рхы зланыкәыргаша хәа акы ыкамкәа икьашза икәышәх, шәларыграгыланы икәаханы шәырхыс. Нас Лзаа инеиз Мзаагыи неип, изеицшроугыи жәбап!»

(Хакәыцә длакәны Қәабзач иеиқәжыны илахь дагәзуеит). Илахь шпәхьшәәшәоу, рыцқа!

Абжы: «Сашәа ухы убааит!»
Афыцагыи ааватәоит.

Х а к ә ы ц ә. Уара, Қәабзач, акы уасхәашан.

Қ ә а б з а ч. Сзырәуеит гәык-цсыкала.

Х а к ә ы ц ә. Камшышь иеада атәи уахахьоу?

Қ ә а б з а ч. Мап, исыздырзомеи.

Х а к ә ы ц ә. Ус акәзар, узырәла. Уи әажәак рыла иуасхәоит. Асасцәа итан Камшышь. Ауах ирфеит-иржәит, ркәафқәа гәгәаны икарцазаап. Нас рыхқәа ныкәырцеит. Асасцәа руазәи Цәыз захьзыс...

Қ ә а б з а ч. Цәыз захьзи, уанацабеит, уи еипш ахьз смахат.

Х а к ә ы ц ә. Иумахац шака ыкоу удыруоу? Атәыи-цәыи хәа афы ахьижәуаз азы ихьзыртәу анцәа идырааит. Ашырқаз шаанза Цәыи дәагылан, афы рацәа ыжәны дыкамзи нас, зык нкеитәарц дындәылцит. Ашышьмагыи уа ааигәа иқан, аха абнагыи харамызт. Амра аекилхәаны өахьхьи Ер-цахә ашьа харак иавтыцуан, уи ашәахәакәа ирхылцуаз ацпхькәа еилаарцыруа, ифьпны афөыхәа адунеи икәпсон. Амра агылара еигәырғаны ацсаа ргәи тгәырғәауа, ари абнара ашәапыцап иатцәаракны еилпраа-еилпрауан. Ашәапыцап рхәеит хәа ишцассиру, изакәызеи ашышьтәи ахауа хәа иахылцуа. Ажәван змыжь кеикеиуа ишцацкьоу. Цәыи деимаки-еимакуа нақ ибнара днаха-наханы акыр дна-скьеит. Шыцраны ижәпаза даалагылеит, шыта игәи ртынчны, драхатны зык нкеитәап, цкәа ифьрданы, игәи ипсы аршьа-ны, ара уафы дибом, уафы диахауам. Шьыри, ашышьмакәа

зынза адунеи икәымкәа, абас мацара ибнараны унтытц-аатытцуа икандаз – ҫьанат. Цәыз даҫын, даҫын, даҫын, даҫын даакәымтцзакәа даҫын. Ҳаи, анаҫалбеит, пҫалк азна аҫы ижәыма иахья? Ииулакь деикәтәеит. Уцәама уара, Қәабзач, исхәо умаҳазои?

Қ ә а б з а ч. Сышпацәа, цәаблакә уикааит! Сузызырәуеит. Ашышыыма аҫы ашәшәыхәа иго иабейтаху ашыцра етәара дылагыланы, уи иахылтцуа аҫауа гәыртәыла ирыпҫақәа иныртыго-аартыго иаҫа изеиғьми, қьафурами.

Х а к ә ы ц ә. Аиеи, убас гәата-бҫата иус хада ду данаалга, дҫышытапраан ашыцра дҫылхәтраан, абнарахь хыхь ды-хиааланы, ижәәқәа икәязом, иара ус дышшаза, амшын иху ачныш еипш аҫауа дналалеит. Атҫарцә хәа ацәагьы даалцит ацшәма Камшышышь исасаиртаҫны.

Қ ә а б з а ч. Уи шпа?

Х а к ә ы ц ә. Ишпах, иибоз зегь пҫыззаарын, ииушаз уны деилеигеит, умбои, уажәы анцәа ишихәара дызсо ииарта дзаауп.

Қ ә а б з а ч. Ҳаи, молодец, уи асасра ныкәиҫагәкәеит, аҫы ицрымкьо.

Х а к ә ы ц ә. Аҫы икәнамтцо убахьюу, дад, насгьы аҫстаа уа данацла. Дахьяга умбои, шышәы дҫтарыблааит! Ижәны даниба, анцәа дсигеит имхәеи, дицрытцуазма. Абна дарханы ашыцра аҫынза дигеит, пату икәимтцози.

Қ ә а б з а ч. Нас уи асас Цәыз изоума Камшышышь иеада хәа зхухәаауаз.

Х а к ә ы ц ә. Мамоу, узырәла. Цәыз дшыцәаз ихы ҫены ибеит. Икаитцои, иеишыыр дыпсуеит, абжьарак икалашаз калеит, уи хнырхәышышас иоутои. Арахь мшазацт макьяна. Дҫацкәан, ажәжәахәа иеааилахәаны, деикәыбааза аҫшәма Камшышышь дахьяаз дныҫнашылан, икалаз иахәаны, ддәылтцны аҫныка ддәықәлеит ихазы дшәи-пшыиуа. Уа адәы атыхәан азычцара дныҫынгылон еипш, ацшәма Камшышышь дихьзеит.

Қ ә а б з а ч. Дипкашоу?

Х а к ә ы ц ә. Мамоу, цыушыт, ахатца дызқәымшәо акгыы ыкам, ускак ихьяаумган хәа иеихәеит. Убри аамтәзытқәкья Камшышь иеада, ари адәхәыпш акны атыхәа ыркәаталеиуа ихәуа иқәыз, алымқәкәа қадраза иаакылсны, азыцчара ин- ханагаланы ақсса-ақсса хәа азы ажәра иалагеит. Цәыз уи илақәа траа дахәәцшуан. Азхара ыжәны ахы анықышътнах, Цәыз атах хәа ахахәда даасны икит. Сықсааит дача хәычык умжәрызар, абра итәоу зегь хлеикәынтәа хцааит дача мацк ацумцарызар, убри акыр узнауазар, иуцырхагахозар сара испырхагахааит хәа иааимхәаз акгыы ыкам...

Қ ә а б з а ч. Иара иахәои?

Х а к ә ы ц ә. Иахәахуеи, аеада – еадоуп, иубац ауп ихышышьырха, алымқәкәа леивых-өеивыхуа игылоуп. Нас Камшышь диазцааит уеада хыыз чыда амоума хәа. Ааи, Гоошь-Кадра ахызуп ихәеит ақшәма. Иахьарнахыс сара Цәызхәаггы сахәала, аха убри Гоошь-Кадра наццала. Уеада иажәшаз анорма адыруеит, сара иахьсзымдыруа умбазои, ихәеит.

Қ ә а б з а ч. Та-ак. Ақыжәра иакәаххт ауаа, ус ами?!.

Х а к ә ы ц ә. Шьта анаркноманиа иакәаххып, уи ауп иахзынха!..

Ақыцегь нақ акәлисахь ицоит. Нас, Қәабзач ихәхәы аужьны, ажа- кья ифәтаны дааины асцена агәтаны дтәоит. Ицыба дталаны ататын тыган еитейцоит. Нас ашьшыхәа амца нацрарсны алқатә хәхәаза иоужьуа ахара далагоит. Ус, дзынтәалоу ақәардә ибга нкыдцаны дыцәоушәа-даапшуашәа, днапыршышьыуа ахауа далалоит. Ус даа- кылсуеит Хакәыцә. Ихы инаркны ишьапақынза итәоу дихәәцшуеит.

Дад, мшапы анықало удыруазар?

Қ ә а б з а ч. Иутәхи, дад, иутәхи?

Х а к ә ы ц ә. Мшапы анбақало хәа суазцаауеит, мшапы, дад?

Қ ә а б з а ч. Пасха.

Х а к ә ы ц ә. Аеи, дад, аеи, апасха анбақало?

Қ ә а б з а ч. Дад, шәара апапцәа ишәымдыруазар нас издыргәышьода.

Қ ә а б з а ч. Что-оо?

Х а к ә ы ц ә. Мамоу, шәара апапцәа ишәымдыруазар уи ағәхәара здыргәышььода, схәеит.

Қ ә а б з а ч. Сара спапзам. Дад, иҫоу уасхәап. Уааины абра утәа, таҫын бзиақ сымоуп уасырхап. Уи аицш аҫаҫын ура ахаангыы иупдыхәашәараны уҫазам.

Х а к ә ы ц ә. Усгыы сзуундаз, дад... *(Днеины дыни-ватәоит.)*

Егыи аҫаҫын еиҫаҫаны ииҫоит, диватәаны ахара далагоит. Нас дышнеи-шнеиуа акәыр-кәыр дыччо далагоит, инапқәа рыла ахауа еицхәеишьшьаауеит, ус-ус дҫыруашәа ҫаҫаны ижәәқәа аҫара далагоит, нас дықәгыҫәааны дкәашоит. Қәабзач дахтәоу анапеинҫара далагоит, егыи ирмацәысзаны дкәашоит.

Қ ә а б з а ч *(ибжыи рдуны)*. Ари шаҫа ирццакуа шәымбои, уи иахәатәи хәамҫа абызшәала иахьзу ускорение ауп. Да-нааиз дҫынчын, уажә дзеицшроу ижәбо ауп – убригыи пере-стройка ауп иахьзу.

Ус Қ ә а б з а ч дҫышьәала дәагыланы дҫоит. Хакәцә изхара дкәашаны, дааины дтәоит, дыччоит, имала дцәәжәоит, нас дынҫаҫа дыцәоит.

А ц а р д а

АКООПЕРАТИВИ ЕГҫЫРҫИ

Қ ә а б з а ч *(дтәаны, асценахь ауаа дынрылаҫи-аары-лаҫшуа. Ишьамхқәа дынрықәс-аарықәсуеит дышгәамҫуа уба-ратәы)*. Ыы, шәынцәама шәлеиқәыцқар – снапыргәыцҫа хәыц ықәу аҫа шәкьашза шәынцәааит! Иахьак азә даам-әахыцтуам са сахь, агәҫыгыҫ саган сынцәоит. Аспид шәы-лаланы шәаақәнахааит, уаҫа исхәози. *(Ус наҫ аганахь данынаҫи мфасфык дибейт.)* Оо, хгәашә уавымсын Хакәыцә, умәахыц арахь. *(Дгыланы дымәахганы дааигоит.)* Уабаҫаз, уанацәалбейт, усымбейжьҫеи?!.

Х а к ә ы ц ә. Абрахь аеқәышь иагаратәы ҫык сцәызын, Ахәцәхь сеимдо сықәын, уажә уахь сықан саауеит.

Қ ә а б з а ч. Иубоу нас уеы?

Х а к ә ы ц ә. Исымбазеит, ала иаҫыташәаит скарахеит. Икоузеи, шәара шәышҫақоу?

Қ ә а б з а ч. Ус, хәыцы-хәыцла, ишубо-тәа абра амҫа ханҫсалоуп. Хгәашә ушҫавсуа, уанаңалбеит, уҫсы ааиҫоум-кри, акгы унамыцхари.

Макыана рыбжькәа хәхауеит ауп, иаабо Қәабзач иоуп, егы нақ дыкоуп, шыта асценахь иааңәырҫуеит. Хакәыцә иеилахәашья мбатәуп. Изшыапык агалош хәытә ҫага ашьоуп, изшыапык хтуп. Икыәҫ азбжак амаҫра амоуп, азбжак амаҫра амазам. Ихы азыбжак хылҫа кәамкыак ахоуп, азбжак хтуп. Изнапык хәргь еиқәаҫәак акуп, изнапык афҫахәа икыо ҫшандагак акуп.

Қ ә а б з а ч. Уара Хакәыцә уакәзами, уанаңалбеит? *(Ихы инапы апыракны дцәшьо ихақынтә ишьапақынза дихәаң-шуеит.)*

Х а к ә ы ц ә. Сакәымкәа шеит хәа уаҳаит, иубац иуаҳац Хакәыцә Чыжә рыцха иҫа соуми, ыы, ииуеи, мбатә убазшәа ушҫасыхәаңшуеи?!.

Қ ә а б з а ч. Иуеилахәашьяоузеи уанаңалбеит *(иаргәйыста инаңәа адкыланы иирбоит)* иҫкыагәышьома? Уааи, улатәеи арахь!.. *(Дзықәтәаша ақәардә даахоит.)*

Х а к ә ы ц ә. *(уигыы иаргәйыста инаңәа надкыланы).* Ари макыана атыҫ ақны икагәышьоуп, аха ас сәахьеиласхәаз сара сакәзам изхароу, сара сакәзам, хыхь иқәтәоу анңәа дшаҳаҫуп.

Қ ә а б з а ч. Изхарада нас, угәылаңәа роума?

Х а к ә ы ц ә. Уртҫгы акгы рхаразам. Урт ирхареи дарей сарей ҳаиңәажәзомай.

Қ ә а б з а ч. Агәыла имаңәажәара ииашам, Хакәыцә! Агәылеи агәи рхәоит, аиашья днаскыагоуп, агәыла дааскыагоуп рхәо умаҳахьеи.

Х а к ә ы ц ә. Ааи, ааи, цқба усылабжьа, сыхшыҫ пехәза иузаазгозар убап. Хәиңәажәом сгәылаңәеи сарей, избанзар

ацгәы еиқәатқәа хабжысны ҳакоуп. Сыцьмақәа рымхқәа ирғалоит. Уаха иабацагәышьо ашәапыцьац усгыы иқәыр-ххьеит, амла иакыз акрафароуп...

Қ ә а б з а ч. Уара умхы изтамлеи, ус икәышума иара?

Х а к ә ы ц ө. Аа, икәышымкәа агимназиа иалымгахьеи. Изтамлахуеи, сымхақны ирфашаз рфахьеит, шыта дара рахь имиаси. Ацьма цьмоуп, излануқылои, ақәкәақәа рхоуп, аха, утахызар ирхатца атрым-сым хәа ана иахыңоит, ара иахыңоит. Ус қашәымцан, абааңс, агәылацәеи сареи ҳаилышәхуама схәеит, анс схәеит, арс схәеит, аха дара б-а-а-а рхәоит икарцац қарцоит. Нас сгәылацәа рҗынканцо аусхәартқаны ицаны, ршьапы аарытқхны исзашшит. Хакәыцә ицьмақәа ҳақәырхит хәа. Акомиссиа еиқәибацда иаакылсын, ацхь иагаша сыцьмақәа ирфаз-иржәыз зхәаз еиңш, иаагәартан, интырффа аштраф җаганы исықәырцан, дара ацьма лахьыцәгәыгы наганы ацацха иластан, иаарытныцыз акапеи кылцәагыы сызнымхеит, сгәылацәа инрыхәласыжыт. Саргыы илықәсыршәын амилициакны снеин сгәылацәа сырзашшит, ашьақар уатка ршны иртиуеит хәа.

Қ ә а б з а ч. Кох, қох, убсцәкью?

Х а к ә ы ц ө. Ыы. Усқак изцьоушьои? Сара исзашшит анырхәа ицьоушьазомызтеи?!.

Қ ә а б з а ч. Ауп, аха акы уасхәоит нас, ауатка, аршы хгәы инықәымсыр ауам, зегь хәычык-хәычык хмыршуеи...

Х а к ә ы ц ө. Уаргыы аршы ашьақар уатка уршуама?

Қ ә а б з а ч. Ғаи, ҳаи, мап цыушыт. Сара усс исымеи, ари аҗны икоу...

Х а к ә ы ц ө. Уи лоума изыршуа, ари азакәан җыц икоугыы шәмаҳазои уара, шәлымхақәа кылцәазами?

Қ ә а б з а ч. Мамоу уара, аҗны икоу ауатка лыршуеит сымхәазеит, уи адынна, иахьзузеи, мшәан... ашәыр уатка адынна..

Х а к ә ы ц ө. Шыта еилыскааит, адына, адына ауп уаха изакәи.

Қ ә а б з а ч. Ғарт рацхьа ҳазлацәажәоз атема ҳацәых-кьазеит, абас җезеилоухәаз змаанои?

Х а к ә ы ц ө. Узырөла. Ашыжь арадио алымха анаасыртцәи
исанахәаз ауп...

Қ ә а б з а ч. Абас нада-аада уееилахәа хәа уанахәама?!

Х а к ә ы ц ө. Узырөлеи, уанацъалбеит, азы уцалама?

Қ ә а б з а ч. Ааи, ааи сузызырөуеит, Хакәыцә.

Х а к ә ы ц ө. Ишысхәаз еипш, арадио алымха анаасыртцәи,
иахъа Апсны амш зеипшрахо хәа цсуа хатцак ибжьы аагеит.

Қ ә а б з а ч. Абзиа ихәааит, ихәазеи анацъалбеит.

Х а к ә ы ц ө. Иуасымхәои, Апсны иахъа цъара-цъара ацтақәа
хылоит, убарт мацк ишәартуоп – ақәа рымхоужьыр калоит,
цъара-цъара анцәа ишихәара амш каххаа, амра кәалыкәацьо
ипцоит, ихәеит. Ацтақәа ахьху ақәа рымпыцкьар, усқан иахь-
леиуа адгьыл арбаазоит, амра ахькацхо адгьыл бахцәаза
икәазауеит, ихәеит. Саргыи еинкьашъа ськәашашьоуп схәан
ишихәатцәкьаз сееилахәаны сааит. Амала, атдыхәтәаншәа
убра инацитцазшәа саҳаит, ацтақәа зегьы хьтцны цъаханымка
ицар, ақәа шымлеиуала, агәра шәсыргоит хәа. Убама, Қәаб-
зач, хтехника ахьынзәнеихьоу, адырөцәа цәыртцит. Ажәйтә-
уаа газакәа азын аҳаиуан зқәыршәшәар – асы леиуеит, ац-
хын амц аакәымцзакәа акафьхәа иуцхауа иалагар – ақәа
леиуеит рхәон. Уажәы?

Қ ә а б з а ч. Ааи, ааи ус анакәха, ишахәтатцәкьаз уееи-
лоухәеит. Хәи ацсра соундаз, хәицны хәаизшәа стәаны
сухәапшуеит, умааижьтәи итцзои, аригьы дыказам, аха
уи цьрхагам, афатә-ажәтә мачхәума, зегь мазиуоп, саргыи
абыржәытцәкьоуп акрыфаны саныцагыла. Зегь цхаза икоуп.
Абна акрант акны унапы азы нақәтәа...

Х а к ә ы ц ө. Анцәа иныс ушақәыцтра, иацахым ауадаө
уаластцоит...

Қ ә а б з а ч. Азәы ихәеит хәа уаҳахьоу. *(Ашацахәа дне-
ины аишәахьча хәхәаза иааганы иааиргылоит. Нас афатә
ааго-иааго иқәижьзоит.)* Ахьх, имазиуоп, шьта уааины утәа,
ухатцкы сцеит! Уажәгьы унапы умызәзәазацәи, мшәан?

Х а к ә ы ц ө. Апшәма уацхъа снапы сызәзәаратәы анцәагьы
иахцъишьомеи?!

Қ ә а б з а ч. Иуасымхәеи, сара абыржәы хгәарц уанаа-
ташыла ауп акрыфаны саныцагыла, ө-мгәак сьмоума...

Х а к ә ы ц ө. Аңсуа иҕаитцахьюума уара аңшәма дтәаны дыңшуа, асас акрифо?

Қ ә а б з а ч. Уажәы иҕалоит, ус уажәы.

Х а к ә ы ц ө. Уи шҕеилкаатәу, уажәы ус ишҕаҕало?

Қ ә а б з а ч. Аамтақәа рҕеырымҕсахуеи уажәы аҕеиітакра ыҕами? Акоопартив...

Х а к ә ы ц ө. Аҕеиітакра ба, изахьзи уи?

Қ ә а б з а ч. Перестройка, перестройка. Абри умаҳацкәа уҕоума уажәыгы?!.

Х а к ә ы ц ө. Уи саҳахьеит, аха перестройкаҕны аңшәма ила траа, ибз иқышә иаақәшьуа дыңшуа, асас дтәаны аҳапаҳәа акрифааит аҳәо смаҳацт.

Қ ә а б з а ч. Макьана уабаҕоу, ари начала ауп, аус ахгы-ацыхәагы наҕ ауп...

Х а к ә ы ц ө. Ибзиоуп нас, сара акы снацҳап, уара уацпшьала. Ках, иаххәеит хәа, иқәужьззеи аишәа, уаа гәартак зырчаша рхәы ҕауцеит!

Қ ә а б з а ч. Акопартив ус ауми. Абар шыта шықәсык аҕара цып абас афатә-ажәтә азы ишубошәа анцәа ишихәара хәауеижьтеи. Уи уанза мла хәкуаны хәуҕахыз аха... Акопартив.

Х а к ә ы ц ө. Изақәи зуҳәаз? Изақәи?

Қ ә а б з а ч. Қоҳ, акымзарак, акы унацҳа шыта, иумцоу ахәыцала?!. Хәи, исзымдырзакәа исамхаагеит ауатка, уи уажәы ажәра модазам, ахатәы өқәа ачарақәеи аиныхрақәеи рҕны ишмодам еиңш. Акы унацҳа, сааукәыхшеит, акы унацҳа Хакәыцә. *(Қәабзач ууатка иқәиргылаз аақәңааны наҕ иганы даины настҕа днатәоит.)*

Хакәыцә ихала аныхәәҕақәа аҕицоит. Анцәа улҕа хат, ажәлар рныхәәҕа, Аңсны аныхәәҕа, аҕар рныхәәҕа, арт аҕар рныхәәҕа аан анаркоманцәеи акахцәеи рхыҕхьазара есаира имацхо Анцәа иҕаитцааит хәа дгыланы ацәца икуеит, Қәабзачгы убра дахатҕылоит.

Убас Хакәыцә дмыццакзакәа аҳапаҳәа акрифоит, акрижәуеит.

Қ ә а б з а ч *(арахь Хакәыцә имаҳартә ауаа рахь инхәыцакны).* Дтәкны доурыжьма, ианаңалбеит ишҕеиҳаҳауа. Даара ипе-

тит бзиоуп, аха уашьтан ауп аус, иуфаз угсырттап саб Кэацъ сипазар.

Х а к ә ы ц ә. Цаара пхашьарам, иахья мшаңы шәымазма?

Қ ә а б з а ч. Хара хаазқәылаз еснагь абас мшаңы хамоуп.

Х а к ә ы ц ә. Афатә ухәеит хәа иқәужьзеит анаңьалбеит. Барақьат шәымазааит! *(Ибз иқышә иақәшыуа, имгәацаа шышыуа аишә даахыңуеит.)*

Уи аамтазы Қәабзач ампахьшыы ғыцххараза иахыкнаҳаз анапызәэартахь инапы наирхоит. Егыи итабуп, итабуп хәа диеихырхәо мацара, уахь иғынеихоит. Қәабзач дөағыланы нафтәирахь дцаны счот дуззак иманы дааины исас дзыдтәалаз аишә дықәыңшуа, днадтәалоит. Егыи инапы зәзәаны, ирбаны даахынхәуеит.

Қ ә а б з а ч. Абыста акы, маатки 70 капеи. *(Ақәақхәа акәанча лтаиршәуеит. Хакәыцә дааины дааихағыланы мбатәшәа дбаны дихәаңшуеит. Егыи кәанчак таиршәңыңхәаза иара ихы ирмаңыкәуеит. Ари дшағыц аишәа иқәыз ачеиңыка хкқәа рыхьзқәа ибжыы рдуны ихәо, икәанчақәа теиңсоит).* Ажьтәа – цьмажьуп излыху, өба, порциак 11 маати 99 капеи. Акәчышь-ға шейбгоу изны 8 маатки 6 капеики, абхәасеи арышхи ирылху асызбалқәа маатки 3 капеики, арыц мыжда 25 маат ркны имцеи. Исхаштыз апервиқәа: ақәйд, арцәы: маатки хә-кәрышьки, ө-баңылак «Лыхны» хәа изышьтоу акы, убригы акопратив ахәала 7 маатки 71 капеи. Уаҳа иумтази мшәан...

Х а к ә ы ц ә. Аңыкцәатцәа, аңыкхыш. Нас иухаштит снапы анысызәзәоз азы, ампахьшыы, сзықәтәаз ақәардә, сыңсыңглазгаөазгоз аҳауа...

Қ ә а б з а ч. Урт хәркәатцып, хәибадырразы иазынсыжьуеит. И так всего...

Х а к ә ы ц ә. Узҗуа иаанаго сзеилкаауам...

Қ ә а б з а ч. Уажәытқәкья еилукаауеит. Всего, итак всего, ита-ак всего 39 маатки 99 капеи – атәәкья итоуршәт.

Х а к ә ы ц ә. Изақәи, исҗоуцаз азы ацара сымухырц угәы итоума?!

Қ ә а б з а ч. Еии, убаашәит, ара иааиуа зегыи ас амалахәа акрырҗәатцаны иоусыжьуазар, хәҗеиҗа, мызкала сыөнгыи, сгәарагыи зхәара акы умбо сөахызаа сцахьазаарын. Ари

зегы абазар аҕнытә иаазгеит. Абартқәа рҕны афатәқәа
рыхә шыҕоу умдыруеи, Хакәыцә, уара ухәуцума?! Уахь
уанцо уҕыба еимгәамзо, ичаҕәза итацаны уцоит, уанаауа
уҕыбақәа еидҕаҕсла аҕшалас тахәмаруа уаауеит, арахь
иааугаз хәа акгы ыҕазам.

Х а к ә ы ц ә (*ауаа рахь*). Иа шәиу-шәиу, абри сызлоу цхызу
лабҕабоу.

Қ ә а б з а ч. Алабҕабатцәҕа, аенышыбыбжьон иҕаҕаза
алабҕаба уалагылоуп. Ари иахәа иҕоу аамтақәа умаҕазаци
уара, семеины подриад, акопартив самофокәусированиа
егы хәа иҕақәоу?!.

Х а к ә ы ц ә. Урт шҕасмаҕац, аха аҕсуа исас акриҕацаны
нас самоф... иахьзузеи?

Қ ә а б з а ч. Самофокәусированиа, ари аҕара иумсхуа сы-
мацара истәындаз, ахәынтқаррагы сҕыба итапшуеит-хәа,
ани...

Х а к ә ы ц ә. Ани самофокәусированиа ҕазтаз... Аха,
уанаҕальбеит, аҕсуа ичеицыка хәамазамхәа рхәогы ума-
хазаци?!

Қ ә а б з а ч. Изакеи, уцан-уаан, аҕсуа ичеицыка, аҕсуа
ичеицыка хәа сукит. Ари хыхь икыду ашыра уаҕхьеи, ан-
банқәа удыруазар? (*Инацәала хыхь дхьаирҕшуеит.*)

Х а к ә ы ц ә. Аха-тә ко-па-ра-тив «Аҕшалас». Ыы...

Қ ә а б з а ч. Ыы, ухәоу. Ари абжәапны акрыфартақәа
рҕны акәац баажә аборшажә иалажын ианахфоз акәу цу-
шьома. Удинаныс, атабырг хәа, бзиа умчазеи?!

Х а к ә ы ц ә. Ачара анакәха, аҕ Цычынгы ианиааз ус дым-
чозар ҕаларын, аха...

Қ ә а б з а ч. Изурххои нас?

Х а к ә ы ц ә. «Аҕшалас» захьзи?

Қ ә а б з а ч. Уҕыбақәа аҕшалас ртахәмаруа уахьцо азоуп.

Хакәыцә дҕагыланы, Қәабзачгы дҕагылоит, инацәақәа ихәлатцаны
иҕихырц иақәикуеит, шынтә-хынтә диацәкысуеит, иҕихырц.

Қ ә а б з а ч. Иуеи уара, Хакәыцә?!

Х а к ә ы ц ә. Исфаз сҕысхуеит, капеикгыы сшәом, ас аҕенышыбжьон ауаҕы ддырхәуа убахьоума, апроверка хәа-гыы егыыказами! Ас убахьоу.

Қ ә а б з а ч. Апроверка злақоутои иахья абазар аҕны ашыла-ға 3 маатк иркуеит, усқан халалс иуоуааит иуфаз, улыстагыы ани аҕаса кылцаны уанадәтәалаз ибзиан, ашыла ахә аҕеанеитанакуа абыстагыы ахә аҕеитанакуеит.

Х а к ә ы ц ә. Иа шәиу-шәиу анцәа дәжә хәҕоумтан. Ахәынтқарра иатцганы арт хылацшыә дрымазамкәа изҕу закәызеи.

Қ ә а б з а ч (*иҕыза имахаратәы, ауаа рахь*). Адажә уазы-фарым аха (*иҕәы инацәа надкыланы*). Қәабзач ара сықоуп.

Х а к ә ы ц ә. Сара арыскатәи иухәаз аҕара сҕыбыа итазам, ас «анаабет» сшақәшәоз здыруазтгыы аҕны иқоуггы даазгон ицегь кәрышықәакгы аашьтысхуан, аҕаражә ала иамфо, ахәа иамфо бзиарак хамамзаргыы уитцәкья хазрыцхам. 39 маати 99 капеи ухәазма?

Қ ә а б з а ч. Аиеи цыушът, акрықоума...

Х а к ә ы ц ә. Уст абар 25 маат ықоуп. Мамсыр ичара иазк-ны сҕыбыа итарцсны исыман. Иаанхазгыы харак имгакәа иузаастиуеит...

Қ ә а б з а ч. Уи мап зхәада, уара иануҕаху исзаати, ҕенак иахыпацыцхьаза маатк аҕынтә аназын маатбжак архауеит.

Х а к ә ы ц ә. Исахаит, исахаит, сыхнарцәозаргыы уара иутәны акапеи кылцәагыы сыдсырхалом. (*Нас дҕеихан ихылца ахькнахаз иаакнихын ихы азбжак алахиҕоит. Қәабзач иеишәа иманы нақ дцеит, азал ахь*.) Абра итәоу ажәлар шәхатцкы, сара сцеит әбака ажәа шәасхәар сҕахуп, ажәа шәасмыршьуазар. Дыжәбеит иахья Қәабзач дзеипшраз, ицәырцыз азакәан ҕыц шака ибзианы ламысла, патула дазнейс, шака ихы иаирхәо. Ас кәзцақәо Қәабзач имацара иакәындаз ххы иаақәахкрин, аха ас шакаҕара. (*Дцоит*.)

А ц а р д а

АХҚӘА

Ашәкәыџџи уи иаамтџи. Руслан Қапба.....	3
---	---

АЖӘАБЖЫҚӘА

Абарт роуп аразкы змоу.....	19
Бадис атырас ааигеит.....	26
Бадис ижә.....	28
Бадис ицаблыкь.....	29
Мыкыни Лукыни.....	30
Апқәыс бзамыкә.....	30
Апқал қазтауа амаа иара иахытаху иеиџоит.....	31
Шәарах.....	34
Гәыраз(алегенда).....	44
Сыпқәысымкәа сызшаз.....	47
Сымшала ихыызшәа.....	53
Ағымтра еигьума?.....	61
Агәыгра ашә аартызароуп.....	65
Ә-цәымқак.....	74
Уахыки енаки.....	79
Акасыжәфара иашьчылаз ахәыс.....	84
Бзиала даабейт, нан!.....	90
Ибжызаап.....	91
Акәац уаара.....	93
Аамта ирласны ишпацо!.....	93
Дызжьейт, дызжьә!.....	94
Илоутцаз ауп иааурыхуа.....	95
Бадис асаркыа изеигьхейт.....	96
Бадис иаб дшибжьаз.....	96
Сласны сааип сқәан.....	98
Акраадыроуо.....	99
Әажәижәаба кәтағь.....	99
Қақы ихала апқәәкәа дылбааит.....	100
Иаснап ипқәыс лзы апылгыды ааигеит.....	100
Цқыатқәкы сазымтааит.....	101
Бадис иабхәа ицьма ифеит.....	102
Ууарагы стахым.....	103
Бадис дазыразын.....	103
Бадис идырт.....	104

Аиҳабацәа акрырфазом.....	105
Дахәхааит.....	107
Ҳаәны хныҳәоит.....	109
Слымҳақәа ирызҳаит.....	110
Цъанат гылартас ишәоуааит, ҳкәйтқәа.....	110
Чағыр ихарқ анизәзәа еицәахеит.....	113
Иахаҳарқару сыздыруам.....	114
Саәыырбап аасгәәхәын.....	114
Шәнеи ыкәәабара.....	116
Сымгәагы бзиахеит.....	117
Сшьа кәәпеила истеит.....	120
Ақара «ақсахра».....	123
Нас уацәы сылқып.....	127
Ас «имодахар» ҳазит.....	129
Схы сымшып хәа сағғышыоуп.....	130
Усоуп исықәнаго (Темак иақырпшны).....	132
Азбақцәа дрыстоит.....	133
Март ааба.....	134
Аматтура хәычы стаҳуп.....	136
Азлагарахыча игәра гам.....	138
Ақәыцма ацәа пүтк афьықәреи иақсоуп.....	138
Учараан изсоумхәеи?.....	139
Иқәәқәра згааит.....	141
Аферма цма шпахаау.....	141
Шәара шәызустцәада?.....	142
Ахьтәы шәишәи.....	143
Ақәыди абыстеи.....	143
Ишар акы хнацҳап.....	145
Ачара кәац.....	148
Ақыстаа.....	149
Итабуп сахьоурыжьыз.....	150
Сымқанызаә.....	152
Ателефон.....	154
Нанхәаз иукуа ахышь халазом.....	155
Асабша ааихындаз.....	188
Амца агәәқьхәа иахысааит.....	190
Сақамзааит, дад.....	194
Х-маатқгы сшәеит.....	194
Еимакра атахзам.....	195
Ағычра сшақәыцыз.....	196
Агәыр хәычуп аха.....	197
Итабуп зхыбхәаәуеи?.....	198

Уатәазы – атәыџақәа.....	318
Сыбз сақәзуеит.....	323
Абзиа ххәааит, аха.....	327
Ацәырцшза.....	339
Ниах	344
«Ааи, уи акәмызт иавтдахашаз».....	350
Наташа.....	362
Ашыц мхатә	365
«Җох, амц рхәеит хәа.....	368
Иахак ала ууан.....	375
Абағыри ажәтыси.....	376
Атыс иатәа.....	380
Апсыз җыныш.....	388
Ақыта чаии - ақалақь чаии еипшымзаап.....	393
Ахарам.....	395
Ғацдакашыла.....	399
Ацә узысшыуеит.....	403
Җылти-пылти.....	407
Җындыжә икамбашьқәеи, Маци Жьаци.....	410
Аревизорцәа.....	411
Анапхгашья уақәшәозароуп.....	413
Адунеи қяфуроуп.....	417
Мас икапитан.....	424
«Персия».....	426
Камшышь.....	428
Уи ахлымзаах.....	430
Акитель шкәакәа.....	442
Адәыгбақны аицәажәара.....	444
Аштат ґыц.....	447
Хком...җыр.....	449
Цыгәхыршәт.....	452
Алаф.....	453
Аб иуасиат.....	457
Ыы, шәеиланцәааит!.....	

АПИЕСАҚӘА

«Хакәыцәи Қәабзачи» ацикл ақынтә.....	459
Ачымазара ґыц – спид.....	467
Ашыжәра, анаркоманиа, атаґынахара.....	490
Акооперативи егырґи.....	

Анатоли Баҫа-иҫа Возба

ИҠЫМҢАҚӘА

1-тәи атом

Ажәабжьқәа

Апиесақәа

Анатолий Батаевич Возба

СОЧИНЕНИЯ

1-й том

Рассказы

Пьесы

На абхазском языке

Аредақтор Заур Бытба
Атехредақтор **Л.Евменов**
Акорреқторцәа: Гәыли Аркәыць,
Емма Адлеиба, Нанули Шьаматаа
Компиутерла еиқәлыршәеит Астанда Аңынцьал

Аформат 84x108 $\frac{1}{32}$, Атираж 300.
Иқатә. акь. бғь. 15,75.
Инықәыр. акь. бғь. 26,46.
Ағатцақка №...

Отпечатано в ООО «Флер-1»
350058, г. Краснодар, ул. Уральская, 98/2